mtatkki
Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az Europeana felhasználói szabályzatát.

Tóth Ágnes

HAZATÉRTEK

A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete

GONDOLAT

TÓTH ÁGNES: HAZATÉRTEK

Tóth Ágnes

Hazatértek

A németországi kitelepítésből visszatért
magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete

Gondolat Kiadó
Budapest, 2008

A kutatás és a kötet
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Germanisztikai Intézete,
a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata
és a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete
támogatásával készült.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes
írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Tóth Ágnes, 2008

www.gondolatkiado.hu
A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Békési Bernadett
Műszaki szerkesztő Pintér László
A címlapot tervezte Zalatnai Pál
Nyomdai előkészítés Kármán Stúdió, *www.karman.hu*
Nyomta és kötötte ERFO Kht., Budapest
Felelős vezető Horváth László

ISBN 978 963 693 149 0

Tartalom

Bevezető 7
1. Kitelepítettek – visszaszököttek – visszatérők. Történelmi összefoglaló 10
2. Elemzések 62
2.1. A kutatás célja és módszere 62
2.1.1. A kutatás célja 62
2.1.2. Az interjúkészítés módszertana 63
2.1.3. A tartalomelemzés módszertana 68
2.2. Az interjúalanyok jellemzői 71
2.2.1. Életkor 71
2.2.2. Születési hely és lakóhely 72
2.2.3. Iskolai végzettség 73
2.2.4. Foglalkozás 74
2.2.5. Vagyoni helyzet 79
2.2.6. Névváltoztatás 80
2.2.7. Vegyes házasság 80
2.2.8. Migráció 83
2.3. Tematikus elemzés 84
2.3.1. „Otthon büdös svábok, itt cigányok vagyunk! Most mik vagyunk?” 84
2.3.2. „Még el sem mentünk, már voltak itt mások” 102
2.3.3. „Nem fogadtak el minket” 120
2.3.4. „Hazavágytunk, ahol a bölcsőnk állt, és nem más országba” 133
2.3.5. „Nem volt semmink, csak az, ami rajtunk volt, az a ruha” 147
2.3.6. Következtetések 160

3. Egymás mellett létező valóságok. Válogatott interjúk 164
3.1. „A svábok jó helyet választottak maguknak” 164
3.2. „…mert volt mit elvenni tőlünk…” 174
3.3. „Batyuval jöttek, batyuval menjenek!” 185
3.4. „Bíró úr, álljon fel, maga is megy!” 201
3.5. „…hát biztos kellett a létszám…” 215
3.6. „…azok kezdték a cirkuszt” 220
3.7. „…csak alá kell írni a pártnak…” 227
3.8. „…fejsze volt a nőnél, és elvágta a stokkot…” 235
3.9. A németországi nyomor 244
3.10. Tudnak-e jósolni a magyar cigányok? 250
3.11. Születés és halál idegenben 268
3.12. „Gyalog jöttünk a határokon át” 284
3.13. „Nem tudtam beilleszkedni, hogy ott maradjak” 296
3.14. „Itthon jobb volt akkor, mint ott” 310
3.15. „Nem vagytok idevalók!” 320
3.16. „Tűnjetek el, vagy oda, vagy ide!” 338
3.17. A visszaszerzett bútorok 343
3.18. Szabad-e az irodában németül beszélni? 353
3.19. „Van öt egyetemista unokám” 362
4. Függelék 370

Bevezető

Évekkel ezelőtt, a második világháborút követő magyarországi kényszermigráció – németek kitelepítése, szlovák–magyar lakosságcsere, bukovinai székelyek letelepítése, a szomszéd országokból érkező magyar nemzetiségű menekültek elhelyezése, integrációja –, illetve a földreform kapcsán végrehajtott telepítések történetének levéltári kutatása során figyeltem föl a visszaszököttekre. A Magyarországról kitelepített németek azon csoportjára, amelynek tagjai hosszabb-rövidebb németországi tartózkodás után, többnyire illegálisan visszatértek. Az általam akkor föllelt források kevés információt tartalmaztak magára az eseményre vonatkozóan. Nyilvánvalóvá vált tehát számomra, hogy abban az esetben, ha legalább a legalapvetőbb történeti kérdésekre – a jelenség a kitelepítettek mekkora körét érintette, mely időszakra korlátozódott a visszatérés, melyek voltak az érintettekkel szembeni hatalmi-hivatali eljárások, mi volt annak tágabb politikatörténeti kontextusa – valamiféle választ szeretnék adni, további levéltári irategyüttesek, valamint a sajtó erre vonatkozó anyagának széles körű föltárása szükséges. Különösen a belügyigazgatás különböző szintű szervezeteinek, a helyi közigazgatásnak, valamint a bírósági iratoknak a tanulmányozása bizonyult elengedhetetlennek.

Érdeklődésemet alapvetően nem is a jelenség maga, sokkal inkább azok az emberek keltették föl, akik ott és akkor – a jelenből szemlélve irracionális módon – a visszatérés mellett döntöttek. Mindenekelőtt foglalkoztattak a visszaszökött, visszatért személyek egyéni motivációi, ennek a döntésnek az egyén és a csoport élettörténetében betöltött helye, funkciója, identitásképző szerepe, illetve a csoport társadalmi-társadalomtörténeti kontextusban való értelmezésének lehetőségei.

Bár a kérdéseim ugyanarra az eseményre, annak azonban más-más, egymástól teljesen eltérő aspektusára irányultak, így azok még oly töre-

dékes módon való megválaszolása is elengedhetetlenné tette nemcsak a különböző típusú források használatát, de az eltérő elemzési módszerek alkalmazását is.

Míg az események hagyományos értelemben vett történeti vizsgálatakor az írott források széles körére támaszkodtam, addig a személyek motivációjának, a csoport tagjai társadalmi kontextusának fölfejtéséhez az érintettek élettörténetének összegyűjtését és elemzését választottam. A visszaemlékezéseket tehát – eltérően az oral history azon alkalmazásától, amikor a jelenkortörténet-írás hiányzó forrásainak, elemeinek pótlására használják – nem kiegészítő forrásnak, hanem az eseményeknek a tanú által való megélése és megértése, valamint a személyes élettörténetébe épülése szempontjából 'a forrásnak' tekintettem.

Ez utóbbi megközelítési mód, illetve az ahhoz szükséges források, az élettörténetek összegyűjtésére ösztönzött az is, hogy mind ez ideig a magyarországi németek jelenkori történetére, az egyes személyek és a csoport kríziseire vonatkozóan nincsenek módszeres élettörténet-gyűjtések. Ez a tény is motiválta azt a döntésemet, hogy az egymás mellett létező, viszonylagos, ám mégis teljes és hiteles személyes történelmeket reprezentáló életútinterjúk közül néhányat a kötetben is közreadjak.

Fontos lenne a közösség másik két – a kitelepített és Németországban integrálódott, illetve a különböző okok miatt Magyarországon maradottak – csoportjához tartozók élettörténeteinek összegyűjtése és elemzése is. Csak az összehasonlító elemzést követően lehetne a jelenleginél megalapozottabb és részletesebb választ kapni a visszatérés, illetve a Németországban maradás motivációira, az identitásjellemzők, a magyar társadalomba való integráltság, az újrakezdési stratégiák azonosságaira és különbözőségeire.

Tekintettel az események óta eltelt több mint hat évtizedre, erre már nem sokáig lesz lehetőségünk.

A munka során sokan és sokféleképpen segítettek. Mindenekelőtt szeretném megköszönni interjúalanyaimnak, hogy megtiszteltek bizalmukkal, és megosztották velem történeteiket.

Az interjúk nagy részét Balassa Szilvia, Fuchs Sandra, Hargitai Dorottya és Szabó Tünde készítette, feladatukat mindannyian nagy odaadással és érdeklődéssel végezték. Az interjúk szövegeinek különböző szempontú földolgozását Hargitai Dorottyával közösen készítettem. Vékás János a szövegadatbázis különböző szempontú lekérdezéseit végezte. A kézirat első változatának olvasásakor megfogalmazott észrevételeiért és javaslataiért külön köszönettel tartozom.

Kovács Andrástól a munka kezdetétől – főleg módszertani bizonytalankodásaim kapcsán – értékes segítséget kaptam, és továbbgondolásra késztető megjegyzéseket fogalmazott meg a kézirat kapcsán is.

Ugyancsak köszönet azokért az észrevételekért, konkrét kritikai megjegyzésekért, javaslatokért, amelyeket a kézirat elolvasása után A. Sajti Enikőtől, Bárdi Nándortól, Feischmidt Margittól, Ö. Kovács Józseftől, Gerhard Seewanntól és Szarka Lászlótól kaptam.

Valószínűleg sem a kutatás, sem a kötet nem jöhetett volna létre az Eötvös Loránd Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának és a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének anyagi támogatása nélkül. Ismételten köszönet érte.

Budapest, 2008. július 30.

A szerző

1. Kitelepítettek – visszaszököttek – visszatérők[1] Történelmi összefoglaló

A második világháború befejezése után Magyarországon végbement átalakulási folyamat fő tartalma az első fél évtizedben politikai, nem pedig gazdasági vagy kulturális jellegű volt, ezért ez utóbbi területek prioritásait is a politikai hatalom megszerzésének céljai határozták meg. Ennek a folyamatnak a része a magyarországi németekkel szemben alkalmazott eljárás is, amelyet a kitelepítések befejezéséig a nagyhatalmak állásfoglalásai, az ország külpolitikai helyzete, valamint a hazai politikai erők törekvései határoztak meg. Már 1944 novemberében–decemberében megfélemlítette a német közösséget a szovjet hadsereg által – részben a kialakulóban lévő magyar közigazgatás közreműködésével – végrehajtott akció, amelynek keretében több tízezer német került szovjetunióbeli munkatáborokba.[2]

A magyarországi politikai erők törekvései 1945 tavaszán váltak nyilvánvalóvá.[3] Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által március 17-én a nagy-

[1] A Magyarországról 1946–1948 között kitelepített németek egy része visszaszökött, voltak olyanok is, akik – letagadva, hogy kitelepítették őket – magyarnak vallva magukat, valamely hazatelepítő vonattal érkeztek vissza. Voltak, akik mentesítésükre hivatkozva vagy a családegyesítés, illetve az amnesztiarendelet lehetőségeit kihasználva hivatalosan tértek vissza. A továbbiakban őket nevezzük együttesen visszaszökötteknek.

[2] V. B. Konaszov – A. V. Terescsuk: Berija és a „malenkij robot". Dokumentumok Ausztria, Bulgária, Magyarország, Németország, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia polgári lakossága 1944–1945-ös internálásának történetéről. *Történelmi Szemle*, XLVI (2004), 3–4: 345–402. A magyarországi feldolgozások 50-60 ezer főre teszik az elhurcoltak számát. Lásd erre vonatkozóan Erdmann Gyula: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyula, 1990; illetve Füzes Miklós: *Modern rabszolgaság. „Malenkij robot". Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboraiban 1945–1949*. Budapest, 1990.

[3] A kitelepítések konkrét eseményeit, a folyamat egészét itt csak röviden, az összefüggések megértése szempontjából tárgyaljuk. A problémával részletesen többek között a következő munkák foglalkoznak: Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*. Budapest, 1988; Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggése*. Kecskemét, 1993; Zielbauer György: *A magyarországi németség nehéz évtizede 1945–1955*. Szombathely–Vép, 1990.

birtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról elfogadott rendelete radikális, a felgyülemlett szociális feszültségeket enyhítő, ám a gazdasági célszerűséget sok tekintetben mellőző, a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt szavazóbázisának kialakítását, növelését szem előtt tartó elképzelést tükrözött. A rendelet értelmében a földreform végrehajtása során a német nemzetiségű lakosság széles rétegeinek vagyoni korlátozása vált lehetővé, tekintet nélkül az egyéni felelősségre.

Az országon belüli egyenetlen birtokmegoszlás és a nagyszámú igénylő miatt a földbirtokreform során lehetővé vált azoknak a földigénylőknek az ország más területeire való szervezett áttelepülése is, akiknek igényeit saját lakóhelyükön nem tudták teljesíteni. Mindezekből az következett, hogy a földreform végrehajtása a jogszabályi lehetőségeken túl is a német nemzetiségű lakosság rovására történt. Egyrészt a helyi társadalom tagjai a korábbi nemzetiségi és politikai ellentétekre, feszültségekre adott revansként élték meg a földosztást. Másrészt az a tény, hogy a felosztható földterületek országos méretekben elégtelennek bizonyultak, szükségessé tette az elkobzások kiterjesztését, amit a Volksbund-tagok, illetve a német nemzetiségűek rovására valósítottak meg.

A földreform végrehajtása során néhány hét alatt óriási társadalmi feszültség gyülemlett fel. A nincstelen tömegek földhöz juttatása, a szomszéd államokból érkező nagyszámú magyar menekült elhelyezése és a bukovinai székelyek letelepítése immár nemcsak a németek vagyoni, politikai és kulturális jogainak korlátozását, de kitelepítésük igényét is felvetette. 1945 nyarára mind a jobb-, mind a baloldali pártok egyetértettek a kitelepítés tényében, csupán az érintettek körét és a kitelepítés módját illetően voltak nézeteltérések. Ahogy Erdei Ferenc belügyminiszter fogalmazott: „A sikeres és gyors megoldás nem lehet más, mint a svábság kitelepítése, […] de egy ilyen megoldás végrehajtásának rendkívüli technikai nehézségei vannak, azaz hogyan és hová bonyolíthatnánk ezt le."[4] Mindenekelőtt tehát a nagyhatalmak – főként a Szovjetunió – beleegyezésének megszerzésére törekedtek, ezért 1945. május 26-án a magyar kormány maga kérte 200-250 ezer német Németország szovjet megszállási övezetébe való kitelepítésének lehetőségét.

[4] Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. 345. In Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából* XI. Kecskemét, 1992. 330–383.

Bibó István – aki ekkor a Belügyminisztérium törvény-előkészítő osztályának a munkatársa volt – ezekben a napokban memorandumban tekintette át a kibontakozott folyamat hatásait. A leghatározottabban azt a képmutatást ostorozta, amely a törvények, rendeletek, nyilatkozatok és a tényleges szándékok, eljárások közötti különbségekben megmutatkozott. A hivatalos megfogalmazás a volksbundista és fasiszta svábok kitelepítéséről beszél, ugyanakkor „a svábkérdéssel kapcsolatos sajtóagitáció és magánakciók mögött, igen sok ponton olyan erők vannak, melyeket nem a fasiszta svábság kitelepítése érdekel, hanem egészében a német kisebbség kitelepítése, és, ha lehet, mindenfajta kisebbség kitelepítése. […] Mindezek a perspektívák a lehető legszörnyűbbnek tetszenek azok számára, akik tisztában vannak azzal, hogy Magyarország regenerálódása nem kisebbségeken, svábságon, és általában nem bűnbakok keresésén és kivégzésén múlik, s Magyarország vereségének legsúlyosabb tétele nem a katonai és nem a gazdasági vereség, hanem az erkölcsi…" – írta.[5]

Az elkövetkező hónapok nemzetközi eseményei – a potsdami határozatok nyilvánosságra kerülése, a Németországi Szövetséges Tanács állásfoglalása – immár nem akadályozták, csak korlátok közé szorították a magyarországi politikai pártoknak és a kormánynak a németek kitelepítésére irányuló törekvéseit.

A magyar kormány 1945. december 22-i ülésének napirendjén már a kitelepítések konkrét előkészületei, valamint az azt szabályozó rendeletek szerepeltek. A belügyminiszter expozéjában a svábok kitelepítésének végrehajtását a magyarság történelmi feladatának és egy nemzetközi szerződés kötelezettségének nevezte. A tervezet szerint teljes vagyonelkobzás mellett Magyarországról a német anyanyelvűek és a német nemzetiségűek is kitelepítendők. Némi kivételezésre a vegyes házasságban élők és az ellenállási mozgalomban aktívan részt vevők számíthattak. A vitában két álláspont ütközött. A pártonkívüli, a szociáldemokrata és a kisgazda miniszterek továbbra is csak lehetőségként értelmezték a nagyhatalmi állásfoglalást, és nem utasításként. A kitelepítés tényét magát elfogadták, de a kitelepítendők körét mindenképpen egyéni felelősségre vonás keretében kívánták meghatározni. Ehhez kapcsolódóan elfogadhatatlannak tartották a rendelet azon paragrafusát, amely a kivételezettek számát előre rögzíti és azt 10%-ban adja meg. A kollektív kitelepítést elfogadók a külpolitikai veszé-

[5] Tóth, 1992. 335–337.

lyek hangoztatását eltúlzottnak, a nagyhatalmi állásfoglalást pedig határozott utasításként értelmezték. Rákosi Mátyás a következőkkel érvelt: „A németek kitelepítését nem mi találtuk ki. Ennélfogva mi most azon az úton vagyunk, hogy a demokratikus nagyhatalmak és a demokratikus közvélemény határozatát elutasítsuk, óriási tapasztalatlanságot mutatva külpolitikai vonalon, ha a magyarság megtagadná a német nép kollektív felelősségre vonását."[6]

A Minisztertanács végül is név szerinti szavazáson, túlnyomó többséggel elfogadta a kollektív bűnösség elvén alapuló rendeletet.

A magyarországi németek kitelepítése a korábbi terveknek megfelelően a Budapest környéki falvakban indult meg. Az első szerelvények 1946. január 19-én Budaörsről gördültek ki. A budaörsi kitelepítésnél tapasztalt visszásságok mintegy előrevetítették az egész telepítési tevékenység főbb jellemzőit. A kitelepítés valójában minden egyes faluban másként és másként zajlott – aszerint, hogy milyen volt a helyi önkormányzat és a kitelepítési biztos viszonya, a falu pártpolitikai megosztottsága, az ország éppen aktuális belpolitikai helyzete vagy a szállítási lehetőség –, ennek ellenére természetesen mégis összegezhető sajátságai, jellemzői voltak. Az előkészítetlenség, a végrehajtó szervek ellenőrizetlen tevékenysége és a törvényi szabályozás hiányosságai súlyosan megterhelték a kitelepítések egész folyamatát.

A tavaszi hónapokra – a kitelepítések ütemét, az országon belül tapasztalható társadalmi ellenállást, a pártok között a mentesítések kapcsán ismét kiéleződött ellentéteket, valamint a technikai lehetőségeket figyelembe véve – nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi német lakosság kitelepítése a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által megjelölt időpontig – 1946. augusztus 1. – nem hajtható végre. Fokozódó nyomás nehezedett április–májustól az Egyesült Államok budapesti diplomáciai képviselői és a németországi amerikai katonai hatóságok részéről is a magyar kormányszervekre, hogy a kitelepítések ütemét lassítsák és a kitelepítendők számát csökkentsék. Ez azonban azzal járt, hogy a lakóhelyükről már eltávolított, táborokba gyűjtött emberek kiszolgáltatottsága, sérelme tovább fokozódott.

A kül- és belpolitikai nyomás hatására az 1946. január közepén megkezdett sváb kitelepítések júniusban elakadtak. Hosszas tárgyalások után, 1946. augusztus 22-én a magyar kormány és az amerikai katonai

[6] Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései.* Kecskemét, 1993. 43–44.

hatóságok között megegyezés jött létre. Ennek ellenére a kitelepítések folytatása egyre késett. Több megyében – Tolna, Baranya, Bács-Bodrog – a nyár folyamán az előkészületeket megkezdték, és sok községben ennek megfelelően a telepesek birtokba helyezése is megtörtént, de a német lakosság elszállítása még hónapokig váratott magára.

A magyar kormány 1947. március 20-án levélben kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottság segítségét, hogy az amerikai hatóságokkal a kitelepítések folytatása során felmerült nézeteltéréseit minél rövidebb időn belül rendezhesse. Annak ellenére – szól a levél –, hogy a magyar kormány az előző évi tárgyalásokon az amerikai hatóságok minden kérését tudomásul vette, és azt teljesítette is, a másik fél a megállapodásban rögzített feltételek mellett sem hajlandó a magyarországi németek fogadására. A magyar kormány pedig ragaszkodik ahhoz, hogy az 1947. április 1-jéig megállapított 90 ezer és az év hátralévő részében további 100 ezer német nemzetiségű személyt kitelepítsen.

Miután az amerikai hatóságokkal a megegyezés ügyében semmiféle előrehaladás nem történt, 1947. június 11-én újabb jegyzéket juttatott el a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőihez, amelyben a magyarországi németek Németország szovjet megszállási övezetébe való telepítését kérte. A Szovjetunió hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kormány 50 000 német nemzetiségű személyt Németország általa megszállt zónájába telepítsen.[7]

Ennek értelmében a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítése 1947. augusztus 19-én folytatódhatott. A kitelepítési lehetőségek lezárulásáig, 1948. június 15-ig mintegy 35 ezer magyarországi német nemzetiségű személyt szállítottak Németországnak a Szovjetunió által megszállt területeire.

A magyarországi történeti egyházak együttesen és külön-külön is többször, élesen reflektáltak a kormányzatnak a hazai németek kitelepítésével kapcsolatos tevékenységére. A katolikus püspöki kar körlevélben szögezte le: „Ha csak a bűnösöket büntetnék, hallgatnánk, de a rossznak barátaiként minősítenek, és eltávolítanak olyanokat, akikre a bűnt nem bizonyították rá, sőt olyat hoznak föl ellenük, ami természetjogon megilleti őket, például az anyanyelv. Ne tegyünk olyasmit, amit a fegyverszüneti határvonalon túl magyarokkal elkövetőktől nemcsak felháborodással fogadtunk, de elviselhetetlennek is éreztünk."[8]

[7] Tóth, 1993. 177.
[8] Tóth, 1993. 82.

Ordass Lajos evangélikus püspök egy helyütt a németek kitelepítését egyenesen „fasiszta módszerekre emlékeztető népcseré”-nek, a magyar nemzet öngyilkos lépésének minősítette, hiszen ezt akkor hajtja végre, amikor „számban és erőben maga is megfogyatkozott”. Példaként a mezőberényi német közösséget említi: „[…] A fájdalmas az – írta –, hogy sokan kerültek elhurcoltatásra és kitelepítésre, akik éppen akkor szervezték meg a magyar hazához való hűséges ragaszkodásnak a mozgalmát, amikor ez számukra csak hátrányt jelenthetett, és amikor másutt igen sokan meghunyászkodtak az idők vihara előtt.”[9]

Az egyházi vezetőkön kívül papok, tanítók, falusi jegyzők, a közigazgatás különböző szintjein dolgozó szakalkalmazottak is tiltakozó kérvényeket írtak a kitelepítés kapcsán tapasztalt visszásságokkal kapcsolatban vagy egyes személyek érdekében. Ezek a tiltakozások, közbenjárások lényegesen nem tudták befolyásolni az eseményeket. A politikai hatalmat gyakorlók figyelmen kívül hagyták, hagyhatták a társadalmi tiltakozást. De pusztán ez a tény nem teszi meg nem történtté magukat a tiltakozásokat, az üldözöttekkel való szolidaritás gesztusait, amelyeket a politikai hisztériakeltés sem tudott megakadályozni.

Összefoglalva megállapítható: bár kétségtelen, hogy a magyar kormányok szuverenitása a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenléte révén korlátozott volt, ugyanakkor a törvény-előkészítő viták azt is tükrözik, hogy a magyar politikai erők a kitelepítést nemcsak elfogadták, de maguk is törekedtek erre. A kitelepítendők körét pedig mindig oly módon igyekeztek meghatározni, hogy az a „körülmények” szerint alakítható legyen. A kollektív bűnösség elvét – elsősorban a szomszéd országokban élő magyarság miatt – formálisan elutasították, ugyanakkor a német kisebbségi közösséggel szemben alkalmazták. Felelősség terheli a magyar kormányokat azért is, mert nem jártak el egyértelműen, nem tették nyilvánvalóvá sem a magyar társadalom, sem a nemzetközi közvélemény számára, hogy mi az, amit saját elhatározásukból, és mi az, amit a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására tesznek.

A magyar kormány 1948 második felében, a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének lezárulását követően kísérletet tett arra, hogy megvonja a két és fél évig – 1946. január 19. és 1948. június 15. között – tartó telepítési akció mérlegét. Eszerint az országból ténylegesen

[9] Tóth Ágnes: Kitelepítések, egyházak, identitás. Az evangélikus egyház törekvései nem magyar anyanyelvű hívei védelmében 1945–1948. 75–76. In Balogh Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás*. Budapest, 2008. 73–88.

166 800 személyt telepítettek ki, akik közül Németország nyugati megszállási övezetébe – Baden-Württembergbe, kisebb részben Hessenbe és Bajorországba – 116 ezer személy, míg a szovjet megszállási övezetbe mintegy 50 ezer személy került. Figyelembe véve a háború alatt nyugatra menekült német nemzetiségűek – 40-45 ezer fő – számát, valamint az 1941 utáni természetes szaporulat mértékét, az országban maradt német nemzetiségűek létszámát 230 ezerre becsülték.[10]

A mérlegkészítést azonban nem elsősorban a demográfiai szempontok, sokkal inkább a gazdasági, politikai és ideológiai megfontolások, feszültségek motiválták. 1948 második felére ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar állam – korábbi törekvésével ellentétben – nem tudja megvalósítani a németek túlnyomó többségének kitelepítését. Annak ellenére, hogy az amerikai katonai hatóságok 1946 júniusától különböző okokra hivatkozva felfüggesztették, majd minden lehetséges eszközzel lassították a telepítések ütemét, továbbá 1947-ben a szovjet katonai hatóságokkal is csak átmeneti időre és limitált létszámra vonatkozó megállapodást sikerült kötni, a magyar kormány valójában nem számolt a telepítések lezárulásával s számára ilyen módon annak kudarcával. Ezzel magyarázható, hogy az 1948-ban az országban tartózkodó 230 ezer német nemzetiségű személy közül 110 ezren hónapok óta kiszolgáltatottságban éltek: részben vagy egészében megfosztották őket vagyonuktól, politikai jogaiktól, engedély nélkül nem vállalhattak munkát, és lakóhelyüket sem választhatták meg. A kitelepítés alól foglalkozása miatt mentesített 120 ezer személy – bányász, ipari munkás, mezőgazdasági napszámos – megélhetése is csak részben volt biztosított, hisz őket a vagyonjogi korlátozások egy része szintén sújtotta. A „svábkérdés" tehát továbbra is megoldásra várt.

A belügyi jelentések említést tesznek 10 ezer Magyarországon illegálisan tartózkodó német nemzetiségű személyről is, akik egyrészt a kitelepítés elől megszöktek, vagy kitelepítették ugyan őket Németországba, de visszaszöktek. Előbbiek létszámát 6-8 ezerre, utóbbiakét 3-4 ezerre becsülték. Leszögezték azt is, hogy az illegálisan Magyarországon tartózkodó német nemzetiségűek létszámára vonatkozó megbízható adat nem áll rendelkezésre. A csoport nagyságát csupán becslés alapján állapították meg. A „kézrekerülteket kitoloncolják".[11]

[10] Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 276. f. 65. cs. 203. ö. e., valamint M-KS 276. f. 75. cs. 22. ö. e.
[11] MOL M-KS 276. f. 75. cs. 22. ö. e.

Bár a csoport nagyságának meghatározása – mint ahogyan arra a belügyi jelentés is utalt – nehézségekbe ütközött, több ok miatt is azt feltételezhetjük, hogy a visszaszököttek létszáma az említettnél lényegesen magasabb lehetett. Egyrészt: a kitelepítések megkezdése után néhány hónappal a belügyi hatóságok már felfigyeltek a jelenségre, s arra is, hogy a visszaszökések száma bizonyos időszakokban jelentősen emelkedett, míg más időszakokban csökkent. Természetesen befolyásolta ezt a kitelepítések intenzitása – értelemszerűen akkor erősödött fel a jelenség, ha a kitelepítés folyamatos volt –, illetve az is, hogy milyen híreket kaptak a visszatérést fontolgatók a magyarországi állapotokról. Másrészt: a csoport nagysága folyamatosan változott, ami függött attól is, hogy közülük hány embert sikerült ismét elfogni, megfélemlíteni és kitoloncolni az országból. De befolyásolta az is, hogy az egyéni stratégiák a társadalom alatti lét átvészeléséhez – a korábbi lakóhelytől távolabb, tanyákon vagy éppen sok ezer embert foglalkoztató nagyüzemekben való munkavállalás – mennyire voltak sikeresek. Harmadrészt: a jelentés az 1948 júniusáig terjedő időszakot veszi alapul. A visszaszökések száma azonban a németek kitelepítésének lezárását követően, a fizikai üldöztetés és fenyegetés csökkenésének hírére, 1948 második felétől egészen 1950-ig, illetve a nyugati határszakaszon a határzár kiépítéséig jelentősen emelkedett. Ezt részben lehetővé tette, részben a visszatérés realitását erősítette, hogy 1949 őszén bizonyos területeken megkezdődött a kitelepítésre kijelölt, de Magyarországon maradt német nemzetiségű személyek „jogegyenlőségének" biztosítása. Először a lakóhely, tartózkodási hely megválasztásában, valamint a munkavállalásban bevezetett korlátozásokat törölték el, majd az állampolgárság kérdését rendezték. 1950 tavaszán sor került a teljes jogegyenlőség biztosítására. A rendelet hatálya azokra a személyekre is kiterjedt, „akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak, és […] jelentkezési kötelezettségüknek eleget tettek, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai".[12]

Mindezek alapján a kitelepítést követően visszaszököttek, visszatérők száma legalább 8-10 ezer, a kitelepítettek mintegy 5-6%-a lehetett. A visszatérők túlnyomó többsége illegálisan jött vissza Magyarországra, kisebb részük hivatalos utakat keresve-találva vagy éppen a joghézago-

[12] 84/1950. MT sz. rendelet a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában.

kat kijátszva eszközölte ki a hazajutást, s voltak, akik az 1950-ben meghirdetett amnesztiával éltek. A források fogalomhasználata sem egységes: a „visszaszököttek", „visszaszivárgók", „visszatérők" megnevezést egyaránt használják a csoport tagjainak megnevezésére.

Bár a munka során igyekeztünk a csoport nagyságának minél pontosabb meghatározására is, a levéltári kutatás sokkal inkább az állami, hatalmi magatartás feltárására, elemzésére koncentrált. Az érdekelt bennünket, hogy miként viszonyultak, hogyan bántak az egyes hatóságok a csoport tagjaival. Egyáltalán: a különböző hatósági eljárásokban – tiltott határátlépés, illegálisan Magyarországon tartózkodás, kitoloncolás – elkülönült csoportként definiálódtak-e ezek a személyek. Ha igen, mi volt a velük való bánásmód jogi kerete. Vizsgáltuk a visszaszökés motivációit, azt, hogy az itt maradás egyéni stratégiái tetten érhetők-e, s mi volt a többségi társadalom viszonyulása ezekhez a személyekhez.

Bár több kérdés megválaszolását a források töredékessége csak részben tette lehetővé, úgy ítéljük meg, hogy kutatásunk nemcsak a szűken vett témára, de a belügyi, állambiztonsági szervezetek működésére vonatkozóan is újabb adalékokkal szolgál.

Az 1946. január 19-én Budaörsön megkezdődött kitelepítés első, intenzív szakasza 1946 júniusáig tartott. Ezekben a hónapokban mintegy 112 ezer személyt telepítettek ki Németországnak az amerikai katonai hatóságok által megszállt területére. Miután a kitelepítést szabályozó 12 330/1945. ME sz. rendelet nem érintette az állampolgárság kérdését, a kitelepítettek nem vesztették el magyar állampolgárságukat. Rajk László belügyminiszter a Minisztertanács 1946. július 12-i ülésére készített előterjesztésében úgy fogalmazott, hogy ennek a mulasztásnak „beláthatatlan következményei lehetnek". A Minisztertanács elfogadta, majd a néhány nappal később megjelent 7970/1946. ME sz. rendelet meg is erősítette a belügyminiszteri javaslatot. Eszerint a Németországba áttelepítettek magyar állampolgárságukat az ország elhagyásának napján elveszítik. A rendelet hatálya kiterjedt a már korábban kitelepítettekre is.[13]

[13] Az előterjesztés tárgyalásakor Ries István igazságügy-miniszter azt hangsúlyozta, hogy „a kérdésben óvatosan kell eljárni, nehogy úgy alakuljon, minthogyha ezek a svábok a potsdami egyezmény idején már nem lettek volna magyar állampolgárok. A rendeletben kifejezésre kell juttatni, hogy a kitelepítettek vagyona a magyar államra száll". – In Szűcs László (szerk.): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5. – 1946. november 15.* Budapest, 2003. A. kötet. 950.

A visszaszökött svábok idegen – német – állampolgárként, illegális határátlépőként érkeztek vissza az országba. A velük szembeni azonnali fellépésre a határ védelmére hivatott határőrségnek, illetve a határforgalmat ellenőrző határrendőrségnek, valamint az állam biztonságán őrködő politikai rendőrségnek volt jogosítványa. Mindhárom szervezet kiépítése 1945 elején megkezdődött. Szervezeti felépítésük, kompetenciáik a tárgyalt időszakban a politikai hatalomért folytatott küzdelem függvényében szinte folyamatosan változtak, 1948 második felétől pedig kifejezetten a kommunista párt diktatúrájának fönntartását szolgálták.[14]

A határőr-alakulatok felállításáról először a Minisztertanács 1945. február 12-i ülésén tárgyaltak. A jugoszláv partizánok ugyanis rendszeresen át-átcsaptak magyar területre, a déli határ menti községekben fosztogattak, lakóikat félelemben tartották, a bunyevácok és szerbek által is lakott településeken pedig elszakadásuk mellett agitáltak.[15] Vörös János honvédelmi miniszter 1945. február 23-án adta ki rendeletét az új magyar honvéd határőrség, illetve határportyázó századok felállítására. Az elképzelést a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) 1945. május 14-én hagyta jóvá. A határőrség szervezetének kiépítése

---

Az 1947 augusztusában újrainduló kitelepítések alól egyre többen „magukat illegálisan kivonták", azaz megszöktek. Közeli községekben rokonok, ismerősök rejtegették őket, tanyákon bujkáltak, vagy kórházban próbálták átvészelni az adott község kitelepítésének napjait. A kormányzat a szökéseket további szigorú büntetésekkel igyekezett megakadályozni. Az 1947. augusztus 31-én kiadott 10 515/1947. sz. kormányrendelet értelmében immár az a személy is elvesztette magyar állampolgárságát, akit az áttelepítendők névjegyzékére felvettek, s az is, aki lakóhelyét rendőrhatósági engedély nélkül elhagyja. A Németországba áttelepülésre kötelezettet bújtató személyeket pedig ötévi szabadságvesztéssel lehetett sújtani. Külön kihangsúlyozza a rendelet, hogy a magyar állampolgárság elvesztése a Németországba áttelepítésnek nem akadálya.

[14] Nem feladata a tanulmánynak, hogy ezeknek a szerveknek a történetét, a hatalomért folytatott harcban játszott szerepüket, az irányításukért folytatott koalíciós csatározásokat vagy a Magyar Kommunista Párton belüli hatalmi törekvéseket részletesen ismertesse. Itt csak az egyes szervezetek keretének, jogköreinek, majd az egységes állambiztonsági szervezet létrehozásának vázlatos bemutatására szorítkozunk, ami – megítélésünk szerint – a visszaszökött svábokkal való hatósági eljárások megértéséhez szükséges. Bővebben lásd: In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Budapest, 2000; Trezor I. Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve.* Budapest, 1999.

[15] In Szűcs László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15.* Budapest, 1997. A. kötet. 193.

folyamatosan történt, az ország valamennyi határszakaszán 1945. június 14-én kezdte meg működését.[16]

A határőrség még meg sem kezdte működését, amikor Erdei Ferenc belügyminiszter előterjesztést tett a határrendőrség megszervezésére is. Az 1945. május 31-én kelt előterjesztés szerint a magyar határrendőrség, valamint a révkapitányságok és a repülőtéri kapitányságok felállítását, különösen az északkeleti határon folyó, az ország közellátását hátrányosan befolyásoló káros gazdasági tevékenység, valamint a Kelebia környékén és a nyugati részen tapasztalható, a közbiztonságot veszélyeztető kilengések indokolják. A határrendőrség létszámát 6506 főben javasolta megállapítani. Két héttel később – 1945. június 13-án – immár rendelettervezetként került az elképzelés a Minisztertanács elé. Erdei hangsúlyozta, hogy a határrendőrség kirendeltségeit egyes helyeken már fel is állították, s rendszeres működésüket a SZEB is követeli. A Minisztertanács az előterjesztést elfogadta, azzal, hogy a belügyminiszter állapodjék meg a honvédelmi és a pénzügyminiszterrel az azonos feladatokat ellátó szervek együttműködéséről.[17]

A határrendőrség valamennyi határszakaszon 1945. augusztus 17-én kezdte meg működését. A honvédelmi miniszter irányítása alá tartozó határvadászok feladata csak a határ őrzése maradt, míg a belügyminiszter által irányított, önálló szervezeti keretek között működő Magyar Állami Határrendőrség látta el az állambiztonsággal, a határforgalom ellenőrzésével, a közbiztonsággal, az igazgatásrendészettel összefüggő feladatokat. A kompetenciák szétválasztása hónapokat vett igénybe. 1945 novemberére csak Oroszváron, Hegyeshalomban, Sopronban, Szentgotthárdon, Kelebián, Nyírábrányban és Hidasnémetiben tudta a távolsági és kishatárforgalom ellenőrzését a határrendőrség átvenni. A többi határállomáson 1946 márciusáig a határforgalom ellenőrzését átruházott hatás-

[16] Egy-egy századhoz legfeljebb 50 km tartozott, ha egy vármegye határszakasza ezt meghaladta, akkor oda két századot vezényeltek. 1945 őszén létrehozták a kiegészítő parancsnokságokat, azok megalakították a határportyázó századokat. Ekkor a testület 27 portyázó századból és 150 őrsből állt, az őrsökre egységesen 31 személy volt beosztva. A határportyázó századok a területileg illetékes honvéd kerületi parancsnokságok alárendeltségébe tartoztak, de a határőrcsapatokat szakmai szempontból összefogó szerv nem létezett. Egy-egy őrs 14-15 km-es határszakaszt őrzött, azaz járőrözött, ellenőrző tevékenységüknek ekkor mélysége még nem volt. Lásd bővebben in: http://www.hataror.eu.

[17] In Szűcs László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15.* Budapest, 1997. A. kötet. 547. Lásd még MOL BM Elnöki iratai (a továbbiakban: XIX-B-1-r) 71-221035/1946. Tájékoztató a SZEB, Szviridov részére a határrendőrség szervezésével és tervezett létszámával kapcsolatos adatokról.

körben a honvéd határőrség látta el. A feladat átvételét elrendelő belügyminiszteri rendelet azonban konfliktusokat generált. A honvéd határvadászszázadok továbbra is ragaszkodtak az általuk ellenőrzött határszakaszokon a határforgalom ellenőrzéséhez. Annál is inkább, mert éppen ezekben a napokban a határportyázó századok létszámát megemelték, központi irányító szervezetének a Magyar Honvéd Határőrség Parancsnokságának a létrehozásával – amelyben a Magyar Kommunista Párt (MKP) megszerezte az irányítás kulcspozícióit – munkája szervezettebbé vált. Így a honvéd határvadászszázadok feletteseiktől a belügyminiszteri rendelettel ellenkező értelmű utasítást kaptak, és ragaszkodtak a határforgalom ellenőrzéséhez is.[18] A belügyminiszter azonban nem engedett a korábban már megszerzett jogosítványokból, az 1946. október 3-án kiadott körrendeletével további forgalom-ellenőrzési pontokat jelölt ki, és megszilárdította a határátkelőhelyek státuszát.[19] A két szervezet konfliktusai és rivalizálása a későbbiekben is folytatódott, aminek csak az egységes állambiztonsági szervezet létrehozása vetett véget.

Az egységes állambiztonsági szervezet létrehozása 1945 elején párhuzamosan két vonalon kezdődött meg. Ezért az első hónapokban a kétközpontúság és némi zavar jellemezte. 1944 végén Tömpe Andrást az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében Erdei Ferenc belügyminiszter bízta meg az államrendőrség és azon belül a politikai rendészeti osztály megszervezésével. Ezzel párhuzamosan, Pest bevételének napján, a Magyar Kommunista Párt is döntött a rendőrség kiépítéséről, amit – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – a párt kompetenciájába tartozónak tekintett. Arra hivatkozva, hogy a hivatalos kinevezés pár napon belül nem várható, saját hatáskörben bízták meg Sólyom Lászlót a Budapesti Rendőr-főkapitányság megszervezésével és vezetésével, helyettesévé Kádár Jánost választották, míg Péter Gábor a politikai rendőrség megszervezésére és vezetésére kapott felhatalmazást.

[18] Lásd a 27 400/1945. IV. 12. sz., valamint a 220 330/1946. IV. sz. BM rendeletet.

A komáromi határrendőrség vezetője 1946. március 22-én a következőket jelenti: „Tekintve, hogy Komáromban a határ-rendőrkapitányság szervezése teljesen befejeződött, és az őrszemélyzet szolgálati kötelmeire megfelelően ki lett oktatva, a rendőrség és honvédség szolgálatot teljesítő közegei között az egymással ellenkező rendeletek miatt állandó súrlódások vannak, melyek egyáltalán nem alkalmasak a rendőrség és honvédség közötti jó viszony öregbítésére. Mindezekre figyelemmel kérem szíves intézkedését és a honvéd határőrizeti szervek megfelelő kioktatását." Hasonló kérésekkel keresték meg a belügyminisztert a nyugati határszakasz határrendőrségének vezetői is. – MOL XIX-B-1-r 390/1946.

[19] http://www.hataror.eu

Az első jogi szabályozásra az Ideiglenes Nemzeti Kormány Budapestre költözése után, 1945 májusában került sor. Az 1690/1945. ME sz. kormányrendelettel feloszlatták a csendőrséget, deklarálták az államrendőrség megszervezését. Ezen belül létrehozták a Budapesti és a Vidéki Rendőrkapitányságot, az alárendelt vármegyei és városi kapitányságokon belül egységesen négy – bűnügyi, politikai, igazgatásrendészeti és rendőrbírói – osztályokat kellett létrehozni. A Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát Péter Gábor, míg a Vidéki Rendőrfőkapitányságét Tömpe András vezette. Az így kialakított keretek egy rövid időre csökkentették e két személy és az általuk vezetett szervezetek rivalizálását, konfliktusait, de nem oldották meg azokat. Rajk László belügyminiszteri kinevezését követően az 533.900/1946. BM sz. rendelet 1946 októberében önállósította a budapesti politikai rendőrséget a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) néven. Az új állambiztonsági szervezetbe beolvasztották a vidéki főkapitányságok politikai rendészeti osztályait, irányítását, felügyeletét és ellenőrzését pedig immár a belügyminiszter közvetlenül gyakorolta. A szervezet vezetésével Péter Gábort bízták meg. Az év végén rendelettel – 535.059/1946. BM sz. – szabályozták az Államvédelmi Osztály szervezetét, feladatát és jogkörét. Eszerint feladatkörébe tartozott: a demokratikus államrend és közbiztonság védelméről szóló 1946. évi VII. tc.-be ütköző cselekmények nyomozása és feljelentése; a népbíráskodásról szóló és az 1945. évi VII. tc.-be iktatott háborús és népellenes bűncselekmények nyomozása és feljelentése; az egyesületek keletkezésének és működésének figyelemmel kísérése, politikai vonatkozású röpiratok szerzőinek és terjesztőinek nyomozása és bejelentése; bejelentett és tudomásul vett gyűlések lefolyásának megfigyelése; államrendészeti vonatkozású belés külföldi adatok gyűjtése és nyilvántartása; javaslattétel az illetékes rendőrhatóság vezetője számára az állambiztonság vagy közbiztonság szempontjából káros személyek kitiltására, internálására; titkos rádióállomások felderítése; eljárás mindazokban az államrendészeti ügyekben, melyek a Budapesti Rendőr-főkapitányság, illetve a kapitányság vezetője részére nem voltak fenntartva. Az ÁVO alárendeltségében minden kapitányságon államvédelmi osztályokat hoztak létre, a kiemelkedő jelentőségű helyeken az osztályok mellett államvédelmi előadók és megfigyelők is működtek. A vármegyei és városi államvédelmi osztályok és előadók az illetékes elsőfokú rendőrhatóságtól függetlenül működtek, dolgozói szolgálatilag nem a rendőrhatóság, hanem az ÁVO vezetőjének voltak alárendelve. Az alosztályokra tagolódó szervezeten belül külön

csoportok foglalkoztak osztrák és német területen a nemzetközi vonatok figyelésével, az Olaszországban élő magyar emigráció bomlasztásával vagy a nyugati határterület szűrőhálózatának működtetésével. Az átalakulást követően a szervezet létszámát ezer fővel emelték.

A későbbiekben az ÁVO tevékenységi területének és hatáskörének folyamatos bővítése annak a folyamatnak a része volt, amelyben az MKP 1945-től tényleges politikai súlyán túl a végrehajtó hatalom kulcspozícióinak megszerzésére törekedett. Egy hónappal Kádár János belügyminiszterré történt kinevezése után, 1948. szeptember 10-én – a 288.009/1948. BM sz. rendelettel – létrehozták a jelentősen kiszélesített jogkörű BM Államvédelmi Hatóságot (ÁVH). Az anyagilag is függetlenített ÁVH hatáskörébe kerültek az államrendőrség határ-, folyam- és légtérrendészeti hatóságai, a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH), az ország egész területén az útlevelek kiállításának joga. Az ország határainak be-, illetve lezárására, a külföldről érkező személyek, áruk, hírek minél teljesebb ellenőrzésére irányuló törekvés mellett még ebben az évben további jogszabályokkal megerősítve bővült a hatóság belső ellenséggel szembeni fellépésének lehetősége is. Elsőfokú hatósági jogkört gyakorolhatott, illetve a felülvizsgálati eljárásokat is ő végezte az állam érdekei szempontjából aggályos személyek lakóhelyükről való kitiltásakor, rendőrhatósági felügyelet és őrizet alá helyezésekor. További hatáskör- és szervezeti módosításra került sor 1949 végén. A 4353/1949. MT sz. rendelet megszüntette a BM ÁVH-t, s létrehozta a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt – így a Belügyminisztériumtól szervezetileg is függetlenített –, 1950. január 1-jétől országos hatáskörű, önálló költségvetési szervként működő Államvédelmi Hatóságot. A főfelügyelet jogát a Minisztertanács egy tagján keresztül gyakorolta, aki formailag a belügyminiszter volt. Az új főhatóság egyesítette a korábbi BM ÁVH-t, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Főcsoportfőnökségét, a Magyar Honvéd Határőrséget, valamint a Magyar Állami Határrendőrséget. Beosztottjai a honvédséggel azonos rendfokozatot viseltek, azzal a különbséggel, hogy a rendfokozat megjelölése előtt „államvédelmi" elnevezést, illetve áv. rövidítést kellett használni. Az egyenruha és rangjelzés a honvédségével azonos volt, de az ÁVH-nál a sapkán és a váll-lapon kék színű szalagot, a határőrségnél zöld színű szalagot alkalmaztak. Az ÁVH tisztjei és tiszthelyettesei valamenynyien a hivatásos állományhoz tartoztak. A határőrség legénysége megfelelő szempontok alapján kiválogatott, sorozott tagokból állt, akik 3 évig teljesítettek szolgálatot. 1949. december 28-án Péter Gábor altábornagyot az ÁVH főparancsnokává nevezték ki.

A nyugati határ menti megyék rendőrkapitányságainak politikai osztályai jelentéseikben már 1946 nyarán a terület közrendjét és közbiztonságát veszélyeztető cselekményként említik a visszaszökéseket. „A kitelepített ágfalvai svábok közül többen visszaszöktek és éjszakai órákban 9 darab tehenet és 3 darab lovat a juttatásban részesült telepesektől elkötöttek, és azokat a 2-3 kilométerre húzódó osztrák határon áthajtották Lépesfalva (Loipersbach) osztrák községbe. Az állatok visszaszerzése nem sikerült, az orosz parancsnokságnál erre vonatkozó intervenció sem vezetett eredményre. A határőrség megerősítése megtörtént, a lakosság pedig önvédelemből polgárőrséget szervezett."[20] „A sváb kitelepítés befejezése után az elmúlt hónapban több Sopron környéki községbe szórványosan tovább tartott a kitelepítettek visszaszivárgása, őrizetbe vételük után internálva lettek."[21] „Mint határszéli vármegyében tovább tartott az innen kitelepített svábok visszaszivárgása. A svábtalanított községek állandó fésülése állandó gondját képezi a hatóságoknak, főként Fertőrákos községből került elő jelentősebb számban visszaszivárgó, akik ott az országos viszonylatban ideiglenesen szünetelő sváb kitelepítést nemkívánatos magyarellenes propagandára használták fel. Internálva lettek."[22] „A vármegye területéről kitelepített svábság visszaszivárgása ismét nagyobb méreteket kezdett ölteni. Augusztus 23-án hajnalban a soproni járási kapitányság 30 nyomozó tiszttel, 90 rendőrrel és 50 katonával körülzárta Fertőrákos községet, ahova a megállapítás szerint legtöbben tértek vissza a kitelepített svábok közül. A razzia során 3 visszatelepültet sikerült elfogni. A határellenőrzés megszigorítása, a szükséges intézkedések megtétettek, az eddig visszatért és elfogottakat a politikai osztály internálta, így előreláthatólag sikerülni fog a visszaszivárgás minimumra való csökkentése. A fertőrákosi razziával kapcsolatban megállapítható, hogy egyes pártok vagy közösségek lelkiismeretlenül nagy tömegben mentesítettek svábokat, a község arculatán a kitelepítés alig látható. Kívánatos volna az utólag mentesítettek újból való megszűrése."[23]

Nyilvánvaló tehát, hogy a visszaszökések szinte azonnal, a kitelepítettek néhány hetes vagy egy-két hónapos németországi tartózkodását követően megkezdődtek. Nem egyenletes intenzitású jelenségről van szó, a vizsgált időszakban, 1946–1950 között sok tényező együtthatójaként, bizonyos időszakokban erősödött, bizonyosakban pedig csökkent a kitelepítettek visszatérési törekvése. Alapvetően befolyásolta ezt a kitelepítet-

[20] Sopron, 1946. június 11-i jelentés. – MOL XIX-B-1-r 331/1946.
[21] Sopron, 1946. július 9-i jelentés. – MOL XIX-B-1-r 331/1946.
[22] Sopron, 1946. augusztus 9-i jelentés. – MOL XIX-B-1-r 331/1946.
[23] Sopron, 1946. szeptember 9-i jelentés. – MOL XIX-B-1-r 331/1946.

tek tényleges száma, németországi elhelyezési körülményeik, integrációs lehetőségeik, valamint Magyarországon maradásuk esélyei. A belügyi hatóságok a visszaszökések számát általában nagyobb arányúnak tüntették fel a valóságosnál. Ezzel a cselekmény társadalmi veszélyességét, súlyát – magyarellenes propagandát fejtenek ki, a telepesektől állatokat lopnak, Ausztriában bujkálnak – hangsúlyozták, amit a jelentős rendőri erőkkel végrehajtott razziák sok esetben nem igazoltak. Ezeknek az akcióknak az eredménytelenségét befolyásolta az is, hogy a visszaszökötteket az adott település lakói, közigazgatási alkalmazottai figyelmeztették a veszélyre, bújtatták őket. Megfigyelhető az is, hogy a jelenséget elsősorban közbiztonsági, illetve állambiztonsági kérdésként s nem határrendészeti feladatként kezelték, így a rendőrkapitányságok politikai osztályainak kezdettől fogva meghatározó szerep jutott a velük szembeni eljárásban. Központi utasítás hiányában a politikai rendőrség saját hatáskörben járt el akkor is, amikor az elfogottakat az adott megye területén felállított táborok valamelyikébe internálták. De ekkor még van példa arra is, hogy egyszerűen csak regisztrálták a visszaszökötteket.[24]

Az ősz folyamán a honvéd határőrség alakulatai is több illegálisan visszatérő német nemzetiségű személyt fogtak el. A 7. honvéd határvadász-zászlóalj „D" (politikai) tisztje 1946. november 1-jén Walter Jakab, Wesner Antal, Bolbach Konrád és Pelz István „tiltott módon visszatérő svábok" ügyéről számolt be. „Nevezettek kihallgatásuk alkalmával előadták, hogy az SS kötelékében teljesítettek szolgálatot, de nem mint katonák, hanem mint munkaszolgálatosok. […] kihallgatásuk után jegyzőkönyvekkel együtt a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának lettek átadva az ügyük további intézése végett."[25]

A határőrség és a rendőrség közötti együttműködés sok tekintetben nem volt megfelelő. A kompetenciák tisztázatlansága állandó hatásköri vitákat generált, a mindkét oldalon előforduló túlkapásokat pedig egymás lejáratására használták fel. „Sok súrlódásra adott alkalmat a vármegye határszéli járásaiban elhelyezett határvadászok magatartása, akik hatáskö-

[24] Bezenye községben 1946. december 1-jén tartottak razziát, ahol megtalálták D. Simon, nőtlen, 1924. január 31-i születésű helyi lakost és húgát, D. Máriát, aki 1927. április 8-án született. Kihallgatásuk során elmondták, hogy 1946. május 15-én telepítették ki őket Németországba, ahonnan szeptember 20-án tértek vissza Magyarország területére. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), BM Internálási iratok (a továbbiakban: 2.5.1.), 746. doboz.

[25] ÁBTL Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (a továbbiakban: 4.1.) A-2126/169. és MOL Határőrség Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: XIX-B-10) V/8. 6192/1946.

rüket rendszeresen túllépik, házkutatásokkal zaklatják a lakosságot, vonatokat vizsgálnak át stb." Augusztusban Csepregen a határvadászok verekedést provokáltak a polgári lakossággal, amit a rendőrségnek nehezen sikerült megfékeznie. Egy polgári személyt hosszabb ideig a határvadászok őrizetben is tartottak. Az ügy részleteiről jelentést tettek a szombathelyi honvéd ügyészségnek és a soproni államügyészségnek is.[26]

1946 végén Fischer Gyula, a Belügyminisztérium elnöki osztályának vezetője táviratilag utasította az alispánokat, hogy az illetékességük területén tartózkodó, kitelepített, de „visszaszivárgott" svábok községenkénti létszámát és pontos – házszám szerinti – tartózkodási helyét 1947. február 5-ig jelentsék. Az egyes törvényhatóságok területéről csak szórványosan érkeztek a jelentések.[27] Több község nem tudta a névjegyzéket összeállítani. Mány községben a kitelepített, visszaszivárgott svábokat a bicskei rendőrkapitányság járőre már 15 nappal korábban összeszedte, de az elöljáróságnak nem volt tudomása az elszállítás helyéről. Vértesacsa községben a december 8-án megtartott razzia során 8 személyt vettek őrizetbe, akiket Budapestre, a toloncházba szállítottak. Etyek községben a karácsonyi ünnepek előtt a volt bíró és felesége jártak, de a rendőröknek nem sikerült elfogniuk őket, sőt a nyomozás sem tudta ezt bizonyítani.[28] A Belügyminisztériumban 1947. január 27-én elkészített összegzés törvényhatóságonként szám szerint tartalmazza a kitelepített, de visszaszökött svábok adatait. Összesen 557 személyt írtak össze, természetesen azokba a megyékbe szöktek vissza a legtöbben, ahol egyrészt a kitelepítés már részben megtörtént, illetve ahol a német nemzetiségű lakosság aránya jelentős volt. Baranyában 333 személyt, Tolnában 68, Bács-Bodrog vármegyében 41, Győr-Moson megyében 36, Csanádban 27, Komárom-Esztergom megyében 25 személyt írtak össze.[29] Több törvényhatóság nem

[26] Sopron, 1946. szeptember 9-i jelentés. – MOL XIX-B-1-r 331/1946.

[27] Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL), Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: XXI. 4/b.) 13603/1946.

[28] Fejér Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: FML), Bicskei járási főjegyző iratai (a továbbiakban: XXI. 11.) 4342/1946.

[29] Vas megyében 4, Veszprémben 2, Somogy és Sopron megyében 1-1 személyt írtak össze. – MOL XIX-B-1-r 321/1946.

A csak töredékesen rendelkezésünkre álló területi jelentések adatai nem minden esetben egyeznek meg az összesítettekkel. Bács-Bodrog vármegye alispánja 1947. január 3-án összesen 29 személyről – Bácsalmás: 8, Kunbaja: 2, Katymár: 2, Madaras: 1, Jánoshalma: 6, Gara: 5, Dávod: 3, Csátalja: 2 – tesz jelentést, míg az összesítő 41 személyt említ. Fejér megye esetében ugyanakkor a helyi összeírások tüntetnek fel több személyt.

tett eleget jelentési kötelezettségének, ezért őket a Belügyminisztérium elnöki főosztálya január 25-én ismét felszólította.

A pontos adatszolgáltatást nem csak az érintettek állandóan változó köre nehezítette. Egyrészt: a visszatérők – teljesen érthető módon – igyekeztek elrejtőzni. Nem minden esetben tértek vissza korábbi lakóhelyükre, hanem a szomszéd községek valamelyikébe, általában olyan helyre, ahol számíthattak ismerőseik, rokonaik segítségére. Más esetekben a lakott helyeket kerülve, pusztákon vállaltak munkát, vagy éppen a tömegben jobban megőrizhető anonimitást, ismeretlenséget kihasználva nagy iparvállalatoknál, bányákban helyezkedtek el. Másrészt: nem volt összehangolt az egyes hatóságok egymás közötti, sőt egyes esetekben az azonos minisztériumok irányítása alá tartozó szervezetek együttműködése sem. A Belügyminisztérium elnöki osztályának az összeírást elrendelő utasításával egy időben – az ugyancsak belügyminiszteri irányítás alá tartozó – Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) a visszaszököttekkel szembeni eljárás egységes rendjét szabályozta. A KEOKH arra hivatkozva, hogy „az egyes rendőrhatóságoktól beérkező jelentések szerint a Németországba kitelepített svábok nagy számban szöknek vissza régi lakóhelyükre", velük szemben az illegálisan az ország területén tartózkodó külföldi állampolgárokra vonatkozó szabályok alkalmazását – őrizetbe vételüket, valamint a Budapesti Fogház és Toloncügyosztálynak való átadásukat – rendelte el. A velük szemben alkalmazott eljárás ettől az időponttól kezdve tehát megegyezett más külföldi állampolgárokkal, illetve illegálisan az ország területén tartózkodókkal szembeni szankciókkal, az országból való eltávolításukkor az általános toloncolási szabályok szerint jártak el. Az összeírást végző megyei és helyi közigazgatási apparátusoknak, valamint a rendőrkapitányságoknak azonban tájékoztatási kötelezettségük nem volt egymás felé. A jegyzők jelentéseiből kiderül, hogy a helyi közigazgatásnak semmilyen információja nem volt, vagy csupán kevés a rendőrség által végrehajtott őrizetbe vételekről, internálásokról.[30]

1947 tavaszán több intézkedés is a svábok visszaszökésének megakadályozását tűzte ki célul. Rajk László belügyminiszter 1947. április 1-jén

[30] A KEOKH 190/289/eln. 1946. IV/4.b. sz. utasítása. Hivatkozott az állampolgárság elvesztését kimondó 7970/1946. ME sz. rendeletre. A rendelet hatálya azonban nem terjedt ki azokra, akiket korábban mentesítettek a kitelepítés alól. A megyei és városi rendőrkapitányokat alárendelt szerveik megfelelő tájékoztatására és a végrehajtás szigorú ellenőrzésére utasította. – ÁBTL Kényszerintézkedésekkel kapcsolatos iratok (a továbbiakban: 2.5.8.) 84/22/1946. 271. doboz.

arra utasította az alispánokat, hogy a „községekből kitelepített és visszaszivárgott svábokat a legnagyobb figyelemmel kísérjék, a községbe való belépésüket pedig azonnal – a rendes szolgálati úton – jelentsék a Belügyminisztérium elnöki főosztályának". Az esetleges mulasztást a legsúlyosabb fegyelmi vétségként minősítette, a mulasztókkal szemben pedig azonnali fegyelmi eljárást helyezett kilátásba.[31] A belügyminiszter néhány nappal később – 1947. április 17. – gyakorlatilag azonos tartalmú utasítást adott az államrendőrség valamennyi kapitányságának is. A belügyminiszteri intézkedés három szempontból eltért a korábbi gyakorlattól. Egyrészt: külön felhívta a figyelmet azokra a visszaszököttekre, akik korábban nem az adott községben laktak, de kitelepítésük után „hatósága területéhez tartozó községekben" bujkálnak. Másrészt: párhuzamosan teljesen azonos tartalmú utasítást kaptak a közigazgatás és a rendőrség különböző szintű szervezetei. Ez lehetővé tette a belügyminiszternek az adott kérdésben tevékenységük egymás általi ellenőrzését. Harmadrészt: a későbbi időszakra vonatkozóan a jelentési kötelezettséget folyamatossá tette, újabb rendelkezésig tehát minden egyes esetet azonnal jelenteni kellett.

Az 1947. június 25-én felterjesztett rendőrségi összesített kimutatás összesen 32 személy nevét tartalmazza.[32] A községek jelentéseikben több esetben feltüntetik a már korábban visszaszökötteket és közben internáltakat vagy más helyre távozókat is. „Szár községben 2 visszaszivárgó sváb lakos tartózkodott rövid ideig az elmúlt év őszén, de egyik Németországba, a másik ismeretlen helyre távozott." „Fischer Mihály és felesége, volt Etyek község bírája Budapesten bujkálnak állítólag… valami álnév alatt, és nem valószínű az sem, hogy ezek a kitelepített svábok már egy ízben nem jártak volna Etyeken a vissza-

[31] 155.460/1947. sz. BM utasítás. – FML XXI. 11. 1725/1947.

A rendelet megjelenéséről a Független Kisgazdapárt Baranya megyei lapja is hírt adott. „*Belügyminiszteri rendelet a visszaszivárgott svábokról.* A Belügyminisztérium sajtóosztálya jelenti: A magyar államrendőrség az utóbbi hetekben több sváb községben tartott razziái során számos svábot vettek őrizetbe, akiket kitelepítették Németországba, és onnan csalárd módon visszaszöktek. Ez tette indokolttá a belügyminiszter április elsején kiadott rendeletét, amelyben figyelmezteti a községi elöljáróságokat, hogy a visszaszivárgott svábokat a legnagyobb figyelemmel kísérjék. A községükbe visszaszivárgott svábokat azonnal jelenteni kell a Belügyminisztérium elnöki osztályának." – *Független Nép*, 1947. április 3. 1. p.

[32] 193.192/1947. BM IV/1. sz. utasítás. A kimutatásban a személy nevét, születési évét, anyja nevét és jelenlegi lakhelyét kellett feltüntetni. Baranya megyében ekkor 17, Fejér megyében 9, Tolna megyében 4, Békés megyében 2 személyt írtak össze. – MOL XIX-B-1-r 937/1947.

szivárgásuk óta valamelyik éjszaka." „Németországba telepített Blaumann János, volt vértesacsai lakos, volt próbarendőr, több ízben jelent meg a községben… Nevezett valószínűleg Budapesten tartózkodik rendőr bátyjánál."[33]

A Tolna megyei alispán – a rendőrségi jelentésben szereplő 9 személlyel szemben – 19 személy adatait terjesztette fel. Közülük 5 személy családjánál, 1 a hidasi bőrgyárban dolgozott, 1 személyt internáltak a központi internálótáborba, 3 személyt még az amerikai hatóságok engedtek haza, a többiek bujkáltak, vagy nem volt adat tartózkodási helyükről.[34]

A Tolna megyei politikai rendőrség jelentéseiben rendszeresen foglalkozott a nemzetiségi ellentétekkel, a telepítések anomáliáival. „Óriási probléma a megyében a telepesek kérdése is. Egyes községekben a ki nem telepített svábok, továbbá a kitelepítésre váró svábok, a békési telepesek és bukovinai telepesek is ott vannak. Ezek között állandó nézeteltérések vannak, és igyekeznek a jobbnak vélt házakból minden ürüggyel, fenyegetéssel, fenyegető fellépéssel, sőt sokszor erőszakkal is kitúrni egymást.

[…] A svábkérdéssel kapcsolatban a visszaszökött svábok kérdése is kényes pont, de nem kevésbé fontos és kényes a már egyszer kitelepítés miatt bevagonírozott, elszállított és a határról visszaengedett svábok ügye."[35] „A megye életét erősen befolyásolja a svábkérdés megoldatlansága. Egy-

[33] Felcsút, Csabdi, Kajászószentpéter településeken sem kitelepítés, sem visszaszökés még nem volt. – FML XXI. 11. 1725/1947.

[34] A jelentés szerint: Bonyhádra 5, Dunakömlődre 2, Hőgyészre 4, Paksra 4, Mucsiba 1, Csibrákba 3 személy tért vissza. A Tolna megyei községek nagy része – Szárazd, Nagymányok, Gyönk, Tevel, Varsád, Sióagárd, Kalaznó, Kakasd, Izmény, Mucsfa, Pári, Kisvejke, Lengyel, Závod, Kölesd, Kistormás, Györköny, Kisdorog, Nagyszékely, Zomba, Szakadát, Máza, Keszőhidegkút, Kurd – arról értesíti az alispánt, hogy a kitelepítés nem történt még meg. Kitelepített és visszaszivárgott sváb lakos a községben nem tartózkodik. – Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: TML), Tolna vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: XXI. 4/b.) 6804/1947.

[35] MOL XIX-B-1-r 250/1947.

A határról visszafordított kitelepítő szerelvények Tolna megye több községét is érintették. Tevel községből kitelepítésre került „1000 egynéhány fő és ezek 90%-ban visszatértek…, majd egyesek, tekintettel arra, hogy a megyei tanács időközben telepeseket helyezett el a községbe, a helyszűke miatt tovább mentek egyéb községekbe. A visszatért németek saját elhagyott házaikba behatoltak úgy, hogy a község gazdasági élete megbénult." Tiltakoztak az újonnan földhöz juttatottak szervezetei is, mert a visszatérők elveszik a munkalehetőséget a helyiektől, illetve azzal, hogy saját ellátásukért is munkát vállalnak, letörik a béreket. – TML Tolna Megyei Földhivatal, Általános iratok (a továbbiakban: XXIV. 201.a.) 56-18338/1946.

részt a kitelepítés elhúzódása, másrészt a már kitelepítettek visszaszivárgása. Ez egy-egy községben egész számottevő tömeget jelent."[36]

A tavaszi hónapokban országszerte rendőrségi akciókat tartottak, amelyekről nagy terjedelemben beszámolt a sajtó is. A cikkek hangneme a lap pártkötődésének függvényében változott, s a pártnak a németkérdéssel kapcsolatos álláspontját tükrözte. A Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt által kiadott lapok általában radikális hangnemet ütöttek meg, folyamatosan a magyar érdekek veszélyeztetettségét hangsúlyozták, ellenséges hangulatot és indulatokat keltettek a németekkel szemben. A Független Kisgazdapárthoz kötődő lapok inkább az információk közlésére szorítkoztak. A rendőrségi fellépés eredményességének hangoztatása, az elfogottak büntetéseinek ismertetése mindenképpen az érintettek megfélemlítését szolgálta, és azt erősítette, hogy nincs esélye senkinek a kitoloncolás elkerülésére.

„Az Államvédelmi Osztály nagy razziát tartott Eleken. Ennek során 17 volksbundistát állítottak elő a népügyészségre. Továbbá előállítottak a razzia során még négy olyan személyt is, akiket 1946 májusában a németek kitelepítése alkalmával kiszállítottak Németországba, azonban időközben visszaszivárogtak. Az őrizetbe vett négy személyt – mivel azok elvesztették magyar állampolgárságukat – az Államvédelmi Osztály átadta a budapesti fogház és tolonc ügyosztályának az országból való kitoloncolás végett.

Az Államvédelmi Osztály a másik nagy volksbundista központban, Mezőberényben is elkezdte a tisztogató munkáját, ahol Götz Andrást és Kresz Ádámnét állították elő, s mint volksbundistákat átadták a népügyészségnek."[37]

1947 márciusában 15 Budapest környéki sváb községben és Vácon is razziát tartottak. A razziasorozat egy hónapon keresztül zajlott, összesen 503 személyt állítottak elő. A sváb községekből – többek között Bia, Torbágy, Perbál, Taksony – előállított személyek közül 252 ellen 16 különböző vád alapján indult eljárás. A vádak közül a leggyakoribbak: 106 személy SS-katona volt, 49 személy Németországból visszaszökött, 26 személy mentesítettségét igazolni nem tudta, 21 személy korábban Volksbund-tag volt, 11 személy német katona volt, 10 személy különböző internálótáborokból szökött meg. Egy személy ellen SS-katona rejtegetése miatt indult eljárás.

Vácon 1947. március 14-én nagy erőkkel tartották meg a razziát. Az akcióban az I. és II. karhatalmi zászlóalj 200 rendőre, továbbá a Budapesti

[36] MOL XIX-B-1-r 384/1947.
[37] *Viharsarok*, 1947. február 11. 3. p.

Rendőr-főkapitányság bűnügyi osztályának 150 nyomozója, az államvédelmi és gazdaságrendészeti osztály 15-15 nyomozója, valamint a váci orosz katonai parancsnokság 120 katonája vett részt. Az előállított 251 személy ügyét a váci járási kapitányság vizsgálta ki. Az akció során három alkalommal fegyverhasználatra is sor került. Oszkó Gyula alezredes Rajk belügyminiszternek tett jelentésében kiemelte a razziákon részt vevők kifogástalan magatartását, önfeláldozó munkáját, ezért 100 rendőr és 4 tiszt belügyminiszteri dicséretben való részesítését javasolta. Külön név szerinti kiemelését kérte annak az alhadnagynak, aki „az első razziától kezdve a befejezésig a legkiválóbb munkát végezte a svábok összeszedésében".[38]

1947 áprilisában az illegális határforgalom aggasztó méreteire hivatkozva az ÁVO kezdeményezte a határ fokozottabb ellenőrzését, a határátlépés újraszabályozását. Az elképzelés korlátozni kívánta a kishatárforgalmat, jelentősen csökkentette volna a kettős birtokosoknak kiadott határátlépési igazolványok és az alkalmi úti lapok számát, a tiltott határátlépést – sőt már annak megkísérlését is – erélyes szankciókkal büntette volna. Foglalkozott a tervezet a honvédség és rendőrség együttműködésének biztosításával, munkájuk jobb összehangolásának kérdéseivel, az „említett szervek között alkalomadtán előforduló villongások" megszüntetésével. A Honvédelmi Minisztérium a tervezett szigorításokat egyes kérdésekben túlzásnak, más kérdések esetében pedig egyszerűen fölöslegesnek ítélte. A kishatárforgalmat a közelmúltban megkötött államközi egyezmények már szabályozták – mutatott rá a véleményező –, ezért ezek ismételt tárgyalását fölöslegesnek tartotta. A határszolgálat eredményesebbé tételét sem elsősorban a rendőrséggel való jobb együttműködésben látta, sokkal inkább a határőrség megerősítésében, mert „a jelenleg szolgálatot teljesítő erőivel a jogtalan határátlépést még megnehezíteni sem képes".[39]

A belügyminiszter 1947. április 24-én kiadott belső utasítása megszigorította a toloncolási eljárás szabályait, és egységes alkalmazását írta elő. Eszerint a letelepedési engedéllyel nem rendelkezőket azonnal ki kellett toloncolni az országból. A határőrség viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy az utasítás egységes alkalmazása a kialakult helyzet miatt egyszerűen nem lehetséges, hiszen így a kitoloncolandók körébe nagyszámú olyan romániai magyar menekült is bekerülne, akiknek a kiutasítását Magyarország sem akarja, és hátrányosan érintené a két ország kapcsolatát is.

[38] Rajk László a javaslattal egyetértett, ugyanakkor a jelentéshez megjegyzést fűzött. Érthetetlennek nevezte, hogy a jegyzőknek adott utasítások ellenére még mindig ennyi visszaszökött sváb rejtőzhet a községekben. – MOL XIX-B-1-r 937/1947.

[39] MOL XIX-B-10 V/4. 519/1947.

Ugyanakkor számosan vannak olyan személyek, akik illegitim módon érkeztek az országba, de a rendőrségtől időközben letelepedési engedélyt kaptak. S bár itt-tartózkodásuk nemkívánatos Magyarország számára, mégsem toloncolhatók ki.[40] A KEOKH álláspontját Szebenyi Endre ismertetette. Eszerint a toloncolási eljárás alapvető rendezésére csak akkor kerülhet sor, ha már az állampolgárság kérdését is kétoldalú szerződésekkel szabályozták. Azonban addig is módot kell találni arra, hogy „a nagy számmal illegálisan ideérkezőket és a nemkívánatos kiutasított elemeket az ország területéről ténylegesen eltávolíthassuk". Ezért azt kéri, hogy a határvadász szervek az eddigi gyakorlattól eltérően az illegálisan ideérkezett és elfogott személyeket ne adják át a rendőrségnek, hanem a „helyszíni katonapolitikai ellenőrzés után rövid úton tegyék azokat vissza a határon. Az eljárás megindítása a nagyszámú illegális belépővel szemben azért sem célszerű, „mert az eljárás lefolytatása, az őrizetesek ellátása, őrzése és kísérése súlyos anyagi megterhelést jelentene a közigazgatási hatóságoknak".[41] A belügyi igazgatás tehát nemcsak a határok fokozottabb ellenőrzésével, s a határőrség megerősítésével kívánta csökkenteni az illegálisan az országba érkezők számát, de az érintett személyek elfogását követően az előírt eljárás lefolytatása nélkül az azonnali és egyoldalú kitoloncolásukkal is.

A kitelepített svábok más utakat-módokat is kerestek a visszatérésre. Számosan próbáltak meg visszajutni a magyar nemzetiségű menekülteket és deportáltakat hazaszállító vonatokkal. „Egyben jelentem, hogy október 29-én egy magyar hazatelepülő vonattal 300-on felül vissza akartak térni svábok és SS-ek, de a magyar határrendőrség visszadobta őket a határon. Ezen átdobások háromszor is megismétlődtek, mert az osztrák hatóságok nem engedték meg a visszatelepülőknek osztrák területen való tartózkodásukat. Ezek a visszaigyekvő svábok és SS-ek most kisebb csoportokba verődve szivárognak be magyar területre. Nagy részük – mivel élelemmel nincsen ellátva – a határ menti erdőkbe húzódott, és innen fosztogató, útonálló módon támadja meg az országutak utasait." A jelentéstevő véleménye szerint „külföldről tervszerűen irányítják országunk területére ezeket a kétes embereket, […] Németország területén a gyűjtőtáborokat feloszlatták, és a volt magyarországi lakosokat visszairányítják, tehát számolnunk kell a jövőben nagyobb számban a hazatérőkkel".[42]

[40] 13. 452/eln. I.a. sz. utasítás. – MOL XIX-B-10 V/8. 39/1947.
[41] MOL XIX-B-10 V/8. 140/1947.
[42] ÁBTL 4.1. A-2126/169.

Az első időszakban, 1946 nyaráig a nyugati nagyhatalmak hatóságai nem fordítottak különösebb figyelmet e problémára, elegendő volt tehát az érintett személynek magyar nemzetiségéről és állampolgárságáról nyilatkoznia. Később magyar kérésre a nagyhatalmak maguk is „szűrték" a hazaszállítandókat. A vonatok kiindulópontjain létesült táborokban bizottságokat hoztak létre, amelyek többek között azt vizsgálták, hogy a hazatérésre jelentkező nem Magyarországról kitelepített vagy a kitelepítési rendelkezések hatálya alá eső személy-e. Miután azonban ezeknek a bizottságoknak nem voltak olyan nyilvántartásaik, amelyek segítségével a jelentkező által bemondott adatokat ellenőrizni lehetett volna, viszonylag könnyű volt kijátszani azokat. A magyar hatóságok azzal vádolták a szövetséges nagyhatalmaknak a kérdésben eljáró szervezeteit, hogy nem is akarják megakadályozni a kitelepített németek visszszaszivárgását. 1946 őszétől hozzájárultak tehát ahhoz, hogy a Hazahozatali Kormánybiztosság megbízottai részt vegyenek a hazatérők németországi szűrésében. A miniszterelnökség irányítása alá tartozó Hazahozatali Kormánybiztosság Berlinbe főmegbízottat, Németország több pontjára pedig megbízottakat küldött ki. Megfelelő nyilvántartások hiányában azonban csalhatatlan bizonyossággal ők sem bírálhatták el a jelentkezők ügyeit. Munkájuk arra korlátozódott, hogy a gyanús személyek adatait ellenőrzésre Budapestre kellett küldeni, s csak a jóváhagyó megerősítést követőn lehetett az adott személyt a szállítmányba felvenni. A kitelepített svábokat kizárólag a belügyminiszter írásos engedélyével engedhették vonatra szállni.

A visszatérni akarók kitelepítésüket követően is tömegesen jártak el mentesítésük érdekében. Ebben az itthon maradt családtagok segítettek. Egyrészt „a hazaszökésre biztatják őket, hogy itthon minden a régi, és semmi bántódásuk sem lesz, ha hazaszivárognak", másrészt „különböző igazolványokat küldenek ki nekik, mellyel ők különböző megszálló hatóságokhoz fordulva a demokráciára való hivatkozással hazaszállításukat kérik" – írta jelentésében a Hazahozatali Kormánybiztosság stuttgarti megbízottja. A Központi Statisztikai Hivatal által kiállított dokumentumokkal azt igazolták, hogy az illető személy az 1941. évi népszámlálás során magyar anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát, a nemzeti bizottságok „hűségigazolványai" az adott személy kitelepítésének jogtalanságát mondták ki, hazatérését magyar érdeknek nyilvánították, míg a munkáspártok által kiállított mentesítések a személy korábbi munkásmozgalmi tevékenységét hangsúlyozták. A mentesítéseket a belügyminiszter bírálta el. Fontos lett volna tehát a Hazahozatali Kormány-

biztosság és a Belügyminisztérium együttműködése. Ehelyett kölcsönös szemrehányásokkal illették egymást. Míg a belügyminiszter a kormánybiztosság németországi megbízottainak munkáját kifogásolta, addig Millok Sándor kormánybiztos azt panaszolta, hogy „még egyetlen esetben sem kaptam […] választ azokra az átirataimra, amelyekkel egy vagy több személy adatait küldtem meg annak megállapítására, vajon az illetők kitelepítés alá esőknek tekinthetők-e”.[43]

Bár a *Soproni Újság* 1946. október 8-i számában olyan svábok hazatéréséről adott hírt, akik már németországi tartózkodásuk alatt szereztek érvényt korábbi mentesítésüknek, ezt más források nem támasztják alá. „A Hazahozatali Kormánybiztosság egyik vonata érkezett tegnap Ágfalvára, melyről több soproni és egy brennbergi egyén szállt le. Őket annak idején a mentesítési hatóságok a kitelepítés alól mentesítették, ennek ellenére kitelepítették őket. Az angol hatóságok intézkedésére most visszajöttek Magyarországra, mert kitelepítésük nyilvánvalóan törvényellenes volt.”[44]

A jogorvoslati lehetőségek határait jelzi, hogy 1947. április 10-ig a kitelepítettek közül 8 személy tért vissza hivatalosan Magyarországra, s további 31 személy kapott erre engedélyt, aki ekkor még Németországban tartózkodtak.[45]

Az amerikai katonai hatóságokkal 1947. augusztus 22-én kötött, a kitelepítések folytatását lehetővé tevő egyezmény értelmében a kitelepített személyek kérelmeit ki kellett vizsgálni és „méltánylást érdemlő esetekben” – a családegyesítések prioritását figyelembe véve – a visszatelepülésre módot kellett adni. Bár a kérelmezők pontos számáról sincsenek adataink, a hivatalosan hazatérőknél mindenképpen nagyságrendekkel többen lehettek.

Az amerikai katonai hatóságokkal kötött egyezmény értelmében 1947 őszén a kitelepítések folytatódtak. Az eltelt több mint egy év alatt a telepítések és részben más okok miatt már korábban kialakult szociális, gazdasági, társadalmi feszültségek elmélyültek, a szlovák–magyar lakosságcsere megindulása pedig számos újat generált. A telepítés folyamatát kezdettől fogva – időben és az érintett csoportok nagyságát tekintve – aszinkronitás

[43] MOL XIX-B-1-r 1563/1947. A Nyugaton hadifogságba esett német származásúakkal kapcsolatban is az az álláspont született, hogy „az országba való visszatérésük nemkívánatos”, tekintet nélkül arra, hogy hozzátartozóikat már kitelepítették-e, vagy sem. – MOL XIX-B-1-r 970/1947.

[44] *Soproni Újság*, 1946. október 8. 3. p.

[45] MOL XIX-A-1-j 9801/1946.

jellemezte, amit a jogi szabályozás és a gyakorlati megvalósítás között feszülő ellentmondások, a lebonyolítást végző különböző állami szervezetek egymással folytatott kompetenciaharca, a végrehajtás szakszerűtlensége, szervezetlensége és átpolitizáltsága tovább súlyosbított. A szlovákiai magyarok jelentős részének elhelyezése a németek további csoportjainak a kitelepítése, vagyonkorlátozása révén valósulhatott meg. 1947. április és augusztus között a kitelepítendők újabb körének kijelölésére – összeírására, vagyonelkobzására –, valamint a már mentesítettek tömeges összeköltöztetésére és további vagyoni korlátozására került sor. A kialakult helyzetben a társadalmi feszültségek csökkentése érdekében a magyar kormány számára fontos lett volna, ha az 1947. augusztus végén újrainduló kitelepítések intenzitását, azaz az egy hónap alatt kiszállítható németek számát a korábbiakhoz képest növelni tudja. Erre az amerikai katonai hatóságok ígéretet sem tettek, az egyezményben kikötött feltételeket – például személyenként az 500 birodalmi márka, a háztartási eszközök vagy a kikötött élelmiszer-mennyiség meglétét – szigorúan ellenőrizték, és előfordult, hogy szerelvényeket irányítottak vissza Magyarországra.

A kitelepítés folytatására – különösen azokban a falvakban, ahol 1946-ban már részben megtörtént – a németek sem számítottak. A kitelepítésre várakozás hónapjai – volt, ahol több mint fél év – nemcsak a bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot növelték, de reményt is keltettek.

Az érintettek egy része bízott abban, hogy az európai és németországi politikai helyzet stabilizálódása a kitelepítések leállítását eredményezi. Ezért a kitelepítendők közül sokan megszöktek, vagy ahogyan a hivatalos szóhasználat fogalmazott: „magukat a kitelepítés alól önkényesen kivonták". Egy-egy község kitelepítése néhány nap alatt lezajlott. Sokszor elég volt ezt az időszakot máshol átvészelni, s a karhatalom távozásával az érintettek visszatértek a községbe. Jellemzőbb volt azonban, hogy más településen, főként közeli városokban vállaltak munkát.[46] Mohács város képviselő-testülete 1948. április 26-i ülésén arra hivatkoz-

[46] G. J. hartai lakost 1948. április 6-án állította elő az államrendőrség dunavecsei kapitánysága. „Gyanúsítást megértettem, bűnösnek nem érzem magam. Előadom, hogy 1941. évben a népszámlálás alkalmával magyar nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallottam magam. 1947 nyarán szerepeltem a kitelepítési listán, és hogy a kitelepítés alól kivonjam magam, feleségemmel együtt bementünk az érseki Szentkereszt kórházba, ahonnan csak a kitelepítés után tértünk haza. Beismerem, hogy az 1947. évi augusztus havában bekövetkezett kitelepítés alól kivontuk magunkat, bár a kitelepítési listán fel voltunk véve, s azóta a szökött listán szerepeltünk. 1948 januárjában bekövetkezett kitelepítés alkalmával már nem szerepeltünk a listán, mert úgy szerepeltünk, mint akiket már kitelepítettek." – ÁBTL Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok (a továbbiakban: 2.5.6.) IX.6/1/1948.

va, hogy a környező falvak kitelepítési akciói során a városba rendkívül sok „sváb volksbundista" szivárgott be, akik a munkanélküliséget és a lakáshiányt növelték, azt kérte a rendőrkapitánytól, hogy tisztítsák meg a várost „az illegálisan itt tartózkodóktól".[47]

A kitelepítések elől megszököttek, bujkálók száma radikálisan emelkedett, ezért a kormány a szököttek listájának összeállítására utasította az önkormányzatokat. A belügyminiszter pedig 1947. december 31-én kiadta a 39/38. IV/4. sz. bizalmas elnöki rendeletét, amely az „áttelepítés alól magukat önkényesen kivont személyek", valamint a kitelepített és visszaszökött svábok elfogását és a Központi Internálótábornak való átadását írta elő. Az 1948. január első napjaiban kezdődő és a kitelepítések befejezéséig folytatódó razziasorozat folyamatosan nagy nyilvánosságot kapott. A gyakori híradások, a rendőrségi akciók sikeréről beszámoló cikkek egyszerre üzentek a németeknek és a többségi társadalomnak. A stigmatizáló jelzőkkel előbbiekben a félelem érzését és a kitelepítés, kitoloncolás elkerülhetetlenségét erősítették, a többségi társadalom elé pedig bűnbakként állították a németeket.

„Solymárról és környékéről a magyar telepesek beadványt intéztek a hatóságokhoz, és elpanaszolták, hogy a visszaszivárgott svábok a községben nyíltan uszítanak a demokrácia és az új telepesek ellen, de a betörések és lopások száma is elszaporodott. Keddre virradó éjszaka az Államvédelmi Osztály népügyészségi kirendeltsége razziát tartott a faluban: 15 őrizetbe vétel történt."[48] A Magyar Kommunista Párt Baranya megyében kiadott lapja, a *Mohácsi Újság* is nagy terjedelemben számolt be a végrehajtott akciókról. „A mohácsi és szigeti dolgozóknak régi panaszuk, hogy a sziget tele van bujkáló és szökött SS-ekkel, volksbundistákkal, valamint Jugoszláviából átszökött különféle svábokkal. A mohácsi dolgozók munkanélküliségét nagyban növelte az, hogy ezek a szökött idegen állampolgárok olcsóbban vállaltak munkát, mint a magyar munkások, mert ezek lakásért és ellátásért akár ingyen is jöttek dolgozni. A mohácsi mezőgazdasági munkások régi, jogos sérelme, hogy egyes nagygazdák ingyenes munkaerőhöz jutnak ezekkel a bujkáló volksbundistákkal.

Az államvédelmi osztály, valamint a rendőrség pécsi tanosztálya szombaton este 24 órás razziát tartott a szigeten. Esőben, sárban, az előre kidolgozott tervek szerint, szombaton hajnalban a rendőrök csatárláncot alkottak, és megkezdték a sziget megtisztítását.

[47] *Mohácsi Újság*, 1948. május 2. 1. p.
[48] *Szabad Nép*, 1948. február 18. 5. p.

A razzia jó eredménnyel zárult, mert ennek során mintegy 1000 embert igazoltattak, ezek közül 92 személyt őrizetbe vettek. Az őrizetbe vett személyek között voltak kitelepítés alatt álló svábok, szökött SS-katonák, volksbundisták, voltak Jugoszláviából átszivárgott svábok, Romániából illegálisan átszökött egyének, és voltak olyanok is szép számmal, akiket egyszer már kitelepítettek Németországba, és onnan visszaszökve a szigeten bujkáltak.

A Mohácsi járásban és különösképpen a Mohács-szigeten a közelmúltban oly gyakran előforduló különböző személy és vagyon elleni bűncselekmények a razzia eredményeképpen bizonyára megszűnnek.

A város és a sziget dolgozói körében nagy megelégedést keltett a razzia, mert ezáltal végre megszüntethető az az állapot, hogy szökött svábok szinte bér nélkül dolgozhassanak, és a magyar munkások elhelyezkedését és az előírt munkabérek megfizetését megakadályozzák."[49]

A beszámolók kriminalizálják a kisebbségi csoport tagjait, azt sugallva, hogy ők követhették el az előforduló bűncselekményeket. Ezzel a többségi társadalomban irányukban meglévő szolidaritást, segítőkészséget csökkentik. Hasonlóan súlyos vétségnek tüntetik fel az ingyen vagy éhbérért elvállalt munkavégzést is, amivel az alapvetően szociális-gazdasági feszültséget nemzetiségivé változtatják át, hiszen a németek a „magyar munkások elhelyezkedését" akadályozzák. Nehezen elképzelhető az is, hogy a bujkálók nyíltan uszítottak volna a demokrácia és az új telepesek ellen. Az utóbbiak a demokrácia szimbólumaként jelennek meg a cikkekben, amivel a konfliktust annak valódi okától el lehet távolítani, és a demokratikus államrenddel való szembenállásként lehet aposztrofálni. Gyakori az is – mint ahogyan az a *Mohácsi Újság* esetében is történt –, hogy ugyanarról az akcióról néhány nappal később, mintegy nyomatékosítva, ismét beszámolnak.[50]

A razziákon elfogottakat az azon a területen illetékes politikai rendőrségre kellett előállítani, jegyzőkönyvet készíteni, és tolonclevéllel ellátva a Központi Internálótáborban átadni. A kitelepítés elől megszökött-tekkel, illetve a Németországból visszaszökött-tekkel szembeni fellépés

[49] *Mohácsi Újság*, 1948. április 18. 1. p.

[50] „32 volksbundista, 3 fegyverrejtegető, 12 SS a mohács-szigeti razzia eredménye.

[…] E szerint a razzia alkalmából összesen 86 személyt kísértek be a pécsi rendőrkapitányságra. Ezekből Németországból szökött, rendőri felügyelet alatt álló sváb 32 volt. Volt SS-katona, Wehrmacht-közlegény 12. A népbíróság által körözött egy, fegyverrejtegetés miatt őrizetbe vett 3, kihágás miatt büntetendő 2 személy. Szabadon bocsájtottak 9 embert." – *Mohácsi Újság*, 1948. április 25. 3. p.

nemcsak intenzívebb, de hatékonyabb is volt ebben az időszakban. Bár nem áll rendelkezésre összefoglaló kimutatás az 1948 tavaszán–nyarán elfogottakról, az előző évi adatokkal összehasonlítva – a rendkívül töredékes források alapján is – nagyobb számú visszaszökött, illetve a kitelepítés elől megszökött személy elfogását és kitoloncolását lehet rekonstruálni. A többféle – sajtóhíradások, kihallgatási jegyzőkönyvek, razziákról készült belügyi összefoglalók, kitoloncolási jegyzőkönyvek és összefoglalók – dokumentum adatainak összesítéséből megállapítható, hogy 800-1000 személy elfogására és kitoloncolására kerülhetett sor. Külön vizsgáltuk a razziák során elfogottak létszámának és az év során kitoloncoltak számának a nagyságát. Az előbbi csoport nagyságának megállapításakor főként a kihallgatási jegyzőkönyvek és a razziákról készült rendőrségi összefoglalók adatait tartottuk mérvadónak, az utóbbi csoport esetében a Központi Internálótáborból kitoloncolásra átvett személyek névjegyzékét és a határőrség jelentéseit vizsgáltuk. Az egyes forrástípusok nagyon hiányosak, így az összegzéseink csak a csoportok nagyságára adhatnak némi eligazítást, s nem a valóságos létszámukra vonatkozóan. A razziákon 500-600 személy elfogására került sor, ezzel szemben 760 német nemzetiségű személy kitoloncolása regisztrálható.[51] Természetesen joggal feltételezhető az is, hogy ekkor sem sikerült valamennyi érintett személyt elfogni.

Az elfogottakkal készített kihallgatási jegyzőkönyvek egyszerre engednek bepillantást a rendőrség hivatalos eljárási rendjébe és az érintettek motivációiba, a személyes életutakba is. A dokumentumok hangneme semleges, korrekt. A jegyzőkönyvek a „más egyebet előadni nem kívánok" formulával és esetleg a vallomás megtételének önkéntességére való utalással zárulnak. Az esetek egy részében csak a tények rögzítésére szorítkozik, azaz az adott személy személyes adataira, mikor lett Németországba kitelepítve, s onnan engedély nélkül mikor tért vissza jelenlegi lakóhelyére. Az érintettek az esetek nagy részében azonban arra törekedtek, hogy megindokolják visszaszökésüket, sőt amennyiben ez lehetséges, különböző hivatalos személyek által engedélyezettnek, támogatottnak tüntették fel azt. A vecsési 26 éves szobafestő, L. I. német anyanyelvű felesége miatt lett kitelepítve: „Mivel feleségem német anyanyelvű volt, ezért 1946 májusában kitelepültem Németországba.

[51] Az összesítést az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának őrzésében lévő, a Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok, valamint a Magyar Országos Levéltárban őrzött Belügyminiszteri elnöki iratok, a Határőrparancsnokság és egyes vidéki levéltárak különböző fondjainak iratai alapján készítettem.

Ott tudomásomra jutott, hogy a német anyanyelvűek a kitelepítés alól mentesülnek. Az ott kint lévő, magyarok ügyét képviselő katonatiszttől azt a felvilágosítást kaptam, hogy jöjjek haza Magyarországra illegálisan, mert transzport nem jön. Így 1947. július havában hazajöttem Vecsésre. Magyar állampolgár voltam."

A feleség: „Mint német anyanyelvű, 1946 májusában kitelepültem Németországba, Württembergben települtem le. Mikor már Magyarországon német anyanyelvűek felmentődtek a kitelepítés alól, ez Németországban tudomásunkra jutott, az ott kint lévő katonatiszttel beszélve azt a felvilágosítást kaptuk, hogy illegális úton visszatérhetünk Magyarországra, mivel még nincs annyi egyén, aki haza akar jönni, és az amerikaiak nem adtak szerelvényt. 1947. július 28-án hazaszöktem Magyarországra, és régi lakóhelyemen települtem le, Vecsésen."[52] Az amerikai katonai hatóságok megengedő, ösztönző magatartására többen hivatkoztak: „Németországban arra az állításomra, hogy nem vagyok sváb, az amerikai hatóság hazaküldött", vagy „1946 májusában lettem Németországba kitelepítve, ahonnan hazaküldtek", illetve 1946. július hónapban a pockingi táborból hazabocsájtottak". S. M.-et Németkérről 1946 júliusában telepítették ki, mint német anyanyelvű személyt. „Ott a müncheni magyar konzulnál jelentkeztem, és miután kihallgattak, azt mondták, hogy nekem semmi keresnivalóm ott nincs, mert én magyar vagyok. Onnan a pidingi magyar táborba kerültem, és onnan 1946. december közepén útba indított szerelvénnyel kerültem vissza Magyarországra."[53]

Többen hivatkoznak azonban arra, hogy a visszaküldésre azért került sor, mert a maradás valamely ottani feltételének nem feleltek meg: az „amerikai hatóságok visszaküldtek, mivel németül nem tudunk", vagy egyszerűen: „a németek nem fogadtak el, és visszaküldtek".

Többen személyes okokkal indokolják visszatérésüket: „R. J.-né 68 éves hercegfalvi nőt 1946 májusában lányával együtt telepítették ki, 1947 decemberében tértek vissza, „mert betegek voltunk". K. J. 51 éves vecsési férfi: az „1946. évi kitelepítés alkalmával Németországba települtem ki. Mivel ott rokonaim vagy hozzátartozóim nem voltak, magam betegsége folytán teljesen munkaképtelenné váltam, így 1947. július végén visszaszöktem Magyarországra családomhoz, hogy ők eltartásom-

[52] Figyelemre méltó, hogy a házaspár a „kitelepültem" és nem a „kitelepítettek" kifejezést használja. – ÁBTL 2.5.6. IX. 208/1948.
[53] ÁBTL 2.5.6. IX. 208/1948., 263/1948., valamint 1066/1948.

ról gondoskodjanak." B. M.-né 28 éves vecsési lakos kitelepítésekor férje orosz hadifogságban volt, akiről semmit nem tudott. Szüleivel kitelepült, mert azok gondoskodtak az eltartásáról. Férje 1947 augusztusában levélben értesítette hazajöveteléről, „így férjemhez 1947. szeptember 4-én Magyarországra, Vecsésre szöktem vissza. Visszaérkezésemkor semmilyen hatóságnál nem jelentkeztem, itthonlétemről hatóság előtt nem fedtem fel magam."[54]

Teljesen esetlegesnek tekinthető, hogy a kitelepítettek mennyi idő elteltével szánják rá magukat arra, hogy visszaszökjenek. Van, aki 2 hónapos, van, aki majdnem 2 éves – 20 hónapnyi – németországi tartózkodás után dönt a visszaszökés mellett. A legtöbben – a jegyzőkönyvekkel dokumentált esetekben – 4-6 hónapnyi idő után tértek vissza, de többen vannak, akik egy-másfél év elteltével döntöttek így. Megítélésünk szerint – bár erre vonatkozóan nem tartalmaznak utalásokat a vallomások – a 6 hónapnál hosszabb időt ott töltők megpróbáltak valamilyen módon és mértékben integrálódni. A társadalmi és kulturális távolság mértéke, az idegenség érzése, valamint a nagyon rossz egzisztenciális körülmények és még sok más ok együttes hatásaként dönthettek a visszaszökés mellett. Esetlegesnek tekinthető az is, hogy kit milyen hosszúságú magyarországi tartózkodás után fognak el. A 20 hónap után 1947 decemberében édesanyjával a visszaszökés mellett döntő – „németül nem tudtam, és nem tudtam ott megélni, mivel magyarnak érzem magam" – pesthidegkúti nőt nem egészen egy hónap múlva Békésen elfogták. A Németkérre visszatérő S. Mihály 7 hónapig sikeresen bujkált születési helyén, majd az alsószentiváni Kustyán-pusztán vállalt munkát, ahol további 5 hónapig el tudott rejtőzni.

Az 1948 tavaszán elfogottak közül többeket már az előző évben is előállítottak, és megpróbálták az országból való kitoloncolásukat is. B. J. 65 éves hercegfalvi férfi: „1947. évben újból fel lettem toloncolva a Mosonyi úti toloncházon keresztül feleségemmel együtt Hegyeshalomra, de ott az osztrák hatóságok nem fogadtak el." V. J.-né 41 éves hercegfalvi nő, akinek a férje fogságból hazaérkezőben Debrecenben halt meg: „1947. évben kétszer lettem feltoloncolva a Mosonyi úti toloncházba, majd onnan Hegyeshalomra. Az osztrák hatóságok nem engedtek be, hanem visszaküldtek." T. M.-né szintén hercegfalvi nőt, már a határon elfogták, ahonnan „azonnal bekerültem a Buda-déli Internálótáborba, onnan a Mosonyi úti toloncházba, majd

[54] ÁBTL 2.5.6. IX. 208/1948., 263/1948., valamint 1066/1948.

1947. február 6-án Hegyeshalomra, onnan az osztrák hatóságok visszaküldtek. 1947-ben kétszer lettünk feltoloncolva a Mosonyi úti laktanyába, majd Hegyeshalomra, ahonnan szintén az osztrák hatóságok küldtek vissza." P. V. 60 éves férfi: „1946. december 13-án lettem feltoloncolva a Mosonyi úti toloncházba, ahonnan Szentgotthárdra vittek. Az osztrák hatóság nem fogadott el, és így ismét visszajöttem Hercegfalvára. 1947. március hónapban szintén fel lettem toloncolva a Mosonyi úti toloncházba, onnan Hegyeshalomra. Az osztrák hatóságok nem vettek át, és így újból visszajöttem Hercegfalvára."[55] Az elfogottak igyekeztek megindokolni azt is, hogy miért tartják jogosnak Magyarországon tartózkodásukat. A „magyarnak érzem magam" vagy „magyar vagyok" hivatkozás mellett szinte minden esetben elhangzik, hogy az illető nem volt a Volksbundnak tagja, s az 1941. évi népszámlálás alkalmával német anyanyelvűnek és magyar nemzetiségűnek vallotta magát, ezért „tévesen lettem a kitelepítési listára ráírva". Többen említik a magyar katonai szolgálatot is, amely nyilvánvalóan kimondatlanul is az SS-szel való szembenállás, illetve a magyar állammal való lojalitás bizonyítására szolgált.

A személyes elbeszélések rávilágítanak arra is, hogy a magyar kormányzat a kitelepítések felfüggesztésének ideje alatt – 1946. június és 1947. augusztus között – a visszaszököttként illegálisan az országban tartózkodó németek kitoloncolását nem vagy csak részben tudta végrehajtani. Toloncolási egyezmény hiányában a magyar belügyi szervek gyakorlatilag önkényesen és illegálisan próbálták kiutasítani a visszaszökötteket. A határig elszállították, kevés holmijukat a vonatról lepakolták, majd arra utasították őket, hogy menjenek át Ausztria területére. Az osztrák hatóságok – miután ők sem tudták tovább küldeni, szállítani ezeket a személyeket – nem engedték be őket. Így tértek, térhettek vissza eredeti lakóhelyükre. Indirekt módon az is kitűnik a beszámolókból, hogy a rendőrség ekkor nem tett különösebb erőfeszítéseket a határon visszairányított, „el nem fogadott" svábok újbóli és azonnali összegyűjtésére. Vélhetően éppen azért, mert újra és újra csak illegális módon kísérelhették volna meg kitoloncolásukat, s az ismételt akciók sem ígértek feltétlen sikert. A társadalom szolidaritása mellett a helyi közigazgatási hatóságok elnéző magatartását is bizonyítja az a tény, hogy az érintettek hónapokig vagy akár több évig is saját korábbi lakóhelyükön tartózkodtak, anélkül hogy ismételten elfogták volna

[55] ÁBTL 2.5.6. IX. 208/1948., 263/1948., valamint 1066/1948.

őket. Az egyes hatóságok egymástól – a rendőrség a határőrségtől, a helyi közigazgatási vezetők a rendőrségtől – várták a hatékonyabb fellépést.[56]

Csak a kitelepítések 1947. őszi ismételt megindítása adott újból lehetőséget az illegálisan Magyarországon tartózkodó svábok legális úton való kitoloncolására (1. táblázat).[57] Az 1948 első napjaiban kezdődő és folyamatosan végrehajtott razziákat annak érdekében szervezték meg, hogy minél rövidebb időn belül és minél nagyobb számú visszaszökött kitoloncolásra kerülhessen sor.

A budapesti osztrák követség 1948 végén tiltakozott az illegális kitoloncolások miatt. A határőrségnél lefolytatott vizsgálat megerősítette a panaszt. Eszerint: 1948. február 16-án Rattersdorfnál 65 korábban internált császártöltési, hajósi és hartai, valamint 6 jugoszláviai német nemzetiségű személyt a Kőszegről menetrendszerűen közlekedő személyvonattal toloncoltak ki a magyar hatóságok. Néhány nappal később – február 21-én – Nickelsdorfnál 110 személy kitoloncolását kísérelték meg. Az érintetteket vasúti kocsikkal a határig elszállították, ahol megkezdték kirakodásukat. Az osztrák járőrök közeledtére a szállítmányt kísérő rendőr „a csomagok egy részét a vagonból kiszórva, másik részével" pedig visszatért Hegyeshalomba. A határőrség a kudarcba fulladt rendőrségi akciót még aznap éjjel sikerrel megismételte. Az érintettek csomagjait ekkor lovas kocsikon szállították a nickelsdorfi átkelőhöz. Nehezményezte az osztrák fél jegyzékében azt is, hogy ezek az esetek egyáltalán nem egyedi jelenségek. Hivatkoztak az osztrák határőrség Hegyeshalomban 1946 decembere és 1948 áprilisa között szolgálatot teljesítő parancsnokának tanúvallomására, mely szerint szolgálati ideje alatt

[56] A Szigetvári járás főjegyzője 1948 júliusában arról számolt be az alispánnak, hogy az 1948 áprilisában kitelepítettek közül három fiatalember „visszaszivárgott, és többen úton vannak még Németországból". A soproni határrendészeti hatóságok háromnapi visszatartás után szabadon engedték őket. A jegyző úgy ítélte meg, hogy személyük veszélyes, ezért az államrendőrségtől azonnali letartóztatásukat és internálásukat kérte. Azt is kérte, hogy már a határrendőrség vegye őrizetbe a beszivárgókat, és internálja, „mert megjelenésük, eltekintve veszélyes voltukra, demoralizálja a lakosságot, és különböző rémhírterjesztésre ad alkalmat". – Somogy Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: SML), Somogy vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 405. b.) 29588/1948.

[57] A táblázatot az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának 2.5.6. fondja, valamint a Magyar Országos Levéltár őrizetében lévő Határőrparancsnokság iratai alapján állítottam össze. 1949-re vonatkozóan nincsenek adataink. Nem vettük fel a jegyzékbe az osztrák követség által 1948. szeptemberre vonatkozóan említett 950 személyt, mert róluk semmilyen más információt nem tudunk.

1. táblázat: Toloncolások 1948–1950

Ki végezte a kitoloncolást	Mikor	Hol	A kitoloncoltak lakhelye	Fő	Megjegyzés
KEOKH/ államrendőrség	1948. január 28.	–	Nagymaros, Tamási, Nagyszékely	128	A Központi Internálótáborból e napon vették át a személyeket. A kitoloncolás még aznap megtörtént.
KEOKH/ államrendőrség	1948. január 29.	–	–	36	A Központi Internálótáborból e napon vették át a személyeket. A kitoloncolás még aznap megtörtént.
KEOKH/ államrendőrség	1948. február 4.	–	Budaörs, Érd, Monor, Bia, Őrszállás, Murga, Felsőnána, Nagymaros, Mözs, Bonyhádvarasd, Závod	70	A Központi Internálótáborból e napon vették át a személyeket. A kitoloncolás még aznap megtörtént.
KEOKH/ államrendőrség	1948. február 13.	–	Hajós, Császártöltés, Harta	65	A Központi Internálótáborból e napon vették át a személyeket. A kitoloncolás még aznap megtörtént.
Államrendőrség/ határőrség	1948. február 16.	–	–	65	Illegális kitoloncolás.
Államrendőrség/ határőrség	1948. február 21.	–	–	110	Illegális kitoloncolás.
KEOKH/ államrendőrség	1948. február 25.	–	–	17	A Központi Internálótáborból e napon vették át a személyeket. A kitoloncolás még aznap megtörtént.
KEOKH/ államrendőrség	1948. február 27.	–	–	15	–

Ki végezte a kitoloncolást	Mikor	Hol	A kitoloncoltak lakhelye	Fő	Megjegyzés
KEOKH/ államrendőrség	1948. április 2.	–	Kiskunhalas, Magyarcsanád	74	Kézírással a dokumentumon: „Hegyeshalom felé 1948. április 2-án éjfél után 3 óra 45 perckor foganatosított tolonc.”
Államrendőrség/ határőrség	1948. szeptember	–	–	180	–
1948 összesen				760	
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. április 8.	Kisnarda	Nemesnádudvar, Mór, Pusztavám, Soroksár, Szajk, Őrszállás, Ecsén, Bácsaháza	31	–
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. április 14.	Csajta	Mór, Jamba, Jágova	14	–
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. április 20.	Kisnarda	Mór, Mogyoród, Moncsava	16	–
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. április 26.	Kisnarda	Kisberki, Hásságy, Abaliget, Baborc	24	–
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. május 11.	Kisnarda	Szajk, Bucsu, Mór, Kisberk, Pusztavám, Mecsekrákos, Dorog, valamint Bölcsing és Meteszburg	24	–
ÁVH Határőrség parancsnoksága	1950. május 17.	Kisnarda	Hajós, Csonártöltés, Vákony, Bolinka	17	–
1950 összesen				126	

„gyakran jöttek ilyen illegális, Romániából, Jugoszláviából és Magyarországról származó, németekből álló szállítmányok, […] hetenként egyszer, kétszer, 30-100 személlyel. Hegyeshalomból a magyar rendőrség gyalogosan kísérte őket az osztrák határra.” A jegyzék szerint csak 1948 szeptemberében 950 „népi németet” toloncoltak ki Magyarországról. A

magyar fél a hivatkozott két konkrét esetet elismerte, az illegális kitoloncolásokra vonatkozó általános vádakat azonban visszautasította.[58]

Az 1948 nyarán végleg leállított kitelepítések után még több mint egy évig nem történt semmilyen lépés az országban maradt német nemzetiségű lakosság jogi helyzetének rendezésére. Azok a németek, akiket kitelepítésre kijelöltek, de kiszállításukra már nem került sor, magyar állampolgárként ugyan, de vagyonuktól megfosztva, lakóhelyelhagyási és munkavállalási tilalommal sújtva, teljes létbizonytalanságban, alkalmi munkákból éltek. A visszaszököttek hontalanként vagy más értelmezések szerint német állampolgárként, de illegálisan tartózkodtak az országban.

Megkísérelték ezeknek a csoportoknak a létszámát az 1948. december 31. és 1949. január 1. közötti eszmei időponttal megtartott népszámlálás segítségével is meghatározni.

A második világháborút követő első magyarországi népszámláláskor a hagyományos demográfiai-gazdasági helyzetet jellemző adatok mellett a háborús károkra, az embervesztéseg nagyságára, a különböző irányú népmozgásokra, migrációs trendekre vonatkozó állapotfelmérés igénye is felmerült. A döntéshozók a minél szélesebb körű adatfelvétellel az ország gyökeres gazdasági-társadalmi átalakulásáról egyrészt visszajelzést akartak kapni, másrészt az első ötéves terv céljainak meghatározásánál is figyelembe kívánták venni. Éppen ezek miatt az eltérő adatigényű elvárások miatt a népszámlálás tartalmának/kérdéskörének és optimális időpontjának kijelölése is nehézségekbe ütközött. A fentieket figyelembe véve a korábbi gyakorlatnak megfelelően az 1950. december 31-i határnappal esedékessé váló népszámlálási időpont – különösen a gazdasági tervezés szempontjából – túl későinek tűnt, ezért a népszámlálást 1948. december 31-re tűzték ki.[59] Az előkészítésre rendelkezésre álló rendkívül rövid idő, valamint a korábbiakhoz viszonyítva tartalmilag jelentősen kibővített adatfelvétel miatt a végrehajtás vontatottan haladt. A hiányosságok közé tartozott többek között a nyomtatványellátás akadozása. A háború okozta változások – a szomszéd országokból érkezett menekültek nagy száma, a németek kitelepítése, a szlovák–magyar lakosságcsere –, valamint a földreform kapcsán végbement országon belüli

[58] A magyar fél jelezte azt is, hogy az 1948. február 16-i szerelvény parancsnokát időközben a rendőrségtől már eltávolították. – MOL XIX-B-10-IV/11. 5/1949.

[59] A népszámlálást ezért a népszámlálási rendeletek 1948. évinek jelölték, de a későbbi gyakorlatban ez „az 1949. évi népszámlálás” megnevezéssel honosodott meg.

migráció miatt a népesség számát, illetve területi eloszlását a szakemberek nem tudták jól megbecsülni.[60]

A kulturális jellemzők közül az anyanyelv, az anyanyelven kívül beszélt nyelv, a nemzetiség és vallás egymással szorosan összefonódó kérdéskomplexum. Az ezekre a kérdésekre adott válaszok objektivitásával csak abban az esetben számolhatunk, ha az összeírás körülményei befolyásolástól mentesek, s a megkérdezett személy úgy ítéli meg, hogy nemzetisége, anyanyelve vagy vallásának bevallása miatt hátrányos megkülönböztetés nem érheti. Ellenkező esetben az esetleges büntetést is vállalva igyekszik eltitkolni valóságos hovatartozását. Az 1949-es népszámlálás nemzetiségi adatai nem a valóságot tükrözték. Önmagában az a társadalmi tapasztalat, hogy a magyarországi németek mintegy felét 1946–1948 között a kollektív büntetés elve alapján, az 1941. évi népszámlálás egyéni adatainak felhasználásával telepítették ki Németországba, a félelem légkörét teremtette meg. A megélt események joggal tették bizalmatlanná az állammal szemben a megkérdezetteket, s nem csak a telepítésekben közvetlenül érintett német közösséget. A történtek analóg példákat sejtettek, és üzenetértékkel bírtak a többi kisebbség számára is.[61]

Nemcsak a feltett kérdések, de a népszámlálási nyomtatványok kitöltésére kiadott részletes utasítás is a korábbi népszámlálások gyakorlata szerint járt el. A vegyes lakosságú községekben az adott közösség nyel-

[60] A Bácsalmási járás főjegyzője a népszámlálási munkálatok megkezdését követően 1949. január 6-án jelezte: „Megállapítható, hogy majdnem minden községben sokkal kevesebb népszámlálási nyomtatványt és egyéb összeírási nyomtatványt küldött a Statisztikai Hivatal, mint amire szükség lenne. Éppen ezért már táviratilag igényeltem bizonyos nyomtatványoknak pótlólagos leküldését." – BKML A Bácsalmási járás főjegyzőjének iratai 39/1949.

A többi déli határ menti – jánoshalmi, bajai – járásban is a népszámlálási nyomtatványok hiányát mint a munkálatokat hátráltató tényezőt említik a főjegyzők. Ez a körülmény egyúttal azt is megerősíti, hogy a határ menti térségekben még ebben az időpontban is a jelen lévő lakosság nem elhanyagolható arányát képezték azok a – például jugoszláviai sváb vagy valamely szomszéd országból érkezett magyar nemzetiségű – menekültek, akik eredeti lakóhelyükre nem tudtak vagy már nem is akartak visszatérni. A népszámlálás során éppen a háború alatti migráció nagyságának felmérése miatt tudakolták a megkérdezett 1938. március 1. előtti lakóhelyét is. Ezeknek az adatsoroknak az elkülönített feldolgozására azonban – tudomásunk szerint – nem került sor.

[61] Jól mutatja ezt az 1946 februárjában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyomására a délszláv kisebbség jogainak biztosítása céljából megtartott délszláv összeírás. A pozitív diszkrimináció céljával, kifejezett politikai nyomásra végrehajtott összeírás – gyakorlatilag a kitelepítések megkezdésével párhuzamosan – nem hozta meg a várt eredményt. Az érintettek még esetleges előnyök érdekében sem kívánták nemzeti hovatartozásukat felfedni. Sajnos az összeírás anyaga nem maradt fenn, és csak részeredmények közzétételére került sor.

vét jól tudó számlálóbiztost kellett felvenni; a némák és beszélni nem tudók esetében a hozzátartozók nyilatkoztak a megkérdezettek anyanyelvéről; ismét kihangsúlyozta az utasítás, hogy az anyanyelv nem azonos szükségképpen az anya nyelvével.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a számlálóbiztosok felkészítése során felmerült észrevételek hatására a Központi Statisztikai Hivatal egyes kérdések tisztázása érdekében pótutasítást adott ki. A tisztázandó kérdések között szerepelt az anyanyelv, a nemzetiség és az állampolgárság meghatározása, illetve értelmezése is. „Az anyanyelv tárgyi ismérv, tehát anyanyelvként csak azt a nyelvet lehet bejegyezni, amelyet a megszámlált […] legjobban és legszívesebben beszél." Az utasítás értelmében olyan nyelvet, amelyet a megszámlált nem beszélt, vagy beszélt ugyan, de amelynél más nyelvet jobban és szívesebben beszélt nem anyanyelvként, hanem nyelvismeretként kellett bejegyezni. Tekintetbe véve a magyarországi nemzetiségek nyelvi állapotát, valamint a fentiekben jelzett körülményeket, a tárgyi ismérv túlzott hangsúlyozása óhatatlanul az anyanyelvi bevallások csökkenését eredményezte. A nemzetiség meghatározása esetében, az anyanyelvvel szemben, annak alanyi ismérvét hangsúlyozta az utasítás, rámutatva arra, hogy a nemzetiség eltérhet az anyanyelvtől.

Problémákat vetett fel az állampolgárság kérdése is, hisz az országban nagy számban tartózkodtak a szomszéd országokból a háború következtében menekült magyarok, akik állampolgársága jogilag még nem volt rendezett. Ebben az esetben a megengedőbb fogalom használatát írták elő. Azaz: magyar állampolgárnak minősült minden olyan személy, „aki mind maga, mind felmenője Magyarországnak akár mai területén, akár 1921. évi július hó 26. napja előtt fennállott határain belül született, és állandó lakhelye 1948. január 1-jén Magyarország mai területén volt". Magyar állampolgárnak volt tekinthető az a személy is, akinek állampolgársága, honosítása folyamatban volt, és ezt igazolni tudta.

Kérdéses volt azonban, hogy hogyan járjanak el az összeírás során a kitelepített, de Magyarországra visszaszökött svábok, illetve a Jugoszláviába visszatérni nem tudó menekültek – nagyrészt szintén németek – esetében. Ezeknél a személyeknél az anyanyelvi és nemzetiségi rovat kitöltését követően a „mégpedig szó után a »visszaszökött sváb« is bejegyzendő". Ugyanezt az eljárást kellett követni a Jugoszláviából átszökött vagy áttelepült személyek esetében is. Ezeknél a „Jugoszláviából átmenekült sváb" kitételt kellett alkalmazni. Ha a jugoszláv területről érkezett személyek nem német anyanyelvet és nemzetiséget

vallottak, állampolgárságként a magyart is megjelölhették, állampolgárságuk még el nem ismert voltára való utalással.

A Magyarországról kitelepített, majd visszaszökött német anyanyelvű és nemzetiségű személyek kitelepítésükkor elvesztették magyar állampolgárságukat. Ez a 10-20 ezer ember jogi értelemben hontalanként, illetve más értelmezési lehetőség szerint német állampolgárként tartózkodott Magyarországon. Sem az utasítás, sem a kódutasítás, sem az idézett pótutasítás nem teszi egyértelművé, hogy a kitelepített, majd visszaszökött svábok esetében az összeírás során hogyan kell eljárni az állampolgárság tekintetében. Csak annyit jegyez meg, hogy „a válasz bejegyzésénél erre is utalni kell". Figyelemre méltó az is, hogy akkor, amikor a kitelepítések már fél éve befejeződtek, az utasítás a következőképpen rendelkezik: „A kitelepítési listán szereplő vagy összetelepített német anyanyelvűek anyanyelvi és nemzetiségi adatainak bejegyzésénél […] 'a kitelepítési listán szereplő sváb' vagy az 'összetelepített sváb' megjelölés alkalmazandó." Az utasítás arra is felhívja a számlálóbiztosok figyelmét, hogy ha kétségesnek látszik az anyanyelvi és nemzetiségi adatbevallás, úgy nyomatékosan hívják fel az adatszolgáltató figyelmét a valótlan statisztikai adatok szolgáltatásával járó szigorú büntetésre.[62]

A helyi közigazgatás képviselői rendre arról számoltak be, hogy „zavaró körülménytől mentesen folyik a népszámlálás, nemzetiségi vagy anyanyelvi megállapításnál sem érezhető zavar, mindenki kisebb kivételtől eltekintve ténylegesen vallja be anyanyelvét. Egy-két esetben előfordult azonban az, hogy a népszámlált az aláírástól vonakodott afeletti aggodalmában, hogy a sok papíros között hátha pártba való belépési nyilatkozat is van, azt pedig nem írná alá."[63] Az anyanyelvi-nemzetiségi bevallások száma azonban mindennél beszédesebb (2. táblázat).

A magyar anyanyelvet és nemzetiséget vallók aránya az 1941. évihez viszonyítva tovább emelkedett. Az áttelepítések hatására a szlovák anyanyelvet vallók száma kétharmaddal csökkent, a német anyanyelvet vállalók száma pedig alig haladta meg a 22 ezer főt.

[62] BKMÖL A Bácsalmási járás főjegyzőjének iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: XXI. 10.a.) 39/1949.

Tudomásunk szerint a fentiekben részletezett, visszaszökött svábokra, összetelepítettekre, valamint a jugoszláviai menekült svábok létszámára vonatkozó adatok feldolgozása nem történt meg, bár ez lehetőséget adna a második világháborút követő migráció nagyságának pontosabb meghatározására, csakúgy mint a magyarországi svábokat ért különböző jogfosztások teljesebb feltárására.

[63] BKMÖL XXI.10.a. 39/1949.

2. táblázat: Magyarország népességének anyanyelvi és nemzetiségi összetétele 1941, 1949 (átszámítva az ország mai területére)[64]

	1941				1949			
	Anyanyelv		Nemzetiség		Anyanyelv		Nemzetiség	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Magyar	8 655 798	92,91	8 918 868	95,74	9 076 041	98,60	9 104 640	98,91
Szlovák	75 877	0,81	16 677	0,18	25 988	0,28	7 808	0,08
Román	14 142	0,15	7 565	0,08	14 713	0,16	8 500	0,09
Horvát[65]	37 885	0,41	4 177	0,04	20 423	0,22	4 106	0,04
Szerb	5 442	0,06	3 629	0,04	5 158	0,06	4 190	0,05
Szlovén	4 816	0,05	2 058	0,02	4 473	0,05	666	0,01
Német	475 491	5,10	302 198	3,24	22 455	0,24	2 617	0,03
Cigány	18 640	0,20	27 033	0,29	21 387	0,23	37 598	0,41
Egyéb	27 983	0,30	33 869	0,36	14 161	0,15	34 674	0,38
Összesen	9 316 074	100,00	9 316 074	100,00	9 204 799	100,00	9 204 799	100,00

Magyarországon a politikai hatalomért folytatott harc 1948 nyarára döntő fázisába ért. A korábban a fokozatos hatalomátvételt célul kitűző kommunista taktika 1947 őszétől – részben a kiéleződő szovjet–amerikai viszony hatására – a minél előbbi kizárólagos politikai hatalom megszerzésére, az ország szovjetizálásának befejezésére törekedett. A kommunista párt nem egészen másfél év alatt felszámolta a parlamentarizmus és a politikai pluralizmus még meglévő maradványait, s a politikai hatalom kizárólagos birtokosává vált. A többpártrendszer likvidálásának eszközéül szolgáló Magyar Függetlenségi Népfront – amelyhez a többi párt itthon maradt és a tisztogatásokat túlélt vezetői és tagjai is csatlakoztak – 1949. március 15-i kongresszusán már vita nélkül fogadták el, hogy a szervezet tagjai elismerik az MDP vezető szerepét, vállalják a szocializmus felépítésében való aktív közreműködést, s a következő országgyűlési választásokon közös jelölteket indítanak. Az 1949 tavaszán lebonyolított, látszatra többpárti – csak a népfront jelöltjei indulhattak, akiket a

[64] A táblázatot az *1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként 1870–1990 között az 1990. évi államigazgatási beosztás szerint* (Budapest, 1992) című kötet alapján állítottam össze.

[65] A bunyevácok és a sokácok is a horvátok között szerepelnek.

kommunista párt nevezett meg – parlamenti választások valójában betetőzték a kommunistáknak a kizárólagos politikai hatalom megszerzéséért folytatott harcát. Bár az 1949. június 11-én megalakult új kormányban a kommunista miniszterek mellett tárcát kaptak a társutas kisgazda és parasztpárti politikusok is, senkinek sem volt kétsége afelől, hogy minden hatalom a kommunisták kezében összpontosul.

A kizárólagos politikai hatalmat gyakorlók számára hatalmuk megtartása érdekében létszükséglet a társadalom minél teljesebb ellenőrzése, a potenciális ellenfelek megfélemlítése, likvidálása, illetve ellenségek kreálása. Ezért, a demokrácia látszatát fönntartani hivatott formális intézményi struktúra mellett, minden esetben megerősítik a fedett – az állambiztonsági, belügyi – szervezeteket, központosítják és militarizálják a közigazgatást és az igazságszolgáltatást. A társadalom számára áttekinthetetlenné válik a politikai hatalomgyakorlás módja, az egyén az állammal szemben teljesen kiszolgáltatottá válik. A „minden hatalom a dolgozó népé" farizeussága a hatalmat gyakorlók cinizmusára s arra a kettősségre mutat rá, amely a hangoztatott és a tényleges hatalomgyakorlási metódusok között feszül.

A kitelepítési lehetőségek megszűnése után, 1949 tavaszától sürgetővé vált az országban maradt mintegy 220-230 ezer német nemzetiségű személy helyzetének megoldása. Erre nemcsak az érintettek, de a társadalom egésze szempontjából is szükség volt. Rendezni kellett a félbemaradt telepítési folyamat miatt felgyülemlett szociális és gazdasági feszültségeket, biztosítani kellett a németek megélhetésének egzisztenciális alapjait, felül kellett vizsgálni a korábbi jogkorlátozások fönntartásának lehetőségét és szükségességét, politikai értelemben pedig – legalább részben – vissza kellett vonni, illetve át kellett alakítani a kollektív bűnösség stigmáját. A politikai hatalmat gyakorlók számára ez utóbbi látszott a legnehezebben megoldhatónak. Nem tehette meg ugyanis, hogy egyik napról a másikra az évekig fönntartott érvelését – amely alapját képezte a németekkel szembeni jog- és vagyonkorlátozó intézkedéseknek – visszavonja, illetve megváltoztassa. A bűnbakképzés folyamatában máshová tette a hangsúlyokat. A megbízhatóság, az állammal szembeni lojalitás kritériumai közül a nemzeti elemet háttérbe szorította – bár latens módon a korszakban mindvégig jelen volt –, s a tulajdonhoz való viszonyulás, valamint a politikai hatalommal szembeni feltétlen engedelmesség lépett a helyére.

A németlakta települések viszonyainak feltérképezésére, a diagnózis elkészítésére 1949 első felében közigazgatási, belügyi és párt-„vonalon" egymással párhuzamosan került sor. Az ÁVH immár nemcsak nyílt, de

fedett, operatív módszereket is alkalmazott. Az informátoroknak – az általános politikai hangulaton túl – különösen a svábok, illetve a visszaszökött svábok számának, tartózkodási helyének, viselkedésének feltérképezésére kellett törekednie. A Vaskút községből 1949 elejétől folyamatosan beérkező információs jelentések 160 Nyugatról illegálisan visszaszököttet említenek, de csak 11-15 személyt sorolnak fel tételesen. „Jelenlétük államrendészeti szempontból sem kívánatos a községben, miután rémhíreket terjesztenek, a telepesek és táblás gazdálkodás ellen izgatnak, azonkívül ittlétük bátorítólag hat a még meghagyott svábokra, melynek következtében nem egy atrocitás történt már pártfunkcionáriusok és egyéb demokratikus személyek ellen."[66] Eltávolításukat a jelentéstevő azért is szükségesnek tartja, mert „elveszik a munkát a helybeli rászoruló munkanélküliektől". Ezért az ÁVH segítségével történő összeszedésükre – „amennyiben a közigazgatási osztály fogja ezt végrehajtani, úgy a svábok korábban tudomást szereznek az akcióról" – és Budapestre, a KEOKH-hoz való felkísérésükre tett javaslatot. Az érintett személyeket vélhetően így is értesítették – bár bizonyítani nem tudták –, mert többen közülük megszöktek, és még hónapok múlva is „hálózati úton való földerítésükre" törekedtek.

A visszaszököttekkel szembeni eljárásban a nyílt, erőt demonstráló fellépés helyett a leplezett megoldások kerültek előtérbe. A falvakban kialakuló feszültségek kovászának, generálójának tartották őket. Az eddig egységesként megjelenített csoporton belül további két alcsoportot neveztek meg, mint amelyekre különösen nagy figyelmet kell fordítani. A kitelepítésük előtt jelentős – 25 kataszteri holddal vagy annál nagyobb – földbirtokkal rendelkezőket, teljesen vagyontalanként is „sváb kuláknak" nevezik, s hangsúlyozták azt is, hogy az illető a szocializmus ellenségének tekintett „Nyugatról" tért vissza. A helyzetet reálisabban szemlélő informátorok ugyanakkor maguk is leszögezik, hogy a „visszaszökött svábok különösebb tevékenységet nem fejtenek ki. Igyekszenek meghúzódni és rokoni kapcsolataik révén kint a tanyavilágban mezőgazdasági munkán elhelyezkedni. Valamennyien rettegésben élnek, miután lakásbejelentő lappal nem rendelkeznek, attól félnek, hogy […] őrizetbe veszik és kitoloncolják" őket. Ezzel magyarázható, hogy nagy többségük tanyákon húzódott meg, kerülték a községet és a nyilvánosságot, illetve a sok munkást foglalkoztató munkahelyeken – állami

[66] ÁBTL Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Operatív dossziék (a továbbiakban: 3.1.5.), Vaskút O-9555. 57. p.

gazdaságokban, útépítéseknél – igyekeztek elhelyezkedni. Megélhetésük biztosítása volt valamennyiük fő problémája.[67]

A földosztás elhúzódása, a telepítések befejezetlensége következtében a tulajdonjogok területén kialakult bizonytalanság, valamint a megkezdett erőszakos tagosítások a mezőgazdasági termelés hatékonyságát negatívan érintették. A birtokstruktúra megszilárdítása, a tiszta jogi helyzet megteremtése a termelés biztonságának, a mezőgazdaságban kibontakozó munkanélküliség csökkentésének elengedhetetlen feltétele lett volna. Különösen súlyosan érintették ezek a körülmények a németeket.

A kitelepítés 1472 községet érintett, a sváboktól az állam tulajdonába 646 400 kat. hold mezőgazdasági ingatlan került. Ebből 540 000 kat. holdat használtak fel a földosztás során. A kormányzat az állami tartalékként megmaradt mintegy 92 000 kat. holdat állami gazdaságok, illetve termelőszövetkezetek számára akarta juttatni. A nagyüzemi feltételek megteremtésével a birtokstruktúra további szétdarabolódását, illetve a földnélküliek mezőgazdaságban való foglalkoztatását akarta elősegíteni. Más kérdés, hogy az ekkor létrehozott termelőszövetkezetek és állami gazdaságok ténylegesen nem nagyüzemként működtek. 1949 nyarán még 727 olyan német község volt, ahol a mezőgazdasági ingatlanok tulajdonjogának végleges rendezésére nem került sor. Ennek hiányában a termelési bizonytalanság sem a telepesek, sem a svábok körében nem csökkent. Utóbbiak esetében a bizonytalanságot a tisztázatlan állampolgárság kérdése is növelte. Párhuzamosan végre kellett tehát hajtani a telepeseknek juttatott ingatlanok és – a 12 200/1947. korm. sz. rendelet értelmében – a sváboknak visszahagyott 10 kat. holdnál nem nagyobb ingatlanok telekkönyvezését. Miután a juttatott területek több tagban, szétszórtan helyezkedtek el, a művelés hatékonyságára hivatkozva nagyarányú tagosítást hajtottak végre. A kisbirtokosok ellenállása azonban jelentősen fékezte a tagosítás folyamatát, így a kormány elsősorban az állami tulajdonú földekből létrehozandó termelőszövetkezetek és állami gazdaságok esetében szorgalmazta azt. Az MDP titkársága az 1949. július 27-i ülésén a kitelepítésre nem kerülő svábok esetében a termelőszövetkezeti csoportokba való belépést szorgalmazta, igaz, csak azok esetében, akik 1945-ben 25 kat. holdnál – a kulákká minősítés kritériumánál – kisebb birtokkal rendelkeztek. Elismerte azt is, hogy a közös termelőszövetkezeti csoportok létrehozását a telepesek és svábok egymástól való elszigetelődése, a meglévő bizalmatlanság és ellentétek továbbra is akadályozzák.

[67] ÁBTL 3.1.5. Vaskút O-9555. 67. p.

Javasolta a titkárság azt is, hogy a Belügyminisztérium az „itthon maradt svábok kérésére dolgozzon ki tervet, és tegyen javaslatot jogi helyzetük rendezésére".[68] Az első lépések megtételére 1949 októberében, néhány nappal a Német Demokratikus Köztársaság kikiáltása és alkotmányának elfogadása után került sor. A 4274/1949. MT sz. rendelet azon személyek esetében, akiket Németországba áttelepülésre köteleztek, de áttelepítésükre nem került sor, kimondta, „hogy a lakóhely (tartózkodóhely) megválasztása és a munkavállalás […] szempontjából a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek".[69] Jellemző, hogy az ugyanazon a napon megjelenő, a végrehajtást szabályozó belügyminiszteri rendelet „meghatározott kedvezmények"-ként említi a korábbi kollektív hátrányok elvi feloldását. Az érintetteknek 15 napon belül kellett jelentkezniük a tartózkodási helyükhöz legközelebbi rendőrőrsön, ahol kötelesek voltak lakóhelyük bejelentésére is. A jelentkezést elmulasztók a „kedvezményekben" nem részesülhettek. Ennél is nagyobb jelentőségű volt az 1949. december 16-án megjelent 4364/1949. MT sz. rendelet, amely a földreform és a telepítés befejezésének egyes szabályairól rendelkezett.[70] A jogszabály a ki nem telepített személyek számára visszahagyott ingó és ingatlan vagyon telekkönyvezésének kötelezővé tételével végre stabilizálta a fél évtizede állandóan változásban lévő tulajdoni viszonyokat.

A németek helyzetének rendezésére tett jogi lépéseket nagy sajtóvisszhang kísérte. Már néhány nappal a rendelet megjelenése előtt a *Szabad Szó* beszámolt arról, hogy az MDP Baranya megyei titkárának vezetésével küldöttség járt Rákosi Mátyásnál. „A küldöttség tagjai elmondták, hogy azok a sváb dolgozók, akiknek állampolgársága nincs rendezve, teljesen kiszolgáltatva a kulákok kényének-kedvének, éhbérért dolgoznak. Azt kérték, hogy rendezzék állampolgárságukat és munkavállalási jogukat. Rákosi Mátyás kilátásba helyezte, hogy ezeknek a német ajkú dolgozóknak

[68] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 55. ö. e.

Rákosi Mátyás először a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségének 1948. november 27-i ülésén beszélt arról, hogy „itt az ideje, […] hogy az itt maradt német anyanyelvűek viszonyait rendezzük, és lehetővé tegyük számukra, hogy beilleszkedjenek demokráciánkba". – In Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Budapest, 1949. 357.

1949. május 8-i celldömölki beszédében ismét kiemelte: „Megoldatlan még részben a német ajkú állampolgárok helyzete is. Az ősszel ezt is felvetjük, és gondoskodunk róla, hogy a magyarországi német ajkú állampolgárok beilleszkedhessenek demokráciánk rendszerébe, és ezzel ez a nehéz kérdés is megoldást nyer." – In Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért*. Budapest, 1951. 14.

[69] *Magyar Közlöny*, 1949. október 11. A minisztertanácsi rendelet végrehajtását a 245.900/1949. BM sz. rendelet szabályozta.

[70] *Magyar Közlöny*, 1949. december 31.

az ügyét rövid időn belül megvizsgálják, rendezni fogják és számukra is biztosítják azokat a jogokat, amelyeket a kollektív szerződés a munkások számára biztosít."[71] A rendelet megjelenését a Belügyminisztérium sajtóközleményben jelentette be, az egyes orgánumok nagy terjedelemben foglalkoztak egyrészt a rendelet tartalmának ismertetésével, másrészt azzal a „nagy örömmel és a Rákosi elvtárs iránti hálával", amellyel az intézkedést „az érdekelt dél-dunántúli és az ország többi vidékén élő német ajkú dolgozók" fogadták.[72] A *Dunántúli Napló* 1949. október 18-i számában Feliratkozás nyugodt, emberi életre címmel közölt tudósítást:

„Az abaligeti rendőrőrsre nap mint nap nagyobb számban jönnek jelentkezni azok a sváb nemzetiségű dolgozók, akik számára a rendelet biztosítja az eddigi korlátozások megszűnését. Gunst István napszámos is most tett eleget jelentkezési kötelezettségének. Megkönnyebbült, felszabadult arccal jön kifelé, mint aki egy nagy tehert rakott le a válláról. S valóban ez is történt. A bizonytalanság nyomasztó érzését szüntette meg számára ez a rendelet, amely kimondja, ha valaki kitelepítésre is volt ítélve, de ha most a kitelepítés lezártával Magyarországon tartózkodik, akkor nem esik semmiféle munkavállalási vagy lakóhely-változtatási korlátozás alá.

A felszabadulás óta nem voltam ilyen boldog – mondja. Úgy érzem, végre én is felszabadulhattam. Becsületes munkával akarom meghálálni ezt a hatalmas jótéteményt."[73]

A hála legkézzelfoghatóbb megnyilvánulásáról szintén a Dunántúlról számoltak be: „Kisújbánya dolgozó parasztjai túlnyomó részben svábok, és tegnap a következő táviratban jelentették be a vetés befejezését: Szikra Sándor elvtársnak. MDP megyei titkár, Pécs. Kisújbánya község lakosai örömmel jelentik, hogy az őszi búzavetésüket 100 százalékig befejezték. A község lakói svábok, és hálából Rákosi Mátyás, a magyar nép nagy és szeretett vezérének azon intézkedéséért, hogy mi is olyan állampolgárai lehetünk hazánknak, mint bárki más, egy héttel az előirányzott idő előtt, szombaton befejeztük búzavetésünket. Hálánk további kifejezéséül az őszi mélyszántást november 10-re fogjuk befejezni."[74]

Reálisabb értékelést nyújtottak „a svábokat érintő intézkedésekkel kapcsolatos hangulatról" azok a beszámolók, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megyei titkárai készítettek Kádár János belügyminiszternek. Eszerint a nincstelen svábok örültek, hogy ismét dolgozhatnak,

[71] *Szabad Szó*, 1949. szeptember 30. 5. p.
[72] *Dunántúli Napló*, 1949. október 11. 2. p.
[73] *Dunántúli Napló*, 1949. október 18. 5. p.
[74] *Dunántúli Napló*, 1949. október 25. 3. p.

és pozitív hatása volt a birtokrendezés megkezdésének is, ugyanakkor az illegálisan itt tartózkodók továbbra is félnek, ezért nem jelentkeznek. Egyedül Baranya megye tett említést nagyobb számú jelentkezőről, de nyilatkozni ők sem akartak, mivel „eddig sem politizáltak, ezután sem akarnak". A telepesek – kik „közül többeknek már sváb cselédjük van" – nem örültek a rendezésnek, és továbbra is a párttól várták, hogy „éber legyen a svábokkal szemben".[75]

A magyarországi német nemzetiségű lakosság áttelepítésével kapcsolatban kiadott korlátozó intézkedések hatálytalanításáról a 84/1950. MT sz. rendelet intézkedett, amely kimondta: „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a személyek, akik nem telepíttettek át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak…, magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai."[76] Bár az áttelepítéssel kapcsolatban kibocsátott korlátozó intézkedéseket nem lehetett többé alkalmazni, a rendelet megjelenése előtt már végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartották, „és ezekből kifolyólag kártérítési vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni". A múlt feloldására tehát, annak meg nem történtté tételével, eltörlésével került sor.

Az 1950. március 25-én megjelent rendelet lehetővé tette, hogy a belügyminiszter azoknak a kitelepített németeknek is megadja a magyar állampolgárságot, akik „erre érdemesnek mutatkoznak". Az erre irányuló kérelmet a rendelet hatálybalépését követő hat hónapon belül kellett a törvényhatóság első tisztviselője vagy a magyar külképviseleti hatóságok útján előterjeszteni. Törvényesen deklarált formai követelményei a visszaköltözésnek nem voltak. A magyar állam a jelentkezők arra érdemes voltát eseti mérlegelés alapján döntötte el.

A rendeletről tájékoztató közlemények jelentek meg a külföldi sajtóban is. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya a közlemény megjelenéséhez nem járult hozzá. Tiltakozott amiatt, hogy a magyar állam Németországban élő német állampolgárokat arra akar ösztönözni, hogy magyar állampolgárságért folyamodjanak. Megítélésük szerint a potsdami határozatok értelmében a kitelepítettek német állampolgárságot szereztek. Ezt az álláspontot a magyar fél vitatta, mert a Német Demokratikus Köztársaság a békeszerződés megkötéséig nem adhatott ki állampolgárságot szabályozó törvényt. Elismerte ugyanakkor, hogy mind

[75] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 90. ö. e.
[76] Törvények, törvényerejű rendeletek 1950. 271–272.

Kelet-, mind Nyugat-Németország „német igazolvánnyal" látta el a kitelepítetteket, és választójogot adott nekik. A magyar kormány hangsúlyozta, hogy semmiféle nemzetközi kötelezettség nem terheli arra nézve, hogy az áttelepített németek egy részét magyar állampolgárrá ne fogadhatná vissza. Hivatkozott arra is, hogy az állampolgársági törvény visszahonosítási szabályai is lehetővé tennék ezt. Nehezményezte az NDK kormánya azt is, hogy a magyar fél előzetes megállapodás nélkül akarta ezt a kérdést rendezni. A német fél ugyanakkor megismételte, hogy helyesli az áttelepítés folytán szétszakított német családok egyesítését, ami mind Németországban, mind Magyarországon történhet. A Német Demokratikus Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságért folyamodó személyek ügyeit rokonaik Magyarországon intézhették. A kérelmezők jegyzékét a német félnek jóvá kellett hagynia. A magyar Külügyminisztérium a német kérésnek megfelelően támogatta, sőt propagálta a németországi családegyesítés lehetőségét is.[77]

Aggodalmát fejezte ki a nyugatnémet kommunista párt képviselője is Magyarország berlini nagykövetének. Mint mondotta, meg vannak győződve arról, hogy a magyar kormányt nem a tömeges visszatelepítés gondolata vezette, de a kitelepítettek úgy értelmezik. Nehezményezte, hogy ezzel ötévi munkájuk került veszélybe, mert „a svábok szemükbe nevetve mondják, lám, a magyarok megszegték a potsdami egyezményt".[78]

Az MDP titkárságának 1951. február 7-i ülésére készült előterjesztés szerint 1950. október 4-ig 1184 Bécsben élő kitelepített és 8369 Magyarországon lakó hozzátartozó terjesztett be hazaköltözési kérelmet. Bár az Államvédelmi Hatóság eddig az időpontig csak 2000 kérelmező anyagát vizsgálta meg, azt vélelmezte, hogy hasonló arányokat mutatnak majd a még meg nem vizsgáltak adatai is. Az állampolgárságért folyamodók 90%-át kitelepítették, míg 10%-uk a háború alatt a hadi események következtében hagyta el az országot. A jelentkezők 80%-ának közeli hozzátartozója maradt Magyarországon, túlnyomó többségük mezőgazdasággal foglalkozott – körülbelül 10%-uk a munkás és a bányász –, és természetesen házingatlannal

[77] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 98. ö. e. A feljegyzést készítő külügyminisztériumi tisztviselő megjegyezte azt is, hogy „végül megvizsgálandó volna az a kérdés, hogy a jövőben milyen eljárást kövessünk azokkal a németekkel szemben, akik visszaszöknek, és így engedély nélkül kerülnek az ország területére".

[78] MOL Külügyminisztérium Német Szövetségi Köztársaság TÜK-iratok 1945–1964 (a továbbiakban: XIX-J-1-j-NSZK), 77. t. 00715/1950. és 00713/1951. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya 1950. április végén 24 Nyugat-Németországba áttelepített személyt hívott meg, hogy bemutassa nekik mindazon intézkedéseket, amelyeket a meghonosítás érdekében tettek.

is rendelkeztek. A hazatérők több mint fele az 50 éven felüli korosztályhoz tartozott. Az átvizsgáltak 70%-a Ausztriában vagy a Német Demokratikus Köztársaságban, míg 30%-uk Nyugat-Németországban élt.

Az MDP titkárságának határozata szerint az ÁVH-nak egy hónapon belül 50 személy, azt követően pedig 25-30 személy havonkénti csoportos hazaszállítását kellett biztosítania. A hazatérő csoportokat a határon háromtagú bizottság fogadta, egészségügyi vizsgálatnak vetették alá őket, egy-két napig gondoskodtak ellátásukról, némi segélyt és ingyen vonatjegyet kaptak. Munkába állításukról a Munkaerő-tartalék Hivatal gondoskodott.

A titkárság fontosnak tartotta a hazatérési propaganda – különösen a nyugat-németországi – folytatását is. Általában a fiatalok hazatérését szorgalmazták. Az 50 éven aluli munkások, bányászok hazatérését engedélyezték, míg a 40 éven aluli mezőgazdasággal foglalkozók közül azokét, akik korábban itt sem házzal, sem földdel nem rendelkeztek. Indokoltnak tartotta a titkárság a közkegyelem általános gyakorlása tárgyában kiadott – 1950. évi 9. tvr. – rendelet határidejének meghosszabbításához hasonlóan a sváb amnesztiarendelet határidejének egy évvel való meghosszabbítását is. Ugyanakkor úgy határozott, hogy „a meghosszabbítás tárgyában nem kell sajtóközleményt közzétenni”.[79] Kérdés azonban, hogy mi értelme van egy leplezett, nyilvánosságra nem hozott jogorvoslati lehetőségnek, ha azzal az érintettek nem tudnak élni.

Eltért a titkárság által deklaráltaktól a kérelmek elbírálásának üteme és hazahozatalának gyakorlata is. Két évvel a kérelmek beadása után még csak egy kis hányadát bírálták el. A hozzátartozók folyamatosan sürgették a Belügyminisztérium állampolgársági osztályát, mert kitelepítettek részére „igen ritka esetekben ad hazatérési engedélyt”. De az ÁVH útlevélosztályának álláspontja szerint „ezeket jelenleg tárgyalás alá venni nem időszerű”.[80]

Több alkalommal sor került Magyarországon élő német nemzetiségűek repatriálására is. 1951 nyaráig két transzporttal 200 személy kiutazását tették lehetővé a Német Demokratikus Köztársaságban élő családtagjaikhoz. A titkárság 1951. szeptember 19-i ülésén újabb 172 személy

[79] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 130. ö. e.

[80] Az általánosamnesztia-rendelet szabályai szerint 1952. április 4-ig adhatták be hazatérési kérelmüket az engedély nélkül külföldre távozók. A külképviseletek ezt követően is befogadtak hazatérési kérelmeket, de azok elbírálásakor már az útlevél-kiadási szabályokat kellett alkalmazni. A megadott időpontig 3226 személy adott be kérelmet a külképviseleteken. 1952. december 10-ig azonban csak 1440 személy érkezett haza, a többiek kérelmét vagy az ÁVH utasította vissza, vagy időközben a személy állt el szándékától. – MOL M-KS 276. f. 96. cs. 68. ö. e.

kiutazását hagyta jóvá. A csoportban 80 férfi és 92 nő volt. Többségük 18–35 éves, de 37 személy 50 éven felüli, 4 személy pedig kiskorú volt.[81] A Szovjetunióból 1950 végén nagyobb létszámú hadifogolycsoport tért haza. Közöttük többen voltak olyan német nemzetiségű személyek, akiknek a családtagjait a háború után a Német Demokratikus Köztársaság területére telepítették ki. A német kormány 1953 januárjában 221 szovjet hadifogságból visszatért német nemzetiségű személy kivándorlását kérelmezte. A magyar Külügyminisztérium támogatta a mindaddig internálótáborokban visszatartott volt hadifoglyok kiutazását.[82]

A legális visszatérés lehetőségével párhuzamosan – részben annak rendkívül korlátozott volta és időbeni elhúzódása miatt – folytatódott a kitelepítettek illegális visszatérése is. Az általános jogegyenlőséget kimondó, a visszatelepedést elősegítő rendelkezések azt erősítették bennük, hogy cselekedetük nem ellentétes a magyar állami akarattal. Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy az illegális határátlépőként elfogott személyek minden korábbinál súlyosabb büntetésre számíthattak.

A. András és felesége – mecsekjánosi lakosok – 1950. június 13-án lépték át a határt. Három gyermekük közül kettő Magyarországon maradhatott, míg a már saját családdal rendelkező lányukat velük együtt telepítették ki. Lányuk férjével együtt – a nagyszülőknél hátrahagyva gyermeküket – 1949-ben tért vissza illegálisan Mecsekjánosiba. A szülőket már korábban is arra biztatták, hogy térjenek haza, az amnesztiarendelet megjelenését követően pedig egy igazolást is küldtek számukra, amelyben eltartásukat vállalták. A nagyszülőkkel élő unokájuk is már nagyon vágyódott szülei után. A vádlottak, elmondásuk szerint, megpróbálták a hivatalos úton való hazatérést is, de a drezdai magyar konzul kérelmükre nem válaszolt, így engedély nélkül indultak haza. A. Andrást és feleségét a Győri Járásbíróság első fokon 1950. június 23-án két hónapi szabadságvesztésre ítélte. Az indoklás szerint, „figyelemmel arra, hogy igen nagy politikai és közbiztonsági érdek" fűződik az ország határának védelméhez, a vádlottak ezt a fontos közérdeket sértették meg. Enyhítő körülményként értékelte a bíróság A. András előrehaladott korát, súlyos betegségét, ami miatt gyermekkorú unokájáról gondoskodni nem tudott, valamint azt a tényt, hogy valamenynyi gyermekük Magyarországon élt. A közvádló nem fogadta el a kiszabott ítéletet. A másodfokú Győri Felsőbíróság jóváhagyta ugyan az elsőfokú bíróságnak a cselekményre vonatkozó megállapításait, úgy ítélte meg azon-

[81] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 161. ö. e.
[82] MOL M-KS 276. f. 54. cs. 227. ö. e.

ban, hogy az általa kiszabott büntetés „nincs arányban a bűncselekmény elkövetéséhez fűződő társadalmi veszélyesség fokával", ezért a büntetést 6 hónapi szabadságvesztésre felemelte. Indoklásában ugyanakkor kiemelte azt is, hogy a „vádlottak a velünk baráti viszonyban lévő Demokratikus Német Köztársaság területéről akartak hazatérni, tehát cselekményüket nem ellenséges érzületből követték el".[83]

Ennél is súlyosabb ítéletet kapott G. Ádám és felesége, dunaszekcsői lakosok, akiket 1948. július 8-án telepítettek ki Zwickauba. Nem egészen kétévi kint tartózkodás után, 1950. május 3-án, feleségével és másik 13 személlyel együtt indultak vissza Magyarországra. Ausztria felől a határt azonban nem tudták átlépni, ezért ott Grausskut községben egy nagygazdánál vállaltak munkát. 1951. augusztus 4-én Deutschkreutznál kísérelték meg ismét átlépni a határt. A Győri Járásbíróság a vádlottakat 1951. október 22-én tiltott határátlépés bűntette miatt 4 évi börtönre mint főbüntetésre és a Magyar Népköztársaság területéről történő végleges kiutasításra mint mellékbüntetésre ítélte. Az indoklás szerint a vádlottak cselekménye „a társadalomra rendkívül veszélyes. A népi demokráciánkkal ellenséges hatalmak ugyanis folyton azon mesterkednek, hogy kémekkel, diverzánsokkal és szabotőrökkel árasszák el hazánkat, és ezek itt elégedetlenséget szítva vagy romboló, kártevő tevékenységeikkel akadályozzák a szocializmust békésen építő munkánkat. Vádlottak nemkívánatos elemek, mert kitelepített svábok, akik nem jelentkeztek a magyar követségen, nem estek át a veszélyes beszivárgást megakadályozó előzetes vizsgálaton, […] ennélfogva lehetséges, hogy a népi demokráciánknak legádázabb ellenségei. […] A büntetés kiszabásánál a bíróság enyhítő körülményként mérlegelte beismerő vallomásukat, büntetlen előéletüket és a cselekményük indítóokát képező, büntetlen előéletüket."[84] A másodfokon eljáró megyei bíróság 1952 januárjában másfél évre mérsékelte a büntetést.

[83] ÁBTL Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék. Vizsgálati dossziék (a továbbiakban: 3.1.9.) V-5702.

[84] Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára (a továbbiakban: GYMSM Győri Levéltára), Győri Járásbíróság iratai (a továbbiakban: 00192/1952). A Győri Járásbíróság iratanyaga több, Magyarországra illegálisan visszatérő német nemzetiségű személy peranyagát is tartalmazza. Lásd még a 0028/1951. sz. alatt K. Istvánné, vagy 00193/1951. sz. alatt H. Ádámné és társa ügyét. K. Istvánnét első fokon 2 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélték, amit a másodfokú bíróság 3 év 6 hónapra súlyosbított. H. Ádámnét másfél év börtönbüntetésre mint főbüntetésre és 5 év közügyektől való eltiltásra mint mellékbüntetésre ítélte. A másodfokon eljáró megyei bíróság a kiszabott büntetést helyben hagyta. Ezúton is megköszönöm Gecsényi Lajosnak, hogy a győri járásbírósági peranyagokra felhívta a figyelmem, és rendelkezésemre bocsátotta azokat.

Az 1950-es évek elején visszatérők tehát jellemzően olyan személyek voltak, akiket a kitelepítések utolsó napjaiban Kelet-Németországba szállítottak. Miután családtagjaik vagy ismerőseik egy része korábban már visszatért Magyarországra, és itt tudott maradni, ők is a hazatérésre biztatták őket. Ezt nemcsak a kiadott jogszabályok erősítették, de az állami deklarációk, sajtóközlemények is. Az állam valódi szándékára azonban éppen a tiltott határátlépési perekben hozott szigorú ítéletek világítanak rá. Az ügyeket szigorúan titkosnak minősítették. A vádlottak elfogását követően rövid időn belül sor került a tárgyalásra. Az ügyészség képviselői rendre súlyosbításért fellebbeztek.

Bár a Magyarországról kitelepített, majd visszaszökött, visszatért németekkel szembeni államhatalmi eljárások természetesen hordoztak általánosítható vonásokat, a levéltári források sokszor az eljárás egyediségére, véletlenszerűségére mutatnak rá. A nagyhatalmi állásfoglalások, és államközi szerződések tiltása ellenére is a hazájukba visszatérőkkel szembeni fellépés motivációit, a folyamat egészére vonatkozó megállapításainkat a következőképpen foglalhatjuk össze:

1. A visszaszökések szinte azonnal, már a kitelepítések megindulását követő hónapokban megkezdődtek. Tehát nemcsak az egykori NDK területére telepítettek igyekeztek visszatérni, bár az ő ottani integrációjuk a nyugati zónába kerülteknél is nehézkesebb és problematikusabb volt. Ez annyit jelent, hogy a vizsgált időszakban, 1946–1950 között folyamatosan meglévő jelenségről beszélhetünk.

2. A visszaszökések nagyságrendje az egyes időszakokban változó. Bár a hivatalos jelentésekben állandóan leszögezik, hogy „mind nagyobb arányokban történik a már kitelepített sváb lakosságnak az ország területére való visszaszivárgása", ezt a különböző időszakokban végrehajtott összeírások nem támasztják alá, sőt éppen arról tanúskodnak, hogy egyre kevesebben jöttek vissza. A csökkenő létszámadatok azonban azt is jelezhetik, hogy a különböző hatóságok összehangolatlan tevékenységük miatt érik el őket kis hatékonysággal.

3. A visszaszökéseket a személyes pragmatikus okok – hadifogságból, malenkij robotból Magyarországra visszatért hozzátartozó, betegség – mellett szubjektív életérzések – „magyarnak éreztem magam", „nem tudtam ott megszokni" – is befolyásolták. Ez rámutat a két társadalom közötti kulturális távolság mértékére is. A részben meglévő egzisztenciális biztonság nem pótolta az elemi szolidaritás gesztusait. A közösség szétszakítása révén töredezett módon, de Magyarországon még mindig meglévő kapcsolati hálójuk, társadalmi integrációjuk na-

gyobb biztonságot nyújtott számukra egy társadalom alatti létbe kényszerítve is, mint Németországban.

4. A velük szembeni hatósági eljárásokban több elem is keveredik. Az ország területén illegálisan tartózkodók között külön csoportként határozták meg őket. Egyszerre állambiztonsági és közbiztonsági kérdésként kezelték visszatérésüket. Az internálásoknál és kitoloncolásnál az idegen állampolgárokkal szembeni általános szabályok szerint jártak el velük szemben.

5. Miután velük szemben több ok/vád alapján is el lehetett járni, több szervezet is rendelkezett hatáskörrel e tekintetben. A politikai rendőrség meghatározó szerepe – sokszor a jogszabályok adta lehetőségeken túl is – kezdettől fogva megfigyelhető, de 1947 végéig nem kapott felhatalmazást a velük szembeni kizárólagos eljárásra. Az egyes hatóságok eljárásának módja különbözött. E tekintetben nemcsak a belügyi, rendőrségi szervezetek és a közigazgatási apparátusok között van különbség, de törésvonal figyelhető meg a mind szervezetében, mind személyi összetételében helyinek és az idegennek minősülő hivatalok között. Az előbbiek elnézőbben jártak el.

6. Az állam részéről kettősség figyelhető meg, hasonló módon, mint a kitelepítésekkel kapcsolatban. A visszaszököttekkel szembeni szigorú fellépést nyilvánosan, jogi keretek között nem vállalta fel, hanem azt leplezett módon végezte. Különösen így volt ez az amnesztiarendelet kiadását követő időszakban.

7. A visszatérésnek nemcsak illegális, de legális formái is voltak, amellyel az érintettek – több-kevesebb sikerrel – szintén éltek. Az állam azonban ilyenkor is megtartotta magának az eseti döntés minél szélesebb jogát.

2. Elemzések

2.1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

2.1.1. A kutatás célja

A Magyarországról a második világháború után kitelepített, majd visszaszökött, illetve kisebb részben hivatalosan visszatelepült német nemzetiségű személyek élettörténeteinek összegyűjtése és elemzése révén a visszatérés motivációinak vizsgálata volt a célunk, annak feltárása, hogy a német, illetve a magyar társadalomhoz való kötődéseikben, az azonosságok és különbözőségek viszonyrendszerében melyek voltak azok a tényezők, amelyek miatt ezt a döntést meghozták. A kutatás alapvetően arra fókuszált, hogy a döntések miképpen eredeztethetők, értelmezhetők a csoport tagjainak körülményeiből, illetve a magyar társadalomba való integráltságából vagy a német társadalommal szemben megtapasztalt távolság, idegenség érzésének mértékéből, a tagjaival való viszonyból. A csoport identitásának széles körű rekonstruálására törekedtünk. Kérdés volt az is, hogy miként, milyen fogalmakkal írható le az egyes csoportok távolságának, illetve kötődésének és azonosulásának mértéke. Természetesen érdekelt bennünket a visszaszökés módja és a magyarországi társadalomba való reintegráció lépései, folyamata is. Az elemzés középpontjában a társadalmi integráltság-dezintegráltság kérdései állnak, ezért az egyes témák kapcsán – legyen szó az úton vagy a szülőfaluban tapasztaltakról, az államhatalmat megtestesítő különböző hivatalok képviselői vagy a régi szomszédok viselkedéséről – mindvégig a személyközi viszonyok vizsgálatára, az egyéni stratégiák hatékonyságára helyeztük a hangsúlyt.

Miután az élettörténeteket társadalomtörténeti metszéspontban igyekeztünk vizsgálni, fontos volt számunkra az érintetteknek a kitelepítést megelőző és a visszatérést követő társadalmi státusza is. A vagyoni helyzet, iskolai végzettség, foglalkozás alapján kijelölt koordináták segítségével, bár korlátozott módon, de lehetővé vált a megkérdezett személyek társadalmi mobilitásának és kulturális attitűdjeinek vizsgálata is.

Cél volt az is, hogy a kutatás egy későbbi szakaszában vagy egy másik kutatás keretében, amely a ki nem telepített, illetve a kitelepített magyarországi németek élettörténeteit is összegyűjtené, lehetőség nyíljon bizonyos kérdések, aspektusok összehasonlító elemzésére. Ezért az interjú kérdéscsoportjainak egy részét – a kulturális kötődés, a nyelvhasználat, a kitelepítés megélése vagy a németországi integráció első időszakára vonatkozóan – úgy alakítottuk ki, hogy ezt a szempontot is figyelembe vettük.

2.1.2. Az interjúkészítés módszertana

Miután a téma kapcsán megfogalmazódott kérdéseink – mint arra utaltunk – a 'mi is történt valójában' helyett elsősorban az események részeseinek valamikori élményeire, tapasztalataira, a történelem megélésére irányították a figyelmünket, önkéntelenül is adódott, hogy az oral history módszerét alkalmazzuk. Nem kívánjuk itt az oral historynak a történettudományban való alkalmazása kapcsán annak lehetőségeiről és korlátairól az elmúlt másfél évtizedben kibontakozott hazai diskurzust részletesen ismertetni.[85] Csupán azt szeretnénk mondani, hogy – megítélésünk szerint – az oral history eddigi eredményeinek számbavételével, az antropológiai és szociológiai nézőpontok figyelembevételével, a legalapvetőbb fogalmi keretek tisztázásával, ugyanakkor új kérdések felvetésével kapcsolatban az elmúlt években kialakult eszmecsere új utakat és lehetőségeket nyitott a történeti kérdések megválaszolása előtt.

Az általunk felvetett kérdések köréből adódik, hogy az élettörténeteket nem az írott források kiegészítéseként, de „reflektált egészként" tekintettük. Abból indultunk ki, hogy az élettörténeti elbeszélések, azon túl, hogy egymás mellett létező valóságok lenyomatai, mégsem csupán egyetlen személy életének partikuláris történéseiről adnak számot, hiszen az elbeszélő az életutat jelentéssel látja el, a vele történtek-

[85] Erre vonatkozóan többek között lásd Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. In Gyáni Gábor (szerk.): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Budapest, 2000. 128–145; Kovács András: Szóról szóra. *BUKSZ,* 1992. tavasz. 88–94; Kövér György: Forrásokértelmezések-történelmek. In Kövér György: *A felhalmozás íve.* Budapest, 2002. 384–392; Niedermüller Péter: Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia,* 1988. 3–4. sz. 376–389; Tóth Eszter Zsófia: Klio és az oral history. *Múltunk,* 2000. 3. sz. 165–177; Vértesi Lázár: Oral history. A szemtanúként elbeszélt történelem lehetőségei. *Aetas,* 2004. 1. sz. 158–172.

re reflektál, értékelő megjegyzéseket tesz. A visszaemlékezést az egyén személyes és társadalmi identitásának szimbolikus manifesztációjaként, saját társadalomtörténeteként értelmeztük.

Németországban az 1939–1950 között lezajlott kényszermigráció nagysága – 12-15 millió kitelepített, elűzött, menekült személy – a társadalom egészét érintette. A probléma súlyánál fogva kikényszerítette a tudományos megalapozottságú diagnózist és a megoldási javaslatokat is. Az 50-es évektől kezdődően diszciplináris és interdiszciplináris kutatások (történettudomány, szociológia, politikatudomány, antropológia) egész sora foglalkozott a bevándorlók integrációjával, beilleszkedésének különböző aspektusaival.[86]

A kutatások tematikája folyamatosan bővült. Az első időszakban – teljesen természetes módon – a legégetőbb egzisztenciális, gazdasági kényszerek, a lakás és munkahely megteremtésének módjaira, számszerűsíthető eredményeire fókuszáltak. Vizsgálták az állam és különböző szerveinek, valamit a civilszervezeteknek a szerepét, tevékenységének hatékonyságát, az integráció egyes – gazdasági, politikai, kulturális – fázisait. A későbbiekben az 'Eingliederung', a beilleszkedés direkt, lineáris megközelítéséről az áttételesebb, összetettebb vizsgálati szempontokra helyeződött át a hangsúly. Immár nemcsak az volt fontos, hogy ebben a folyamatban mi is történt, de az is, hogyan. Alapvető kérdésként merült fel az integráció tartalmi meghatározása, tehát az, hogy mely időszakban ki mit ért integráción.[87]

[86] A kényszermigrációnak mint témának a német történetírásban és társadalmi közbeszédben tematikailag is elkülöníthető periódusairól, valamint változó vizsgálati szempontjairól ad elemzést és áttekintést Andreas Schmidt-Schweizer cikke: Az 1939–1950 közötti német etnikai kényszermigráció tükröződése a nyugatnémet történetírásban és köztudatban. *Kisebbségkutatás*, 2006. 4. sz. 721–737. Az elűzetések európai emlékezetbe emelésének lehetőségeivel foglalkozik Kovács Éva: Az elűzetések európai emlékezete; avagy hogyan emlékezzünk a németek kitelepítésére a soá fényében? című cikke. *Régió*, 2004. 1. sz. 111–118.

A második világháborút követő magyarországi kényszertelepítések historiográfiai áttekintését adja Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után című tanulmányában. In Tóth Ágnes (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából* XVI. Kecskemét, 2000, 143–151.

[87] Meghaladja e rövid ismertetés kereteit az immár könyvtárnyira duzzadt integrációkutatások eredményeinek akár csak jelzésszerű ismertetése is. Erre vonatkozóan részletes eligazítással szolgál a marburgi Herder Intézet adatbázisában fellelhető művek egész sora: www.herder-institut.de

Mindeddig kevés kutatási eredmény született a Magyarországról kitelepített németek németországi integrációjával kapcsolatban. Nehezíti az erre irányuló vizsgálatokat az a tény, hogy a Magyarországról kitelepítettek létszáma a többi csoport nagyságához – a

A kutatásokban mind nagyobb szerepet kapott a csoport kulturális mintáinak, a magukkal hozott kulturális 'eszközkészletnek' mint integrációs tényezőnek a vizsgálata. Ez utóbbi szempontok érvényesítése kétféle módon is történt. Vizsgálták az egyes származási hely szerinti csoportok identitás-összetevőit önmagukban, illetve az azonos tartományban élő különböző csoportok kulturális összetevőit abból a szempontból, hogy ezek az elemek miként és hogyan járultak hozzá az integráció sikerességéhez. Az egyén szerepe felértékelődött az integráció folyamatában, így a kutatások immár arra helyezték a hangsúlyt, hogy milyen képességű, milyen társadalmi helyzetű, milyen kulturális gyökerekkel rendelkező személyeknek melyek voltak az integrációs stratégiái, s mitől függött ezek sikeressége. Ennek vizsgálatához az élettörténetek tömeges összegyűjtését és elemzését végezték el, az élettörténetekre mint társadalomtörténetre tekintve.[88]

Mivel az általunk vizsgált csoport tagjai részesei voltak ugyan a kényszermigrációban érintett németek csoportjának, de a tényleges integrációt megelőzően kiváltak e csoport tagjai közül, a jelzett kutatások tartalmi és módszertani megközelítéseit csak részben tudtuk hasznosítani. Ezzel együtt is nagyon fontosak voltak számunkra, mert áttekintést adtak a németországi kutatások fő irányairól, az integráció folyamatáról, a kutatások diszciplináris és interdiszciplináris lehetőségeiről és korlátairól.

A visszaszököttek csoportjának eredeti létszámáról s főként személyi összetételéről nem állt rendelkezésünkre írott forrás. Az eltelt több mint hat évtized nyilvánvalóvá tette azt is, hogy a csoport még élő tagjai akkor is nagyon idős korúak, ha az eseményeknek gyerekként vagy fiatal felnőttként voltak részesei. A lehetséges interjúalanyok körét többféle

---

Szudéta-vidékről vagy a keleti területekről érkezőkéhez – viszonyítva nagyságrendekkel kisebb, területi elhelyezésük szórtsága pedig a közösség önszerveződését és önérvényesítő képességét, alkupozícióit tovább gyengítette. A kutatások elsősorban történeti szempontúak voltak, az érintettekkel készített interjúkat a rendelkezésre álló források kiegészítéseként használták fel. Erre vonatkozóan lásd Mayer János: Idegenként az őshazában. *Kisebbségkutatás*, 2006. 4. sz. 695–720.

A Magyarországról kitelepített, majd visszaszökött személyek közül – ismereteink szerint – egyetlen személy tette közzé élettörténetét. Ott Györgyné önéletrajzi írása. *Soroksári Füzetek* 3. 1999.

[88] Albrecht Lehmann: *Im Fremden ungewollt zuhaus. Flüchtlinge und Vertriebene in Westdeutschland 1945–1990*. München, 1993. Különösen az élettörténetek kvantitatív és kvalitatív elemzésein alapuló kutatások módszertani tapasztalatai voltak hasznosak számunkra. Erre vonatkozóan lásd Michael von Engelhardt: *Lebensgeschichte und Gesellschaftgeschichte. Biographieverläufe von Heimatvertriebenen*. München, 2001. 293.

módon is megpróbáltuk elérni. Az Országos Német Önkormányzat és a helyi kisebbségi önkormányzatok tagjainak hely- és személyismerete révén összeállítottunk egy katasztert, hirdetést adtunk fel a *Neue Zeitung*ban, és a munka megkezdését követően egyes interjúalanyok segítségével is eljutottunk újabb és újabb személyekhez.

Az újsághirdetés segítségével tudtuk a legkevesebb interjúalanyt elérni. Véleményünk szerint részben a hirdetés személytelen volta, részben az érintettek kora miatt. Ezekben az esetekben jellemző volt, hogy fiatalabb családtagok, az adott személy gyermeke vagy unokája tájékozódott előbb a kutatásról, majd ezt követően kínálta fel vagy beszélte rá családtagját az interjúadásra. Nélkülözhetetlennek bizonyult számunkra a helyi kisebbségi önkormányzatokban dolgozók segítsége. Egyrészt az ő hely-, illetve személyismerete nélkül az interjúalanyoknak csak egy részéhez juthattunk volna el, másrészt sok esetben a személyes hitelük kellett ahhoz, hogy a megkérdezettek vállalják is az interjút. Még így is többször előfordult, hogy olyan személyek, akiknek előzetes beleegyezésüket adták az interjú készítéséhez, később megmásították szándékukat, és elzárkóztak attól. Az interjúalanyok azonban alapvetően bizalmukba fogadták az interjú készítőjét. Megkezdett interjút nem kellett félbeszakítani.

Az interjúk kérdései a következő hét kérdéscsoporthoz kapcsolódtak: identitás, integráció, háború, kitelepítés, németországi tartózkodás, visszaszökés, a magyarországi reintegráció állomásai. Ezek azonban egymástól nem választhatók el mereven, sőt szoros összefüggésben vannak egymással. Az egyes témákon belül a következő kérdésekre fókuszáltunk.

Az identitáshoz kapcsolódóan: az anyanyelv helye szerepe az identitásban, a nyelvhasználat terei, az iskolai oktatás, a családi és közösségi ünnepek köre, az ünneplés módja, a német kultúrához való viszony, származási mítoszok. Az integrációhoz kapcsolódóan: a kitelepítést megelőzően a magyar társadalommal, illetve a helyi társadalom különböző csoportjaival való együttélési módok, konfliktusok, tapasztalatok. A háborúhoz kapcsolódóan: a háború helyi eseményeinek megélésén túl a Volksbunddal kapcsolatos tapasztalatok, tagjaihoz kapcsolódó viszony, az SS-sorozások módja, a személyes érintettség problémája. A kitelepítéshez kapcsolódóan: a különböző retorziók, a kitelepítésről való előzetes tudás, annak körülményei, a különböző hatóságok hozzáállása, a társadalom egyes csoportjaihoz (telepesek, székelyek, helyiek, felvidékiek) való viszony, konfliktusok. A németországi tartózkodáshoz kapcsoló-

dóan: a kifelé vezető út történései, kinti életkörülmények, az elhelyezés módja, a német társadalom tagjaihoz való viszony, konfliktusok, a hivatalok eljárásai, személyes stratégiáik, próbálkozásaik. A visszaszökéshez kapcsolódóan: miért, kivel, hogyan indult vissza, mi történt a visszaút során. A magyarországi reintegrációhoz kapcsolódóan: a személyes stratégia, azaz hova ment először, mit tapasztalt, hogyan viszonyultak hozzá a hatóságok, az egyes személyek, az esetleges ismételt kitoloncolás körülményei, a „megkapaszkodás" állomásai.

Bár az interjúk – mint ahogyan az a fentiekből is kitűnik – irányítottak voltak, az interjúkészítő feladata az volt, hogy a téma meghatározásával, illetve a kutatás céljainak rövid összefoglalásával orientálja, illetve elindítsa a beszélgetést. Ezt követően az interjúalanyra bíztuk, hogy a téma kapcsán miről, milyen sorrendben beszél. Nem ragaszkodtunk ahhoz, hogy minden általunk megfogalmazott kérdésre választ kapjunk. Már csak azért sem, mert a kérdések egy része – a gyerekkorúak esetében az SS-sorozásra vagy a Volksbundhoz kapcsolódó személyes viszonyra, a malenkij robotra vonatkozóan – irrelevánsnak tekinthető.

Az interjúk két részből, egy elbeszélő – ez az interjú fő része – és egy reflexiós fázisból állnak, amelyben a visszaemlékező azt mondta el, hogyan tekint ma saját korábbi helyzetére, cselekedeteire, érzelmeire. Ezt azonban szintén nem értelmeztük mereven, az adott személy sok esetben maga is kitért arra, hogy a felvetett kérdéssel, eseménnyel kapcsolatban mi az ő véleménye, megítélése. Így az elbeszélő és reflektáló részek egymásba fonódnak, egymástól nem elválaszthatók. Természetesen a trauma feldolgozottságában személyenként nagy különbségek mutatkoztak, ami az élettörténetek reflektáltságát nagymértékben befolyásolta. A nyitottabb személyiségűek s az eseményekről már korábban is – sokszor nemcsak szűk családi körben, de a nagyobb közösség előtt is – beszélők esetében a történteknek az integráltsága figyelhető meg. Az eseményekre az elmúlt évtizedekben elfojtással reagálók esetében a történések, érzelmek helykeresésének az interjú során lehetünk tanúi.

Az interjúk – összesen 54 – túlnyomó többsége 2005-ben vagy 2006-ban készült. 8 személy esetében az interjúkészítés közben derült ki, hogy nem felel meg azoknak a kritériumoknak – kitelepítették, de az azt követő években visszajött Magyarországra, és arról személyes élményei is vannak –, amelyeket a kutatás kapcsán felállítottunk. Az interjúk hossza változó, a legrövidebb interjú 30 perces – az interjúalanynak vendégei jöttek, és emiatt akarta befejezni az interjút –, a leghosszabb

több mint két és fél órás. Az interjúk harmadrésze egy órás vagy valamivel rövidebb, a másik egyharmad része másfél órás, nyolc hosszabb, mint másfél óra, nyolc pedig rövidebb, mint 45 perc.

Miután a kutatás célul tűzte ki azt is, hogy a csoport tagjainak korábbi és jelenlegi társadalmi helyzetét – iskolázottság, foglalkozási mobilitás, vagyoni helyzet, kulturális integráltság – is vizsgálja, feltételezve, hogy a magyar vagy magyarországi társadalomhoz való integráltságuk mértéke befolyásolta döntésüket, az interjú végén a megkérdezett személyre és családjára vonatkozóan egy kérdőívet vettünk fel. A kérdőív adattartalma a megkérdezett személyre vonatkozóan a következő: neve, születési éve, születési helye, lakhelye az interjúkészítés időpontjában, iskolai végzettsége, foglalkozása a háború végén, valamint utolsó foglalkozása. A megkérdezett családjára vonatkozóan: apja foglalkozása, apja testvéreinek foglalkozása, anyja foglalkozása, anyja testvéreinek foglalkozása, a megkérdezett testvéreinek iskolai végzettsége és foglalkozása, a család vagyoni helyzete a megkérdezett személyes megítélése szerint, valamint az, hogy névváltoztatás, vegyes házasság, más településre költözés, migráció előfordult-e a családban, mikor és kivel.

Az interjúkkal kapcsolatos „történéseket", munkafázisokat – az interjú elkészítésétől, leírásától a feldolgozáson át az adattárba kerüléséig – interjú-kísérőlapon követtük nyomon. Ezen túlmenően itt volt lehetősége az interjú készítőjének az interjú körülményeivel kapcsolatos bármely, fontosnak ítélt megjegyzéseit megtenni. Itt került feljegyzésre az is, ha a visszaemlékező a témához kapcsolódó bármilyen dokumentummal, levelezéssel, fényképpel – különösen érdekelt bennünket a szétszakított családok kapcsolattartásának, levelezésének lehetősége vagy a németországi tartózkodás dokumentáltsága – rendelkezett, és azt tőle másolatban megkaphattuk volna. Meg kell mondanunk, hogy e tekintetben kevés sikerrel jártunk. Amennyiben a visszaemlékezők valamikor rendelkeztek is saját történelmükre vonatkozó irattöredékekkel, ezek az elmúlt évtizedekben elenyésztek, vagy az előkeresésükkel járó pótlólagos erőfeszítés miatt adtak nemleges választ.

2.1.3. A tartalomelemzés módszertana

Az interjúk tartalomelemzésének megkönnyítése érdekében adatbázist készítettünk. Az 54 interjúból 46 elégítette ki az ilyen feldolgozási mód formai és tartalmi követelményeit, amelyek a következők voltak: az

interjú alanyát valóban kitelepítették, az interjú alanya ténylegesen visszatért Magyarországra a kitelepítést követő években, az interjúalany a kitelepítés időpontjában legalább 5 éves volt, így személyes emlékei (is) voltak a kitelepítésről és a visszatérésről, valamint az interjú érinti a feldolgozott szempontok többségét.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az adatállomány a szabványos statisztikai elemzés módszertani elveinek szinte egyikét sem elégíti ki. Reprezentativitásról nem beszélhetünk egyrészt a kérdezettek címadatainak begyűjtési módja folytán, másrészt azért sem, mert nem ismerjük az alapsokaság nagyságát és területi megoszlását sem. Mindenképpen jóval többen voltak annál, mint hogy a 46 fős minta méretét a statisztikai elemzés szempontjából elégségesnek lehetne tekinteni. Úgy véljük azonban, hogy a tartalomelemzés áttekinthetősége mellett a kérdezettek jellemzőinek statisztikai összesítése is hasznos lehet válaszaik, magatartásuk megértése szempontjából.

Az adatbázis két adattáblából áll. Az ALANY adattáblában az interjúalanyra és az interjú készítésének általános körülményeire vonatkozó tényeket helyeztük el, míg a TARTALOM elnevezésű adattáblában az interjúk elemei kaptak helyet a feldolgozás szempontrendszere szerinti besorolásban.

Az ALANY adattáblában az interjú alanyára, illetve az interjú egészére vonatkozó adatok a következő csoportosításban találhatók: az interjú készítésével és feldolgozásával kapcsolatos adatok (1–7. mező); az interjúalany személyes adatai (8–17. mező); vertikális mobilitás a családban (18–23. mező); vagyoni helyzet (24–26. mező); a családnév-változtatást tudakoló kérdések (27–31. mező); vegyes házasságra vonatkozó kérdések (32–36. mező), és a családra vonatkozó migrációs adatok (37–41. mező). (Az ALANY adattáblát lásd a függelékben.)

A TARTALOM adattáblában az interjúknak az egy-egy kérdésre vonatkozó részletét helyeztük el, hozzáfűzve az elemzési szempont kódját. Az adattábla minden rekordja tartalmazza a vonatkozó interjúalany kódját, így az összeköthető a kérdezettnek az ALANY táblában rögzített jellemzőivel. (A TARTALOM adattáblát lásd a függelékben.)

Az elemzés szempontrendszere jórészt tükrözi az interjúk készítésénél használt kérdőív szerkezetét. Az első (A) csoport a kérdezett identitására és az azt meghatározó körülményekre vonatkozott. A második (B) csoportba tartozó kérdésekkel azt igyekeztünk felmérni, hogy a kérdezett mennyiben és mi módon volt integrálva a magyarországi társadalomba. A harmadik (C) csoport kérdései a háborús évekről tudakozódott,

arról, hogy a kérdezettnek és családjának milyen volt a magatartása a háborús években, és hogyan viszonyul ezekhez a történésekhez. A negyedik (D) csoport magának a kitelepítésnek a körülményeire, az ötödik (E) a Németországban eltöltött idő körülményeire és megítélésére összpontosított, míg a hatodik (F) a visszaszökés körülményeit igyekezett minél jobban megvilágítani. A hetedik (G) csoportba tartozó kérdések azt tudakolták, hogy a kérdezett és családja Magyarországra visszatérve milyen körülményeket talált, milyen volt a fogadtatása, és mindezt hogy ítélte meg. A nyolcadik (H) csoportba az interjú feldolgozójának az interjú egészére vonatkozó általános megjegyzései, megfigyelései kerültek. Végül külön kódoltuk (X) az interjú feldolgozója által fontosnak vélt olyan mozzanatokat, amelyek a fenti csoportok egyikébe sem voltak besorolhatók. (Az interjúk feldolgozásának részletes szempontrendszerét lásd a függelékben.)

A csoportokon belül 3–16 kérdés szerepel. Ha az interjú valamely mozzanata a csoportok valamelyikét érintette, de a keretébe tartozó kérdések egyikére sem vonatkozott, úgy a csoport egészéhez kapcsoltuk.

Az interjú elemeit tehát összesen 81, az alább ismertetett kategóriába soroltuk, amelyek közül 69 fogalmazott meg konkrét, elemzendő kérdést. A feldolgozott 46 interjú egyike sem tartalmazott kiértékelhető választ a 69 konkrét kérdés mindegyikére. Az interjúk többsége a megfogalmazott kérdések több mint kétharmadát érintette. Egy interjú esetében mindössze 23 kérdésre lehetett kiértékelhető választ nyerni, és még a legátfogóbb interjú esetében is 8 kérdés megválaszolatlan maradt. Ez azonban önmagában semmit sem jelent, az élettörténet integritását érdemben nem befolyásolja.

A „kérdés” mezők szöveges értékeit az elemzés során az egyes szempontok kapcsán külön-külön kialakított skála szerint az „érték” mezőben numerikusan kódoltuk. A „0” értéket azon rekordok számára tartottuk fenn, amikor az interjúalany helyzetéből fakadóan a kérdés irrelevánsnak bizonyult (’nincs jelenség’), míg a „99” értéket (’nincs adat’) abban az esetben használtuk, ha az adott személy a kérdésre nem válaszolt. A kódolást nem minden feldolgozási szempont esetében végeztük el, mert úgy ítéltük meg, hogy annak mechanikus alkalmazása éppen az összefüggések felfejtését gátolná. Az elemzési szempontok egy részénél célravezetőbbnek bizonyult a szövegelemzés, az epikus elbeszélés belső összefüggéseire való összpontosítás. Azt, hogy az egyes szempontok esetében mely módszert alkalmaztuk, azt azok kifejtésekor minden esetben közöljük.

2.2. AZ INTERJÚALANYOK JELLEMZŐI

2.2.1. Életkor

A feldolgozott 46 interjú közül 22 nővel, 24 pedig férfival készült. A visszaemlékezők közül a legidősebb 1917-ben született, az interjú készítésekor 89. évében járt, de már 1948. évi kitelepítésekor is 31 éves volt. A két legfiatalabb, 1942-es születésű interjúalany 64 évesen nyilatkozott a 6 évtizeddel korábbi eseményekről (3. táblázat).

3. táblázat: Az interjúalanyok életkori megoszlása

Születési év	Fő	Életkor 2006-ban	Életkor 1946-ban
1917	1	89	29
1918	1	88	28
1922	2	84	24
1924	1	82	22
1925	3	81	21
1926	5	80	20
1927	3	79	19
1928	4	78	18
1929	1	77	17
1930	4	76	16
1932	3	74	14
1933	4	73	13
1935	1	71	11
1936	3	70	10
1937	4	69	9
1938	1	68	8
1940	2	66	6
1941	1	65	5
1942	2	64	4
Össz./átlag	46	75,3	15,3

2.2.2. Születési hely és lakóhely

A 46 feldolgozott interjú alanyai összesen 6 megye 21 településén születtek, több mint kétharmaduk Baranya megye 10 településének egyikén. Volt közöttük 7 Pest, 4 Bács-Kiskun, 3 Tolna megyei, 2 Békés

4. táblázat: Az interjúalanyok születési helye és lakóhelye

Születési hely		Lakóhely		Fő
megye	település	megye	település	
Bács-Kiskun	Nemesnádudvar	Bács-Kiskun	Nemesnádudvar	3
Bács-Kiskun	Vaskút	Bács-Kiskun	Baja	1
Baranya	Feked	Baranya	Feked	3
Baranya	Lippó	Baranya	Lippó	3
Baranya	Nagynyárád	Baranya	Nagynyárád	7
Baranya	Németbóly	Baranya	Németbóly	1
Baranya	Püspöknádasd	Budapest	Budapest	1
Baranya	Szajk	Baranya	Szajk	1
Baranya	Szederkény	Baranya	Szederkény	2
Baranya	Újpetre	Baranya	Palkonya	1
Baranya	Újpetre	Baranya	Pécs	2
Baranya	Újpetre	Baranya	Újpetre	1
Baranya	Véménd	Baranya	Véménd	5
Baranya	Villánykövesd	Baranya	Villánykövesd	2
Békés	Elek	Békés	Elek	2
Komárom-Esztergom	Gyermely	Fejér	Mány	1
Pest	Budakeszi	Pest	Budakeszi	1
Pest	Soroksár	Pest	Soroksár	1
Pest	Szigetbecse	Pest	Szigetbecse	3
Pest	Szigetújfalu	Pest	Szigetújfalu	2
Tolna	Kisdorog	Tolna	Kisdorog	1
Tolna	Györköny	Tolna	Szekszárd	1
Tolna	Németkér	Tolna	Németkér	1

5. táblázat: A 65 éves és idősebb népesség (2001), valamint az interjúalanyok iskolai végzettség szerinti megoszlása

	Népesség	Alany	Népesség %	Alany %
0–5 osztály	150 813	0	9,8	0,0
6 osztály	481 010	11	31,1	25,1
7 osztály	36 749	0	2,4	0,0
8 osztály	567 030	15	36,7	34,0
9–15 osztály	193 583	17	12,5	38,6
Felsőfokú	117 065	1	7,6	2,3
Összesen	1 546 250	44	100	100

megyei, valamint 1 Komárom-Esztergom megyei születésű is. Meglepő, hogy mindössze 7-en nem laktak születési helyükön az interjú készítésének időpontjában. A Bács-Kiskun megyei Vaskúton született interjúalany az ugyancsak a megyében lévő Bajára költözött, a püspöknádasdi születésű visszaemlékező az interjú időpontjában Budapesten élt. Az Újpetrén (1933-ig Rácpetre) születettek közül 2-en Pécsre, 1 személy pedig Palkonyára költözött, de mindannyian Baranya megyében maradtak. Tolna megyében maradt a Györkönyben született s jelenleg Szekszárdon élő személy is. S végül a Komárom-Esztergom megyei Gyermelyen született interjúalanyt a Fejér megyei Mányon találta meg a kérdező (4. táblázat).

2.2.3. Iskolai végzettség

Az iskolázottsági évfolyamszám tekintetében a kérdezettek között egy olyan sem volt, aki nem végezte volna el az elemi iskola 6 osztályát, tehát az annak idején érvényben lévő iskolarendszer szerint az alapfokú oktatást. 1 személy szerzett csak egyetemi diplomát.

A kérdezettek 39%-a azonban szerzett valamilyen középiskolai végzettséget, és ez nemcsak a háború után, de még 2001-ben is jelentősen meghaladta az adott korcsoporthoz tartozó népesség átlagát.

Az is megfigyelhető, hogy az általánosnál magasabb iskolai végzettségűek közül a 17-ből 6-an szereztek szakmai képesítést nem manuális foglalkozásra. 2 személy közgazdásztechnikus, 2 hivatalnok, 1 könyvelő és 1 pedig kereskedő lett (5. táblázat).

2.2.4. Foglalkozás

A foglalkozási mutatók elemzéséhez – a KSH népszámlálási gyakorlatával megegyezően – az összevont foglalkozási főcsoportokat alkalmaztuk (6. táblázat). E kategória-rendszer úgy keletkezik, hogy a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszerének (FEOR) főcsoportjai közül némelyeket egybevonjuk. Az egyszerűség kedvéért a foglalkozási felosztással együtt kezeltük a gazdasági aktivitás szerint az eltartottak kategóriájába tartozó két csoportot, a tanulókat és a háztartásbelieket is. Különválasztottuk azokat az eseteket is, amelyekben a kérdés nem releváns (például a kérdezettnek nincs testvére) azoktól, amelyekben az adat hiányzik.

Amennyiben az illető egyidejűleg két foglalkozást űzött, úgy kódja két számjegyű (43: mezőgazdaság és szolgáltatás; 45: mezőgazdaság és ipar).

Az adatfelvétel során megkérdeztük az interjúalanytól, mi volt a foglalkozása közvetlenül a háború befejezését követően, illetve utolsó foglalkozása, amíg még aktív korban volt. A háború végén – elsősorban a korösszetételből kifolyólag – a kérdezetteknek a fele sem volt gazdaságilag aktív. A 24 eltartott között 22 tanuló és 2 háztartásbeli volt. A 19 foglalkoztatott között 16 földműves, 2 iparos – 1-1 asztalos és kőműves – és 1 gazdasági cseléd volt. 3 személy foglalkozására nincs adat.

6. táblázat: Összevont foglalkozási főcsoportok és inaktívak kategóriái

Kód	Leírás
1	Vezető, értelmiségi
2	Egyéb szellemi
3	Szolgáltatási
4	Mezőgazdasági
5	Ipari, építőipari
6	Egyéb
91	Tanuló
92	Háztartásbeli
99	Nincs adat
0	Nincs jelenség

Utolsó foglalkozásukat tekintve 3-an mondták magukat háztartásbelinek, közülük a háború után 1 tanuló, 2 pedig földműves volt. A további 40 személy – 3 személy esetében itt sincs adat – utolsó foglalkozása összevont foglalkozási főcsoportonként a következőképp oszlott meg.

Vizsgáljuk most meg, hogyan alakult a kérdezettek foglalkozása a háború befejezésétől utolsó munkakörükig. A 7. táblázatból láthatjuk, hogy az a 16 személy közül, aki a háború után mezőgazdasági foglalkozást űzött, mindössze 7-en fejezték be földművesként a munkakorukat, és a tanulók közül is mindössze 4-en lettek földművesek.

7. táblázat: A kérdezettek megoszlása háború utáni, illetve utolsó foglalkozásuk szerint

Foglalkozás a háború végén	Utolsó foglalkozás	Fő
Mezőgazdasági	Egyéb szellemi	3
Mezőgazdasági	Szolgáltatási	1
Mezőgazdasági	Mezőgazdasági	7
Mezőgazdasági	Ipari, építőipari	3
Mezőgazdasági	Háztartásbeli	2
Ipari, építőipari	Mezőgazdasági	1
Ipari, építőipari	Ipari, építőipari	1
Egyéb	Mezőgazdasági	1
Tanuló	Vezető, értelmiségi	3
Tanuló	Egyéb szellemi	1
Tanuló	Szolgáltatási	2
Tanuló	Mezőgazdasági	4
Tanuló	Ipari, építőipari	8
Tanuló	Egyéb	1
Tanuló	Háztartásbeli	1
Tanuló	Ismeretlen	2
Háztartásbeli	Mezőgazdasági	2
Ismeretlen	Egyéb szellemi	1
Ismeretlen	Szolgáltatási	1
Ismeretlen	Ismeretlen	1

8. táblázat: A kérdezettek apjának foglalkozása

Az apa foglalkozása	Fő	%
Szolgáltatási	2	4,3
Mezőgazdasági	27	58,7
Mezőgazdasági és szolgáltatási	1	2,2
Mezőgazdasági és ipari	6	13,0
Ipari	9	20,9
Ismeretlen	1	2,3
Összesen	46	100

Ezek az arányok az intergenerációs vertikális társadalmi mobilitás vonatkozásában is jelentős előrelépést mutatnak, hiszen az apák foglalkozási megoszlását (8. táblázat) tekintve azt tapasztaljuk, hogy majdnem háromnegyedük elsődlegesen vagy másodlagosan a mezőgazdaságból élt.

Azt is megvizsgáltuk, hogy a kérdezettek foglalkozási mobilitása hogyan viszonyult a család egészében tapasztalt tendenciákhoz. Ennek érdekében a kérdezett és apja foglalkozása mellett azt is feljegyeztük, mi volt a foglalkozása az apa és az anya testvéreinek, illetve milyen foglalkozásúak voltak magának a kérdezettnek a testvérei. Mivel ez utóbbi három esetben egy-egy kérdezett vonatkozásában – a testvérek számától függően – több értéket is feljegyeztünk, a társadalmi rétegséma beosztását a foglalkozásokra ráerőszakolva minden esetben megállapítottuk a legmagasabb és a legalacsonyabb értéket.

A 9. táblázatban az áttekinthetőség érdekében csak a kategóriáknak a 6. táblázatban ismertetett kódszámait tüntettük fel.

Mint látjuk, a 46 feldolgozott interjú alanyai közül mindössze egynek sikerült foglalkozása szerint feljutni a „vezető, értelmiségi" kategóriába, aki közgazdasági technikumot végzett, és gazdasági igazgatóhelyettesként fejezte be munkakorát. Szülei és anyja testvérei is mezőgazdaságból éltek (apjának nem volt testvére). Nemcsak ő, hanem testvére is előbbre lépett a foglalkozási ranglétrán: mezőgazdasági középiskolát végzett, de gépkocsivezetőként dolgozott. Viszont öten tartoznak az „egyéb szellemi foglalkozásúak" kategóriába. Közülük csak egynek az apja volt alkalmazott, a többi földműves, akárcsak szüleinek testvérei, egy kivételével. Az egyiknek apja hét testvére között egy orvos is volt,

9. táblázat: A kérdezett foglalkozása apjának, testvéreinek és szülei testvéreinek foglalkozásához viszonyítva

Alany	Apa	Apa t. max.	Apa t. min.	Anya t. max.	Anya t. min.	Testvér max.	Testvér min.
1	4	0	0	4	4	5	5
2	3	92	92	5	5	0	0
2	4	1	4	4	4	4	4
2	4	4	4	4	4	0	0
2	4	4	4	3	4	0	0
2	4	4	4	4	4	2	4
3	3	4	4	2	4	4	4
3	4	99	99	4	4	99	99
3	4	0	0	0	0	92	92
3	5	5	5	4	5	5	5
4	4	4	4	4	4	5	4
4	4	99	99	99	99	4	4
4	4	4	4	4	4	6	6
4	4	0	0	0	0	4	4
4	4	99	99	4	4	4	4
4	4	4	4	4	4	4	4
4	4	4	4	4	4	4	4
4	5	4	4	0	0	5	6
4	5	5	4	0	0	3	3
4	45	4	4	99	99	0	0
4	45	4	4	4	4	4	4
4	45	4	4	0	0	0	0
4	45	4	4	4	4	0	0
4	45	4	4	4	4	4	4
5	4	4	4	5	5	5	92
5	4	5	5	5	5	5	5
5	4	99	99	99	99	2	2
5	4	4	4	99	99	5	5

az egyetlen egyetemi végzettségű személy a 43 családban. Kétségtelen azonban, hogy ez az 5 személy is jelentős intergenerációs társadalmi felemelkedést ért el.

A „szolgáltatási" kategóriába (3) sorolt 4 személy közül 2-nek földműves, egynek-egynek pedig vasutas és mesterember volt az apja, hasonlóképp alakult szülei testvéreinek a sorsa is. Egyedül anyjának egyik fiútestvére volt adóhivatalnok. A 12 ipari foglalkozású közül 7-nek az apja volt földműves, a szülők testvérei között is elterjedtek voltak az ipari szakmák, és saját testvéreik is eltávolodtak a mezőgazdaságtól. Mindössze 1 ipari foglalkozásúnak volt földműves testvére, viszont volt köztük 2 könyvelő, gáz- és vízvezeték-szerelő, elektromechanikus. Szemmel látható, hogy e családok együtt mozogtak az iparosodás, a társadalmi érvényesülés útján.

Alany	Apa	Apa t. max.	Apa t. min.	Anya t. max.	Anya t. min.	Testvér max.	Testvér min.
5	4	99	99	4	4	2	2
5	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	6	6	5	5
5	5	4	6	4	6	0	0
5	5	92	92	92	92	0	0
5	5	5	5	5	4	5	5
5	43	5	6	0	0	0	0
5	99	99	99	99	99	99	99
6	4	4	4	4	4	4	6
92	4	4	92	4	4	4	4
92	4	3	92	92	92	92	92
92	4	4	4	92	92	4	4
99	5	99	99	99	99	99	99
99	5	0	0	5	92	0	0
99	45	5	4	4	4	0	0

10. táblázat: A vagyoni helyzet besorolási kódjai

Kód	Érték
4	Nagyon jó
3	Jó
2	Közepes
1	Szerény
0	Nincs adat

2.2.5. Vagyoni helyzet

Az interjúalanyok vagyoni helyzetét szubjektív és objektív kritériumok alapján is vizsgáltuk. Egyrészt megkértük az interjúalanyokat, értékeljék kitelepítésük előtti vagyoni helyzetüket, majd ezt követően megkérdeztük tőlük, hogy volt-e saját házuk, milyen, hány szobával, volt-e földjük, és mennyi, illetve milyen volt a lakásuk felszereltsége, bútorozottsága. Ily módon előállítottuk a vagyoni helyzet szubjektív és objektív besorolását, amely mindkét esetben négy kategóriából állt (10. táblázat).

A kérdezettek közül 18 személy nem adott kitelepítés előtti vagyoni helyzetéről szubjektív értékelést. Ezeknek a felét (9 fő) a közepes vagyoni helyzetűek közé soroltuk. Mindössze 2 személy volt szerény vagyoni helyzetűnek minősíthető. Hármuknak a vagyoni helyzetét a további kérdésekre adott válaszok alapján sem lehetett megállapítani.

Azon 28 személy közül, akik értékelték saját vagyoni helyzetüket, értékelésük a nagy többség esetében egybeesett az általunk kialakított („objektív") besorolási kritériumokkal. Két esetben mutatkozott eltérés, mindkétszer felfelé minősítettük vagyoni helyzetüket, szerényről közepesre, illetve közepesről jóra (11. táblázat).

Összességében tehát elmondható, hogy a kérdezettek majd 80%-a volt közepesnek vagy jónak mondható vagyoni helyzetű. A nagyon jó vagyoni helyzetűek aránya 10%, ők azok, akik háromnál több szobás, jó minőségű házzal, a lakásnak a kor átlagánál jobb felszereltségével, illetve 31-nél több hold földdel és/vagy jól jövedelmező ipari üzemmel rendelkeztek.

11. táblázat: A kérdezettek vagyoni helyzete szubjektív és objektív besorolás szerint

Szubjektív	Objektív	Fő
0	0	3
0	1	2
0	2	9
0	3	3
0	4	1
1	2	1
2	2	6
2	3	1
3	3	16
3	4	1
4	4	3

2.2.6. Névváltoztatás

A 46 megkérdezett közül – egy személy esetében nincs adat – 10-en számoltak be arról, hogy a családban volt névmagyarosítás. Érdekelt bennünket az is, hogy a családban ki változtatott nevet, mikor történt a névváltoztatás, és milyen volt a család reakciója. A válaszokat a 12. táblázatban foglaltuk össze.

A névváltoztatást a visszaemlékezők alapvetően méltánytalannak minősítették, többnyire nyomásra tették, s általa a kitelepítést, illetve valamilyen súlyos hátrányos megkülönböztetést akartak elkerülni. Az említett 14 névmagyarosítás közül mindössze 4 történt a háború előtt. Nem mutatkozik összefüggés a névmagyarosítás és a családtagok foglalkozása, illetve a család vagyoni helyzete vonatkozásában.

2.2.7. Vegyes házasság

A 46 interjúalany közül 13-an számoltak be arról, hogy a családban előfordult vegyesházasság (13. táblázat), ami magas aránynak számít. 7 férfi és 6 nő volt a vegyes házasságot kötött személyek között. A kér-

dezettek közül egy maga is vegyes házasságban él. 4-nek a testvére, 4-nek a gyereke kötött házasságot nem némettel, ők minden esetben magyar párt választottak maguknak. A válaszolók közül 5-en szükségesnek tartották külön kihangsúlyozni, hogy a házastárs felvidéki magyar volt, azok közül, akiket a kitelepített németek helyére költöztettek a német falvakba.

12. táblázat: A névmagyarosítással kapcsolatos kérdésekre adott válaszok

Int. Kód	Ki, mikor és milyen ok miatt	A család reakciója
2	Apósa a háború után, miután a malenkij robotról hazatért	Nem volt probléma, de a felesége 1990 után visszavette eredeti sváb nevüket
4	Ő maga a kitelepítés előtt, mert azt remélte, hogy így elkerülheti a kitelepítést. Anyja unokatestvére és annak a családja a háború előtt	Nem volt probléma
5	Felesége a kitelepítés előtt, mert azt remélte, hogy így elkerülheti a kitelepítést	Elfogadták, de a megkérdezett sógorai, feleségének fiútestvérei ekkor már Németországban voltak, így őket nem érintette
20	Édesapja, már a visszatérés után, 1948-ban	Elfogadták
28	Férje 1936-ban. A rendőrség küldte ki az új nevet, oda ment volna dolgozni	Elfogadták, a férj testvére csendőrként dolgozott, ő is magyarosított, mert csak így dolgozhatott ott
30	Nagynénjének a férje 1946 elején, nem is telepítették ki őket	Elfogadták, mert tudták, lehetséges, hogy emiatt elkerülik a kitelepítést
35	Szülők és ő maga is 1947-ben, még kitelepítésük előtt, mert azt remélték, hogy így elkerülik a kitelepítést	Nincs adat
45	Anyai nagybátyja és anyai nagyapjának a testvére, mindketten 1949/50-ben, félelem miatt	Megbélyegezték, „forintos magyar”-nak hívták őket
52	Nagybátyja és édesapja 1945-ben, mert azt remélték, hogy így elkerülhetik a kitelepítést	Nincs adat
54	Édesapja még a ’30-as években, mert választott tanácstag volt, amit csak ezzel a feltétellel kaphatott meg	Elfogadták

13. táblázat: A vegyes házasságra vonatkozó kérdésekre adott válaszok összefoglalása

Int. Kód	Ki	Mikor	Nemzetiség	Reakció
2	1. Sógornője 2. Nagynénje	1. Nincs adat 2. Nincs adat	1. Magyar 2. Magyar	Nem volt probléma, mert falubeliek voltak ők is
7	Bátyja	1930-as évek	Magyar	Jól, elfogadták
8	Fia	1990-es évek	Magyar	Természetesnek tartották
14	?	?	?	?
17	Lánya	?	Felvidéki magyar	Elfogadta
23	Gyereke	1982	Magyar	Elfogadta
25	Fia	?	?	?
30	Nagybátyja	1926 körül	Magyar	Jól, de felesége az anyósával nem tudott beszélni, mert az csak németül tudott
32	Bátyja	1948	Felvidéki magyar	Akkor még nem voltak itthon, de később elfogadták
33	Lánytestvére	1976	Felvidéki	Elfogadták
34	Ő maga	1966	Felvidéki magyar	A család jól, a férje viszont nehezen illeszkedett be
37	Üknagymama testvére	?	Nem sváb	Jól, mert jól ment férjhez, gazdag fiúhoz Pécsváradra
50	Öccse	1952	Felvidéki	Nem volt konfliktus
52	Nagynénje	Nincs adat	Magyar	Nem volt konfliktus

14. táblázat: A migráció személyeinek, helyének és okának összefoglalása

Ki	Maga	2
	Házastársa	1
	Szülők	3
	Gyerekek	7
	Testvér	3
	Távolabbi rokon	18
Hova	Belső	20
	Külső	8
Miért	Házasság	10
	Munka	4
	Politika	10

2.2.8. Migráció

A 46 kérdezett közül 28-an nyilatkoztak úgy, hogy a családban nem tudnak migrációról, kivéve természetesen a dédszülők, ükszülők Magyarországra vándorlását (14. táblázat). Három kérdezett vonatkozásában nincs adat. Összesen tehát 15-en számoltak be arról, hogy a családból

15. táblázat: A migrációra vonatkozó kérdések válaszainak összegzése

Int. Kód	Ki	Hova, mikor	Ok
3	Felesége apja	Feked–Hercegszabar, majd vissza	Házasság
4	Apja	Egy másik faluból települt át Lippóra	Nincs adat
17	Nagybátyja	Amerikába	Munkavállalás
20	Az egész család	Pusztamalom 1948; Újpetrére 1954-ben költöztek vissza	Nem mehettek vissza, újra kitoloncolták volna
23	Idősebbik húga	Kisjakabfalva	Házasság
30	1. Nagybátyja 2. Nagybátyja	1. Somogyvasas 2. Dunakömlőd	Munkavállalás
34	Lányai	Mindketten Pécsre	1. Házasság 2. Házasság
36	1. Nagybátyja 2. Nagybátyja	1. Töttös 2. Pécs	Nincs adat
37	1. Nagyanyja testvére 2. Nagybátyja 3. Dédszülei 4. Nagynénje	1. Fekedre a háború előtt 2. Somberekre a háború után 3. Bozókról Fekedre 4. Pécsváradra	1. Házasság 2. Házasság 3. Nincs adat 4. Házasság
38	1. Fia 2. Lánya	1. Nincs adat 2. Nincs adat	1. Nincs adat 2. Nincs adat
40	Gyerekei	Nincs adat	Munkavállalás
41	Nagyanyja testvére	Majsra a háború előtt	Házasság
43	1. Szülők 2. Testvérei	A kitelepítés után Németországból Kanadába, 1949–50-ben	Munkavállalás
45	Nagynénje családja	Németországba, 1945-ben	A férj Volksbund-tagsága miatt
52	1. Ő maga 2. Nagynénje	1. Györköny–Szekszárd, 1950-es évek 2. Varsád	1. Munkavállalás 2. Házasságkötés

valaki elköltözött szülőhelyéről, és 34 személyt említettek. Ezek túlnyomó többsége távolabbi rokon.

Két interjúalany maga is vándorolt. Egyikük Magyarországra való visszatérésekor családjával nem mehetett vissza eredeti lakhelyére, Pusztamalomról, ahol munkát vállaltak, csak 1954-ben költözhettek vissza Újpetrére. Az ilyen esetet tekintjük politikai okú belső migrációnak. A másik megkérdezett személy a jobb munkalehetőség miatt költözött el szülőfalujából a közeli városba. A külső migráció minden esetének – egyetlen személy kivételével – politikai oka volt. Az egyik interjúalany családja – szülei és két testvére – Németországba való kitelepítésük után ment onnan tovább Kanadába, ő volt a családból az egyetlen, aki Magyarországra visszatért. Egy másik visszaemlékező apai nagynénjének családja pedig azért ment Németországba még a kitelepítés előtt, mert a férj volksbundista volt (15. táblázat).

A belső migráció leggyakoribb oka tehát a házasságkötés volt, és csak második helyen szerepelt a jobb munkalehetőség. A megkérdezettek közül két családot érintett mind a migráció, a névváltoztatás és a vegyes házasság is, természetesen a család más-más tagjai voltak érintve benne. A névváltoztatás és migráció további három családot, a migráció és a vegyes házasság négy, míg a névváltoztatás és a vegyes házasság két családot érintett.

2.3. TEMATIKUS ELEMZÉS

2.3.1. „Otthon büdös svábok, itt cigányok vagyunk! Most mik vagyunk?”

A ’ki vagyok’ meghatározása, a személyes önazonosság megalkotása a lét elemi feltétele. A külső körülmények teremtette kihívások, valamint az azokra adott személyes válaszok hatására élethossziglan tartó, dinamikus folyamat eredményeként jön létre. Az identitás tartalmi elemei rendkívül sokfélék, amelyek az egyes életszakaszokban maguk is más-más jelentésűek és jelentőségűek lehetnek. Dinamikája abban is megnyilvánul, hogy az identitáselemekből létrehozott identitáskategóriák – nemzeti, nemi, szakmai stb. – nem egyetlen elkülönült aktus eredményeként jönnek létre. Az identitáskategóriák tartalmi elemeinek szüntelen módosulása, az új összetevők egyre differenciáltabb és összetettebb egymáshoz kapcsolódása, az identitás komplexitását eredményezi.

A nemzeti azonosságtudat egy személy vagy csoport identitásának egyik alapvető, ugyanakkor mégis csupán egyetlen eleme, amelyben

mindig összekapcsolódnak a politikai-állampolgári-kulturális-történeti mozzanatok. A nemzeti elbeszélések létrejöttéhez elengedhetetlen a 'mi' és az 'ők' megkülönböztetése, hiszen a saját közösség jellemzőinek, határainak meghatározását a másokkal való összehasonlítás teszi lehetővé. Ezek az elbeszélések általában nemcsak önheroizáló és önigazoló jellegűek, de nyíltan vagy rejtetten mások önképével polemizálóak is. Az identitás egészéhez hasonlóan a nemzeti azonosságtudat is folyamatosan változó, szervesen alakuló, többrétegű és a tudatosság különböző szintjein reflektált komplex képződmény.

Az élettörténetekben az identitás komplexitása az objektív és a narratív igazságok bonyolult viszonyában rajzolódik ki. Egyrészt a személy a tárgyi, objektív megállapításokat mindig szubjektív értelmezéssel és jelentéstulajdonítással látja el, másrészt a személyes múlt, az élettörténet maga is beágyazódik egy nagyobb közösség történetébe, azaz a kollektív emlékezet tárházából is táplálkozik. Mindezt azonban a maga módján teszi. A kollektív emlékezet tartalmaihoz is kialakítja a maga személyes viszonyát, azaz a történelem mindig megélt történelemként lesz élettörténetünk és emlékezetünk része.

Az identitásképzés folyamatában az egyes életesemények nem azonos súlyúak, erősen hierarchizáltak. Az utóbbi évek szociálpszichológiai vizsgálatai alapján azok a konkrét élettörténeti kontextusba illeszthető életesemények nevezhetők jelentősnek, „amelyek az önértékelési műveletek közbeiktatásával a biztonságvesztés-biztonságnövekedés dinamikájába illeszkednek, és ezért és ezáltal lesznek énvonatkozásúak".[89] A jelentős életesemények létrehozásuk módja alapján két, a sorsszerű és a személyes döntésen alapuló típusba sorolhatók. A kétféle életesemény közötti különbséget leginkább a személynek a helyzethez kötődő autonómiaérzése, függés- vagy kiszolgáltatottságélménye jelenti.

A magyarországi svábok számára – nemcsak a kitelepítetteknek, de az itthon maradóknak is – az elűzetés sorsszerű, traumatikus életélmény, amely alapvetően érintette a közösség és az egyes személyek önazonosságát. Bár az esemény az identitás több – szakmai, szociális, lokális –

[89] Pataki Ferenc: Életesemények és identitásképzés. 373. In Pataki Ferenc: *Élettörténet és identitás.* Budapest, 2001. 360–406.

Valamint: Élettörténet és identitás. Új törekvések az én-pszichológiában. In Pataki Ferenc: *Élettörténet és identitás.* Budapest, 2001. 225–309; Michael von Engelhardt: Biographie und Identität. Die Rekonstruktion und Präsentation von Identität im mündlichen autobiographischen Erzählen. In Walter Sparn (Hrsg.): *Wer schreibt meine Lebensgeschichte? Biographie, Hagiographie und ihre Entstehungszusammenhänge.* Gütersloh, 1990. 197–247.

elemét lényegesen megváltoztatta, leginkább a nemzeti identitáselemek újragondolását kényszerítette ki. A differenciálatlan külső kategorizáció, az egyöntetűen negatív megbélyegzés – „büdös svábok" – lényegileg érintette a hazai németek nemzeti önazonosságát és annak tartalmát. A biztonságvesztést növelte, hogy a különböző büntetéseket – a vagyonelkobzástól a kitelepítésig – a német közösséghez tartozással indokolták, automatizmust teremtve a nemzeti hovatartozás mint bűn és az elszenvedett jogsérelmek mint büntetés között. Természetesen sem a közösség, sem a személy nem fogadhatta el ezt az ok-okozati összefüggést. A külső nyomásra nemzeti identitása tartalmi elemeinek pontosabb meghatározásával, annak differenciáltabb megjelenítésével, korábbi megnyilvánulási módjainak kritikusabb szemlélésével válaszolt.

A nemzeti önazonosság meghatározását nem tette könnyebbé és egyértelműbbé a kitelepítettek németországi tapasztalata. A címben megfogalmazott „otthon büdös svábok, itt cigányok vagyunk!" kettősség további töréspontokat jelentett. A 17 évesen kitelepített, majd családjával Magyarországra illegálisan visszaszökött nő hat évtized távolából is jelen időben és többes számban fogalmaz. Mind a jelen idő, mind a többes szám használata a megbélyegző külső minősítés máig szükségesnek tartott ellenőrzését, az ahhoz kapcsolódó elutasítását hangsúlyozza. Svábsága nemcsak Magyarországon kapott negatív kontextust, de Németországban is, ahol 'odanemtartozandóságát' a cigányként, magyar cigányként való megnevezése fejezte ki. Míg magyarországi meghurcoltatását az előzmények valamilyen módon segítenek értelmezni, jelentéssel ellátni, addig a németországi kategorizáció súlyosan elbizonytalanító hatása éppen előzményeknélküliségében rejlik. Abban, ahogy a nagyobb német közösséghez való tartozását nem németként való megnevezésével megkérdőjelezik. Ezzel az adott társadalmi közegben értelmét vesztik azon szenvedések, amelyeket a személynek éppen németsége miatt kellett elviselnie.

Az alábbiakban a kitelepített, majd visszaszökött sváboknak a „most mik vagyunk?" kérdésére adott válaszát eredettörténeti elbeszéléseik révén, az anyanyelvhez és használatához való viszonyuk, valamint a német nemzeti mozgalomról alkotott véleményük alapján vizsgáljuk.[90]

[90] A magyarországi németek más csoportjainak identitására vonatkozóan lásd Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest, 2001; és Bindorffer Györgyi: A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen. Csolnok–Véménd. In Bindorffer Györgyi (szerk.): *Változatok a kettős identitásra. Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében.* Budapest, 2007. 110–188.

A visszaemlékezők tradicionális kötődései erősek, a 30-as, 40-es években olyan családokban nőttek fel, ahol három generáció – nagyszülő, szülő, gyerekek – együttélése természetes volt. Több mint 80%-uk (38 személy) katolikus – 1 metodista, 7 személy pedig nem nyilatkozott –, s a vallását mind a mai napig gyakorolja. Bár a vallás, illetve vallásosság időbeli intenzitása változik – az „akkori időkben más volt", mint ma –, de személyes életükben mindvégig erős, és határozott értékválasztást jelentett. Ünnepeik, közösségi együttléteik is nagyrészt az egyházi év különböző eseményeihez kapcsolódtak.

Túlnyomó többségük beszél a katolikus ünnepeknek – amelyek sorából a húsvét, a karácsony és a búcsú kiemelkedő fontosságú – a család és a közösség által való megtartásáról.[91]

„Tudja, valamikor úgy volt a községben, az aratás után a cséplés volt az ünnep, ősszel a szüret és télen a disznóvágás. Ez volt az ünnep a családokban. De a községben volt Márton-nap."[92]

„Úr napja, akkor volt nagy körmenet, de eleinte minden vasárnap a templom körül is. Meg húsvét. Mindegyik ünnepet megtartották, egy picit most is próbálgatják, de… Nagyon meg lett tartva minden. Bizony. Nagyon istenfélő emberek voltak az őseink."[93]

„A családban? Minden ünnepet, mert mindenki katolikus volt, itt ezekben a sváb családokban. Itt nem volt református, az egész faluban nem volt református. Katolikus családok éltek, megünnepeltek minden katolikus ünnepet, nagyon templomba járók voltak, mindennap mise volt, a község fenn tudott tartani egy katolikus papot, nagyon szép papi hivatal volt, és a templomunk is szép. A búcsú, az nagyon nagy ünnep volt, Szent Lénárd napján, a búcsú nagyon nagy ünnep volt."[94]

A társasági együttlétek, ünnepek egy része is a munkához kötődött, mint amilyen a disznóvágás, az építkezés, a nagyobb mezőgazdasági munkáknál (aratásnál, szüret) egymás segítése. A lakodalmat fontos

[91] „Persze, mindenki az égvilágon. Nem fértek be a templomba semelyik vasárnap sem, annyian voltak. Hát, akkoriban ez volt a szokás. A kultúra, mindenhol ott futott össze." – 1928. F. 6: 18. (A személyekre az interjúalany születési évével, nemével, az interjú adattárbeli sorszámával utalunk. A kettőspont utáni szám azt az oldalszámot jelzi, amelyen az idézett szövegrész az interjú leírt változatában található.)

„Gyakoroltuk, az egész család ment minden vasárnap a templomba, az egész család ment, csak most már nem. Én már nem tudok, a feleségem sem tud, mert ő már botokkal jár. Hát azért a nagyobb ünnepekre még elmegyünk." – 1937. F. 2: 2.

[92] 1928. F. 16: 8.

[93] 1936. N. 36: 13.

[94] 1926. N. 9: 10.

családi ünnepként tartják számon, míg személyes ünnepet – a névnapról és születésnapról való megemlékezést – csak egyetlen személy említett.

A visszaemlékezők nemzeti identitásuk meghatározásakor mindenekelőtt a tanult, illetve a közösség által konstruált eredettörténeteket használják föl. Többségük – 33 személy – rendelkezik „konkrét" tudással arra vonatkozóan, hogy ősei honnan, mikor és miért települtek be Magyarországra, pontosabban arra a településre, ahol élnek. Mostani lokális identitásuknak fontos része nemcsak az, amit jelenlegi lakhelyükön az évszázadok során megteremtettek, de az a németországi helység vagy vidék is, ahonnan származtak. „Ez Fulda környéke, ahonnan az őseink származtak, 1726, akkor települtek. Mindig azt mondják, hogy svábok, akik Nyárádra kerültek. Akik Bezedekre jöttek, azok már megint máshonnan voltak."[95]

A történetekben a tanult, olvasott elemek és a családi emlékezésmorzsák keverednek, bár az előbbiek nagyobb hangsúlyt kapnak. A könyvekre, tényekre való hivatkozással – „olvastam egyszer egy könyvet", „van egy könyvünk", „nekem van direkt egy olvasókönyvem, abban van", vagy „nem a szüleimtől tudom ezt, hanem amit olvastam a történelemkönyvekből" – saját állításaik hitelét kívánják nyomatékosítani. Ezzel párhuzamosan jelen vannak a „mindig mondták az öregek", „nagyapám mondta", „a szüleimtől hallottam" vagy az „úgy hallottam" kezdetű elbeszélések is. A történetekben a német betelepülők heroikus küzdelme, az alkotó szorgalom, a kitartás kap főszerepet. A lakatlan, lápos területeket lakhellyé szelídítő vagy az erdők kiirtása révén termékeny szántóföldeket teremtő, a településeket létrehozó, templomokat és iskolákat építő ősök küzdelme teremti meg a visszaemlékezők jogát is arra, hogy itt éljenek, élhessenek. A teremtés, amivel hozzájárultak ahhoz, ami itt van.

„Idejöttünk, itt vagyunk, az őseink idejöttek valamikor, és megvoltak. Mi Fulda környékéről származunk, Németország. […] Templomot is, iskolát is építettek."[96]

„A mi őseinket régen úgy toborozták – most írtak egy könyvet –, és idejöttek ezek a szegény emberek, mert Németországban nagy szegénység volt, és itt otthont akartak… Az elsők a halált találták itt, a másik generáció az ínséget, csak a harmadik a kenyeret. Ez így németül jobban

[95] 1937. N. 47: 14.
[96] 1928. F. 16: 9.

hangzik: „Die ersten den Tod, die zweiten die Not, die dritten das Brot". És annyit szenvedtek itt… Ez Fulda környéke, Hessen, […] ahonnan az őseink származnak. 1726, azt hiszem, akkor települtek. […] Ő akkor azt mondta, hogy odament, és megnézte, hogy miért jöttek ide. Azt mondta, akkor ott nagyon nagy szegénység volt. Mert nincs olyan termőföld, nem olyan az a föld, az igaz, mint itt. És ezek jöhettek. Olvastam egy könyvet régen, hogy ilyen tutajokkal jöttek, és itt megígérték nekik, hogy itt kapnak földet meg tehenet, meg házat, és mikor bejöttek, nem egészen úgy volt, mert ezt a részt a törökök elpusztították, szétvertek mindent.

[…] Itt sok volt az erdő, mert a magyarok halászattal és vadászattal foglalkoztak. És amikor a németek bejöttek, ezek mindent termőföldd é tettek. Mondták, hogy errefelé mind erdő volt. És itt az országút mellett, a nagymamám mesélte, hogy ez erdő volt. Ezt mind kiirtották, és termőföldd é tették".[97]

„Olvastam egyszer egy könyvet… De hát az már egy régi könyv. Először is hazaszeretet, mert ez volt az ő hazájuk, el tudja képzelni, ha egy nemzetség itt él kétszáz évig, és egyszer csak elviszik azért, mert az a bűne, hogy esetleg német származása van. Ők már nem érezték azt, hogy Németországhoz tartozunk. Mi ide tartoztunk! […] sokszor gondolom, a templomot, amikor építették, hát itt nem volt se daru, se semmi, ez mind kézi munka volt. Lovas kocsival hordták össze a dolgokat, meg minden. Nagyon sokat dolgoztak az őseink ahhoz, hogy így nézzen ki minden."[98]

Az eredettörténetek igazi jelentőségüket mind az egyén, mind a közösség életében a kitelepítéseket követően nyerték el. Nemzeti hovatartozásuk miatti kollektív elítélésükre adott válaszként értelmezhető a heroikus helytállást követelő kezdeti időszak tudatosítása, a múlt felé fordulás, a történeti érvelés megerősítése. Többen kiemelik, hogy „addig nem is foglalkoztunk vele", de ezt követően fontossá, megkerülhetetlenné vált, annyira, hogy „egyszer elmentünk, megnéztük, honnan származunk, honnan jöttek az őseim".[99] A múlt felé fordulás, a gyökerek keresése a 80-as évek második felétől az egész közösség identitásstratégiájának részévé vált. A szétszakított közösség tagjainak kapcsolattartása intenzívebb és élőbb lett, sorra jelentek meg a lokális identitást megerősíteni hivatott, a személyes történelemnek-történeteknek helyet adó Heimatbuchok, kiépültek a testvérvárosi kapcsolatok.

[97] 1937. N. 47: 8, 14–15.
[98] 1936. N. 36: 6–7.
[99] 1936. F. 14: 4.

A visszaemlékezők túlnyomó többsége közösségi eredettörténeteket fogalmaz meg, az adott család, illetve személy történetének tárgyi manifesztációja csak néhány esetben bukkan fel.

„Die Entdeckung der Urheimat-Familie Schobloch. És itt benne van, hogy honnan származunk, kik a leszármazottak. Mert két fiútestvér indult el Magyarországra, és az összes Schoblocher nevezetű a környéken, az mind ennek a két testvérnek a leszármazottja egészen máig. Ez mind. Érdekes."[100]

„Megvan a családfám visszamenőleg ezerhétszáz… a legidősebb, aki Németországból jött, 1682-ben született. A fia 1741-ben települt ide, és ez itt is halt meg, megvan a sírköve még most is a temetőben. 1760-ban halt meg. Megvan a fénykép is róla, ilyen kőkereszt. De most már kicsit elmosódnak a betűk, mert homokkő, omladozik, szóval a fagy kikészíti."[101]

„Ott lent van egy ilyen nyári konyha, és volt ott egy szentkép, a hátulján rá volt írva, ahogy indultak ki Németországból, Bajorország, Fekete-erdőből, tutajon jöttek le a Dunán végig, rá volt írva minden, hogy mikor jöttek el, hol mikor jöttek ide. Anyósom elégette, csinált egy nagytakarítást, hogy az olyan öreg, pedig hát…"[102]

A megtett 'nagy út' jelképeként a betelepülő ősök által használt, a padláson hosszú ideig őrzött – ám az elbeszélő által sohasem látott, csak a szülőktől halott – kofferek, öreg cipők is megjelennek az elbeszélésekben. Az új ház alapozása során előkerülő, az 1770-es évekből származó pénzérmék pedig a megérdemelt-megdolgozott jólét, illetve szorgalom megtestesítőjévé válik.

A nyelvi közösséghez tartozás döntő jelentőségű identitásképző tényező. Ezért az anyanyelv használatának korlátozása vagy a nyelvi közösséghez tartozás miatti megbélyegzés – a megkérdezett személyek életük során mindkettőt megtapasztalták – alapvetően érinti az önazonosságot. Az élettörténetekben – a nyelvhasználatra vonatkozó kérdések kapcsán – mindenekelőtt anyanyelvük stigmatizáltságát oldják föl. A megkérdezettek túlnyomó többsége fontosnak tartja kiemelni, hogy az 1941. évi népszámlálás nemzetiségi-anyanyelvi kérdéseire ő vagy a tágabb család is a magyar nemzetiség, német anyanyelv bevallásával válaszolt. Figyelemre méltó, hogy a magyar nemzetiség szinonimájaként

[100] 1930. F. 31: 17.
[101] 1924. F. 13: 16.
[102] 1928. F. 19: 9.

használják a 'magyar állampolgárság' kifejezést, azonosítva a nemzeti hovatartozást a politikai közösséghez tartozással, s hangsúlyozva a magyar állam iránt ily módon is kifejezett lojalitásukat. A 'magyar nemzetiség, német anyanyelv' hangsúlyozása a közösségen belüli pozícióik meghatározását, a német nemzetiséget vallóktól való egyértelmű megkülönböztetést jelzi. A különbségtétel a közösségen belül az 'ők' és 'mi' között egyértelmű, ám megértő is. „Egy magyarnak könnyű magyarnak maradni Magyarországon, de egy svábnak magyarnak maradni a hitleri időszakban, ez milyen nehéz volt, mit gondol?"[103]

A német anyanyelv bevallását természetesnek, magától értetődőnek tartják. Kitelepítésük német anyanyelvükkel való indoklását több okból is méltánytalannak ítélik. Egyrészt mert az összeírás során az állam képviselői, az összeíróbiztosok maguk is támogatták eljárásukat, másrészt olyan ősi, történeti jognak tartják, amely nem vehető el senkitől.

„Kevesen voltunk, akik magyar nemzetiséget írtunk be, akkoriban a tanár azt mondta, hogy az nem baj, az anyanyelv nem számít, hogy német anyanyelvet írtunk be. És akkor az is baj lett."[104]

„…volt itt egy nemzeti összeírás Magyarországon, nem csak a sváb községekben. Nekünk volt egy igazgató-tanítónk, egy régi sváb, a Szecsői, ő volt a vezetője az összeírási csoportnak. Ő ment házról házra, mert beszélt svábul. Itt mindenki tudott svábul, voltak olyanok, akik nem is tudtak magyarul. Az én nagyanyám beszélt magyarul, de nehezen. Nemzetiségben magyarnak vallottuk magunkat, de német anyanyelvűnek, az én nagyanyámnak a dédnagyanyja alapító tagja volt Újfalunak, aki idetelepült. És én is még itt élek. Idetelepültünk, az én ükszüleim, nagyszüleim is itt éltek mind, ennyi generáció élte le itt a faluban az életét. És német anyanyelvűnek, magyar nemzetiségűnek vallottuk magunkat."[105]

A megkérdezettek németnyelv-használata mind a családon belül, mind a családon kívül domináns. Természetesen a nagyobb közösségben, a településen a német nyelv általános használata attól is függött, hogy milyenek voltak az etnikai arányok (16. táblázat). Erre a körülményre a visszaemlékezők is utalnak: „Csak svábul. Az egész községben nem volt magyar ember." Vagy: „Mert régebben nem beszélt senki sem magyarul ebben a faluban, ez egy tiszta németlakta község volt."[106]

[103] 1924. F. 13: 12.
[104] 1928. N. 38: 1.
[105] 1926. N. 9: 7.
[106] 1928. F. 19: 7, illetve 1937. N. 47: 3.

16. táblázat: A megkérdezettek nyelvhasználata a családban és a településen

	Milyen nyelven beszéltek	
	a családban?	a településen?
Nincs adat, nem említi	4	9
Csak svábul, németül	39	33
Csak magyarul	1	3
Svábul (németül) és magyarul	2	1

Vizsgáltuk azt is, hogy kimutatható-e releváns összefüggés a német-nyelv-használat és az iskolai oktatás nyelve, illetve aközött, hogy az adott intézmény állami vagy egyházi fönntartású volt-e. Megítélésünk szerint nem. Az, hogy ki milyen tannyelvű és fönntartású iskolába járt, inkább az állam oktatáspolitikai törekvéseit jelzi, és nem személyes választását. Tekintettel arra, hogy az adott településen csak egy iskola működött, a megkérdezettek nagy részének lehetősége sem volt választani.[107]

A nyelvhasználattal kapcsolatos kérdést, bár időbeli meghatározást nem tartalmazott, elsősorban a háború előtti időszakra vonatkoztatták. A magyar nyelv ismerete – a család mely tagja, mikor és miért tanult meg magyarul – viszonyítási pontként jelenik meg az elbeszélésekben. Az ehhez kapcsolódó élettörténeti elemek azonban nem egyetlen lineáris elbeszélés részét képezik. Talán csak egy általánosítható elemet lehet kiemelni. Nevezetesen: a családok férfi tagjai a katonaság ideje alatt kötelezően (meg)tanultak magyarul. Bár a fiatalabb korosztályok erre az időszakra vonatkozóan is nagyobb számban említik, hogy megtanulták a magyar nyelvet, megítélésünk szerint e tekintetben mégis más körülmények – továbbtanulás, házasságkötés, családi késztetés – voltak meghatározóak.

„Hát én gyakorlatilag ötéves koromban még magyarul nem tudtam, amikor kezdtem, amikor hatéves lettem, az iskolában tanultam meg magyarul, mert mindig is németül beszéltek a családban, szóval svábul."[108]

[107] A megkérdezettek közül 8 személy nem említette, hogy milyen tanítási nyelvű iskolába járt, 5 német, 16 magyar, 17 személy német és magyar, vegyes tannyelvű iskolába járt. A megkérdezettek közül 15 személy nem tudta vagy nem említette, hogy ki volt az iskola fenntartója, 11-en állami, 17-en egyházi, 3-an pedig olyan egyházi fenntartású iskolába jártak, amely 1945 után állami lett.

[108] 1942. F. 22: 2.

„Az anyám nem sokat. A nagyanyám beszélt jól magyarul, mert valamikor az volt az elfogadott menet ilyen gyerekeknél, hogy elküldték magyar falvakba a német gyerekeket magyarul tanulni, a magyarok meg idehozták a gyerekeket németül tanulni a mi falunkba. Így volt a nagyanyám Nagyharsányban, két évig ott járt iskolába, az jól beszélt. Az anyám nem, mert itt a faluban nem beszéltek, az iskolában is németül tanult, tudott magyarul, annyit tanult, de az akcentus, mint nálam is kijön, hogy sváb vagyok, de ott meg pláne, az anyámnál. De azért megértett mindent, és beszélt, mert sokszor voltak ilyen cselédgyerekeink, magyar származásúak, nem tudtak németül, azokkal magyarul kellett beszélni neki."[109]

„Az édesapám is polgáriba járt, és előtte elment ide a szomszédba, Nagytótfaluba. Ez tiszta magyar község volt, nyáron, mikor három hónapig szünidő volt, odament magyarul tanulni, hogy mégis, mert megy polgári iskolába Pécsre, tudja, hogy mi az asztal vagy a szék. Hát még az irodában is, a jegyzőségen is, mindenhol csak német volt. Hát úgy, mint Erdélyben a magyar községekben, ott is magyarul vannak a hivatali dolgok is."[110]

A magyar nyelv elsajátítására azokon a településeken is sor került, ahol „nem volt kihez magyarul szólni", és még „a pap meg a tanító is sváb" volt. A gyerekek hatéves koruk körül – függetlenül attól, hogy milyen tannyelvű iskolába íratták – tanultak meg magyarul. Funkcionális értéke, tekintettel a társadalmi zártságra, viszonylag csekély volt, mert csak a falun kívüli és hivatalos érintkezés során használták. „A magyar nyelv csak úgy kellett, ha valahová elment az ember valamit intézni, vagy írásos valamik jöttek."[111]

A vegyes lakosságú településeken a nyelvek sajátos hierarchiája alakult ki. A német nemzetiségűek számaránya és társadalmi pozíciója miatt ezeken a településeken is a német nyelv használata dominált. Magától értetődőként említik, hogy mindenki megtanulta a másik nyelvét, de azt is, hogy a más anyanyelvűekkel – románokkal, szerbekkel, bunyevácokkal, sok esetben a magyarokkal – németül beszéltek. „Csak németül beszélt mindenki, például a bunyevácok vagy a magyarok is tudtak németül. És ami érdekes volt, ez már nem az én, de édesapám korában volt, hogy a bunyevácok, a szerbek vagy horvátok meg-

[109] 1924. F. 13: 12.
[110] 1928. F. 19: 8.
[111] 1936. N. 36: 12.

tanultak németül, és az én édesapám még megtanult szerbül. Mert együtt játszottak, mert egymástól hallották a szavakat, és így megtanultak egymástól."[112]

A nyelvhasználat a társadalmi pozíciókban meglévő különbségeket, a hierarchiát is tükrözte. „Mert azelőtt az emberek csak svábul beszéltek egymással, még a román a némettel is, mert a román megtanult németül, a sváb megtanult románul, eltanulták egymás nyelvét."[113] A szerbekkel is németül beszéltek, mert „ezek mind tudtak németül".[114] Egyedül a magyarokkal való nyelvhasználatban nem érvényesítették automatikusan a társadalmi pozícióikkal is alátámasztott nyelvi dominanciát. „Voltak cselédeink, béreseink, magyarul azokkal beszéltünk, mert azok mind bajaiak voltak, tehát magyar nyelvűek. De kitűnően beszélt mindenki svábul, kifogástalanul, ők is."[115] Különösen szembeötlő ez a különbségtétel a szerb–magyar–német vagy a román–magyar–német összetételű településeken. Míg a szerbekkel és románokkal szinte kizárólagosan a német a kapcsolattartás nyelve, addig a magyarokkal – még akkor is, ha tudnak németül – elsősorban a magyar.

Bár, mint jeleztük, a megkérdezettek a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdést automatikusan az 1930-as, '40-es évekre értették, többnyire utaltak az elmúlt évtizedek anyanyelvhasználatára is. Egy részük kiemeli, hogy a családon belül „mind a mai napig" németül beszélnek, ugyanakkor a „miért, nem szabad?" viszontkérdés direkten utal a háború utáni állami tiltás időszakára. Nemcsak a nyelvhasználat tekintetében, de általában is a háború előtti és utáni évtizedek egymás ellentéteként jelennek meg az elbeszélésekben. Míg előbbi aranykorként, a harmonikus együttélés, az anyagi gyarapodás és a biztonság, addig a háború utáni évtizedek a kiszolgáltatottság, a bizonytalanság időszakaként jelennek meg az élettörténetekben. A jó élet attribútumai mindenekelőtt a munkához kapcsolódtak: aki akart, az tudott dolgozni, így „mindenkinek megvolt a háza, volt kenyere", azaz „valamilyen formában a megélhetése biztosítva volt". Pozitívumként említik a családok összetartó magatartását, azt, hogy egymást segítették. „Jól tudjuk, Elek azért nagyon szorgalmas nép volt, lehet látni a házakról is, nem csak ezen az utcán, más utcákban is, gazdag emberek, volt olyan ember is, akinek 1000 hold földje volt. Voltak szegények is, de azért mindenkinek megvolt a háza, volt kenyere. Ha neki nem volt földje,

[112] 1930. F. 31: 12.
[113] 1937. F. 2: 10.
[114] 1926. N. 4: 6.
[115] 1930. F. 31: 10.

akkor egy földes gazdához járt napszámba, tehát valamilyen formában a megélhetése biztosítva volt. […] Végül is a háború előtt mindenünk megvolt, nem dúskáltunk a javakban, de azért ennivaló, ruházat, ilyesmi volt. […] minden ember, aki akart dolgozni, az munkához jutott, […] aki akart dolgozni, az tudott dolgozni."[116]

A kitelepítés, a vagyonvesztés, az önkéntes és kényszermigráció cezúraként jelenik meg a nyelvhasználatban – „utána nem volt szabad svábul beszélni az utcán" – és a különböző etnikai csoportok együttélésében is. „Aki ezt meséli, hogy etnikai ellentétek voltak, az… Az etnikai ellentétek, azok ebben a rendszerben kezdődtek. […] előtte nem volt. Itt ez a rendszer hozta el az etnikai feszültséget. Először is azzal, hogy kitelepítette a svábokat."[117]

A nyelv „visszavétele" fokozatosan, de szisztematikusan történt. Az állami presszió hatására a német nyelv használata évtizedekre családon belülre szorult ugyan, de ott továbbra is domináns maradt. Többnyire a fiatalabb generációk tagjaitól is, akik a szervezett oktatásban erőteljes asszimilációs nyomásnak voltak kitéve, megkövetelik a német nyelv családon belüli használatát. „Mikor a Józsi ment óvodába, ez nem tudott magyarul, mikor négy vagy öt napig ment, akkor nem akart németül beszélni. A nagymamám mondta neki: »Ha nem beszélsz németül, nem kapsz kenyeret.«"[118]

A korábban többségében németek lakta települések etnikai arányai megváltoztak, az iskolában, hivatalokban, munkahelyeken megnyilvánuló erős asszimilációs nyomás hatására – különösen a fiatalabb generációk – a német nyelvet az egymás közötti kommunikációban sem használták, illetve használhatták. Ez azonban csak az állami tiltás és fenyegetettség időszakára vonatkozott. Az iskolai oktatásban az 1960-as évek második felétől megnyíló lehetőségeket kihasználták, nagy hangsúlyt fektetve a nyelv megőrzésére. Az a tény pedig, hogy a '80-as évek második felétől a nyelvtudás általánosságban is, ezen belül a német nyelv tudásáé is felértékelődött, újabb inspirációt jelentett.

„Mindig, a mai napig is szerencséjük volt, jártak gimibe, könnyen letudták a német nyelvet, vizsgáztak belőle fölsőfokon, az unokalány Pestre ment, az unokafiú orvos lett, annak is kellett a nyelv. Mondom: »Lássátok, mégis jó volt!« Mert én úgy beszélek sokszor félig magya-

[116] 1937. F. 2: 1, 8, 11.
[117] 1937. F. 31: 12.
[118] 1926. N. 4: 7.

rul, félig németül, ahogy nekem könnyebben jön. Ők mindig kinevetnek, hogy »te se svábul, se magyarul nem tudsz!« […] És a fiam, mikor óvodába járt, mindig magyarul akart otthon beszélni. Akkor azt mondta az édesapám: »Tudod, kisfiam, én nem értem a magyart!« Kénytelen volt németül. És most mindenki tud németül, és most mindnyájan örülnek!”[119]

„És gyakorlatilag, aki óvodába jár, a legkisebb, az is tanul németet, mert már az óvodában is van lehetőség, aki akar, németórára be van iratkozva. És az általános iskolában, a többi unokáim is tanulnak németet az általános iskolában, Villányban.”[120]

„És annak is örülök, mert hála istennek, én nagyon jól tudok németül. Azt nem felejtettem el. Most hogy a tévé is van, meg minden, sokszor mi azt hallgattuk vagy néztük. Mert a feleségem is sváb lány volt, Kiskassáról került ide, vidékről.”[121]

A nyelvvesztésre tehát az erős tiltás ellenére sem került sor, amit az idősebb generáció örömként, a gyerekek, unokák szempontjából szerencseként minősítenek. Olyan eszközt látnak benne, amely nemcsak a családi és közösségi kötelékek manifesztálódása, de valami olyan többletként tekintenek rá, amivel a többiek, a nem svábok nem, illetve nem magától értetődő módon rendelkeznek.

Az identitás nemzeti elemeinek megerősítését szolgálták, szolgálhatták a különböző egyletek, egyesületek, az iskolai oktatáson kívüli kulturális tevékenység is. A megkérdezettek közül 18 személy nem emlékszik ilyen szervezetre, nem említ ilyet. A fölsorolt szervezetek két nagy csoportba sorolhatók, az akkori politikai kurzushoz közvetlenül kötődők – levente-, cserkész- és Kalot-mozgalom –, illetve a kulturális, önképző tevékenységet – olvasókörök, tánccsoportok, zenekarok – folytatókéba. Akik említést tesznek ilyen szervezetekről, azok többsége sem vesz részt aktívan ezek tevékenységében, illetve részben fiatal koruk miatt csak külső szemlélői annak. Legpozitívabban a katolikus olvasóköröket említik, ezek tevékenysége széles spektrumot ölelt fel. A gazdálkodási teendők miatt csak a téli hónapokban működő olvasókörök többsége a színdarabok előadásával a közösségi és társasági élet központjai, ahol ismeretterjesztő előadások hallgatására ugyanúgy lehetőség nyílt, mint táncmulatságokon való részvételre. Nagy részük könyvtárat is fönntar-

[119] 1938. N. 40: 9.
[120] 1942. F. 20: 4.
[121] 1932. F. 20: 3.

tott, ami sok esetben csak néhány kötetet és újságot jelentett, de miután német nyelvű kiadványokat is beszereztek, az anyanyelven való olvasás lehetőségét kínálták.

„Olvasókör volt, na, aztán a férfiaknál volt levente, de hát ez mind magyar volt. De olvashattak újságokat, járattak oda, és a népek odamentek, olvasgattak, akkoriban nem volt mindenhol rádió, ott volt egy, és a férfiak úgy elmentek. […] Zenekar, az volt, hogyne, hajaj. Az én apósom is játszott. Volt egy nagyon nagy zenekar, fúvószenekar, szépen játszottak, lakodalmakat, meg ha ilyesmi volt."[122]

„Azt 1940-ig Német Nemzetiségű Római Katolikus Olvasóegyletnek nevezték. Ez egy kultúrkör volt, ahol mindent lehetett, kuglizni, kártyázni, biliárdozni, mindent lehetett. Tehát zömében odajártak… Meg könyvtár is volt persze. Német könyveket meg mindent lehetett olvasni. […] Sokan jártak, sokan. A felvilágosultabbja, az részt vett. Most úgy mondjam, a középosztály, amit most egy faluban középosztálynak lehet nevezni. A középosztály, az részt vett. […] Ez német kulturális egylet volt, még németül is volt neve, Deutscher Leseverein. Na aztán mikor a 40-es évek után kezdett a Volksbund ugye lábra kapni, akkor bizony…"[123]

A Volksbund szerveződése, megerősödése nemcsak konkurenciát jelentett a már meglévő társadalmi-kulturális szervezeteknek, de azzal, hogy valami mást és a korábbiaktól gyökeresen eltérő módon képviselt, választásra is kényszerítette a közösség tagjait. A Volksbund az első időszakban nem vagy nem elsősorban a németség politikai törekvéseinek képviselőjeként definiálta magát. Mindenekelőtt – a már meglévő kulturális szervezetekhez hasonlóan – a nemzeti identitás kulturális elemeinek megerősítését fogalmazta meg. A korábbiaktól eltérő, hatékonyabb érdekképviseletet hirdetett mind az anyanyelvi oktatás, mind az iskolán kívüli művelődés tekintetében, integrálta az olvasókörök által koordinált társasági tevékenységek nagy részét, mint amilyen a táncmulatságok szervezése, ismeretterjesztő előadások tartása, német nyelvű könyvek, újságok beszerzése, zenekarok, színjátszó körök fenntartása. Mindezt erős országos szervezeti struktúrája, anyagi lehetőségei révén jobban és látványosabban tudta végezni. A Volksbund számára a helyi olvasókörök tevékenységének átvétele több szempontból is fontos volt. Egyrészt, mert a német kultúra megőrzése terén nem tartották elég hatékonynak, sőt a magyarosító törekvések színtereinek tekintették

[122] 1936. N. 36: 14.
[123] 1930. F. 31: 13.

őket. Másrészt, annak érdekében, hogy a Volksbund politikai és gazdasági célkitűzéseit el tudja érni, szüksége volt a német közösség minél nagyobb részének támogatására. Ezt azonban direkt politikai agitációval aligha szerezhette volna meg. Ugyanakkor joggal remélhette, hogy az anyanyelvi kultúra megőrzésének indokával terjesztett német nyelvű politikai és propagandaanyagok, valamint az újságok széles körű terjesztése a közösség politikai aktivizálódását eredményezi, mint ahogy az jórészt meg is történt.[124]

Ugyanakkor a közösség egy része a Volksbundnak az olvasókörökkel szembeni expanzív föllépésével korábbi erőfeszítéseit – az épület adakozásból való megépítése, fönntartása –, illetve kulturális önszerveződési modelljét látta megkérdőjelezve. Az 1940-es évek elejétől, a Volksbund kizárólagos politikai erőtérbe kerülésével erőteljesen megosztotta a közösséget. Az érdekellentétek a személyek közötti kapcsolatokban is leképeződtek.[125]

A Volksbund megalakulásakor, 1938-ban a visszaemlékezők közül csak két személy volt nagykorú. 20 személy 10 éves vagy annál idősebb, míg 24 személy fiatalabb volt 10 évesnél. Elemzésünk körébe csak az

[124] A visszaemlékezők a németországi német kultúrához való kötődésüket egyáltalán nem említik, aminek természetesen több oka is lehetett. Egyrészt a kérdés megfogalmazásának direkt módja vagy számukra annak indifferens, értelmezhetetlen volta. Mindössze 3 személy említ valamiféle viszonyulást. Egyikük, aki a falu határában gyerekként találkozott német katonákkal, miután azok kinevették dialektusa miatt, megalázva, kisebbrendűnek érezte magát. A másik személy abban az összehasonlításban említi, hogy miután a saját falujának is megvolt a maga kultúrája, neki nem volt más német kultúrára szüksége, míg a harmadik személy a németekhez való általános viszonyulást említ: „én egyébként nagyon szerettem a németeket". – 1932. F. 10: 11, 1926. N. 33: 17 és 1930. F. 31: 13.

[125] „Volt ez a Volksbund, de mi nem voltunk tagok, egyáltalán nem. Mert az én apám a római katolikus olvasókörben ténykedett, és a pap volt fölöttes ezen a részen. Mert valamikor abban a római katolikus olvasókörben kik voltak? Azok jöttek oda, akik valamikor építették, mert ezt nem a község építtette, hanem a római katolikus egyesületen keresztül ezek összeírták, hogy ki mennyit adott, és megcsinálták, fölépítették. Mert más emberek, akik nem voltak tagok, azok utóvégre nem mehettek oda, csak azok, akik tagjai voltak. Apám télen is minden este kinyitotta az ajtót, igaz, lámpát vittek, mert nem volt áram, és akkor begyújtott és kitakarított, a meszelést is kellett csinálni, meg rendben tartani. A pap volt az irányítója ennek az egésznek. Kapott egy kis pénzt érte. Annyit kapott körülbelül érte, mint valamikor a parasztoknál egy szolga, amit szolgált egy éven át, annyit keresett vele apám. Általában este táncmulatságok voltak, mert egy nagy tér volt, azt ki kellett takarítani, felmosni meg rendbe hozni. Ő volt ott a gondnok, és ezt a pap intézte, és a pap meg a tanító nem voltak jóban. Az volt itt a párttitkár, amikor kommunista rendszer lett, mert ez valamikor még a Volksbundot alakította, és utána a kommunista párt embere lett." – 1928. F. 16: 8.

1938-ban 10 éves vagy annál idősebbek válaszait vontuk be, mint olyan személyekét, akiknek koruk miatt az átvett történetek mellett személyes élményük is lehetett.

Minden interjúalany jelzi, hogy az adott településen volt szervezete a Volksbundnak, de tagadja, hogy tagja vagy bármilyen kapcsolata lett volna vele. Néhányan úgy érzik, hogy állításukat bizonyítaniuk kell, ezért ismét hivatkoznak az 1941. évi népszámláláskor tett magyar nemzetiségi bevallásukra, mint olyan tényre, amely kizárja Volksbundtagságukat. Hiszen „ezek mindent németre vettek", de mi nem, „mi magyar állampolgárok vagyunk", amit a Központi Statisztikai Hivatal is igazolt kitelepítésük előtt.[126] Az elbeszélések szövegösszefüggéseiből, utalásaiból aztán kiderül, hogy 8 személy közvetlen hozzátartozója – egynek a lánytestvére, aki vezető is volt, háromnak a nagybátyja, illetve a nagyszülei, míg két személy csupán rokonokat említ – tagja volt a szervezetnek.

A rövid, tényszerű közlésen kívül a Volksbundról való véleményalkotást – bár nyíltan nem utasítja vissza senki a kérdésre a válaszadást – erős hárítás jellemzi. Szükségesnek tartják a 'nem tudásuk' alátámasztását. Van, aki fiatal korára hivatkozva – „gyerek voltam még" – hárítja el az érdemi választ. Van, aki nem emlékszik, utal arra, hogy csak hallomásból tud róla: „…én nem tudom, erre nem emlékszem, én nem tudok erről. Nem mondanék, lehet, hogy volt, lehet, hogy nem. Én nem érdeklődtem."[127]

Van, aki annak ellenére, hogy 1938-ban már 21 éves volt, bizonytalan a tekintetben, hogy létezett-e, vagy sem a szervezet, ugyanakkor fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy más településekkel összevetve az ő szülőfalujában kevés volksbundista volt.[128] Van, aki egyszerűen nem hajlandó megnevezni: csak „egypár család volt ebben a német izében".[129]

A Volksbund mellett egyenrangú megnevezésként szerepel az elbeszélésekben a 'párt' vagy 'német párt' kifejezés, közvetlenül utalva annak politikai tevékenységére, mint olyanra, amivel nem tudtak azono-

[126] 1925. F. 25: 11.
[127] 1918. N. 46: 9.
[128] „Nem is volt itt nagyon annyira Volksbund, Becsén talán nem voltak annyira. Itt nem volt annyira Volksbund, volt vagy nem volt? Nem voltak olyan sokan. Máshol többen voltak, mint itt minálunk." – 1917. N. 28: 10.
[129] „Nyárád olyan község volt, hogy volt egy pár család, aki, hát benne volt ebben a német izében… De nem volt izé… / A Volksbundban? / Igen. / Nem volt velük ellentét vagy valami konfliktus? / Nem." – 1925. F. 35: 5.

sulni, ezért sem léptek be. A politikai tevékenységgel szemben megnyilvánuló általánosabb bizalmatlanságot jelzik „az egyetlen pártnak soha nem voltunk a tagjai, ennek sem" típusú válaszok. Van azonban, aki a Volksbund kulturális szervezet voltát hangsúlyozza, mondván, „az nem olyan szervezet volt".

A visszaemlékezésekben az 'ők' és a 'mi' határai, különbözőségei a két csoport eltérő politikai nézeteiben, törekvéseiben manifesztálódnak. Ez a különbségtétel kétféle módon jelenik meg az elbeszélésekben. Egyrészt úgy, hogy maga a visszaemlékező hogyan nevezi meg, különbözteti meg magát a volksbundistáktól, másrészt úgy, hogy 'ők' hogyan látták a közösség azon tagjait, akik nem léptek be a Volksbundba.

A volksbundistákat „Hitler híveinek", „hitleristáknak", „németeknek" vagy „német nemzetiségűeknek" nevezik, akik viszont „angoloknak, ellenségnek", „rongyosoknak", „papírmagyaroknak" aposztrofálják a szervezettől távol maradókat. Önreflexiót egyetlen visszaemlékező fogalmaz meg: „nem voltunk hívei a hitleri ideológiának, […] mi, fiatalok, akik nem szimpatizáltunk a németekkel".[130]

A saját és a másik csoport tagjainak megnevezésére használt kifejezések, minősítések nagy része szintén a két csoport között meglévő politikai különbségekre utalnak. A megnevezések kategorikusak, erős elhatárolódást kifejezők mindkét fél részéről. A valódi határ azonban az elbeszélésekben azon a ponton jelenik meg, amikor a konfliktusok a személyek, családok közötti kapcsolatokban is megjelennek, amint személyessé válnak. A személyes érintettség eltávolítja az emlékezőt a „tényszerűtől", a történeteket az érzelmi attitűdök uralják. A másik fél viselkedését – nem köszöntek, rokonok nem látogatták egymást, nem járhattak közös táncmulatságba, külön zenekart hoztak létre, nem házasodtak egymással – irreálisnak minősítik. Annak érdekében, hogy az őket ért nyomást érzékeltessék, számszerűen is megnevezik a csoportok arányát.

„Hogyne, persze, nagy szervezete volt. Talán volt 10% Újpetrén, akik nem voltak volksbundisták. […] A Volksbund idejében nem volt olyan, hogy aki német anyanyelves volt, elvette volna egy volksbundistának a lányát. Egyáltalán nem is tárgyaltak, olyan ellenzékünk volt. […] Teljesen el voltunk különítve mi, akik nem voltunk, és ők, akik érintve voltak a Volksbundban. Úgyhogy nem is nagyon érintkeztünk velük. Ennyire lenéztek bennünket. És akkor ilyenekkel együtt, gondolhatja, együtt, egy

[130] Lásd az 1924. F. 13: 3. és az 1925. F. 5: 2., az 1928. N. 38: 17., az 1926. N. 33: 18., az 1925. F. 25: 11. és az 1922. N. 48: 11. interjúkat.

vagonban kivinni Németországba, hogy ezek hogyan röhögtek miránk! […] hogy kivittek bennünket Németbe annak ellenére, hogy végig magyarok voltunk… Szóval, hogy magyarok vagyunk."[131]

„Szomorú volt, szomorú volt. Haragudott az anya a lányára, a lány az anyára, az apa a fiára, a fiú az apjára. […] a 40-es években valahogy létrejött a Volksbund. Az emberek nem tudták, hogy mi az, és félreértették a dolgokat. Most már a németek azt mondják: jaj, hát az egy kulturális valami volt. Hát igen ám, csak a svábok úgy veszik, hogy az egy német párt, és abba be kell lépni, mert majd ha Hitler győz, akkor milyen nagyon jó lesz. És ez azt eredményezte, hogy a falusi emberek megharagudtak egymásra. Az egyik belépett, a másik nem lépett, az, aki nem pártolta a Hitleréket. Nádudvaron is úgy alakult, hogy 20%-a nem volt Hitler-párti, de 80 igen. Elég sokat tűrtünk meg szenvedtünk, mert ahol tudtak, ott betartottak, meg csúfoltak, meg verekedések is voltak. […] olyan volt, hogy a fiatalok, mikor mi mentünk táncolni, akkor külön volt tánchelyiségük a nem volksbundistáknak meg külön a bundistának. Nem lehetett ide menni meg oda menni, aki nem oda tartozott, mert megverték. És hát össze is verekedtek a fiúk nem csak egyszer, ilyen bálok alkalmával, mert azért csak próbálkozott valamelyik ide jönni vagy oda menni, és akkor összeverekedtek. Na, az volt a sztori, hogy a bundisták tojást vittek, és megdobálták a nem bundisták házait. Aztán amikor ők a V betűt a győzelem jeleként rámeszeltették a házukra, akkor meg a nem bundista fiúk összegyűjtöttek tehéntrágyát, és ők meg a V betűt tehéntrágyával dobták meg. […] előttünk volt egy átjáró, és amikor a Volksbund úgy kialakult, és kezdett komolyodni, akkor mind a két szomszéd – ők benne voltak a Volksbundban – csináltak maguknak külön átjárót. Hetven évig csak előttünk volt, de akkor csináltak maguknak, és nem jöttek többet a házba. Sőt egy alkalommal csináltak maguknak ilyen horogkeresztes zászlót, és a padlásukon kidugták, hogy lássák az emberek, hogy ők a németekhez tartoznak. De aztán ment a kisbíró és mondta, hogy csak nagyon gyorsan vissza evvel a horogkeresztes zászlókkal, mert már lőnek az oroszok, már majdnem lehet hallani. [Nevet.] Beijedtek azért ők is, és akkor átjöttek bocsánatot kérni, hogy ne haragudjunk, hogy ilyen utálatosak voltak. Ha az a szomszéd nem olyan utálatos, akkor mi egy zsidó kislányt meg tudtunk volna menteni, de hát így mégsem mertünk. Mindig sajnáljuk. Olyan idős volt, mint az én húgom. Három zsidó család volt a faluban. Szerették őket az emberek.

[131] 1928. F. 19: 6, 11.

Az a lányka az én húgommal járt iskolába, és a mai napig is sajnáljuk, ha beszélünk róla, hogy azt meg kellett volna menteni."[132]

Az elhatárolódás – mint ahogy azt a fentebbi elbeszélések is tükrözik – egyértelmű, amit ma is fájdalmasan idéznek fel. Különösen mélyen az elkülönülésnek a személyes kapcsolatokra gyakorolt hatása – a több évtizedig közösen használt bejáró használatának megváltoztatása, a lenéző viselkedés, a közös táncmulatságok megszűnése – érintette őket, amelyekre nem ad magyarázatot a markáns politikai nézetkülönbség. Figyelemre méltó, hogy bár a történteket kizárólag a másik fél viselkedéséből eredeztetik, kerülik a direkt meg-, illetve elítélő megfogalmazásokat. Az „én nem vagyok az az ember, aki valakit úgy ítéljek" megfogalmazása jogot formál a másik fél árnyalt megítélésére, míg más a megértését – „nem olyan szervezet volt" – hangsúlyozza. A közösségen belüli megosztottság kialakulását jórészt a politikai helyzetből eredeztetik, az állami manipuláció eredményének minősítik. Senki nem foglal állást a nemzetiszocialista törekvésekkel kapcsolatban. A háború utáni időszakban a korábbi években kialakult csoportmegosztottság a külső fenyegetettség hatására – internálások, vagyonelkobzás, kitelepítés – oldódik, a megbocsátó attitűd megerősödik, a közösség 'mi' öndefiníciója ismét megerősödik. A családi kötelékek erősebbnek bizonyulnak a politikai ellentéteknél, a kilakoltatott volksbundista nagyszülőket, rokonokat befogadják, élelemmel segítik őket.[133]

2.3.2. „Még el sem mentünk, már voltak itt mások"

A háború utolsó napjaitól kezdődően a svábokat nemzeti hovatartozásuk miatt sújtó retorziók hatására a közösség azon tagjai, akik a magyar állammal szembeni lojalitásukat korábban kifejezték, újabb konfliktushelyzetbe kerültek. A külső megítélés ugyanis a németek kollektív megbüntetése révén megszüntette azt a törésvonalat, amely a közössé-

[132] 1926. N. 33: 17, 19.

[133] „…jöttek bocsánatot kérni, hogy nem így gondolták, amikor már látták, hogy nem a Hitler fog győzni, bocsánatot kértek, és felejtsük el. Nahát, milyen az ember, hát persze hogy megbocsátott, és elfelejtette nekik, mert akkor ők már rájöttek arra, hogy nem jól csinálták. […] úgy képzeltük el, hogy mi a nagyszülőket hozzánk vesszük, és ők [a nagybátyjáék] menjenek az ő valamelyik testvéréhez. De azok nem fogadták be őket, féltek, hogy bundisták. Mi meg, édesapám is jószívű ember volt, hát csak nem hagyjuk őket az utcán." – 1926. N. 33: 22–23.

gen belül a politikai argumentáció mentén az elmúlt években kialakult. A személyes felelősséget figyelmen kívül hagyó sommás állami megítélés automatikusan megszüntette ezeknek a ’másságoknak’ a közösségen belüli csoportképző funkcióit. A ’minden német bűnös’ tapasztalata önkéntelen önvédelmi reakcióként megerősítette a közösségen belüli szolidaritást. Bár az egyes személyek társadalmi pozícióik, egzisztenciális körülményeik megőrzése érdekében hivatkoztak az eltérő politikai nézeteikből adódó különbözőségekre, ez sohasem érintette nemzeti identitásukat. A közösség definiálására alapvetően a német, nem német viszonyrendszerben került sor, határai a differenciálatlan stigmatizálás hatására megerősödtek és megmerevedtek.

A magyarországi németek kollektív megbüntetése gyakorlatilag a háború utolsó napjaiban megkezdődött. A szovjet hadsereg az Ideiglenes Nemzeti Kormány tudtával és beleegyezésével a felszabadított területeken 1944–45 fordulóján mintegy 30 ezer német származású személyt hurcolt el közmunkára, malenkij robotra. Ettől kezdődően egészen a kitelepítés időpontjáig egymást érték a büntetőakciók – internálás, vagyonelkobzás, nemzethűségi igazolóeljárás, összeköltöztetés, lakhelyelhagyási és munkavállalási tilalom – és -eljárások. Ezek mindegyikét – kivéve a malenkij robotra hurcolást, amelyet a magyar közigazgatás közreműködésével, de a szovjet hadsereg irányított – a magyar állam különböző szervei hajtották végre. A folyamat szorosan összekapcsolódott az országon belüli hatalmi pozíciók átrendeződésével és azokkal a kényszermigrációs trendekkel, amelyek a háborút követően az egész régiót érintették. Egyrészt 1945 tavaszán el kellett helyezni az ismét hazátlanná vált, a Bácskából menekültként érkező bukovinai székelyeket, másrészt ezzel párhuzamosan a földreform végrehajtása kapcsán mintegy 180 ezer személy hagyta el eredeti lakóhelyét, hogy az ország más, svábok által lakott vidékein földhöz jusson. Ez utóbbi telepítési akciónak nem szakmai, jóval inkább politikai indokai voltak. A kommunista párt így akart szavazóbázist teremteni a maga számára az 1945. évi őszi választásokon. E két nagyarányú telepítési akcióval párhuzamosan 1946 januárjában kezdődött meg a németek kitelepítése. 1946 decemberéig mintegy 120 ezer személyt telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe. 1947 második felében pedig a szlovák–magyar lakosságcsere megindulása adott újabb lendületet a németek kitelepítésének.

A visszaemlékezők közül 43 személy említ valamilyen retorziót a kitelepítéseket megelőzően, míg 3 esetben nincs adatunk erről. A hátrányos megkülönböztetésről, üldöztetésről beszámoló elbeszélők túlnyo-

mó többségét – 31 személyt – személyesen vagy közvetlenül a családon keresztül érintették a retorziók (17. táblázat). Közülük 4 személy 3 különbözőféle, 8 személy 2-féle, 19 személy pedig 1-féle hátrányos megkülönböztetésről számol be. Az elbeszélők egyharmada – 12 személy – úgy emlékszik, hogy őt és családját nem, de a falu lakosságának más tagjait érintették e megkülönböztetések.

A történetekben a retorziók sorrendjének említése nem elsősorban elszenvedésük időrendjében történik, sokkal inkább aszerint, hogy az adott személy a maga szempontjából milyen súlyúnak ítélte azt, vagyis hogy a családot mennyire érintette közvetlenül. A három különböző joghátrány elszenvedését említő személyek közül egyikük például először apja malenkij robotra hurcolását említi, pedig valójában nem vitték el, mert figyelmeztették, és megszökött előle, utána a házukból való kiköltöztetést, nagyapjáékkal való összeköltözést, majd nagybátyja szovjet hadifogságát s 1953-ig tartó tiszalöki internálását. Egy másik személy elbeszéléshierarchiájában először a szűkebb és tágabb családot érintő kényszermunka-kötelezettség és azok következményei jelennek meg, majd a már házától megfosztott nagyapja halála, a vagyonelkobzás, illetve az összeköltöztetések.

A malenkij robotra elhurcolás érintette a legtöbb személyt és családját, illetve azok közül is ezt említik legtöbben, akik általánosan, eltávolítóan beszélnek a retorziókról, s nem tesznek utalást arra, hogy őket is érintette. Meghatározó súlyát több körülménnyel is alátámasztják: egyrészt ez történt velük először, másrészt fölkészületlenül érte őket, mert nem voltak információik arról, hogy mi fog történni velük, harmadrészt idegenbe vitték, és ezzel megfosztották őket minden személyes segítségtől, negyedrészt a nagyarányú halálozás miatt.

Az „orosz csapatok úgy tudták, hogy a németek háborús bűnösök, és a németeknek ez nagy bűnük, és ezért ezeknek az embereknek meg kell bűnhődni. 1944 decemberében hirdették ki Eleken, hogy – a nők tizenhat éves koruktól, azt hiszem, harminchat éves korig, a férfiak pedig tizennyolc éves kortól talán negyvenéves korig – jelentkezzenek a községházán, mert szükség lesz majd itt Magyarországon háborús romokat eltakarítani, szükség lesz emberi erőre, és ezekre a munkákra el kell menni ezeknek a személyeknek. Így aztán számba vették az embereket, közel ezer embert írtak így össze, és ezeket aztán január elején össze is gyűjtötték különböző helyekre, például kultúrotthonba, iskolákba, és több napon keresztül ott voltak. Emlékszem, hogy az én szüleim, a vasútállomás mellett volt egy szegényháznak nevezett nagy épület, és

17. táblázat: Az interjúalanyt és a környezetét érő retorziók a kitelepítés előtt

A retorzió fajtái	Az interjúalanyt közvetlenül érintette	A szűkebb család tagjait (apa, anya, testvér, férj, feleség, nagyszülők)	A tágabb család tagjait (nagybáty, nagynéni, unokatestvér, férj, feleség családja)	A családot nem, de a falu lakosságát
Malenkij robot	1926. F. 3: Már csomagoltak, a villányi pap mentette meg őket 1928. F. 6: Elvitték, de Pécsváradról megszökött 1926. N. 9: Megszökött, a faluba az emberek elhurcolása után néhány nappal visszatért 1928. F. 16: Pécsváradig elvitték, onnan hazaengedték 1925. F. 5: elhurcolták, Bajáról megszökött 1927. N. 43: Az édesanyjával elrejtőztek a pincéjükben, így nem mentek el	1937. N. 1: Apját 1937. F. 2: Apját, anyját 1925. F. 5: A szerb pap mentette meg a feleségét az elhurcolástól 1932. F. 10: Apját 1924. F. 13: Húgát és sógorát, megszöktek 1936. F. 14: Apját, anyját 1942. F. 22: Apját 1936. F. 27: Apját, anyját az orvos szabadította ki 1917. N. 28: Férje helyette ment el, hogy otthon maradhasson 1940. F. 30: Anyja, de megszökött 1930. F. 31: Apja elbujdosott 1928. N. 38: Apja elbujdosott, többször keresték 1938. N. 40: Apja, anyja, megszöktek 1933. F. 52: Apja, anyja, megszöktek	1937. N. 1: Anyja nagynénjének két fia 1937. F. 2: Nagynénje 1926. N. 9: Nagynénje férje, először visszaszökött, de 1945-ben elvitték, és hazafelé meghalt 1928. F. 19: Nagynénje, a SZU-ban halt meg 1932. F. 20: Felesége anyja 1941. F. 23: Nagynénje 1936. N. 36: Sógornője, Bajáról megszökött 1930. N. 41: Férje testvére és apósa, visszaszökött 1927. N. 43: Nagynénje lánya, a SZU-ban halt meg	1927. F. 7. 1930. F. 18. 1937. F. 26. 1930. F. 32. 1926. N. 33. 1928. N. 38. 1940. N. 45. 1918. N. 46. 1937. N. 47. 1929. N. 50. 1933. F. 53. 1926. N. 54.
Föld-, vagyonelkobzás				1938. N. 40. 1935. N. 42.

A retorzió fajtái	Az interjúalanyt közvetlenül érintette	A szűkebb család tagjait (apa, anya, testvér, férj, feleség, nagyszülők)	A tágabb család tagjait (nagybáty, nagynéni, unokatestvér, férj, feleség családja)	A családot nem, de a falu lakosságát
Internálás, magyarországi munkaszolgálat		1932. F. 10: Nagyapja 1937. F. 26: Apja 1940. F. 30: Apja, építkezésen dolgozott 1930. F. 31: Apja 1933. F. 52: Anyja	1937. F. 2: Nagybátyját internálták	
Betelepítés miatt saját házuk hátsó részén egy szobába költöztetés	1926. N. 9.			1938. N. 40. 1935. N. 42. 1918. N. 46. 1929. F. 50.
Házukból kiköltöztetés, és a faluban más családdal össze-költöztetés	?. F. 17: Nővéréékkel 1930. F. 31: Nagyszüleivel 1926. N. 33.: Ismerősükkel, annak tanyáján 1942. N. 37: Falubeli másik családdal 1927. N. 43: Falubeli másik családdal			1938. N. 40. 1935. N. 42. 1918. N. 46. 1929. F. 50.

A retorzió fajtái	Az interjúalanyt közvetlenül érintette	A szűkebb család tagjait (apa, anya, testvér, férj, feleség, nagyszülők)	A tágabb család tagjait (nagybáty, nagynéni, unokatestvér, férj, feleség családja)	A családot nem, de a falu lakosságát
Hozzájuk költöztettek másokat	1928. F. 16: Az ő házukba telepítettek be egy másik német családot 1936. N. 36: Nagybátyja családját és egy nagyharsányi családot költöztettek be hozzájuk 1928. N. 38: Apósát, anyósa és anyai nagynénje családját költöztették be hozzájuk			1938. N. 40. 1935. N. 42. 1918. N. 46. 1929. F. 50.
Saját házukból kiköltöztetés, és más faluban össze-költöztetés	1930. F. 32: Felsőszentivánra kellett átköltözniük, de a felvidéki család, aki megkapta a házukat, visszafogadta			1938. N. 40. 1935. N. 42. 1918. N. 46. 1929. F. 50.
Hadifogság		1925. F. 25: Öccse 6 évig volt szovjet fogságban	1922. N. 24: Férjét Szibériába, annak öccsét a Kaukázusba vitték 1930. F. 31: Nagybátyja Oroszországban hadifogságban, utána még 20 hónapig Tiszalökön, onnan telepítették ki 1953-ban	

A retorzió fajtái	Az interjúalanyt közvetlenül érintette	A szűkebb család tagjait (apa, anya, testvér, férj, feleség, nagyszülők)	A tágabb család tagjait (nagybáty, nagynéni, unokatestvér, férj, feleség családja)	A családot nem, de a falu lakosságát
Más	1942. N. 37: Mielőtt átköltöztették őket, betörtek hozzájuk, és mindenüket ellopták			

oda voltak begyűjtve, aztán a nagyanyám minden délben főzött ebédet, és én vittem, és úgy lopva adtam be nekik. A lényeg, hogy januárban elindult a szerelvény. El lehet képzelni: marhavagonokba zsúfoltak be 30-40 embert, és januárban hideg is van, úgy vitték őket. Talán két hétig is tartott, mire kiértek – ahogy az édesanyám mesélte –, persze olyan helyekre, hogy se rendes ajtó, se ablak nem volt az épületeken, szóval nagyon sokat szenvedtek. Nehéz körülmények között voltak, mert ennivalót nagyon szűkösen kaptak, amit kaptak, az is… nem volt tápereje, nagyon sokat éheztek, leromlottak, ezekből nagyon sokan ottmaradtak, soha többet nem jöttek vissza, meghaltak. Volt egy család, tudom, hogy azoknak nem volt kire hagyni a gyereküket, és eldugták a csomagok közé egy ládába, betették a gyereket, és vitték magukkal. És szegény gyerek is kinn volt végig velük, ott éhezett. […] az egyik nagynénám, az szintén Oroszországba volt elhurcolva, a férje pedig internálva volt, valamit ráfogtak, hát annak idején könnyű volt valakire valamit ráfogni, és akkor internálták."[134] „Mondtuk aztán, nem mi, gyerekek, hanem a felnőttek mondták, hogy valóban voltak olyanok is, általában azok az emberek voltak, akik a Volksbundnak voltak a tagjai. És mindig kerestek, mikor már bent voltak az oroszok Eleken, kerestek olyan személyeket, akik a Volksbundnak tagjai voltak. De hát a legtöbben elmenekültek, akinek nem sikerült… Egyet tudok, egy Schultz nevű, az valamit itthon felejtett, és nem tudom, honnan visszajött, és el is fogták, nem is került ki, már ott a helyszínen agyonlőtték. Mert hát ilyen besú-

[134] A visszaemlékező anyja 1948-ban, apja 1949-ben jött vissza, mindketten betegen, miattuk tért vissza Németországból. Édesapja félévi magyarországi tartózkodás után meg is halt. – 1937. F. 2: 10.

gók mindenhol vannak, valaki besúgta nekik olyan céllal, hogy nahát, így most nekem lesz egy piros pontom, ha én ezt besúgom, és besúgták, hogy ez meg ez… Ennyit emlékszem vissza, mondom, egy ideig aztán itt tartózkodtak, de aztán mentek tovább. Úgy egypár évvel idősebbek, mint én, azok még több mindenre emlékeznek ebből, mint én."[135]

Figyelemre méltó, hogy az elszenvedett büntetések között kevesen említik a földelkobzást, holott bizonyosan szinte valamennyiüket érintette. A házaikból való kiköltöztetés vagy összeköltöztetés azért is jelenhet meg hangsúlyosabban az elbeszélésekben, mert ennek kapcsán a kényszermigrációban érintett más csoportok tagjaival közvetlen napi kapcsolatba kerültek. Az elszenvedett joghátrány személyes dimenziót kapott, arca lett. Az egyes csoportok megítélése, a velük kialakított viszony más és más, okai a személyes szabadság körébe tartozó döntések, eljárások, viselkedés különbözőségében keresendő.[136]

A visszaemlékezők határozottan megkülönböztetik e csoportok tagjait, egymástól való elhatárolásuk megnevezésükben is megmutatkozik. Azonos módon, egy fogalommal, a 'telepesek' megnevezéssel csak két visszaemlékező határozza meg őket. A többiek a bukovinai székelyeket 'csángók'-nak vagy 'székelyek'-nek, a belső telepítés során, az ország más vidékeiről érkezőket 'telepesek'-nek hívják, a szlovákiai magyarokat leginkább 'felvidékiek'-nek vagy 'cseszkók'-nak, 'cseszkó magyarok'-nak, míg a szomszéd országból érkezőket 'menekültek'-nek nevezik. A 'telepes' szó jelentése magában foglalja a csoportok tagjai közötti legélesebb különbséget, nevezetesen: míg a többi csoport tagjai valamely kényszer hatására, ők önként választották azt a lehetőséget, hogy földet, házat, ingóságot kapjanak a svábok vagyonából. A visszaemlékezők őket érintő erkölcsi ítélete egyértelmű és egyöntetű.

„Csavargók, akinek nem volt semmije, azok meghallották, meg hirdették is ezekben a községekben, hogy Eleken ennyi és ennyi ház megüresedett a telepítés folytán, és itt lehet szinte majdnem mindenhez… házhoz, jószághoz jutni. Nagyon sokan… úgy hallottam, hogy tizenhét községből jöttek ide, most megint csak rosszul hangzik: de minden községnek a salakja. Itt volt a nézeteltérés abban az időben. Azok azt mondták, hogy büdös svábok, meg ha hallották, hogy svábul beszél az utcán a szomszédjával vagy valakivel, akkor mindjárt rászól-

[135] 1936. F. 14: 12.

[136] Az interjú során külön kérdeztünk rá a visszaemlékezőnek az egyes csoportokhoz fűződő viszonyára a kitelepítés előtti, illetve visszaszökése utáni időszakra vonatkozóan. Az időbeli elhatárolással nem éltek, a kérdés e tekintetben nem bizonyult relevánsnak.

tak: „Nem tudtok magyarul beszélni?" […] Aztán az itthon maradt németek is mondták, hogy telepesek meg csavargó telepesek. Ezt is el lehet képzelni."[137]

„Éjjel jöttek, egy-két óra körül, betörték az ajtót, és úgy jöttek be. A telepesek, akiket idehurcoltak Pest környékéből, azok kezdték a cirkuszt. Az egyik tag bement a spájzba, leakasztott egy sonkát, odavágta az asztalra, és azt mondta: »Egyetek ebből a sváb sonkából!« Állt ott egy liter bor, s azt kérdezte: »Mi ez?« Mondom: »Bor.« »Szabad inni belőle?« Mondom: »Lehet.« Akkor először nekem kellett inni, nehogy meg legyen mérgezve. […] Öreganyámat kilökték az ajtóból, egy kis széket akart magával vinni, ráülni. Kivette a kezéből, és nekivágta a szomszéd falának: »Ez úgysem kell magának Németországban!« Oda volt akasztva a rózsafüzér, azt leakasztotta, odaadta öreganyámnak a kezébe, s azt mondta: »Mama, imádkozzon, hogy minél előbb kerüljön Németországba!« […] Ezeknek, akiket Pestről idehoztak, biztos azt mondták, hogy menjenek le Baranyába, ott a svábokba belejönnek, és úgy tudnak élni, mint Marci Hevesen! Ott a sült galambok jönnek, repülve, nem is kell dolgozni. És nem értettek semmihez, csak idehozták őket."[138]

„És aztán jöttek reggel a lovas kocsik, akik meg voltak fogadva, mert akkoriban már betelepítettek voltak. Az volt az előzménye, hogy még kitelepítés nem volt, de már hetekkel, hónapokkal azelőtt betelepítés már volt. Akik a listán voltak, azokat szépen eltették a lakásukból, a saját házukból a hátsó lakásba, a nyári konyhába vagy a kamrába, valahova beleköltöztették, és a szép lakásba beültek a telepesek. És ott élvezték a szép bútort, a lakást. Mi kihozni nem tudtuk, eltüzelni nem lehetett, élvezték a szép lakást, a gazda meg úgy élt ott, mint egy kivert koldus…"[139]

„…én azt mondom, hogy azok az emberek, akik idejöttek annak idején, '46–'47–'48-ban, akik idetelepültek az üres házakba, azok csinálták a problémát, mert mi ugyanúgy fogadtuk őket, mint akárkit. Jó, az már más volt, amikor a saját házadból kitúrtak, az nyilvánvaló, hogy nem tetszett az embernek, de attól függetlenül sosem mondtuk azt, hogy ilyen büdös vagy olyan büdös, mint hogy ránk mondták, hogy büdös sváb. Soha, soha. […] Énszerintem a politikusok csinálták, mint akárcsak most is."[140]

[137] 1937. F. 2: 10.
[138] 1926. F. 3: 1–2.
[139] 1926. N. 9: 2.
[140] 1936. F. 14: 6.

Bár a visszaemlékezők a telepesek esetében is elismerik, hogy „a politikusok csinálták”, biztatták, félrevezették, fölbujtották őket, ez azonban nem csökkenti és nem relativizálja személyes tetteikért viselt felelősségüket. A visszaemlékezők majdnem fele, 45%-a nem tér ki a telepesekkel való viszonyára, aki viszont említi, azok közül csak egy személy állítja azt, hogy nem volt konfliktus a svábok és őközöttük. A konfliktus alapvető oka természetesen az, hogy kedvezményezettként „beültek” a vagyonukba. A megítélés kiindulópontja azonban más. A visszaemlékezők szemében a telepeseket az a tény teszi elfogadhatatlanná, hogy életük előző időszakában megélhetésüket lakhelyükön nem tudták megteremteni. Mert „aki egy kicsit is rendes ember, annak van lakása, háza, kis földje, veteménye, meg ez meg az, munkahelye, az ott jól érezte magát”.[141] Ehhez járult agresszivitásuk, italozó életmódjuk, az a körülmény, hogy a gazdálkodás terén meglévő szaktudásuk hiányát szorgalommal, igyekezettel nem is próbálták meg ellensúlyozni, inkább „mindent tönkretettek”.

A szlovákiai magyarok és a magyarországi németek a második világháborút követően hatalmi játszmák metszéspontjába kerültek. Az adott országok politikai elitjeinek a politikai hatalomért folytatott harc során szükségük volt e kisebbségi csoportoktól megszerezhető, majd újraosztható gazdasági potenciálra. Ezért mindkét országban hasonló érvek alapján – miszerint a német, illetve a magyar kisebbség a háború időszakában és az azt megelőző évtizedekben a politikai nemzettel szemben illojális magatartást tanúsított, sőt elárulta azt – velük szemben a kollektív büntetés különböző formáit (vagyonelkobzás, állampolgárságtól való megfosztás, tömeges internálás, deportálás, kitelepítés) alkalmazták. A magyar kormányok a szlovákiai magyar közösség megítélését és a vele szemben alkalmazott eljárást mind a nemzetközi diplomáciai színtereken, mind a két ország tárgyalásain a németekétől elkülönítetten igyekeztek kezelni, és attól eltérőként, valami ’más’-ként próbálták megjeleníteni. Ezt azonban kevés sikerrel tehették, hiszen maguk is az egyéni felelősségre vonás mellőzésével jártak el a német kisebbséggel szemben. A két folyamat tartalmi és módszerbeli azonosságai kétségtelenek.

Hasonló megközelítést és elbeszélésstruktúrát alakítanak ki a szlovákiai magyarok és a magyarországi svábok is. „Igaz, senki sem hitte el, hogy ilyen megtörténhet. […] A rémhírek mindennap, minden változat-

[141] 1937. F. 2: 10.

ban jöttek. A falu parasztgazdái nem törődtek semmivel, rendületlenül szántottak és vetettek, mert el sem tudták képzelni, hogy az ősi földről őket el lehet zavarni."[142]

„És amikor 1946 őszén ki volt adva, hogy lesz a kitelepítés, akkor sokan még mindig nem hitték el. A Stark tanító fia például, aki, hogy meg volt-e fizetve, vagy sem, nem tudom, csinált egy gyűlést a faluban, ahol azt mondta, vessenek nyugodtan, nem lesz kitelepítés. Mink meg aztán legtöbben szépen elvetettük az árpát. […] Az öregek nem hitték, meg mások sem, még márciusban, áprilisban is vetettünk. Május 11-én meg már eljöttünk."[143]

„Az én öreg szüleim hetvenévesek voltak, az öregapám az első világháborúból hadirokkant volt. A jobb keze béna volt. Azt mondták, nem igaz, hogy őt innen ki lehet zavarni. És megcsinálták."[144]

„Az édesapám (az nagy magyar volt, magyar katona is volt) nem is akarta elhinni, hogy őt elviszik. Bognár volt a faluban, elég jó szakember, és még emlékszem, hogy azon a napon édesanyám, az csomagolt mégiscsak, gondolta hátha visznek, ő meg úgy érezte, hogy biztos, hogy maradunk. Nem így történt. Még akarta, hogy menjenek krumplit szedni a nagyapámmal. […] Én meg ültem a lépcsőn, mert olyan házunk volt, hogy volt egy nagy lépcső a bejárati ajtónál. Ott ültem, és még emlékszem, annyira szomorú voltam."[145]

A szövegrészekből szövegkörnyezetük és egyéb információk hiányában nehéz lenne megállapítani a beszélő nemzetiségét, hiszen kevés adatot tartalmaznak. A kitelepítés tényét megemlítik ugyan, de csak egyikük jelöli meg az évet is, hogy tovább szűkíthessük az esemény időbeli elhelyezését. Nevezetesen: a második világháború utáni kitelepítésekre, elűzésekre utal az elbeszélő. Nem tudjuk meg azonban, hogy kikre vonatkozik a „mink", s földrajzilag hogyan értelmezhető az „ősi föld" vagy az „innen" megjelölés.

A materiális tényeknél lényegesen több és azonos, megegyező információkat közölnek viszont az elbeszélők arra vonatkozóan, hogyan élték meg a velük történteket. Először is nem hitték el, hogy az adott esemény velük megtörténhet. Úgy ítélték meg, hogy sem jogi, sem erkölcsi értelemben nem következett korábbi egyéni életútjukból s a közösségé-

[142] Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kényszertelepítésének emlékezete 1945–1948*. Komárom, 2003. 137.
[143] Uo. 29.
[144] 1926. F. 3: 1.
[145] 1936. N. 36: 1.

ből sem. Ezért az a „mindennap, minden változatban” érkező rémhírek ellenére is irracionálisnak tűnt. Másodszor, az irracionálisra, a fölfoghatatlanra köznapi racionalitással válaszoltak, azaz vetettek, krumplit szedtek, tették a dolgukat. Harmadszor, azonosak az elbeszélések abban is, hogy áldozati elbeszélésekről van szó, amelyben a visszaemlékezők szenvedéseiket idézik fel.

A különbségek akkor mutatkoznak meg, ha a folyamatot a két csoport egymáshoz való viszonya szempontjából vizsgáljuk. A szlovákiai magyarok 'áldozat' státuszának kizárólagossága megszűnik Magyarországra való áttelepítésükkel. Mint ahogy természetesen megszűnik a németeké is Németországba történt kitelepítésükkel.

A kitelepítésüket váró vagy vagyonuktól megfosztott, összeköltöztetett magyarországi németek szemében a szlovákiai magyarok nem vagy nemcsak áldozatok, de kedvezményezettek is. A magyar állam németekkel szemben hozott jogfosztó, jogkorlátozó intézkedéseinek részbeni kedvezményezettjei. Fontos körülmény – amit e könyv egy másik fejezetében részletesen bemutattunk –, hogy a visszaemlékező svábok túlnyomó többsége eredetileg nem került fel a kitelepítendők listájára. Ezek a személyek az 1941. évi népszámláláskor magyar nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallották magukat, a Volksbundnak nem voltak a tagjai, s a férfiak a magyar hadseregben harcoltak. Tehát saját megítélésük szerint a magyar állammal szembeni állampolgári kötelezettségüknek eleget tettek. Viszonylag kevés vagyonuk volt, vagy korábban már vagyonuktól részben megfosztották őket – kisebb házba, más helyiségbe kellett átköltözniük –, ezért emiatt sem hitték, hogy „ki lehet zavarni” innen őket. Kitelepítésüket jórészt úgy élték meg, mint ami közvetlen összefüggésben van a szlovákiai magyarok érkezésével.

A visszaemlékezők 30%-a nem tér ki a szlovákiai magyarokkal való viszonyára. Azoknak az elbeszélőknek egy része, akik említik őket – figyelemre méltó módon –, rendkívül tárgyszerűen, röviden és semlegesen fogalmaznak, gyakorlatilag a tények megállapítására szorítkoznak. Semmilyen véleményt nem fogalmaznak meg, érzelmi attitűdjük nem derül ki. Az áttelepített magyarokat még ma is cseszkóknak és nem szlovákiai magyaroknak vagy felvidékieknek nevezik. A fogalomhasználat a 'mi' és az 'ők' csoportja közötti éles különbségtételt szolgálja.[146] A

[146] A szlovákiai magyarok a 'cseszkó' megnevezést szintén eltávolítónak érezték. „Jobbára azt mondták, hogy cseszkók. Ezt a németek mondták.” – In Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kényszertelepítésének emlékezete 1945–1948.* Komárom, 2003. 59.

semleges, tárgyszerű fogalmazás, az érzelmi attitűd rejtése egyszerre jelentheti a megélt események távolítását és azok bezárását is. „Persze Cseszkóból is voltak itt."[147] A „svábokat kitelepítették, hoztak oda Felvidékről, mint ahogy ide Becsére is felvidékieket",[148] vagy: „minket kitelepítettek, még el sem mentünk, már voltak itt mások. Ugyanúgy Csehszlovákiából jöttek ide, de magyarok falvakból is, és azok már be is költöztek a lakásunkba."[149] A visszaemlékezők másik csoportja párhuzamot von, hasonlít, de azonnal rámutat a különbözőségekre is. „És akkor jöttek a csehszlovákok. Nem bántom őket, mert ők is ugyanúgy jártak, mint mi, csak jobban, mert ők a készbe jöttek be […] A jószágok meg a föld, mind az övéké volt."[150]

A szlovákiai magyarok kedvezményezett státuszát a magyarországi németek szemében vagyoni helyzetük, egzisztenciális biztonságuk jelentette, az a tény, hogy ők az áttelepítésükkor hozhatták ingóságaikat. Ez az egyik törésvonal tehát a két csoport áldozati státuszában: „ugyanúgy jártak, mint mink, csak jobban". Tehát mégsem úgy. Mert igaz ugyan, hogy „ezek az emberek is meg voltak verve, csak avval a különbséggel, hogy mi harminc kilóval mentünk el innen, ezek meg még az istállótrágyájukat is elhozták. Mindent az égvilágon, a cserepeiktől kezdve mindent hozhattak."[151] Vagy: „ők viszont szerencsések voltak olyan szempontból, hogy ők még a kutyaházat is elhozhatták, ha hét vagonra volt szükség, még a szénájukat is elhozták, mert természetesen lovakat, ökröket, amijük volt, vagonban elhozták, és itt kaptak földet."[152] „Mondjuk, a fölvidékiek, ezek mindent elhozhattak. Ha csak egy malacnak való kifli volt, azt is. S minket csak batyuval. Jobb is volt, könnyebben tudtunk hazajönni. Mert úgyis csak hazavágytunk."[153]

Ennek a törésvonalnak a határozottságát jelzi, hogy a visszaemlékezők a két csoport státuszában meglévő különbözőségeket jelképes módon is kifejezésre juttatják. Egy több évtized alatt felépített egzisztencia szempontjából, egy ilyen helyzetben, a realitásokat figyelembe véve elhanyagolhatónak tűnik a kutyaház vagy a malacnak való kifli elhozatalának lehetősége. A visszaemlékezők azonban éppen a köztük lévő kü-

[147] 1926. N. 4: 3.
[148] 1936. F. 27: 9.
[149] 1937. N. 1: 5.
[150] 1941. F. 23: 6.
[151] 1928. F. 19: 4.
[152] 1926. N. 33: 1.
[153] 1930. N. 41: 5.

lönbséget akarták érzékeltetni egy ilyen semmiség kihangsúlyozásával. A helyzetet a hét vagon és a 30-50 kg tényeinél kifejezőbb szimbólumok használatával kívánták leírni.

Az ’ők mindent hozhattak’ sérelmét tovább mélyíti az a tény, hogy itt a szlovákiai magyarok a svábok házait, földjeit kapták meg. Nem elég tehát, hogy ’ők’ mindent hozhattak, és ’mi’ meg semmit nem vihettünk, még a miénket is megkapták. „Amikor az első felvidékiek jöttek, akkor nekünk még megvolt mindenünk, megvolt még a vagyon. Én is lovas kocsival voltam a vokányi állomáson, és akit odáig hoztak felvidékit, elhoztam azt a családot, és ahol Újpetrén ki volt jelölve, abba a helybe, le lett pakolva, és ott maradt. Miután minket kitelepítettek, az, akit én a vokányi állomásról Újpetrére hoztam, és máshol volt elhelyezve, mikor visszajöttünk Németországból, az volt a mi lakásunkban, a mi vagyonunkban.”[154]

„Hát akkor jöttek Fölvidékről a magyarok. Ezek sok mindent hozhattak. A bútorjaikat, az állataikat, sőt volt, aki a trágyát is hozta. De hát itt megkaptak mindent, a sváb házak tele voltak bútorral, rengeteg érték volt egy ilyen paraszthházban. Ló, minden itt maradt, minden, minden. Meg akkor már volt új bor a pincében, és csépelve volt rengeteg takarmány, búza, árpa, zab, hát minden itt maradt, mindent el kelletett hagynunk, mindent, mindent.”[155]

„Sásdon találkoztunk, mikor kifelé mentünk, a fölvidékiek jöttek errefelé bevagonozva, mi mentünk kifelé bevagonozva. Hogy ők mi mindent hoztak ezekben a vagonokban! Nekik nem egy vagon volt, és nem tudom, hány család rajt’, nekik szép vagonjuk volt, és be volt rendezve, mint egy szoba, beláttunk az ajtón. Asztal a közepén, terítő az asztalon. A jószágok máshol voltak, a lovak, a szerszámok, a kocsijuk, s fájuk is volt. Minden, amijük csak volt, mindent szabad volt elvinni. És nekünk nagyon keveset, a legszükségesebbet, ami itthon maradt, az mind, mind elment.”[156]

Őket is „más helyre ültették. Csak ők jobban jártak, mert ők több mindent hozhattak. És ezt a vagyont is megkapták. Ahol a parasztot kilakoltatták, kitelepítették, annak a vagyona az övék volt. A föld, a ház a svábé volt, elkobozták. Nekünk semmi sem volt. Se föld, se ház, se tehén. Csak az a kicsi, amit a batyuból visszahoztunk, semmi más. Ami rajtunk volt.”[157]

[154] 1930. F. 18: 11.
[155] 1938. N. 40: 2.
[156] 1918. N. 46: 3.
[157] 1940. N. 45: 12.

A múlt eseményei mindig kétféle nyomot hagynak. Egyrészt az emberek fejében és szellemében, másrészt materiális tények formájában. Mindkettő azonos vonása azonban, hogy a múlt eseményeinek csak egy kis részét alkotják, minthogy a többi elveszett. Figyelemre méltó, hogy ebben a helyzetben, amikor a visszaemlékezők maguk is az események közvetlen érintettjei, kevés teret engednek a személyesnek. Mindenekelőtt az általuk fontosnak ítélt tények megállapítására szorítkoznak, amelyek kiválasztása „általában nem szándékos döntés eredménye", sokkal inkább a véletlené vagy az egyén öntudatlan késztetéséé".[158] A tények kiválasztása azonban csak első feltétele a múlt helyreállításának. A múlt megértésének elengedhetetlen feltétele az események valamely értékek alapján való mérlegelése, viszonyulás kialakítása, véleményalkotás.

Egyes visszaemlékezők is továbblépnek. Immár nemcsak a tények kiválasztásával és viszonyba állításával, de közvetlen módon is megfogalmazzák véleményüket.

A „felvidékiek, akik itt voltak fent, itt az Ipoly mentén, akiket idetelepítettek, ezek még úgy-ahogy szerelvényt kaptak, mindent hozhattak. Minket kopasz seggel küldtek a világ másik végére. […] Nem tartom igazságos dolognak."[159]

„Mielőtt volt a kitelepítés vagy a kiűzetés. Mert énszerintem a telepítés az volt, amit a magyar, a csehországi magyar származású emberekkel csináltak, ők mindenüket elhozták. Bennünket ötven kilóval kitettek a marhavagonokba, és úgy mentünk ki Németországba. Nem mindegy, hogy kitelepített vagy kiűzött, nem? Mert ha magának azt mondják, hogy a táskád meg még egy kis cuccot vihetsz magaddal, és a többit mindet itt hagyod, akkor elűztek onnan. Bennünket kiűztek, nem kitelepítettek. Mert sokan azt mondják, hogy kitelepítettek, de nem, ez kiűzetés volt."[160]

Az összehasonlítás révén – mint a fentebbi idézetekből is láthattuk – azonosságokat és különbözőségeket állapítanak meg, amit fogalmilag is igyekeznek leírni. Jól tükrözi ezt a kitelepítés-elűzetés fogalompárnak a használata és tartalmi meghatározása. Véleményt alkotnak, de nem ítélkeznek. Nincs éles határvonal ítélő alany – magyarországi kitelepített és visszaszökött sváb – és megítélt tárgy – áttelepített szlovákiai

[158] Tzvetan Todorov: *A rossz emlékezete, a jó kísértése. Mérlegen a XX. század.* Budapest, 2005. 116.
[159] 1941. F. 23: 9.
[160] 1936. F. 14: 4.

magyar – között. A tényleges határ nem itt húzódott. A „nem tartom igazságos dolognak” megfogalmazás jelzi, hogy a visszaemlékező megértette, hogy minden egyedi és különbözőség ellenére tudatában van a másik személlyel való összetartozandóságának. A „dolog”, az ami engem ért, ahogyan ért, az az igazságtalan. A visszaemlékezők különbséget tettek a körülményekben rejlő kényszerek, determinizmusok és a személy szabadsága között. Tudatában vannak annak, hogy bármenynyire is meghatározzák az események együttesét a történelmi körülmények, a személynek valamilyen mértékű választási szabadsága mindig megmarad. Felelősség azonban csak szabadsága mértékéig terheli. Ha tehát az egyén összhangban cselekszik akaratával, cselekedeteit erkölcsi síkon lehet megítélni. S ez a tényleges töréspont személy és személy helyzete között. Az erkölcsi szempontú különbségtétel élesen akkor nyilvánul meg, amikor a visszaemlékezők az egyes ’telepes’, vagy más szóval kedvezményezett csoportok – székelyek, magyarországi telepesek, szomszédos országokból menekültként érkezett magyarok, szlovákiai magyarok – viselkedéséről, velük szemben tanúsított magatartásáról beszélnek.

A visszaemlékezésekben a munka szeretete, a szorgalom, a szakértelem, a vallásosság, a helyi közösséghez való integrálódás készsége és képessége, a szolidaritás megléte vagy hiánya az 1940-es évek végétől új csoportképző, kohéziós elemként jelenik meg. Ezek megléte vagy hiánya már nemcsak ’mi’ és ’őközöttük’, de az egyes kedvezményezett csoportok között is törésvonalat képez. A telepesek hozzá nem értése, agresszivitása, a munkakultúrában mutatkozó különbség, amely immár nem a svábok és betelepülők között, sokkal inkább telepesek és székelyek, valamint felvidékiek és svábok között húz határvonalat. Vitathatatlan az is, hogy a kitelepített, majd visszaszökött sváboknak sokat jelentett az a szolidaritás és segítőkészség, amellyel a szlovákiai magyarok segítették újbóli megkapaszkodásukat. Az ő szolidaritásukat pedig valószínűleg hasonló tapasztalataik erősítették. Közös jellemzőként említik többen a vallásosságot is.

„A házainkba felvidékieket telepítettek. Még ’47-ben. De a nagymamám itt maradt és kapott – itt a házban, ahol most is lakunk – egy szobát. Mikor idejöttünk, akkor egy szobában voltunk egy darabig. Ez egy gyermektelen család volt. Közben ’53-ban megnősültem, akkor még egy szobát adtak, úgyhogy volt egy szoba-konyha a családnak, édesapámnak meg édesanyámnak. ’57-ben meghalt a nénike, és akkor a férje eltartási szerződést csinált, és akkor megkaptuk a házat. ’66-ban

halt meg Pécsett, a kórházban. Csak az illetéket kellett megfizetni. Így volt ez a történet, ez az élet."[161]

Egy Nagynyárádról kitelepített, majd oda visszaszökött család a pincesoron, korábbi pincéjükben húzta meg magát. A tél beállta után nem tudtak tovább ott maradni. Az egykori lakóházukba telepített felvidékiekhez kéredzkedtek be. Akik „a mi házunkban voltak fölvidékiek, nagyon-nagyon rendes emberek voltak. […] édesapám, édesanyám ide lejöttek, mert akkor volt itt túl egy kisebb ház is, és ők csak hárman laktak itt, a férj, a feleség és a fiú. Azt mondták, hogy ők nem tudnak mondani semmit, mert a fiú, aki fölvásárló volt, nem volt otthon. Azt mondták, majd ha ő hazajött. A fiú egyből azt mondta: „Straub bácsi, maguk ideköltözhetnek." Apám azt mondta, nem akarok itt semmit sem tartani, semmit. De azért hátul tartottunk disznót, egy kiscsibét, hogy legyen. Ezek az emberek visszafogadtak, nagyon jók voltak. Mert ők is így átélték, mert őnekik is el kellett jönniük. Voltak, akik átélték, és nem voltak ilyenek, de ők nagyon rendesek voltak. Édesapám azt mondta, ha a mienk is volt, de tőlünk elvették, azoktól az emberektől is elvették az övékét, nem nyúlunk semmihez, még egy gyümölcshöz se, ha nem adnak, semmihez nem nyúlunk. És úgy is volt. Ha nekik munkájuk volt a földön, gyapotot kellett szedni, akkor mi mind mentünk, és mindig segítettünk. Itthon az édesapám etetett is, mikor az asszonynak el volt törve a keze, anyám fejt, mindent megcsináltunk. […] Reggel ötkor fölkeltünk, hátramentünk a pincébe, ott volt megcsinálva a kaján, ami egy napra kellett, mikor Sátorhelyre jártam. Este haza oda, ott vacsoráztunk, és tíz órakor ide vissza. Ez minden áldott nap. '49-től '53-ig, akkor ők elmentek Pestre… Akkor csak úgy átvettük a földjüket, […] csak hogy legyen hol laknunk."[162]

„Ezek az emberek, akik Felvidékről jöttek, jó családok voltak, mert vallásosak is voltak, és kicsit úgy együtt is éreztek, tehát itt nem volt olyan probléma, hogy nem férjünk volna össze, mi, gyerekek, együtt jártunk már iskolába, a mai napig is jól megvagyunk egymással."[163]

A helyi politikai hatalom képviselői sokszor nem nézték jó szemmel, hogy ezeknek a csoportoknak a tagjai közelednek egymáshoz. A konfliktusok fönntartása érdekükben állt, ezért a visszaszökött svábokat önként

[161] 1928. F. 6: 2–3.
[162] 1940. N. 45: 7.
[163] 1936. N. 36: 8–9.

befogadó szlovákiai magyarokat fenyegetéssel, megfélemlítéssel vették rá az együtt lakás megszüntetésére.

„Akkor itt a szomszédban, ez volt a mi házunk. Felvidékiek kapták meg a házat, ezek onnan lettek idetelepítve. Ez a felvidéki ember azt mondta: »Jöjjenek ide hozzám, mert elég nagy ez a ház!« Mit csináljunk? Jó, ideköltöztünk, nem volt semmink, egy kanál sem volt, idejöttünk hozzájuk, itt laktunk náluk egy évig. Egyszer jött, s mondja apámnak: »Maguknak el kell menni innen!« Azt mondja apám: »Hát miért?« »Mert a kulák és a felvidéki nem lehet együtt.« »Kulák és felvidéki – azt mondja apám – nincs is együtt!« Mert mi úgy voltunk könyvelve, mint kulákok.”[164]

„A felvidékiek, két idős ember volt, már hatvan-hatvanöt évesek, azok mentek be abba a házba. Hatalmas ház volt, legalább nyolc szoba volt ott, nagy istálló. Gazdag parasztok voltak, s oda befogadtak. Egyszer csak összejöttek… A felvidékiektől nem kellett félni, nem is bántottak minket, ki is jöttünk velünk. De mindig voltak ilyen emberek, akik piszkálták… Ezek a komcsik, akik ilyen semmirevalók voltak, azt mondták, így meg úgy. Összehívtak minket. »Ti beveszitek ezeket a svábokat? Éjjel felkelnek, elvágják a nyakatokat!« – így beszéltek. És akkor el kellett menni innen.”[165]

Az elbeszélés szempontjából fontos az is, hogy miről nem beszélnek a visszaemlékezők. A megkérdezettek közül senki nem érintette, tabuként kezelte a kitelepítések indokaként hangoztatott kollektív bűnösség elvét. Sem a saját, sem a másik csoport kapcsán nem tér ki arra, hogy vajon mit gondol a kitelepítés okaként hangoztatott, az adott kisebbség bűnösségének voltát tényként kezelő politikai indoklásról.

A szlovákiai magyarok kedvezményezett státuszának tartalmi elemeként csak egyetlen elbeszélő említi a ’hazába’ való visszatérést. De ezt is azzal a különbségtétellel teszi, hogy Magyarország az ő hazájuk (volt), Németország viszont a magyarországi sváboknak nem. Tehát az idekerülésnek pozitív, míg az odakerülésnek negatív jelentéstartalmat ad.

„Mikor mi mentünk kifelé, akkor Szlovákiából ők jöttek befelé. És integettek. De ők Magyarországra, mi meg Németországba mentünk. Más volt, mert az a terület Magyarországhoz tartozott valamikor, és ők Magyarországra jöttek be. De minket oda ki.”[166]

[164] 1932. F. 12: 3.
[165] 1925. F. 5: 9.
[166] 1937. N. 47: 8.

2.3.3. „Nem fogadtak el minket”

„Úgy volt, hogy akik ’46-ban lettek kitelepítve, ezek mentek nyugatra, Nyugat fogadta. De akkor Németország már ketté volt osztva orosz és amerikai zónára. És ’47-ben, mikor mi lettünk kitelepítve, mi nem kellettünk senkinek, se Nyugatnak, se Keletnek. Aztán három hétig álltunk ezekben a marhavagonokban Sásdon. Három hétig! Attól féltünk, hogy az Urál alá visznek. Mert a Hitlernek az volt az elve, hogy egy nemzet legyen, és akkor a magyarokat oda vissza akarta vinni, ahonnan jöttek. És akkor mi attól féltünk, hogy ez fordítva lesz most, hogy bennünket visznek oda, mivel se Nyugatnak, se Keletnek nem kellettünk. Aztán Szlovákián át, mikor mentünk tehervagonnal, akkor lezárták a vagonokat, mert ezek köpdöstek utánunk, pedig mi nem csináltunk semmi rosszat, semmit az égvilágon.”[167]

Az élettörténet-részletben a kitelepítés egyszerre személyes és személytelen kontextusban jelenik meg. Természetesen személyes, mert a visszaemlékezővel történt: ő volt az, aki félt és szorongott, ő volt ott a marhavagonban, ő nem kellett se itt, se ott. Ugyanakkor meghatározása szerint az eseményeknek nem aktív részese, nem cselekvő alakítója, csupán passzív elszenvedője, hatalmi játszmák tárgya. Nem tud kontinuitást teremteni korábbi cselekedetei és szülőföldjéről való kiűzése, megaláztatása között. Nemcsak elfogadhatatlan, értelmezhetetlen is számára az, ami vele történt, hiszen „mi nem csináltunk semmi rosszat, semmit az égvilágon”. Elfogadhatatlan és értelmezhetetlen a számára az is, hogy a közösség azon tagjait, akik többségében a Volksbundnak tagjai voltak, és 1946-ban telepítették ki őket, még Németország nyugati megszállási övezetébe telepítették, ahol jobb életkörülmények között élhettek. Ez a minősítés, a „nekünk az lett a jutalmunk, ami nekik a büntetésük” fájdalma mellett, több visszaemlékezésben is hangsúlyosan jelenik meg. Ezt a körülményt azonban az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján a mából látják el jelentéssel, hiszen akkor mindezt nemcsak megítélni nem lehetett, de a kezdeti időszakban túl nagy eltérés sem volt a két országrész között. Ezt támasztják alá egyébként az elbeszéléseknek a németországi körülményekre, a helyiekkel való viszonyra vonatkozó részei is.

[167] 1938. N. 40: 1. A szerelvény várakoztatásának okáról nincsenek információik, ezért az érintettek más-más jelentést adnak neki: már nem fogadják se itt, se ott a szerelvényt, ezért hazamehetnek, illetve őket is kényszermunkára viszik a Szovjetunióba.

A visszaemlékezők közül egy személy esetében nincs adat arra vonatkozóan, hogy mikor telepítették ki, 11 személyt (24%) 1946-ban, 29 személyt (63%) 1947-ben, míg 5 személyt (11%) 1948-ban. Túlnyomó többségük, 34 személy a szovjet hadsereg által megszállt területre került, 8 személy a nyugati megszállási övezetbe, míg 4 személy nem említi, vagy nem lehet pontosan megállapítani, hogy hová telepítették ki.

Mindkét országrészben hasonló módon történt a kitelepítettek fogadása, majd elhelyezése. Az első néhány napot vagy hetet táborban, még zárt körülmények között töltötték, ahol többnyire egészségügyi vizsgálaton estek át, illetve a családok létszámának, foglalkozási összetételének összeírását követően előkészítették a végleges elhelyezésüket.

„Németországban megérkeztünk egy helységbe, ha jól tudom, Hockenheim, az híres, a Forma–1-es versenyeket ott szokták rendezni, ott van egy versenypálya. Oda érkeztünk, egy ilyen kastélyszerű épületben voltunk elhelyezve, nem is magában a kastélyépületben, hanem a gazdasági épületekben. Ez egy gyűjtőhely volt, ahova a hirtelen odaérkezett személyeket elhelyezték. Ki voltak takarítva a nagy, hosszú marhaistállók, lóistállók, ki voltak szépen takarítva, meszelve, mind a két oldalon szalma volt leterítve, és ott volt a hálóhelyünk. Ott kaptunk élelmet is, tehát mindennap főtt ételt kaptunk, reggel-este szintén, ami nem volt elég, hát azt pótoltuk, amit még itthonról vittünk magunkkal."[168]

„Pirna, ez a láger tiszta olyan volt, láttunk filmet, hogy a zsidókkal hogy történt, ez olyan volt végig. A barakk hosszú volt, talán hosszabb, mint ez az egész iskola, és a végén voltak ilyen nagy vályúk, és minden negyedik méteren volt egy csap, és oda mehettünk mosakodni egy kicsit. És akkor kaptunk ágyakat, emeletest, négy össze volt szögelve, ott aludtunk. Reggel jöttek, hogy jelentkezni kell. Mindenkit felírtak. Reggel hoztak egy kis feketekávét, és ami nálunk volt ennivaló, azt ettük, de az az eltelt idő alatt büdös meg rossz lett. Minden ki lett dobva a trágyadombra. A németek meg odajöttek, és kiválasztották abból a penészes kenyérből, ami nem volt penészes, és kivágták. Mondom: »Figyeljetek, nézzétek, mi van itt, itt nem gazdagság van, hanem szegénység! Mi kidobtuk azt a kenyeret, de hogy mi fogunk-e kapni kenyeret, az nem biztos.«"[169]

[168] 1937. F. 2: 2.
[169] 1928. N. 38: 2–3.

„Nekünk még volt hazai kenyerünk, de már penészes volt. A drótkerítéshez jöttek az odavaló emberek, és hoztak zöld almákat, és ezt bedobták nekünk, mi meg ezt a penészes kenyeret adtuk nekik. És ők hogy örültek! Gondoltuk magunkban: te jó ég, hát hova jutottunk? Ezek az emberek, akik itt laknak, ezért a kenyérért almát adnak?"[170]

A saját és a zsidók sorsa közötti párhuzamalkotás több elbeszélőnél és több időmetszetben is megjelenik. Legtöbbször a kitelepítések és a deportálások között vonnak párhuzamot – „marhavagonban vittek bennünket, mint a zsidókat", „csak lehet egy kicsit jobban bántak velünk, vagy nem tudom"[171] –, de alapvetően ezek okát is, e csoportok vagyonának megszerzését és újraelosztását, azonosnak ítélik.

A visszaemlékezők az élettörténeti elbeszélésekben több helyütt direkten is megfogalmazzák azt az elemi szorongást, amelyet a teljes egzisztenciális összeomlás mellett annak az országnak, annak a helynek az ismeretlensége váltott ki, ahová kerültek. A háború utáni németországi viszonyokról nem volt információjuk vagy nagyon kevés, személyes kapcsolataik nem voltak, a német társadalom állapotáról, a kulturális szokásokról semmit nem tudtak. Az első tapasztalatok – a lágerek zárt világa, a rendkívül rossz németországi gazdasági helyzet, a társadalmi elutasítás – tovább fokozták félelmüket. Mint ahogyan a fenti elbeszéléstöredékek is jelzik, csodálkozással, kíváncsisággal, ugyanakkor kétségbeeséssel vették tudomásul, hogy a magukkal hozott s közben penészessé vált kenyér, amelynek számukra már nem volt értéke, ott megbecsülendő fizetőeszköz az almáért. Megdöbbentette őket a földig rombolt ország, a korábban elképzelhetetlen szegénység, és az élelem hiánya, a szigorú beszolgáltatási kötelezettség és a jegyrendszer. A kitelepítésre vonatkozó elbeszélésekben azokat a dolgokat, amelyeket magukkal vihettek, csak általánosságban említik – „egy kis ruhát, élelmet" –, és hosszan sorolják veszteségeiket, azt, amit itt kellett hagyniuk. Németországi mindennapjaikban az a kevés is fölértékelődött, amit magukkal vihettek, ezért részletesen sorolják – liszt, zsír, füstölt hús –, és utólag is hangsúlyozzák, jól döntöttek, amikor a magukkal vihető dolgok közül elsősorban élelmiszert csomagoltak.

Bár mindvégig fönntartják 'el nem fogadottságukat', a háború utolsó hónapjaiban földig rombolt városok látványa nemzeti szolidaritást vált ki

[170] 1936. N. 36: 1.

[171] 1932. F. 20: 1, 15. „Sokan voltunk a vagonban, nem tudom, mennyien, de nem úgy voltunk beszorítva, mint ahogy mondják, hogy ezek a szerencsétlen szegény zsidók… borzasztó volt, amit ezekkel csináltak." – 1932. F. 10: 18.

belőlük. Az angol hadsereg bombázásait rendkívül elítélően, a fölösleges pusztítás, a bosszúállás szimbólumaként említik.

„Amikor odaértünk, nem akartuk elhinni, hogy ez létezhet, az egész város le volt bombázva, ’44-ben, a háború vége felé bombázták le. Ott ép ház nem volt, az országutak bitumenből voltak, égett minden, sok ember belesüllyedt ebbe a bitumenbe, mert az föllángolt, és ott maradtak. […] hát ott is jegyre kaptuk a kenyeret meg mindent.”[172]

„Chemnitzben, ott ’45. február 2-án, mikor már szinte vége volt a háborúnak, akkor bombázták le. Szemetek voltak az angolok, Drezdát is még február 16-án bombázták agyon. Addig nem bántották. Látták, hogy az még áll, bosszúból, gyerünk, verjük agyon.”[173]

A németországi rendkívül rossz életkörülmények fölértékelték korábbi magyarországi helyzetüket. Itt a háború időszakában vagy a vagyonelkobzást követően sem kellett éhezniük, falvakban laktak, ahol maguk is gazdálkodással vagy azzal is foglalkoztak, így jó minőségű és változatos élelem került a családok asztalára.

„Én tízéves voltam, én hozzá voltam szokva a tejhez. Reggel, ha anyám fejt, akkor én már mentem a bögréhez, mert a tej akkor a legjobb, énszerintem, frissen fejve. Akkor az olyan meleg, az olyan édes, akkor nagyon szerettem a tejet, este meg reggel, mindig futottam a bögrémmel, és ittam a tejet. Mikor kikerültünk, mivel már betöltöttem a tizedik életévemet, nem járt tej. Ott, amíg kint voltunk, egy csöpp tejet nem kaptam. Akik parasztcsaládhoz kerültek, ezek még jobban jártak, mert azok segítettek, dolgoztak, meg segítettek, akkor ezek kaptak mégis ennivalót.”[174]

„Németországban nagyon rossz helyzet volt a háború után, minden csak jegyre ment, egy hónapban kaptunk 500 gramm, egy fél kiló húst egy főre. Krumplit elég sokat, krumpli, az volt, de amikor arról volt szó, hogy csak krumplival, jóformán azzal kell hogy ellássa magát az ember, az is kevés volt. Szóval akkor nagyon sokan éheztünk.”[175]

Az „itthon jobb volt akkor, mint ott” megállapítás ugyan általánosan fogalmaz meg különbséget, az elbeszélés struktúrája nyilvánvalóvá teszi, hogy a megállapításnak személyre vonatkoztatott jelentése is van, azaz: ’nekünk, nekem volt itt jobb, mint ott’. Mások a személyes életük itteni és ottani alakulása közötti különbséget már direkten fo-

[172] 1925. F. 35: 1, 3.
[173] 1936. F. 27: 6.
[174] 1937. N. 47: 2.
[175] 1924. F. 13: 6.

galmazzák meg: „És itthon, amikor hazajöttem, volt kenyér, volt hús, volt hurka, kolbász, ott meg nem volt semmi. Még zsíros kenyeret se nagyon kaptunk."[176]

Bár az élelem hiánya, rossz minősége, a „sokat éheztünk" tapasztalata volt elsődleges és meghatározó, az elbeszélők kitérnek az étkezési szokásokban megnyilvánuló – ott csak fekete kenyeret lehetett enni, nem ismerték a paprikát – kulturális különbségekre is.

A Németország nyugati, illetve keleti megszállási övezetébe került személyek életkörülményeiket azonos vagy nagyon hasonló módon írják le. Az elbeszélések tartalmi elemei nem különböznek – kifosztott és romokban heverő ország, éhínség, szegénység, jegyrendszer –, ugyanakkor a nyugati megszállási övezetbe kerülők röviden, tényszerűbben, kevesebb emocionális töltéssel ábrázolják körülményeiket. A keleti megszállási övezetbe kerültek elbeszéléseiben mélyebb és máig ható az egzisztenciális kiszolgáltatottságnak a lenyomata, ami mégis arra utal, hogy az adott élethelyzetben rossz és rossz között – mind intenzitásában, mind abban, hogy meddig tartott – volt, lehetett különbség.

Ami „a legnehezebb volt, az élelem… Németország mint háborús vesztes szét volt verve könyörtelenül, egyes nagyvárosok főleg, élelem szűkösen volt nagyon. Még az utolsó ruhadarab is, minden jegyrendszerre ment. […] egyre jobb volt azért a helyzet, de végül én nem a szülőknél voltam."[177]

Az „orosz zónában, ott éhezni is kellett. Pláne ilyeneknek, akik odamentek. Akiket az amerikai zónába '46-ban telepítettek, azoknak talán valamivel jobb volt. Mert ahol voltam, Birkensgmünd, az amerikai zónában, egy parasztnál voltam, ott Tolna megyei németek voltak, azoknak valamivel jobb volt. De ott sem volt, ami Magyarországon van, ez egész más."[178]

Az elbeszélők maguk is úgy értékelik, hogy a mindennapos életkörülményeikben nem volt lényeges különbség a helyiek és őközöttük. Éhezésüket nem a velük szembeni diszkriminációnak, hanem a szűkös lehetőségeknek tulajdonítják. Amiben valódi különbség mutatkozott közöttük, az a társadalmi beágyazottság, a kapcsolatok rendszere, a helyismeret, ami viszont hatással volt az adott családok mindennapjaira is. Az

[176] 1936. F. 14: 9. „Itthon jobb volt akkor, mint ott. Itt ennivaló is volt, meg ruha is volt, akkor már forint is volt, mert '46-ban jöttek a forintok, mi meg '47. szeptemberben kerültünk ki. Még egy órát tudnék mesélni!" – 1928. F. 16: 4.
[177] 1937. F. 2: 3, 6.
[178] 1928. F. 6: 7.

ismét megélt elemi szegénység mélysége, a semmiből újrakezdés helyzete lehetővé tenné az emlékezőnek, hogy a közösség 18. századi magyarországi betelepülése és németországi beilleszkedése között párhuzamot alakítson ki. Ezzel a lehetőséggel egyetlen visszaemlékező sem él, teljesen érthető módon, hiszen a két újrakezdés motivációja, illetve kiindulópontja alapvetően más. A 18. századi betelepítés önkéntességen alapult, személyes döntésen, még akkor is, ha ezt éppen a szükség, a megélhetési kényszer inspirálta. A telepítési szerződések nyújtotta kiszámíthatóság, valamint a személyes szorgalom, törekvés, kreativitás együttesen biztosították az itteni élet sikerességét. A második világháború utáni németországi újrakezdést a kitelepítettek nem hazájukba való visszatérésként élték meg, az önkéntesség teljesen hiányzott belőle, és nem látszottak számukra az újrakezdés keretei sem.

Nem volt többé kompetenciájuk saját sorsuk felett, „minden, ami volt, elveszett". Lakóhelyüket, lakásukat, munkahelyüket kijelölték, személyes választáson alapuló mozgásterük az első időszakban minimálisra csökkent. Ebben a helyzetben óhatatlan, hogy az adott személy és közösség is kizárólag áldozatként határozza meg magát. Az áldozati státuszt a német társadalom azonban nem fogadta el. Főként az első hónapokban a szolidaritás és megértés hiánya jellemezte kapcsolatukat. Ahogyan a kitelepítetteknek nem volt információjuk a németországi viszonyokról, ugyanúgy az ott lakók sem tudták, hogy az érkezőket miért telepítették ki korábbi lakóhelyükről. Természetesen a konfliktus egyik alapvető oka az volt, hogy az egyébként is rossz körülmények között élőknek be kellett fogadniuk a kitelepített családokat. Az első hónapokban a német társadalom részéről tapasztalt általános elutasítás csak akkor értelmezhető számukra, ha a másik viselkedésére magyarázatot, okot találnak. Ez nem azt jelenti, hogy elfogadják a másik viselkedését és annak indokát, de értelmezhetővé és némiképp racionálissá válik számukra. A visszaemlékezők az elutasítás okaként határozzák meg a félelmet, az élelemhiányt, a házak megosztásának kényszerét, s azt, hogy bűnösnek minősítették őket előttük.

„Ezek ott kint úgy néztek ránk, hogy mi valami gazemberséget csináltunk Magyarországon, és azért lettünk kitelepítve. Nem akarta elhinni senki…"[179]

Azt mondták, „jönnek a menekültek. Hát mondom, nem vagyunk mi menekültek, minket kiűztek, nem menekültek vagyunk. Mindig

[179] 1926. F. 3: 2.

azt mondták, jönnek a magyar cigányok, ez volt az általános. Szóval az, hogy nekünk sincs semmi, aztán jönnek, még felfalnak minket ezek a külföldiek!”[180]

Egy „idősebb családhoz értünk, már hatvan év körüliek voltak, és nekik azt mondták, hogy jönnek a magyar cigányok. Mindenki félt, mi az alsó részt kaptuk, és ők felmentek az emeletre, mert emeletes házuk volt. Volt két szobánk és egy konyha meg fürdőszoba, nem is tudom, már hogyan voltunk. Szóval megvoltunk. Leszerelték a villanyt, mindent leszereltek, nem volt lámpa, akkor gyertyával égettünk kicsit. Mikor bementünk, fent volt a két öreg, és lenéztek, mikor bejöttünk a bejáratnál az ajtón, akkor mindig lestek. Féltek, féltek tőlünk, nem tudták, kik jönnek. […] És akkor másnap hallottam, amint az öregaszszony mondta az embernek: »Te, hát ezek németül beszélnek, milyen cigányok ezek?« Egy-két napig csak köszöntünk, nem is nagyon jöttek le az emeletről. Anyukám elkezdett főzni, volt tészta, meg sütött kenyeret a sütőben. Azt mondja: »Milyen jól főznek ezek!« Volt még sonka, meg szalonna egy kicsi, bablevest főzött, sonkát bele. »Milyen jó illat van, milyen jókat főznek ezek!« Két nap múlva lejöttek, jött az öreg, felszerelte a villanyokat, elnézést kértek, mert így mondták nekik, meg úgy mondták nekik, hogy ez meg az van.”[181]

A helyiekkel kapcsolatban csak pozitív élményt mindössze 4 személy említett. A „jók voltak velünk” meghatározása azonban csak egyetlen személy elbeszélésében nyer konkrét tartalmat.[182]

De azok is, akik a befogadók elutasító viselkedéséről beszélnek – éppen a helyzet miatt –, részben megértik azt. Legtöbben a ’magyar cigányok’-ként való megnevezést sérelmezik. Ezzel a megnevező a megnevezett németségét, a nemzeti közösséghez tartozását vonta kétségbe, holott az adott személy éppen németsége miatt kényszerült különböző joghátrányokat s magát a kitelepítést is elszenvedni. A visszaemlékezők számára a ’cigány’ megnevezés is pejoratív értelmű, s azokkal a sztereotípiákkal látják el, ami számukra a cigányok jellemzője: nem szorgalmas, vagyontalan, vándorló, koszos. Azaz őket is ilyennek tartják.

[180] 1924. F. 13: 6.
[181] 1925. F. 5: 3.
[182] „…nem éreztem azt, hogy haragudtak volna ránk, vagy valami. Tehát… Aránylag olyan családhoz kerültünk, nemcsak mi, hanem a nagybátyám, nagynénémék is, mert sokat mentem oda, olyan rendes családok voltak. Annyira rendesek voltak, emlékszem, hogy amikor odamentem, kérdezték, nem vagyok éhes, adtak, nem zsíros kenyér, mert zsír, az nem volt nekik, hanem valami margarin vagy valami ilyesmi volt, amit adtak.” – 1933. F. 52: 5.

„Ezek nem vették tudomásul azt, hogy mi nem önként mentünk oda! Hogy minket úgy telepítettek oda! Hát mi megértettük őket, csak ők nem értettek meg minket. Mink megértettük, hogy őnekik nagyon kevés élelmiszer van, azt mondja, hogy mink is odamegyünk még a nyakukra… De ha mi nem megyünk oda, akkor sem kapnak többet, mert jegyre ment minden. Szóval az olyan elszomorító volt. […] Nem vártak minket tárt karokkal, sajnos. Az fájt nekünk a legjobban, hogy minket cigányoknak néztek. Az én szüleimnek akkora vagyonuk volt, hogy ott az egész falunak nem volt akkora vagyona, és minket meg cigánynak néztek, azt hitték, hogy mink még el akarjuk venni azt a harminc deka kenyerüket. Mi többet hagytunk ott, mint ott az egész faluban, amit kaptunk ennivalót. És ezek nem tudták megérteni, hogy mi nem önként mentünk oda, soha nem ismertük volna meg Németországot saját akaratunkból."[183]

„Ezek jöttek hozzánk (élelemért), nem mink mentünk, és magyar cigányoknak neveztek bennünket. Nem sváboknak, á, magyar cigányoknak neveztek bennünket. […] Nem sváb voltam én kint az ő szemükben, cigányok voltunk."[184]

A kitelepítettek megnevezése tehát egyszerre eltávolító, azaz 'mások, mint mi vagyunk', és megbélyegző, a német társadalomból kirekesztő is, azaz a másság tartalma egyértelműen negatív jelentésű. A megnevezés egyben kollektív ítélet is. A visszaemlékezők nehezményezik, hogy nem vették figyelembe: ők nem önként mentek. Kitelepítettek és helybeliek kapcsolatában kulcsfontosságú elemnek bizonyult a megértés érzése, amit a visszaemlékező úgy ítél meg, hogy a kitelepítettek több empátiával közeledtek a befogadók felé. De ezt az érzést a befogadó és befogadott státuszában meglévő hierarchikus különbség is erősíthette.

Az irónia vagy a gúny eszközével kevés visszaemlékező él. Egyikük keserű gúnnyal említi, hogy ők még teljes kiszolgáltatottságukban is segítőkészek voltak, adtak az élelmükből, mégsem fogadták be őket. A helyzet elfogadhatatlanságát még egy visszaemlékező interpretálta gúnyosan, aki kihasználva érezte magát amiatt, hogy havi harminc márkáért kellett dolgoznia. Az elbeszélések egyébként emocionálisan inkább megértőek.[185]

[183] 1930. F. 32: 1, 4.
[184] 1937. F. 26: 2.
[185] „Hát gondolhatja, örültek azok a német parasztok, mikor harminc márkáért dolgoztunk, kérem, egy hónapban! Hát ahol én dolgoztam, az egy magas rangú katonatiszt volt. Az internálva volt. A családja egyáltalán nem is tudta, hogy hol van. És ezek örültek, kérem szépen…" – 1928. F. 19: 4.

Az elutasítás megnyilvánulásaként említik még, hogy agresszíven beszéltek velük, kigúnyolták őket szokásaik, ruhájuk miatt, s a legalapvetőbb segítőkészséget, megértést sem tanúsították irányukban. Azzal, hogy a visszaemlékezők az elutasítás okát nagyrészt a körülményekből eredeztetik, nemcsak magyarázatot, de felmentést is adnak a másik számára. Amire nincs felmentés, az az ok nélküli agresszió, a megaláztatás, azok a gesztusok, amelyek csak és kizárólag a személy kompetenciájába tartoznak és saját döntésén múltak.

„Jó ember volt ez, de a felesége nagy bestia volt. Engem elkapott egyszer, hogy szedtem egypár darab krumplit, amit főztek ilyen buktatókondérban a disznóknak. Egy marékkal kiloptam belőle, úgy elvert érte, mint a lovat, azért, mert kiloptam. Mit tudtam én, hát ötéves voltam, mit tudtam én, hogy mostan akkor itt világvége lesz ebből, hogy onnét egy marékkal kiloptam? És olyan helyre tettek be bennünket, ami ilyen előszobaszerű valami volt, kályhalehetőség nem volt, és ezt úgy tessék elképzelni, hogy amikor az ablakok télen befagytak – mert az eléggé északra volt az a rész, a lengyel határtól 60 km-re, elég északra fekszik – nem volt lehetőség arra, hogy kályhát lehessen beállítani. Azt mondták, hogy ha fázunk, menjünk a marhaistállóba be."[186]

A gyerekkorúak élettörténeteiben mind a kitelepítésre, a németországi tartózkodásukra, mind a visszaszökésre vonatkozóan több a fényképszerű leírás, a vakuélmény. Egy-egy szituáció, gesztus nagyon részletesen és élesen rögzült. Az egészre, a folyamatra való rálátás ugyan korlátozott, de a fényképszerű történettöredékek értelmezésével kapcsolatot teremt közöttük, és ezáltal megalkotja az elbeszélés koherenciáját is. Az eseményeknek élettörténetükben játszott szerepét, jelentőségét ők maguk is megkülönböztetik a felnőttekétől.

„Tudja, én ezt könnyen fogtam fel, mert gyerek voltam. Nekem nem voltak gondjaim, nem törődök én mindennel. Maga mennyire emlékszik vissza arra, hogy tizenhét-tizennyolc éves korában milyen volt? A bátyám már nehezebben viselte el ezt a dolgot. A szüleim hogy viselték el? Főleg édesanyámat nagyon bántotta, édesapám kicsit jobban viselte. Édesanyám azt mondta, ő húszéves volt, mikor először a szomszéd faluba került. Akkor vagy gyalog ment az ember, vagy lovas kocsival. Ha nem volt baráti kapcsolat vagy rokoni kapcsolat, akkor az ember nem került ki a községből abban az időben."[187]

[186] 1941. F. 23: 2–3.
[187] 1930. F. 18: 12.

A gyerekkorú visszaemlékezők Németországra vonatkozó elbeszéléseiben alapvetően első élményeik dominálnak. Ítéleteik ennek megfelelően végletesebbek, kevésbé differenciáltak, s döntő jelentőségűnek bizonyult a saját korosztályukkal kialakított kapcsolatuk minősége, intenzitása. Számukra az iskolai közösség és a szabadidős elfoglaltságok, a közös játék lehetősége több és természetes együttlétet kínált, ami azonban nem járt együtt a másik gyorsabb elfogadásával. Az első negatív élmények ugyanis a kitelepített gyerekekben inkább elmélyítették az egyébként is meglévő szorongást és félelmet. A későbbi pozitív tapasztalatok nem vagy nehezebben írják fölül ezeket a meghatározó élményeket. A saját korosztályuk kirekesztő viselkedése nagyobb súllyal esik latba, mint a felnőttek megértése, segítőkészsége. A gyerekkorúak többsége elbeszélésében megkülönbözteti a német társadalom felnőtt tagjainak velük, illetve a kitelepített felnőttekkel, szüleikkel szembeni magatartását. A gyerekekkel szembeni nagyobb odafigyelés, a segítőkészség, a jó szándék megnyilvánulásai mindig megjelennek elbeszéléseikben.

„Voltak belátó emberek is. Egy vasárnap délután éhes voltam, csatangoltam a határban egyedül, de ahhoz, hogy kimenjek a határba, egy gazdának a bekerítetlen telkén mentem keresztül. […] Mikor közelebb értem, láttam, hogy egy ember fönt van a létrán, és szedi a cseresznyét. […] Megálltam egy kicsit, visszanéztem, gondoltam magamban, megkérdezem, hogy nem szedhetem-e össze ezt a cseresznyét. Megkérdeztem tőle. Nyugodtan szedjem össze. Volt ott összevissza húsz-huszonöt szemnyi, mikor már majdnem a végéhez értem, már mindent összeszedtem, egyszer csak észreveszem, hogy itt is potyog, ott is potyog. Egyre sűrűbben potyog le a cseresznye. Akkor kapcsoltam én gyerekésszel, hogy ez az ember biztos megsajnált engem, és most direkt, akarattal dob le nekem cseresznyét. Na, boldog voltam, megtömtem a hasamat cseresznyével. De az csak egy óra hosszáig, másfél óra hosszáig tartott, megint csak üres volt a gyomrom."[188]

[188] 1937. F. 2: 3. Ugyanő számol be arról is, hogy a pap, látva rossz fizikai állapotát, szerzett számára egy családot, ahol vasárnaponként ebédet kapott. „Volt, ahol elküldtek bennünket, elzavartak. Mit akarnak ezek az ungarische Zigeuner, a magyar cigányok, és volt, ahol tényleg mint gyerek megsajnáltak, elmondtuk, hogy hol vagyunk, meg honnan jöttünk, és akkor adtak egy kis süteményt vagy egy szelet kenyeret, és az bennem maradt." – 1940. N. 45: 1–2; „…hogy ott, egy koldust sohasem küldtem el. Mert mink is örültünk." Egy Véméndről hat évesen kitelepített kislány arról számol be, hogy ahol ők laktak, ott nem volt tej, a házinéni hozott neki mindennap kis kancsóban. Szeretett iskolába járni, a házban is sok gyerek volt, akikkel sokat játszott. – 1942. N. 37: 10.

„Én még jól emlékszem, ami nekem az iskolatáskám volt, ilyen kisbőröndöt vittünk, úgy mentünk iskolába, nem volt ez a hátitáska. Amikor kiértünk, akkor én még viseletben is voltam, így mentem az iskolába. Mindenki körülfogott, hogy milyen a szoknyám, nézték, hogy hány szoknya van rajtam, meg ez a koffer… és nevettek. Hazamentem, és azt mondtam: »Én már nem megyek az iskolába, én nem megyek az iskolába!« »Hát miért nem?« »Mert mindenki engemet néz, hogy hány szoknyám van, meg ez a koffer, meg ez… én nem megyek!«"[189]

„Az egy eléggé szomorú és tragikus élmény volt, mert még emlékszem, hogy bekerültem az osztályba rengeteg fiúval, énkorombeliekkel. »Na, gyere ki, megnézzük, hogy mit tudsz, te!« Először próbálkozott, hogy írjam föl, mondjuk, a 64-et. »Vier und sechtzig«-et mondott, ugye. Én akkor nem ismertem ezt a német logikát, hogy az egyes számoszlopot mondják elöl, és csak utána a tizes számoszlopot. Nem beszélve aztán a százas számoszlopról. Én akkor 46-ot írtam, nem 64-et, és akkor kórusban röhögött mindenki, én meg elbőgtem magam. A végén meg az volt, ha már ennyire hülye vagyok, akkor énekeljek valamit, egypár dalt. Azt a cserkészeknél meg a polgáriban is kellett, s elénekeltem nekik egypár dalt."[190]

„Azok a gyerekek már akkor is, hogy is mondjam, rosszak voltak, meg hát bátrak is, mi meg ilyen visszahúzódóak voltunk. Egyszer feleltem a táblánál, számoltam, és azt mondtam: »Nein mal Nein ist Einundachtzich«, mert mi a 9-et így ejtettük otthon. Ők meg: »Neun«. Na akkor ők kórusban elkezdtek nevetni, és ez annyira bántott! Elhiszi? Tudja, hogy van ez egy ilyen gyereknek a lelkében? Ezek engem kinevettek, és nem szerettem járni iskolába, habár a tanító néni, az nagyon aranyos volt, az úgy felkarolt, meg… De hát a gyerekek…"[191]

Az első hetek, hónapok bizalmatlanságát, a „nem szíveltek", a „mindenki félt" érzését az együttélés tapasztalatai ugyan nem oldják fel, de csökkentik. „Ők is rájöttek, hogy nem vagyunk tolvajok", és „egy kicsit megbékéltek". Alapvetően a kitelepítettek akarása, szorgalma – „azt mondták, olyan szorgalmas nép nem volt nekik még a gyárban, mint mi" –, segítőkészsége kiváltotta a helyiek megbecsülését.

[189] 1937. N. 47: 4.

[190] 1932. F. 10: 6. Édesapja még szovjet fogságban volt, amikor édesanyjával és testvérével kitelepítették. Édesanyja volt a családfenntartó, egy gyárban dolgozott, őt arra való hivatkozással, hogy nincs, aki a jegyre kapható élelmiszerért sorba álljon, ideiglenesen fölmentette az iskolai oktatás alól. A fölmentetésben nagy szerepe volt, hogy egyáltalán nem tudott beilleszkedni. Öccse, aki szintén iskoláskorú volt, könnyen beilleszkedett, társai elfogadták.

[191] 1936. N. 36: 6.

A kitelepítetteknek Németországban több ok miatt is leértékelődött a szaktudásuk. Az életük korábbi évtizedeiben a gazdálkodás terén megszerzett tapasztalatukat, tudásukat nem tudták kamatoztatni. Föld, termelőeszközök és tőke hiányában esélyük sem volt egy önálló, saját tulajdonú parasztgazdaság létrehozására. De hosszú távon nem tudtak a mezőgazdaságban sem munkát vállalni. Általában csak az első néhány hónapban nyílt lehetőségük arra, hogy kisegítőként, alkalmi munkavállalóként, többnyire a számukra lakást biztosító gazdaságában dolgozzanak.[192] Lehetőségeiket Németország azon területeinek munkaerő-piaci igényei szabták meg, ahová kerültek. Mint ahogyan elhelyezésükben, munkavállalásukban is a kényszerek domináltak. Különösen az egyedül élő idősebbek, idős házaspárok, valamint a családfenntartó nők voltak nehéz helyzetben. Ahol a nagyobb család, több generáció egy helységben maradhatott, ott tudták segíteni egymást. Hasonlóan előnyt jelentett, ha azonos településbeli családok maradhattak egy helységben, vagy nem túl messze egymástól. A munkavállalás kulcsfontosságú volt. A társadalmi integráció első lépését jelentette. A visszaemlékezők maguk is arra törekedtek, hogy minél előbb kikerüljenek a táborokból, ezért gyakorlatilag bármilyen munkát elvállaltak. A munkahelyi tapasztalatok révén nőtt helyismeretük, a megkeresett pénzzel – még ha szerény mértékben is – javítani tudtak a család életkörülményein, és általa lehetőség nyílt arra is, hogy a helyiek velük szemben megfogalmazott negatív minősítéseire rácáfoljanak. A munkavállalásból a család minden tagja kivette a részét. A nők általában a háztartás és gyereknevelés mellett alkalmi munkákat – kapálás, takarítás, kötés, varrás – vállaltak, és az utazással járó cserekereskedelembe kapcsolódtak be. A gyerekeknek elsősorban az élelmiszerért órákig tartó sorban állás, az erdei gyümölcsök, gomba gyűjtése, a mezőgazdasági munkákba való besegítés vagy a földeken a betakarításkor visszamaradt kalászok, kukorica, krumpli összeszedése volt a feladata. A munkaerőhiány a nagy háborús emberveszteség miatt általános volt. Azok a férfiak, akik a gazdálkodáson kívül is rendelkeztek szaktudással, illetve volt szakmájuk, nemcsak könnyen találtak munkát, de gyakorlatilag választhattak is. A gazdálkodáshoz értők kényszerpályára kerültek, kénytelenek voltak elvállalni a számukra felkínált, illetve kijelölt munkalehetőséget.

[192] „Apám ott volt nyáron [a házigazdánál], segített nekik aratni, szóval kaptak tejet, meg tojást adtak nekik." – 1927. F. 17: 7; „És akkor jöttek, engem egy paraszt fogott, hogy segítsek neki dolgozni […]. Ott voltam körülbelül egy három-négy hétig, akkor kaptunk egy papírt, és az ércbányába akartak vinni dolgozni." – 1926. F. 3: 1.

„Szerencsénk volt, hogy volt egy bádogosműhely, ott, akinek a férje meghalt, nem jött vissza, egy özvegyasszony volt, és átadta nekünk ezt a műhelyt. Rögtön tudtunk dolgozni, mentünk másik falvakba is csatornázni. A bátyám kimondottan nagy bádogos volt, épített templomtornyokat meg mindent, vödröket, mindent csinálhattunk, mindenből hiány volt abban az időben. A két bátyám szintén a műhelybe jött dolgozni, meg a sógorom. Tehát négyen dolgoztunk. Mindig volt munka."[193]

„A mamám ott nem is dolgozott, apám kovács volt. Elment, ott a városban volt egy gépgyár, egy szerszámgépgyár, és ott dolgozott egy darabig. De az nem tetszett neki, mert kovács volt, és valahogy megtudták, hogy a bányában jóval többet lehet keresni, és a jegy is sokkal több volt, ott a bányászok többet kaptak, zsírt, nem vajat, kenyeret, cukrot meg ilyesmit, sokkal többet kaptak, mint aki nem a bányában dolgozott. Elmentek a bányába nagybátyámmal, mert a papának a nagybátyja, az is ott volt velünk, az is ott, abban a városban, Chemnitzben lakott, és elmentek ketten a bányába. De nem le, föld alá, hanem a kovácsszakmát folytatták fönt, a csilléknek a kampóját, meg nem tudom, miket kellett csinálni. És úgy voltak elkönyvelve mint bányászok, de nem a föld alá mentek, hanem fönt dolgoztak a műhelyben. Minden héten egyszer jöttek haza, és hát mondom, jóval több volt minden. Így azért megéltünk szépen."[194]

„Elmentünk Crossenra. Ott volt egy gyár, olyan faaprító-, meg papírgyár. Odamentünk, ott dolgoztunk. És alig voltunk ott egy hétig, egyszer kaptunk egy értesítést a német államtól, hogy el kell menni Auenba, urániumot termeltek föld alatt, hogy oda kell menni."[195]

„Onnan aztán először egy papírgyárba mentünk dolgozni, de utána minket a marha német hatóságok ércbányába rendeltek. Auen, Annaberg, Straâberg, egy nagy ércbányatelep volt ott. Odamentünk, nagy terem volt, és sokakat oda kinéztek, de a bányába nem akart menni senki. És mi, akik fiatalok voltunk, minket oda rendeltek be."[196]

Különösen súlyosan érintette őket, hogy sokuknak uránbányába kellett (volna) munkát vállalnia. A korábban egész nap a szabadban dolgozó, az elemekkel dacoló, de a bezártságot soha nem próbált emberek büntetésként élték meg, hogy bányába osztották be őket. Többen egyszerűen nem jelentek meg, vagy egy-két heti munka után megszöktek, mások arra törekedtek, hogy ne a föld alatt kelljen dolgozniuk. A bányá-

[193] 1927. F. 7: 6.
[194] 1936. F. 27: 3.
[195] 1928. F. 16: 2.
[196] 1928. F. 6: 1.

ban való munkavállalás számukra addigi életük elvesztettségének és jelenlegi életük perspektívátlanságának szimbólumává vált.

Elismerően szólnak a már a mezőgazdaságban is alkalmazott nagyüzemi termelési módszerekről, az üzemekben a modern gépek alkalmazásáról, a szervezettségről.[197]

Mindez azonban semmit sem változtatott a „számunkra egy teljesen kifordított világ volt" érzésén, amiből automatikusan következett a „nem tudtam beilleszkedni, hogy ott maradjak" döntése. Valójában nem arról volt szó, hogy a német társadalom nem fogadta be a kitelepítetteket. A két közösség közötti kulturális távolság mértékét ítélték meg a visszaemlékezők úgy, hogy az általuk áthidalhatatlan. Így lett a korábbi életük (gazdasági-társadalmi) tereinek a vonzása – összes kétségével, kérdésével és bizonytalanságával – erősebb, mint a németországi lehetőségeké.

2.3.4. „Hazavágytunk, ahol a bölcsőnk állt, és nem más országba"

A visszaemlékezők Magyarországról való kitelepítésük, illetve kezdeti németországi integrációjuk eseményeit, visszatérésüket, valamint életük reintegrációs lépéseit az azonosságok és különbözőségek metszéspontjaiban helyezik el, és döntéseiket is e tényezők együttese felől értelmezik. Az élettörténeti elbeszélésekben a vonzások és taszítások más-más módon és különböző mértékben vannak jelen, a személy értelmezésének függvényében. A különböző életszituációkban az egyes tényezők szerepének megítélése általában differenciált. A megkérdezettek számára Magyarországról való kitelepítésük teljes egzisztenciális összeomlást jelentett. A kollektív bűnösség jogi, politikai síkon való megnyilvánulásait a visszaemlékezők mégsem a teljes megkérdőjelezettséggel azonosítják, nem mossák össze társadalmi elfogadottságukkal, és azzal sem, hogy ők maguk miként értelmezik a magyarországi társadalmon belüli helyüket, szerepüket. Mint ahogyan németországi beilleszkedésük tekintetében is elismerik azokat az

[197] „Ő nem így aratott, hanem masinával." – 1932. F. 10: 23; „Lementünk az istállóba, de ennyi sok jószágot egy helyben nem láttunk még. Nekünk is voltak lovaink, tehenek, de ennyit egy tömegben nem láttam még soha." – 1941. F. 23: 2; „…hívtak aratáskor, csépléskor meg dohányültetéskor. Ilyen nagy masina volt nekik, ez hamar elvitte." – 1922. N. 24: 1; „Egy mintagazdaság volt ez. Itt nálunk még nem volt semmi. Ott akkor már önetető volt." – 1925. F. 25: 9; „Ott volt egy nagy varroda, és oda fölvettek engem varrni. Nekik már elektromos gépeik voltak, de volt két pedálos gépük is, én azt mondtam, én villannyal nem akarok." – 1926. N. 33: 10.

erőfeszítéseket, amelyeket a 'másik fél' tett érdekükben, ez azonban még nem jelent számukra társadalmi-kulturális azonosulást. A visszaemlékezők a helyzeteknek a sokoldalú megközelítésével nem a vonzások és taszítások érzékeny egyensúlyának megteremtésére s főként nem fönntartására törekednek, sokkal inkább a vonzást, illetve taszítást jelentő tényezők prioritásainak megállapítására, amely alapján döntésüket az adott élethelyzetben meghozzák. E tényezők prioritásai nem valamely külső objektív körülmény, mérce alapján kerülnek megállapításra, azt kizárólag az adott személy határozza meg, az ő életére gyakorolt hatása dönti el annak fontosságát, jelentőségét. Így a külső szemlélő számára sokszor jelentéktelennek tűnő momentumok döntő jelentőségűvé válnak, míg jelentősnek látszókat az adott személy a döntéshozatal folyamatában figyelmen kívül hagy.

A kitelepítettek addigi életüket egy nemzetileg zárt – többségében svábok lakta – településen, társadalmilag hierarchikus közösségben élték. Sokuk azt a települést sem hagyta el, vagy csak igen ritkán, ahol élt. A kitelepítés, az egzisztenciális összeomlás mellett, ennek a személyes biztonságnak – amit a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely, a kulturális és személyes kötődések hálója együttesen jelentett – az elvesztését is magával hozta. A kitelepítés kényszere révén egyik napról a másikra el kellett hagyniuk azt a világot, amelynek ismerték határait, a benne élők együttműködésének szabályait. Részben vagy egészben elveszett az a tudás, amely folyamatos változásában hagyományozódott generációról generációra. A közösség szétszakítása révén megszűnt vagy jelentősen csökkent e kollektív tudásnak az értéke, mert megszűnt az a közeg, ahol ennek a tudásnak volt funkcionalitása. Nem véletlen, hogy a visszaemlékezésekben a teljes kiszolgáltatottságot nem az éhezés, a rossz elhelyezési körülmények vagy a befogadókkal való konfliktusok jelentették, hanem az, ha a szűk családon kívül más falubelijei, ismerősei nem marad(had)tak azon a településen, ahol elhelyezték. A kaotikus, állandó változásban lévő viszonyok között is megtalálták a lehetőségét annak, hogy tartsák a kapcsolatot a közösség nemcsak Németország különböző megszállási övezeteibe kitelepített, de Magyarországon maradt tagjaival is. Találkozásaik s a hírek révén e kollektív tudás aktivizálódik ismét, és segít a döntések meghozatalában.[198]

[198] „Nagyon rossz élmény volt ez nekünk, mondjuk, nekem nem annyira, mert én már a frontot megjártam, de akik mentek, s akik addig sehol sem voltak, csak Lippón, máshol nem is voltak, azoknak nagyon rossz volt. Nem úgy volt, mint ma, hogy vándorol a nép, nagymamám már hatvanéves volt, és nem volt még Pécsen sem. Nem kerültünk oda." – 1925. F. 5: 2; „Az anyám szülei már 1944-ben kivándoroltak, ők az NSZK-ban voltak. A nagymama nemegyszer átjött, hozott tejfölt meg vajat, meg túrót és mindenfélét." – 1937. N. 47: 3.

A visszaemlékezők a Magyarországra való visszatérésre vonatkozó döntésüket különböző hosszúságú németországi tartózkodás után hozták meg (18. táblázat). 3 személy esetében nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy mennyi idő elteltével tértek vissza Magyarországra.

A visszaemlékezők többsége, 28 személy (63%) egy éven belül visszatért, közülük 17-en 6 hónapot sem töltöttek Németországban. A 2 évnél hosszabb időt Németországban eltöltő 7 személy közül 4-en az 1950. évi amnesztiarendelet megjelenését követően hivatalos engedélyek birtokában tértek vissza, a másik 3 megkérdezett is fő okként családegyesítésre hivatkozva – közben szovjet hadifogságból vagy malenkij robotról hazatért a férj, illetve az anya vagy az apa – tért vissza.

Arra vonatkozóan, hogy miért tértek vissza Magyarországra, 12 különböző okot, indokot jelölnek meg (19. táblázat), az elbeszélésekben összesen 84 választ fogalmaznak meg. 3 személy nem indokolja döntését.

Mint látható, a visszatérés motivációjaként megjelölt okok között vannak teljesen konkrét meghatározások és általánosabb, tartalmilag nehezebben definiálhatók is, mint például a honvágy vagy az idegenségérzet. Az elbeszélők által használt megnevezéseket változatlanul hagytuk. A visszaemlékezők közül 16 személy (35%) csak 1 indokot, 18 személy (39%) 2-t, 5 személy 3-at, 3 személy 4-et, 1 személy pedig 5 különböző indokot említ. Az elbeszélők az egyes okokat sokszor nem különböztetik meg élesen, inkább egymást erősítő funkciójuk van. Azok, akik több okot jelölnek meg visszatérésük motivációjaként, az egyes okok

18. táblázat: A megkérdezettek mennyi idő elteltével tértek vissza Magyarországra?

Mennyi idő elteltével tért vissza Magyarországra?	Hány személy?	A megkérdezettek hány százaléka?
1–6 hónap	17	40
7–12 hónap	11	23
1–2 év	8	17
2–3 év	3	6
3–4 év	1	2
4–5 év	2	4
5–6 év	1	2

19. táblázat: A Magyarországra való visszatérés okai, indokai

A hazajövetel oka, indoka	Hány személy nevezte meg okként?	Az ok aránya az összes válaszhoz viszonyítva
Honvágy, ragaszkodás a szülőföldhöz	19	22%
A jobb magyarországi életkörülmények	3	4%
Családegyesítés, hivatalos módon	3	4%
Családegyesítés	13	16%
Betegség miatt	1	1%
Nem voltunk bűnösök	3	4%
Idegenségérzés, úgy érezte, nem tud ott megszokni, nem érezte jól magát	8	9%
Aki hazajött, az itthon meg tudott maradni, ez erősítette	5	6%
Az itthon maradottak biztatták	5	6%
A rossz életkörülmények, különösen az élelemhiány	16	19%
Ércbányában kellett volna dolgozni	7	8%
A helyiekkel való rossz viszony	1	1%

között direkt módon nem állítanak föl prioritásokat, de ezekben az esetekben is az elbeszélések fölépítése utal arra. Bár a többféle okot megjelölők általában először a konkrétakat sorolják, ez azonban nem jelent egyben fontossági sorrendet is. Inkább arról van szó, hogy az elvontabb motivációkat – mint idegenségérzet, honvágy vagy hazaszeretet – támasztják alá a konkrétumokkal.

„Elfogyott az a kis hazai, élelmiszerjegyek voltak, de nem sok ennivaló volt. És akkor az emberek úgy gondolkoztak, hogy meg kellene próbálni, hátha vissza tudunk szökni. Elment az egyik, a másik, és akkor ezt így mondogatták: »Jaj, ezek elmentek, azok elmentek.« Mi tizenegy hónapig voltunk kint, az utolsók között jöhettünk. Azon a részen nem is maradtak, nagynyárádiak biztos nem, más faluból talán igen, de Nagynyárádról ott nem maradt senki.

[…] nagyon akartak már hazajönni, a nagyapám mindig éhes volt. […] először is hazaszeretet, mert ez volt az ő hazájuk. El tudja képzelni, ha egy nemzetség itt él kétszáz évig, és egyszer csak elviszik azért,

mert az a bűne, hogy esetleg német származása van. Tehát ők már nem érezték azt, hogy Németországhoz tartozunk. Mi ide tartoztunk! [...] édesapám, az nem érezte jól magát ott kint, mert ő mindenáron vissza akart jönni."[199]

A vonzás-taszítás elemeinek sorolása ugyan párhuzamosan történik, de minden elbeszélő másként alkotja meg ezek sorrendjét, váltakozását. Míg a fentebbi elbeszélő a taszítás (éhség, rossz körülmények) – vonzás (másoknak sikerült tapasztalata, nekünk is sikerülhet), vonzás (a szülőföldhöz ragaszkodás) és a taszítás (az idegenségérzet ott kint) sémáját alkalmazza, addig az alábbi a vonzás (a húga a vőlegénye miatt haza akart jönni) – taszítás (az idegenségérzet) – taszítás (bányában kellett dolgozni) – vonzás (magyarhű voltam, nem vagyok bűnös, nem fogadom el ezt a megbélyegzettséget) sémája alapján építi fel elbeszélést.

„A húgom mindenáron haza akart jönni (mert hazajött a vőlegénye a fogságból), hát én majd hazakísérem, de azt megvárom, míg ezt a gabonát elcsépeljük, mire ez száraz helyre kerül. Nem akartam a családot... ennyi ideig ott voltam, hát ezt végig akartam csinálni, és ők aztán beleegyeztek, igaz nem volt mit beleegyezni, nem tudtak visszatartani. [...] Nézze, én nem tudtam beilleszkedni, nekem mind a hét generációm itt született, én nem tudtam megbékülni, és akik a keleti zónába kerültek, azok meg pláne, ott meg nem volt semmi élelmiszer, bányában kellett nekik dolgozni éhbérért. Nem bírták az emberek, nem bírták. Azt mondták: »Mit vétettem, én mindig magyarhű ember voltam, és nekem itt kell rostokolni a nácizmus mellett?«"[200]

A családegyesítésnek a visszatérés konkrét motivációi között abszolút prioritása volt. Magát a családegyesítés fogalmát maguk a visszaemlékezők is különböző módon használják. Természetesen mindenekelőtt a szűk család ismételt egyesítése merül fel. Két esetben a család gyermek tagjait a nagyszülőkkel telepítik ki, mert a szülők ennek időpontjában munkaszolgálaton, illetve fogságban voltak. Míg az egyik család esetében a szülők közel azonos időpontban eredeti lakóhelyükre térhettek vissza, addig a másik esetben az anya Drezda mellé került, az apa pedig Magyarországra. A nő a Vöröskereszt segítségével először a gyerekét keresi meg, akit a nagyszülőkkel a szovjet megszállási övezetbe telepítettek, miután a férje nem akarja követni

[199] 1936. N. 36: 2, 6–7.
[200] 1924. F. 13: 6–7, 11.

őket, kéri a családegyesítést, és férje családjával – szülei, testvére – együtt térnek haza.[201]

Két esetben a férj követni akarta kitelepített családját. Mindkét eset az '50-es évek elején történt, a családfenntartó fogságból, illetve munkaszolgálatból tért haza, s Magyarországon a munkaerőhiányra hivatkozva nem kaptak kiutazási engedélyt. A gyerekeket egyedül nevelő, ekkor már több éve Németország szovjet megszállási övezetében élő feleség a berlini konzulátuson csak több mint két év elteltével kapja meg a hazatelepedési engedélyt.[202]

A leggyakoribb az volt, amikor a férj fogságának idején a nőt a gyerekekkel együtt kitelepítették. Ezekben az esetekben a nő többnyire együtt maradt vagy saját szüleivel vagy férjének családjával. A családfenntartó férj Magyarországra való visszatérése után indult vissza a nő a gyerekkel vagy a gyerekekkel. Egyikük, akinek férje semmilyen körülmények között nem akart utánuk menni, hároméves kislányával és a hetvenéves nagyanyjával szökött vissza. Férje szülei már néhány hónappal korábban visszaszöktek, míg saját szülei kint maradtak Németországban. Szorongott, félt az úttól. Az itthon lévők azt üzenték neki, hogy „az út csak addig nehéz, amíg az ember csinálja, utána már elfelejti".[203]

[201] „Édesanyámat Ukrajnából küldték Kelet-Németországba, Drezdába. Drezdában lágerbe kerültek, megtudták, hogy magyarok, magyar svábok kerültek Nyugat-Németországba. A Vöröskereszten keresztül megérdeklődte, hogy mi kint vagyunk-e. Megkapta a jelzést, hogy itt és itt vagyunk, oda jött hozzám, egy-két hónapot ott voltunk még, akkor közben jött édesapám, hogy menjünk haza, és hazajöttünk. Szerencsére úgy jött egy szerelvény, egy transzport, hogy haza tudtunk jutni." – 1936. F. 14: 8.

[202] „Édesapám, ha jól emlékszem, most nem vagyok biztos benne, '50 vagy '51-ben jött haza Oroszországból, nem a fogságból, munkaszolgálatból. Ő nem tudta, hogy mi kint vagyunk, hogy ki vagyunk telepítve. Mert ha azt tudta volna, hogy mi nem vagyunk itthon, hanem elvittek bennünket Németbe, akkor mondta volna, hogy a németekkel megy, azokkal, akikkel együtt volt munkaszolgálaton. Azt hiszem, '51-ben vagy '52-ben, mindegy, haza akartunk jönni, vagy hogy ő jöjjön ki. Őt nem engedték ki, minket nem engedtek haza. A házunkban más lakott, az én apám nem jöhetett vissza a saját házába, a rokonoknál lakott addig, míg minket 1954-ben végre hazaengedtek." – 1937. F. 26: 3.

[203] „Már hetvenéves volt, nem tudott úgy járni, mindig szekált engem, te nem akarsz jönni. De a nagymama olyan öreg volt már, és mit lehet tudni, hogy milyen az út, és aki még nem csinálta, az nem tudja, hogy milyen. […] Ők (a férje szülei) korán visszajöttek, januárban vagy februárban, mi csak novemberben indultunk. […] Mindig azt mondták nekünk, hogy a kislány nem tud még járni, és a nagymama se tud ilyen messze utat csinálni, maradjunk. A kancellár – mindig bementem Drezdába – megígérte, hogy majd jön egy transzport, és avval hazajöhetünk. Vártunk, de nem jött semmi. Akkor jött haza a férjem, mondta, ő nem jön ki, a papa azt mondta nekünk, az út csak addig nehéz, amíg az ember csinálja, utána már elfelejti. Hagytuk magunkat rábeszélni, és akkor eljöttünk." – 1922. N. 24: 8.

Nem a klasszikus értelemben vett családegyesítés, de többen hivatkoznak arra, hogy vőlegényük, későbbi férjük maradt, vagy tért vissza Magyarországra, és őmiatta szánták rá magukat a visszatérésre. Másokat tragédiák – apja meghalt kint, s közben bátyja fogságból hazatért, vagy anyja és saját súlyos betegsége – és az a tudat, hogy az „összes rokonok itthon voltak”, késztetik arra, hogy megkíséreljék a hazatérést. Előfordult az is, hogy mire visszaszöktek, addigra a család másik részét telepítették ki, azokat, akik miatt vállalták az utat.

„Nem akartunk mi ott maradni semmi körülmények között, mert szét voltunk szakítva a családtól, a gyökerektől, mindentől. Eljövünk haza, és kész! […] Nem akart a családom szétszakadni. Magyarul mondva: itt volt mindenki, úgy az apámnak a testvérei, mint az anyámnak a testvére, meg még az édesanyja is, tehát az öreganyám, az anyai öreganyám, ő Villányban élt. Nem akartunk szétszakadni, mi együtt akartunk lenni. És pont ez motivált bennünket, ezért jöttünk vissza. Ahogy elindultunk visszafelé, őket közben egy másik vonattal elvitték, és pont elkerültük egymást. Magyarul mondva, az egyesítés, ez motivált, ez volt a mi fejünkben. Nem akartunk ott kint – hogyan mondjam – idegen környezetben, testvérek, rokonok nélkül élni, valahogy az ember olyan, mint az ágrólszakadt. Mi itt Magyarországon csak voltunk már, azt mondtuk, mi itt születtünk, mi itt akarunk élni, ide akarunk visszajönni. Körülbelül nyolc hónapig voltunk így távol, és a többi időt itt töltöttük mind. Mit kerestem volna ott? Azért jöttünk vissza, hogy együtt legyen a családunk. Szét voltunk szakítva, és közben kitelepítették őket a másik transzporttal…”[204]

A honvágy, a szülőföldhöz való ragaszkodás és a németországi körülmények között szűnni nem akaró idegenség érzése szorosan összekapcsolódik. Tulajdonképpen ugyanannak az érzésnek a más-más szempontú megfogalmazásáról van szó. A szülőföldhöz való jog a visszaemlékezők értelmezésében olyan evidencia, amelyet senkinek, egyetlen államnak sincs joga megkérdőjelezni. Mindezt nagyon egyszerűen, magától értetődően, valami olyan tényként említik, amely nem szorul magyarázatra. Az érvelés érzelmi telítettségű, azok a konkrétumok, amelyeket a hazavágyódás elemeiként – „itt legalább van ennivaló, és nem éhezünk” – említenek, inkább csak a megfogalmazhatatlan alátámasztására szolgálnak, semmint annak tartalmi meghatározására. A lényeg nem közelíthető meg a racionális életszervezés felől, hiszen annak minimális feltételei Német-

[204] 1941. F. 23: 3, 5, 19.

országban is adottak voltak. A személyiség, az emberi lélek működése az, ami magyarázattal szolgál a budakeszi úti gesztenyefák, a soroksári Rózsa utcai ház és környékének, a rokonok, a szomszédok, a pajtások hiányára, a „senki nem ismer" érzésének kínzó fájdalmára.

„Én azért jöttem vissza, mert gondoltam, Magyarországon születtem, itt akarok dolgozni és meghalni. Jól van – azt mondja –, most visszaadjuk a magyar állampolgárságot."[205]

„Csak egy darab fekete kenyeret akarok enni, de otthon akarom enni. Mert ott olyan kenyerünk volt, hogy még homokot is lehetett találni, olyan kenyerünk volt ott. Pedig dolgoztunk, úgy-ahogy kerestem, tudtunk venni mindent, amit akartunk."[206]

„A nagymamánk itt volt, és ő is mindig írta, hogy jöjjünk haza. Volt neki egy fia, de az nem volt itt, és akkor elmentünk haza. […] Mondtuk: mi már nem vagyunk idevalók, de mi is itt születtünk, és itt szeretnénk mi is tovább élni, mert ez a mi hazánk, nem Németország."[207]

„És aki itt született, az itt is akar élni, aki ezt nem élte át, hogy így elhurcolták, és utána, a honvágy, hogy mit tesz. Ezt csak az tudja meg, aki ezt átélte."[208]

„A honvágy, az mindig megvolt. Tehát az, hogy én el tudtam volna felejteni a Budakeszi utat, azt a rengeteg gesztenyefát, azt nem lehetett… mindenkinek van honvágya. Ő mondta, hogy menjünk haza. »Nem megyünk haza?« Mondom: »Menjünk!« Ez volt az egész, nem beszéltünk többet, csak föl a vonatra, és mentünk."[209]

„Mert öregek voltak, és mindenki a szülőföldjéhez ragaszkodik. Borzalmas honvágy volt, akkora honvágy volt, hogy azt nem lehet elképzelni. Mert már kifelé, még le sem telepedtünk, már mindenki mondta, haza… hogyan megyünk haza, hogyan kerülünk haza."[210]

„De most a vicc az, az egész akció, amiért én nagyon haza akartam menni, ami bennem élt, az a Rózsa utcai házunknak a környéke, ahol mint kisgyerek és mint kamasz hajcsurászkodtunk. És hiányoztak a szomszéd gyerekek, a pajtások, abból, ugye, nem lett semmi, mert lekerültünk Harasztiba."[211]

[205] 1926. F. 3: 1.
[206] 1926. N. 4: 4.
[207] 1925. F. 5: 4, 6.
[208] 1928. F. 6: 9.
[209] 1927. F. 7: 6–7.
[210] 1933. N. 8: 9.
[211] 1932. F. 10: 27.

„Mi nem maradunk itt, én itt születtem, én visszamegyek, lesz, ami lesz! Hát hova megyünk? Közben kaptunk leveleket innen, otthonról, hogy ne jöjjünk haza, hogy be leszünk zárva! Miért, hát bűnösök voltunk mi? Szomorú volt, én nem akartam visszajönni, én gyerek voltam, én nem megyek vissza. Összecsomagoltunk, és akkor jöttünk haza. Mert apám mondta: »Itt születtem, itt akarok meghalni, lesz, ami lesz! Hazamegyünk!«"[212]

„Csak ez fájt nekünk mindig, hogy kimentünk, és nem volt senki, akit ismertünk, nem volt senki, a haza, az fájt. Még most is, amit elvesztettünk, azt soha többet nem fogjuk megtalálni."[213]

„Először is a hazaszeretet, mert ez volt az ő hazájuk. El tudja képzelni, ha egy nemzetség itt él kétszáz évig, és egyszer csak elviszik azért, mert az a bűne, hogy esetleg német származása van. Tehát ők már nem érezték azt, hogy Németországhoz tartozunk. Mi ide tartoztunk!"[214]

„Menjünk csak haza – azt mondja –, hát mégis ez a hazánk, itt születtünk, menjünk haza, legalább Magyarországon van ennivaló, és nem éhezünk."[215]

„Hazavágytunk, ahol a bölcsőnk állt, és nem más országba. […] Csak hazavágytunk, csak haza vágytunk. […] És mindig mondták, hogy nem lehet megmondani, hogy mit jelent az, hogy otthon, hogy haza. Ezt csak a szív érzi. Mindig mondta: »Was Heimat ist, kann ich nicht sagen, ich muß das in meinem armen Herzen tragen.« Először is, mert nem voltunk a németeknek híve, itt már küzdelem volt a kitelepítés előtt ezekkel a nyárádi volksbundosokkal, ahol nem volt olyan sok, mint a szomszéd faluban, Majson, és mégis minket odavittek. […] Az ember nem nyugodott. […] Csak hazavágytunk."[216]

Három visszaemlékező édesanyja, a saját és nagyanyja betegségét közvetlen összefüggésbe hozza kínzó honvágyukkal, s úgy értékeli, ha akkor nem jöttek volna haza, abba bele is haltak volna.[217] A honvágyat

[212] 1932. F. 12: 1, 4.
[213] 1922. N. 24: 1.
[214] 1936. N. 36: 6.
[215] 1938. N. 40: 4–5.
[216] 1930. N. 41: 1, 3, 6.
[217] Az interjúalany kitelepítésükkor 5 éves volt, édesanyja huszonéves, nagyanyja is csak 45 éves. Visszaemlékezése szerint az orvosok nagyanyja betegségét a honvággyal magyarázták, ők biztatták arra, hogy jöjjenek vissza, mert egyébként ott kint meghal. – 1942. N. 37.

A másik interjúalanynak az édesanyja volt hosszan beteg. „Honvágyunk volt. És az orvosok azt mondták, hogy ez a betegség, ami a néninek van, ezt ők itt gyógyítani nem tudnák. Mert ezt csak a déli részeken tudják gyógyítani. Innen folyt a genny… És úgy volt, hogy meghal, most meghal. És akkor hazajöttünk." – 1928. N. 38: 15.

a hazatérés elsődleges okaként említők között van három gyerekkorú is, akik akkor 6, 10 és 12 évesek voltak. Elbeszéléseikben nemcsak ők, de a felnőttkorúak is többes számot használnak, amikor hazatérésük motivációiról beszélnek.

Több visszaemlékező hazatérési döntésének kiindulópontja a „nem voltunk bűnösök" érzése, ténye. Életük jelentős kríziseiben – kitelepítés, a német társadalom megítélése – nemzeti hovatartozásuk és a bűnösség kérdése összekapcsolódott. E két fogalom szétválasztására személyes felelősségük megállapítása, pontosabban tagadása révén törekednek. Ismét elhatárolódnak a Volksbundtól, illetve a volksbundistáktól. Hazatérésükkel megszüntették, levetették magukról büntetésüket, s ezáltal annak okát, bűnösségüket is tagadják. Megbélyegzettségük megszüntetéséhez hazatérésük azért is elengedhetetlen, mert bűn és büntetés összefüggései alapvetően csak abban a közegben értelmezhetők, ahol létrejöttek.

„Mert az édesapám úgy gondolta, mi nem voltunk bűnösök. Itt van a házunk, itt van mindenünk, minket teljesen jogtalanul telepítettek ki! És abban az időben ott még nagyon nehezen lehetett megélni, nagyon nehezen! Azok a családok, akik nem olyan háznál laktak, ahol, mondjuk, rendesek voltak, azok szabályosan éheztek! És az édesapám úgy volt, hogy mi magyarok vagyunk, és itt van mindenünk, hát mi hazamegyünk, mert mi oda tartozunk. Abszolút semmi dolgunk a volksbundistákkal nem volt, semmi az égvilágon. Még közeli rokon se volt, testvér se volt! Úgy gondolta, hogy ez a hazája, hazajön."[218]

A „nem voltunk a németek híve" típusú kijelentésekben a német nemzet háborúban játszott felelősségétől való elhatárolódás érhető tetten.

A kinti körülmények kapcsán több konkrétumot – bányában kellett volna dolgozni, a helyiekkel való rossz viszony, a rossz életkörülmények, különösen az élelem hiánya – említenek, de idegenségérzésüket csak általánosságban fogalmazzák meg. A „valahogy nem tudtam magam beleélni", a „nem tartoztunk oda, nem voltunk odavalók", az „édesapám az nem érezte jól magát ott kint, mert ő mindenáron vissza akart jönni" vagy „ott voltam, de ott sem tetszett" és az „olyan zárkózottak voltak" kijelentések valójában annak a kulturális-társadalmi távolságnak a mértékét jelzik, amely hazatérésüket inspirálta.[219]

[218] 1933. N. 53: 6. „Közben kaptunk leveleket innen, otthonról, hogy ne jöjjünk haza, mert be leszünk zárva. Miért, hát bűnösök voltunk mi?" – 1932. F. 12: 1.

[219] Többek között lásd az 1930. F. 19., az 1941. F. 23., az 1922. N. 24. és az 1936. N. 36. interjút.

Az idegenségérzés tartalmi elemeiként jelenik meg az elbeszélésekben a vallási, nyelvi különbözőség, illetve a nyelvtudás hiánya, az öltözködésben, szokásokban meglévő eltérések. A visszaemlékezők katolikusok voltak, többségében evangélikusok lakta településekre kerültek. Vallásukat nem tudták azzal a – napi, heti – rendszerességgel gyakorolni, ahogyan azt korábban tették. Életüknek ebben a válsághelyzetében elvesztették azt a kapaszkodót is, amit a vallás jelentett számukra. A katolikus közeg természetes módon tette volna lehetővé számukra a közösségi integrációt. A visszaemlékezők rendszeres áldozatokat hoztak azért, hogy vallásukat gyakorolhassák. Általában a több faluval messzebb lévő katolikus templomba kéthetente jutottak el misére. A miselátogatás egyben a többi, más településen elhelyezett kitelepítettel való kapcsolattartásra is alkalmat adott. A helyi evangélikusok vallási értelemben vett segítőkészségéről – megengedték, hogy ők is részt vegyenek az istentiszteleteken – elismerően szólnak.

„Mindig oda mentünk misére, mert a mi falunkban, ahol laktunk, ott nem volt katolikus mise. És akkor átmentünk abba a faluba. Én nem akartam, de kellett menni, és mindig oda. Ott voltak a Szugfilék, ott volt katolikus templom. […] és ott találkoztak, beszélgettek. És megbeszélték, hogy most elindulunk haza."[220]

„Szerencsénk volt, mert ott volt egy katolikus templom Königsteinben, ott minden vasárnap volt szentmise. Vasárnap el tudtunk menni. Eleinte alig értettük, mert ők németül, mi meg svábul beszéltünk."[221]

„Mikor ki lettünk telepítve, akkor kint meg kellett tanulni németül. Ott Németországban a gyárban rossz volt, nagyon rossz volt, mert legalább két hónapba beletellett, mire az ember rájött, hogy tulajdonképpen mit is akar. Meg kellett, ha akart, ha nem, muszáj volt megtanulni németül. És örülök neki, mert hála istennek, én nagyon jól tudok németül. Azt én nem felejtettem el. Most, hogy a tévében is nem tudom, hány német állomás van, sokszor mi azt hallgattuk vagy néztük."[222]

„Az iskola akkor kezdődött, beiratkoztunk, de hát mit tudtunk tanulni? Mi svábul tudtunk, németül abszolúte nem. Az iskolában a hátsó padba ültették a kopaszokat, mert kopaszra voltunk nyírva, aztán hát

[220] 1932. F. 12: 6.
[221] 1925. F. 35: 3; „…amit tudtak, segítettek. Ott evangélikus templomok voltak, és karácsonykor mi is odamentünk a templomba. Mentünk, és örültek is nekünk." – 1928. N. 38: 14.
[222] 1932. F. 20: 3.

ott… Így telt el egy jó fél év, mire aztán lassan belejöttünk. Akkor már német mellé ültettek bennünket, hogy mégiscsak jól…”[223]

„Azelőtt voltak ezek a nagy sváb szoknyák, nagyon eltakarta a lábat, sokan így mentek ki, át sem vetkőztek, többek között anyám sem. Ott vetkőztek át akkor, mert muszáj volt azt csinálni, és a németek mindig azt mondták, hogy azért hordták ezt a nagy szoknyát, mert görbe a lábuk. Csúfolták őket. Nem akarják mutatni a lábszárukat. Ilyen is volt.”[224]

„A gyerekek az utcán csúfoltak, mert nekünk, sváb asszonyoknak kötött pacskerunk volt, gyapjúból kötött pacsker, és alul volt talpalva. Vagy gumival, vagy bőrrel. És akkor azt mondták: »Die ungarische Zigeuner laufen in den Strümpfen.« Ők azt hitték, hogy harisnyában járunk, ezek nem tudták, hogy van talpa. És magyar cigányoknak neveztek minket.”[225]

Fontos szerepet játszott személyes döntéseik meghozatalában az, hogy a hozzájuk közel állók hogyan vélekedtek a hazatérésről. Ebből a szempontból elengedhetetlennek bizonyult az itthon maradottak biztatása, illetve azoknak a tapasztalata, akik már korábban megkísérelték a hazajutást. A közösség összetartása, illetve a személyes kapcsolatok nemcsak megerősítették a döntését meghozót, de biztonságot is adtak számára. Az útra kelést általában hosszabb előkészítés és szervezés előzte meg. Minden nélkülözhetőt pénzzé tettek, vagy a kint maradóknak adták oda, annak fejében, hogy a megajándékozottak rokonainak segítségére Magyarországon számíthatnak. Egyesek útnak indulásuk előtt megmaradt ruhaneműjük – ágynemű, abrosz, személyes ruhadarabok – egy részét csomagban postára adják rokonaik, ismerőseik címére. Az útra vonatkozó információkat – milyen útvonalon menjenek, hol és hogyan lépjék át a zóna-, illetve országhatárokat, melyik fogadóban lehet segítséget kérni, mennyit kérnek a határszakaszon helyismerettel rendelkező vezetők – a már korábban hazatértek levélben vagy más személyes csatornákon juttatták el a hazakészülőhöz. Hasonlóan részletesen számoltak be a Magyarországon tapasztaltakról, a különböző hivatalok vagy a rendőrség eljárásairól, a falubeliek vagy rokonok segítőkészségéről. Hazatérésük egyszerűen megerősítésként szolgált arra vonatkozóan, hogy tervük sikerrel végrehajtható. Volt

[223] 1937. F. 26: 2.
[224] 1932. F. 20: 13.
[225] 1930. N. 41: 12. Magyarul: „A magyar cigányok harisnyában járnak.”

olyan család is, amelynek a férfi tagja előbb tért vissza, s miután itt megteremtette az alapvető feltételeket, visszament a családjáért.[226] Az élettörténeteket olvasó számára elképzelhetetlennek tűnik, hogy minimális helyismerettel, hivatalos dokumentumok és pénz nélkül hogyan tudták az utat – akár többször is – végigcsinálni.

„Mikor odaértünk, ott többen voltak már magyarok, voltak kémendiek, akiket egy évvel előtte telepítettek ki, '47-en. Babarciakkal is találkoztunk, azok is abban a körzetben laktak, ahol mi. Ők már akkor mondták, hogy ezek visszamentek, azok visszamentek, hogy elkezdtek visszaszökni. Mi is gondolkodtunk rajta, hogy most ilyen nyomorúságba ott maradni, ha elfogy az a kis élelem, amit mi még otthonról vittünk. […] mindenki azon gondolkodott, hogy hogyan és miképpen tudja itthagyni és elmenni. […] két fiatal elindult, és megvártuk, míg ezek otthonról visszaüzennek, hogy sikerült nekik az utazás, meg hogy hazakerültek. Ezeket is elfogták, már három határon kellett átmenni, átszökni, úgyhogy elég bonyolult volt, hát ezt megvártuk, és utána mi is nekiálltunk, mert kaptunk tőlük levelet."[227]

„A barátnőmmel megbeszéltük, hogy ők is haza akarnak jönni. De ők máshol laktak, a szomszéd faluban, és megbeszéltük, hogy mi még fiatalok vagyunk, elmegyünk és megérdeklődjük, hogy hogyan lehetne visszaszökni vagy visszajönni, címeket szerzünk, mert egyszerűen nem lehet csak így elindulni. Így határoztuk el, hogy eljövünk, és azt mondták, Passaunál a határon át lehet szökni, és hazajövünk. Nem tudtuk elképzelni azt, hogy itt nem fognak befogadni. Így indultunk mi."[228]

Egyes családokban konfliktusok is kialakultak a fiatalabb és idősebb generáció tagjai vagy férj és feleség között a hazajövetel kérdésében. A családon belüli hierarchia alapján a család többi tagja általában a férfi akarata szerint járt el. Volt olyan is, amikor maguk a szülők koruk és betegségük miatt nem tértek vissza Magyarországra, de gyereküket kötelezik arra.[229]

[226] „Akkor olyan nagy felfordulás volt, de ő öt határon illegálisan visszajött, és a földjeinket kishaszonbérbe vette. De tulajdonjog már nem volt, ugye. És mikor ez megtörtént, akkor újból kijött Németországba, és hazahozta a családot. Nem volt gyerekjáték." – 1938. N. 40: 1.

[227] 1933. N. 34: 2.

[228] 1926. N. 9: 3.

[229] „Mindig mondtam, én már nem jöttem volna ide vissza, ha engemet egyszer kidobtak. Mert ott nagyon szép volt, ahova mi kerültünk, nagyon szép volt. Ez Németországnak talán… Passauban is többször voltunk látogatóban, messzemenően nem volt ilyen szép." – 1937. N. 47: 9.

Egyes falvak kitelepítettjeinek – Nagynyárád, Feked, Lippó – közös stratégiájává vált a hazatérés. Tíz-tizenöt-húsz fős csoportokban indultak neki az útnak. Hazatérésüket nem kivételesként, nem egyediként értékelik, cselekedetük a kisebb és nagyobb közösség stratégiájához szervesen illeszkedett.[230]

A csoportokban útnak indulók az illegális határátlépés előtt váltak szét, illetve arra ügyeltek, hogy ne egy vonaton utazzanak. A határtól messzebb lévő állomáson bevárták egymást. Bár a zónahatárokon való átkeléskor mind Németországban, mind Ausztriában többször elfogták őket, a visszaemlékezések szerint a katonai hatóságok elnézőek voltak velük szemben, és egy-két napi fogva tartás után továbbengedték őket. Mindannyian a helyi lakosság segítőkészségéről – élelmet adtak nekik, vezetőhöz segítették őket, kifizették a buszon az útiköltségüket – számolnak be. Nappal közlekedési eszközökkel, éjjel gyalog mentek tovább. Az elbeszélésekben az éjszaka, a sötétség és maga az út is a helyben járás jelképeként jelenik meg.[231]

„Anyám azt mondta, csak menjünk haza, ne Amerikába, ne még messzebbre. Ha még messzebbre megyünk, soha nem fogunk ideérni. Ő csak ide vágyódott, ide haza, és mindig mondta, hogy akármilyen szegénységben, ha olyanok leszünk, mint a napszámosok, olyan szegények, ő akkor is csak ide akar visszajönni. […] A nővéremék egy héttel hamarabb indultak, ők idejöttek, akkor apám beleegyezett, hogy mi is a nővéremék után jöjjünk. De apám az nem akart ide visszajönni, ő nem akart visszajönni. Azt mondta, nekünk itt már nem lesz tovább életünk, nem tudunk tovább boldogulni, mert bennünket elnyomtak. […] Ez volt az apámnak a véleménye." – 1933. N. 34: 3–4.

„A mamám nem akart (hazajönni), az az igazság, mert '51-ben már jó volt Németországban is, egyre jobb lett, és Keleten is már megszűnt a jegyrendszer és lehetett mindenfélét kapni. És mikor hazajöttünk, itt rosszabb volt, mint ott. Sokkal rosszabb." – 1936. F. 27: 3; „Apám mindig írt, menjek haza, menjek haza. Hát eljöttem haza. […] a parasztnál szolgáltam, bár maradtam volna! Csak az apám írt, […] ha lehet, menjek haza, mert a többiek már otthon vannak, és nincs problémájuk, otthon élnek, és mi is hazamegyünk." – 1928. F. 16: 4–5.

[230] „Rengetegen, sokan jöttek. Nemcsak Elekre, az ország más területeire is. Nagyobb részben olyanok, akik a háború előtt kimenekültek és akkoriban hazajöhettek. Akik haza akartak jönni, hazajöhettek, és közben azok, akik a Szovjetunióba kikerültek, azok is hazajöttek." – 1936. F. 14: 8; „Na, elég az hozzá, hogy a legtöbb ember, aki tudott, csak visszaszivárgott, így-úgy-amúgy, aki itt Magyarországon élt, a legtöbb visszajött." – 1941. F. 23: 6; „Később aztán már többen voltunk, többen jöttek megnézni, mi van itt, hogy lehet hazajönni. A végén akik NDK-ba kerültek, jóformán mind visszajöttek." – 1925. F. 35: 4.

[231] „Reggel megint ott voltunk, ahol este elindultunk. Így volt ez." – 1928. F. 6: 2; „Este elindultunk és reggel ugyanott voltunk, és egész éjjel mentünk! – 1941. F. 23: 19; „Volt olyan eset is, hogy egész éjjel mentünk, és reggelre ott kötöttünk ki, ahol elindultunk." – 1930. F. 32: 4.

Bár a visszaemlékezők hazajöttek, a kint töltött hónapok vagy évek élettörténetük szerves részévé váltak. Az elbeszélés révén birtokba veszik saját múltjukat. Ennek a múltnak kitörölhetetlen részét képezik azok a kapcsolatok, események, élmények, benyomások, amelyek őket Németországban érték. Mindez az elmúlt évtizedek és a jelen perspektívájából nyer értelmet és jelentést. Az egykori szállás- vagy munkaadókkal való kapcsolattartásra mindkét félnek szüksége van. Az akkor történtekkel kontinuitást teremtenek úgy is, hogy mostani cselekedeteiket – mindig adakozik a templomi gyűjtésekkor, mert nekik is segítettek így, vagy „egy koldust sohasem küldtem el", mert belevésődött az öröm, amit gyerekként élt meg, amikor kaptak egy kis süteményt vagy egy szelet kenyeret – az ott tapasztaltakkal magyarázzák.[232]

Hat évtized távolából, az életút vége felé vágyódást fogalmaznak meg életük akkori terei, akkori érzései iránt. De soha nem vonják kétségbe döntésüket, ami a dédnagymama szájába adott szavak szerint már megérkezésük pillanatában sem volt kétséges.

„Ez Németországnak valamikor szerintem talán a legszebb része volt, ahol mi voltunk. Mindig vágytam oda még egyszer, de most már nem fogok odakerülni. Még egyszer körül akartam nézni, ahol laktunk, ahol iskolába jártam… Ott sok volt az evangélikus, mi katolikusok voltunk, nem volt külön katolikus templom, csak ilyen kis épületben tartották a miséket, egészen kint, Pirna felé. Nagyon hosszú falu volt, hosszan kellett menni, de templomba eljutottunk, mindig mentünk ott is misére. Szépnek szép hely, és Pirna is egy nagyon szép város volt. […] Mikor kiértünk Németországba, mert ott szép fenyőerdők, meg szép virágok voltak, szép volt ott kint […] a dédmamám azt mondta: »Ha a vagonokkal vissza leszünk szállítva, akkor ilyet viszünk, ilyen fenyőt, virágot.«"[233]

2.3.5. „Nem volt semmink, csak az, ami rajtunk volt, az a ruha"

A Magyarországra illegálisan visszatérő 43 személy közül 13 személyt a határon, míg 7 személyt a razziák során, azokon a településeken fogtak el, ahová visszatértek. Közülük 17 személyt ismét kitoloncoltak Auszt-

[232] „Ott is gyűjtöttek, mint most itt a rászorultaknak a templomban. Mi is kaptunk halat meg kenyeret, amit az egyház gyűjtött, és küldtek. Én is mindig dobok a perselybe, mert gondolom, hogy ilyen rászorult, mint mi voltunk, örülni fog, mert akkor tényleg minden jól jött, akármi volt, egy darab hal, vagy egy kenyér, vagy akármi." – 1937. N. 47: 11 és 1940. N. 45: 2.
[233] 1937. N. 37: 9, 11.

riába. A magyar belügyi hatóságok a kitelepítések 1948. júniusi felfüggesztését követően a kitoloncolásokat jogi szabályozás hiányában illegálisan végezték. A kitoloncolást végrehajtó szervezetek – határőrség, rendőrség –, illetve alkalmazottainak eljárását kettősség jellemezte. Egyrészt az utasításnak megfelelően a kitoloncolási határozatoknak nyilvánvalóan érvényt akartak szerezni, de ezt maguk is ad hoc jelleggel, az osztrák hatóságok éberségét kijátszva tehették. Másrészt a jogi szabályozottság hiánya az egyéni eljárási módok kialakulását tette lehetővé. Sok függött az eljáró személyek habitusától, döntésétől, hozzáállásától, különösen azokban a helyzetekben, amikor tudták, hogy feletteseik közvetlen ellenőrzésétől nem kell tartaniuk.

A visszaemlékezők a kitoloncolásnak három különböző módját említik. Egyeseket a határon való elfogásuk után azonnal visszairányítják Ausztriába. Erre főként az első időszakban, az 1946-ban visszatértek esetében került sor.[234] A későbbi években érkezőket a határon való elfogásuk után először az illetékes rendőrségen hallgatták ki, majd Budapestre, a toloncházba szállították őket. Hasonló módon járnak el a razziák során a falvakban elfogott személyekkel szemben is. Attól függően, hogy mennyi idő alatt gyűlt össze egy-egy újabb transzport, néhány napos vagy hetes, de egyes esetekben akár több hónapos – egy visszaemlékező négy és fél hónapot említ – fogva tartás után szállították őket a nyugati határra. Az elfogás és újbóli kitoloncolás folyamatában a toloncházi körülményeket tüntetik fel a legnehezebbnek. Nemcsak a

[234] „Minket is levettek, csomagjainkat, mindent levehettünk a vonatról, egy helyiségbe betereltek. A vonat elment, esteledett, aztán eldöntötték – legalábbis azt mondták –, hogy amit ebből még ki tudunk venni, azt vegyük ki, amit gondolunk, hogy el tudunk cipelni, mert húsz kilométer a határ, visszavisznek és visszatesznek Ausztriába, onnan majd gondoskodnak rólunk, mert Magyarország nem fogad be. Kivettük megint a cuccainkat, egy kicsit, amit cipelni tudunk, és elindultunk. Elég sokan voltunk, nemcsak mi, falubeliek, hanem akkor derült ki, hogy az ország minden részéről voltak ott svábok, tehát mások is voltak olyanok, mint mi. Mind leszedték őket, baranyaiakat, tolnaiakat, mind leszedték. Jó nagy, hosszú sor, elég sokan voltunk, harmincan-negyvenen, akiket leszedtek a vonatról, és vittek vissza kísérettel. A mi családunk – az öcsém meg az édesanyám, az apám nem volt velünk, mert másfelé ment – eldöntötte, hogy mi nem megyünk, ha sötétedik akárhogy, valahogy kibújunk innen, inkább megszökünk. Még egy darabig mentünk, és amikor úgy éreztük, hogy meg lehet szökni, akkor leléptünk. A sorból, ahogy a sor megy, leléptünk. […] csak mikor félrementünk, egy darabig hallottunk lövéseket meg kiabálást: »Állj!« Persze nem jelentkeztünk, lelapultunk a földre, a csoport elment, aztán elindultunk a fény felé, és így értünk el Sopronba. […] Egész éjjel ott a bokrokban ültünk, hajnalban elmentünk a soproni állomásra, volt még egy kis arany ékszerünk, azt eladtuk, így jegyre volt pénzünk. Sopronban vártuk a vonatot, fölültünk a vonatra, és jöttünk haza." – 1926. N. 9: 4.

rossz körülmények – nyolcvanan vannak egy nagy szobában, mosakodási lehetőségek nélkül, a poloskáktól nem tudnak aludni – miatt, de az itt lévő őrszemélyzet szigorú, sokszor durva bánásmódja miatt is. A visszaemlékezők mintegy fele egyébként a hazatérésük, illetve itthoni beilleszkedésük kapcsán a hatóságok bánásmódjáról általában tényszerűen beszél, tevékenységüket nem minősíti. Azok, akik minősítést is megfogalmaznak, többnyire segítőkésznek, elnézőnek jellemzik az egyes személyeket. Kifejezetten elítélő véleményt csak három visszaemlékező fogalmaz meg, a másik négy elbeszélésben pedig negatív és pozitív kontextusban egyaránt megjelennek az eljáró hivatalos személyek.

A kitoloncoltak többsége azonnal, illetve néhány napos ausztriai tartózkodás után ismét megkísérelte a visszatérést. Voltak azonban néhányan – különösen azok, akiket többször elfogtak és kitoloncoltak –, akik a kedvező alkalomra várva több hónapot is eltöltöttek ott. A várakozás hónapjaiban főként parasztgazdaságokban vállaltak munkát.[235]

„Mindenünket elvittek, amink volt, nem volt semmink, csak az, ami rajtunk volt, az a ruha. És akkor visszajöttünk Magyarországra. Itt meg bujkálni kellett, nem lehetett lenni sehol, mert elvesztettük az állampolgárságot. Ide-oda bujkált az ember – ez '47-ben volt –, és jó pár évre rá, '49-ben elmentem a bányába, a szénbányába, Pécsre. Ott dolgoztam,

[235] „Elértünk a magyar határhoz, ott éjjel kellett átmenni. A határőrök vittek át, volt, aki azt mondta: »Én is baranyai vagyok, menjenek, nem találkoztam magukkal.« De nem tudom, ki volt az illető, csak azt mondta, hogy lánycsóki. Mentünk tovább. És utána felszálltunk a vonatra, eljöttünk Pécsig. Pécsen elkaptak minket, bezártak két hétig. Elvittek föl Pestre, a toloncházba, ami jelenleg az Andrássy út 65., odavittek. Ott voltunk körülbelül három hétig. Aztán mikor annyian összegyűltünk, akkor visszatoloncoltak bennünket Ausztriába. Egy vasúti kocsira valóan voltunk. 80 vagy 100 embert vittek ki megint Hegyeshalomra. Megálltak velünk, kitettek, volt egy öreg tiszt az őrségen, azt mondta: »Emberek, túl van Ausztria, itt van Magyarország, öt percen belül nem akarok látni senkit! Tűnjenek el, vagy oda, vagy ide!« Akkor megint visszamentünk. A határ szélén volt Csemeszpuszta, egy uradalom, bementünk egy istállóba. Aztán jöttek a katonák megint ellenőrizni, a szalma alá bújtunk, megúsztuk. Másnap elindultunk Mosonszentpéter felé a földúton, országúton nem mertünk menni, sáros volt, ugye, december–januárban. Beértünk… rettenetesen nézhettünk ki… Beszélgettünk egy házban, éppen tisztaváltás volt. Megvendégeltek bennünket, ők hoztak jegyet részünkre, hogy mehessünk Pécs felé. Este beszálltunk, két napra rá visszaérkeztünk." – 1925. F. 35: 2; „Mindjárt az első faluban a határon, mindjárt ott maradtunk. Ott szereztünk lakást, és ott tartózkodtunk egy télen át. Akkor júliusban hazajöttünk, akkor sikerült. […] Mert itthon nem volt békesség! Mert így összefogták a népet, és megint kidobtak és kerestek, és nem volt éjjelünk, bújni kellett, meg félni kellett. Nekünk gyerekeink voltak, féltünk, hogy hazajövünk, és nincs békesség itt." – 1918. N. 46: 7. Az interjúalanyt és családját négyszer toloncolták ki Magyarországról, háromszor azonnal visszaszökött, negyedik kitoloncolásuk után maradtak ott télre. Ő egy bolgárkertészetben dolgozott, férje útépítésen.

egyszer csak hívatott a rendőrség, gondoltam, most kapok. Nem bántottak. »Maga ki volt telepítve?« Mondom. »Igen.« »És miért jött vissza?« Mondom: »Azért jöttem vissza, mert azt gondoltam, hogy én Magyarországon születtem, itt akarok dolgozni és meghalni.« »Jól van – azt mondta –, most visszaadjuk a magyar állampolgárságot.« Visszaadták a magyar állampolgárságot. Négy évig a bányában dolgoztam. Volt egy nagy robbanás, mondom, itt hagyom a bányát, én itt nem maradok. Mert azok az emberek hogy néztek ki! Meghaltak. Mondom, ezt nem lehet, itt nem maradok. Onnan hazajöttem, elmentem a gépállomásra, ott dolgoztam három évig, és akkor az erdészethez mentem át. Minden traktoron – akkor még traktorok voltak, Hoffer traktorok – két ember dolgozott, és akkor egyet leszedtek, később csak egy ember lehetett. Akkor mentem el az erdészethez, és ott dolgoztam addig, míg nyugdíjba nem mentem. Ez volt a sorsom."[236]

A visszatérők beilleszkedési stratégiáikat itthon maradt közvetlen hozzátartozóik körülményeinek, segítőkészségének, a rendőrség és a különböző hivatalok velük szembeni eljárásának, valamint a munkalehetőségek figyelembevételével alakították ki. Az adott személy döntésében az egyes tényezők maguk is más-más súllyal estek latba, de a változó körülmények is állandó alkalmazkodásra kényszerítették őket. A magyarországi „megkapaszkodásban" helyismeretük, személyes kapcsolataik voltak, lehettek leginkább segítségükre. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy valamennyien először szűkebb hazájukba, eredeti lakóhelyükre tértek vissza. Egyrészt tudatni akarták rokonaikkal visszatérésük tényét, másrészt helyzetük függvényében legalapvetőbb életfeltételeik kialakításában – élelem, lakhatás, ruházkodás – számíthattak a segítségükre, harmadrészt ők rendelkeztek azokkal a helyi viszonyokra vonatkozó információkkal, amelyek nélkülözhetetlenek voltak további döntéseik meghozatalában. S végül, de nem utolsósorban az eredeti lakóhelyükre való visszatérés valódi céljuk, az általuk elhagyott tér ismételt birtokbavétele első lépéseként is értelmezhető.

[236] 1926. F. 3: 1. Az interjúalanyt nagyszüleivel és édesapjával együtt 1947 szeptemberében telepítették ki. Édesanyja a kitelepítéskor már nem élt. Bányában kellett volna dolgoznia, ezért barátjával átszöktek Németország nyugati megszállási övezetébe. Néhány hét után tért vissza Magyarországra. Első alkalommal a határon elfogták, és visszadobták Ausztriába. Másodszor szülőfalujában fogták el, mert följelentették. Ez már 1948-ban volt. Ekkor már tudta, hogy édesapja is Ausztriában van, csak nem mert átszökni a határon. Másodszori kitoloncolásakor előbb édesapját kereste meg – aki egy szőlősgazdánál dolgozott –, majd együtt tértek vissza Magyarországra.

A viszontlátás örömmel és félelemmel vegyes érzelmeket váltott ki mind az itthon maradottakból, mind a visszatérőkből.

„Édesanyámnak volt két lánytestvére, Pesten laktak, elmentünk hozzájuk, azok halálra voltak rémülve, hogy »Jézus Máriám, nem engedhetlek be benneteket, minket is elvisz az ÁVO, minket is elzárnak, nem szívesen.« Egy éjszakára beengedtek. De nem mehettünk ki. Nem mutatkozhattunk, mert féltek, hogy most mi lesz. Egy nap után fogtuk magunkat, eljöttünk haza, Újfalura. Nem igaz, hogy a saját falunkba nem jöhetünk haza, az nem igaz, jöttünk haza. A nagymama a házában maradt, a nagyszülői ház megmaradt, mert a nagymama nem települt ki. Hát az is, szegénykém, hát jó, a gyerekei voltunk, beengedett minket, befogadott minket, de nagyon félt."[237]

„A nagymamám egy másik nagynénémmel és két pici gyerekkel élt ott. Pont ebédeltek. Én benyitottam… Hát azok azt hitték, hogy rosszul lesznek. Mondom: »Ne ijedjenek meg, hazajöttünk.« Mondom: »Az anyu a másik testvérnél van, odament.« Örültek is, meg féltek is."[238]

Nagyobb létszámú családok visszatérésekor jellemző volt, hogy tagjai nem egyetlen rokonhoz mentek, hanem különböző családtagokat kerestek fel. Ez az eljárás – megítélésem szerint – több célt is szolgált. Egyrészt a hazatérők nem tudták pontosan, hogy itt maradt rokonaiknak éppen milyen a helyzete, sokuk ekkor már saját házából kilakoltatva egy lényegesen kisebb vagy rosszabb minőségű házban, általában más családokkal összeköltöztetve élt, másrészt a visszatérők így jobban rejtve tudtak maradni. Az ismételt kitoloncolástól való félelem és az emiatti bujkálás – különösen az első években visszatérőknél – állandósult, ebben az időszakban gyakoribbak a razziák is. S bár a visszaemlékezők a rokonok és a tágabb környezet segítőkészségéről, erőfeszítéseiről minden esetben elismerően szólnak, alapvetően nekik kellett ebben a társadalom alatti létben megteremteniük legelemibb életfeltételeiket.[239]

[237] 1926. N. 9: 5.
[238] 1937. N. 1: 2.
[239] „A svábok összetartottak, nagyon jó rokonaim voltak, mert ha nem lettek volna, éhen haltunk volna" – 1937. N. 1: 5; Vagy: „…mire hazaértünk, egy kanál volt négyünknek, meg a rajtunk levő ruha. Egy kanál! Na, lényeg az, hogy (a szülei) elmentek dolgozni a szőlőbe, ott kaptak egy kancsót, hogy legalább lehessen vizet hozni. Igen ám, de milyenek a gyerekek, addig vacakoltunk a nővéremmel jobbra-balra, míg eltörtük a kancsót. Az sem volt akkor már meg. Így indultunk neki szépen. […] akik hasonló cipőben voltak, mint mink, ezek rokonszenveztek velünk. Például előfordult olyasmi is, hogy az első években nem tudtunk disznót vágni, semmit, mert nem volt semmi. Adtak hurkazsírt, aminek nagyon örültünk." – 1941. F. 23: 5, 19; vagy: „A rokonoktól

Többféle stratégia figyelhető meg az élettörténetekben. Vannak, akik a nagyobb család védelmét – például mert lakhatást tudtak biztosítani a számukra – és a tágabb környezet jóindulatát, segítő szándékát – többnyire beleértve a hivatalos szerveket megtestesítő személyekét is – részesítik előnyben, ezért a hosszú ideig tartó bujkálás és kitoloncolás veszélyét is vállalva eredeti lakóhelyükön maradtak. Mások viszont éppen ismeretlenségük, a személytelenség mögé rejtőznek. Ők csak néhány napig – az általunk megkérdezetteknél ez volt a gyakoribb – maradtak volt lakóhelyükön. Ezt követően távolabbi, főként magyar többségű falvakban vagy pusztákon, majorságokban vállaltak munkát. Olyan településeken tehát, ahol ismeretlenségük nyújtott védelmet, vagy az adott helynek alig volt állandó lakója, így kevés alkalmuk nyílt a másokkal való találkozásra.[240] Az anonimitás megőrzésének másik módja, amikor a visszatérők nagy ipari üzemekben, bányákban, útépítéseken helyezkedtek el – mint ahogyan azt a fentebb idézett személy is tette –, hogy ott vészeljék át azt az időszakot, amíg itt tartózkodásukat legálissá nem tehetik.

Az elbeszélésekben az „itthon maradás" feltételeiként fogalmazódik meg a kitoloncolás elkerülésének, a legelemibb életfeltételek – lakás, élelem – biztosításának és itt-tartózkodásuk legálissá tételének szükségessége. A visszaemlékezésekben e tényezők szigorú sorrendiségben – razzia-megélhetés-legalitás – jelennek meg, ami viszont hierarchiájukat is kifejezi. Az első két feltétel megteremtése pillanatnyi „életben maradásukhoz" volt nélkülözhetetlen, ezért ezek biztosítása

---

kaptunk, volt, aki szekrényt adott, volt, aki ágyat adott, széket. Volt, aki sonkát adott, élelmiszert, szalonnát egy kicsit. […] Az emberek nagyon jók voltak hozzánk." – 1930. F. 32: 2, 4.

[240] „A párttitkár akkor azt mondta, hogy menjek egy magyar községbe, ha már megtettük azt a nagy utat, hogy ne kelljen még egyszer átszenvedni, meg minden. És akkor ott maradtunk, hát Bisséhez tartozunk, hát végeredményben a siklósi járás itt van nem messze, tizenhét kilométerre. És akkor így." – 1932. F. 20: 9.

Lásd még a 1932. F. 20., az 1926. N. 33. és az 1936. N. 36. interjúkat.

„Alsónyéken, Bátaszék mellett volt a sógor bácsi, meg édesanyámnak a testvére, odamentünk. Ott voltam egy darabig, a húgom is később – ez február 15-én volt – nyolc nappal később visszajött. …és akkor egy darabig Alsónyéken, hol Fekeden voltam a sógor bácsiéknál, és mikor a szüleim hazajöttek, akkor elszegődtünk Pörbölyre." – 1928. F. 6: 2.

Pusztamalomra mentek: „Mintha nem is lettünk volna kitéve üldözésnek, vagy hogy mondjam, mintha ott is laktunk volna mindig. Tiszta magyar volt község volt. Úgy bántak velünk, mintha örökké ott éltünk volna. Semmi hátrányunk nem volt." – 1930. F. 32: 16.

– különösen az első időszakban – abszolút prioritást élvezett. A legális társadalmi lét – tartózkodási engedély, állampolgárság, szabad munkahely- és lakhelyválasztás – már egy hosszabb távú életstratégia elengedhetetlen előfeltétele. Míg az első két feltétel sikeres megteremtése, még ha oly korlátozott módon is, függött az adott egyén akaratától, választott stratégiája sikerességétől, addig az utóbbi megteremtése csak az állam szándékától. A visszaemlékezők szerint ez volt a tét: túlélni, megmaradni addig, amíg az állam legalizálja személyes döntésüket, és elismeri azon jogukat, hogy szülőföldjükön éljenek.

„Akkor híre ment, hogy ezek is, azok is visszaszöktek, és akkor már jöttek a razziák, hát azt mondták, hogy razzia van. Körülfogták ezeket a sváb falvakat, legalábbis én úgy tudom, hogy Újfalut, és akkor mentek a rokonokhoz, hogy ez szökött vissza, az szökött vissza, és akkor mentek a rokonokhoz, még a dunyhát is felemelték, hogy nincs-e a dunyha alatt, beágyazva. Így kezdődött itt az élet, nem fogadtak be, földönfutók lettünk."[241]

„A nagyszülőkhöz kerültünk, azok is betegek, öregek voltak, a szüleim napszámba mentek nappal, de éjjel keresték őket. Másfél évig, másfél évig. […] nem volt maradásunk, örökké kerestek és örökké zavartak. Nappal napszámba mentek, és éjjel a pelyvás fészerben aludtak. Nekem meg egy faládán kellett aludni, nem volt szabad ágyban aludni, mert ahogy jöttek és kerestek, azt mondta az öregapám: »Ne köhögj, ne pisszegj, nehogy hallják!«, mert ezek kutattak, és a gyereket keresték. Mert ha a gyerek megvolt, akkor a szülő feladta magát. Na, aztán öreg rongyokkal be lettem takarva, és szerencsére volt egy nagyon mérges kutyájuk, és az mindig jelezte, amikor jöttek. De majdnem minden éjjel, minden éjjel jöttek. Vagy rendőrök, vagy telepesek, mert ezek oly csúnya munkát végeztek, mindig keresték az embert, és toloncolni akartak bennünket."[242]

„Milyen listán voltunk megint, azt nem tudom, csak mindig jött a nagybácsi kopogni, hogy most meneküljünk el, mert ha elkapnak, újból kivisznek minket. Hát akkor édesanyám ingben, mi ahogy aludtunk, megfogta két kezünket, és föl a Hochstell-kertbe. Meghúztuk magunkat a szalmakazalnál. Mikor a vész elmúlott, akkor visszamentünk, de nem mertünk, egész reggelig ott aludtunk. Ott maradtunk. Anyám mindig figyelte, és egyszer már nem volt idő – arra jól emlékszem –, nem volt

[241] 1926. N. 9: 5.
[242] 1938. N. 40: 2.

idő, hogy engem is úgy elkészítsen, a nővéremmel még anyukám elszaladtak ketten föl, és én ott maradtam. Apám bedugott az ágyba, megágyazott, sötétben, mert bevilágított a kinti lámpa, és annyit mondott, hogy: »Nem szabad mozogni, ne szólalj fel, mert akkor elvisznek a rendőrök, a csendőrök!« Hát majd megfulladtam a dunyha alatt, úgyhogy erre emlékszem. Nagyon rossz gyereksors volt, el lehet mondani."[243]

Az elbeszélésekben a razziák hatósági, állami akaratot tükröző eljárásként és nem társadalmi csoportok vagy egyes, az adott településen befolyással bíró személyek igényeként jelennek meg. Azok a visszaemlékezők is, akiket a lakóhelyükön tartott razziák során fognak el és toloncolnak ki ismét, távolítóan beszélnek elfogásukról. Csupán két személy említi, hogy bizonyára valaki följelentette őket, ezért találhattak rájuk, és foghatták el őket, de egyikőjük sem fogalmaz meg gyanút arra vonatkozóan, hogy ki tehette. A razziák arctalan ábrázolását lehetővé teszi az is, hogy ezeket általában nem a helyi rendőrség tagjai hajtották végre. Így az esemény maga sem a helyi közösséget alkotó személyek közötti viszony keretében jelenik meg, hanem anonim, általánosító módon. A politikai hatalom helyi képviselői – rendőr, tanácselnök, párttitkár – eljárásainak megítélése viszont, éppen a közösséghez tartozásuk révén, sohasem nélkülözi az elbeszélők ítéletét.

„Rendőr volt, az behívatta a férjem és apámat, be a rendőrszobába, és azt mondta: »Hát maguk hazajöttek, hazaszöktek, németből. De ha én egy szót hallok, hogy maguk valamit mondanak valakire, azonnal el lesznek tüntetve megint!« Hát kire mondhatunk, mit mondhatunk, ha már így történt? De nem volt mindegy."[244]

„De engem meg a húgom egyszer sem kaptak el, mert volt a községházán egy illető, egy kisbíróféleség, az mindennap mondta, amikor volt razzia: »Az éjjel jönnek, vigyázzatok!« Akkor elmentünk, kint aludtunk a szérűn, a szalmakazlon, nyár volt még. Mert jöttek, akit nem találtak, másnap már nem csinálták, nem keresték. De sokszor megtörtént, és volt egy illető asszony, a Lambertné, az is velünk, akkoriban jött haza, azt minden egyes alkalommal elkapták. Nem volt senki, aki mondja neki, aztán már a végén minket kezdett szidni, hogy mi hogyan tudjuk meg, hogy minket soha nem kapnak el! De őt is visszavitték a határig, nem tudom hányszor, annyiszor visszajött."[245]

[243] 1940. N. 45: 2–3.
[244] 1928. N. 38: 15.
[245] 1924. F. 13: 8.

„A szomszédban volt a rendőrparancsnok, és a papa nagyon jóban volt vele, az adott egy kijelentőt. Avval bejelentkeztem Budapestre, és három hónapig ott voltam, és három hónap után is… csak este mutatkozhattam mindig. Volt, amikor bent [Budapesten] is kellett aludni, mert voltak ilyen razziák."[246]

Szinte valamennyi elbeszélő érinti azt a helyzetet, amikor jogi értelemben még illegálisan, de a hatalom részéről már mégiscsak megtűrten élhettek. Az állami szándék még nem egyértelmű. A nyilvántartás, a jelentkezés kötelezettsége értelmezhető egy újbóli kitelepítés vagy kitoloncolás előzményeként is, ugyanakkor szabálykövetőek, nem akarnak támadási felületet nyújtani. Nyilvántartásba vételüket, összeírásukat – közvetlen összefüggésbe hozva a kitelepítési listák összeállításával – továbbra is bűnösként való megbélyegzettségként élik meg. Azt a tényt azonban, hogy ekkor Magyarországon maradhattak, úgy értelmezik, mint ami szorgalmukkal, az általuk végzett munka hasznosságával és nem a megváltozott állami akarattal van összefüggésben.

„Mindig kellett mennünk jelentkezni, Magyarbólyon csendőrség vagy rendőrség volt akkor. Oda kellett menni minden héten jelentkezni, mert bűnösök voltunk. De miért voltunk bűnösök, nem tudom. Jó, ez is elmúlt. Körülbelül egy évig ment így. Mikor egyszer látták, hogy a gazdaságban rendesen dolgoztunk, akkor abbamaradt."[247]

A magyarországi újrakezdés körülményei sok tekintetben nehezebbek voltak, mint németországi feltételeik. A teljes egzisztenciális összeomlás – „olyanok voltunk, mint a koldusok, se ház, se ruhánk, se ennivaló, semmi nem volt" – itt sem veszített érvényességéből. Figyelembe véve azt a körülményt, hogy nem tudhatták meddig tart itt-tartózkodásuk illegalitása és az emiatti állandó üldöztetés időszaka, magyarországi megkapaszkodásuk feltételei rosszabbnak tekinthetők. Ha a visszaemlékezések német-

[246] 1927. F. 7: 8.

[247] 1932. F. 12: 2, 6.

„Édesapámnak hetenként, először egy héten keresztül mindennap, utána hetenként, akkor havonként, és utána már egyáltalán nem. […] Egy Hajek nevezetű rendőr volt, nagyon rendes ember volt, azelőtt ismerte édesapámat, mindenkit, hát azelőtt is ő volt. Jelentkeztek a rendőrségnél. Azt mondta a rendőr úr, hogy: »Igen, igen, János bácsi, ez így van, sajnos ez van, ez kell hogy meg legyen csinálva.« Nem tud csinálni semmit sem. »Nézze, én ezt jelentem tovább. Maguk szerezzenek valahol egy lakást, ahol elbújnak, és hát magának minden nap kell jelentkezni, hogy itt vannak énnálam addig, míg nem rendeződik a dolog.«" – 1930. F. 18: 12, 4.

„…két évig minden vasárnap jelentkezni kellett az édesanyámmal a rendőrségen". – 1936. F. 14: 1.

országi és magyarországi körülményeikre vonatkozó részleteit összevetjük, megállapíthatjuk, hogy azok tartalmi elemei nagyon hasonlóak, ugyanazokat a tényeket sorolják fel helyzetük leírására. Az élelem hiányát, a rossz lakhatási körülményeket, a munkavállalási lehetőségek beszűkülését, az élet minden területén a kényszerek érvényesülését mindkét helyzet kapcsán említik, de általuk soha nem történik összehasonlítás, párhuzamba állítás. A két helyzetet valami teljesen másként értelmezik, ezért az azonos vagy hasonló tények is más minősítést kapnak. Természetesen magyarországi létük kapcsán is fájdalommal és indulattal beszélnek kifosztottságukról, arról, hogy megélhetésük miatt alantas munkákat is – „csak ilyen munkát tudtam vállalni, amit másik ember nem csinál" – el kellett vállalniuk. De míg Magyarországon maradásuk összes körülményeit saját személyes döntésük következményeként értelmezhették, addig németországi életükét úgy élték meg, mint amit kizárólag kívülről kényszerítettek rájuk. Emiatt személyes életük integritását vesztették el. Helyreállításához, visszaszerzéséhez heroikus küzdelemre volt szükségük.

A visszaemlékezésekben az állampolgári létbe való visszakapaszkodás folyamata több periódusra tagolódik. Az első időszak az 50-es évek elejéig, helyzetük jogi értelemben vett legalizációjáig tartott. Ez az az időszak, amikor mind munkalehetőségeiket, mind lakhatásukat szinte kizárólag a kényszerek határozzák meg. Korábbi társadalmi státuszukhoz képest a legalantasabb munkákat is – napszámba járnak, részes aratást vállalnak, kanásznak állnak – elvállalják, és arra törekszenek, hogy valamilyen fedél legyen a fejük felett. Présházakban, pincékben, erdészházakban húzzák meg magukat. A kezdeti, legnehezebb periódus hossza, attól függően, hogy a visszaemlékező mikor tért vissza Magyarországra, különböző. Valaki számára az illegalitás időszaka néhány hónapot, de van, akinek négy évet jelentett. Természetesen ez is befolyásolja, hogy ez az időszak az élettörténetben milyen súllyal jelenik meg.

„A testvéreknél voltunk, a szüleim és mi négyen. A szüleim a testvéremnél voltak, a húgomnál, és mi a férjemnek a nővérénél voltunk. Másfél hónapra vagy kettő – nem tudom –, kezdtünk menni dolgozni, csépelni, hogy kapjunk megint fejadagot. Visszatértünk, nem tudtunk ott maradni ezeknél sem, visszakértük a pincénket. A mi házunkba falubeliek voltak telepítve, akiknek sikerült hazajönni, ők is a házukból ki lettek téve, Mohácsról jöttek haza, itt voltak nálunk. Ezek kapták a pincénket is. Kértem tőlük a pincénket, hogy adják vissza, hogy oda mehessünk lakni, így hatan. Oda is adták. Kőművest kellett fogadni, kellett egy kis szobát csinálni, mert csak egy présház volt, nem volt szoba. Egy kis szoba kellett.

Ez volt a kezdetünk. Kőművest fogadni, vályogot venni és csinálni egy kis szobát. Ott voltunk hatan két évig."[248]

A 40-es évek végére ezeknek a falvaknak – részben a kényszertelepítések hatására, részben pedig az új hatalmi struktúra kialakítása révén – megváltozott nemcsak nemzetiségi összetételük, de társadalmi szerkezetük is. Míg a visszaemlékezők elbeszéléseiben a kitelepítések kapcsán a konfliktusokban konkrét csoportok – telepesek, felvidéki magyarok, menekültek, bukovinai székelyek – érdekei artikulálódnak, addig a visszatérésük utáni időszakban inkább ezen csoportok tagjainak a segítőkészségét említik. Továbbra is engesztelhetetlen ellentét fogalmazódik azonban meg a telepesekkel szemben.

A második periódus az 50-es évek elejétől a 60-as évek elejéig tartott. Ebben az évtizedben került sor házaik visszavásárlása révén az elhagyott tér tényleges birtokbavételére. Azok, akik korábban távolabbi magyarlakta községekbe mentek, most fokozatosan, sokszor három-négy lakóhelyváltás révén húzódtak közelebb egykori falujukhoz, hogy végül saját házuk visszavételét elérhessék.[249] Valamennyi visszaemlékező magától

[248] 1918. N. 46: 2–3.

[249] „Ott [Kisharsányban] dolgozott egy bognár, és az befogadta, hogy segítsen. Egy paraszthházban volt egy ilyen kis nyári konyha, kemence is volt benne, és bent volt egy kisebb szoba, oda költöztünk. Hát igen, akkor milyen az ember, ugye, mégiscsak közelebb Nagynyárádhoz, hátha valami… megint közelebb jöttünk, Töttösre, ide. Ott volt egy kis ház, nem lakott bent senki, bent viszont csak a konyha volt lakható, a szobában a plafon beesett. Hát ott meghúzódzkodtunk. Na most azt képzelje el: se asztal, se szék, se semmi. Édesapám, mivel bognár volt, ilyen ezermester is volt, tehát mindenhez értett, csinált asztalt, csinált stockikat (kicsi négyszögletes szék), hogy legalább le tudjunk ülni. Itt-ott kaptunk egy öreg ágyat, ez az igazság, így volt ez, így kezdtünk. Akkor elmentek dolgozni, édesapám a vasútra, a testvérem tizenhat éves lehetett, az is mehetett a vasútra. Az édesapám karbantartó lett, tehát szakmunkát végzett. Megtudtuk, hogy Nyárádon volna egy család – szintén telepes család volt –, hogy befogadnának. Akkor ideköltöztünk Nagynyárádra. Megint egy állomás, megint egy kicsit közelebb. Na, mikor '48-ban volt ez az idetelepítés, a szlovákiai magyarokat hozták ide. És egy ilyen család került a mi házunkba, az én szülőházamba. Ezeknek viszont megint nem tetszett itt. Édesapám többször fölment, és elbeszélgetett velük, akkor mondták, hogy őnekik itt nem tetszik, és ők nem fognak maradni. Akkor már gondolkodott apukám, hogy mit is lehetne csinálni. Na, egyszer megint fölment hozzájuk, beszélgettek, és akkor azt mondta ez a családfő, a férfi, hogy ők elmennének egy kicsit közelebb Szlovákiához, Rajkára. De csak úgy, ha ő legalább annyit tud kifizetni, ami a vagon, tehát hogy a cuccaikat tudják vinni. Azt mondta apukám, hogy megpróbálja. Nem volt olyan sok, a mai viszonyokhoz képest semmi, de ötszáz forint akkoriban nagyon sok volt. Ezért elvitték őket Rajkára, kaptak egy külön vagont, és elmentek. És akkor apukám kifizette, és így kerültünk haza. De a ház nem a mi nevünkön volt, sem azokén, mert túl hamar elmentek, így ez egy állami ház lett. Onnan kellett visszavásárolni megint csak pénzért, és így kerültünk haza. Az egész faluban örültek, hogy mi voltunk az elsők között, akik megint a saját házukba kerülhettek." – 1936. N. 36: 3–4.

értetődő célként fogalmazza meg, hogy egykori házába vissza akart térni. Sokszor nemcsak egyszerűbb, de olcsóbb megoldás is lett volna egy másik ház megvétele és fölújítása, vagy akár új építése. Mint ahogyan az is több esetben előfordult, hogy a visszavásárolt szülőházat később maguk adták el, és építettek modernebbet. Nyilvánvaló tehát, hogy annak a háznak a visszavásárlása, megszerzése, ahonnan kitelepítették őket, szimbolikus jelentőségű is volt. A korábbi életük jogfolytonosságának helyreállítását, szülőföldhöz való joguk megkérdőjelezhetetlenségét jelentette.[250]

Bár 1950-ben döntő jelentőségű volt a társadalom többi tagjával való jogegyenlőségük deklarálása, hiszen ez tette lehetővé, hogy kitartással, szorgalommal és mérhetetlen erőfeszítéssel ismét megteremtsék életfeltételeiket, ugyanakkor mindez nem jelentette a velük szembeni diszkrimináció megszűnését. Ez azonban már nemcsak őket, de a Magyarországon maradt németség egészét érintette. A politikai hatalmat gyakorlók szempontjából svábságuk egyet jelentett megbízhatatlanságukkal: „Tessék elképzelni, még '52–'54-ben is ilyen félméteres betűkkel rá volt írva a községházának a falára: Halál a hazaáruló svábokra!"[251]

A visszaemlékezők az őket ért diszkriminációk közül is hangsúlyosan említik nyelvhasználatuk korlátozását. Különösen a gyerekkorúak esetében jelentett nagy törést, akik Németországban megtanultak németül, és többük már nem is beszélte jól a magyar nyelvet. Természetesen durva beavatkozásként élték meg a családon belüli nyelvhasználat tiltását, retorziókkal való fenyegetettségüket is. Többen elismerik, hogy gyerekeiknél nem tudták ellensúlyozni, illetve nem merték akadályozni a nyelvvesztés folyamatát, viszont az első adandó alkalommal, amint erre ismét lehetőségük nyílt, szorgalmazták az anyanyelven való tanulást, a németnyelv-használatot. Erre azonban már többnyire csak unokáik esetében került sor.[252]

[250] Többévi várakozás után csupán két család mondott le eredeti házuk visszavásárlásáról. Lásd az 1928. F. 19. és az 1942. F. 22. interjúkat.

[251] 1941. F. 23: 20.

[252] „Ha az iskolában valaki németül beszélt a tízórain, kint, a szünetben, ha valaki németül beszélt, volt két besúgó lány, azok mindig füleltek, hogy ki beszél svábul, és megmondták a tanítónak, pedig az is sváb volt, a Majoros tanító, az is sváb volt, és megmondták, hogy ezek svábul beszéltek, kihívtak minket, és kaptunk körmöst. Elverték a körmünket, ha németül beszéltünk." – 1936. F. 27: 8; „Németet nem beszélünk." Az első alkalommal ötvenszer, a másodiknál százszor, a harmadik alkalommal négyszázszor le kellett írni, ha csak egy szót kiejtettem németül. Németül nem beszélünk. Hát

A fiatal férfiakat megbízhatatlanságuk miatt az 50-es években munkaszolgálatos katonának hívták be.[253]

Többen úgy ítélik meg, hogy svábságuk miatt nem kaphattak képzettségüknek megfelelő munkát, illetve emiatt nem tanulhattak tovább. Bár már „mint a templom egere, olyan szegények", mégis kuláklistára kerülnek, és osztályidegenné nyilvánítják őket. A hátrányos megkülönböztetések konkrét formái többségükben az 50-es, 60-as évekhez kapcsolódnak, a visszaemlékező megfogalmazásában – „osztályidegenek maradtunk mindvégig" – annak érvényességét egészen a rendszerváltásig kiterjeszti. A német közösségekre nehezedő folyamatos nyomást fokozta a falvak erőszakos kollektivizálása révén a helyi közösségek szétverése is, ami ellen ismét úgy védekeznek, hogy tagjaik nagyvárosok ipari üzemeiben keresnek munkát.[254]

A visszaemlékezők elbeszéléseiben a kitelepítés, illetve a hazatérés életük egyik meghatározó töréspontjaként jelenik meg. Magyarországi újrakezdésük éveit, évtizedeit valamennyien nagyon nehéz, sok személyes áldozattal járó folyamatként mutatják be, de egyikőjük sem kérdőjelezi meg a hazatérésre vonatkozó döntésüket.

---

ez nyomot hagyott az emberben. Na most, nekünk nincsenek, akik beszélik a nyelvet, de szerencsére az unokáink még most is beszélnek németül. Ők már tudnak perfekt németül." – 1938. N. 40: 2; „És itt nem beszéltünk, itt már nem volt szabad németül sem beszélni. És mikor visszajöttünk, az nagyon nehéz volt, mert én már a magyart, már nagyon sok mindent nem tudtam." – 1937. N. 47: 3; „Mi általában svábul beszéltünk, nem az az igazi német, hanem egy bizonyos tájszólása. És Újtelepen laktunk, ott valaki följelentett bennünket, mert svábul beszéltünk. És akkor az édesapámnak be kellett menni a rendőrségre, és ott bent mondták neki, ha még egyszer megtudják, hogy följelentenek bennünket, akkor meg fogják büntetni, elzárják. Utána már csöndben beszéltünk az épületen belül." – 1936. F. 14: 3.

[253] „Csak nem voltam megbízható, nem rendes hadsereghez, hanem ilyen muszos katonának, ilyen munkaszolgálatosnak hívtak be. Akkor ott is huszonhét hónapot le kellett húzni napi 2 Ft 20 fillérért. És ott ugyanolyan megbecsülésben részesültünk, mint Németországban. Ott is csak azt mondogatták a szemünkbe, minket agyon kellene lőni! [Sír.]" – 1930. F. 32: 3. Lásd még az 1925. F. 35. interjút.

[254] „…tanulni nem tanulhattam iskolában, mert osztályidegen voltam, nem beszélve arról, hogy a polgári iskolai bizonyítványomba be volt írva, hogy édesapám foglalkozása – mert '44-ben végeztem a polgárit – földbirtokos. Az az iskola nem volt, aki engem fölvett volna! És szakmát kellett tanulni, de az sem volt könnyű, mert oda se vettek föl." – 1930. F. 31: 8; „Hát azért mentek a kitelepítettek elég sokan, azért mentek föl Pestre, Dunaharaszti meg környékére, csak Elekről, hogy ne piszkálják állandóan őket. Vagy büntették, vagy valami mindig volt. Egzecíroztak bennünket annak idején. […] nem vettek fel sehová sem, mert sváb voltam. És '53-ban, akkor vettek fel ipari tanulónak, nagy nehezen…" – 1936. F. 14: 3–4.

2.3.6. Következtetések

A második világháború után Németországban a bevándorlás-befogadás a befogadó társadalom teljes szociális, gazdasági és politikai összeomlása mellett zajlott. A német társadalom tagjai egyszerre élték meg személyes életük, illetve a közösség válságát. Ebben a helyzetben – érthető módon – mind a személy, mind a társadalom integrálókészsége és -képessége minimális volt. Bár a német gazdaság és társadalom reorganizációjához nemcsak óriási anyagi, de emberi erőforrások bevonására is szükség volt, a menekültek befogadását mégis kényszernek tekintették, mert arra nem a befogadó és a befogadott igényeit figyelembe vevő módon került sor.

A menekülteknek, kitelepítetteknek osztozniuk kellett valamennyi németországi problémában – élelem hiánya, lakhatás megoldatlansága –, ugyanakkor szembe kellett nézniük a hazájuktól való erőszakos elszakításukkal, vagyonuktól való megfosztásukkal, foglalkozási pozícióik gyengülésével, jövőperspektíváik beszűkülésével. Azzal, hogy az elűzéssel megfosztották őket gyökereiktől, elnyomorodtak, nivellálódtak a kitelepítetteken belüli viszonyok, korábbi társadalmi pozícióikat elvesztették, a helyiekkel szemben pedig alul sorolódtak be. A kitelepítettek a különböző területeken más és más integrációs feltételeket találtak, de beilleszkedésük – megítélésünk szerint – alapvetően személyes tulajdonságaiktól, életkoruktól, nemüktől, attól, hogy mit szenvedtek el, és korábbi életük szociokulturális integráltságától függött.

Bár mind a befogadók, mind a befogadottak rendelkeztek a másik csoport korábbi életére vonatkozó előfeltevéssel, elképzeléssel, ez többnyire nem személyes tapasztalaton alapult. A menekülteknek, kitelepítetteknek a németországi összeomlásról kialakított képét nagymértékben előző életük szociokulturális gyökerei határozták meg, és nem tényleges tudásuk. A visszaemlékezők az élettörténeti elbeszélésekben több helyütt is megfogalmazzák azt az elemi szorongást, amelyet a teljes egzisztenciális összeomlás mellett annak az országnak, annak a helynek az ismeretlensége váltott ki belőlük, ahová kerültek. Kevés információval rendelkeztek a német társadalom tagjai is az elűzöttek, kitelepítettek különböző csoportjainak korábbi helyzetére vonatkozóan. Külön gondot okozott, hogy a befogadandók egyes csoportjai – szudétanémetek, keleti területekről érkezők vagy a magyarországi svábok – közötti kulturális távolság mértéke is nagyon nagy volt, tehát sem a befogadóknak, sem a befogadandóknak nem egyetlen kulturális integrációs stratégiával kellett (volna) rendelkezniük a siker érdekében.

Míg azonban a kintiek életében a teljes egzisztenciális összeomlás mellett is volt valamiféle kontinuitás, addig a kitelepítettek esetében ez megszűnt. Ők hazájukból való elűzésükkel személyes életük integritását veszítették el. Megítélésünk szerint a Magyarországról kitelepített, majd ide visszatérő személyek a számukra kijelölt új környezetben nem láttak semmiféle esélyt életük koherenciájának helyreállítására, ezért döntöttek hazatérésük mellett.

A hazatérők tradicionális kötődései erősek. Az 1930-as, 40-es években olyan családokban nőttek fel, ahol három generáció – nagyszülő, szülő, gyerekek – együttélése természetes volt. A közösség nemzeti és társadalmi értelemben is nagyrészt zárt volt. A megkérdezettek sváb többségű településeken éltek, földműveléssel foglalkoztak, ugyanakkor a modernizáció, a mobilitás adta lehetőségeket kisebb-nagyobb mértékben a kitelepítésüket megelőző évtizedekben is kihasználták.

Közepes vagy jó anyagi körülmények között éltek. Többségük földműveléssel foglalkozott, de általában nem csak a megélhetésükhöz szükséges földterülettel rendelkeztek. Ez a körülmény és a gazdálkodásban alkalmazott modern termelési eszközök lehetővé tették számukra a piacra való termelést is. Többen közülük kisebb ipari üzemek tulajdonosai. A társadalmi hierarchiában biztos és megbecsült pozíciójuk volt. A magyar társadalomba integráltak, de nem asszimiláltak voltak. Szilárd nemzeti identitással rendelkeztek, de amellett mindig hangsúlyosan fogalmazódott meg állampolgári kötődésük.

Németországi integrációjukban mindezek a körülmények hátrányként jelentek meg. Azáltal, hogy a kitelepítéssel elvesztették földtulajdonukat és termelőeszközeiket, nem volt lehetőségük arra, hogy önálló gazdálkodóként folytassák tevékenységüket. Szaktudásuk leértékelődött, illetve a munkaerőpiacon nem mutatkozott igény iránta. Azok a férfiak, akik a gazdálkodáson kívül is rendelkeztek szaktudással, nemcsak könnyebben, de jobb feltételek között tudtak elhelyezkedni.

A közösség kulturális önazonossága szempontjából a vallás, az anyanyelv és a helyi hagyományokhoz való ragaszkodás meghatározó szerepet játszott. Mindezek a tényezők Németországba kerülésükkel szintén nem az ottani közösséggel való azonosságuk, hanem a tőlük való megkülönböztetésük jegyei lettek. A többségében evangélikusok lakta vidékeken vallási hovatartozásuk miatt is kisebbségbe kerültek. A korábban megszokott rendszerességgel nem tudták vallásukat gyakorolni. Ezzel válsághelyzetükben elvesztettek egy személyes

szellemi-spirituális kapaszkodót. Az anyanyelv és annak használata nemzeti identitásuk alapvető fontosságú eleme. Ma is büszkén beszélnek arról, hogy a különböző generációk – az állami presszió ellenére – hogyan őrizték meg vagy szerezték vissza anyanyelvüket. Míg annak stigmatizáltságát kellett megélniük Magyarországon, illetve kitelepítésüknek is részben ez volt az indoka, addig Németországban is azzal kellett szembesülniük, hogy az számukra nem integráló tényező. Az irodalmi német nyelvet nem vagy nem jól beszélték, az általuk használt tájszólás megértetése gondot okozott, 'odanemtartozandóságuk' kifejezője lett. Kulturális hagyományaik – népviseletben járás, ünnepeik, főzési szokások –, amelyek korábban a közösség kohézióját is jelentették, a modernizáltabb német társadalom viszonyai között anakronisztikussá váltak.

A Magyarországról kitelepítettek kinti integrációjának folyamatában hátrányt jelentett viszonylag kis számuk és szórt elhelyezésük is. A közösséget szétszakították, a tagjai közötti kapcsolattartás – ha meg is maradt – intenzitása csökkent, így kevésbé tudta erősíteni összetartozásérzésüket. Bár a közösségen belül a családoknak korábban is hagyományosan fontos szerepük volt, a válsághelyzetben a szolidaritás és a túlélés meghatározó színtereivé váltak. A csoportérdekek artikulációját nehezítette, hogy a közösség vertikális társadalmi fölépítése csonka volt, hiányzott az értelmiségiek és a modern ipari szaktudással rendelkező munkások rétege is.

A visszaemlékezők Magyarországról való kitelepítésük, kezdeti németországi integrációjuk eseményeit, visszatérésüket, valamint életük itteni reintegrációs lépéseit a fentebb vázolt azonosságok és különbözőségek, vonzások és taszítások metszéspontjaiban helyezik el. Ugyanakkor az egyes tényezők prioritásait nem valamely külső objektív körülmény, mérce, hanem személyes életükre gyakorolt hatása alapján döntötték el. Életfeltételeik visszatérésük után, eredeti lakóhelyükön, szűkebb hazájukban is ugyanolyan rossznak minősíthetők, mint Németországban. Itt is szembe kellett nézniük a teljes egzisztenciális összeomlással, életüket minden területen újra kellett kezdeni, hosszabb-rövidebb ideig üldöztetésnek, illetve hátrányos megkülönböztetésnek voltak kitéve. A falvak társadalmi átalakulásának a kollektivizálás révén való kikényszerítése alapvetően megváltoztatta munkafeltételeiket, gazdasági-gazdálkodási önállóságuk megteremtésére nem volt többé lehetőségük. Ugyanakkor életútjuk értelmezésében hazatérési döntésüket nem kérdőjelezik meg. Későbbi életútjuk hitelesíti

évtizedekkel korábbi döntésüket. Életüket nehéznek, de sikeresnek minősítik. A visszaemlékezők nagy része szülei, illetve a maga kitelepítés előtti státuszához viszonyítva legalább azon a szinten vagy afölött integrálódott. Gyerekeik, illetve unokáik többsége pedig a szakmaválasztás révén élt a társadalmi mobilitás lehetőségeivel. Abban a folyamatban, amelyben a személy nap mint nap megteremti élete koherenciáját, németségük meghatározó maradt, és sokszor éppen az, szilárd önazonosságuk segített nekik a túlélésben és alkalmazkodásban.

3. Egymás mellett létező valóságok. Válogatott interjúk[255]

3.1. „A SVÁBOK JÓ HELYET VÁLASZTOTTAK MAGUKNAK”[256]

G. J.-t családjával együtt 1947-ben telepítették ki Pest megyéből Chemnitzbe. 1951-ben hivatalosan, hazatelepülési vízummal jöttek vissza Magyarországra. A nagyszülei kint maradtak.

’36-ban születtem Szigetbecsén. Negyedik osztály után jött a kitelepítés. ’47, azt hiszem szeptember, a napot nem tudom. Kijártam az iskolát, kitelepítettek. Amikor az oroszok bejöttek, azt pontosan tudom, itt lentről jöttek be az oroszok, itt jöttek át a Kis-Dunán. Itt jöttek végig, és barátságosan mindenkivel kezet fogtak, kint álltunk, vártuk őket. Pár napig csend volt, gondoltuk, ez az egész? Nem jöttek. Négy-öt nap múlva Ráckevén csináltak a híd mellé – föl volt robbantva – egy hordóhidat, és ott jöttek át kocsikkal. Sokáig, legalább három hétig itt voltak a Dunánál, túl a Kis-Dunánál, és nem mertek átjönni, mert azt hitték, hogy itt nem tudom én, mennyi német és magyar katona van, közben meg senki nem volt. Nem mertek átjönni. Csak mikor már sokan összejöttek, akkor jöttek át. Akkor, mikor a hordóhidat megcsinálták, akkor éjjel jöttek be kocsikkal, lovas kocsikkal, szekerekkel. Hallottuk, jönnek be. Megszállták úgy a falut, megszállták a falut. És akkor meddig voltak itt? Mit tudom én, két hónapig, három hónapig, aztán egyszer jöttek, hogy el kell hagyni a falut, mert a németek csinálnak egy ellentámadást, mert a németek a Nagy-Dunán túl voltak. Kitelepítettek minket a Dunántúlra, ráckeveieket is, becseiek, mindenkinek el kellett hagyni a falut, télen át a Dunán. Könnyen átmentünk a Dunán, be volt fagyva, aztán ott a Somlyón voltunk, úgy hívják, hogy Somlyó, túloldalt ott vol-

[255] Az interjúkat szerkesztettük és rövidítettük, de az élőbeszéd jellemzőit és sajátosságait megtartottuk.
[256] 1936. F. 27.

tunk két-három hétig. De utána rájöttünk, hogy nem ellentámadás, hanem szabad rablás lett, mert mindent elvittek, ami itt volt. Hosszú szúróbotokkal mászkáltak, farkaskutyákkal, és ahol gyanús volt, ott szurkáltak ilyen nyolcas-tízes hosszú vassal, beleszúrtak, ha koppant, valaminek nekiment, akkor kiásták. A tyúkólban elástunk egy nagy ládát, ruhát, cipőt, egy zsák lisztet raktunk bele, azt is megtalálták, pedig egy csomó fa volt rajta. Szépen kidobáltak mindent, és elvitték a ruhát. Egy cipőt elhagytak, a papának a cipőjét, az itt maradt. Egy cipőt elvittek, egy itt maradt, a többi cuccot elvitték. Hát mit mondjak még? Engem '47-ben telepítettek ki. Jött egy rendőr, még az ágyban voltam, jól emlékszem – az én nevemet, édesanyám nevét fölolvasta –, s azt mondta, hogy egy órán belül menni kell, kitelepítenek. A papát, azt nem, az nincs rajta. Utána spekuláltunk, miért nincs rajta. Nem is tudták, hogy itthon van, mert malenkij robotra kivitték. De aztán hazajött, mert annyira beteg volt, '47 tavaszán hazajött, hazahozták negyvennyolc kiló súllyal. Annyira beteg volt, hogy alig bírta ki az utat hazáig, és hazajött. Ezért nem kellett őneki kimenni, gondolom, azért nem volt rajta a listán, mert nem is tudták, hogy itthon van. Azt mondták, hogy a családot nem lehet fölmenteni, de őt szívesen elviszik. Így jött velünk a papa is. Voltunk, hát Becséről akkor nem is tudom, talán hetven vagy nyolcvan családot telepítettek ki. De az első telepítés, az '46-ban volt. Akkor nem sokat vittek el, állítólag csak akik a német pártban voltak, a Volksbundban, inkább azokat. És '47-ben, akkor aztán mindenkit. Volt olyan szegény ember, a Herzberger, öt családja volt, suszter volt, egy kis házikója volt csak, egy szoba-konyha meg egy kis konyha. Azt is kivitték, nem csak a gazdagokat. Egy nagyon szegény ember volt, az is beleesett. Volt olyan ember is, aki magyarosította a nevét, mert hallani lehetett, hogy lesz még egy telepítés, akkor gyorsan magyarosította a nevét. De nem ért semmit, mert őt is kivitték ugyanoda, az Érchegységbe. Az első telepítés nyugatra volt, Nyugat-Németbe, a második Kelet-Németbe. A zöme az Érchegységben volt, a volt keletnémet NDK-ban, oda telepítették a zömit. Öt család, mi Chemnitzben voltunk, öt család. Aztán Karl Marx Stadt lett, aztán most újra Chemnitz. Az is egy nagyon nagy város, majdnem akkora, mint Drezda. Amikor elvittek, jött a teherautó, de nem egy óra múlva, hanem később, szerencsénk volt. Édesapám csinált egy ládát, volt egy asztalunk, egy konyhai asztal, a szalmazsák alól is a deszkákat kivette, olyan rafinált volt, körbeszögelte az asztal körül, és a gyúródeszkát meg a lábára szögelte. Tehát az asztalt fölfordította, a gyúródeszkát rá, és abba pakoltunk, edényeket meg ilyesmit, zsírt, lisz-

tet. Jött aztán az autó délután, estefelé, fölpakoltunk, aztán vittek. Mondta a rendőr a mamának, hogyha van ékszer, adja oda neki, mert ha leszállunk, elveszik az ékszereket. Azt mondta a rendőr, hogy adjuk oda neki, és miután leszálltunk, ő odajön, és vissza fogja adni. Azt mondta a papa a mamának: „Ne legyél olyan buta, ha leszállunk, az a rendőr eltűnik, azt soha nem látjuk már többet, az elviszi az ékszert!" Hát sok ékszer nem volt, de végül nem adtuk oda. Elvittek Soroksárra, a nagy állomásra. Ott bepakoltunk, vittünk, nem tudom már, harminc- vagy negyvenliteres zsírosbödönben zsírt, elvették. Öt litert adtak körülbelül, a többit elvették. Ott voltunk három-négy napot az állomáson, marhavagonokban, aztán többen jöttek Becséről látogatóba, meg lehetett közelíteni. El lehetett volna szökni nyugodtan, de senki nem szökött meg. Attól féltek, hogy ha valaki visszaszökik és elkapják, agyonlövik. Nem mertek elszökni. Volt ott, jól emlékszem, egy ember, egy lába volt. Ott ült a felesége mellett a cókmókján, és azt kiabálta: „A hazáért hagytam el a lábamat, most elvisznek!" A felesége mondta neki: „Hallgass el, hallgass el!" De az nem hallgatott, csak mondta. Állítólag nem vitték el, és az első telepítésnél ugyanezt csinálta, akkor is beleesett, és akkor is ezt csinálta, és a másodiknál is megint, és nem vitték el. Elindultunk, sokáig mentünk, nem tudom, két-három napot, döcögött csak az a vonat. És utána jöttünk rá, hogy kapcsoltak hozzánk több kocsit, innen is, onnan is, aztán a végén valami kilencven vagon volt. Mikor a hegyek közt ment, azt tudom, azt hátulról is lehetett látni néha, hátulról is tolta egy mozdony, mert nem bírta egy a hegyek közt, mert ott sokkal nehezebb. Ahol mi voltunk, ott nagymarosiak is voltak. Ők már tisztára el voltak magyarosodva, ők már nem voltak svábok, csak magyarul beszéltek. Mert közel voltak Pesthez. Nagymarosiakkal voltunk, Mohács környékiek és Lánycsókról. Ezek jobban beszéltek svábul, de a nagymarosiak, azok nem. Volt velünk egy nagyon helyes fiatalasszony, volt egy hároméves lánya. Az asszony csak magyarul beszélt, nem tudott németül, a kislány sem. A férje miatt telepítették ki, mert az sváb volt. A férjét kivitték robotra, állítólag ott el akart szökni, elkapták, télen az udvaron bezárták egy ládába, és ott fagyott meg kint. Elrettentő példaként. A felesége meg ott volt a gyerekkel, hároméves, nagyon okos kislány. Oviba ment, egy év után már nem tudott magyarul. Mindig, amikor hozzájuk mentünk látogatóba, azt mondta: „Anyu, hogy beszéltek megint, magyarul?" A kislány elfelejtett, hisz állandóan német gyerekek között volt. A gyerek hamar tanul, de hamar el is felejti, később megtudtuk, hogy az a kislány tanítónő lett ott kint. Volt egy másik nagy-

marosi helyes fiatalasszony, annak is a férje, azt hiszem, roboton volt kint, őt meg kitelepítették egyedül. Bürgermeisternek hívták, Frau Bürgermeister. Az is nagyon helyes kis asszony volt. A nagymarosiak, mondom, csak magyarul beszéltek mindig. Tudtak azért németül, de jobban ment nekik a magyar, mert ezt szokták meg. Négy évig voltunk kint, egyszer jött egy papír, csak csodálkoztunk, mi ez. Jött egy papír, hogy nincs nekünk semmi bűnünk, az állam visszahív. Hát mi ez? Az édesapámnak a húga, az is ott volt velünk, ugyanabban a városban, Chemnitzben. És annak a férje, az is kint volt a fronton, fogságba esett, és őt a két fiúval kitelepítették. A két fiúval kitelepítették az asszonyt, a férje meg fogságban volt. És az járt utána, hogy a családot hazahozzák. De hát azt megértem, hogy azok után járt… De utánunk nem járt senki, hogy jöhessünk haza, mi meg ugyanúgy megkaptuk a papírt. Édesapám egyszer elment Berlinbe, a követségre, és azt mondta a nagykövet, hogy nyugodtan jöjjünk haza, mert minden magyar haza fog jönni. De ha most mi visszadobjuk, akkor mi ott maradunk és a többiek hazajönnek. Nem akartunk hazajönni, mert az apámnak a szülei is ott voltak az Érchegységben. A legtöbb magyar Olbernhauban volt, úgy hívták, Olbernhau. A nagypapámék Hockauban voltak, az onnan Olbernhautól – azt hiszem – 14 km-re van. Most hagyjuk ott az öreg szülőket? Azt mondta a nagykövet, hogy mindenki haza fog jönni, nyugodtan jöjjünk haza. Mi hazajöttünk, és ők majd utánunk fognak jönni. De nem jött senki. Hazudott. Nem is volt arról szó szerintem, hogy mindenki hazajön. ’51-ben jöttünk haza. A mamám nem akart, az az igazság, mert ’51-ben már jó volt Németországban, egyre jobb lett, és Keleten is már olyan jó volt, hogy a jegyrendszer megszűnt, és lehetett mindenfélét kapni. Mikor hazajöttünk, itt rosszabb volt, mint ott. Sokkal rosszabb. Ott a mamám nem dolgozott, apám kovács volt. Elment, ott a városban volt egy gépgyár, egy szerszámgépgyár, és ott dolgozott egy darabig. De az nem tetszett neki, mert kovács volt, és valahogy megtudták, hogy a bányában jóval többet lehet keresni, és a jegy is sokkal több volt, a bányászok többet kaptak, zsírt, nem vajat, kenyeret, cukrot meg ilyesmit. Elmentek a bányába a nagybátyámmal, mert a papának a nagybátyja is Chemnitzben lakott. De nem le, a föld alá, hanem a kovácsszakmát folytatták, a csilléknek a kampóját, meg nem tudom, miket kellett csinálni. De úgy voltak elkönyvelve, mint bányászok, pedig nem a föld alá mentek, hanem fönt dolgoztak a műhelyben. És akkor minden héten csak egyszer jöttek haza, de mondom, jóval több volt minden. És így azért megéltünk szépen. A mamámnak nem kellett dolgozni. És egyszer jött a

papír, hogy jöjjünk haza. A mamám nem akarta, azt mondta: „Most menjünk haza, mikor már elég jó itt minden?" A papa meg csak haza akart jönni, mert csak egy héten egyszer jött haza, és arra gondolt, hogy itt együtt lesz a család, s talán a kovácsműhelyt újra meg tudja nyitni, és önálló lesz megint. Mert itt, ebben a házban hátul, a legvégén, ott volt a kovácsműhely, kovácsmester volt, maszek. Hazajöttünk, a papánk nem tudott itthon dolgozni, '51-ben ilyen nem volt, hogy maszek. Ráckevén összeállt, azt hiszem négy kovács, és KIOSZ-nak hívták, kovácskisiparos-szövetség volt, kisiparosok szövetsége. A négy kovács ott dolgozgatott, három vagy négy évig. És aztán megengedték, hogy maszek legyen, és akkor '55-ben, '54-ben maszek lett, kovács lett újra idehaza, berendezte a műhelyt, újra itthon dolgozott. Én meg a Csepel Autógyárba jártam, ott tanultam, még most is megvan az a tanműhely, a 208-as tanintézet, abban indították be azt a tanintézetet. Mi voltunk a legelső tanulók '52-ben, mert '51-ben mentem ipari tanulónak. Négy évet kint jártam német iskolába, az jó volt, aztán mikor hazajöttünk, akkor mindjárt a magyar. Hát nem is tudtam jóformán magyarul, ott mindig a német srácok között voltam a mamával, ha hazamentünk, akkor svábul beszéltünk, kint németül beszéltem a gyerekekkel, és nehéz volt nagyon, mikor '51-ben tavasszal hazajöttünk. Tizennégy éves gyerek voltam aztán mindjárt a felnőtt emberekkel kellett menni a csatornába dolgozni, iszapolni a csatornát. Fiatal srácok, nyár, meleg volt, beállni a csatornába, a mély csatornába, a vizet lezártuk, hogy ne nyakig a vízben álljunk, és azt az iszapot kellett kitermelni. Ezt csináltam, amíg nem kezdődött az iskola. Aztán szeptemberben bementem tanulónak, akkor az iskolánk Erzsébeten, az állomással szemben volt, most új épületek vannak ott, azelőtt ilyen régi épületek voltak, ott volt az iskolánk fönt, az emeleten. A tanintézet meg Csepelen volt a végállomásnál, ahogy van a gyorsvasútnak a végállomása, ott volt a tanintézetünk. '52-ben itt indult be a gyártelepen, akkor a Steinmetz kapitány 208-as tanintézet volt, mi állítottuk be a satupadokat, satukat szereltünk fel. Aztán még olyat is csináltattak velünk, hogy volt a tornateremben, fölhólyagzott a parketta, nem tudom miért, nedves lett, vagy mi, s az inasokkal szedették föl. Versenyben szedtük föl a parkettát. '52-ben, '51–'52-ben, aztán '53-ban szabadultam, szintén ott, mert akkor kétéves volt a tanulóidő, nem három. A Csepeli Autóban szabadultam, teherautó-szerelő lettem. Nem mondhatom, hogy autószerelő, teherautó-szerelő, mert csak teherautók mentek, Csepel teherautók. Mint segéd másfél évet dolgoztam. Nem sokat kerestem, ezerötszáz forint volt a havi kereset. Egy kerékpár hat-

száz forint volt, és ezerötszázat kerestünk, most többet keresnek. Akkor azt mondta a papa: „Maradj itthon, úgyis bevonulsz '56-ban! '56-ban bevonulsz, aztán másfél évet itthon leszel, segítsz nekem." Elég sok volt a munkája, itthon maradtam. Azt '56-ban jött az ellenforradalom, akkor azt mondták, ellenforradalom, nem volt szabad mondani, hogy forradalom. „Mi volt? Forradalom? Ellenforradalom, elvtársak!" '56-ban nem volt bevonulás, nem volt megbízható magyar hadsereg, mindenkit elzavartak, aztán '57-ben vonultunk be, nagypénteken. Ott kezdődött a kiszúrás, hogy nagypénteken hívtak be, már nem tudtak várni hétfőig vagy keddig, nagypénteken kellett bemenni. Fölmentünk Ráckevére a Sas vendéglőbe, ott gyülekeztünk, aztán gyalog föl az állomásra, senki nem tudta, hova visznek, az titok volt. Amikor a vonaton mentünk, akkor mondta meg a tizedes, hogy Marcaliba megyünk, Somogyba. Az olyan titok volt, nem volt szabad megmondani, hogy hova visznek. Marcaliban letöltöttem másfél évet, szerencsénkre beszámították azt a fél évet, amit itthon voltunk. Így csak másfél év lett. Azt mondta az ezredparancsnok: „Maguk egy fél évig szabadságon voltak, ne is próbáljanak szabadságot kérni, úgysem mehetnek haza!" Nagypénteken vonultam be, április 19-én, és szilveszterkor jöttem először haza. Ha valaki hazajött tárgyalás vagy haláleset, vagy valami más miatt, az úgy jöhetett haza, hogy fegyveres kísérettel és egy tiszttel. Nagy nehezen '58. november 4-én szereltem le. Aztán '58-ban, november 28-án megnősültem, '59-ben született a Jani fiam, a nagyfiam, aztán mit mondjak még? Apám meghalt '67-ben, anyám '86-ban, feleségem '99-ben, én meg itt vagyok sántán.

Malenkij robotra vittek el valakit az Ön családjából?

Édesapámat. Édesanyámnak is mennie kellett volna, ott is volt a községházán, én nyolcéves voltam. Mamát is elvitték oda, de sírt a mama, hogy egyedül itt maradok, és a Makády orvos, akkor megnézte a szemét, s azt mondta, beteg. Azt mondta az orosz nőnek, hogy kisgyerek van otthon. „Nem baj, nem baj!" – azt válaszolta. De az orvos azt mondta, beteg. Így maradhatott itthon édesanyám, apámat elvitték, aztán majdnem ottmaradt, majdnem ottmaradt.

Hova vitték őt?

Novidombász, azt hiszem. Ő katona is volt kint Oroszországban, hazajött, szilánkot kapott a szemébe, és hazajött. Az oroszok már itt voltak. Hazajött Pestre a kórházba, és azt mondta a zászlósnak: „Én már vissza nem jövök, az oroszok már itt vannak, hazajövök szabadságra, és kész!" Azt mondta: „János bácsi, azt csinál, amit akar!" Itt voltak az oroszok,

akkor itthon maradt. Elástuk a katonaruhát, azt is megtalálták, az istálló sarkában elástuk, ezek mindent megtaláltak. Úgyhogy a papa hazajött, itthon maradt, utána jöttek, elvitték robotra. De a lányok jobban bírták valahogy, azt mondták, hogy szívósak, olyanok, mint a macskák, szívósabbak. Lány is maradt pár ott, de nem sok. Férfi, olyan férfi maradt ott, aki itthon jól tartotta magát, pocakos volt, jól éltek aránylag, azok hamar elmentek. Egy kanál kását kaptak, és azt a kását nem púpozva, hanem így még lehúzta, így. Azt és egy kis meleg levest, kis káposztalevél úszkált benne, az volt a leves, meg egy kis kása. Pedig ott volt a nagy prizma összerakva, hatalmas, hosszú, nagy prizma, búza, krumpli ott fagyott meg. Össze volt rakva, és kívül egy vastag, mit tudom én, fél méter vagy méteres réteg megfagyott kívül, és alatta meg konzerválódott a búza meg a krumpli. Ha tudtak, akkor mentek oda lopni, csináltak egy lukat. De egy orosz mászkált ott, nem nagyon tudtak lopni. Az egyik illető mesélte, hogy jött egy kutya, ezt a kutyát el akarták kapni. Elkapták a kutyát nagy nehezen, és megették a kutyát, megfőzték. Olyan betegségük volt, flekktífusznak mondták, ilyen folttífusz. Aki hideg vizet ivott, annak vége volt, lázas lett, kívánta a vizet, ivott hideg vizet, és meg is halt. A papám mindig azt csinálta, hogy fölforralta a vizet, és amilyen forrón csak tudta, úgy itta. De így sem nagyon bírta már, csodálkozom is, hogy már '47-ben haza tudott jönni kora tavasszal. Romániában volt a kórházban, ott német orvosok voltak. Tudott németül, ugye, és kicsit följavították, hogy egyáltalán az utat kibírja hazáig. Így jött haza '47-ben, kora tavasszal. Itt jót evett, és hirtelen fölhízott, és akkor az volt a baj, hogy hirtelen fölhízott. Két hétig kórházba került, és ott fogyókúrán tartották, és így jött rendbe. És akkor jött a telepítés. Megint ki.

Itt volt a Volksbundnak szervezete Szigetbecsén?

A Volksbundnak? Én nem tudok róla, én gyerek voltam. Azt tudom, hogy egyszer a németek itt voltak, a Holdonner Orbán bácsinak a házában, ott tartottak a németek összejövetelt, ott kint, a Zöldfa utcában. Én olyan kiskölök voltam, benéztünk, és ott a német katonák táncoltak a lányokkal, meg szépen muzsikáltak, erre emlékszem. Itt a másik szomszédban, Dávid bácsinak hívták, emlékszem, ez kazánkovácsként ment nyugdíjba, Pesten dolgozott a Weiss Manfrédban, és az mondta, hogy a községházán fölolvasták, hogy kik vannak benne a Volksbundban, az én nevemet is olvasták. Szót kért: „Ez a gyerek sehogy sem lehetett benne a Volksbundban, ez még nyolc- vagy hétéves gyerek volt, hogy lehetett?" Azt mondták, hogy itt van a neve. Tőlünk senki. A háború alatt, mielőtt véget ért, '44-ben lehetett, jött egy német, a papa ismerte, ilyen

barna karpaszománya volt. Azt mondta, jöjjünk el velük, a németekkel, mert jönnek az oroszok, azok majd fölakasztanak bennünket lábbal föl, és tüzet fognak rakni a fejünk alatt. Azt mondta a papa, nem megyünk. „Ha mi nem bántjuk őket, ők se fognak bennünket bántani.” Nem mentünk el. Egy pár család elment velük, itt a másik utcában, azok elmentek. Rosszul jártak, mert kint Németországban nagyon rossz volt a helyzet, itt jobban jártak volna, itt falun, mint ott, mert semmi nem volt. Olyan szegény volt az az ország, hihetetlen. Ott semmi nem volt, az összes gyár le volt bombázva. Ott semmi, egy tűt nem lehetett kapni, semmit. Mikor elvittek, a határnál egy hosszú szipkás ember, azt mondták, zsidó, az mászkált ott. Azt mondta ez a hosszú szipkás ember: „Die sind alle freiwillig gekommen.” [Ezek mind önkéntesen jöttek.] Azt mondta a német: „Ja, wir wissen es.” (Tudjuk). Az emberek beszélgettek ott a németekkel, azt mondták, hogy nagyon-nagyon rossz a helyzet, semmit nem lehet kapni. A világon semmit. Chemnitzet ’45. február 2-án, mikor már szinte vége volt a háborúnak, akkor bombázták le. Szemetek voltak az angolok, hát Drezdát is február – nem tudom – 16-án bombázták agyon. Addig nem bántották. Látták, hogy az még áll, bosszúból, gyerünk, verjük agyon! Hát mit tudtunk csinálni? Az egyes villamos egészen, ahol mi laktunk, még tovább is ment. Fölszálltunk az egyes villamosra, tizenöt pfennig volt, és elmentünk egészen a végállomásig, át Chemnitz végéig, néztük a gyönyörű házakat, ahogy le voltak bombázva. Fele ház le, a másik fele állt. A bútorok lógtak, a két-három emeletes – nem voltak magas házak – házakból. Végig. A legtöbb olyan volt, hogy a fele ház volt csak lebombázva. Ha a gyárat agyonverték teljesen, a kémény, az állt, az bírta. Az nem dőlt el. Volt, amikor luk is volt, a magas kémény oldalán luk, és nem dőlt el, pedig a gyár romokban volt. Nagyon-nagyon össze volt verve, templom, minden. Azt mondták, hogy minden égett, foszforbombákat dobtak, és égett az egész város, minden, a gyerekek meg menekültek a gyerekkocsikkal februárban. Úgy, ahogy tudtak, kifelé a városból.

SS-sorozás volt itt a településen?

Nem, nem volt. De olyan volt, hogy összeszedték az ifjúságot, de most kik estek bele, azt nem tudom, csak emlékszem, hogy jött egy német teherautó, aztán összeszedték a legényeket, és vitték őket. Ez már ’44 végén volt. Az én nagybátyám is benne volt, mert az ’25-ös születésű, és elvitték őket Sopronba, ott egy vendéglőudvarban voltak két hétig, jól érezték magukat, fociztak, aztán kiabálták neki, hogy „Gulyás, lökd ide a labdát!” Egy magyar tiszt meghallotta. „Gulyás, jöjjön ide!”

Azt mondta: „Hát nem szégyelli magát, magyar ember létére beáll SS-nek, német katonának?" Azt mondta a nagybátyám: „Mi nem önként jöttünk, úgy hoztak ide." Azt mondta a tiszt: „Ajánlom maguknak, hogy szökjenek meg minél előbb." Meg is fogadták a tanácsot, elszökött mind, ketten maradtak. De hát ők nem önkéntesek voltak. A németek nemegyszer olyat csináltak, hogy kellett az SS-be – mit tudom én – tíz ember, akkor te leszel, te leszel, és kész. Hiába, nem önként volt. Kellett az ember, aztán SS lett.

Megkérdezték azt, hogy miért, mi alapján telepítik ki Önöket?

Nem emlékszem, hogy kérdeztük volna. Ez van, menni kell. Utána mindenki azt mondta, ezt azért csinálta a magyar állam, a Rákosi – az egy zsidó volt, Róth –, mert a németek azt csinálták a zsidókkal, és bosszúból, így akarták visszaadni a zsidók, így torolták meg a svábokkal, hogy kitelepítették őket. Becsén háromszor volt kitelepítés. A harmadik, az '48-ban volt, elvittek – azt hiszem – négy vagy öt családot, az osztrák határon ott letették őket, tessék leszállni, menjenek, ahova akarnak. Volt, aki átment Ausztriába, ott dolgoztak egy parasztnál, egy kicsit összeszedték magukat, aztán egyszer hazajöttek. De mire mi hazajöttünk, a házunk megvolt, de ez egy öreg parasztház volt, nádtetős, egy sváb lakott benne, és azt mondta a tanácselnök, ha azok megengedik, őneki nincs kifogása, hogy behurcolkodjunk ide, akkor jöjjünk be. Megbeszéltük velük, azt mondták: „Nyugodtan, hát maguké a ház, elférünk." Mondta a tanácselnök: „Majd elmennek, ha tudják, hogy maguké a ház, majd elmennek, ha találnak maguknak más lakást." Fél év után el is mentek, és akkor nagy nehezen, nem tudom, mennyit kellett fizetni a házért, megkaptuk a házat vissza a nevünkre. Itt is volt egy öreg ház, itt mellettünk, azt is megvásároltuk olcsón, mert az is összedőlőfélben volt, a Güttler-ház, megvettük, így most van egy nagyobb portánk, mert olyan kicsi volt, hogy éppen csak egy bejáró volt a ház mellett. Így most nagyobb a portánk. Azt nem mondtam még, hogy amikor átvittek Németországba, vagonokban Pirnába, és közvetlenül a határ mellett van Bad Schandau és Pirna. Pirnában letettek egy hatalmas nagy – nem tudom, mi lehetett – kastélyba, annak a padlásán helyeztek el minket. Az összes becseit. Hatalmas nagy, hosszú padlás volt. Legalább két hétig ott voltunk. Aztán egyszer jöttek, hogy megyünk tovább. Fölraktak minket vonatra, és jöttünk Flöchába, az az Érchegységben van, ott éjjel lekapcsolták a hátsó részt. Egy része jött vissza Olbernhauba, az Érchegységbe, minket, a szerelvény elejét, minket vittek tovább Chemnitzbe. Ott megint volt egy gyár, a Hammel, ott voltunk vagy két hétig abban a

gyárépületben. És onnan vittek aztán tovább, ott már velünk voltak a nagymarosiak, ott már össze voltunk keveredve. Onnan vittek teherautón Chemnitzbe, nem direkt a városba, hanem a külvárosba, ott, ahol a házak nem voltak annyira összeverve. Bementünk, megáll az autó, bementek a férfiak, jöttek vissza, azt mondták: „Nem tudunk ide bemenni, nincs tető! Ki lehet látni, ide nem lehet.” Ezek meg nem tudták, akik idevittek minket, hogy ott nincs tető. Az apámmal és a nagybátyjával, a feleségével együtt laktunk egy évig egy lakásban. Egy szoba volt, egy nagy szoba, és volt egy kis spájzszerű, egy pince, az volt az egész. Éjjel arra lettünk figyelmesek, hogy valami mászkál, bogarak vannak. Tele voltunk poloskával. Szóltak, nem tudom hol, jöttek ki permetezni a poloskákat. Büdös volt, meg erős szag, nem lehetett bemenni, de a poloskák megdöglöttek. Ágyat úgy kaptunk, mert üres volt a lakás, szoba, nem volt semmi. Nem tudom hol, asztalosok összeeszkábáltak ilyen gyors ágyakat, csak úgy nagyjából, ki volt gyalulva, összerakva, se festék, semmi, natúr szín, és kaptunk egy sparheltot, ott főztünk, ott aludtunk mindnyájan egy évig. Akkor tudtunk szerezni másik lakást, beljebb mentünk a város felé. Egy kétemeletes ház volt. Annak is az egyik sarkát a bomba leverte, de addigra már megcsinálták, mire odamentünk, addigra már összehozták. Előttünk volt egy ház, az telitalálatot kapott. Romban volt. Csak romok voltak, lefelé jobbra volt egy paraszttáz, a völgyben, azt is telitalálat érte. Az állomástól olyan kétszáz méterre laktunk, az állomást keresték az angolok, az állomás nem kapott, csak a környező házak. Az állomás épülete épségben maradt. Egy szerelvény jött Sziléziából, mert a lengyelek is kitelepítették a németeket Sziléziából. Jött a szerelvény, ott áll a magas gáton az állomás előtt, mert észrevették, hogy megtámadták az állomást a repülők, megállt, nem ment be az állomásra. Észrevették az angol repülők, és megtámadták a szerelvényt, a kocsik legurultak, rengeteg halott volt. Szemetek voltak azért az angolok, az biztos! De hát a németek kezdték.

Amikor hazajöttek, akkor mit tapasztalt itthon?

Olyan volt – még most is nagyon tudok haragudni, annyira nyaliznak most a sváboknak –, akkor nem volt szabad németül beszélni sem. Ha az iskolában valaki németül beszélt a tízórain, kint, a szünetben, volt két besúgó lány, azok mindig füleltek, és megmondták a tanítónak, pedig az is sváb volt, a Majoros tanító. Kihívott minket, és körmöst kaptunk. Elverték a körmünket, ha németül beszéltünk. Azelőtt Becsén mindenki németül beszélt. Hiába volt az anyja magyar, a gyerek tudott németül, svábul beszélt. Az én anyám is itt született Becsén, de magyar szár-

mazású, a dédnagyapám az ráckevei volt, az nem is tudott nagyon svábul, az itt tanult meg Becsén svábul. Gulyás, hát az tiszta magyar név, hogy Gulyás. A Gulyásoknak nem kellett kimenni, azokat nem telepítették ki. Se malenkij robotra nem vitték a fiúkat, pedig hát svábok voltak. A dédnagyapám az rosszul beszélt, az itt tanult meg svábul Becsén. Mikor nőről beszélt, akkor Er, fordítva mondta mindig, amikor fiú, akkor azt mondta, Sie.

A malenkij robotra elhurcolás hogy történt?

Olyat csináltak – nem tudom, mondta-e ezt már valaki, én utána tudtam meg –, hogy szántottak a magyar becsei lányokkal, szántottak. Úgy, hogy az orosz fogta az ekét, és befogott nyolc vagy tíz lányt, azok húzták az ekét, a lányok. Úgy szántottak. Jött arra egy orosz, egy másik idősebb orosz, az köpött egyet. Ilyet csináltak, lányokkal szántottak. A roboton sok ember ott maradt, de gondolom, nem csak Becséről. Az élettársam Nagyszékelyről származik, az is egy nagy sváb falu volt. Ott mi van! Tavaly voltunk ott. Ahogy megy az ember végig az utcán, sorra dőlnek össze a házak, a régi sváb házak. A svábokat kitelepítették, hoztak oda Felvidékről, mint ahogy ide Becsére is felvidékieket, és azok, hát munkájuk nem volt, elmentek. Elmentek máshová, a ház ott maradt és dől össze. Ott a faluban a 40%-a a házaknak dűlőfélben van. Ott mentünk, kérdezték: „Házat keresnek? 200 ezerért megkaphatják." Menekülnek onnan az emberek, nincs munkalehetőség. Pedig a svábok jó helyet választottak maguknak, mert nagyon szép környék az ottan, Nagyszékely.

3.2. „…MERT VOLT MIT ELVENNI TŐLÜNK…"[257]

A. F.-et családjával együtt 1947 augusztusában telepítették ki Baranya megyéből egy Drezda melletti kis faluba. 1948 tavaszán együtt szökött vissza a család. Ausztriában letartóztatták, de néhány nap után elengedték őket. A magyar határon elfogták és néhány hét után ismét kitoloncolták őket Ausztriába, ahonnan azonnal visszaszöktek.

Úgy kezdődött, hogy '947 augusztus 27-én reggel öt órakor jöttek be a rendőrök a házba, fölzavartak bennünket, és azt mondták, hogy pakoljunk össze, harminc kilót vihetünk magunkkal, mert ki leszünk telepítve. Addig szó sem volt róla, hogy ki leszünk telepítve. Mert mi nem

[257] 1928. F. 19.

voltunk se volksbundisták, se német nemzetiségűek, a Magyar Élet Pártnak voltunk a tagjai, magyarok voltunk. Csak éppen az, hogy nem tagadtuk meg az anyanyelvünket. Később azt lehetett hallani, hogy azért telepítettek ki bennünket, mert jöttek a felvidékiek, és ezeknek meg már nem tudtak helyet adni, minden ház meg volt töltve. Akkor azt csinálták, hogy akik német anyanyelvűek voltak, azokat fogták, kitelepítették, hogy legyen helyük a felvidékieknek. Akik volksbundisták voltak, német nemzetiségűek voltak, SS-ek voltak, meg minden, azokat meg itt hagyták, mert azoktól már mindent elkoboztak, kirabolták már őket, de nekünk még megvolt minden vagyonunk. Egyszer csak fogták, beállítottak, és kivittek innen. Minden, állattól kezdve, minden ott maradt. Csak azért, hogy hát… mert volt mit elvenni tőlünk. Összepakoltak, illetve vittek teherkocsival, leszállítottak Villányba. Újra beraktak marhavagonokba, ott össze voltunk zsúfolva, és ott álltunk egy pár napig. Villányban az volt az első, hogy behívtak, a vasútállomásban egy terembe, ott kizsebeltek bennünket, elvették az összes pénzt, ami a zsebemben volt, az értékpapírunkat vagy az értékünket, ami volt, elvettek tőlünk mindent. Utána vissza a vonatokhoz. Több napot, nem is tudom, hogy hány napot voltunk Villányban. Utána kivittek, ment a szerelvény föl Budapestre, ott álltunk, mert aznap volt pont a választás. Ott álltunk, a rendőrök, akik kísértek bennünket, azok leléceltek választani, na és aki meg akart lógni, az el is ment, eljött. Mi nem, mert féltünk attól, hogy mit csinálnak, ha esetleg elkapnak. Utána elmentünk fölfelé, Szobnál át egészen Brnóig, Brnótól Prágába, Prágától Drezdába. Drezdában elkanyarodott föl egészen a lengyel határig, a Cottbus város. Cottbus mellett, Hoyerswerdának hívták azt a kis települést, ott voltunk táborban, korábban a németek francia tiszti szállásnak használták ezt a helyet. Egy hétig ott voltunk, tisztálkodhattunk, kaptunk ennivalót, és onnan szortíroztak el bennünket hol a bányába, hol a gyárakba, hol a parasztokhoz. A családok, akik össze akartak tartozni, egy helyre mehettek. Mi parasztokhoz kerültünk Drezda mellett közvetlenül. Én parasztnál voltam, az öcsém egy másik parasztnál, a nagymama szintén egy másiknál, és a szüleim is külön-külön, így voltunk elszórtan. Dolgozgattunk, kaptunk harminc márkát egy hónapban. Vittünk egy bödön zsírt, hogy legyen élelmünk, és édesanyám eladta, egy kiló zsírért kapott harminc márkát, úgyhogy egy kiló zsírért dolgoztunk egész hónapon át. Ez volt ősztől tavaszig, és megbeszélték a többiekkel, a rokonsággal, hogy hazamegyünk. Mi nem tartozunk oda, mi hazamegyünk. Tavasszal, amikor az időjárás olyan volt, hogy neki lehetett indulni, akkor el is

jöttünk, elindultunk haza. De nem mertünk errefelé jönni, Csehszlovákián keresztül, mert ezek rettenetesen bántak el a külföldiekkel, és főleg a német anyanyelvűekkel, úgyhogy öt határon kellett átjönni, mire hazajöttünk. Elindultunk április közepén Drezdából, átmentünk az orosz zónán – egy évvel azelőtt, tavasszal még az amerikai zónába szállították a svábokat –, de aztán rájöttek, hogy Kelet-Németországból rengetegen disszidáltak át a nyugati zónába, szóval az orosz zónából átmentek az amerikai zónába. Ott már alig volt ember a kelet-németeknél. Rájöttek, hogy nem kell ezeket a magyarországi svábokat nyugatra szállítani, szállítsuk keletre. Így kerültünk mi arra az oldalra. Elindultunk hazafelé. Németországban először is az orosz zónából át kellett menni az amerikai zónába. Az amerikai zónában mentünk egészen Ausztria határáig, ott még az angol zónában. Nappal mentünk vonattal, éjjel meg a határon mentünk át. Mikor bekerültünk Ausztriába, ott az osztrákok elkaptak egyszer, az osztrák csendőrség. Bezártak, elvittek a fogdába, pont húsvét volt, azt mondták, a fogdában nem lehet maradni húsvétkor, tűnjünk el. Kaptunk egy papírt, hogy átutazhatunk Ausztrián keresztül. Így indultunk el az angol zónába.

Ki adta ezt a papírt?

A csendőrség, az osztrák csendőrség. Azt mondták, hogy Ausztriában nem maradhatunk, mert van itt ember bőven, jöjjünk el az országból. Az angol zónából át kellett mennünk az orosz zónába, mert Ausztria is négy vagy három részre volt felosztva: francia, angol és amerikai. Nem, négy zónára, ruszkik is voltak. Elmentünk egészen Grazig, ez pont húsvétkor volt, ott voltunk még a húsvéti misén is, s este indultunk el a magyar határig. Szentgotthárd felé indultunk. Átmentünk a határon, olyan szerencsétlen helyen voltunk, hogy a határ, ilyen cikcakkos volt, az egyik oldalt bementünk, a másikon kijöttünk. Elkaptak bennünket a magyar határőrök. Bevittek Szentgotthárdra, s ott voltunk pár napot, aztán Körmenden, ott is egypár napot, s fölvittek Szombathelyre, nem, Győrbe, ott is voltunk egypár napot, és utána vittek fel Pestre, a Toloncházba. Ott két hétig voltunk, két hétig. Tele lettünk tetűkkel, lenyírtak kopaszra bennünket, és egyszer csak összepakoltak – voltunk vagy harmincan, negyvenen –, és betettek egy szerelvénybe, indíts vissza Hegyeshalomra. Este értünk oda, kivittek a mezőre, egészen a határ széléig, ott befektettek bennünket a búzába, s azt mondták, ha este sötét lesz, akkor menjünk át Ausztriába, menjünk vissza Németországba. Ott feküdtünk, hát most mit csináljunk, menjünk át? Voltunk valami hatan, a nagybácsim meg a nagynénim, a Mammelék, és akkor megállapodtunk

abban, hogy elindulunk haza. Mert már korábban is voltak, akik így hazajöttek. Akkor a nagynénémék itt voltak, mondták, hogy jöjjünk nyugodtan. Éjjel elindultunk gyalog, látom a mosonmagyaróvári nagy kéményeket, a gyárkéményeket, nagyon szép világos volt, és annak az irányába mentünk, ráültünk a vonatra, és hazajöttünk. Itt már nem csináltak semmit. A fő cél az volt, hogy elkobozzanak mindent tőlünk az égvilágon. A vagyonunkat elveszítettük, jók leszünk melósoknak. Ez volt a fő cél. Minden vasárnap kellett jelentkezni a rendőrségen mint szökevényeknek, de utána már nem bántottak bennünket, tulajdonképpen ami a céljuk volt, hogy elvegyenek házat meg mindenünket, az megtörtént. Így jártunk.

A tágabb családjából mindenkit kivittek, vagy volt, akik itt maradtak?

Ami egy család volt, azt úgy kivittek mindenkit.

Mindenkinek sikerült visszajönni, vagy volt, aki kinn maradt?

Nem. Voltak olyan családok, akik csak német anyanyelvűek voltak, de a lányuk esetleg egy német nemzetiségűhez ment férjhez, ezek nem mertek visszajönni. Akik volksbundisták voltak, vagy német nemzetiségűek, kint maradtak, ezek az emberek nem jöttek vissza.

És a családjából volt, aki kint maradt? Mindenki visszajött?

Visszajött, a nagymamám az később jött vissza, de mi mindnyájan visszajöttünk. A nagymamám, az idősebb volt, azért később, és az rendes útlevéllel jött vissza.

Mikor volt, amikor ő vissza tudott jönni rendes útlevéllel?

Ez körülbelül '58-ban, körülbelül ilyesmi lehetett. A konzulon keresztül kapott egy útlevelet, nekünk kellett egy nyilatkozatot aláírni, hogy mi eltartjuk, mert idős volt, mi eltartjuk addig, amíg meg nem hal. Így rendes útlevéllel jött vissza. Pestig jött, és akkor én autóval mentem föl, ott megvártam, úgy hoztuk haza. Öregasszony volt már, arra az útra ő nem mehetett gyalog, amit mi csináltunk.

Mennyi ideig tartott az út, mikor visszajöttek Németországból, az mennyi ideig tartott?

Hát tíz nap. Igen.

A toloncházzal együtt?

Nem, a toloncház… Nappal mentünk vonattal, és éjjel átmentünk a határon.

És hogy sikerült a határokon átszökni?

Úgy, hogy tudtuk már félig-meddig, már érdeklődtünk a többiektől, és ott is érdeklődtünk, és így mindig sikerült átmenni. Azért kétszer elkaptak. A zónában, ott nem kaptak el, csak itt az osztrákok kaptak el,

meg a magyarok kaptak el, mert nem jól tudtuk a határt, és összevissza, hol bementünk, hol ki, és így.

Hogy jutott eszébe, hogy visszaszöknek?

Mi nem odavalósiak voltunk. Mi egyáltalán nem tartottuk magunkat németeknek. Nem úgy, mint ezek, akik volksbundisták voltak, meg német nemzetiségűek. Ezek az emberek előnyben voltak, mert ezek az emberek fel voltak készülve a kitelepítésre, ezeknek össze volt csomagolva minden cakompakk, ami volt nekik, azt elvitték. De mi nem voltunk fölkészülve, mert először, amikor a kitelepítés történt, egy bizonyos rendeletben nem volt arról szó, hogy a német anyanyelvűeket is, hanem a Volksbund-tagokat, meg a német nemzetiségeket is. Ezekkel még nem is telepítettek ki. Itt a szomszéd községben, meg Ivánbattyán, Bóly, arrafelé, ott egy évvel azelőtt volt egy kitelepítés, Somberek, meg arrafelé, ott csak azokat vitték el, akik nemzetiségiek, meg a volksbundistákat. Akik anyanyelveseknek vallották magukat, azokat nem vitték ki. Később, '47-ben, mikor Tildy Zoltán volt a köztársasági elnök, a kisgazdapártnak elnöke, ezek megállapodtak abban, hogy elteszik. De hát '47-ben, kérem, már a kommunisták voltak hatalmon, azt csináltak, amit már akartak!

Voltak konfliktusok a betelepülők meg az itteni lakosok között?

Nem volt ilyen konfliktus, nem volt, mert ezek az emberek is meg voltak verve, csak avval a különbséggel, hogy mi harminc kilóval mentünk el innen, bennünket harminc kilóval vittek ki, ezek meg még az istállótrágyájukat is elhozták Felvidékről. Mindent, az égvilágon, a cserepeiktől kezdve mindent elhozhattak. Ez volt nekünk a vesztünk, mert akkor már azt csináltak, amit akartak a kommunisták, hogy sok felvidékit átnyomtak a szlovákok, és ezeket már nem volt hová elhelyezni. Nem volt hely, gondolták, hogy két dolgot egybecsapunk. Ellopták a vagyonunkat. Elrabolták, még kint sem voltunk, már ott állt a teherkocsi, már vitték ki a bútorunkat Pécsre. És akkor el tudták helyezni ezeket a felvidékieket. Ilyenek voltak. Sajnos ezek akkor azt csináltak, amit akartak. Ez volt.

És Palkonyát a háború előtt főleg németek lakták?

Ez tiszta német falu volt. Én nem palkonyai vagyok, hanem újpetrei. Ide nősültem. Itt nem volt kitelepítés, Palkonyán. Itt nem volt. Villánykövesd, Villány, ezt a falut kihagyták.

Újpetréről sok embert elvittek?

Újpetrén, hogyne. Akinek volt még háza, meg gazdasági épülete, meg minden, ahová a felvidékieket be tudták tenni, mert parasztok voltak,

azokat kitelepítették, akik volksbundisták voltak, azokat nem bántották, azokat meg itthagyták. Mert nem volt mit elvenni tőlük.

A németországi dolgokra emlékszik? Mit dolgoztak, hogyan fogadták a németek Önöket?

Gondolhatja, hogy örültek azok a német parasztok, mikor harminc márkáért dolgoztunk egész hónapban! Ahol én dolgoztam, az egy magas rangú katonatiszt volt. Az internálva volt. A családja egyáltalán nem is tudta, hogy hol van. Ezek örültek. Volt egy lengyel gyerek, egy fiú, akkor mi ketten voltunk, s volt még három lány ott a parasztházban. Valami hatvan hold földje volt, és mi ott voltunk, éhbérért dolgoztam. Kaját kaptunk. Húst nemigen láttunk, zöldséget. Szegény lengyel gyerek, azok még rosszabbul jártak, mert azokat úgy zavarták el. Nem volt, hogy bevitték a vagonba, sorba állították és elzavarták, ki a határból. Gyalog kellett menni nekik ki az országból. Még rosszabbul jártak, mint mi magyarok. Mondhatjuk azt, talán még annak is örülhetünk, hogy marhavagonban vittek ki bennünket.

Meddig maradtak kint, Németországban?

Augusztustól áprilisig. A telet áthúztuk, és akkor indultunk el.

Mindenki, csak a nagymama maradt hátra?

Csak a nagymama. Ő később jött, mert nekünk sem volt itten hely, hol ide mászkáltunk, hol oda, vándoroltunk itten, mint a zsidók, kérem, izében… Mert nem is nagyon akartak fölvenni az emberek, albérletet adni vagy bérletet adni, meg ilyenek. Mert mi németek voltunk. Ez volt a bajuk.

Mit találtak itt a faluban, mikor visszajöttek, hogyan fogadták Önöket? Nem voltak feljelentések?

Itt nem volt, itt csak egy kitelepítés volt. Egy volt csak.

Razziák, visszatoloncolások?

Nem, itt Újpetrén nem. Minden vasárnap jelentkezni kellett a rendőrségen. '50-ben, később már nem kellett.

Hogyan tudtak új életet kezdeni, amikor visszajöttek?

Elmentünk kenyeret keresni, napszámba mentünk. És szerencsénk volt, mert Ivánszőlősön van egy nagy szőlősgazdálkodás vagy oltvány, és itt rengeteg embernek, több száz embernek adtak munkát, és szerencse volt, hogy odamentünk, és így tudtunk gyarapodni.

Vissza tudták vásárolni a házukat, amit elvettek?

Hát vissza lehetett volna vásárolni később, de hát mikor már… Tulajdonképpen eladó volt a mi házunk, eladó volt, mert ez a két cseszkó, aki bent lakott, ezek elhaltak, a fiú a szomszédba nősült, és meg

tudtuk volna venni, de hát annyiért nem vettük meg. Én idenősültem Palkonyára, az öcsém meg Pécsen volt alkalmazásban, és ott épített házat is, akkor ők már bent laktak.

Arra emlékszik, hogy az állampolgárságot hogyan, mikor kapták vissza?

Fogalmam sincsen, hogy mi történt, erről egyáltalán szó sem volt, csak tudom, hogy '48-ban jöttünk vissza, és '50-ben kaptam egy sorozási papírt. Besoroztak. Négyszer hívtak be, mire egyszer benntartottak, mert mindig létszám feletti voltam, mindig volt valami. Két hónapig maradtam bent mint póttartalékos. De állampolgárság, erről nem volt szó.

És a háborúra emlékszik?

Hát hogyne! Végigéltem a háborút. A háború is úgy volt, hogy Újpetrén laktunk, pont a plébániahivatallal szemben. Ott voltak a német megfigyelők a plébániahivatalban, a generális meg a parancsnok, mindig ott voltak, pont szemben. Féltünk attól, hogy lesz még egy támadás, és pont bennünket fognak összeverni, mert a ruszkik tudták, hogy hol van a főhadiszállás. Fogtuk magunkat, az egész család, elmentünk a szomszéd községbe, föl, Peterdre. Peterden akkor még nem volt köves út sem, semmi, oda mentünk fel, és vártuk meg, hogy mi lesz: elmentek a németek, és akkor jöttek az oroszok. Amikor vége volt a háborúnak, két-három nap, elvonultak, akkor mentünk vissza. Volt egy szomorú eset. Amikor jöttünk hazafelé, a földúton fölfelé, Újpetréről jött egy ruszki, be volt rúgva, hintóval meg lovakkal, és hajtott felfelé, és két nagynyárádi iskolás gyerek – Pécsre jártak iskolába – ment hazafelé, és ezek rájuk mentek, és az egyiket, szegény gyereket elütötte, a másik meg elszaladt arra lefelé, szomorú eset volt.

Volt, aki katonáskodott a családban?

Édesapám. Német anyanyelves, de a national sozialismusnak meg a Volksbundnak nagy ellensége volt. Erre azt csinálták itt Újpetrén, hogy fogták ezeket az embereket, besorozták kérem, SS-katonának. Az édesapám is SS-katona volt, meg is volt bélyegezve. Elvitték, most tessék elképzelni, hogy ezek az SS-ek közé betették az édesapámat, és ezek ellenségek voltak, állandóan bántottak bennünket. Állandóan azt mondták, hogy mi angolok vagyunk, hazaárulók vagyunk, mert mi nem harcolunk Hitlerért. Most tessék elképzelni, hogy mi ezekkel egy vagonba kerültünk, mi magyar érzelműek, ezek pedig tiszta hitleristák voltak, és soha nem is beszéltek velünk, mert mi elárultuk a németséget. Szóval voltak nagy ellentétek.

Édesapja merre katonáskodott, hova vitték?

Lengyelországban volt, és utána Dániában, akkor Dániában került fogságba, angol fogságba, és Bucherthalban volt lágerban. Két évig volt, akkor engedték haza őket. Angol fogságba került.

És ő mikor jött vissza?

'47 tavaszán.

Visszajött, és utána kivitték?

Utána meg vitték.

A Volksbundnak volt szervezete Újpetrén?

Hogyne, persze, nagy szervezete volt. Talán volt 10% Újpetrén, akik nem voltak volksbundisták. A családunk nem, rokonok sem. És azok, akik a legnagyobb pártszervezők voltak, meg minden, a Volksbundnak meg pláne, ezek leléceltek. Volt Újpetrén dr. Bauer, orvos. Az a Volksbundnak tagja volt, alapító tagja. Mikor jöttek a ruszkik errefelé, akkor fogta magát, és lelécelt. Mindenki azt gondolta, hogy kiment Németországba. Aztán a fene! Pár évre rá a nagybácsim kapott egy idézést Pécsről a bíróságra. Elment a bíróságra, ő sem tudta, hogy miért. Kérdezik, ismeri-e ezt az embert. Azt mondta, igen. Ő a Bauer. Az ügyész vagy kicsoda fölolvasta, hogy micsoda nagy ember, ő elébe ment az oroszoknak, meg így meg úgy. Innen Újpetréről Miskolcra költözött. És akkor ezt fölolvasták, hogy pártbizottsági tag, megyei pártbizottsági tagja a kommunista pártnak, meg hogy elibe ment az oroszoknak. Kérdezték a nagybácsimtól, hogy van-e valamije ellene? Azt mondta, hogy nincs semmi. Mit mondjon? Mikor beharangozták neki előre, hogy micsoda nagy ember Miskolcon, megyei pártbizottsági tag. Tulajdonképpen a national sozialismus meg a kommunizmus között nincs semmi különbség, nem? Csak annyi különbség, hogy a national sozialismusban azok a zsidókat irtották ki, a kommunizmusban, a sztálinizmusban a saját embereiket. Viszont egyforma az elméletük, teljesen egyforma, úgy a vallás ellen, mint a gazdaság, a jómódú emberek ellen. Ez egy és ugyanaz volt.

A földreform meg a pártok megjelenése a faluban a háború után hogy történt?

Ez úgy történt, ahogy a betelepítés volt. Ha valamelyik telepes vagy felvidéki bekerült a házba, odaadták annak a háznak a földjét is. Így mindenki tudta, hogy ennek ez a földje, és úgy kapták meg a földet. Így volt az elején. Később már kezdődtek a tsz-ek. Mert az elején úgy volt, ahogy a telepes abba a házba bekerült…

És a pártokra, a politikai pártokra, a faluban milyen…?

Volt a parasztpárt, akkor a szociáldemokrata párt, a kisgazdapárt és a kommunista párt. Újpetrén akik német anyanyelvesek voltak, azok álta-

lában mind a szociáldemokrata pártba léptek be. De mi lett a vége? Ez lett pont a kommunizmusnak a legnagyobb ellensége, akiket ki akartak irtani, pedig a szociáldemokrata párt a háború előtt is volt. Nagy hagyománya volt.

Mikor hallottak először a kitelepítésről?

Hogy ki kerül ki, nem lehetett tudni. Előtte úgy lehetett tudni, hogy odaküldtek a községbe egy tíztagú rendőrséget. Körülbelül tízen voltak, nem tudom biztosan. A kitelepítés előtt mindig egy csoport rendőrt kiküldtek, abból lehetett tudni, hogy lesz kitelepítés. Na ja, a végén már mi is hallottunk arról, hogy bennünket is elvisznek, mert már máshol is voltak olyanok, hogy német anyanyelveseket elvittek, akik nem voltak volksbundisták, se német nemzetiségűnek nem vallották magukat, akkor már félig-meddig közzétették.

Oroszországba vittek embereket el Újpetréről malenkij robotra?

Sokat, sokat. Nagynéném is ott halt meg, az is ott halt meg, szegényke. Hát sokat. Hogy mennyi ilyent vittek el Újpetréről, nem tudom megmondani, de több ember halt meg a háború után a Szovjetunióban, mint a háború alatt, az biztos. És közte rengeteg nő, akiket elvittek.

Valaki visszajött a családjából, vagy csak a nagynénjét vitték el?

A testvére, mert a testvérével élt, az is visszajött, tavasszal visszajött, és augusztusban velünk ki is vitték Németországba. Az most is kint van.

Mesélt arról a nagynénje, hogy ott kint hova vitték, mit csináltak?

Bányába vittek általában. A nagynénim meg olyan szerencsétlenül járt, hogy hazaengedték a testvérével együtt, és Romániában volt egy nagy láger, a szerelvényt, ami Ruszkiból visszajött, a lágerben is végigvizsgálták az összes embert, hogy nem beteg-e, és a nagynénimnek volt egy nagy sebe a lábán, és őt visszatartották. Foksániban volt, a húgát visszaengedték Magyarországra, a nagynénimet meg ott tartották, és nyoma veszett. Kész volt.

A nők is a bányákban dolgoztak?

Persze, bányában dolgoztak. '44 karácsonykor vitték el őket, és '47-ben jöttek vissza. De hát nem egyszerre jöttek vissza, volt olyan, aki ott volt négy évig, volt, aki két vagy három évig, és így részletekben jöttek vissza. Általában azok a nők maradtak ottan, akik jó erősek voltak. A nagynénám jó erős nő volt, az meghalt, a húga, az ilyen kis asszony, az meg eljött. Ezek általában átvészelték ezt az időt…

A háború előtt mi volt a véleményük a sváboknak a magyarokról?

Hát nem találkoztunk. Itt nem is volt nem sváb, mindegyik német község volt. Itt van Újpetre, Pécsdevecser, Kiskassa, mi csak errefelé

voltunk. És innen Újpetrétől fölfelé, Kisherend meg Peterd, azok már magyar községek voltak, de mi nem találkoztunk azokkal.

Lényegében a betelepítéskor jöttek csak magyarok Újpetrére?

Csak akkor, igen. Az édesapám is polgáriba járt, és előtte elment ide Nagytótfaluba, ez tiszta magyar község, akkor nyári időben, mikor három hónapig szünidő volt, oda ment magyarul tanulni, hogy mégis a gyerek megy polgári iskolába Pécsre, hogy mégis tudja, hogy mi az az asztal vagy a szék. Hát még az irodában is, a jegyzőségen is, mindenhol csak német volt. Úgy, mint Erdélyben a magyar községekben, ott is magyarul vannak a hivatali dolgok is.

Azt mondta, hogy németül tanult az iskolában, ez állami vagy egyházi iskola volt?

Egyházi, azelőtt minden iskola egyházi iskola volt, ott ők dirigáltak, a püspökség. Utána lett csak állami iskola, a háború után. Római katolikus elemi iskola, az volt kiírva. Ezen a részén, itt mind katolikusok voltak a svábok. Viszont Tolna megyében, arrafele, meg itt, Borjád, Bóly, ott lutheránusok, evangélikusok vannak.

Emlékszik tipikus sváb ünnepekre a háború előttről?

Újpetrén a legnagyobb ünnep a pünkösd volt. Óriási nagy fölvonulás volt, lóháton meg biciklin, a lovak sörénye be volt fonva piros-fehér-zöld szalaggal, mint a kenyérünnep… Nagy ünnepek voltak, főleg a pünkösd másnapja, az volt Újpetrén a legnagyobb ünnep. Nagy ünnepek voltak. Hát igen, szép volt valamikor, azért az ember mindig várta a következő ünnepet, az ember mindig fölkészült. Volt a pünkösdi ünnep, az aratóünnep, a szüreti ünnep, az ember mindig várta a dolgokat. Már csak a drogok vannak. Itt Palkonyán is van egy nagy ünnep, pünkösd másnapján van a borfesztivál.

Milyen egyesületek vagy körök voltak a faluban?

Újpetrén volt római katolikus olvasókör. Az nagyon jó volt. De az általában csak télen volt, mert nyáron a parasztok el voltak foglalva. Ott Újpetrén most az orvosi rendelő van, az volt a római katolikus olvasókör. Általában szombaton este jöttek össze, de csak télen. Voltak ilyen előadások. Általában a papok, Újpetrén is három pap volt. Volt két orvos, a jegyző. Ezek voltak a falunak az értelmisége. Ezek tartottak előadást, ez nagyon érdekes volt.

Voltak családi történetek vagy elbeszélések arról, hogy a családja hogy került Újpetrére? Vagy a németek hogy kerültek erre a területre?

Úgy hallottam, 1710-től 1750-ig, ötven éven keresztül, ötvenéves betelepítés volt. Újpetrére betelepítettek száz családot. És amikor meg-

volt, mindenki megkapta a házhelyet, és minden család kapott harminckét hold földet. Na most, ez el volt osztva négy részre: keleti, nyugati, déli és északi részre. A harminckét hold földet a jégverés miatt osztották el. Ha jön a jégverés – általában minden évben –, nehogy esetleg az összes harminckét hold föld egy helyen legyen. Így volt a vetésforgó is. A feleségem mondta, hogy ott lent a nyári konyhában volt egy szentkép, és a hátuljára rá volt írva, ahogy indultak ki Németországból, Bajorország, Fekete-erdőből, tutajon jöttek be a Dunán végig. Rá volt írva minden, hogy mikor jöttek el, mikor jöttek ide. Anyósom elégette, csinált egy nagytakarítást, hogy az olyan öreg, pedig hát… Lehetne értékelni most, így meg az ember nem tud semmit. Most csak annyit tudok, hogy Fekete-erdőből származunk.

A háború előtt milyen volt a család vagyoni helyzete?

Huszonkét hold földünk volt, és két hold szőlőnk, gazdálkodtunk. A házban három szoba, három konyha volt. Akkor még úgy voltak az épületek, hogy szoba, konyha, szoba, konyha, ilyen hosszú házak voltak Újpetrén. Tipikus sváb házak voltak. Fölépítettek a szüleim egy vadonatújat. ’43-ban felépítették, ’47-ben elvették. Öt évet laktunk bent. Azért érdemes volt, mi? Ennyit dolgozni előtte, hogy másnak legyen valami.

A családban volt, aki megváltoztatta a nevét, aki magyarosított?

Tőlünk nem. De Petrén volt, ezeket ugyanúgy kitelepítették, ugyanúgy kitelepítették! Ötpengős magyarnak mondták, mert öt pengőbe került egy magyarosítás, ugyanúgy kitelepítették őket! Volt egy rokonom, az Szőllősinek magyarosította magát. Kitelepítették, de nem is jött haza, mert mind a két lánya olyanhoz ment férjhez, aki a Volksbundnak tagja volt. Ezek nem jöttek vissza, miért jönne vissza, mikor ott van a két lány, és ők kint maradtak Németországban. Ott is halt meg szegény.

Vegyes házasság volt a családban?

Vegyes házasság egyáltalán nem volt, mert először is magyar házasság nem lehetett, mert nem lakott itt magyar, a körzetben sem. A Volksbund idejében meg olyan sem volt, hogy aki német anyanyelves volt, elvette volna egy volksbundosnak a lányát. Egyáltalán nem is tárgyaltak, olyan ellenzékünk volt. Teljesen különítve voltunk, mi, akik nem voltunk, s ők, akik érintve voltak a Volksbundban. Úgyhogy nem is nagyon érintkeztünk velük. Ennyire lenéztek bennünket. És akkor ilyenekkel együtt, gondolhatja, együtt, egy vagonban kivinni Németországba, hogy ezek hogyan röhögtek miránk! Konfliktus nem volt a szállítás közben, de azért mégis kiröhögtek, hogy kivittek bennünket Németbe annak ellenére, hogy végig voltunk… Szóval hogy magyarok vagyunk.

3.3. „BATYUVAL JÖTTEK, BATYUVAL MENJENEK!"[258]

Sch. A.-t 1947-ben nagyszüleivel együtt telepítették ki Bács-Bodrog megyéből egy Pirna környéki településre. Szülei Magyarországon maradtak. Három hónapi németországi tartózkodás után döntött a visszaszökés mellett. Ausztriában, majd a magyar határon is elfogták. Többheti fogva tartás után ismét kitoloncolták, a határról azonnal visszaszökött.

Vaskút község Bács-Kiskun megye, illetve a régi Bács-Bodrog vármegye déli részén, Bajától 8 km-re, déli irányba fekszik. A község nevét először Baskuta néven, az 1400-as évben egy birtoklevélen említik. 1725 körül kezdenek a németek betelepülni. 1770-ben már 156-an lakják, 1772-ben 158-an, 1793-ban 252-en. 1880-ban 5101 lakosa volt. Az 1941-es népszámláláskor 4705 fő. Ebből német 3846 (81,7%), magyar 608 fő, szerb, horvát 217 fő. Ez a bevezetés azért készült, hogy a térképen legyen hol elhelyezni. Én csak a kitelepítésről szeretnék megemlékezni, de nem hallgathatok a malenkij robotra elhurcolt honfitársaimról. Vaskútról 1945. január 20-án és 22-én összesen 164 személyt, 144 férfit és 20 nőt hurcoltak el, akiket gyalogmenetben hajtottak Kiskunhalasra. Útközben 21 személynek sikerült megszöknie, 14 férfit és 4 nőt a sors megkímélt a várható szenvedésektől. A többieket Románián keresztül a Szovjetunióba hurcolták, és különböző bányákban dolgoztatták, ahonnan 48 férfi és 3 nő soha nem tért vissza. Folytatom a magyarországi német kitelepítéssel. A potsdami egyezményre hivatkozva a magyar kormány már 1945. december 22-én elkészítette a kitelepítési rangsort a 12.330/1945. rendelet értelmében, Tildy Zoltán miniszterelnök aláírásával. Ez zavaró egy kicsit, mert Tildy Zoltán köztársasági elnök is volt, de '45-ben Tildy Zoltán miniszterelnök volt. A rendelet értelme: minden magyar állampolgár, aki az 1941-es népszámlálás alkalmával német anyanyelvűnek vallotta magát, vagy német nemzetiségűnek, továbbá a Volksbundnak vagy a fegyveres SS-nek tagja volt, ki kell telepíteni. A magyar kormány 70.010-es BM-rendelete értelmében Vaskút községből három csoportban Németországba, amerikai zónába telepített 940 főt. Pár nappal később a felét a bajorországi Schweinfurtba, a másikat a szintén bajor Oldenburgba tették le. Az 1946-os kitelepítés után minden elcsendesedett, mivel a nyugatnémet amerikai zóna nem volt hajlandó több kitelepítettet fogadni. Ezzel a kedélyek újból megnyugodtak.

[258] 1930. F. 31.

Aztán, mint a villámcsapás, úgy érte a vaskúti faluközösséget 1947. augusztus 18-a. Ez egy hétfői nap volt. Hajnalban sokan arra ébredtek, hogy feltűnően nagy a motorzúgás. A korán kelők, akik a határba vagy a szomszédos Bajára indultak dolgozni, már a faluból nem juthattak ki, mivel a kitelepítési rendőrség hermetikusan körülzárta a községet. Reggel a kisbíró (kézbesítő) a kitelepítési jegyzéken szereplő lakosokat értesítette, hogy 100 kg-os csomagot készítsenek fejenként. Egy óra múlva jött értük a teherautó. A csomagban 20 kg élelmiszer lehetett, ez persze hozzátartozott a 100 kg-hoz, melyben 7 kg liszt és kenyér, 1 kg zsír, 2 kg hús és 2 kg hüvelyes bab, borsó, 8 kg burgonya lehetett. A továbbiakban elvihették készpénzüket, ékszereiket, az iparosok kéziszerszámokat, nem gépekre gondolok. Itt látszott beigazolódni az a mondás, amit az akkori parlamentben egy képviselő mondott, aki mellékesen katolikus plébános volt, nem akarom megnevezni… Varga Béla. Azt mondta: a németeket batyuval kell elküldeni, mert batyuval jöttek, batyuval menjenek. Ez volt, ez a hivatalos… Megkezdődött a teherautókkal a kiszállítás a vasútállomásra. A szabad ég alá történt a lepakolás. Azok jártak jól, akik később kerültek sorra, mivel azoknak több idejük volt átgondolni, mit is vigyenek. Még aznap, 1947. augusztus 18-án mindenkit kiszállítottak, így az őrzésük is könnyebb volt. Másnap reggel megérkeztek a tehervagonok, és megkezdődött a bepakolás. Ez 1947. augusztus 19., mely tartott körülbelül délután két óráig. Majd elhagytuk a hőn szeretett szülőfalunkat, a szerelvény 1373 főt számlált. A következő állomás Baja volt, ahol körülbelül másfél órát álltunk, ott még lehetett esetleg vásárolni valamit. Megkérni valakit, nem lehetett elmenni, megkérni valakit, hogy ezt és azt vásároljon, de a rendőrök, akik a szerelvényt ellenőrizték vagy védték, azok megnézték, hogy ki mit vesz vagy mit ad oda. Egyébként ez volt az első szerelvény, mely Németország keleti részére, azaz a Szovjetunió által megszállt területre érkezett. Mikor elindult, ezért emlékszem határozottan erre az időre, mert elindulunk délután négy óra körül Bajáról, és este, mikor Budapesten keresztülmentünk, akkor az augusztus 20-i tűzijátéknak a fényeit még lehetett látni a tehervagon kis ablakán keresztül. Ezért emlékszem egész pontosan az időpontra. Négy napot utaztunk a kelet-németországi Pirna városáig. Ez azért tartott ilyen hosszú ideig, mert mi mellékesek voltunk – hogy úgy mondjam –, itt a tehervonatokat meg a személyvonatokat előre kellett engedni. Sokszor volt, hogy órákig álltunk, míg továbbmehettünk. A pirnai, úgy nevezték Grauekaserne, szürke laktanyába lettünk elhelyezve, egy egészségügyi táborba, hogy megvizsgáljanak

bennünket, nincs-e valami betegségünk, vagy valami. Mikor ez megtörtént, addigra a hatóságok már elintézték, mindenkinek megvolt, hogy a tábort hová, merre fogja elhagyni. A munkaképeseket és az idősebbeket Auerbach felé, a középnémet Érchegységbe, egy bányavidék felé, az idősebbek és a fiatalok pedig – úgy állították össze a családokat – azok itt maradtak Pirna környékén, tehát Szász-Svájcban. Én is Szász-Svájcban maradtam, mert akkor töltöttem be a tizenhetedik évemet. Milyen előrelátó volt a német hatóság, hogy nem nagyszobákat, de gyönyörű szép lakást kaptunk, amiben valóban lehetett lakni, és ezt mindenki megkapta. Nekünk volt két kisszoba, egy konyha. Mivel négyen voltunk, nagyapám, nagymamám és a dédnagymamám. Én meg a hentesmester – akinek a házában kaptuk ezt a lakást – segédjével a padlástérben laktam. Jó is volt. Minden reggel, mikor felébredtem, kinéztem a tetőablakon, a Liliensteinre láttam, ez egy gyönyörű szép hegy Königsberggel szemben. Be kellett jelentkezni a hatóságoknál. Íme az eredeti bejelentőlap, 1947. szeptember 5., akkor lettünk a táborból elbocsátva. Mi voltunk az első szerelvény, amit az előbb mondtam, amit Kelet-Németországba vittek. Aki dolgozni tudott és akart, itt nem számított az, hogy idősebb, mert Németországban már akkor is hatvanöt éves korig kellett dolgozni, csak utána mehetett nyugdíjba. A dédnagypapám azt már majdhogynem elérte, de még ő is dolgozott, a Bad Schandau-i vasútállomásnál dolgoztam. A két sínpár közül, mert ez egy nemzetközi fővonal és két sínpár volt, az egyiket felszedtük, és építettünk hosszú kitérőket, hogyha két vonat találkozik, egymást ki tudja kerülni. Rögtön vagonba raktuk a síneket, és több mint valószínű, a Szovjetunióba kerültek. Ezt csináltam három hónapig, de vészesen fogyott a magunkkal hozott élelmiszer, délutánonként a nagymamáéknak szereztem be tűzifát, mentem az erdőbe. Gondoltam egyet, elhatároztam magam, bejelentettem nekik, hogy az élelmiszerrel való bánásmód miatt, mivel nagyon fogy, elmegyek Nyugat-Németországba, és megpróbálok hazajutni. A lényeg a következő: kerestünk heti 32 márkát. Azzal ugyan nem kaptunk semmit, mert egy valamirevaló Chesterfield Nyugatról csempészett cigaretta, az öt márka volt. Tehát el lehet képzelni, hogy ezért vehettünk durván hat cigarettát, mondjuk, legrosszabb esetben hetet. De mit lehetett kapni, például hajolajat, tehát olyan dolgot, ami nem volt létszükséglet, ezt nagyon olcsón meg lehetett kapni, nagyon méltányos áron, de nem volt semmi. Élelmiszert nem lehetett venni, mert ott úgy volt, hogy a földmunkásnak, akinek volt egypár gyümölcsfája vagy volt X hold földje, a hatóság kijött érés előtt, és megsaccolta, hogy ebből

ennyi kiló vagy ennyi mázsa lehet, ezt be kell szolgáltatni, a többivel szabadon rendelkezhet. Így persze tudnivaló volt, hogy csak abból lehetett élni, amit jegyre kaptunk, a kenyeret is jegyre kaptuk. Volt nehéz testi pótjegy, amit azok kaptak, akik effektíve dolgoztak, a többiek meg lényegesen kevesebbet. Ezt untam én meg, mert akkor voltam a legjobb növésben, tehát ettem volna, mint a sáska, és nem volt. S ezért gondoltam, visszajövök Magyarországra, először Nyugat-Németország, persze csak úgy tudok jönni, ahol beszélni tudok. Az utazáshoz, hogy egyáltalán elérjem a nyugatnémet határt, engedélyt kellett kérni a hatóságtól. Mert úgy volt, hogy aki 50 km-es sugaron túl akart utazni a lakóhelyétől, annak engedélyt kellett kérni, hogy utazhasson, tehát a menetjegy mellé egy külön bilétát csatoltak, amiben rajta volt, hogy X ide és ide akar menni, és nyugodtan mehet, mert ezt a vonatban ellenőrizték. Nem volt általános, de ellenőrizték. Nekem szerencsém volt, mert sokan a vaskútiak közül, a fiatalabbja Auerbachba ment, oda a bányába, ott volt nem messze Adorf. Én megnéztem térképen, Adorf, szemben Hof, valahogy csak átjutok a határon. És Adorfba kértem rokoni látogatásra engedélyt, megkaptam minden további nélkül. Délután indultam, és valamikor éjjel tizenegy óra körül érkeztem meg Adorfba. De a vonatot körülfogták a rendőrök, mivel határállomás volt, vagyis a határőrök, és mindjárt le is kapcsoltak. Megkérdezték, hogy hol lakik az, ahova akarok menni, persze címet nem tudtam. Így akkor rögtön bevittek. Volt egy különálló épület, ahol az elfogottakat egy terembe bezsúfolták. Ez későn volt, ott már zajlott az élet, mert voltak már vagy ötvenen-hatvanan. A legtöbbjük csempész volt, mert nagyban ment a csempészet Nyugat-Németország és Kelet-Németország között, akkor még nem volt Nyugat- és Kelet-Németország, hanem amerikai zóna, orosz zóna, tehát a két zóna között. A pálinka, az volt a főcikk. És reggel kihallgatás. Én este kerültem sorra a kihallgatással, és akkor visszaadták a papírjaimat azzal a föltétellel, hogy vissza kell menjek, mert ha még egyszer elcsípnek, akkor elhúzzák a nótámat. Vissza kell mennem az eredeti lakhelyemre. Én meg nem mentem vissza, bevágtam magam a legelső erdőbe. Közel, akkor már tudtam, hogy Adorf, hát itt már nincs messze a határ. És ott megvártam, tájékozódtam, hogy hogy is legyen. Közben ott az erdőben találkoztam három lánnyal, szegények nagyon… Azokat is elvitték malenkij robotba, a Szovjetunióba, és nem Romániába engedték vissza, hanem Kelet-Németországba, és a szüleik ott voltak Romániában, vissza akartak menni Romániába. És ezekkel ott… Ők se voltak egyedül, én se, hát így megnőtt a bátorságunk. Közben megindultunk, úgy ritkás

volt az erdő, lehetett látni nagy fényességet, gondolván arra, hogy az lesz a nagyváros a határ túloldalán, Hof. Ahogy szép lassan bandukolunk, egyszer csak egy reccsenést hallunk, eltört egy gally, valaki rálépett. Mondom: „Gyorsan lefeküdni!" Lefeküdtünk, és jött velünk szemben valaki, azt hittük, hogy határőr, így a sziluettben, ő Hof felől jött, a fényben láttam, hogy hátizsák van a hátán, és pont nekem jött. Nem szóltam volna egy szót sem, de majdnem rám lépett. Akkor kiáltottam rá, hogy: „Halt!" Ez annyira megijedt, hogy öt percig nem tudtunk belé lelket verni. Mikor már észhez tért, hogy mi nem határőrök vagyunk, se nem csempészek, semmi, akkor elmondta, nyugodtak lehetünk, már a határ túloldalán vagyunk, tehát Nyugat-Németországban, azaz az amerikai zónában. Mentünk a fény után, és hajnalban megérkeztünk. Mindjárt megnéztük, hol a pályaudvar, elballagtunk. Megváltottam a jegyet, szerencsétlen lányok is Regensburgig velem jöttek. Még az este Regensburgban voltam. Flottul ment ott, nem volt semmi gond. Regensburgból másnap továbbmentem Passauig. Ez már a Duna és az osztrák határ. Ott voltam négy napig egy uszályon, egy magyar uszályon, ami a Dunán vesztegelt vagy árura várt. Szerencsém volt, mert ezek tolnai hajósok voltak, tehát szintén sváb legények. Négy napig voltam ott, tájékozódtam a városban, kiderült, hogy a legtöbb magyar, az ott csapódott le Passauban, tehát az osztrák és a német határon. Annyi volt a magyar, hogy alig lehetett más beszédet hallani. És onnan aztán négy nap múlva megindultam fölfelé, Passautól 28 km-re, Wegscheid felé. Ott léptem át a határt. Útközben találkoztam több, szintén Magyarországra visszatérni akaró kitelepített némettel. És akkor így együtt maradtunk. Wegscheidtól egy egész napi járóföldre egy vendéglőre találtunk, egy kis útszéli faluban. Bementünk és megkérdeztük: megfizetjük, engedjen bennünket ott aludni, zárja be a kocsmát, megfizetjük, amennyit kér – volt nálunk pénz, volt magyar forint, német márka, ami kellett –, és ez meg is ígérte. Lefeküdtünk, mindjárt elaludt mindenki, egyszer csak arra ébredtünk föl: „Ausweis, bitte!" Följelentett bennünket persze, jó pontot akart szerezni. Elcsíptek bennünket. Bevittek Urfahrba, ez Linzcel szemben egy kisváros, a Duna innenső oldalán. Én ennyi csempészárut, az ékszerektől kezdve tűzkőig, ennyit nem láttam, mint ami ott halmozódott, mert nyilván mindegyiket odavitték. Négy napon keresztül kihallgattak, míg adtak egy menlevelet, hogy a magyar határig bántatlanul mehetünk. De ez volt a baj, mert tizennégyen voltunk, de mind a tizennégy másfelé akart menni! És egy menlevelet kaptunk. Itt az volt az érdekes, hogy három napon belül hagyjuk el az országot. Mindegy,

hogy milyen irányban, akár kelet felé, Magyarország felé, akár Nyugat-Németország felé. Bizony nemegyszer volt, hogy le akartunk szállni a vonatról, mert gyanús elemeket láttunk, de volt razzia a vonaton, amíg együtt voltunk, nem volt baj. Csak később Bécsben, ott az egyik erre, a másik arra, a harmadik amarra ment, és így hát nem tudtuk magunkat igazolni. De azért szerencsésen átmentem a határon, egy családdal együtt, egy kislány, egy férfi, egy nő, tolnamözsiek voltak.

Hol találkozott velük?

Véletlenszerűen Urfahrban, mert azokat is elcsípték, és négy napig fogva tartották. Ott összehaverkodtunk. Mivel nekem nem volt csomagom, én tisztán mentem, mert aki csomagot vitt, az már gyanús volt. Ezek meg megkértek, hogy a határon nem vinném-e át a két bőröndjüket, mert mindegyiknek maradt még mindig egy bőrönd. Mondom, nagyon szívesen. Hát, ha elcsípnek, elcsípnek, mi történhet? Sopronnál léptük át a határt, és a soproni sörgyár kerítésének az oldalában vártuk, míg mozgolódás kezdődik, mert hajnalban értünk oda, hogy kezdenek a járókelők járni, akkor nem lesz föltűnő. De bizony föltűnő volt a bőrönd. Ha én bőrönd nélkül megyek, semmi bajom nem lett volna. De mivel két bőröndöt cipeltem, rögtön gyanús voltam. Bevittek bennünket Sopronban a rendőrségi őrszobára, onnan csomagostul másnap reggel az Államvédelmi Hatóságnak a helyiségeibe valahová, nem tudom megállapítani, életemben akkor jártam ott először és sötétben. A lényeg: megbilincselve, hangsúlyozom, átadtak bennünket az ÁVH-nak. Ott először – a csomagjainkat elvették, azok már ott voltak az Államvédelmi Hatóságnak az irodájában, ahol kihallgattak bennünket – a zsebekből mindent ki kellett rakni, és utána végigtapogattak bennünket. Én elfelejtettem – mert két nadrág volt rajtam –, hogy a belső nadrágom hátsó zsebében volt a borotvaecsetem. Megtapogatták, visszahőköltek, szedjem ki. Mit tudom én, mit hittek, hogy gránát, kitettem a borotvaecsetet, majdnem elröhögtem magam, de aztán azt a pofont, amit akkor kaptam, mert nem raktam ki, ezt nem tettem zsebre. Na, ezzel nem volt vége. Hozták be a két bőröndöt: „Magáé?" Megismertem, hát én hoztam. „Az enyém." „Mi van benne?" Mondom: „Ruhanemű." „És még?" Mert ők már megnézték, hogy mi van benne. „Ruhanemű." Akkor azt mondta: „Hát akkor nézzük!" Gyerekholmi és ékszer volt benne. No most őszintén, mondjam meg, kié a csomag? Már láttam, hogy nincs mit hazudozni. Áthoztam szívességből valakinek. Akkor aztán volt pofon, cipóra dagadt a képem. Megnyugodtam, nincs semmim, csak a személyes holmim. Visszakerültem a soproni rendőrségi fogdába, ott voltam egypár napig.

Annyi volt a poloska, hogy a fal véres volt. Engem szeretnek az ilyen állatok, egyszerűen nem tudtam aludni. Csak nyomkodtam a jó kövér poloskákat. Elszívták egy csomó véremet. Aztán összeállítottak egy transzportot, és négy nap múlva mentünk Budapestre, a toloncházba. Azért toloncház, mert oda minden külföldit begyűjtöttek, és onnan toloncolták ki különböző államokba őket. Én is oda bekerültem. Akiket begyűjtöttek, mindegy, hogy mikor, vagy akik valahonnan jöttek, azok egy úgynevezett egeresbe kerültek, egy nagy terem volt, priccsekkel, vaságyakkal, de nem volt semmi, csak a sodrony. Fáradt voltam, ledőltem, elaludtam. Arra ébredtem, hogy valaki ráz. Mit akar? Nem is tudtam hirtelen, hogy hol vagyok. Akkor látom, egy ismerős arc, szintén vaskúti. Bizonyos Rosmanitz Ferenc, fodrász volt az illető. Ő is ki lett telepítve, ő már megelőzött, ő is ment volna haza, mert a felesége itthon volt. Ő már régebben bent volt, mivel ő fodrász, házimunkás volt. A rendőröket meg az ilyen nagyobb fejeket ő borotválta. És aztán beszélgettünk: „Én elintézem neked – mondta –, hogy bekerüljél a házimunkások közé, akkor szabad bejárásod van mindenfelé." Vártam, vártam, de az első két-három nap nem sikerült. Fát vágtam a konyhára, fűrészeltem, hasogattam, míg egyszer csak jött: „Megvan, elintéztem, a kapuhoz mehetsz írnoknak!" Mert volt egy olyan kapu, ahol akit behoztak, azon keresztül jöhetett csak, azon keresztül is szabadult. Ez volt a mellékkapu, mert a főkapu a Mosonyi utcából nyílt. Ez egy hátsó kapu volt, ott jöttek be a teherautók, amik hozták a kenyeret, az élelmet, meg ezt-azt. Az összesnek – sokszor bizony elgémberedett a kezem –, akit behoztak oda, a nevét föl kellett írni, születési évét, születési helyét, hol volt az utolsó lakása. Nagyon jó volt ott. Annyi mindent tanultam tizenhét éves létemre, hogy egy életre elég volt. Mert ott mindenféle ember megfordult. Naponta legalább hetven-nyolcvanan szabadultak, hetven-nyolcvan vagy száz főt hoztak be. A kocsiknak a rendszámát, azt is mind föl kellett írni. És váltottuk egymást négyen. De a negyedik, az egy tartalék volt. Én mindig benne voltam, vagy éjjel, vagy délelőtt, vagy délután. Mikor nem volt semmi, én ráértem a rendőrökkel – mert kettő állt a kapunál – beszélgetni. Nagyon jó barátságban lettem velük. Tudtam értesíteni rajtuk keresztül a szüleimet, hogy itt vagyok. Vasárnaponként volt a látogatás, apám már az első vasárnap el tudott jönni. A látogatás nem tartott tovább, mint öt perc. Azt úgy kell elképzelni, hogy két ilyen farúd között egymástól három méter távolságra, a hozzátartozók az utca felől, a többiek az udvar felől, közte meg a rendőr sétált, hallotta, hogy mit… Így beszélhettünk csak egymással. Én is köztük voltam, mert én

írtam, kihez jöttek, azt akkor értesíteni kellett. Kint, a rúdon kívül volt három-négy házimunkás, akinek odaadtam a papírt, hogy ezt és ezt értesítsd, és amikor lejött, akkor beszélhettek. Ez így működött. Eljött apám is. Persze én egész délelőtt – amíg szolgálatban voltam – beszélgethettem vele, mert ott voltam, közben csináltam a dolgomat, de azért beszélgethettem vele. Hozott cigarettát, mert abban az időben dohányoztam, hála istennek, most nem. És sok olyan dolgot, amit nem lehetett volna elvileg, de én be tudtam vinni. A végén a jólétet is meguntam, és azt mondtam, hogy én szeretnék írni egy szolgálati jegyet, amiben kérem, hogy mivel a szüleim itt vannak, ezért itt szeretnék maradni. Ment a levélváltás, ez-az, kérvények, de nem történt semmi, a végén meguntam. Azt mondtam, vigyenek vissza Németországba, ahonnan eljöttem. Persze ezt nem lehetett, csak a határig vihettek, hivatalosan át nem adhattak az osztrák hatóságoknak, hanem csak megmutatták, ott van Ausztria, tessék elhagyni az ország területét. Ez így is történt. Elfogadták, hogy én vissza akarok menni. Sokan voltunk, vagy százan, szépen hajnalban, még nem volt világos, megbilincselve, Keleti pályaudvar, és isten veled, Hegyeshalomnak. Azok a katonák kísértek bennünket, azoknak egy része, akiket ismertem. Útközben még meg is lazították a láncot, mert nem bilincs volt akkor, hanem lánc. Odaértünk, létszámellenőrzés, megvagyunk, nem szökött meg senki, a hegyeshalmi határőrségnél átvettek bennünket, és azt mondták: irány Ausztria. Megindultunk az úton. Elég nagy távolság volt a két határállomás között, közben a senki földjén lehetett lavírozni. Sokan ki akartak menni újból, azok továbbmentek, de én vissza akartam jönni. Az volt a szerencse, hogy mire odaértünk, addigra leszállt a köd. Ez december eleje, december 5-e, 6-a körül lehetett, és köd volt. Már délután három órakor akkora köd volt, hogy nem nagyon lehetett látni. Én meg mindjárt, ahogy látótávolságon kívül voltam, mert úgysem lehetett látni a köd miatt, én már meg is fordultam. És jöttem vissza. Persze volt ott egy-két incidens, lövés is, mert nem akartunk megállni, mert többen voltunk, akik vissza akartunk jönni, és mi egy csoportban maradtunk. Az osztrákok elfogtak bennünket, és forint ellenében elengedtek. A fejünk fölött lőttek, tudtuk, hogy nem… de meg kellett állnunk, mert hátha rosszul céloznak… Megfizettük őket, és eljöhettünk. Még ugyanazzal a vonattal, amelyikkel mentek vissza a rendőrök, én is visszamentem. Megismertek, nem szóltak egy szót sem. Beérkeztem Pestre, ott volt egy kis rizikó, mert másnap jött látogatóba Tito, gyakorlatilag mindenkit ellenőriztek, még az állomás körül is, de én nem estem bele, mert nem volt már se csoma-

gom, semmi az égadta világon. Egy-két koszos ing a zsebemben. Szépen megindulhattam egy címre, a szüleimnek egy távoli rokona a Váci utca 34. alatt lakott, oda mentem el. Megfürödhettem, rendbe tettem magam, ruhámat, mindent. Aztán indultam haza. December 8-án érkeztem Baja közelébe, hangsúlyozom, Mátéházapusztán leszálltam, ott volt ismerősöm egy tanyán, pár napig a tanyán voltam, míg kipuhatoltam, hogy a szüleim hol laknak, s nincs-e itt valami erős ellenőrzés. És szépen hazaértem. Mondom, nem mertem először elmenni. És bizony, amit mondok, abból kellett újból felállni. Egy szőlőkunyhóban laktunk hatan. Rokon is volt ezek között. Egy szőlőkunyhóban hatan, szó szerint. Nem volt se igazolványom, semmim. De kint a szőlőben a kutya sem keresett senkit. Munkám is volt, mert ott dolgoztam a szőlőtakarásban, tavasszal a szőlőnyitásban, télen a trágyát ástuk el, szóval megvolt a munkám mindig. Édesapámmal mentünk ketten. Olyan is volt, amikor nagyon hideg volt, hogy söprűt kötöttünk. De tavaszra… Én tanuló voltam, nekem szakmát kellett tanulni, vagy valamit csinálni. Vagy visszamegyek, vagy bemegyek a rendőrségre, jelentkezem, hogy tegyenek vissza. Bementem a rendőrségre tavasszal, mikor már jó idő volt, így mégsem lehet leélni egy életet. Bementem a rendőrségre, jelentkeztem. Megmondtam, hogy honnan jöttem, milyen kalandos körülmények között jöttem haza. Azt mondták: jól van, tudomásul veszik. Behívtak háromszor-négyszer, hogy ugyanazt vallom-e. Nagy nehezen visszakaptam az állampolgárságomat, mert az is elveszett, a kitelepítéssel együtt automatikusan német állampolgár lettem. És egyszer csak jött egy papír, hogy elértem a tizennyolc évet, tehát jelentkeznem kell sorozásra. Így teljes értékű magyar állampolgár lettem, hogy már a hadsereghez is behívtak sorozásra. De előzőleg, rögtön abban a pillanatban, mikor megkaptam az állampolgárságomat, kerestem magamnak egy helyet, mivel tanulni nem tanulhattam iskolában, mert osztályidegen voltam, nem beszélve arról, hogy a polgári iskolai bizonyítványomba be volt írva, hogy édesapám foglalkozása – mert '44-ben végeztem a polgárit – földbirtokos. Nem volt iskola, ami fölvett volna engem! Szakmát kellett tanulni, de az sem volt könnyű, mert oda se vettek föl. Az volt a szerencsém, hogy volt egypár maszek, jó nevű cég, amiknél jelentkeztem, és az egyik ismerősöm volt, valamikor ő szerelte nálunk a villanyt, és ehhez a céghez el tudtam helyezkedni mint tanuló. Azt mondtam, amíg engem tanít, addig ne fizessen egy fillért se. De nagyon rendes volt velem szemben, mert a harmadik hónap után már kaptam rendes fizetést, majdnem olyat, mint egy segéd. Ez egy villany-vízvezeték szerelő cég volt, tehát műszaki

vállalat. Itt szabadultam föl. Azaz már előzőleg be kellett volna vonulni, mivel húszéves lettem, de mivel még nem volt meg a szakmám, hagyták azt az egy évet, és huszonegy éves koromban vonultam be. Mondjam tovább?

Igen, persze.

Nagyon érdekes! A bevonulás előtt volt egy úgynevezett káderozás. Ami azt jelentette, hogy mindenkit beidéztek, mielőtt bevonult, hogy ki fia-borja, hogy kiszűrjék azt, hogy kik voltak a szülei, meg hogy honnan származott. Jó, hogy addigra már elvettek tőlünk mindent, nem volt mit. Elregéltem azt is, megmondtam őszintén, hogy kinn voltam Németországban, ekkor és ekkor mentem ki a nagyszüleimmel, ekkor jöttem haza. Összehümmögtek, mert négyen vagy öten voltak, de mint később megtudtam, írás volt a kezükben, hogy nem hazudok. Az volt a szerencsém, hogy mikor fölszabadultam, olyan munkahelyen voltam, ahol tényleg az elsők között voltam. Az Ipari Villanyszerelő Vállalat. Ezek olyan jellemzést írtak rólam, hogy akár még a jóistenhez is elmehettem volna, az is fölvett volna. Olyan jó jellemzést kaptam a munkahelyemről. Megkérdezték, hova akarok menni? Mondom, ha lehet válogatni, akkor a flottillához. Oda is kerültem. Mindig jókor jó helyen kell hogy legyen az ember. A sok újonc között, amikor bevonultam oda, én is csak egy kopasz voltam, mint a másik. Mert az volt akkor a szokás, hogy nullásgéppel lenyírták a hajat, azt mondták, na, most egy évig csak kopasz maradhatsz. Az első időben nekem a garázstakarítás jutott. Láttam, ott álltak bent a garázsban a híradós kocsik, és a vezetékek lógtak kint, ezek összeköttetésben voltak a kocsi hátuljában lévő rádiókkal. Mivel a szakmám villanyszerelő volt, azt mondtam a törzsőrmesternek, amennyiben nem kell többet garázst takarítanom, hanem lejöhetek ide mindennap, akkor ezeket a kocsikat rendbe hozom, hogy lehessen velük normálisan közlekedni. Ott voltam körülbelül két hétig, rendbe is hoztam. És akkor a híradószázadhoz kerültem – mivel villanyszerelő az alapszakmám –, a híradószázadnak meg kellett öt gépkocsivezető. A törzsőrmester följött, azt mondta, öt gépkocsivezető kell, ki akar jelentkezni? Mindenki jelentkezett! Negyvenkilencen voltunk, azt hiszem, a században, mindenki jelentkezett. Akkor a törzsőrmester azt mondta: „Maga, maga." Én voltam az első, mert összehaverkodtam. Ezért mondom, mindig jókor, jó helyen. Akkor kezdődött az igazi, szép élet. Télen elmélet, tavasszal gyakorlat, tehát gyakorlati gépkocsivezetés. Bejártuk az egész országot vezetési gyakorlat címén. Mindenfelé jártunk. Aztán levizsgáztunk, motor, személy-, tehergépkocsi, pótkocsivontatás, a legmagosabb, ami

akkor létezett, azt mind megcsináltuk. Így lettem gépkocsivezető. Először egy híradós kocsi parancsnokának lettem a sofőrje, aki nem használta a kocsit talán két hónapban ha egyszer. Amikor az öreg katonák leszereltek, akkor kaptam egy személykocsit, egy Skodát. Onnantól kezdve olyan életem lett, hogy az fantasztikus. Én mindig, minden helyzetben tanulni akartam. De ez is csak úgy sikerült, hogy volt a dandárparancsnoknak egy gépkocsivezetője, aki nagyon jó barátom volt. Egy parasztgyerek volt, egy nemesnádudvari parasztgyerek, Szabó János nevezetű. Sokszor ment el mezőgazdasági munkára haza, a szüleihez. És olyankor a főnök kérdezte, hogy kit javasol. Azt mondta: „A Schobit." Így kerültem arra a kocsira, én voltam a váltósofőr, hogy úgy mondjam. A flottillánál az volt a szokás, aki nőtlen volt, annak három évig kellett maradnia bent, a többit meg két év után leszereltek. A legtöbbje, az bent maradt ugyan, de sokan leszereltek. És pont akkor este, mikor ezek leszereltek, vittem haza a főnököt, és látta rajtam, hogy bánatos vagyok. Azt mondta: „Mi történt, Schobi, miért van így elkenődve?" Mondom, hogy ne lennék elkenődve, mikor most mennek haza azok, akikkel együtt vonultam be, én nekem egy évet itt kell lehúznom. Azt mondta: „Teszek magának egy ajánlatot. Írjon alá két év továbbszolgálatot!" Tehát a kettőre még kettőt tegyek rá, akkor ő biztosít nekem szakaszvezetői rendfokozatot és fizetést, rendes fizetést. 880 forint volt a beosztási illetményem, és 270 a rendfokozat után. 900 forintért kint megszakadt a munkás, hogy megkeresse. Hát hogy ne lett volna szép! És állandó kimaradás, még kint is lakhattam volna. De le kell tennem a hajóparancsnoki tanfolyamot. Hát ezen már ne múljon, legalább tanulok. Mert azt mondta, tavasszal kapunk egy új parancsnoki motorost, amit most gyártanak a váci hajógyárban. Az az övé lesz, és én leszek a hajó vezetője. Így is történt. Nem mindjárt mondtam, nem, mondom elnézést kérek, huszonnégy óra gondolkodási időt kérek, mert szeretném, ha a szüleim is tudnának róla. Dehogy közöltem ilyesmit a szüleimmel! Én mindent önállóan csináltam. Elfogadtam. Letettem a hajóparancsnoki tanfolyamot, és hát… De a hátsó gondolatom azért az volt, hogy ha letelik a három év, szeretnék leszerelni. Egy éven keresztül győzködtem, hogy engedjen leszerelni. Nagyon jó barátságban voltunk, jó nexus volt köztünk. „Mindenáron le akar szerelni?" „Szeretnék, a civil életet jobban szeretem." Ha akkor tudtam volna, hogy ott kint mi a helyzet, akkor dehogy szereltem volna le! Megengedte. Két héttel később szereltem le, mint a többiek, de végül is megszabadultam a honvédségtől. Utána persze hát kezdődött tovább, különböző beosztások. Voltam tíz évig kisiparos, aztán a végén

tizenöt éven keresztül a Sütőipari Vállalatnak voltam a TMK-vezetője itt Baján, és innen mentem nyugdíjba. Elég szép nyugdíjat sikerült elérnem, úgyhogy nem panaszkodom most sem. Mindig ezt mondom, mindig jókor jó helyen kell lenni, hogy az ember előre tudjon menni. Mert ha olyan lettem volna – és ez itt a különbség –, ha olyan lettem volna: „Á, mindegy!", ha ott akkoriban nem mondom azt, hogy én a kocsiknak a vezetékeit megcsinálom önként, akkor semmi. Mindig olyan voltam, hogy amit lehetett, azt megfogtam, és azt becsületesen végig is csináltam.

Említette, hogy Ön a nagyszüleivel élt Vaskúton.

Apáméktól, tehát tőlünk elvették a házunkat még '46-ban. Ők kapcsolatban álltak egy tojás- és baromfikereskedő céggel, aminek itt Baján volt a telephelye. Az akkor még '46-ban maszek cég volt. Édesapáméktól elvették a házat, én automatikusan a nagyszüleimhez kerültem. Azok már idősek voltak, szikvízgyáruk volt, tojáskereskedés, de az mellett volt harminc hold föld is. Amit aztán kiadtunk, tehát nem mi műveltük, mi csak… A nagymama szikvízgyárral foglalkozott, én meg hordtam ki a szódát. De jöttek helybe is szódáért. Szóval az is jól ment végül is. Ezért lettem én a nagyszüleimmel kitelepítve. Édesapámék meg bejöttek a nagykereskedőnek a telephelyére, ott biztosított nekik szoba-konyhát. Ő volt a telephelynek az őre is, de nappal meg lovas kocsival gyűjtötték a tojást az egész járásban, és a baromfit. Ő volt a kocsis is egyben. Én nem laktam a szüleimmel, nagyon keveset. Míg iskolába jártam, azért, utána meg azért, mert a nagyszüleimnél voltam, utána kikerültem. Mikor hazakerültem Németországból, akkor meg megkért egy család, akiknek szintén nagy házuk volt, hogy lakjak náluk, hogy tudják bizonyítani, hogy lakik ott valaki.

Vaskúton?

Ez már Baján volt, utána sem laktam a szüleimmel.

Milyen nyelvet beszéltek a családban?

Vaskúton éltünk, akkor 90%-ban németül. Voltak cselédeink, béreseink, azokkal beszéltünk magyarul, mert azok mind bajaiak voltak, tehát magyar nyelvűek. De kitűnően beszélt mindenki, kifogástalanul. Egyedül a dédnagymamám, az nem beszélt, az csak németül beszélt. Én hatéves koromig nem tudtam magyarul. Magyarul a béresektől tanultam meg, s amikor kezdtem iskolába járni. Volt egy béres, akivel egy ágyban aludtunk, mert mindig mesélt nekem, bizonyos Petrekanits Andor, aki később a Globus konzervgyár párttitkára lett. Na de ez is egy külön történet… Télen, mikor nagy hideg volt, nem lehetett kint dolgozni, akkor seprőt kötöttünk.

A Petrekanits Andor szegény gyerek volt, szegény péklegény, hazakerült a fogságból. És akkor kezdtek a pékek szövetkezni, a péklegények, tehát nem a mesterek, hanem a péklegények. Kezdtek szövetkezetet létrehozni, jól is ment, és ez a Petrekanits Andor, ez ott valami tótumfaktum lett. Megyünk egyszer haza, találkozunk az utcán vele. Hát megállt benne az ütő: „Józsi bácsi, mit kerestem én magukat, hát hol vannak?" „Sajnos, Andor így jártunk, hogy elvettek mindenünket." Azt mondta: „Józsi bácsi, holnap reggel jöjjön be", a Zrínyi Miklós utcában volt a pékség és az iroda, nem volt az nagy. Azt mondta: „Minden további nélkül fölvesszük ott kocsisnak!" Volt ott két kis póni, cirkuszos ló, ilyen zebra, meg egy fedett kocsi, amivel hordta ki a kenyeret édesapám a szövetkezet megalakulásától kezdve egészen a nyugdíjazásáig – sőt még azon túl is –, mindig portáskodott, tehát egy munkahelye volt. Visszakanyarodva itt a magyarul beszélésre, hát ettől az Andortól tanultam meg magyarul beszélni, mert másképp nem tudtam vele beszélni, csak magyarul, és így kénytelen voltam megtanulni. Az iskolában persze aztán már kötelező volt a magyar. Így azt hiszem, megtanultam elég tisztességesen beszélni.

Vaskúton, ahol laktak a szülei, ott is zömében svábul beszéltek?

Magyar és a német. Igen. Tulajdonképpen csak németül beszélt mindenki. De még a más… például a bunyevácok vagy a magyarok is tudtak németül. Ami érdekes volt, ez nem az én koromban, de édesapám korában, akkor az volt, hogy a bunyevácok vagy a szerbek, horvátok, azok megtanultak németül, az én édesapám még megtanult szerbül. Mert együtt játszottak, egymástól hallották a szavakat, és így megtanultak egymástól különböző… Nem volt ott: te ez vagy, te az vagy, te amaz vagy. Ez egy olyan faluközösség volt, ahol mindenki megértette egymást.

Tehát nem voltak etnikai ellentétek?

Nem voltak, nem voltak azelőtt. Az etnikai ellentétek ebben a rendszerben kezdődtek. Igen, előtte nem volt. Ez a rendszer hozta el az etnikai feszültséget. Először is azzal, hogy kitelepítette a svábokat. Az már egy, ugye. Végül is nem tapsolhatok annak a rendszernek, aki tőlünk elvett mindent. Tehát nem lehetek annak a rendszernek a követője. Én ezt meg is fogadtam. Belőlem sok minden lehetett volna, ha belépek a pártba, már a honvédségnél is lehetett volna, meg később a civil életben is, ha belépek a pártba. Engem annyiszor akartak beléptetni, de mindig őszinte voltam, és megmondtam, hogy ezért nem lépek be. Én nem teszek keresztbe senkinek, de ez mint olyan, a felmenőim a sírjukban forognának, ha annak a pártnak lennék a szekértolója, ami tőlünk végül is elvett mindent. Ezt a mai napig nagyon sokan elfelejtik.

Volt a településen valamilyen német kulturális egyesület?

Volt. Úgy nevezték… 1940-ig Német Nemzetiségű Római Katolikus Olvasóegylet. Tehát olvasóegylet. Ez egy kultúrkör volt, ahol mindent lehetett, kuglizni, kártyázni, biliárdozni, mindent lehetett. Meg könyvtár is volt persze. Német könyveket meg mindent lehetett olvasni. Zömében odajártak a… Most úgy mondjam, a középosztály, amit most egy faluban középosztálynak lehet nevezni. A középosztály, az részt vett. Ez német kulturális egylet, olvasókör volt. Még németül is az volt a neve, hogy Deutscher Leseverein. Na aztán mikor a 40-es évek után kezdett a Volksbund, ugye, lábra kapni, akkor bizony…

Volt a településen a Volksbundnak szerveződése?

Volt, volt. Tudniillik aki várt valamit a Volksbundtól, a szegényebbje, a szegényebb nép, aki várt valamit attól, mert ott is tömték a fejeket, én egyébként nagyon szerettem a németeket. Hangsúlyozom, egy darabig a Volksbundot is. Mert olyan perspektívákat nyitott, amíg a háborút nem kezdte el, tényleg föl akarta emelni a népet, lehetett menni Németországba dolgozni. Azok ötször annyit kerestek, mint mi itthon. És hazajöttek, mondták, hogy ott milyen jó. Ez nagyon jó dolog volt, és ennek voltak követői. Ezért ők valami felemelkedést vártak, hogy ők a Volksbundnak a tagjai. Valamit vártak valamiért. És mi lett a vége, azt tudjuk.

Ön tagja volt a Volksbundnak?

Nem, nem. Erre bizonyítékom is van – meg kellene keresni –, mert a háború után volt az úgynevezett igazolóbizottság. Akkor igazoltak, a nagyszüleimnek volt szikvízgyára, tojáskereskedése, azok hogy újra folytathassák a tevékenységüket, igazolóbizottság elé kellett állni. Az igazolóbizottság igazolta.

SS-sorozásra sor került a településen?

Nem került. Pillanat, ez most két különböző fogalom megint. Megmondom, hogy miért. Mert volt, aki önként ment SS-nek. Ezek páran voltak, megtetszett nekik a szép egyenruha. Rá is fáztak szegények sokan. Ez lehetett húsz-huszonöt fő, akik önként mentek még a háború kezdetén. Fiatalok, szegények, többen voltak családtagok is. A munka, meg elegáns egyenruha. Nem tudom, mennyire ismerte maga a német katonáknak az egyenruháját, mindenki csak leste. Aztán jött az SS-sorozás. Az már nem önkéntes volt, hanem a kényszer, az úgynevezett Muss SS. Muss, tehát ez azt jelenti, hogy kényszersorozás. Akkor viszont az egész falu férfilakosságát, tizenhét évtől ötven évig mindenkit elvittek SS-nek. SS-felségjel, minden volt az egyenruhán, tehát mintha ők tőrőlmetszett SS-legények lettek volna. De hát nem önkéntesek voltak ezek,

hanem mussosok. Sokan ott is hagyták a fogukat. 1944. július végén, augusztus elején vonták be őket. Ezek nem voltak, főleg a tizenhét évesek, nem voltak se kiképezve, semmi. Ezek vesztek oda. Az idősebbek, mint édesapám, az is tagja volt az SS-nek, ennek a Muss SS-nek tagja volt. Az meg már ismerte, többször volt katona a magyar hadseregben, és ő már tudta azt, hogy hogy kell csinálni. Ő mindig a kondér mellett maradt. Inkább tüzelt, meg mit tudom én, ő fűtött a kondér alá. Ott mindig volt enni is, meg nem kellett puska sem. Hát megúszta, szerencséje volt, mert egyenruhában, szakadt civil ruha alatt volt az egyenruha, látszott, a bakancs is, hogy ez német bakancs, de szerencsésen hazajött. Még én rejtettem el az egyenruhát. Aztán hogy hova lett később, azt nem tudom, mikor kitelepítettek bennünket, hogy hova tűnt az egyenruha, nem tudom.

Volt itt a településen valami ellentét a volksbundisták és a nem volksbundisták között?

Ott már nem. Ott már egy kalap alatt… A rendelet értelmében, aki a Volksbundnak tagja volt, akinek a hozzátartozói német anyanyelvűnek, német nemzetiségűnek vallották magukat, vagy SS-katonák voltak, ki kellett telepíteni… Na most mi történt? Ez egy nagyon érdekes dolog, és nagyon érdemes erre figyelni. Mikor ezeket kitelepítették '46-ban, mindenki sajnálta őket. Ezek voltak azok, akiket kitelepítettek, de Nyugat-Németországba! Mikor ezek elmentek, akkor a többieknek már nem volt érdekük – a gazdagabb családoknak –, azoknak nem volt érdekük az, hogy ők belépjenek a Volksbundba, meg párttagok legyenek, mert azoknak megvolt a megélhetés, úgy, ahogy az előbb mondtam, ezek attól a rendszertől valamit vártak. És ezért léptek be. Ezeket Nyugat-Németországba telepítették, és mikor ezek elfogytak, akkor azt mondták, hogy betelt. Akkor jött az a dolog, hogy egy darabig csend, utána meg, mint a derült égből a villámcsapás, jött a második kitelepítés, az 1947-es. De akkor már csak azokat vitték el, akik aránylag gazdagok voltak. A Volksbundnak semmi köze nem volt hozzá, mert azokat már elvitték, tehát ezek tényleg magyar érzelműek, németek voltak, de magyar érzelműek. Ezeket azért kellett kitelepíteni, mert egyrészt jöttek a '47-es választások, s ez a '47-es választások előtt volt, hogy akik ezekre szavaznak, azoknak tudjanak adni házakat, vagy házrészeket, vagy javakat a sváboknak az itt hagyott javaiból, mert ugye a teheneket meg a bútort, meg a házat nem tudta elvinni, másrészt meg hely kellett a Csehszlovákiából kitelepítetteknek, akik szintén akkor jöttek. Volt olyan, hogy mi mentünk kifelé, azok meg

jöttek befelé. És egy-egy állomáson találkoztunk velük. Csehszlovákiából is kitelepítették, azaz Szlovákiából a magyarokat. Először volt egy lakosságcsere, ahol cserélték a szlovákokat és a magyarokat, utána mikor azok elfogytak, akkor kénytelenek voltak ezt csinálni. De Nyugat-Németország már nem fogadott be.

Lehetett tudni a kitelepítés előtt, hogy lesz egy ilyen második hullám is?

Nem, nem. A legérdekesebb az volt, hogy a nagyszüleimnek volt egy nagy házuk, utcáról, három szoba, és befelé is három, tehát hatszobás lakás volt gyakorlatilag… És nálunk az utca felőli két szobában volt a kitelepítési rendőrségnek a parancsnoksága. Mert amikor kitelepítették az első csoportot, akkor ott maradt egy parancsnokság. Nem volt ott más az égadta világon, csak egy katona, tehát egy ember, aki az irodára vigyázott, ott is aludt. Nagyon jó haverom volt, együtt jártunk vadászni éles lőfegyverrel. Szóval nagyon jó nexusban voltunk. Amikor a parancsnok jött, mindig azt mondta: „János bácsi, maguknak nem kell félni, maguk nem lesznek kitelepítve!" Ki lettünk. Méghozzá az elsők között. Egy bizonyos Némedi Andor nevezetű őrnagy volt a parancsnokuk.

Kényszermunkára is vittek a településről, a rokonságból is embereket?

Persze, persze. A nagybátyám mint katona maradt ott. Azért, mert kapott több kitüntetést a háború alatt, és ezt tudták is, ezért még büntetésből harminc hónapot le kellett húzni Tiszalökön, a tiszalöki táborban, és aztán tudott csak kimenni, 1953-ban, akkor toloncolták ki.

A szüleit nem vitték el kényszermunkára, malenkij robotra, ugye?

Ha egy-két naposra gondol, vagy három-négy hetesre, akkor ilyen volt falun belül is, mert a falu mellett építettek egy lőszerraktárat, szép nagy gödröket ástak, ez a vasútállomáshoz közel volt, ahogy hozták a lőszert meg a robbanóanyagot, azt oda tették. Tehát ilyen kényszermunka volt. Megsúgták édesapámnak, hogy akik következő nap elmennek dolgozni, robotba, azokat elviszik, és édesapám nem ment el, így nem vitték el, különben ő is ott kötött volna ki. A szomszédos községbe, Bátmonostorra átlépett, és ott maradt, amíg a veszély elmúlt.

Amikor hazaért, hogyan fogadták Önt itt a településen az itt lakók vagy a hatóságok?

Itt Baján nem ismertek, csak azok, akikkel iskolába jártam, de ez rendben volt, barátok voltunk. Vaskútra meg nem mentem ki, mégis, hogyha ott valakinek feltűnne, egy párttitkárnak, hogy ki lettem telepítve, vagy netán katonakoromban matrózegyenruhában megláttak volna… A flottillánál dolgozni külön kegy volt, egy kitüntetés. Ezért nem is mentem ki Vaskútra, csak ha nagyon muszáj volt. De egyébként nem.

A családi elbeszélésekben esett-e szó arról, hogy a család hogyan került Magyarországra?

Nagyon is sokat! Tudniillik egy író, bizonyos Paul Flach leírta az egész család történetét. Hogy Marbachból jöttek, két testvér, akiket akkor még úgy hívtak, hogy Schobloch. És itt Magyarországon lett Schoblochernek… Paul Flach vaskúti származású, írt egy hatalmas könyvet, Vaskút monográfiáját leírta, de nemcsak Vaskútét, hanem Bács-Kiskun monográfiáját. A nekrológban az áll, hogy a helytörténeti művei több száz méter polcot be tudnának népesíteni, ez volt a szenvedélye. És ő – mivel a dédnagymamája, illetve a nagymamája Schoblocher volt – kikereste a saját és a nagymamájának a családfáját, meg sok vaskútinak a családfáját, és ez megvan írásban. Itt élt Vaskúton. Csak ő is, mielőtt még bejöttek az oroszok, elhúzta a csíkot, mert kicsit kompromittálva volt.

3.4. „BÍRÓ ÚR, ÁLLJON FEL, MAGA IS MEGY!"[259]

E. J.-nét 1947-ben Baranya megyéből családjával telepítették ki Zwickauba. Tizenegy hónapos németországi tartózkodás után szöktek vissza. A magyar határon elfogták, majd többhetes fogva tartás után ismét kitoloncolták őket. Ausztriából ismét visszatértek.

Volt egy kitelepítés '46-ban, akkor azokat vitték, akik németnek vallották magukat. '47-ben bennünket vittek, akik magyarnak vallottuk magunkat. Énszerintem – és ahogy mindig hallottam a szüleimtől és a faluban is – ez úgy történt, hogy akkor a helyi németség között voltak páran, akik ezt intézték a telepesekkel együttműködve, akik azt mondták, most ezt visszük, mert ez a ház kell. A második kitelepítés így történt. Úgy éreztük sokan, hogy ez nem helyes. Az édesapám nagy magyar volt, magyar katona is volt, nem is akarta elhinni, hogy őt elviszik. Bognár volt a faluban, egy elég jó szakember, és emlékszem, hogy azon a napon édesanyám mégiscsak csomagolt, gondolta, hátha visznek, ő meg úgy érezte, biztos maradunk. Nem így történt. Még azt akarta, hogy menjenek krumplit szedni a nagyapámmal. Anyám mondta: nem, csomagolni kell, gyerekek vannak, élelmiszert, egy kis ruhát, mindent össze kell szedni. Én meg ültem a lépcsőn, mert olyan volt a házunk, hogy volt egy

[259] 1936. N. 36.

nagy lépcső a bejárati ajtónál. Ott ültem, emlékszem, annyira szomorú voltam. Délután jött egy szintén utcabeli ember egy rendőrrel. Én kint ültem, az ajtó előtt, a kapu előtt, s azt mondta: „Ez az!" Még emlékszem. Bejött a rendőr, és olvasta a névsort. Édesapám még mindig a műhelyben dolgozott. Elkezdte sorolni, először a bátyját, mert annak a családja már nálunk lakott, mert azt már '46-ban kirakták, a nagybácsim még a háborúban volt, és a család nálunk lakott. Elkezdték sorolni, először őket, akkor édesapám azt mondta, őket már elvitték. „Menjünk akkor tovább" – mondta. Akkor a nagyapámat olvasták, édesapámat, anyukámat, és utána bennünket, gyerekeket. „Csomagoljanak, és mennek." Így történt. Talán egy fél óra, annyi volt, és akkor már előállt az autó. Elvittek, fölpakoltunk, amit tudtunk gyorsan, nem sokat. Bevittek Mohácsra, ott bevagoníroztak bennünket, ott még egy kicsit álltunk. Volt olyan, hogy egy beteget kimentettek, ezt-azt, tehát egy picit álltunk. Elindult velünk a szerelvény, Sásdig, ott azt hiszem egy hétig vagy nyolc napig álltunk, mert azt beszélték, ahogy hallottam az idősebbektől, hogy nem is tudtak hova vinni bennünket. Az NSZK-rész már nem fogadott senkit, mindenki attól félt, hogy Oroszországba visznek bennünket, mi, gyerekek ezt így hallottuk az öregektől. És akkor nyolc, azt hiszem, nyolc nap múlva mégiscsak elindultunk, és az NDK-részre vittek bennünket. Odaértünk, Bad Schandau mellett volt egy láger, Prossen, úgy hívták azt a helységet. Később a férjemmel egyszer elmentünk arra, és megnéztük, hogy hol is voltunk. Ott voltunk lágerben, de arra már nem emlékszem, mennyi napig vagy hétig, egy kicsit hosszabb ideig. Adtak ennivalót katlanból, el tudja képzelni, hogy milyen ez, barakkokban laktunk. Jó sok ember együtt, mi, gyerekek legalább az udvarban lehettünk. Nekünk az volt a furcsa, hogy még volt hazai kenyerünk, de már penészes volt, és az odavalósi emberek a drótkerítéshez jöttek, hoztak zöld almákat – még úgy emlékszem –, és bedobták nekünk, mi meg ezt a penészes kenyeret adtuk nekik. Úgy örültek neki, mi meg gondoltuk magunkban: te jó ég, hát hova jutottunk? Ezek az emberek, akik itt laknak, ezért a kenyérért almát adnak? Onnan elosztottak bennünket. Volt, aki ott Pirna környékén maradt falvakban. Még azoknak volt a legjobb, akik falura kerültek, és a parasztoknál dolgoztak, mert egy kicsit jobb ennivalót kaptak. Nekünk meg az a „szerencse" jutott, hogy városba jöttünk, Zwickauba. De a mellettünk levő kis faluban nagyon sok nagynyárádi volt, ott volt a legtöbb. Na, akkor most mi legyen? Elfogyott az a kis hazai, élelmiszerjegyek voltak, nem sok ennivaló volt. Az emberek úgy gondolkoztak, hogy meg kellene próbálni,

hátha vissza tudunk szökni. Ment az egyik, aztán a másik, és akkor mondogatták: „Jaj, ezek is elmentek, azok is elmentek." Mi tizenegy hónapig voltunk kint, az utolsók között jöhettünk. Azt hiszem, azon a részen nem is maradtak, nagynyárádiak biztos nem, más faluból talán igen, de Nagynyárádról ott nem maradt senki. Egy-két család volt, ami vagy Nyugaton maradt, vagy Ausztriában a '47-es kitelepítettek közül. Igen. Hát akkor szöktünk a határon. Először nagyapám ment el, mert a rokonságban volt két idős asszony, akiknek itt hagyták a lányait családostul, és ezt a két öreget kitelepítették. Ott voltak ők is, ahol mi, az édesanyám gondoskodott róluk, mert rokonságban voltunk. Először a nagyapám indult el a két öregasszonnyal, mert teljesen lelki beteg volt az az asszony. Senkije nem volt ott kint, a gyerekek itt, azt mondta, ő megpróbálja, mennek. De nem sikerült, elfogták őket, visszajöttek. Azt mondta édesapám, ez így nem jó, megyünk együtt. És akkor elindultunk. Bennünket mindenhol elengedtek, akkor még volt amerikai zóna, négy részre volt osztva Németország, de ott senki nem keresett bennünket, vagy ha elfogtak, szemet hunytak, nem volt semmi gond. A magyar határon is elfogtak bennünket. Este, sötétben. Heten voltunk – mondom –, ez a két idős, a nagyapám sem volt fiatal, mi gyerekek, lehet, hogy valaki jelentette… vagy a vasúti sorompó, vannak ott drótok, és biztos nekiértünk, vagy nem tudom, mi, de jöttek szaladva, és elfogtak. Elvittek, először Körmenden voltunk bezárva, aztán kerültünk Budapestre, a toloncházba. A toloncházban először fertőtlenítettek – még emlékszem –, levittek egy pincébe, mindenkit levetkőztettek, a két idős nénit, az édesanyámat, engem. Meztelenre kellett vetkőzni, én nem is tudom, mit éltek át ezek az emberek… Na, akkor fölvittek bennünket, nyolcvanan voltunk abban a szobában, nagy szoba volt, még a WC is ott volt bent, elkülönítve ugyan, és szalma, az nem volt friss, tele volt poloskákkal, nem lehetett aludni. Ameddig a villany égett, nem volt gond, de ahogyan a villanyt lekapcsolták, borzasztó volt. Egyszer jöttek az őrök, és el akarták vinni az édesanyámat. De nem tudom, hogy mi lehetett… Vagy egy tűt, egy ilyen ziherejsztűt találtak, vagy a fülbevalója volt, csak egy volt neki, nem lehetett semmit megtartani, mindent elvittek, mikor betoloncoltak oda bennünket. Valami lehetett nála, csak már nem emlékszem biztosan, hogy mi. Egy különzárkába akarták vinni. Képzelje el, én tizenegy éves voltam, én azon a nagy, széles folyosón annyira sírtam meg ordítottam. [Sírva meséli.] Már vitték jó hosszan, visszajöttek, és engem is odaengedtek. Legalább annyi előnyünk volt, hogy nem volt poloska abban a magánzárkában. Egy vaságy volt, nem tudom, hogy

volt-e pokróc. Párna, ilyesmi nem volt. Ketten aludtunk abban az ágyban, de annak örültünk, hogy legalább egy kicsit pihenhettünk. Mikor hozták az ennivalót az őrök, annyit még csináltak, hogy míg abba a két-három zárkába mentek, engem kiengedtek a folyosóra. Úgy emlékszem – nem voltam még a Terror Házában –, mindig ott lenéztem, ilyen hosszú folyosószerű volt, ott addig lenézhettem, az őrök pedig figyeltek, és amikor készen volt az ebédosztás, akkor vissza kellett mennem, bezártak megint. De annak örültünk, hogy legalább nem volt poloska. Ott tartottak bennünket, nem tudom, meddig, azt hiszem, nem volt három hét, rövidebb idő volt, és akkor visszatoloncoltak bennünket Ausztriába. Elkísértek a határig, az első állomáson megint csak kiszálltunk, és megpróbáltuk újra. Ott aludtunk, volt kint a határban egy lóistálló vagy fészer, ott húzódtunk meg. Úgy fáztam, még most is érzem, még most is érzem. [Sírva meséli.] Hajnal felé mondta édesapám, most induljunk. Elindultunk egy kukoricáson egymás után, mindig hagytunk egy kis helyet. Szerencsésen átértünk, nem fogtak el. Megkezdődött a vándorút. Valahogy eljutottunk Pécsig, hol gyalog, hol vonaton. Ott volt édesapámnak egyik testvére, ott maradtunk egy darabig. Akkor lejjebb jöttünk, Töttösön volt a másik testvére, mert négyen voltak testvérek. Azoknál voltunk egy darabig, persze ők is szegények voltak, hát akkor már kevés volt az ennivaló, mi öten, ők négyen, és akkor egyik vasárnap délután elindult édesapám, és keresett munkát meg helyet egy magyar faluban. Így ért el Kisharsányba. Ott dolgozott egy bognár, és az befogadta, hogy apám segítsen. Egy parasztházban volt egy kis nyári konyha, kemence is volt benne, és egy kisebb szoba, odaköltöztünk. Ugye, milyen az ember, mégiscsak közelebb Nagynyárádhoz, hátha valami, na… Egy darabig ott voltunk Kisharsányban, iskolába ott jártam. Németországban is jártam iskolába, az sem volt jó. Innen kiszakítottak, ott meg nem akartak elfogadni bennünket. Mindig azt hitték, hogy magyar cigányok vagyunk, mindig ez volt. Mert ők régen úgy tudták, Magyarország csupa erdő, itt-ott egypár ember, így voltak tájékozódva. Féltek tőlünk! No, folytatom: Kisharsányban voltunk egy darabig, de messze volt. Megint közelebb jöttünk, Töttösre. Ott volt egy kis ház, nem lakott benne senki, csak a konyha volt lakható, a szobában a plafon beesett. Ott meghúzódzkodtunk. Azt képzelje el: se asztal, se szék, se semmi. Édesapám, mivel bognár volt, ezermester, mindenhez értett. Csinált asztalt, hokedliket, hogy legalább le tudjunk ülni. Itt-ott kaptunk egy öreg ágyat, ez az igazság, így volt, így kezdtünk. Elmentek dolgozni, édesapám a vasútra, a testvérem ’48-ban

már tizenhat éves lehetett, az is mehetett a vasútra. Édesapám karbantartó lett, tehát szakmunkát végzett. Kiderült, Nyárádon volna egy telepes család, befogadnának. Ideköltöztünk Nagynyárádra. Megint egy állomás, megint egy kicsit közelebb. '48-ban volt ez az idetelepítés, a szlovákokat, a szlovákiai magyarokat hozták ide. Egy ilyen család került az én szülőházamba. Ezeknek viszont megint nem tetszett itt. Édesapám többször fölment, és elbeszélgetett velük, és mondták, hogy őnekik itt nem tetszik, és nem fognak maradni. Egyszer apukám megint fölment hozzájuk, beszélgettek, és azt mondta a családfő, a férfi, hogy ők elmennének egy kicsit közelebb Szlovákiához, Rajkára. De csak úgy, ha apám legalább annyit tud fizetni, ami a vagon, hogy a cuccaikat el tudják vinni. Azt mondta apukám, megpróbálja. Nem volt olyan sok, a mai viszonyokhoz képest semmi, de ötszáz forint akkoriban nagyon sok volt. Ezért elvitték őket Rajkára, kaptak egy különvagont, és elmentek. Akkor apukám kifizette, és így kerültünk haza. De a ház nem a mi nevünkön volt, sem azokén, mert ezek túl hamar elmentek, így ez egy állami ház lett. Igen. Onnan kellett visszavásárolni megint csak pénzért, így kerültünk haza. Az egész faluban örültek, mi az elsők között voltunk, akik megint a saját házukba kerülhettek.

És a faluból hány családot telepítettek ki?

Biztosan nem tudom, számokat nem tudok mondani, de hát nagyon sokakat, az elsővel is már egyszer, és nem csak az, akit kitelepítettek; akik maradtak, a legtöbb családot áttelepítették, el akarták vinni őket Monyoródra, sokan nem akartak menni, így aztán házakhoz, rokonokhoz mentek, vagy mit tudom én, ketten is laktak egy házban. Olyan is volt, hogy összetelepítettek két nagy családot egy kisházba. El tudja képzelni, mindenhol volt jószág, minden, borzasztó sokat dolgoztak a népek, hogy fönntartsák magukat, akik itt maradtak, azok is.

Az első telepítés mikor volt?

'46-ban volt az első.

Akkor kiket vittek el?

Akkor azokat vitték el, akik németnek vallották magukat. A második még igazságtalanabb volt. A saját körünkből voltak férfiak abban a bizottságban. Ők hozták ezeket a családokat, nincstelen családok voltak, nem volt házuk, semmi, dolgoztak valahol, például kőbányában. Nagyharsányból hoztak nagyon sokat. A mi embereink is közreműködtek abban, hogy másodszor kit vittek. Vagy kinéztek maguknak egy házat, vagy úgy érezték, hogy ezt el kellene vinni valami ok miatt. Érti, ugye? Így történt ez a második.

Amikor elmentek, akkor a falubeliek mit szóltak, akik itt maradtak?

Hát, mit szólhattak, senki nem mert szólni semmit. Senki nem mert szólni semmit.

Volt ezzel kapcsolatban ellenségeskedés?

Hát… A sebek fájtak, de mi olyan népek vagyunk, hogy nem nagyon szeretjük a veszekedést, vagy esetleg a verekedést, vagy akármit. Úgy eltűrték, magukban gondolták, de nem történtek összetűzések. Megalakult egy… bizottság. A mi házunkban szintén egy telepes volt, annak a nevén is volt a ház, és attól vásároltuk vissza. Mikor a lányom született, '58-ban, vagy '59-ben vettük vissza. Ez a férjemé volt, ez a ház, ahol most lakunk. Mielőtt megvettük, már előtte elment, mert nem ment neki semmi, földmunkához nem voltak nagyon szokva, nem tudták kezelni a dolgokat. És akkor úgy szépen egymás után elmentek. Ezek közül nem is nagyon maradt itt senki, talán egy-két család. Akiket először hoztak ide. Igen. Aki itt a férjem házában lakott, mesélte, hogy először együttműködtek, és akkor – szó szerint így mondta – „gondolkoztunk, hogy ez így nem lesz jó, ha ezeket itt hagyjuk". Ezért próbáltak a második kitelepítésnél mindenkit rárakni a szerelvényre.

Kint mi történt, amikor megérkeztek Zwickauba…?

Először lágerben voltunk Prossenban, és onnan szétosztották a családokat, minket Zwickauba. Ott nem szerettek bennünket, mert két öreghez kerültünk, volt egy családi házuk ugyan, ők lent laktak, mi meg a tetőtérben, ki volt építve, két szoba volt fönt, a tetőtér többi része üres… Nem volt rossz, el lehetett lakni benne, csak nem nagyon szerettek bennünket. A szomszédban volt egy néni, annak az egyetlen fia még a háborúban, pontosabban fogságban volt, és az egy kicsit fölkarolt bennünket. Csak annyiból, hogy mondta, hogyan és mint vannak itt a dolgok. De olyan zárkózottak voltak! Mindig azt hitték – utána mondták már, mikor jobban megismertek –, hogy mi magyar cigányok vagyunk, ők nem tudták elképzelni, hogy mi ugyanúgy beszélünk németül, se semmit.

Ott kint az édesapja dolgozott valamit?

Igen, az édesapám. Volt ott egy kisiparos, Eric Simon, nagyon jól emlékszem, fából csináltak játékokat, tehát mindenfélét, karácsonyi figurákat, ilyesmit… És a bátyámat is elvihette, az is besegített, de hiába, nem nagyon tudtak fizetni, nem volt pénz, és ha volt is, akkor meg nem lehetett venni semmit. Nem volt élelmiszer, minden jegyre ment még akkor. Egyszer hozott haza szegénykém, mert csinált ez a tulajdonos egy kis ebédet, adott nekik, korpás leves volt, de azt is hazahozta, hogy

nekünk legyen… Még emlékszem az edényre is, hogy hozta örömmel. A nagyapám meg fölkelt éjjel szegénykém, megkereste – nem is tudom, hogy tudta –, hogy hol van a parasztoknak répa, marharépa, azt hazahozta, és anyukám meg főzött belőle főzeléket, mert lisztünk még volt otthonról egy kevés. Berántotta, s azt ettük, hogy egy kicsit az ember az éhségét csillapítsa. Ilyenek voltak. A kenyér is, minden jegyre volt. Így egy picit spóroltunk a kenyérrel, mert tudtunk főzeléket enni.

Járt kint iskolába?

Igen, én jártam iskolába. Egyszer fölkerestük a férjemmel. Azt mondta a férjem: „Te, nem fogsz odatalálni!" Mondom, én odatalálok, ez biztos. És valóban, megálltunk az első rendőrlámpánál Zwickauban, mondom: „Nézd csak! Itt van a vasúti híd, és itt van a Trabant-gyár." Mert az mellett kellett mindennap elmennem az iskolába. „Most erre átmegyünk, és oda fogok találni." És valóban odataláltam. Ez egy kis külvárosi negyed volt, nagyon szép kis hely, csöndes volt, és mindenhol kertes családi házak, így nem lehet mondani, háború utáni időkben, ugye… Elmentünk a ház elé, ahol laktunk, aki most benne lakik, már dédunoka volt. Hívta az édesanyját, aki mondta, ő nagyon jól emlékszik, akkor volt menyasszony, mikor ez volt. Én is emlékeztem, hogy ő néha jött a nagyszüleihez.

Nehéz volt beilleszkedni az iskolában?

Bizony, nehéz volt beilleszkedni, mert mi, ha beszéltünk is németül, de más kiejtéssel. Emlékszem, azok a gyerekek már akkor is rosszak voltak, hogy úgy mondjam, bátrak, mi meg visszahúzódóak voltunk. Egyszer feleltem a táblánál, számoltam és mondtam: „Nein mal Nein ist Einundachtzich." [Kilencszer kilenc egyenlő nyolcvanegy.] Ugye mert mi a kilencet így ejtettük otthon. Ezek meg: „Neun". Na és akkor ők kórusban elkezdtek nevetni, és ez annyira bántott! Képzelheti, hogy ez hogy van egy ilyen gyereknek a lelkében, hogy ezek engem így kinevettek. Nem szerettem járni iskolába, habár a tanító néni nagyon aranyos volt, az úgy felkarolt, meg… De hát a gyerekek… Sokan is voltunk, én nagy osztályba jártam, nagy osztályok voltak. Az iskolához is elmentünk a férjemmel, mondtam: „Látod, ide jártam iskolába, de nem szerettem, nem szerettem járni iskolába!" Hazajöttünk, mire itt beilleszkedtünk, Kisharsányba mentem iskolába, kicsit Töttösön mentem iskolába, és itt, mikor visszakerültünk. Olyan tanárom volt, aki előtte is ismert és szeretett, és akkor lassan beleilleszkedtünk, kicsit pótolhattuk a dolgot, amit mulasztottunk ezzel a sok összevisszasággal, és akkor így rendeződött lassan az életünk. De hát nagyon nehéz volt, nagyon nehéz.

A nagypapája indult el először?

Igen, igen, először nagyapám indult el a két nénivel, de az akkor nem sikerült, visszajöttek… Ők nagyon akartak már hazajönni, a nagyapám meg mindig éhes volt. Azt mondta, ő megpróbál, elindul velük. De hát nem sikerült, akkor visszajöttek, és azt mondta apám, mi együtt maradunk. Jaj, és akkor elmentünk a határon, olyan sötét volt, semmit nem láttunk, egymás után mentünk, és a bátyám meg ez a két néni egy másik útra tért, mire észhez kaptunk, ezek eltűntek, elvesztek. Mi lesz most, hogy lesznek meg? Édesapám visszament, mi meg megálltunk, nem is tudom, hogy tudta szegény ezt mind… És megtalálta őket. Már jó messzire elmentek, de ők is már érezték, hogy nem vagyunk együtt, hogy van valami baj, s ők is szóltak, meg apám is kereste őket, és akkor így megint összetalálkoztunk, vissza tudta hozni őket. De hogy hogyan talált megint meg bennünket, azt nem tudom, mert annyira sötét volt, hogy semmit nem lehetett látni, borzasztó volt. Erdőben volt, hegyoldal, mi erre mentünk, és ők valahogy másfelé, és mindig távolabb kerültünk egymástól. Mire észhez kaptunk, nem voltak.

Végül is mi volt az oka, hogy elindultak hazafelé?

Több oka volt, először is hazaszeretet, mert ez volt az ő hazájuk. El tudja képzelni, hogyha egy nemzetség itt él kétszáz évig, és egyszer csak elviszik, s az a bűne, hogy esetleg német származású. Ők már nem érezték azt, hogy Németországhoz tartozunk. Mi ide tartoztunk! Az őseink itt voltak. Sokszor gondolom, a templomot is, mikor építették, itt nem volt se daru, se semmi, ezt mind kézi munkával csinálták. Lovas kocsival hordták össze a dolgokat, meg minden. Nagyon sokat dolgoztak az őseink ahhoz, hogy így nézzen ki minden. És akkor egyszerre csak jön egy ilyen… [Sírva meséli.] Az édesapám nem érezte jól magát kint, ő mindenáron vissza akart jönni.

Hogyan jöttek hazafelé?

Gyalog, vonat, úgy, ahogy lehetett. A vonatban is figyeltek néha bennünket, és ha észrevettük, hogy figyelnek, akkor kiszálltunk. Voltak olyanok, akik figyelték ezeket a visszaszökötteket. Nem mi voltunk az egyetlenek, akiket elfogtak. Dombos-hegyes vidék volt, amerre jöttünk. Egy hónapig voltunk úton. De ebben bent volt, hogy egyszer visszadobtak bennünket. A toloncházban talán két hetet voltunk. De ez már senkit nem érdekel… Eddig nem. Azt hiszem ezután sem fog, mert más gondok is vannak, mint ez, ami elmúlt rég. De aki ebben benne volt, hogy mikor jött a rendőr, vagy pedig ott Ausztriában… Még mindig érzem belül… [Sír.]

Hol jöttek át a magyar határon?

Először Rábafüzesnél, az nem volt jó ötlet, másodszor nem tudom, talán Sopronnál. Az állomás mellett, a kukoricásban jöttünk át. Azt hiszem, ez a soproni rész lehetett. Rábafüzesnél nagyon sokat elfogtak.

Segítettek útközben az emberek?

Nem nagyon, nem nagyon. Mikor be voltunk zárva, némelyik segített. Körmenden kis udvar volt, egy pár napig voltunk ott, az őrök annyit megtettek, hogy engem kiengedtek az udvarra, hogy ne legyek egész nap bent. Viszont a bátyámat már nem, ő a férfiaknál volt. A toloncház egy borzasztó valami volt.

És amikor hazatértek, hogyan fogadták Önöket?

Örültek is, meg féltek is. Egy olyan hazába jöttünk vissza, talán apukám sem így képzelte el, hogy ide se, meg oda se mehettünk. Akik fölkaroltak bennünket, féltek, hogy bajuk lehet belőle. Ilyen világ volt.

Maradtak itt svábok, akiket nem telepítettek ki?

Igen, maradtak, de azt nem tudom, hogy ez hogyan történt, volt egy pár család, akit nem bántottak. De a legtöbbet igen. Akiket nem telepítettek ki, azokat áttelepítették, őket is kifosztották… De mégis maradt vagyonuk vagy bútoruk, meg minden. De nekünk semmi. Még egy kanál se, még egy kanál se. Mindent újra kellett venni. [Sír.] Bizony. És az embernek erre rámegy az egész élete.

Rokonok esetleg segítettek?

A faluban már nem nagyon voltak rokonaink, apám egyik bátyja Töttösön, a másik Pécsett volt. De ott is mindegyiknek megvolt a maga baja, a töttösit is áttelepítették egy másik házba. A pécsi borbély volt, egy üzlete is volt, elvitték, mert valahogy mégiscsak rájöhettek, hogy német származású. Egyszer mesélte, hogy már elvitték, és akkor valamilyen oknál fogva mégis elengedték… talán a felesége is közrejátszott egy kicsit. Így maradtak Pécsen. Édesanyámnak nem voltak testvérei, a két öreg néni lányai is át voltak telepítve meg kidobva, ez a szép nagy ház itt elől a sarkon, ez volt az egyik családé. Oda járt sokat, ott is volt egy felvidéki bent, de nagyon jó család volt, és befogadta őket. Azért volt ilyen is. Ezek az emberek, akik Felvidékről jöttek, jó családok voltak. Vallásosak is voltak, és kicsit együtt is éreztek, tehát itt nem volt probléma, hogy nem férjünk volna össze. A gyerekeikkel együtt jártunk már iskolába, a mai napig is jól megvagyunk egymással. Ezek, akiket először behoztak, akiket úgy mondtam, telepesek, ezek szétszéledtek, elmentek, nem nagyon maradtak a faluban, ezek közül talán egy-két család, aki maradt. De a legtöbb elment.

És ővelük hogyan jöttek ki, akik először jöttek?

Mit mondjak? Féltünk tőlük, ez az igazság, féltünk tőlük, és csendben maradt a nép, mert ők voltak azok, akik akkoriban uralták a falut. Az elején voltak razziák is, a '46-os kitelepítés előtt. Összefogdosták az embereket, elvitték a kultúrházba, akkor mindenki félt, s általában reggel felé elengedték őket.

Kiket vittek el?

Vagy fiatalokat, akik katonák voltak, vagy pedig ezeket, akik németnek vallották magukat.

Miért vitték őket?

Rendőrök jöttek, gondolom ezeknek a helybélieknek a sugallatára. Ez, aki itt volt a férjem házában, az egyszer elmondta, hogy ők úgy érezték, hogy ez így nem lesz jó, ha itt hagynak egypárat. És akkor mentek. Amikor munkahelyen dolgoztam, már az egésznek vége volt, és volt egy ember, aki a bíró volt akkoriban. Az a másik úgy viccesen mondta, hogy összeültek tanácskozni, főztek paprikást, és úgy beszélgettek, és szóba került, tehát elárulták az egyik a másikat. Ez így, ez úgy, és akkor, mikor mindent tudtak, akkor azt mondta – csak úgy viccesen mesélte –, „bíró úr, keljen föl, maga is megy!" [Nevet.] De ez már ilyen vicces, nem tudom, hogy igaz volt-e. Ez a bácsi, aki akkor a bíró volt, az is ott volt, mikor ez elhangzott, de nem mondta, hogy nem, ő is mosolygott rajta. Hogy most így volt-e, vagy nem, vagy csak viccnek készült, nem tudom. De ehhez hasonlót lehet elképzelni, hogy így működött a dolog.

És amikor visszatértek, akkor nem voltak razziák?

Akkor már nem. Inkább a '46-os kitelepítés előtt, mikor azokat elvitték.

Nem volt gond, mikor hazajöttek?

A faluban nem volt éppen, de azt hiszem egy-kettőt, ha elkapták, azt is visszavitték.

Bujkálni kellett?

Nekünk annyiból más volt, hogy más faluban voltunk, és amikor mi ide visszakerültünk Nagynyárádra, akkor ez már megszűnt. De eleinte mindenki mégiscsak félt, meghúzódott valahol egy magyar faluban. A magyar községekben a magyarok befogadták őket, segítettek dolgozni – ez volt itt a lényeg –, csöndben voltak, kaptak enni, és segítettek a családnak dolgozni, ennyi. Ezért megtűrték őket, örültek, hogy segít valaki.

Volt a Volksbundnak szervezete itt Nagynyárádon?

Voltak, de hogy mennyire szervezett volt, azt nem tudnám megmondani. Ez is olyan ártalmatlan valami volt, a Volksbund, csak a nép az nem így fogta fel. Mivel jött ez a világ, egész más beállítottságú lett a Volksbund, mint eleinte. A Volksbund úgy volt, hogy a fiatalok mind klubba jártak. Így volt ez is. Eljártak a fiatalok, énekeltek, nagyon szépen tudtak énekelni, falubeli fiatalok voltak. Akik Volksbund-tagok voltak, azokat mind el próbálták vinni már '46-ban.

Ők voltak az elsők.

A kitelepítés előtt apukám testvérének a családja már minálunk lakott, mert oda bejött egy nagyharsányi család. Egy darabig próbáltak együtt lakni. Nagynéni meg a két gyerek, a nagybácsi még a háborúban volt. De hát nem volt ez szerencsés, mert a férfi szeretett inni, és éjjel randalírozott, féltek. Ideköltöztek mihozzánk. A nagyobbik lány tizenöt-tizenhat éves volt, Pécsen volt egy ismerősünk, pap, és az odavitte az ilyen szegény szerencsétleneket, és ott dolgozhattak a konyhán, a szemináriumban. Takarítottak, főzni segítettek. Voltak Nyárádról többen is, akiket bevitt, hogy egy kicsit jó helyen legyenek, és segítsenek, dolgozzanak.

Azok között, aki tagja volt Volksbundnak, és aki nem, azok között volt ellenségeskedés?

Volt, persze hogy volt. Tudja, milyen a nép, ők azt hitték, azok háborús bűnösök. Pedig nem voltak, ugyanolyan emberek voltak, ugyanúgy be lettek csapva, mint mindenki.

A svábokat megosztotta?

Volt olyan család, aki ezt nem úgy fogta föl, pedig az a szegény szerencsétlen, aki esetleg elment esténként, mint egy klub a mostani szokások szerint, azok sem bántottak senkit, nem is volt szándékukban.

SS-sorozás volt a faluban?

Volt. Először, amikor kezdődött ez az egész, akkor önkénteseket toboroztak. Nem nagyon mentek el, csak egypáran. Aztán volt még egy, az már muszáj volt, azokat már úgy vitték német katonának.

A családból vittek el így valakit?

Az apósomat is úgy sorozták be másodszorra, ott is maradt szegény. Máig sem tudjuk, hogy hol. Az én apám is volt katona, nagy magyar akart lenni, és mégsem sikerült, mégis elvitték. A nagybácsimat is a másodikkal vitték, az visszakerült szegénykém, egy lábát amputálták, úgy jött vissza. Otthon aludtunk éjjel, édesanyám hallotta először… Szólt a sógornőjének, mert egy szobában aludtunk, ez volt, összeszorítkoztunk. „Figyelj, jön a József!" A testvére volt. Fölébredtem, és hallot-

tam a mankót. Tényleg jön valaki! Kopogott az ablakon, és szólította apukámat. [Sírva meséli.] Az az asszony direkt kifordult az ágyból. Talán az öröm – talán a nem is tudom mi –, a meglepetés. És akkor jött, és nem volt lába. Mesélte, mikor megsebesült, segítséget hívott, de nem volt senki, és egy liptódi ember hallotta meg, hogy jajgat. És akkor visszament, és a hátánál fogva vitte be, így menekült meg. Amikor jött haza – akkoriban a postás még mindig kiment a postáért a vonatra –, kiszállt, ott volt a postás, kérdezte, mi újság Nyárádon, hol van a családja. Az az ember azt mondta: „A te családod már nincs a házban!" Így mondta neki. Megijedt, azt hitte, hogy nincsenek is. Azt mondta: „És a bátyám?" Azt mondta a postás: „Az még megvan, ott van a családod." Így tudta meg. És akkor lassan bejött. [Sírva meséli.] A templomnál, a keresztnél leült, és hálát adott, így jött ide mihozzánk, mert már annyit tudott, hogy ott vannak.

Az édesapja merrefelé volt katona?

Az édesapám először itt volt a faluban figyelő, azt hiszem, Kaposvárhoz tartozott. Mikor jött a front, akkor innen el kellett menekülnie, lovas kocsival mentek, de nem tudom, meddig jutottak, akkor már jöttek az oroszok. Azt hiszem, Kaposvárig, és onnan jött haza gyalog. Úgy jött haza, hogy útközben leültette egy orosz katona, elvette a cipőjét és a bakancsát, és odaadta az övét, aminek már semmi talpa nem volt. Hazajött, olyan véres volt a talpa, hogy egy hétig ágyban volt, mire meggyógyult. [Sírva meséli.] De örültünk, hogy itt van.

A háborúra emlékszik? Mennyire változott meg a falu élete?

A háború után teljesen megváltozott, ez már nem az a régi világ volt. Ja, már nem volt az a régi világ. A háború is, borzasztó, mi pincében aludtunk. Mindig meséltem a gyerekeknek, hogy ebben a pincében az erdő mellett, lent a pincébe tettek szalmát, takarót vittünk, jó meleg takaró volt, tollas, és azon aludtunk sorban végig. Egy vagy két család, mi meg a szomszédjaink. Nagyapám otthon maradt, mert otthon is volt pincénk, csak édesanyám félt, hogy esetleg egy bomba vagy akármi, és akkor mi oda átmentünk a szomszédékkal. Hallottuk a lövöldözést. Volt egy öreg, az nem ment háborúba, otthon volt, és fölment mindig a padlásra, és onnan nézte. Egyszer lejött, azt mondta, itt vannak az oroszok már Sátorhelynél. Reggel kinyitottuk az ajtót, anyukám onnan járt haza fejni. Akkor már jöttek a tankok, nagy eső volt fönt. A majsi völgyön jöttek fölfelé. Volt, aki garázdálkodott, volt, aki rendes volt. Volt köztük mindenféle, borzasztó volt ez a túlélés.

A háború után hogy indult újra az élet?

Lassacskán. Ha nem jönnek ezek a kitelepítések, akkor az ember mégis úgy jobban átélte volna vagy túlélte volna ezt a háborút, de akkor jött ez a borzasztó dolog, hogy szétvitték a népeket. Ez volt a legnagyobb dolog. Igen, és egészen az '50-es évekig tartott, mire az ember megint egy kicsit magához tért. Szorgalmas nép a svábság, megint csak mindent, mindent összekapart. Így lassan megindultunk.

Malenkij robotra vittek el embereket?

Hogyne, persze, vitték őket. Férfiakat, akik hazajöttek a háborúból, és otthon voltak, azokat elvitték. Meg a fiatalabbakat, nőket. Az én sógornőmet is vitték, a férjemnek a testvérét. Elindultak, először úgy mondták, hogy egypár napra csak. És akkor gyalogoltak, egészen Bajáig kellett nekik menni gyalog. Volt velük egy férfi, egy falubeli ember, aki azt mondta: „Lányok, nem jól néz ki a dolog, ha akartok, én visszamegyek veletek, visszaszökünk." Elindultak visszafelé, nem mentek át Baján a hídon a másik oldalra, hanem az innenső oldalon szépen visszaindultak megint csak gyalog, és nem egy csapatban. Így Nyárádról nőket nem vittek. Így visszakerültek a nők. De a másik faluból, mindenhonnan mentek a nők is.

A férfiakat elvitték?

A férfiakat elvitték, igen, akik be voltak egypár napra zárva Baján, azt hitték, hogy Bajára viszik, és ott kell valahol nekik robotolni. Ez nem így volt. Mikor kiszimatolták, hogy viszik a Szovjetunióba őket, akkor onnan még egypáran férfiak is meg tudtak szökni, de egyszer bezárták az ajtót, akkor már senki nem tudott kimenni. Aki nem volt annyira élelmes, hogy ezt a kis időt kihasználta, hanem szépen nyugodtan várta, hogy mi történik, azt elvitték, és nagyon kevesen jöttek vissza. Szibériában voltak. Itt, a második, harmadik szomszédban lakott egy huszonöt éves fiú, nagyon éhes volt, és valamit lopott, ennivalót. Rajtakapták, és úgy megverték, agyonütötték, teljesen szétverték a veséjét. Huszonöt éves fiatalember volt. [Sírva meséli.] Azért, mert éhes volt. Ja, nem sokan jöttek vissza, volt, aki már kifelé meghalt. És akkor jött a vérhas, vagy nem tudom, mi. Egy-kettő meg tudott szökni még útközben. Kevesen jöttek vissza. Kevesen jöttek vissza. Az még rosszabb volt, mint a háború, hogy elvitték ezeket. Ezek a nők – együtt dolgoztunk majsiakkal, akiket szintén kivittek – bányában dolgoztak. Borzasztó volt, meséltek mindig, hogy miket kellett nekik átélni.

A családjáról is kérdeznék. Milyen nyelven beszéltek a háború előtt vagy alatt?

Csak németül. A községben talán egy magyar család volt, a többi mind német, és mindenki németül beszélt. Hogyne. De közben azért tanultuk a magyar nyelvet, és magyarul is beszéltünk, de így családon belül mindig németül. A magyar nyelv csak úgy kellett, ha valahová elment az ember valamit intézni. Ha írásos valamik jöttek, ez is magyarul volt, de más minden németül.

A szülei, nagyszülei tudtak magyarul?

A nagyszüleim is tudtak, hogyne. A nagyapám versendi származású volt, Versenden több horvát család volt, nem szerbhorvát, hanem ezek a sokácok. Úgy mondjuk. Azt a nyelvet is beszélte, és mikor jöttek az oroszok, tudott velük beszélni. Tudott magyarul és tudott németül is, pedig nem sokat járt iskolába, talán hat osztályt. Így egymástól megtanulták, együtt játszottak, és megtanultak. Az őseim mind tudtak magyarul is, meg németül is.

A nagyszülőkkel laktak együtt?

Igen, igen. Régente mindig úgy volt, hogy együtt lakott a család. Ha vagyonosabbak voltak, akkor ha megházasodott a fiú, megkapta a vagyont, és a szülők haszonélvező kis valamit kaptak mindenből. Volt egy pincéjük, vagy valami, odamentek. És nem dolgoztak, mint most, látástól vakulásig, ameddig csak tud valaki, hanem ezek akkor úgy éltek, hogy ők megtették a magukét, most a fiatalok csinálják úgy, ahogy gondolják. Ők meg abból a kis haszonból elvoltak. Ilyen rendszer uralkodott a falvakban. Otthon volt egy kis házuk, szoba-konyha, és egész nap elmentek, volt egy kis szőlőjük, azt művelgették, pihentek, nem volt olyan hajtás, mint most. És hát így elvoltak. A fiatalokat meg hagyták a birtokot kezelni meg dolgozni.

Milyen iskolába járt?

Akkoriban ez állami volt. Nem volt az, hogy külön egyházi, sőt tiltották a vallást az én időmben. Habár volt hittan, de ahhoz külön kellett nyilatkozni. Ez még az én gyerekeimnél is így volt, hogy mindig nyilatkozni kellett, hogy akarom-e, hogy hittanra járjon.

Az általános iskolában már magyarul tanultak?

Magyarul tanultunk, mi csak a háború előtt – '43-ban jártam elsőbe –, akkor tanultunk egy kicsit németül, utána mindig magyarul, még nem is volt szabad németül beszélni. Jaj, hányszor kellett büntetést írni, hogyha meghallotta valamelyik, hogy németül szólunk egymáshoz, és bejelentette a tanárnak. Akkor bizony büntetést kellett írni: „Az iskolában magyarul beszélek." Még mindig eszemben van. Le kellett írni vagy százszor…

3.5. „...HÁT BIZTOS KELLETT A LÉTSZÁM..."[260]

Sch. L.-t 1947-ben telepítették ki édesanyjával, testvéreivel, nagyszüleivel Drezdába. Édesapja, akiről három éve nem tudtak semmit, ekkor még a Szovjetunióban kényszermunkán volt. Az ő Magyarországra való hazatérte után szöktek vissza.

'46–'47 körül én négy-öt éves voltam, amikor a nagyszüleimet kitelepítették. Az édesanyám – én négyéves, az öcsém kétéves volt – nem mert egyedül otthon maradni, mert édesapám már három éve szovjet hadifogságban volt, és semmi hír nem volt róla. Ezért vállalta édesanyám, hogy ő velünk együtt elmegy a szüleivel. Ott kötöttünk ki Drezdában, oda telepítettek ki bennünket. Három hétig voltunk kint lágerben, valamilyen táborban. Én ezt már csak elmesélés alapján tudom. Édesapám megszökött a hadifogságból három év után. Háromszor elfogták, de negyedszerre sikerült neki hazaszökni. A rokonoktól megtudta a címünket, és nem ő jött utánunk, hanem azt mondta, ha akarunk, ha tudunk, ha egy mód van rá, jöjjünk vissza. Gyakorlatilag akkor kezdődött ez a hercehurca, hogy feketén visszajöttünk. Többször az országhatárról visszadobtak még ott Németországban. Amikor sikerült eljönni, akkor a magyar határról is visszadobtak bennünket. Végül hazakeveredtünk, mert édesapám is feljött oda a minisztériumba, és mondta, hogy mi úton vagyunk hazafelé, meg írtunk neki, hogy itt leszünk, meg ott leszünk. A nagyszülők is velünk jöttek. Hát persze, ami itthon volt, a régi házunk – Villánykövesdről mentünk el, most is itt lakunk, a szüleim már nem élnek – már tovább lett adva. Annak idején Fölvidékről telepítettek ide, és azok voltak már a házunkban. Azelőtt volt istálló is, ló, tehenek, föld, minden elment. Amikor kimentünk, úgy mesélték az öregek, mi csak annyit tudtunk összeszedni, ami a batyuba belefért, mert tehervagonba Villányba kellett lemennünk, oda levittek bennünket ismerősök, és amit tudtunk magunkkal vinni, azt vittük. Úgyhogy mikor hazaértünk, gyakorlatilag még az a kevés, amit vittünk – kanalak, evőeszközök, valamilyen értékesebb tárgyak –, azokat útközben odaadták a sofőröknek, hogy ne kelljen végiggyalogolni az utat. Itt-ott kocsival, teherautóval jöttünk, sokat gyalogoltunk is, de végül mégis hazaértünk. Én magam nem emlékszem a kitelepítésre, csak arra, amikor visszafelé jöttünk... Semmink nem volt tulajdonképpen. A rokonok befogadtak, eloszlottunk egy kicsit többfelé, és jó fél év múlva a tanács kiutalt egy házat, ami üresen állt.

[260] 1942. F. 22.

Valamikor szintén svábokat telepítettek ki onnan. Egy jó darabig ott voltunk, körülbelül nyolc-tíz évig, és akkor a szüleim megint egy kicsit erőre kaptak, akkor kezdték építeni ezt a házat. Akkor még nem így nézett ki, két szoba volt benne, egy konyha, éppen hogy meg tudjuk húzni magunkat, hogy sajátban legyünk megint. Utána eladó lett az a ház, ami a saját házunk volt, mert a felvidékiek, akik megkapták, továbbálltak egy faluval, és egy idevalósi fiatal házaspár megvette volna. Eljöttek hozzánk, a szüleimet kérdezték, hogy igényt tartanak-e még a házra, de akkor már elkezdődött az építkezés, azt mondták a szüleim, nem tartanak már rá igényt, nyugodtan meg lehet venni. Mert azok, akik megkapták, visszaadták a magyar államnak vagy a tanácsnak. Előtte a szüleim próbálták megvásárolni, de akkor még azok, akiket betelepítettek, nem voltak hajlandóak eladni. Pedig cserelakást is biztosítottak volna… Azóta is itt élek, a szüleim közben már meghaltak, azóta ezt a házat már párszor átalakítottuk, és most itt élünk.

Milyen nyelvet beszéltek a családban?

Ötéves koromban még nem tudtam magyarul, amikor hatéves lettem, az iskolában tanultam meg, mert mindig is németül beszéltek a családban, szóval svábul. Az itteni gyerekekkel is hatéves koromban kezdtem magyarul beszélni. Elsőben kicsit nehéz volt az iskolában, de végül is kitűnően megtanultam. És mivel az iskolában tanultam meg a magyar nyelvet, utána már nem ejtettem helyesírási hibákat sem.

Milyen nyelven beszéltek a faluban?

Sváb falu volt, olyan 80%-ban svábok lakták ezt a kisközséget, most is úgy 350 lakosa van a falunak, a pincesor már nagyobb, mint az egész falu. Sok vendég jár ide Németországból is, meg mi is visszajárunk Németországba, mert vannak, akiket kitelepítettek, és ott maradtak.

Többen maradtak ott, mint akik hazajöttek?

Többen maradtak, hogyne. Egész kevesen jöttünk vissza, mert az én édesanyám, az erőltette, hogy minél előbb jöjjünk vissza akármilyen módon, mert édesapám közben hazajött a fogságból, és három évig nem tudtunk róla. Ő nem akart kijönni Németországba, és akkor így jöttünk, ez volt a fő ok. Ma sem tudom, hogy miért telepítették ki a nagyszüleimet, mert nem is voltak volksbundosok. Minden faluban voltak kitelepítőbizottságok, biztos valamilyen létszámot le kellett adni, mást én sem tudok. Kis falu volt, biztos meg volt adva egy létszám, és a nagyszüleim így beleestek a szórásba. Ha édesapámról előbb tudunk, akkor mi nem lettünk volna benne a kitelepítésben, de édesanyám a két kisgyerekkel nem mert egyedül itthon maradni, inkább elment a nagyszülőkkel. Este

bejelentették, tizenkét órán belül össze kellett batyuba szedni, amit az ember vinni tudott, mást nem vihettünk, a többi, az maradt.

A kitelepítés előtt lehetett hallani valamit arról, hogy fog történni, volt ennek valamilyen előzménye?

Először úgy mondták, csak a Volksbund-tagok. De hát nagyapám sem volt benne, meg a szüleim sem voltak benne, semmilyen pártban nem voltak benne, de attól függetlenül beleestek a szórásba.

Katonáskodott valaki a családban?

Édesapám volt katona, de nem katonaként került fogságba, hanem azért, mert hiányzott egypár ember, akik megszöktek a vagonból, akiket már vittek volna ki Oroszországba, és akkor összefogdosták az embereket. Ő már leszerelt katona volt, de őt is bevitték, mert hiányzott a létszám. Vokányban megállt a vonat, páran leléptek, és akit éppen találtak, azt vitték magukkal. És három év… Szénbányában is volt, ólombányában is volt, azért halt meg korábban, hetvenhárom éves korában. Addig kihúzta, de végül is tüdőrákban halt meg. Az ólombányában szedte össze annak idején azt a betegséget.

Milyen volt a német–magyar viszony akkoriban a faluban? Volt-e valami konfliktus?

Nem volt, itt a faluban nem volt semmilyen konfliktus. Mi tisztában voltunk azzal, hogy azok, akiket idetelepítettek a mi házunkba, ők se tehettek róla, mert őket is onnan elhozták…

Felvidékiek voltak?

Felvidékiek. Mi nem haragudtunk rájuk, szerettük volna annak idején, amikor az édesapámék lakást kaptak itt, hogy visszacseréljük vagy ráfizetéssel visszakapjuk a régit. Ez nem jött be, nem mentek bele, de attól függetlenül nem haragudtunk rájuk. Beszéltünk is egymással. 80%-ban sváb falu volt, mondjuk, a kitelepítés nem olyan sok embert érintett, Villánykövesden, ha jól tudom, hat-hét családot telepítettek ki, és azoknak a házaikba felvidékiek kerültek, de végül is senki nem haragudott egymásra, mert ők sem tehettek róla, hogy idehozták őket.

A család mindig itt, ezen a településen lakott?

Igen. Én itt is születtem, és amikor ide visszakerültünk, nem is mentünk tovább. Itt annak idején még szántóföld volt, aztán kiosztották, olcsón meg lehetett vásárolni, mert közte van a pincesor, a pincesor mögött épültek ezek a házak, ezek később épültek, és amikor lehetőség nyílott rá, akkor a szüleim kezdtek itt építkezni. Két szoba-konyhát, épphogy meg tudtuk magunkat húzni, és utána bővítettük. Ahogy a lehetőség adta.

A családi elbeszélésekben esett szó arról, hogyan került a család Magyarországra vagy konkrétan ide, Villánykövesdre?

Erről nem esett szó, csak amennyit olvasgattam róla. A dunai svábokat 270 évvel ezelőtt Mária Terézia telepítette. A legtöbb baranyai Ulm környékéről került ide. Azért is nevezik őket dunai sváboknak, mert ott is a Duna folyik, és Mohács közel van hozzánk. Mária Terézia telepítette ide a dunai svábokat, amikor itt el volt néptelenedve minden. Szóval nem a szüleimtől tudom ezt, hanem amit olvastam a történelemkönyvekből. De az én nagyszüleim már itt születtek Villánykövesden, ebben a kis faluban.

Őrzött meg a családi emlékezet konkrétan a családról valami korábbi történetet?

Nem, semmit. Édesapám is nagyon ritkán beszélt a hadifogságról, mert annak idején örült, hogy élve maradt, mert többen próbáltak megszökni, emiatt volt, akit halálra ítéltek. Őt is kétszer halálra ítélték, de elég jól megtanulta az orosz nyelvet ott kinn, elég jó nyelvérzéke volt, és amikor elfogták, el tudta magyarázni, hogy a tolmácsok – általában azok voltak a hibások – mást mondtak, mint amit ő válaszolt. A nagyobb tiszteknek elmondta oroszul is, amit magyarul mondott, s végül is elengedték, illetve hozzácsapták egy másik táborhoz, de onnan is továbbszökött, mert haza akart jönni. Végül is sikerült neki.

Mennyi ideig volt hadifogságban?

Három évig. A három év alatt nem lehetett tudni róla semmit, hogy él-e, hal-e, vagy hogy hol van. S közben volt a kitelepítés, igen.

Mikor visszaszöktek, akkor ő már visszajött a hadifogságból?

Ő is hazaszökött, és a rokonságot megkereste, akik tudták, hogy mi hova kerültünk. Írtak, hogy hazajött édesapám, és akkor édesanyám nagyon rajta volt, hogy minél előbb jöjjünk vissza, akárhogy is sikerül. Így végül is sikerült hazatérni. Mondjuk, egy-két hónap azért eltelt, míg hazatértünk. Addig ő itt volt rokonoknál, minket is rokonoknál osztottak el, mert nem volt se egy evőkanál, se semmi, mire hazaértünk, de a rokonság támogatott bennünket, amíg kaptunk egy üresen álló lakást, és akkor onnan kezdve újra kezdődött az élet.

A Volksbundnak volt szervezete ezen a településen?

Én nem tudom konkrétan, hogy itt Villánykövesden volt-e a Volksbundban valaki, arról nem tudok, de azt tudom, hogy kitelepítéskor arra is hivatkoztak, hogy a volksbundosokat szedték össze, akik ebben a pártban voltak. De hogy gyakorlatilag az én nagyapám hogy esett bele, hát biztos kellett a létszám.

SS-sorozásra sor került a településen akkoriban?

Erről nem tudok semmit.

Esetleg vissza tud emlékezni, hogyan történt a településen a háború után az élet újraindulása, a közigazgatás megszervezése?

Ilyenekről nem tudok, erről nem tudok nyilatkozni, ilyen elbeszélések sem voltak a nagyszülők és a szülők között sem, örültek, hogy egyáltalán itthon vagyunk, hogy itt vagyunk Villánykövesden. Nem volt beszédtéma. Én magam sem vagyok semmilyen pártnak a tagja, meg hát az én nagyszüleim és édesapám se volt semmilyen pártnak a tagja. Én magam is, szóval nagyon tartózkodom mindenféle párttól.

A kitelepítés előtt bármiféle retorzióra szervezetten sor került-e a településen a svábokkal szemben?

Nem. Az volt, hogy odajöttek és felszólítottak, hogy holnap reggel indulunk vonattal Villányba. Erre akkor is keresztülment a vonat, de Villányra kellett lemenni, és azt mondták, hogy tizenkét órán belül szedjünk össze mindent, ami a legszükségesebb, amit tudunk kézzel vinni. Ennyi volt az egész. A szomszéd lovas kocsival levitt bennünket – de ezt is elbeszélésből tudom –, és akkor amit össze tudtunk szedni, batyuba, amit tudtuk kézzel cipelni, annyit vihettünk magukkal. Villányban betettek a vagonba bennünket, és onnan indult a vonat.

Ez mikor volt, hányban?

’46 őszén, én úgy tudom, ’46 őszén. Úgy tudom.

Hogyan viselkedett a falu, a tágabb környezet, a szomszédok, több családot elvittek a faluból?

Úgy tudom, hogy innen hat családot vittek el, többet nem. Mindenki el volt foglalva saját magával, mindenki reszketett, hogy ne essen bele ebbe a szórásba. Aki beleesett, az sajnos beleesett. De a legtöbben kint maradtak. Talán az én nagyszüleim sem jöttek volna vissza, még anyukám sem, ha édesapám közben nem tud hazaszökni. Csak mivel ő hazaért, édesanyám mindenáron haza akart jönni, a nagyszülőket is rábeszélte, és így feketén hazajöttünk. Sokat gyalogoltunk menet közben. Fölvett egy teherautó, más fizetőeszköz nem volt, ami értékünk, ezüstkanalak, ezüstkések, amink volt, azt fogadták el a sofőrök, azért egy darabig elhoztak. Egyszer, emlékszem, Ausztriából – hát azt is elmesélésből tudom – az osztrák–magyar határon, egyszer az osztrákok visszadobtak bennünket, utána még egyszer sikerült átjönni, akkor a magyar határőrök hoztak be Budapestre. Ott zárkába kerültünk, és akkor le lett káderozva, hogy hogy van ez, hogy valóban úgy van-e, ahogy ők elbeszélik. Édesapám jött fel értünk. Attól függetlenül, hogy ő egy szökött hadifogoly volt.

3.6. „…AZOK KEZDTÉK A CIRKUSZT”[261]

T. S.-t 1947-ben nagyszüleivel és édesapjával együtt telepítették ki egy Baranya megyei faluból. A lakóhelyéül kijelölt Zwickau melletti faluból egy hónapi tartózkodás után szökött meg barátjával. Először a nyugati megszállási övezetbe – ahol rövid ideig lágerben voltak –, majd onnan is megszökve tért vissza Magyarországra. A magyar hatóságok ismét kitoloncolták. Ausztriából 1948-ban illegálisan tért vissza édesapjával együtt.

Éjjel jöttek, egy-két óra körül, betörték az ajtót, és úgy jöttek be. A telepesek, akiket idehurcoltak Pest környékéről, azok kezdték a cirkuszt. Az egyik tag bement a spájzba, leakasztott egy sonkát, odavágta az asztalra, és azt mondta: „Egyetek ebből a sváb sonkából!” Állt ott egy liter bor is. „Mi ez?” kérdezte. Mondom: „Bor.” „Szabad inni belőle?” Mondom: „Lehet.” Nekem kellett először inni belőle, nehogy meg legyen mérgezve. Az én öreg szüleim hetvenévesek voltak, az öregapám az első világháborúból hadirokkant volt. A jobb keze béna volt. Azt mondták, nem igaz, hogy őt innen ki lehet zavarni. És megcsinálták. Öreganyámat kilökte az ajtóból, egy kisszéket akart vinni magával, ráülni. Kivette a kezéből, és nekivágta a szomszéd falának, azt mondta: „Ez úgysem kell magának Németországban!” Oda volt akasztva a rózsafüzér, azt leakasztotta, odaadta öreganyámnak a kezébe, és azt mondta: „Mama, imádkozzon, hogy minél előbb kerüljön Németországba!”

Akkor egy kis lisztet, ezt-azt lehetett csomagolni, és levittek a mecskei állomásra, a szomszéd faluba. Ott beraktak egy vagonba, és még ott is elvették azt, amit vittünk. És akkor vittek ki Németországba. Így kerültünk ki, azok úgy néztek ránk, mintha valami gazemberek lennénk. Azt hitték, hogy mit tudom én, mit csináltunk mi otthon, hogy oda lettünk kitelepítve. Nem akarták elhinni… Engem egy paraszt fogott, hogy segítsek neki dolgozni, a nagyszülőket meg elvitték egy másik házhoz. Azok ott voltak. Körülbelül három-négy hétig voltam ott, akkor kaptunk egy papírt, az ércbányába akartak vinni dolgozni. Ekkor éjjel én és egy barátom – aki ma már nem él – elszöktünk nyugatra. Mert nem akartunk… mert azt mondták, ne menjünk az ércbányába, mert ott sokan meghaltak már. Nyugatra mentünk, bevittek egy lágerbe. Ott voltunk egy jó darabig – már nem tudom, mennyit –, majd

[261] 1926. F. 3.

fogtuk magunkat, próbáltunk visszajönni Magyarországra. Mindenünket elvittek, ami volt, nem volt semmink, csak az, ami rajtunk volt, az a ruha. És akkor visszajöttünk Magyarországra. Itt meg bujkálni kellett, nem lehetett lenni sehol, mert elvesztettük az állampolgárságot. Ideoda bujkált az ember – ez '47-ben volt –, és jó pár évre rá, '49-ben elmentem a bányába, a szénbányába, Pécsre. Ott dolgoztam, egyszer csak hívatott a rendőrség, gondoltam, most kapok. Nem bántottak. „Maga ki volt telepítve?" Mondom: „Igen." „És miért jött vissza?" Mondom: „Azért jöttem vissza, mert azt gondoltam, hogy én Magyarországon születtem, itt akarok dolgozni és meghalni." „Jól van – azt mondta –, most visszaadjuk a magyar állampolgárságot." Visszaadták a magyar állampolgárságot. Négy évig a bányában dolgoztam. Volt egy nagy robbanás, mondom, itthagyom a bányát, én itt nem maradok. Mert azok az emberek hogy néztek ki! Meghaltak. Mondom, ezt nem lehet, itt nem maradok. Onnan hazajöttem, elmentem a gépállomásra, ott dolgoztam három évig, és akkor az erdészethez mentem át. Minden traktoron – akkor még traktorok voltak, Hoffer traktorok – két ember dolgozott, és akkor egyet leszedtek, később csak egy ember lehetett. Akkor mentem el az erdészethez, és ott dolgoztam addig, míg nyugdíjba nem mentem. Ez volt a sorsom.

És a tágabb családjából mindenkit kivittek?

A nagyszülőket meg az apámat. Az anyám rég meghalt, fiatalkoromban. Ha a nagypapa belement volna, én nem kerültem volna Németországba, az biztos. Megszöktem volna. De a nagyszülők miatt elmentem.

Hogy ne legyenek egyedül?

Igen.

És vonattal vitték Önöket?

Igen, tehervonatokkal. Be voltunk dobva, három, négy vagy öt család. Azok ott kint úgy néztek ránk, hogy mi valami gazemberséget csináltunk Magyarországon, és azért lettünk kitelepítve. Nem akarta elhinni senki... És az volt a legszebb, amikor már itthon voltam egy ideig, engem többször kerestek, mert följelentettek, de nem tudtak megtalálni. Egyszer itt a faluban, a mostani feleségemmel, ketten ültünk a biciklin, és találkoztunk a rendőrrel. Leállított azért, mert ketten ültünk a biciklin, és azt mondta: „Magát már régen keressük!" Elvittek a toloncházba Pestre, és újból ki. Ausztriába vittek. A rendőr kivitt a határra, s azt mondta: „Itt ez a senki földje, arra van Ausztria, erre Magyarország, menjenek – sokan voltunk – amerre akarnak, de ide vissza ne jöjjenek!"

Ez mikor volt?

Ez '48-ban volt. Ausztriában egy szőlősgazdához mentem, ott voltam egy ideig. Később újból visszajöttünk. Az apám is ott volt, mert azt is az ércbányába akarták tenni, az is megszökött onnan, és Ausztriába ment. Ő is ott volt egy parasztnál, ilyen szőlősgazdánál. Odamentem, mert tudtam, hogy hol van. Odamentem, és együtt jöttünk be Magyarországra. Itt a későbbiek folyamán a rendőrségre kellett menni minden vasárnap reggel jelentkezni, de nem bántottak. A házunkban egy telepes volt, és mivel a későbbiek folyamán adót kellett volna nekik fizetni, '50-ben azt mondták, hogy elmennek. Mi itt egy rokonnál laktunk akkor, jött a telepesnek a felesége, és szólt: „Simon, jöjjenek haza, mert mi elmegyünk!". Beengedtek a házba, és elmentek. '59 vagy '58, nem tudom már biztosan, akkor meg lehetett venni a saját házunkat. Negyvenkilencezer-valamennyi forint volt, harmincévi lefizetésre.

Kitől, a tanácstól kellett megvenni?

Igen. És akkor úgy kerültünk vissza újból a házunkba. Lehetne mondani, három napig lehetne beszélni. Elmondtam, amit gondoltam, és kész.

Arra emlékszik, hogy a faluban hogyan viselkedtek az emberek a kitelepítés idején, tehát akiket nem vittek el, akik nem svábok?

Nem volt így senkivel semmi bajunk. Ezeknek, akiket Pestről idehoztak, biztos azt mondták, hogy menjenek le Baranyába, ott a svábokéba belejönnek, és úgy tudnak élni, mint Marci Hevesen! Ott a sült galambok jönnek, repülve, nem is kell dolgozni. Nem értettek ezek semmihez, csak idehozták őket.

A faluból hány embert telepítettek ki?

Hát azt már igazán nem tudom.

De voltak, akiket nem, akik itt maradtak?

Voltak olyanok is.

Azt lehetett tudni, hogy kit miért visznek, és kit miért nem?

Hát mit tudom én. Csak kiszúrtak egyeseket, és azokat kitelepítették.

Németországba hova érkeztek?

Zwickau mellett Mosel, ez egy nagyobb falu volt. Ott voltunk Moselban.

Emlékszik rá, mikor érkeztek oda?

'47. szeptember 13-án volt a kitelepítés. Az út három-négy napig tartott. Lengyelországba vittek, és onnan át Németországba.

Arra emlékszik, hogy hányan voltak ott a szerelvényen, a vonaton?

Azt már nem tudom. Mert voltak ott a szomszéd faluból is.

Amikor kiértek Németországba, akkor Önöket hol helyezték el, hova vitték?

Nem tudom, talán kocsma volt, egy nagy terem, oda vittek. Odajöttek, akik akartak munkásokat, és onnan mentem el egy paraszthoz, és ott dolgoztam.

A szülei ott maradtak?

Azokat egy másik házba vitték, a nagyszülőket.

Meddig maradtak ott Németországban?

Mi ott nem voltunk sokáig, egy hónapig, ha ott voltam, és mivel el akartak vinni az ércbányába, megszöktünk nyugatra.

A család összes tagja, mindenki visszajött, a nagyszülők is?

Nem, azok ott haltak meg.

Egyedül szökött meg?

Még egy barátom volt innen, azzal, de ő már nem él.

Hogyan jöttek vissza?

Vonattal, gyalog, ahogyan ment.

Hogyan sikerült átjutni a határon visszafelé?

Az osztrák–magyar határon, ez az Ennsnél volt, ott jöttünk át. Az nem sikerült mindjárt. Elkaptak a határon, visszadobtak, egypár napig bezártak, akkor újból megcsináltuk, újból átjöttünk. Másodszor sikerült. Itthon bujkálni kellett.

Meddig tartott az út Németországból visszafelé?

Két napig körülbelül.

Itthon hol bujkáltak?

Itt a faluban, másik faluban. Egy paraszthoz mentem, ott voltam szolga egy darabig. Ez egy csángó ember volt. Bonyhádra járt dolgozni, és én csináltam neki a gazdaságot. Onnan mentem a bányába. A faluban nem nagyon lehetett mutatkozni.

Volt, aki feljelentette?

Igen.

Ki jelentette fel?

Azt nem tudom.

Ez mikor történt, amikor elvitték Önt újra?

Ez '48-ban volt, akkor '48-ban az apámmal jöttem vissza.

Az apja addig hol volt, ő kint maradt?

Kint.

Ott találkozott Ausztriában vele?

Igen.

Hogyan tudta a kapcsolatot felvenni vele kint?

Levelet írt a bátyámnak, és onnan.

A bátyja itthon volt?

Az Ófaluban lakott.

Őt nem vitték el?

Azt nem.

Említette, hogy visszakapta az állampolgárságát, az hogyan zajlott?

Odahívtak a rendőrségre, én meg azt hittem, biztosan feljelentett valaki megint, gondoltam, lehet, hogy kipüffölnek. Azt kérdezték: ki voltam telepítve? Mondom: „Igen." „És miért jött vissza?" Ezt mondtam nekik, amit az előbb. Akkor megadták a magyar állampolgárságot megint. Ott dolgoztam a bányában, biztos ezért adták meg a magyar állampolgárságot.

Néhány kérdést a háború időszakára vonatkozóan tennék fel. A háború előttre emlékszik, hogy milyen volt az élet?

A háború előtt? A háború előtt nálunk jó élet volt, az biztos. Akkor jól éltünk. Nem voltunk gazdagok, de a mindennapi munkával meg tudtunk lenni. Jószággal foglalkoztunk. Mert akkor nem volt pénze a népnek, csak ami a jószágtól… és esetleg csibéket vagy tojásokat eladni, abból volt egy kis pénz, ami a háznál volt, mindig szűken volt a pénz.

Arra emlékszik, hogy milyen volt a magyarok és svábok közt a kapcsolat a faluban?

Tiszta svábok voltak.

Nem is laktak magyarok?

Nem. Tiszta svábok voltak.

És akkor németül is beszélt mindenki, a családban is, a faluban is?

Igen. De az iskolában magyarul tanultunk. Volt egy Bóna nevű tanítónk, az nagyon rámént erre, hogy magyarul beszéljenek a gyerekek, és tudtunk is. A fekedi faluban, itt a fiatalok jobban tudtak magyarul, mint bárhol. Mert ez rámént arra, hogy tanuljanak.

A családban németül beszéltek?

Igen, otthon németül. A nagyszülők nem is tudtak magyarul.

Egy iskola volt a faluban?

Kettő. Kisiskola és nagyiskola. Mert egy tanító néni volt, meg egy tanító. Három osztály a tanító néninél volt, a többi, a másik három a tanítónál, mert hat tanévet tanultunk akkor.

És az iskolában csak magyarul beszéltek, ugye?

Igen.

Állami vagy egyházi iskola volt?

Állami.

Az ünnepekre emlékszik, a sváb ünnepekre, hogy milyen ünnepeket tartottak?

Sok Mária-ünnep volt, ezeket akkoriban mind megtartották, és a későbbi folyamán karácsony, újév meg húsvét, ezeket megtartották. Igen, sok mindenen mentem keresztül. Mikor a feleségemmel összekerültünk – ez '49. november 24-én volt –, nem volt egy lábasunk vagy egy fazekunk, hogy tudtunk volna egy levest főzni, mindent elvesztettünk! Akkor mindent elölről kezdeni. Tudja, milyen élet volt az? Keserves. Én a bányába jártam, és a legelső pénzt, amit kaptam, odaadtam a feleségemnek, hogy vegyen edényeket, hogy valahogy kezdjük el az életet.

És arra emlékszik, hogy itt a háború előtt voltak egyesületek vagy körök, ahol a fiatalok...?

Nem nagyon. Hát itt volt egy olvasókör, és oda szoktunk esténként némelykor menni beszélgetni. Volt, aki kártyázott. Fiatalság...! És ha búcsú volt, vagy máskor voltak ilyen zenés napok, akkor jártunk táncolni. Akkor még nem az volt, hogy diszkóba megyünk.

Volt valaki, aki katonáskodott a családból?

Én is voltam katona. A németek elvittek katonának. Mert ezt, mindent, csak annak az átkozott Hitlernek köszönhetjük. Azt, hogy ez történt velünk. Az csinálta a cirkuszt a világban.

Az hogy történt, amikor elvitték Önt?

Hát hogyan?! Küldtek egy papírt, és be kellett menni. Mert aki nem ment be, azt kényszerrel vitték el. Fiatal gyerek voltam, még nem is voltam tizennyolc éves. Én mondom magának, ha én teljesen vissza tudnék emlékezni mindenre gyerekkoromtól – mert korán elvesztettem az anyámat –, én egy vastagabb könyvet tudnék leírni, mint a Hitler! Az biztos!

Arra az időre emlékszik, amikor kint volt katona Németországban? Hogy mi történt?

Az '45-ben volt. Fejezzük be!

Még lenne néhány kérdésem, de csak akkor, ha nem nagyon megterhelő.

Elég ez, amit mondtam. Lehet, hogy már sok is. Kíváncsi vagyok, hogy mit akarnak ezzel.

Ez egy kutatás. Megkeressük az embereket, hogy mondják el a velük történteket, mert igazából nem tudjuk, hogy ténylegesen mi történt, mert erről még nem írt senki, nem beszélt senki. Egy ideig nem is lehetett beszélni róla, és most már jó lenne tudni.

Hát akkoriban kiraboltak teljesen, és az utcára raktak, mint a mit tudom én, milyen bűnösöket. Az én öregapám azt mondta, hogy nem

igaz, hogy őt innen ki lehet rakni, ebből a házból. De megmutatták neki, még ki is lökték.

Mikor hallották először, hogy ki fogják telepíteni Önöket?

Már előre lehetett hallani, mert a telepesek sok házba már előbb idekerültek, és akkor már lehetett hallani, hogy lesz kitelepítés. Hogy mikor, hogyan, azt… Azt nem tudták, hogy miért. Még ma sem tudják, hogy miért csinálták! Mert azok az emberek, akiket idehoztak, és azt hitték, hogy ezek meghódítják a világot, azok nem értettek semmihez, azok nem értettek a parasztmunkához. Azok csak segítettek tönkretenni mindent.

A kitelepítés előtt volt, hogy elvitték Oroszországba az embereket? Malenkij robot?

Akkoriban vittek Oroszországba sok embert.

És Ön ismert olyat, akit elvittek?

Van kettő-három, akit ismerek. Még ketten élnek, akik visszajöttek. A többi már meghalt. És sok kint is meghalt. Azokat sajnáltam, a nagyszülőket. Hogy azokkal mit műveltek, nem szégyellték magukat?!

Velük mi történt ott kint?

Ott kint semmi. Volt egy kis pénzük, és abból ott éltek. És akkor, nem is tudom, '52-ben vagy '53-ban meghaltak.

Tudták tartani a kapcsolatot velük?

Leveleztünk velük, igen.

Ezek a levelek megmaradtak, megvannak?

Á, nincsenek. Azért nem is akartam eljönni, mert az ilyen régi sebeket újból megpiszkálni, ami hatvan évvel ezelőtt volt, az ember visszagondol rá, hogy mi történt velünk…

Néha jó kibeszélni.

Nem is tudják, miért csinálták velünk, nem is tudják! Mert ezzel nem ért el az akkori kormány semmit, hogy a svábokat kipiszkálták, és idehozták az olyan embereket, akik egyáltalán nem értettek semmihez. Ezeknek biztos fűt-fát megígértek, azért jöttek ide. Ameddig a svábnak vagyona volt, azt fölharácsolták, és utána elmentek, mert adót kellett volna fizetni, akkor elmentek. Mert a svábok nem voltak a magyar állam kárára soha, azok csak hasznára voltak. Az biztos. Énszerintem az nem volt a legszebb, hogy az embernek a saját házát kellett újból megvenni. De megtörtént. Befejezzük?

Köszönöm, nagyon szépen köszönöm, hogy elmondta.

Na, most ezzel mit fog csinálni, nem tudom. Talán nem akasztanak fel érte? Hát hiába, írhatnak könyvet, maholnap meghalunk, és voltunk és nem vagyunk. Úgy van? Itt a kor, csodára nem lehet várni!

3.7. „...CSAK ALÁ KELL ÍRNI A PÁRTNAK..."[262]

F. Á.-t 1947-ben szüleivel együtt telepítették ki Bács-Bodrog megyéből egy Drezda melletti településre. Nagyapja, édesapja néhány hónapon belül meghalt. Édesanyjával szökött vissza 1948 tavaszán.

Én még gyerek voltam, nem sokra emlékszem, gyerekfejjel fogtam föl az egészet. Mi először nem lettünk kitelepítve, először át lettünk telepítve a szomszéd községbe, Szentivánba. '46-ban. És akkor jöttek a fölvidékiek, elfoglalták a házat, de nekünk olyan jó család jutott, hogy minket visszafogadtak, és itt laktunk még egy évig. Műveltük a földet úgy, mint azelőtt. Csak '47-ben jött a kitelepítés. A pince tele volt borral, burgonyával, abban az esztendőben nagyon-nagyon jó termés volt. Mindenből nagyon sok termett, és mindent itt kellett hagyni. Mindenki kapott egy batyut a hátára, és megállt a teherkocsi a ház előtt. Jöttek a 454-es házszámhoz fölpakolni a teherkocsira, innen vittek a keceli vasútállomásra, onnan vagoníroztak, s másnap reggel onnan indultunk Németországba. Pirnában lágerben voltunk, mindjárt a határ mellett. Úgy három hétig voltunk lágerben, ott megkaptuk a besorolást, hogy ki merre megy. Az erősebbek mind a bányavidékre kerültek, de én még csak tizenhat éves voltam, nekem szerencsém volt abból a szempontból, hogy nem kerültem bányába. Mezőgazdasági területre kerültünk. Első ránézésre jól hangzott, csak mikor odakerültünk, akkor kezdődött a probléma, mert ők minket nem akartak befogadni. Hát gondolhatja, hogy mi volt. El kellett menni a polizeiért, mert aki vitt minket lovas kocsival, lepakolta a batyukat a ház előtt, és azt mondta, hogy neki menni kell máshova. Lepakoltunk, és az asszony tüzet hányt ránk. Nem akarta tudomásul venni, hogy nekünk ott kell laknunk. Amíg ott volt a polizei, addig nagy nehezen beleegyezett. Mihelyt elment, akkor megint elkezdett ordítani. Már este sötét volt, és nem engedett be minket, sajnos, ez annyira elszomorított. Ezek nem vették tudomásul azt, hogy mi nem önként mentünk oda! Hogy minket úgy telepítettek oda! Mi megértettük őket, csak ők nem értettek meg minket. Mi megértettük, hogy nekik nagyon kevés élelmiszerük van, s hogy mi is odamegyünk még a nyakukra... De ha mi nem megyünk oda, akkor sem kapnak többet, mert jegyre ment minden. Szóval az olyan elszomorító volt. Az első

[262] 1930. F. 32.

perctől kezdve nem is azon törtük magunkat, hogy mi ott le fogunk telepedni. Mert ott le lehetett volna telepedni, csak be kellett volna lépni a pártba, és akkor mi is új gazdák lehettünk volna. De hát nekünk eszünk ágában sem volt! Persze mi négyen mentünk, a nagypapa meghalt '48-ban. Én ennél az asszonynál dolgoztam egy darabig, mert nem voltam még tizenhét éves, nem tudtam munkát vállalni, az üzembe nem vettek föl. Ez az asszony földműveléssel foglalkozott, volt három tehene, jószága, de a férje nem volt otthon. Az asszony volt, az anyja, meg egy kislány. Én ott eldolgozgattam, de sem ennivalót, sem pénzt, semmit nem akart adni. Hát nem… Jó fél évig csináltam ezt, már kezdtem erősödni, valahogy mégis fölvettek a brigádba. Én is mentem apámékkal dolgozni. A firmában dolgoztunk, Drezda városban, minden romban volt, oda mentünk romeltakarításra, hordtuk a téglát szanaszéjjel falvakba, településekre. Ezek az új gazdák építkeztek, azoknak hordtuk az anyagot. Utána elkerültünk vasútra. A valamirevaló síneket leszedtük, fölraktuk kocsira, azt vitték a testvérekhez, és onnan hozták a rossz síneket, azokat tettük le. Ez volt a dolgunk. Utolsó évben az építkezésen dolgoztunk, fészerekből alakítottunk át lakóházakat az új telepeseknek, az új gazdáknak. Ősszel meghalt édesapám. Közben a bátyám hazakerült a szovjet fogságból, akkor már mi is csak hazavágytunk. Az építkezésen annyival jobb volt, hogy ott kaptunk mindennap egy ebédet – ha ebédnek lehet nevezni –, mindennap kaptunk erőlevest, minden szombaton hajában krumpli volt. Azt nem felejtem el sosem. Minden nélkül hajában krumplit, egy jó nagy bödönnel odaállítottak az asztalra, se kenyér, se só, se semmi az égvilágon. Azt körülálltuk, és be is vágtuk az egészet. Tavasszal elhatároztuk, hogy ebből elég volt. Eljöttünk, nekivágtunk a nagyvilágnak, hála istennek zökkenőmentesen átléptünk minden határt.

Édesanyjával indult haza?

Négyen mentünk és ketten jöttünk. Eljöttünk Kecelig vonattal, onnan Császártöltésig gyalog, ott megháltunk, és reggel hazajöttünk busszal. Haza, nekünk még nem volt hazánk, bár a bátyám itthon volt, mert egyik bátyám még Kecelről visszaszökött. Nem kellett szökni, nem vigyáztak ránk. Ő visszajött avval a szándékkal, hogy itt a termést, a krumplit meg a bort értékesíti, mert akkor még mindent el lehetett adni. És a következő szállítmánnyal majd jön ki hozzánk, hozza a pénzt is. De közben leállították a telepítést. Nádudvar volt az utolsó falu. A fele népet elvitték, a másik fele itt ragadt. Hát csak nem volt

nyugta, mert állandóan üldözték. Akik a mi házunkban laktak, azoknak volt egy osztatlan területe, azon volt egy tanya, és ez a határszélen volt, óriási nádas… Az volt a szerencséje, hogy azon a tanyán dolgoztak, éjjel ott aludtak a szénapadláson, ha ugatott a kutya, akkor elbújtak a nádasban… Mire mi hazajöttünk, akkor már két évre rá ott egy kicsit lecsendesedett. Közben ő ennek a családnak elvette az egyik lányát feleségül. De a háznál mi már nem fértünk el, nem is volt munkalehetőség. Mi egy borotai tanyára mentünk. Egy kis nádviskó volt az egész, de örültünk annak is, hogy volt a fejünk fölött tető, és nyugodtak voltunk. A rokonoktól kaptunk szekrényt, ágyat adott, széket. Volt, aki sonkát adott, élelmiszert, szalonnát egy kicsit. Dolgoztunk mindjárt, vállaltunk aratást, kukoricakapálást, meg ilyent is. Kaptunk búzát, lisztet, megéltünk valahogy. Két évet kihúztunk, de nem mertünk még hazajönni, mert nem tudtunk bejelentkezni sehol, csak úgy feketén tudtunk más névre aratást vállalni, mert nem voltunk magyar állampolgárok, mert ki voltunk telepítve. Az volt az érdekes, hogy két évre rá kaptam egy behívót a katonasághoz. Mégis megtaláltak, pedig nem is voltam magyar állampolgár. Csak nem voltam megbízható, nem rendes hadsereghez, hanem muszos katonának, munkaszolgálatosnak hívtak be megint. Ott is huszonhét hónapot le kellett húzni, napi két forint húsz fillérért. És ott ugyanolyan megbecsülésben részesültünk, mint Németországban. Ott is csak azt mondogatták, a szemünkbe, minket agyon kellene lőni! [Sír.] Hát igen. Eszembe jutott apám. Nagy, erős ember volt, és nem volt beteg, és meg kellett halnia. [Sír.] Mert csak az volt a bűnünk, hogy svábnak születtünk. És apámat is agyonnyomta ez. Hiába mentünk orvoshoz, nem volt neki semmi baja. Hiába írtak gyógyszert, mondták az orvosok, hogy nincs semmi baja. Csak haza kellene neki menni. De nem engedtek. Mert mi nemkívánatosak voltunk.

Meddig voltak kint?

Nem egész két évig. Így volt a honvédségnél is, mi nem voltunk kívánatos emberek, sajnos. Nem is volt itt semmi baj, nem éltek itt az emberek… Igaz, hogy a faluban nem voltak idegenek, csak svábok voltak. Tiszta sváb falu volt, még cigány sem volt, ilyen falu nem is volt a környéken, itt még cigány sem volt a faluban soha. De hát jött ez a… szép rendszerváltás.

Sokakat kitelepítettek a faluból?

A fele népet elvitték ebből a faluból.

Sokan hazajöttek, vagy a többség kint maradt?

Akinek nem volt itthon rokona vagy hozzátartozója, az kint maradt. Volt olyan is, hogy az osztrák határnál elkapták, és akkor megint visszadobták őket. Egyszer-kétszer visszadobták, megunták, s ott telepedtek le. Ausztriában sokan vannak, az én testvérem is kinn volt, nem Nádudvarról lett kitelepítve, mert Csávolyon volt férjnél, ő onnan lett kitelepítve. Onnan mindenki ki lett telepítve, onnan nem jöttek nagyon haza. Ők nem sokáig voltak. Azok hazaszöktek. A Kati néni, az is így volt, először hazaszökött, akkor elkapták, valaki elárulta, akkor elvitték a határig, ott átdobták a határon, de a végén hazaszöktek. Itthon voltak egypár napig vagy egypár hétig, és a végén hallották, hogy keresik őket megint. És már ők szöktek ki, már nem várták meg, hogy kidobják, kiszöktek megint Németországba, ott voltak a lágerben, és akkor jelentkeztek külföldre. Mikor mi jöttünk hazafelé, mi is ott voltunk abban a lágerben, ott találkoztunk vele, mi is jelentkeztünk Amerikába. Már nem is tudom, hány hétig voltunk ott, jó pár hétig.

Hol?

Salzburgban, gyűjtőláger volt ott. De hát olyan nagyon-nagyon sokan voltak, nekünk soknak tűnt az idő, hogy ott mennyit kell várakozni, pedig nem kellett csinálni semmit, csak várni. Kaptunk enni-inni, szállás volt ingyen, minden, csak nekünk unalmassá vált. Mi haza akartunk jönni. Egy darabig bírtuk, de akkor meggondoltuk, mert a bátyám is hazajött Oroszországból. Megyünk haza, mindegy, akármi lesz, akármilyen szegényesen, de valahogyan megleszünk. Hát nagyon-nagyon sokat kellett dolgozni az első időkben, mert kézi aratás volt akkor még, egy hold kukoricát kellett kapálni tíz forintért. De az emberek nagyon jók voltak hozzánk. Fiatal voltam, tizenkilenc éves, erős, bírtam. Anyám is bírta. Nem féltünk mi a munkától, abban nőttünk föl.

Említette, hogy négyen mentek ki, az édesapja, az édesanyja, Ön, és ki volt a negyedik?

A nagypapám.

Ő is meghalt kint?

Igen, ő halt meg elsőnek.

Meddig tartott az út, mire hazaértek Németországból?

Három-négy nap alatt itthon voltunk. Nem sokat pihentünk. Volt olyan eset is, hogy egész éjjel mentünk, mentünk, és akkor reggelre megint ott kötöttünk ki, ahol elindultunk. [Nevet.] És akkor megint pihentünk egy fél napot, megint nekivágtunk. De nem volt probléma, a határon nem volt nekünk problémánk. Sopronnál jöttünk át egy szőlőterületre, azon volt egy nádviskó, és nagyon szép idő volt, pont besü-

tött a nap, leültünk pihenni, és elaludtunk. Reggel értünk oda, aznap nem is mentünk tovább, akkor aludtunk. Utána kimentünk, megkerestük a vasútvonalat, nem mertünk bemenni a városba, Sopronba, hátha elkapnak, csak egy kis megállót kerestünk, és ott fölszálltunk, mentünk Pestre. Nem sokat kellett várni, akkor már indult is Kiskőrösre a vonat, este, sötétben – nem is akartunk világosban hazaérni –, hanem sötétben. Már sötétben értünk Császártöltésre. Hát itt sem vártak minket tárt karokkal sajnos.

Az fájt nekünk a legjobban, hogy minket Németországban cigányoknak néztek. Az én szüleimnek akkora vagyonuk volt, hogy ott az egész falunak nem volt akkora vagyona, és minket cigánynak néztek, azt hitték, hogy mi el akarjuk venni azt a harminc deka kenyerüket. Mi többet hagytunk itt, mint ott az egész faluban, amit kaptunk ennivalót. Nem tudták megérteni, hogy mi nem önként mentünk oda. Soha nem ismertük volna meg Németországot saját akaratunkból. Nekünk jól van így, ahogy van. Nem félünk a munkától, most már hetvenhat éves leszek lassan, de még most sem félek a munkától.

Milyen nyelven beszéltek a családban egymás között? Svábul?

Az egész falu sváb volt, nem is tudtak ezek magyarul. A szüleink úgy tudtak magyarul, mint a mi gyerekeink most németül. Hát nem voltak rászorulva a magyar nyelvre, mert akárhova mentek, Bajára üzletbe, vagy valami, a legtöbb zsidó üzlet volt, és ezek mind németül beszéltek. Úgyhogy nem voltak rászorulva a magyar szóra.

Volt valamilyen egyesület a faluban? A német kultúrához kötődő vagy kulturális hagyományokhoz kötődő bármilyen…?

Azelőtt lehetett, de amikor mi fölcseperedtünk, akkor kezdődött a háború, ’43-ban már kezdődött a háború, akkor már minden összevissza ment, minden fölbomlott. Volt legényegylet, meg sok minden volt. A ’40-es években a leventék, de hát utána ez mind fölbomlott.

A Volksbundnak volt szervezete a településen?

Hát mi attól távol álltunk, hála istennek. De volt, volt, szervezet volt. A szegényebb réteg, azok elmentek önként katonának, SS-katonának, mert beígérték nekik, hogy megnyerjük a háborút, hogy akkor mind gazdagok lesznek, és ezek jelentkeztek. Ezek – odáig mint napszámos, béres vagy gulyás, juhász, vagy bárminek volt elszegődve – jelentkeztek a Wehrmachthoz, és akkor hazajött nyakkendőben, uniform ruhában, mint úriember, este, éjszakánként össze-összecsapkodtak itten. Ez bántotta az én apámat is a legjobban, hogy mi nem léptünk be a Volksbundba, hűek voltunk, magyar állampolgárok voltunk,

és a végén minket telepítettek ki Németországba mint háborús bűnösöket. Miért voltunk mi háborús bűnösök? Aki háborús bűnösnek érezte magát, az elmenekült az oroszok elől, az kiment. Az már nagy vagyonra tett szert, ott is milliárdosok már mind. Aki itt ragadt, azokat elkapták. Ezek a kis halak, akik csak ilyen szekértolók voltak ebben a Volksbundban, azok nem menekültek ki, hanem azokat állandóan kitelepítették vagy áttelepítették… Másik házba telepítették be. Jött egy délvidéki, kinézte magának a házat, ez tetszett neki, akkor egy-két családot áttelepítettek egy másik házba, ahol már ketten laktak, akkor már négyen voltak. És ez ment állandóan. Akkor megint jött egy másik, akkor az a ház tetszett meg neki, akkor megint kitelepítették, akkor már nem fértek el, akkor muszáj volt elmenekülni. Aki talált helyet, valahol tanyán, ott húzták meg magukat, a mai napig is nagyon sokan vannak Szentivánon, Bokodon, Sükösdön, tanyán helyezkedtek el, és ott le is telepedtek, vettek maguknak házat sok évre rá, és azok jártak jól. Mert nem jöttek haza. Mikor a telepítés volt, akkor nem voltak itthon, nem tudták elvinni őket. Minket elkaptak, mert hazajöttünk. Ha nem jöttünk volna haza, mi sem lettünk volna kitelepítve. Mert mi hazajöttünk. Mert azt gondoltuk, mi nem vagyunk bűnösök, mi magyar állampolgárok voltunk, nem voltunk a Volksbundnak tagjai. Csak az volt a baj, hogy nekünk még volt vagyonunk! Nem az ember kellett, hanem a vagyon kellett ezeknek, akik bejöttek, ezek a telepesek, ezek a románok meg Jugoszláviából. Még a szomszéd falvakból is jöttek, Borotáról, jöttek onnan is. Meg itt volt két tanyasor is Nádudvaron. Ezek is mind bejöttek, igényeltek házat, tele jószággal, minden házhoz járt egy pince, a pince tele volt borral, tele volt burgonyával, megkapták a kulcsot, holnaptól kezdve minden a tied. Csak alá kellett írni a pártnak, hogy az ő emberük, már jutott mindenből, a bőség kosarából. De minden ellenére mi akkor sem panaszkodunk.

Volt a kitelepítést megelőzően valamilyen más retorzió a svábokkal szemben? Vittek el valakit kényszermunkára a háború után még a kitelepítés előtt?

Persze, malenkij robotra. A családból nem. Két bátyám katona volt. Az egyik elveszett… Csak azokat vitték robotra, akik a Volksbund tagjai voltak. Elég sokat vittek innen Nádudvarról, több mint a fele nép tagja volt a Volksbundnak. És ezeket, nagyon sokat összeszedtek, nem is tudom, mennyit. Pedig most megint mondták a temetőben, hogy hányat vittek el, kiment a fejemből, de sokat, több százat vittek. Nem sokan jöttek haza.

Volt SS-sorozás a településen?

Ezek nem lettek sorozva, ezek önként mentek. Én nem emlékszem, hogy Nádudvaron kényszersorozás lett volna. A szomszéd falvakban voltak katonák, akik úgy lettek besorozva kényszer-SS-katonának. Bevonultak mint magyar katona, és átkényszerítették őket a németekhez. Itt Nádudvaron nem hallottam olyat, hogy lett volna. Igaz, én akkor tizenkét-tizenhárom éves voltam, engem az ilyen nem nagyon foglalkoztatott. Az SS-katonákra emlékszem nagyjából. Nagyon sok katona volt. Nagyon, pláne a fölső faluból, ami a szegényebb réteg volt, és ezek mind annak a reményében mentek, hogy majd ők gazdag emberek lesznek. De nagyon kevesen jöttek haza.

A kitelepítés előtt lehetett hallani valamit a kitelepítésről, hogy lesz, hogy hogyan fog történni?

Azt már a ’40-es években mondták. Soha nem jött. Míg egyszer egészen nagy csönd volt, akkor jött a kitelepítés. Mikor fújt a szél, akkor soha nem lett kitelepítés. Olyan sutyiban csinálták. Már mindenki azt hitte… Másképpen dehogy vetettünk volna, eszünk ágában sem lett volna! Mindenki abban bízott, na, elment a sötét felhő. Meggondolták biztos, vagy valami.

Hogyan fogadták Önöket a községben, amikor visszajöttek?

Mi nem voltunk itthon, elmentünk vidékre, tanyára. Akkor annyira meg volt bolydulva a nép, hogy nem lehet mondani, hogy olyan békés volt itten az élet.

Igen? Miért, hogyan volt, mi volt?

Mert annyira meg lett keverve a falu lakossága, azelőtt itt tiszta svábság lakott. Mikor ez a méhkas megmozdult, akkor jött az egész környék, biztos hirdették. Voltak itt olyanok, akik azt mondták, hogy őnáluk azt hirdették, hogy itt vannak az üres házak, csak be kell jönni, és el kell foglalni őket. Aztán akkor döbbentek rá, mikor idejöttek, hogy akkor telepítik ki a családot. Hát mostan… Persze, mikor már itt volt egyik-másik, gondolom, üzentek haza, hogy sógor-koma, gyere, mert itt van a vajasfazék, csak bele kell lépni! Mert volt itt elég sok egyedülálló. Ezek annak idején, mikor a magyarok elfoglalták Jugoszláviát, akkor ezek voltak ott a nagylegények, na most amikor jött a visszavágás, akkor ezeknek el kellett menekülni. Lakott itt elég sok olyan, hogy csak egyedül jött, kaptak egy házat, és nem is jött, mint Ambruséknak a családjuk, soha nem jöttek ide. Azok lent maradtak, őnekik el kellett menekülni, de haza nem mertek menni. Volt itt mindenféle, azért mondom, akkor annyira megkeveredett ez a lakosság, hogy volt itt mindenféle, az egész tanyavilágról, borotai, rémi, sükösdi,

dusnoki, minden… Itt vannak a házak, be kell jönni, alá kell írni a pártnak, és akkor kapsz házat, pincét, tele az istálló jószággal, miért ne írták volna alá, persze hogy jöttek. És akkor összetűzésbe is kerültek, persze, ezek közt is volt rendes, de hát nagyon kevés. Milyen szemmel néznék olyan emberre, aki az én házamban ül, amiért az én szüleim dolgoztak meg. Na most a mienkben lakók olyanok voltak, hogy azoknak nem kellett volna, mert az egy iparos család volt, azok kútfúrók voltak. Nem is értettek hozzá! „Mit csináljak – mindig mondta –, mit csináljak én az ökrökkel meg a földdel, azt sem tudom, hogy kell befogni, hogy kell…?" De hát odatuszkolták, nesze, ez a tied, ezt muszáj csinálni. „Nekem nem kell, tied a pince, tied a bor. Én nem dolgoztam meg érte!" – mondták. Rendesek voltak, nagyon. Ők is odajártak, mi is odajártunk. Tele volt, rengeteg bor volt. De volt olyan is, hogy még egy pár csizmát is szétszedtek, az egyiknek a bal jutott, a másiknak a jobb. Azt is kivették a kezükből, mert civakodtak. Egy széket nem adtak, egy kisszéket vagy egy asztalt, hogy legalább enni bírjanak rajta, szegények. Úgy jártak szegények házakhoz éjszakánkint a saját baromfijukat lopni, tyúkot meg libát lopni. Éjszaka elmentek, a kutya nem jelzett, mert ismerte a gazdát. Volt, aki adott baromfit, volt, aki nem adott semmit. Se egy darab kolbászt, se egy darab szalonnát vagy valamit, semmit nem adott a gazdának, csak átvette a kulcsot, mától kezdve az enyém, és te kimész, neked kint a helyed! Hát ez nagyon sok embert tönkretett idegileg, nem kell mondani, hogy mennyire megviselte az embert. Nemcsak a fiatalok, mondjuk, azok valahogy azért könnyebben túltették magukat, de az idősebb réteg, az hát… Voltak itt, akik nem lettek kitelepítve, azok meghúzódtak egy-egy ilyen telepesnél. Mert ezekben a parasztházakban, a legtöbb helyen volt egy kis melléképület, nyári konyha, és abban a nyári konyhában meghúzódtak… Azért kellett egész évben dolgozni nekik, hogy ők ott a sajátjukban megmaradhattak. Hát ez borzasztó volt egyik-másik család részéről, volt, aki tönkre is ment, idegileg összeroskadt, nem bírta. Pincékben alakítottak ki egy kis konyhafélét. De hát nem ezt szokta meg az ember, fájt nekik, hogy idegenek lakják az ő házukat, és bitorolják. Itt szabadjára volt engedve minden! Volt olyan, aki három-négy házat lelakott, kiélt. Dolgozni nem jártak, amíg volt, addig nem csináltak semmit. Állandóan folyt a dáridó. Kiürült a spájz, kiürült a pince, akkor elmentek a községházára jelentkezni, kértek egy másik házat. Kitelepítettek másik családot, megint bírták két-három évig. Megint elfogyott… Nem lehet mondani, hogy barátságos volt a hangulat.

3.8. „...FEJSZE VOLT A NŐNÉL, ÉS ELVÁGTA A STOKKOT..."[263]

H. P.-nét 1947-ben családjával – férjével, gyerekével, szüleivel – telepítették ki egy Pirna környéki faluba. A visszaszökést többször megkísérelték, de elfogták és ismét kitoloncolták őket. 1947-ben, egyéves ausztriai tartózkodás után jöttek vissza ismét.

Erről könyvet lehet írni. De hát... Kitelepítés először '46-ban volt, nagy autókkal jöttek, és elvitték a népet, akik volksbundosok voltak, meg akik német klubba jártak. '47-ben azok kerültek sorra, akiknek magyar nemzetiségük volt, és német anyanyelvük. Ez volt a bűnük. '47-ben mi is ki lettünk szállítva, kitelepítve. Berendeltek minket egy-két nappal előtte, hoztak papírt, hogy készüljünk, el kell menni. Mindenki pakolt, amit szabad volt, lehetett valamennyit vinni. Amit nem, az mind itthon maradt. A mi bútorunkat ellicitálták. Nálunk volt egy új sezlon, a vásárban vettük, és az a nő, aki Pécsről jött ide licitálni, elvitte Pécsre magának. [Nevet.] A többi bútor el lett adva, el lett licitálva. A csibéket megfogták, utánuk szaladtak, a libák, a disznók, a juhok itt maradtak. Minden jószág az istállóban maradt, minden itt maradt. Amit pakoltunk, azt vittünk. Az udvarban le lett téve, a ház le lett zárva. Kész volt. Nagy autók jöttek, és elvittek minket. Több családot vittek egyszerre az állomásra, Mohácsra. Ott megint vagonokba lettünk berakva, mindent, amit mindenki hozott, ládát meg széket is vittünk, meg nagy gépeket is vittünk, meg a szalmazsákok, az ágyneműket, ami kellett. A dunyhákat, a párnát, tettünk bele lisztet is, meg hát ami kellett, ilyeneket cipeltünk. Szegény férfiak, nagyon kellett cipelni, mindenki akart valamit vinni. Mohácson össze lettünk rakva, Babarcról, Szajkról, Nyárádról pár család, mindenhonnan. Mindent egymás tetejére, egészen fönt feküdtünk, ott kellett aludnunk. Pár napig, egy-két napig ott voltunk az állomáson, jöhettek a családtagok, a rokonságunk, a testvérünk látogatni. Utána elmentünk Mohácsról, elmentünk Sásdig. Sásdon megállt a szerelvény, és ott egy hétig voltunk, feküdtünk kint, ott tartózkodtunk kint egy hétig. Azt hittük, hogy haza fogunk jönni. De szépen elment velünk Csehszlovákián keresztül Németországba! Ott Drezda környékén... Ahova vittek... ott is körülbelül egy hétig tartózkodtunk. Minden, ami be volt csomagolva, ami be volt tömve a szalmazsákokba, zsákokba, lá-

[263] 1918. N. 46.

dákba meg kofferokba – ilyeneket is vittünk –, alul volt. Nem is tudtuk, hogy hol van a mienk. Mindenki kipakolt magának, és ha aludni kellett, akkor a párnákat meg a dunyhákat kiszedték, utána mikor megint továbbmentünk, akkor megint mindent visszaraktak. Ez volt egy élet, amit mi átéltünk. Szépen kiraktak innen, és ott semmi az égvilágon nem volt nekünk, semmi, csak amit vittünk magunkkal. Mikor Sásdról elmentünk, Németországban el lettünk osztva házakba. Több faluba, a nagynyárádiak nem voltak együtt. Nem tudtunk találkozni se. Akkor kezdődött a baj! Nem tudom, tetszett-e nekik, vagy sem, nem voltunk terhükre, jók voltak velünk. A férfiaknak dolgozni kellett menni. Be lettek osztva, kellett menni a bányába Schneebergben. Az én férjemnek nem kellett lemenni, ő mondogatott valamit, és sikerült neki, hogy nem kellett lemennie a bányába, hanem csak fönt volt, ahol leengedik a népet, meg fölhúzzák. Nem tudom, milyen a bánya lent, az nem tetszett nekik. És akkor kezdett az eleje visszaszökni. Egy-kettőnek sikerült, egy évig voltunk ott, nem is egészen egy évig. Akkor egyik a másik után pakolt, külön csomagot csináltunk, a dunyhából kiszedtük a tollat, összevarrtuk, és vittük messze állomásra, elég messze kellett menni vele, és küldtünk haza kisebb kilós csomagokat. Na akkor kezdődött a hurcolkodás, mentünk, egyik a másik után. Aki először jött, akkor még itthon szigorú volt, akkor még összefogták a népet, és a toloncba vitték Pestre. Volt, akiknek sikerült elbújni. Nem volt szabad megnézni azt az embert, aki itthon van, aki visszajött, mert voltak, akik elárulták. A rendőrök meg éjjel mentek, és keresték a népeket. Volt, aki Villányra ment, volt egy család, akik a bányába mentek, és ott maradtak, ma is ott élnek a fiatalok, az öregek már meghaltak. Mert akkor mi féltünk, mi nem mentünk mindjárt haza. Hazafelé megint pechünk volt, találkoztunk a rendőrökkel. Éjjel szép holdvilágos volt, és volt egy ház kint a határban, ott voltak a rendőrök meg egy rendőrkutya. Világos volt, mi nem tudtuk, hogy ez mi, hogy milyen ház. Elkezdtek a kutyák ugatni, kijöttek a katonák, és szépen megfogtak minket, és fölvittek a toloncba Pestre. Ez így ment háromszor. Tehát negyedszerre tudtunk hazakerülni. Nem adtuk föl. [Nevet.] Végigmentünk, végigmentünk. Egyszer az állomásról el akartunk menni, hogy ne találkozzunk a rendőrökkel, ne lássanak, félrementünk, és egyszer csak jöttek a rendőrök. Voltak, akik elárultak, mert ott ültünk, fáradtak voltunk. Egész éjjel sötétben a földeken keresztül mentünk, és elfáradtunk. Ilyenek voltak. Egész éjjel küszködtünk, hogy odaérjünk az állomás-

ra, amikor ott voltunk, akkor bekísértek megint. Borzasztó volt. A fiam negyedikes volt. '38-as. '47-ben mentünk el. Kilencéves volt, amikor elmentünk innen. Két évig nem voltunk itthon, mikor hazaértünk, akkor ő megint a barátaival ment iskolába. Tudott tanulni, tudott érettségizni. A városi tanácson dolgozott, akkor a járásin, akkor ment a megyeibe Pécsre. Onnan ment nyugdíjba. Ő sokra emlékszik. Kilencéves volt már. Németországból senkit nem ismert, bár ezeknek a kitelepített gyerekeknek is kellett ott menni iskolába. Nem ismert senkit. Alighogy ott voltunk, szöktünk haza, akkor toloncba kerültünk, és visszadobtak megint, Ausztriába, ott is ment iskolába, megint idegenekkel, megint németül tanult. Mire hazaért, akkor a barátaival tudott továbbmenni. Kellett neki küzdeni. De ment. Mikor hazaértünk, akkor semmink nem volt az égvilágon. A testvéreknél voltunk, a szüleim, és mi négyen. A szüleim a testvéremnél voltak, a húgomnál, és mi a férjemnek a nővérénél voltunk. Másfél hónapra vagy kettő – nem tudom –, kezdtünk menni dolgozni, csépelni, hogy kapjunk megint fejadagot. Visszatértünk, nem tudtunk ott maradni ezeknél sem, visszakértük a pincénket. A mi házunkba falubeliek voltak telepítve, akiknek sikerült hazajönni, ők is a házukból ki lettek téve, Mohácsról jöttek haza, itt voltak nálunk. Ezek kapták a pincénket is. Kértem tőlük a pincénket, hogy adják vissza, hogy odamehessünk lakni, így hatan. Oda is adták. Kőművest kellett fogadni, kellett egy kis szobát csinálni, mert csak egy présház volt, nem volt szoba. Egy kis szoba kellett. Ez volt a kezdetünk. Kőművest fogadni, vályogot venni, és csinálni egy kis szobát. Ott voltunk hatan két évig. Így sikerült, a házunkban mások voltak, telepesek. Románok, vagy nem is tudom, honnan valók, egy banda, akkor ők elmentek, aztán egy másik, egy harmadik… Mikor hazaértünk, katonák voltak a házban, magyar katonák. Nem is tudom, hogyan volt, hogyan ment ez, de katonák voltak itt. Őutánuk egy telepes volt itt, ő fogadott be minket. A katonák után takarítottunk, ők elöl voltak, a telepesek itt. Ott elöl takarítottunk, szabad volt hazamenni. A szüleim maradtak, mi négyen jöttünk ide. Két évig még lent voltak a pincében, akkor az én szüleimnek is szabad volt hazajönni. Télen apám asztmás lett, influenzát kapott, és meghalt. Éppen csak hazaértek, és meddig volt itthon? Nagyon rövid ideig, és meghalt.

A férjemnek Németországban a bányába kellett menni, szerencse volt, hogy nem kellett lemenni. Ausztriában voltunk egy évet, ott dolgozott az országúton, hazajöttünk, akkor ment a vasútra. [Nevet.]

A háború előtt földdel dolgoztunk. Volt minden. Először szép, nagyon szép lovaink voltak. Jöttek a csendőrök reggel korán, apámnak el kellett menni lövedéket szállítani a front elől, elvinni az oroszok előtt. Be kellett neki fogni, elvitték messze, és amikor jöttek visszafelé a lovakkal, akkor már a levegőben voltak a repülők, meg lőttek. Alighogy hazakerült – mi már nem voltunk itthon, átmentünk az erdőhöz a pincékbe –, üres volt a ház, bevitte a lovakat, bekötötte, s itt voltak az oroszok. A plébánoshoz mentek, megkérték vagy kényszerítették, hogy mutassa meg, hol vannak a lovak. Akik visszajöttek a front előtt a lovakkal, azokat mind elvitték. Minden házba bementek, ahol lovak voltak, mind elvitték. Nagyon szép lovaink voltak, széles, kövér, hasas… Elment, nem kaptunk érte semmit. Utána volt a kitelepítés, akkor öt darab jószágunk volt. Nem kaptunk értük semmit az égvilágon. Mikor Sásdon találkoztunk, mikor mentünk kifelé, a fölvidékiek jöttek errefelé bevagonozva, mi mentünk kifelé bevagonozva. Hogy ezek mi mindent hoztak a vagonokban! Ezeknek nem egy vagon volt, és nem tudom hány család rajt', ezeknek szép vagonuk volt, és be volt rendezve, mint egy szoba, beláttunk az ajtón. Asztal a közepén, terítő rajta, máshol meg a jószágok, meg minden. A lovak, a jószágok, a szerszámok, a kocsijuk, a fa… Minden, ami csak volt nekik, mindent szabad volt hozni. Nekünk nagyon keveset, a legszükségesebbet, s ami itthon maradt, az mind-mind elment. Elvitték vagy eladták. A bútorunkat visszavették a testvéreim, a húgom visszavásárolta, mikor hazajöttünk, mikor egy kis erőnk volt, akkor visszavásároltuk. Nekünk ezt megint meg kellett fizetni. Mindent kétszer kellett venni. Először a szobát kellett berendezni, vettünk és alakítottunk. Ajaj! Előtte tizennégy évig voltunk házasok, mennyi mindent vettünk már, volt egy szép alapunk, mind odalett. Semmink nem volt! Két évig Németországban, akkor visszajöttünk, akkor megint semmi. Németországban kint, ott is semmi. Mi nagyon rossz időt éltünk. Először – a földünk mind elúszott, nem maradt semmi, nem kaptunk semmit – földet vettünk bérbe. Ez sem tartott sokáig, mert lett a tsz. A tsz-ben dolgoztunk, ott is keveset fizettek, nem lehetett sokat keresni, csak dolgozni kellett. A tsz-ben kaptunk kukoricát, egy hold kukoricaföldet, az minden évben nekünk volt kiszabva. Megint kezdtünk vásárolni üszőket, egy kis jószágot, másfél évet etettük, s lett egy kis pénzünk. Megint kellett megerősödni. Nagyon kellett dolgoznunk, nagyon kellett dolgoznunk, és beosztani, hogy megint egy kis erőnk legyen. Na és akkor a házunk, ez az államé volt. A kis-

bíró minden hónapban házbért kért, házbért kellett fizetni. A mi saját házunkért kellett lakbért fizetni. Ez elég sokáig tartott. Egyszer csak eladták. Mindenhol ki volt írva: ez a ház eladó. A mi házunk eladó! Mi már itt bent voltunk, lakbért fizettünk, és akkor meg kellett venni a házat is. Nem volt nagyon sok pénzünk, nem volt olyan sok pénzünk, jöttek és felértékelték. Mentek föl, a padlásra, és azt mondták, a fa, az még jó. Megállapították, hogy mennyiért fogják eladni. Egyszer csak jött egy papír, hogy 100 ezer forint. Én a tsz-ben voltam dolgozni, délre értem haza, anyám itt volt még, ebédelni hazajöttem, és kapom ezt a borítékot a kezembe: 100 ezer forint! Ez akkor még nagyon-nagyon sok pénz volt! Ó jajajaj! Nagyon sok! Bőgtem, olyan piros lett az arcom, de mentem délután is dolgozni. Mondták: „Hát olyan piros az arcod, mi van az arcoddal?" Ez nagyon sok volt, de meg kellett venni. Az volt, hogy aki mindjárt kifizeti, az fele árért megkapja, akkor a felét elengedték, és még valami engedmény volt. Végül 28 ezer forint körül volt, ezt kellett kifizetni. Össze kellett szedni mindent, és fizetni. Ez volt valami! Ezért kellett nagyon beosztani, spórolni, mert ez nagyon sok volt. Megvettük. A fiam már dolgozott, ő már nagyfiú volt. Arra írattuk mindjárt, megspóroltuk a szerződést, az átírást. Mindjárt a fiam nevére írattuk. De nagyon sokat kellett javítani, nagyon sok pénzbe került, úgy-ahogy mindenkinek javítani kellett, hát nekünk is. És ezek, akik itt voltak nálunk, ezek – mik is voltak, románok? –, amit csak lehetett, mindent eltüzeltek. A padlásfeljáratot, a pincelépcsőket kiszedték, a WC-t elbontották, a fakeretet meg az ajtót, meg az ólaknak az egész anyagát eltüzelték. Mindent elbontottak. A végén meg láttam – már mi is itthon voltunk, és ezek is itt voltak még –, egy fejsze volt a nőnél, és elvágta a stokkot, amin a húst vágtuk. Ha disznót vágtunk, akkor használtuk ezt az asztalt, széles volt, erős vastag falábai voltak, ezt stokknak mondtuk. Láttam, hogy elverik. Hát mintha a szívembe verne, a mienk, és ő most eltüzeli, de nem mertem szólni. Eltüzelték. Mikor az utolsók elmentek, akkor hozott ide a polgármester – akkor még nem mondtak polgármestert, hogy mondták akkor? – egy embert, és kínálta neki a nagylétránk. Az is a mienk volt, egy nagylétrát, meg a vályút, ahol a jószágot szoktunk tartani, és még valamit, kínálta neki, hogy eladja. Akkor én azt mondtam, ezt majd én fogom megvenni. A polgármester akkor visszalépett, nem szólt egy szót sem, nem adta el, ez megmaradt. Ha nem szólok, eladja ezt is az orrom előtt. Ajaj.

Hogyan telepítették ki a családot, a szüleivel együtt?

Igen.

Kik mentek ki, az Ön szülei, a férje és a fia?

Meg egy lányom van. Tehát így hatan.

A faluból sok embert kitelepítettek akkor?

Sokat, elég sokat! Elég sokat.

Hogyan fogadta a falu a kitelepítést? Lehetett hallani előtte?

Lehetett, igen, hogy el kell mennünk. Voltak, akik elmentek a háború előtt, elmenekültek. Romániából nagyon sokan mentek kocsival az országúton. Úgy mentek el, hogy most elmegyünk, de ha az oroszok túlmentek innen, akkor visszajövünk megint. De nem lett belőle semmi, nem jött vissza egyik sem. A háború előtt, mielőtt idejöttek az oroszok, elmentek jó páran, másodszor '46-ban mentek, '47-ben mentünk mi is, utána már megszűnt. Azt hiszem, ez volt az utolsó.

Tapasztalható volt a faluban valamilyen ellenségeskedés a kitelepítéskor vagy a kitelepítés előtt?

Nem, nem tudta senki, hogy kit fognak kitelepíteni. A kitelepítés előtt a végén már volt. Létrehoztak egy bizottságot, ők segítettek összeírni, kiknek kell menni. Jöttek, értesítettek, hogy pakoljunk, és egy-két nap múlva menni kell. Mire minden készen volt, akkor ezek is mind szépen elmentek a többiekkel együtt, a bizottság tagjai. [Nevet.] Ez volt egy igazság!

Őket is kitelepítették, a bizottság tagjait?

Persze-persze, mind sorban! Akik másokat piszkálni akartak és segítettek összeírni, a végén ők is mentek. Nem gondoltak rá, hogy ők is fognak menni.

Meddig tartott az út, mire emlékszik?

Először Mohácson voltunk egy-két napig, utána Sásdig mentünk, ott megállt a vonat, nem tudtak hova vinni. Azt hittük, vissza szabad menni, de nem lett belőle semmi, egy hétig álltunk ott. Akkor ment tovább Csehszlovákián keresztül Pirnába, Németországba, ez is egy hétig tartott. Ott is le voltunk telepedve, lerakva, ott is egy hétig voltunk, mire összeírtak, és el lettünk osztva falvakba, szanaszét mindenki.

Hogyan fogadták a németek, említette, hogy nem voltak ellenségesek, de úgy általában?

Minket odavittek a kocsmába, ahol főztek, adtak enni, jöttek kocsival a házigazdák, ahová odaraktak bennünket. Ők adtak egy-egy szobát, többet nem kaptunk. Mi és a szüleink külön házban voltunk, de nem messze, majdnem egymás mellett. Mi is jók voltunk hozzájuk, nem nyúltunk semmihez, ők is rendesek voltak. Mentünk, mert a munka

meg volt szokva, segítettünk nekik. Parasztok voltak, mentem az istállóba, segítettem nekik fejni, nem mondták, hogy csináljam. Segítettünk a földeken répát szedni, minden munkában segítettünk nekik egy kicsit. Nem voltak ellenségesek.

A szülei is jó helyre kerültek?

Azok is. Azoknak még most is írunk.

Mennyi ideig voltak kint, mennyi időt töltöttek kint?

Egy évig, és még egy évig Ausztriában voltunk. Bolgárokhoz mentünk napszámba, a férjem az országútra ment dolgozni. Egy kicsit kellett dolgozni, mielőtt megint elindultunk, és hazaérkeztünk.

A szülőkkel együtt indultak haza, tehát hatan?

Igen. De csatlakoztak más falubeliek is.

Mivel indultak el?

Ahol voltunk, azoknak volt egy kocsijuk, ő vitt egy darabig, utána hátizsákokkal meg kofferokkal gyalog az állomásig. Onnan vonattal tovább.

Nem volt probléma az ellenőrzéskor?

Ott nem, nem.

Miért maradtak egy évig Ausztriában?

Mert itthon nem volt békesség! Mert összefogták a népet, és megint kidobtak. Kerestek mindig, és nem volt se éjjelünk, se nappalunk. El kellett bújni, félni kellett. Nekünk gyerekeink voltak, s féltünk, hogy ha hazajövünk, és nincs békesség itt, akkor…

Azt lehetett hallani, hogy akik hazajöttek, vissza kellett menniük. Tehát ott kint hallották, hogy nincs békesség…?

Írták, hogy ezt megfogták és azt megfogták, és visszadobták. Írták.

Az egész család kint maradt Ausztriában, a szülei is kint maradtak?

Velünk maradtak, igen. Együtt mentünk, együtt jöttünk.

Milyenek voltak az osztrákok? Ők is barátságosan…?

Jó volt nekünk, jó volt. Volt egypár hely, pár család, ahová tudtunk menni dolgozni. November körül értünk Ausztriába, és 1949. július 29-én jöttünk haza.

És ténylegesen mikor érkeztek meg ide Nagynyárádra? Mert mondta, hogy toloncházba kerültek.

Németországból először 1948 októberében jöttünk vissza, de akkor Budapesten elkaptak, és visszatoloncoltak Ausztriába. A rendőrök is jöttek vissza a határról. Ausztriában mindjárt ott maradtunk az első faluban a határon. Szereztünk lakást, és ott tartózkodtunk egy télen át. Júliusban hazajöttünk, akkor már sikerült. Ausztriából sikerült, haza tud-

tunk jönni. Hajóval mentünk Pestről Mohácsig, onnan reggel vonattal jöttünk haza Nyárád felé. Ott találkoztunk a sógorral meg a sógornővel, ők babot mentek szedni. Így értünk haza. A kisbíró éppen dobolt az alsó utcában, jöttek ki a népek, és mindjárt látták, hogy jövünk.

És mit tapasztaltak itthon, hogyan fogadták Önöket az itt maradottak, a falubeliek? Hogyan fogadták Önöket a hatóságok?

Akik itt voltak, azok ismertek, akik idejöttek, a fölvidékiek, azokkal is megbarátkoztunk, megismerkedtünk, és most minden egy. Összetartozunk. [Nevet.]

Nem volt ellenségeskedés akkor?

Nem, nem, nem. Együtt dolgoztunk a tsz-ben.

Vittek el valakit a családból kényszermunkára, malenkij robotra?

No, hát persze! Még én is lent voltam, én is pakoltam, nekem is kellett volna menni. Össze voltunk pakolva, már lent voltunk a kocsmánál, ahol találkozni kellett, s egyszer csak jöttek, és mondták, akinek a gyereke '38-ban született, azoknak nem kell menni. A fiam hatéves volt, meg ennek az illetőnek – a vezetőségből valamelyiknek – a gyereke is hatéves volt, akkor mi hazamehettünk. Különben én is mentem volna. A mieink, a nyárádiak, csak ide a kocsmához mentek le, ott fölpakolták a hátizsákokat meg a mindenüket, és elmentek Bajáig. Ott mégis voltak, akik azon spekuláltak, talán lesz valami, vigyázni kell. Egy teremben voltak bent, és egyszer csak az oroszok, a katonák bezárták az ajtót. Aki bent volt, bent volt, aki kint volt, elmenekült. Aki bent volt, nem tudott már kimenni, elvitték Oroszországba. Ha nekem nem lett volna szabad visszamenni azért, mert a fiam hatéves volt, akkor én is mentem volna. Egy férfi is volt bent a nagynyárádi asszonyokkal, ő vezette haza őket. Így Nyárádról nem voltak nők Oroszországban.

Férfiak voltak?

Férfiak voltak.

Katonáskodott-e valaki a családból?

A férjem volt katona. Katona volt a tüzérségnél Pécsen, a magyar hadseregben.

SS-sorozás volt Nagynyárádon?

Igen. A németek összeszedték, aki csak itthon volt, összeszedték és elvitték őket. Ez volt a sorozás, hogy…

Családból vittek el valakit?

Nem.

Volt szervezete a Volksbundnak a településen?

Volt, de én erre nem emlékszem, én nem tudok erről. Nem mondanék semmit, mert lehet, hogy volt, lehet, hogy nem. Én nem érdeklődtem. Hát lehetett hallani néha, hogy… ellenségeskedtek. De nem érdekelt.

Említette, hogy amikor visszajöttek, nagyon nehéz és nagyon rossz körülmények közé kerültek. Sokan visszajöttek a faluból, akiket kitelepítettek?

Hát mindenki!

Mindenki?

Mindenki! Akik akkor mentek el, mikor mi, akik magyar nemzetiségűek voltak, azok mind visszajöttek. Akik először mentek '46-ban, egy évvel előbb, ezek voltak a német nemzetiségűek.

Őket kitelepítették, vagy ők önként mentek?

Ezeket kitelepítették. Az első kitelepítés. Önként a háború előtt mentek. A háború után, 1946-ban volt az első kitelepítés, '47-ben másodszor, és utána nem volt többször. Itt legalábbis.

Mikorra rendeződött az életük a kitelepítés után? Körülbelül hány év kellett hozzá?

Sokáig. Sokáig tartott. Mindegy. Ami volt, az mind elveszett, mindent megint venni kellett. Minden edényt. De azt a párat, amit elvittünk, talán nem is küldtük haza, nem is tudom. Mindent megint újból meg kellett venni, nagyon kellett küzdenünk, nagyon! Amikor mi kiértünk, én terhes voltam. Én nem akartam a kenyeret megenni, én majd éhen haltam.

Barna volt?

Nagyon barna, meg olyan keserű, azt hittem, hogy meg kell halni éhen. Németországban a férfiak vasúton dolgoztak, olyan soványak voltak, istenem! Hát ezeknek nincs ennivalójuk? Hát nekünk is meg kell halni éhen? Kaptunk jegyeket, de hát többet nem kaptunk, mint jegyeket. Ez kellett hogy elég legyen. Egy kis tartalék volt otthonról, és amit ott lehetett kapni. Szegények voltak. Mi az orosz zónában voltunk. Akik a háború előtt mentek ki, azok az amerikai zónába mentek ki. Ők ott voltak, nekik jó volt. Ők mind építettek, kaptak valamit. Itt volt nekik házuk, földjük, ott kaptak jóvátételt, tudtak építkezni. De mi ott sem kaptunk semmit, itt sem kaptunk semmit. Mindenünk elveszett. A jegyünkért kaptunk ezt-azt, zöldségeket, barna kenyeret, meg amennyi cukor járt, annyit kaptunk, többet nem.

Ausztriában is nagy szegénység volt, vagy ott jobb volt a helyzet?

Ott már jobb volt, jobb volt. A németországinál jobb volt, ők is úgy főznek, mint mi. Sütnek-főznek, ott már sokkal jobb volt.

3.9. A NÉMETORSZÁGI NYOMOR[264]

L. D.-t 1947-ben Pest megyéből édesanyjával és nagyszüleivel telepítették ki egy Drezda környéki faluba. Apja 1951-ben jött haza a Szovjetunióból mint volt munkaszolgálatos. A családegyesítést 1953-ban engedélyezték, akkor tért haza édesanyjával Magyarországra.

Hogy élte át a kitelepítést?

Egyik napról a másikra volt. Csak egy példát mondok: szóltak, hogy készüljünk föl, mert holnap jön a teherkocsi, pakoljunk össze. A magunk módján mindenre gondoltunk a mamával – a papa Oroszországban volt, munkaszolgálatra vitték ki '45-ben –, de erre nem. Gyorsan összepakoltunk. Emlékszem rá, hogy két ládát csináltunk, az egyikbe az élelmet, zsírt, a másikba meg a ruhaneműt tettük, meg kilencéves gyereknek játékszert. Nem felejtem el sohase, egy orosztól kaptam egy trombitát… Úgy nézett ki, mintha ezüstből lett volna, hogy honnan szerezték, nem tudom, egy orosz tiszt adta nekem, gyereknek. Azt betettük a másik ládába a ruhaneműk közé. Összepakoltunk, másnap valóban jöttek, nemcsak bennünket, hanem aki össze volt írva, akinek volt disznója az ólban, meg ez-az, azoknak mind menni kellett. Svábok, hát német ajkúak voltunk, kész, az volt a bűnünk, más nem. Meg hogy volt vagyonunk. Vagyonunk…?! Megállt a kocsi, jöttek, akkoriban voltak ezek a szalagosok, inkább nem mondom meg, hogy milyen emberek. Jöttek, bejöttek. „Na, össze van pakolva minden?" „Össze." Rámutatott: „Csak egyet szabad hozni, nem fér föl több." Hú, hát most mondja a muter: „Fiam, az élelmiszert, ki tudja, hova kerülünk, hát zsír, az legyen." Fönt voltam már a kocsin, egyszer sírva fakadok, a trombitám abban a másikban. Na, azt megengedték kivenni, de csak egy ládát vihettünk el. Így a trombita megmenekült. Fölpakoltak bennünket, végig Becsén, mi voltunk tán a negyedikek vagy az ötödikek, aztán végigmentünk. Olvasták a házszámot, fölpakoltak. Átvittek Lacházára, marhavagontelepre… Nem személy-, hanem marhavagon! Ott be, nem emlékszem már, úgy gondolom, mi ketten voltunk, volt olyan család, akik négyen-öten voltak, el tudod képzelni, egy vagonban… húsz család. Mindenki hozott magával valamit. Vártunk, amíg meg nem pakolták az egész szerelvényt. Jöttek taksonyiak, Újfalu, Szigetszentmárton, szóval a környékbeliek. Másnap meg volt pakolva, kérem szépen, másnap… addig nyitva volt az

[264] 1937. F. 26.

ajtó, ezek a marhavagonok, olyan rolósok. Másnap aztán elindultunk. Én visszaemlékszem, hát gyerek voltam, jól éreztem magamat, játszottunk a többi gyerekkel, ugráltunk a csomagokon, meg minden. Igen ám, de volt olyan is, hogy betegek voltak, nyolcvanévesek, öregasszonyok meg… Míg nem értünk oda, Csehszlovákiában egyetlenegyszer álltak meg, hogy végezze el mindenki a dolgát. Aki nem bírta visszatartani… Inkább nem mondom meg… Ez a valóság, ez a valóság! Álltunk, úgy emlékszem, vártunk, és utána a csehszlovák határon átmentünk, végigmentünk egészen Pirnáig. Az szintén egy nap, míg Csehszlovákián végigmentünk. Jött a német határ, Pirna. Ott már mindjárt odaértünk, azt tudom nagyon jól, mert ott akkor már ősz volt, hidegek voltak, nem lehetett ott maradni a vagonokban. Teherkocsira raktak bennünket, így külön-külön mindünket, ott nem volt egybe az egész szerelvény. Egy nagy kastélyba betettek bennünket, az egész brancsot, mindenki mellé a csomagját. Ott aludtunk, azt hiszem, két hétig voltunk vagy tíz napig. Azt tudom, hogy az én nagymamám már nem jöhetett el velünk, mert onnan kórházba vitték, olyan beteg volt. A nagypapa velünk jött, mert mi négyen voltunk, a nagymama, nagypapa meg mi. Itt volt a mi házunk, és a másik utcán, a végin – a kert egybe volt – az ő házuk. Hát persze hogy mind a kettőt vitték. A nagymamát kórházba vitték Pirnában, már nem tudott velünk jönni. A második lágerunk Zöblitz volt, egy nagy tornaterem, oda akkor már csak a negyedrésze ment az embereknek Pirnából, hogy a többit hova vitték, azt nem tudom. Pirnában még nem lehetett mászkálni, Zöblitzben már lehetett kimászkálni a tornateremből ide-oda. Mindig zavartak bennünket, srácokat oda, ahol szedték a krumplit, böngésszünk már pár krumplit. Azt csináltuk, hogy tüzet gyújtottunk, egy pléhlemezre rátettük, szeletekre vágtunk, karikára, így sütöttük a krumplit. Zöblitzben megint tíz napot maradtunk, ahogy én visszaemlékszem. Sokáig nem maradtunk. Ott megint megfeleztek bennünket. Onnan kerültünk Olbernhauba. Ott nem egy kastély volt, hanem egy villa. Virágtermesztő, és műanyag virágokat csináltak, szóval egy nagy kert és egy gyönyörű, álomszép villa. Oda kerültünk, megint az emberek fele. Ott többet voltunk, nem mindenki, de mi igen… A Güntherauer Strasse 111. vagy 115.-be kerültünk be, ott laktunk. Három hétig ott voltunk, a karácsonyt ott töltöttük, mielőtt a télnek vége lett, akkor kaptunk lakást. A nagypapával, meg hát a nagymamát mikor később utánunk hozták, mi négyen kaptunk lakást. Az iskola akkor kezdődött, beiratkoztunk, de hát mit tudtunk tanulni? Mi svábul tudtunk, németül abszolúte nem. Az iskolában a hátsó padba ültettek, a kopaszo-

kat, mert a srácok kopaszra voltak nyírva. Így telt el egy jó fél év, mire aztán lassan belejöttem. Később egy német mellé ültettek bennünket, hogy mégiscsak jól megtanuljunk németül. Aztán jött a '48-as év, hát nem kell mondanom, az éhség a németeknél: katasztrófa. Örült anyám, hogy mi egy fél évet kihúztunk avval a zsírral, ami az egyik ládában benne volt. Ezek jöttek hozzánk, nem mi mentünk. Magyar cigányoknak neveztek bennünket. Nem sváboknak, magyar cigányoknak neveztek bennünket! Nagy nehezen nem buktam meg, mit tudtam tanulni a három év alatt. Utána elmentem ipari iskolába, ott már ment, ott már tudtam perfekt, mindent. Kijártam a lakatosszakmát, nehéznek nehéz volt, mert a mamám nem kapott munkát, magyarul mondva nem is akart elmenni, mert a nagymamám nagyon beteg volt. Mentem vesszőt szedni, söprűket készítettünk, gombát, bogyókat szedni, eladtuk. Az Isten megsegített bennünket abban az éhínségben. Azt mondták a németek, olyan termés gombából rég nem volt, meg ezek a fekete bogyók, nagyon finom bogyó volt, meg málna, annyi nem termett a hegyekben korábban. Hegyes vidék volt, csak hegy. Fölmentünk a hegyre, 4-5 km-eket, míg megtaláltuk azt a részt, ahol a málna meg ezek voltak. Azt szedtük, eladtuk, söprűket csináltunk parasztoknak, azért tojást kaptunk, ezt-azt, zsírt, akármit. Ahogy én visszaemlékszem, még '52 végén is jegyrendszer volt a németeknél. Tehát akkor nem kell többet mondanom, hogy milyen éhínség volt ott! Kaptál egy sárga jegyet, mint a bélyeg, mint a szakszervezeti bélyeg, itt rajta volt a sárgán, kéken, tudja fene, háromfajta volt, egyik a kenyér, másik a vaj, meg a hús. Ha ez elfogyott, akkor söprűt csináltunk, és mentünk reggelenként kéregetni. Sajnos ez volt, a magyar cigánynak ez volt a sorsa. Nem sváb voltam én kint az ő szemükben, cigányok voltunk. Mikor fölszabadultam, először egy maszekhoz mentem, akkor már igényeltünk hazautazási vízumot, mert édesapám, ha jól emlékszem, most nem vagyok biztos benne, '50-ben, vagy '51-ben jött haza Oroszországból, nem a fogságból, munkaszolgálatból. Ő nem tudta, hogy mi kint vagyunk, kitelepítve! Ha azt tudta volna, hogy mi nem vagyunk itthon, hanem mi kint vagyunk, tehát innen elvittek bennünket Németbe, akkor a németekkel megy. '51-ben vagy '52-ben, mindegy, akartunk hazajönni, vagy ő jöjjön ki. Őt nem engedték ki, minket nem engedtek haza. A házunkban más lakott, az apám nem jöhetett vissza a saját házába, a rokonoknál lakott. Két és fél évig járt a muter Berlinbe, a konzulhoz, ide-oda, levelezés… Mi novemberben, október vagy novemberben, '53-ban, akkor jött a mama haza, hogy megígérték… Nem kell már fölmenni neki Berlinbe, mert máshol nem in-

téztek semmit. Januárban születésnapom volt. Akkor jött a levél, hogy készüljünk. Jött a papír, a vonatjegy, minden. Így indultunk el, most nem tudom, 3-án vagy 4-én. Persze Csehszlovákiában várni kellett… Nem megy olyan gyorsan a hazatelepítés… Csehszlovákiában állítottak ki egy személyit, mert itt nem kaptam személyit, mert ez megvolt, ez még érvényes volt. És avval éltem Magyarországon. Mert bebélyegezték, hogy addig nem kell személyit csinálni itt Magyarországon. Ez az én történetem. Katasztrofális, de hát… Lehet, hogy tévedtem egy-két napot, vagy ilyesmit, ez könnyen lehet, na de ahogy én akkor… A többi, a visszaemlékezés, az… Az biztos, hogy három láger, utána kaptunk csak lakást. El tudod képzelni, tél idején? Ott heverni egy rakáson, mindenki bent, Jézus! Zöblitzben már normális volt, mikor odavittek a tornaterembe, mert ott már volt WC, ott már minden oké volt, csak hát egyben volt, egy tornateremben az egész banda. Olbernhauban, a villában a rózsák között ott élveztük. Mikor lakást kaptunk, hát akkor nem mondom azt… Csak hát a németeknél kegyetlen éhínség, kegyetlen éhínség volt. Biztos vagyok benne, hogy nem tévedek, '52-ben még mindig jegyrendszer volt, azt tudom. Még mindig így kaptuk. Ha elfogyott, elfogyott, kész. Egy példát mondok csak: valamikor volt itt Magyarországon is ez a kis vajkocka. Tízdekás vagy ötdekás lehetett, nem amit most árulnak. A kis kockát megkaptuk, kenyeret mindig kaptunk a söprűkért a parasztoktól, kenyeret, azt mindig. Nagymama már nevetett: „Na, már megint kezdi!" Rákentem a vajat, lehúztam, késsel lekapartam. Másikat kentem, azt is lehúztam. A végén meg fölpúpoztam az utolsó harapást. Így ettem a vajas kenyeret. Olbernhauból jöttünk haza. Hat és fél évet, na, mondjuk hat évet, ott Olbernhauban laktunk. Ott jártam az általánost, az iparit, és egy évet dolgoztam még a gyárban is. Amikor fölszabadultam, amikor végeztem a tanulással, akkor egy évet gyárban dolgoztam. Lemezt gyártottak ott, ilyen hengert, mint itt is, a vasműveknél. Ilyen nagy gyárban dolgoztam mint lakatos.

És az Ön édesanyja onnan járt föl Berlinbe?

Onnan járt föl a vízumot elintézni. Megkaptuk, azt hiszem, a születésnapomon. Azt mondta, nem kell már menni, jön a papír, a jegyek. Ajándékba kaptam egy kerékpárt, vagy vettük, vagy a mama vette, mikor már jött egy kis pénz, mikor én is kerestem. Na, azt a kerékpárt, azt hoztuk haza. [Nevet.] Nem, nem, nem! Ezt odaajándékoztam ott valakinek. Nem, mert a papának a biciklijével jártam itthon. Most jön a csattanó! Tehát sikerült eljönni, megkaptunk mindent, eljöttünk a Keletibe, ott vártak ránk februárban, tél idején. Szigetbecsén több mint egyméte-

res hó volt, nem is ismertem már, hogy hogy néz ki a falu, hát hét év alatt egy gyerek elfelejt sok mindent, nem? Persze a magyart, nem kell mondanom, nem tudtam már, csak németül tudtam gagyogni. Fönt vártak, az unokabátyámmal vártak fönt a Keletiben bennünket éjjel, mikor megjöttünk. Itthon kezdődött a hercehurca, hova menjünk? Hát a rokonok, ahol a fater lakott, rokonánál, a testvérének a házánál lakott a fater, ott szállásoltak el bennünket. Azt hiszem, nem tudom, nem emlékszem vissza, a házunk a háború alatt nem volt még kész. Kész volt már, mert akkoriban mindenki az istállónál kezdte – tudod, mert a jószágnak hely kell – az építkezést. Istálló, kamra, pince, spájz, konyha, és utána jöhettek csak a szobák, hát a konyha megvolt már. És kész, jött a háború, és az volt a szerencsénk. Nem, hogy a háború jött, hanem hogy nem tudtuk befejezni. És ez az illető, aki betelepedett, mikor bennünket már kivittek, már másnap etették a disznóinkat, nem haltak éhen a disznók, és ezek ott is maradtak. Attól kellett visszavenni a saját házunkat. Az volt a szerencsénk, mert nem ment volna el, mert Mártonban lakott, Szigetszentmártonban. Mindegy, fekete-fehér derese volt neki. Vissza kellett venni a saját házunkat. Beletelt egy fél év, mire sikerült őt rábeszélni, költözhettünk. Én már akkor kerestem, elhelyezkedtem a srácokkal, mert máshol nem volt lehetőség, a Vízügynél, csatornáztunk. Tizenhét éves fejjel lapátolni, iszapolni, ezt-azt, hogy jöjjön valami pénz, ha már egyszer itthon vagyunk. Mikor visszaköltöztünk, egy év sem telt el, jött az ellenforradalom. Másfél évet vagy két évet dolgoztam a Vízügynél, kicsit helyrejöttünk, jött az ellenforradalom. Ellenforradalom után '57-ben katonának kellett menni. Az ellenforradalomnak vége, másik évben besoroztak katonának! Bekerültünk Marcaliba, miért ne a legmesszebbre menjek?! Odakerültem bakának, aztán beírtak tiszti iskolába. Nem mintha okos lettem volna, lófüle voltam én okos. Engem választottak ki tisztes iskolára. Akkor szervezték ott a tisztes iskolát, a továbbképzősöket. Három hónapra rá, hogy bevittek, nem tudom, hogy választották ki. Hazaírtam, mi legyen. Az volt, hogy aki tisztes iskolára megy, annak jobb lesz, mert nem kell gyakorlatozni. Igen ám, de öt hónappal tovább kellett maradni, mert az újoncokat kell kiképezni. Mondtam a századosnak, aki kérdezte, hogy van-e kifogásom. „Én nem tudok már magyarul tanulni." „Miért nem tud tanulni?" „Most jöttem haza Németből, én kint jártam az iskolát", tudtam én már egy kicsit magyarul, de nem úgy. Azt mondta: „Lássa, azért választottam magát, hogy az iskolában itt megtanuljon magyarul." Ez volt a válasz. Két évet lehúztam, a tisztes iskolát végigjártam, leszereltem. '59-ben szereltem le, a '60-as években

egyszer kimentem még a nagymamámat meglátogatni. Az utána levő évben meghalt a nagymama. Én utána már nem mentem ki. A nagybátyáim mind kint vannak, a rokonok most is ott élnek kint. A nagypapa is meghalt. '64-ben nősültem, egy fiam, egy lányom van. A fiam még – sajnos – nem nősült, vagy jól tette, a lányomtól van három unokám, két fiú meg egy kislány. Mi is megvagyunk most már negyvenkét éve, negyvenharmadik év.

A nagyanyjáék hogyhogy nem kaptak engedélyt hazajönni?

Beteg volt már, meg a másik fia szintén kint… Mondom, az unokatestvérem, a másik fia kint, a Jani bátyám, a mamámnak a testvére, az kint maradt, csak mi kaptuk meg az engedélyt, mivel a fater itthon volt. A másik fia ott maradt a három gyerekkel. Ez olyan fölösleges lett… Nem is tudott volna jönni, olyan beteg volt már akkor, mikor kimentünk, Pirnában kórházba is vitték.

Volt a Volksbundnak itt Becsén szervezete?

Én nem tudom, voltak ilyen nyilasok, vagy hogy fejezzem ki magam, de szervezete, nem tudok róla. Arról tudok, hogy a leventék jártak ilyen kiképző tanfolyamra, légpuskákkal lőttek, vagy tudja a fene, milyennel.

Malenkij robotra elhurcolás volt a községből?

'46 elején vagy '45 végén. És utána jött a '46-os kitelepítés, azt hiszem, nyáron volt. Azokat nyugatra vitték, ők jártak jól, akiket nyugatra vittek. Aranyéletük volt nekik. Az amcsik, meg ezek, Anglia, tömték ottan, hogy megmutassák az orosznak, kelet-nyugat, ég és föld volt! Akinek szerencséje volt, akinek mázlija volt, vagy akinek az udvara üres volt. Az maradt itthon. Akinek disznaja volt, lova volt. És akkor jöttek a csehszlovákok. Nem bántom őket, mert ők is ugyanúgy jártak, mint mi, csak jobban, mert ők a készbe jöttek be. A készbe, meg a jószágok, mind az övéké lett. És mindent elhozhattak magukkal. De mi… Az fáj a legjobban nekem, hogy mindenki kapott kárpótlást. Akik Ruszkiban voltak, ott a nyugatnémetek fizettek. Akinek meghalt a férje, az özvegy… Mit kapott a muter? A hét év az nem év? És a házunkat, a sajátunkat visszavenni, újra visszavenni?! Bocsánatot kérek, valaki azért szólhatna értünk is…! Én nem voltam benne egy pártban sem, az volt a bűnöm, hogy német ajkú voltam, német ajkú, nem német! Ajkú! Svábul beszéltem. Az volt a muternak is a baja. Mindenki kapott kárpótlást, akit ide vittek, oda vittek, egyedül, akit oda kellett, az orosz zónába vinni, azok nem kaptak kárpótlást. Meg sem próbáltunk beadni legalább valamilyen kérvényt, hogy a hét év az hét év, kiesett, és elvették az összes földünket, mindent elvettek tőlünk!

3.10. TUDNAK-E JÓSOLNI A MAGYAR CIGÁNYOK?[265]

M. J.-nét 1947 augusztusában telepítették ki Bács-Bodrog megyéből egy Pirna melletti kis faluba. 1948 januárjában húgával szökött vissza Magyarországra. Szülei és nagyszülei néhány hónap után követték őket.

Amikor a szovjet csapatok idejöttek Nádudvarra, és tudták, hogy ez sváb község, akkor kétszáz embert kellett kiállítani, akik elmennek Oroszországba. A nádudvariak bányába kerültek. 18 és 45 év közötti férfiak és nők egyaránt. Akinek hat év alatti gyermeke volt, azt nem vitték el. Amikor összeszedték őket, a nemzetőrségnek – amit a háború lecsendesedése, a front elvonulása után alakítottak meg – kellett menni az orosz katonákkal, összeszedni az embereket. Tudni kell, hogy Nádudvaron összesen három család volt, akiket magyarnak lehetett mondani. Az egyik kovácsmester volt, a másik gépész, a harmadik bádogos. De ott is az egyik helyen a férfi sváb volt, a másik helyen az asszony volt sváb, úgyhogy tiszta magyar nem is volt a faluban. A '40-es években jött létre a Volksbund. Az emberek nem tudták, hogy mi az, félreértették a dolgokat. A németek most már azt mondják, hogy az egy kulturális egyesület volt. De a svábok úgy vették, hogy az egy német párt, és abba be kell lépni, s ha majd Hitler győz, akkor milyen nagyon jó lesz. Ez azt eredményezte, hogy a falusi emberek megharagudtak egymásra. Az egyik belépett, a másik nem, mert nem pártolta Hitleréket. Nádudvaron is úgy alakult, hogy 20% nem volt Hitler-párti, de 80% igen. Elég sokat tűrtünk, meg szenvedtünk ezért, mert ahol tudtak, ott betartottak, csúfoltak, s verekedések is voltak. Amikor összeszedték a kétszáz embert, akkor először őket vitték el, a németpártiakat. Később kezdtek szállingózni Alsó-Bácskából a magyarok. Ami rajtuk volt, és esetleg még egy kis élelmet tudtak magukkal hozni. Később derült ki, hogy ők Kárpátaljáról – amikor Hitlerék visszaadtak nekünk innen lentről területet – mentek oda a háború alatt Szerbiába, s amikor a területet visszavették a szerbek, akkor menekülniük kellett onnan. Itt még szabad volt az út, így átjöttek ide Magyarországra. Nem voltak nagy igényeik, megelégedtek azzal, ha a nagy háznak a kis épületébe befogadták őket, és ők is kaptak földet, meg mindent. Gondoskodtak róluk, hogy meg tudjanak élni. Később a szerbek éjszaka átjöttek a határon, és aki gyanús volt nekik, vagy akiről úgy gondolták, hogy valamiben benne volt, azt összefogdosták. Alakult egy kitelepítési bizottság, és a menekültek kaptak letelepedési engedélyt, a

[265] 1926. N. 33.

háznak az a része, amit ők laktak, az övéké lett. Azt mondták a svábnak, hogy eladjuk nektek a házat, ha adtok érte hatezer forintot. Akkor az még sok pénz volt. De a sváb – akinek szerencséje volt – visszavehette a házát. A nagy kitelepítéskor a bizottság harmonikával, lovas kocsival járt, s ha odaérkeztek egy olyan házhoz, ahol tudták, hogy ez bundista volt, akkor oda berakták az illetőket. '45-ben kezdődött s '46-ban folytatódott. Ez ment télen-nyáron. Később családosok is jöttek. A fölvidékiek, akik '46 végén telepedtek ide, szerencsések voltak abból a szempontból, hogy még a kutyaházat is elhozhatták. Ha hét vagonra volt szükségük, hétre. A szénájukat is elhozták, természetesen a lovakat, ökröket, amijük volt, elhozták a vagonban, és itt kaptak földet. Ez akkor már nagyban ment, senkit nem kíméltek. A végén, amikor ezek a házak elfogytak, mindegyikbe tettek telepest, egy új gazdát, akkor a fölvidékieket úgy tudták elhelyezni, hogy a gazdáktól is elvették a házakat. Eleinte még a svábok is benn maradhattak a házukban, történetesen mi is bent voltunk, nem is gondoltuk, hogy sorra kerülünk. Sajnos apámnak az öccse is ki lett telepítve, az ő házukba is alsó-bácskai család került, ők már családostul jöttek. Tél volt, a kolbász ott volt a kis épületnek a padlásán, aztán csak annyit engedtek elvinni… egy bizonyos mennyiségű ruhát, 20 kilót lehetett elvinni, a bútor és minden más ott maradt. Édesapám megsajnálta az öccsét, és befogadtuk őket. De voltak olyanok is, akiket elvittek Csávolyra, Bokodra, Felsőszentiványra. Amikor már nem volt olyan ház, ahová a másik svábot be lehetett volna tenni, hogy a háza felszabaduljon, akkor azokat elvitték másik községekbe. A fölvidékiekkel jó viszony alakult ki, ők általában vallásos, jószívű emberek voltak, még házasságok is létrejöttek, vegyes házasságok. Akik elsőknek jöttek ide Nádudvarra innen lentről, ők elmentek Érd környékére, Pest környékére, ott telepedtek le. De előbb még hadd mondjam: akik bundista vezérek voltak, akinek egyáltalán valami szerepe vagy köze volt hozzá, azok még mielőtt bejöttek az oroszok, fölültek a kocsira, fölpakoltak, amennyi fölfért, és elmentek lovas kocsikkal Németországba. A többiek jöttek bocsánatot kérni, hogy nem úgy gondolták. Amikor már látták, hogy nem Hitler fog győzni, bocsánatot kértek, felejtsük el – mondták. Nahát, milyen az ember, persze megbocsátott, és elfelejtette nekik – mert rájöttek már arra –, hogy nem jól csinálták. Amikor aztán már mi is sorra kerültünk, hogy ne kelljen elmennünk Felsőszentiványra, volt egy jó ismerősünk, aki azt mondta, hogy kijárja nekünk, hogy mehessünk a tanyájukra. Ki is tudta járni, elmentünk oda. Egy szekrényt meg egy asztalt volt szabad elvinni, és ruhákat. Mindenki ezt csinálta, amikor már sejtette, hogy sorra fog kerülni, akinek volt jó ismerőse…

Megjegyzem, amikor az összeírást csinálták, '36-ban vagy '37-ben, előtte tartottak egy előadást. De hát milyen a szegény paraszt, nem szegény éppen, de a parasztember, aki napról napra kimegy a határba, szánt, vet, arat, betakarít, annak halvány fogalma se volt a politikáról. Állítólag ez a beszéd, amit elmondtak, ez már arra utalt, hogy a nagyok elhatározták, hogy összetelepítik a nemzetiségeket, a svábokat Németországba, a magyarokat… A beszédnek, az előadásnak az lett volna a lényege, hogy burkoltan elmondják az embereknek, hogy mi várható. Az volt a lényege az egésznek, hogy az összeíráskor három kérdést tettek föl: nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság. Az állampolgárságot, azt tudták az emberek, hát magyar állampolgárság. Az anyanyelv, az német, az sváb, mit lehet csinálni. A nemzetiséggel senki nem tudott mit kezdeni: „Ha már az anyanyelv német, akkor a nemzetiség is legyen német?!" És abban is volt huncutság, hogy akik mentek összeírni, ha olyan haverhoz kerültek, akkor annak megsúgták, hogy: „Vigyázz, a nemzetiség, az legyen magyar, mert ezen áll és bukik majd minden!" De szigorúan meg volt mondva, hogy nem szabad továbbadni, mert akkor baj lesz. Így történt aztán az, hogy nagyon kevesen mondtak magyar nemzetiséget. Mi is arra fáztunk rá, hogy a német nemzetiséget mondtunk, minket is kipakoltak. A nagyobb gazdák földjeit meg a nagyobb házakat a fölvidékiek kapták. Később – ez történt áprilisban –, 1947 augusztusában kiállítottak egy szerelvényt, ami elviszi az embereket Németországba. Mi, akik a tanyán voltunk, minket összeszedtek, a faluban szintén, akik még valahol meghúzták magukat, mert a fölvidékiek megkapták a házat, a teljes házat, de azt mondták a svábnak, hogy neked is jut hely, maradjál bent, elférünk. Aki sejtette, hogy mikor akarják elvinni, az akkor valahová kiment a határba, elbújt. Minket a tanyáról behoztak, akit itthon értek, azt is autóra pakolták, és Kecelre vittek el 20 kilós csomaggal fejenként. Ebben élelem, ruha meg minden benne volt. Ott három napig állt a vagon, mert addig tartott, míg összeszedték az embereket. Persze őrködtek. Egyik császártöltési asszonynak sikerült valahogy kimenekülnie a vagonból, de senki másnak. Nem merték megreszkírozni. 30-32 személyt raktak egy vagonba, a csomagok tetején ültünk. És elvittek Kelet-Németországba. Ott nagy csinnadrattával fogadtak bennünket, de mindenki sírt, mindenki el volt keseredve. Ezek az emberek annyira ragaszkodtak a hazájukhoz. [Sír.] De ha így határoztak, menni kellett. Akiket Csávolyra vittek, vagy Bokodra, azok túl messze voltak, megtelt a szerelvény, így ők kimaradtak. Németországban a 18–45 év közötti férfiak az Érchegységbe kerültek, bányában kellett dolgoz-

niuk, a többieket szétszórták. Persze a németek, azok is dúltak-fúltak, nem akartak bennünket befogadni. El kellett menni a polgármesterért meg a rendőrért, mert egyszerűen bezárták az ajtót, és nem engedtek be. Azoknak kellett intézkedni, hogy befogadjanak. Kint végig magyar cigányoknak, javasasszonyoknak hívtak. Kéthetente volt katolikus mise a második faluban, és az édesanyám meg a nagymama még bő ruhában, az akkori viseletben mentek. És mindig megkérdezték őket, hogy tudnak-e jósolni. És teljesen el voltak tájolódva, azt kérdezték, hogy van-e Magyarországon gyerekkocsi, meg ilyeneket. Megalázó volt az egész. Később már rájöttek arra, hogy ők teljesen félre voltak tájékoztatva.

Nagyon nagy volt a szegénység is, meg volt határozva, hogy hány deka kenyér jár fejenként egy napra. Krumpli volt bőven, úgyhogy akkor hajában főtt krumplit ettünk, néha egy kis vaj. Máskor meg beszóltak egymásnak, amikor valaki volt az üzletben, és látta, hogy most érkezett valami élelmiszer, akkor már beszólt a házakhoz, hogy „menjetek, most ezt lehet kapni!" vagy „azt lehet kapni!". De úgy igazán munka sem volt. Énnekem olyan szempontból szerencsém volt, hogy Pirnában – ami 12 km-re volt ahhoz a kis faluhoz, ahova mi kerültünk – volt egy nagy varroda, és fölvettek oda varrni. Nekik már elektromos gépeik voltak, de volt kettő, ami pedálos volt, és én azt mondtam, hogy villannyal nem akarok, inkább ezzel, mert az elektromosnál, ha az ember rátette a lábát a pedálra, és kicsit jobban megnyomta, a gép elkezdett szaladni. A pedálost meg úgy irányítottam, ahogy én akartam, és ha precíz valamit kellett csinálni, akkor azt nekem adták oda. De nem kaptam semmit. Amikor pénteken fizettek, és hazajöttem, édesanyám vagy a nagymama mindjárt megkérdezték: „Na, ma hány képeslapot hoztál?" Mert képeslapot, azt lehetett kapni, nagyon szép képeslapjaik voltak. Édesapám a vasútnál kapott elhelyezést, ott dolgozott, a nagymama meg valamilyen segélyt kapott, mert megvolt a kora, azon túl már nem munkaképesek, és így segélyt kapott. Ezen a segélyen tudtunk aztán elindulni a testvéremmel haza. A szülők még ott maradtak kint. Elindultunk '47 szilveszterén, és '48. január 11-én jöttünk haza. Ennyi ideig voltunk úton, a határoknál – mert három határon kellett átjönni – nagyon kritikus volt. De ott annyian jöttek-mentek, hogy most azt az ember el nem tudja képzelni. Először a keleti övezetből a nyugatiba kellett átmenni. Ott volt egy vasúti töltés, de csak egyik oldalán lehetett menni, hajlottan, nehogy a fejünk kilátszódjon a töltés fölé, és a katonák észrevegyenek. Három csapattal találkoztunk, akik utánunk jöttek a nyugati övezetbe. Ott vártuk meg a reggelt, tájékozódtunk, hogy most

hová, merre, mert 30 km-en túl nem adtak nekünk vasúti jegyet, nem tudom, milyen elgondolásból, és akkor azt füllentettük, hogy érkezett egy újabb szerelvény, és jöttek ismerősök, akik hoztak nekünk csomagot. Így adtak egészen a határ közeléig jegyet. Busszal mentünk tovább, majdnem egészen a másik határ széléig, de egypár kilométert mindig kellett gyalogolni, tizet, tizenötöt, mire kicsit biztonságosabb lett a helyzet. Passaunál szerettünk volna átmenni Ausztriába. Volt egy temető, és azt mondták, hogy a hegyen fönn van a határ. Méregettük a dolgokat, és egyszer csak ott volt előttünk két határőr. Azt mondtuk nekik, hogy haza akarunk menni Magyarországra. Olyan nincsen, hogy képzeljük, mutassuk az iratainkat! Mondtuk, nekünk semmiféle iratunk nincsen. Akkor hogy képzeljük, hogy a csodába kerülünk mi oda, és hogy kerültünk Németországba, hogy akarunk visszamenni? És ha egyáltalán odatelepítettek, ha úgy bántak velünk Magyarországon, akkor miért akarunk visszamenni? Mondtuk, mert minekünk nem tetszik Németországban. Megtehették volna, hogy elvisznek az irodába, kaphattunk volna tartózkodási engedélyt, de mi azt mondtuk, hogy belőlük sem kérünk, mi haza akarunk menni. Elvittek a Vöröskereszthez, ott kaptunk enni, és elengedtek, ha már mindenáron Magyarországra akarunk menni, akkor csináljunk, amit akarunk. Gyalogoltunk, kisvasúttal mentünk, nem tudom én, meddig, aztán ott éjszakáztunk. Másnap reggel busszal mentünk tovább, de az sem volt egyszerű, mert ott már ismét vigyázni kellett, akkor inkább megint vállaltuk, hogy gyalogolunk egy darabig, és ott szálltunk buszra. Eljöttünk az osztrák határhoz. Itt megint hogyan tovább? Egy asszony vezetett egy kislányt, és nálunk is – mi hárman voltunk felnőttek – egy nyolcéves kislány volt velünk. Ez az asszony a kislánnyal otthon a második szomszédunk volt. Ezt az asszonyt megkérdeztük, hogy hol laknak, akik átvezetnek a határon. Eljött velünk egy darabig, és megmutatta a házat. Körültekingetve – mert már nem messze volt a határ, s nehogy baj legyen az utolsó szakaszon – bementünk a házba. Azt mondták a férfiak, hogy estig várni kell, mert ha már sötét van, akkor vállalják, de így nem, mert nagy baj lehet belőle. Ott maradtunk, este elindultunk, egy erdőn kellett átmenni – az erdő szélén volt ez a ház –, és mivel január volt, úgy csobogott a hólé a lábunk alatt. Azt nem tudom, hogy meddig mentünk, nem is láttuk egymást, annyira sötét volt ott az erdőben, csak úgy hallottuk a csobogást. Hang semmi, nem lehetett beszélni. Amikor kiértünk az erdőből, azt mondták, ez már Ausztria, ott, ahol a lámpák égnek, ott kezdődik a falu. Ők visszamentek. Leereszkedtünk, és mindjárt az első házba bekéredzkedtünk.

Ez hol volt pontosan?

Ez Ausztriában, a helységet már nem tudnám megmondani. Volt egy kis noteszem, abba felírtam ezeket a dolgokat, de aztán az átalakítás, meg az összevissza pakolás során valahogy eltűnt. Nagyon jó emberek voltak. Adtak enni, főztek nekünk valamilyen gombócokat, csináltak ilyen fasírtszerű valamit. Egyszer csak láttuk az ablakból, hogy jönnek le, tizenegyen ereszkedtek le a hegyen, őket is biztos az a két férfi vezette át, csak ők nappal jöttek, és elfogták őket az orosz katonák, a határőrök. Mi lett a sorsuk, nem tudom. És akkor ezek az emberek minket gyorsan a kémény mögé bújtattak, mert biztos, hogy őhozzájuk is benéznek, és netalántán kutatnak is. Be is kérdeztek, de nem jöttek be, az volt a szerencse. Ott maradtunk estig. A bácsi a nagylánnyal elindult – volt ott egy patak, egy kis híd, amin át kellett menni ahhoz, hogy tovább tudjunk jönni –, átmentek a hídon, és azt mondta nekünk, hogyha meggyújtja az öngyújtóját, akkor jöjjünk, mert az azt jelenti, hogy a határőrök eltávolodtak, elmentek. Átmentünk a patakon, valamikor egy téglaégető volt ott, de már romos volt. Oda beültünk, a bácsi még egyszer elmagyarázta, hogy most melyik úton induljunk el, s ha elérjük a várost, ott buszra tudunk szállni. Sikerült, 15 km-t gyalogoltunk, az egyik házban égett a lámpa, egy asszony volt a kisgyerekével, beengedett bennünket reggelizni, nagyon jószívű volt, vajas kenyeret is adott, mert már nem volt semmink, már kifogytunk mindenből. Ülve bóbiskoltunk egy kicsit, reggel lett, elkísért bennünket a buszhoz. Ezer szerencsénk volt, mert mi már bent voltunk a buszban, amikor odajöttek a határőrök, körülnéztek, kerestek valakit. Valószínűleg fülest kaphattak, hogy gyanús személyek járnak. Mi már bent voltunk a buszban, és akik még ott kint álltak – nagyobb tömeg volt, mindenki utazni akart –, ott nem láttak idegent. Elmentek, nem néztek be a buszba, örültünk neki. Eljöttünk egészen Linzig, és mivel pénzünk meg semmink sem volt már, ott bementünk egy irodába. Mivel a családok szét voltak szakítva, aki Oroszországból hazajött a kényszermunkából, vagy hadifogoly volt, oda kellett bemenni, elláttak pénzzel, hogy mindenki hazajuthasson. Kaptunk pénzt, eljöttünk – 30 km-re voltunk – egészen a határhoz. Bécsben a vasútállomást teljesen szétbombázták, barakkok voltak, fabódék, ott már nagy volt a cserebere, annyi csempész volt, hogy nem igaz. Mi is megállapodtunk eggyel, elutazott velünk abba a helységbe, ahol már közel voltunk a határhoz, egy szénapajtában húztuk meg magunkat. Elindultunk, az nagyon hosszú menet volt, de bírni kellett. Egyszer eltévedtünk, a vezetőnk sem tudta, hogy hol vagyunk, egy fiatal akácosban mentünk, úgy össze voltunk már kar-

molva, mintha macskák karmoltak volna össze bennünket. Amikor kiértünk, egy kis tábla feküdt ott. Fölemeltük, és piros-fehér-zöld. Hála istennek, most már Magyarországon vagyunk! Ott már szőlők is voltak, s egy szőlőkunyhóba mentünk be, mert nappal nem mertünk mutatkozni. Bementünk a szőlőkunyhóba, és a vezetőnk elment élelmet szerezni. Amikor megjött, mondta, hogy Balf meg Fertőrákos. Estefelé elindultunk. Ha jól tudom, akkor Fertőrákos volt, ahol vonatra szálltunk. Ott is ezer szerencsénk volt, mert fényszóró ment állandóan körbe, és amikor odaért a fény hozzánk, akkor mindig lehasaltunk. Szántóföldön mentünk, és egyszer jöttek velünk szembe, nem tudjuk ki az, egyszer csak mondják: „Sztoj!" Az volt a szerencse, hogy ez az asszony Csávolyra ment férjhez, ahol három nemzetiség volt, horvátok is, az a nyelv hasonlít az oroszhoz. Az asszonynak jó nyelvérzéke volt, ott volt férjnél, és el tudta sajátítani ezt a nyelvet. Ő beszélt az orosz katonákkal. Kérdezték, nem a határhoz akarunk menni? „Nem, nem, mi ellenkező irányba!" Azt nem merte mondani, hogy onnan jöttünk. Közben reggel is lett, akkor már nyíltan mentünk. Persze furcsán voltunk öltözve, mindenki látta rajtunk, hogy valami jöttment társaság. Kijött az állomásfőnök. Azt mondta: „Ugyan mondják meg őszintén, hogy honnan jönnek, hová akarnak menni?" Mondtuk, Kalocsáig szeretnénk jegyet váltani. Elmondtuk neki részletesen, hogy mi járatban vagyunk. Azt mondta, csak üljünk nyugodtan, nem lesz semmi baj. Magyar határőrök jöttek be a váróterembe, és ő mindjárt intett nekik, hogy jöjjenek oda hozzá. Hogy mit beszélt vagy mit nem beszélt nekik, nem tudjuk, de azok kijöttek, udvariasan köszöntek, és elmentek. Ő is aranyos volt, szerzett nekünk kenyeret, igaz, kukoricakenyeret, de az is jólesett, finom volt, mert ki voltunk éhezve. Így jutottunk el egészen Kalocsáig. Akkor már tudtuk – mert voltak ismerősök –, hogy nyíltan nem szabad nekünk mutatkozni a falunkban. Előttünk jött haza két fiú, s akik kocsit követeltek – de hogy merték, azt nem tudom, és azt sem, hogy mire kellett volna nekik, amikor se föld, nem volt semmi –, a kettő közül az egyiket elfogták, a másiknak sikerült lelépni valahogyan, és őt visszatranszportálták Ausztriába. Tudtuk, hogy nem szabad nagyon mutatkoznunk. Volt egy unokatestvérünk, szintén egy lány, mindig úgy mondták, a három Raszkopf lány. Fél fejjel kimagaslottunk a többiek közül, és ezért biztos, hogy valakinek szemet szúrtunk volna, nekünk óvatosnak kellett lenni. Fogtuk magunkat, és elmentünk Jánosfalvára. Igaz, háztartási alkalmazottnak mentünk, de hát nem volt más. Jól emlékszem, az iskolában még a tanító néni mesélte, hogy az ő szüleinek volt cselédjük, és egy éjjel valami neszre ébredtek. Megné-

zik, s látják, a cselédlány kimeszelte a konyhát. És én mindig gondolkodtam magamban, hogy ha én ilyen helyzetbe kerülök, én is ilyen cselédlány lennék-e, szorgalmas, és akár még este is dolgoznék? Arra nem gondoltam, hogy ez egyszer be fog következni, hogy ilyen helyzetbe kerülök. Ezt is átvészeltük, és utána már nem lett semmi baj. Hazajöhettünk volna előbb, de jó helyem volt, egy zsidó házaspárnál voltam, szerettek engem, kivártam, míg megalakult az állami gazdaság és akkor jöttem haza, mert ott lehetett dolgozni. Ahányszor csak lehetett, mindig kaptam kiváló dolgozó kitüntetést, megmutattam, hogy hasznos vagyok az országnak. [Nevet.] Nem mindenki volt ilyen szerencsés, mint mi. Amikor észrevették, hogy ezek a svábok – nemcsak mi, hanem mások is voltak – Magyarországra visszajönnek, akkor megerősítették az őrséget, és később aknát raktak le, akkor már lehetetlen volt hazajönni. Például a szüleim ősszel akartak jönni, mi januárban jöttünk haza, és már Magyarországon elfogták őket, a toloncházba vitték Pestre, ott voltak három napig, kihallgatták őket – mindig a falra kellett nézni, nem volt szabad se hátra-, se oldalt nézni –, azt akarták megtudni, hogy mi az oka, hogy ezek az emberek visszaszöktek. Egyszerűen nem tudták fölfogni, hogy mi az igazi ok: mert ha ott cigányoknak néznek bennünket, és aki itthon maradt, az talált munkát, és tudta folytatni az életet, akkor miért ne jönnénk haza? Egy alkalommal találkoztam egy nálamnál fiatalabb asszonnyal, akinek nem sikerült hazajönni, utána látogatóban voltak itthon. „Ti is hazajöttetek megint?”, és akkor elsírta magát, meg én is, és azt mondta: „Nem fogod elhinni, ha hazajövünk, mindig arra gondolunk, hogy mindenkinek sikerült, csak nekünk nem. [Sírva meséli.] Ott kint imádkoztak az emberek, hogy a gyerekeik nehogy német családba kerüljenek, hogy találjanak falubelit, vagy legalábbis Magyarországról házastársat, mert egyszerűen ezek a keletnémetek, ezek kriminálisak voltak. A szüleimet – ez az asszony is a szüleimmel volt, akit mondtam, most már megvakult – három nap után visszatranszportálták Ausztriába. Nem voltak bűnösök, de ha valaki átszökik a határon, biztos gyanús, tehát Ausztriába visszatranszportálták őket. Egy nagy gazdaságba fogadták be őket, cukorrépa-termeléssel foglalkoztak. Édesanyámat bevitték a konyhára, mert ott még kenyeret sütöttek az alkalmazottaknak, nagy konyha volt, főztek rájuk. Ott maradtak egy évig. Addigra megint sikerült kitapasztalni, hogy hol lehet könnyen, még könnyebben átjutni, és megtalálták a megfelelő személyt, így másodszorra sikerült. Egy hónappal később újabb nádudvari családok indultak el, és a nagymama egy aknára lépett, letépte az oldalát. A többiek megfordultak, és nem jöttek, nem kísérelték meg többször. Nagyon szomorú lettem.

Néhány évvel ezelőtt volt egy házaspár Bátaszéken, már időskorúak, ők is ki vannak telepítve, hazajöttek, mert úgy érezték, nem biztos, hogy még egyszer szerencséjük lesz. Hazajöttek, kimentek a határba, még egyszer megnézték, hogy hol volt a földjük, és úgy időzítettek, hogy délre odaérjenek a templomhoz, a déli harangszót magnóra vették föl, hogy legalább a harangszót hallhassák odakint. [Sírva mesél.] Ezek olyan szomorú dolgok, és az ember máig azt mondja: de hát miért volt erre szükség? Nem tudták igazán, hogy mit csinálnak, mert ha már kitelepítettek, akkor miért volt az a lehetőség, hogy vissza lehet jönni, és lehet tovább élni? Semmi értelme nem volt az egésznek, csak az, hogy megkopasztottak. Amikor a szüleim hazajöttek, mi már elhelyezkedtünk a testvéremmel Jánoshalmán, de a szülők már idejöttek a faluba. Se ház, se ennivaló, semmi. Egyik adott egy szakajtó krumplit, a másik adott egy kis lisztet, és így kellett elkezdeni megint az életet. Mi szerencsétlenek voltunk abból a szempontból, hogy a tsz vette át a házunkat, valahogy sohasem volt benne igazán olyan lakó, akinek odaítélték a házat, és amikor a tsz megalakult, akkor ők vették át irodának. Úgyhogy nekünk nem volt szerencsénk visszaszerezni. De sokan, nagyon sokan vissza tudták szerezni a saját házukat. Ezek aztán, akik Csávolyon voltak, meg Felsőszentivánon, amikor csendesebb lett a helyzet, fogták magukat, és hazajöttek Nádudvarra. Mind talpra tudott állni. A nagybátyám, az nagyon gyorsan, mivel az ő lánya is egy fölvidéki fiúhoz ment hozzá, voltak ökreik, és a nagybácsi nagyon szeretett dolgozni a szőlőkkel, a sükösdi határban volt szőlőjük. Ez volt a szerencséjük, mert a sükösdiek nem követelték, Nádudvarhoz meg nem tartozott, bort készített, és egykettőre talpra tudott állni. El ne felejtsem: amikor édesapámék hazajöttek, ők is úgy jártak, hogy átjutottak a határon, édesapámnak egyensapkája volt, amivel a vasútnál dolgozott. Még a sapkáját is visszadobta szegény, még azt sem akarta hazahozni, nem akart rájuk emlékezni, el akarta felejteni… [Sírva meséli.] Ő soha nem panaszkodott, de úgy igazából talpra állni már nem tudott. Ha belegondolok, talán én sem. Nem maradtam volna kint, vagy ha ott kellett volna maradni, biztos, hogy belepusztulok. De aztán az életem – mondjuk úgy – elég szerencsétlenül alakult, én sem tudtam igazán talpra állni. Élni éltem, de semmihez nem volt szerencsém… Hagytunk ki valamit?

Visszatérhetnénk egy kicsit a kitelepítés idejére? Tehát '47. augusztusban hallottak előtte arról, hogy lesz kitelepítés, tudták előre?

Igen, mikor az alsó-bácskaiak kezdtek szállingózni. Akkor már mindenki tudta, csak valahogy bíztak az emberek abban, hogy csak a volksbundistákat, akik tényleg éltették Hitlert, meg úgy képzelték, hogy hű, majd mi lesz, ha azok megnyerik a háborút.

A volksbundisták nagy része elment korábban Németországba?

Nem a nagy része, azt nem lehet mondani, sőt a lentiek között, a gazdák között is volt bundista, de inkább a fölső faluban, ahol kis porta van, kis ház van. De ők nagyjából a telepítésből kimaradtak… Annak ellenére, hogy bundisták voltak… Nem tudom, az emberek egyszerűen nem mertek arra gondolni, hogy mindenkit elvisznek.

A családból kiket vittek ki Németországba?

Az egész család kint volt, a szülők, az anyai nagymama, a testvérem meg én, mindannyian kint voltunk. Az édesapám is, mindannyiunkat elvittek. Itt nem volt olyan, hogy akkor csak ezt vagy azt, ettől a kortól addig a korig. Itt az egész családnak menni kellett.

Említette, hogy először vitték Önöket Kecelre, és onnan…

Körülbelül három napig tartott, míg megtelt a szerelvény, míg összeszedték az embereket. Egy ember a vagonunkban azt mondta, hogy figyelni kell, mert itt és itt elágazik a vasút, ha balra fordulunk, akkor Németországba megyünk, ha jobbra, akkor Oroszországba visznek. Mert azt sem tudtuk, hogy hová visznek, csak egyszerűen bevagoníroztak. Útközben jött a félelem. Az elágazásnál mondta a bácsi, hogy nyugodtak lehetünk, mert Németországba megyünk. [Nevet.]

Mennyien lehettek a vonaton vagy a vagonokban?

Egy vagonban 30-32 ember volt. Nagyon hosszú volt a szerelvény, amikor kanyarodott, akkor láttuk, hogy óriási hosszú volt ez a vonat.

Hány napig tarthatott az út innen Nemesnádudvarról ki Németországba?

Nem tudom pontosan, de az nem tartott olyan sokáig. Egy éjszakát töltöttünk a vonaton, vagy kettőt… Állandóan ment megállás nélkül. Pirnába. Ott volt egy laktanya nádfából, mert az eredetit – gondolom – ott is szétbombázták. Két hétig voltunk ott. Azalatt ők feljegyeztek minden családot, kik vannak a családokban, milyen korúak, férfiak, nők, és csináltak egy elosztást. Azok a családok, ahol 18 és 45 év közötti férfi volt, azok mentek az Érchegységbe, a többieket ott a környékben szórták szét. Elbersdorfba kerültünk, 12 km-re volt Pirnától. De volt, aki Stolpenbe került. Az a család, amelyik velünk hazajött, az édesanyja és a fia, azok voltak még abban a helységben, ahol mi voltunk. Két helységgel arrább megint volt egy család, a stolpeniek 30 km-re voltak.

Tehát a nemesnádudvariak is szét voltak szórva.

Igen, nagyon szét voltunk szórva. Persze ott a helységek is kisebbek, közelebb vannak egymáshoz, ahol az egyiknek vége, ott már kezdődik a másik. Nincsen sok utca, mint nálunk Magyarországon, csak főutca volt.

Innen a faluból hány embert telepítettek ki, hány családot?

Azt lehet mondani, hogy a felét. Annyit biztos. Ha végigmennénk az utcákon, és a házakat néznénk, akkor meg tudnám mondani, hogy hány ház, lehet, hogy már valaki foglalkozott is ezzel, de nem hallottam még. A falu fele biztos, hogy ki lett telepítve Németországba, de a többieket is kitelepítették a három szomszédos magyar községbe, és azoktól is elvették a házat meg mindent, és ugyancsak a ruháikkal lettek odavíve teherautóval. Azért, mert Németország nem fogadott be több vagont, mi voltunk az utolsók. A házra meg szükség volt, ezért így oldották meg.

És Elbersdorfban hogyan, miből éltek?

Édesanyámnak nem volt munkája, pedig ő még olyan korú volt, hogy lehetett volna, kellett volna dolgoznia. A nagymama már korosabb volt. A húgom megpróbálta egyszer, de nem sikerült. Parasztoknál, tessék elképzelni, őnáluk úgy volt, hogy volt egy előszoba, és egyik oldalra volt az istálló, a másik oldalra a lakás. Az istállóból az előszobán keresztül jöttek, ott voltak a szalmaszálak. Így éltek. Pumpás kútjuk volt, több óra hosszat kellett pumpálni, hogy a jószágnak elég legyen a víz. Ilyenekre akarták fölhasználni az én húgomat, meg egy másik fiatalasszonyt, de nem bírták, egyszerűen nem bírták. Édesapám pedig a vasútnál dolgozott.

Ön hány éves is volt a kitelepítéskor?

'47-ben már huszonegy voltam.

A falun belül hol szállásolták el Önöket?

Egy fiatalasszonyhoz, aki a szüleivel élt, a férje hadifogságban volt. Mit mondjak, becsukták az ajtót, ha bementek a lakásba, becsukták a ruhájukat is, ne lássunk be, hogy nekik ott bent mijük van. Egy lépcső teteji két helyiséget kaptunk, de mondom úgy, hogy a rendőrnek meg a polgármesternek kellett kijönni, hogy kinyissák nekünk.

Akkor nem volt túl szívélyes a fogadtatás.

Nem, nem. Utána aztán egy kicsit megbékéltek. Volt nekik egy kecskéjük, és amikor a néni kórházba került, édesanyám volt az, aki megfejte a kecskét, de a kecske rúgott. Édesanyám belebújt abba az otthonkába, amivel a házinéni fejt, s így megengedte neki a kecske, hogy megfejje. [Nevet.] Akkor már kicsit befogadtak, de ők is azt mondták: „magyar cigányok". Még öt évvel ezelőtt, még mindig voltak olyan helyek, ahol ezt mondták, hogyha hallották, hogy magyar van ott. Pedig azt hinné az ember, hogy már teljesen megváltozott minden. Ők sokat jöttek, főleg a keletnémetek, mert ők nem mehettek nyugati országokba, és náluk nem ember az, aki nem megy külföldre nyáron. Szerettek Magyarországra is jönni.

Pár hónapot maradtak?

Mi négy hónapot. A szülők ősszel jöttek volna, tehát '48 őszén, eljöttek egészen Magyarországra, csak visszatoloncolták őket.

Tehát Önök jöttek januárban a testvérével?

Igen, meg ez az egykori szomszédasszony a kislányával… Ősszel jöttek volna a szülők, mert édesapám dolgozott, addigra már összejött egy kis pénz, amivel el tudtak volna indulni, de sajnos… Magyarországon elfogták őket. Többen voltak, akik együtt jöttek, és elvitték a toloncházba, onnan Ausztriába. Egy teljes évet voltak ott, segítettek betakarítani, de jött a tél, enni-, innivalójuk volt, nem kellett attól félni, hogy éhen halnak. Tavasszal újra megindult a munka, egész nyáron még ott dolgoztak, és ősszel sikerült visszajönniük.

Önök a testvérével milyen elhatározásból, miért indultak el?

Tulajdonképpen nekem volt egy udvarlóm. Nem volt még vőlegényem, de úgy volt, hogy összeházasodunk. Én egy kicsit azért, és úgy gondoltuk, hogy a testvéremről majd gondoskodunk, míg ő is talál valakit. Persze mondanom sem kell, a házasságból nem lett semmi. A fiú a községházán dolgozott, írnok volt, és ő talán szerette egy kicsit a földet, szeretett gazdálkodni is, és mivel nekünk volt földünk, meg engem jópofának tartottak, valószínűleg azért szeretett meg. De amikor hazajöttünk, akkor már se ház, se föld, se szőlő, semmi nem volt, iskolám sem volt, csak a kötelező általános. Azt mondták neki: mit akar velem, nem megy velem semmire, nem tudunk gazdálkodni, iskolám sincs, nem tudok elhelyezkedni sehová. Később akkor úgy alakult, hogy megmutattam neki, tanultam. Először be kellett pótolni a hetediket-nyolcadikat, mert az én időmben az még nem volt, és akkor a közgazdasági technikumot végeztem el Baján, érettségiztem is.

Miért csak ketten jöttek, a szülők miért maradtak kint?

Nem volt még pénzük.

Értem. Visszajöttek, és nem ide Nádudvarra jöttek?

Nem, mert fenyegetett az a veszély, hogy minket is megint kitoloncolnak Ausztriába, mert Magyarországon nem tartózkodhattunk, de nekik tovább nem volt hatalmuk, ezért csak a határon akartak áttenni, és akkor ott csináljunk, amit akarunk. Ezért mentünk el Jánoshalmára háztartási alkalmazottnak.

Voltak itt rokonok?

A nagybácsiék közben már hazajöttek, de nekik sem volt még saját házuk, hanem szintén egy rokonhoz mehettek be. Ott nem volt annyi hely, hogy minket is befogadjanak. Akkor még volt – mert elég hamar

visszajöttünk –, aki attól félt, hogy ha minket befogad, akkor ki tudja, hogy mit csinálnak velük is. Nagyon zűrös helyzet volt, mindenkinek félnie kellett. Annak még szerencséje volt, aki a házát visszavehette. Az a pár ember, akinek súgtak, hogy vigyázz, mert nem mindegy, hogy mit válaszolsz a népszámláláskor, azok pedig kulákok lettek, nekik a földjüket a kulákság miatt vették el, még a házat is. Úgy alakult azért, hogy egyik-másik vissza tudta venni a házát megint. Csak majdnem minden ház egy időre gazdát cserélt.

És amikor visszajöttek, a falubeliek hogy viszonyultak Önökhöz?

Nem volt semmi gond, örült mindenki. Igen, a falubeliektől nem kellett volna tartani, csak… Annak örültem, hogy Nádudvaron nem volt olyan helyzet – mert Dunántúlon tudok olyat –, hogy agyonütötték egymást. A sváb agyonütötte a telepest, vagy fordítva. Itt nem volt ilyen mérges a helyzet. Az alsó-bácskaiak mentették a bőrüket, azok azért nem bántottak, a fölvidékiek meg jószívű emberek voltak.

Beszélhetünk a háború előtti életről, a családjáról? Milyen nyelven beszéltek a családban?

Svábul beszéltünk. Akkor mindenki svábul beszélt, mi, gyerekek, mikor óvodába kerültünk, ott tanultunk meg magyarul, de otthon csak svábul beszéltünk. Később úgy alakult – de ez már inkább a háború után volt –, hogy a nagymamának is meg kellett tanulnia magyarul. De őket úgy tanították, hogy asztal meg szék, ezt kellett tudniuk magyarul, mert németül feladták a leckét, és nekik magyarra kellett fordítani. A férfiak akkor tanultak meg magyarul, amikor elmentek katonának. Édesanyánk elég szépen beszélt magyarul, apánkról nem is beszélve. Sőt még a nagymama is úgy-ahogy, de neki nem is kellett annyira, mert nem volt olyan helyzetben, vagy nem alakult úgy a család, hogy annyira kellett volna neki magyart beszélnie, mert ezek svábokkal kerültek össze, a fiatalabbak…

A családban több generáció élt együtt?

Volt a kapu, jobbra volt a nagy ház, balról meg a kis ház. Az első szoba meg az első konyha, az volt a dédnagymamáé, ő dirigált. A következő szobában – oda csak vasárnap mentek be – voltak a ruhák, a szekrények, a kis épületben tartózkodott a másik nagymama, és általában mi, gyerekek. Mi aludtunk a nagymamával.

Voltak egyesületek a faluban a háború előtt?

Én csak a legényegyletre emlékszem. A legényegyletnek külön volt egy helyisége, ahova lehetett menni táncolni, ha nem volt böjti időszak. Böjt az egyszer december hónapban van, adventben, amikor Jézust

várják, és nagyböjtben, ami hamvazószerdától húsvétig tart, az hat hét, akkor nem lehet ilyen nyilvános szórakozás, akkor nem volt tánc. A legényegyletben a tánc tizenegy óráig tarthatott, a többiek éjfél után egy óráig táncoltak a kocsmákban. De ezeket a kocsmákat nem úgy kell elképzelni, hogy beültek, és akkor ott fél nap ültek a nénik meg a bácsik, és iszogattak, mert mindenkinek volt pincéje és mindenkinek volt bora. Csak arra voltak jók, hogyha valamiről megemlékeztek, vagy valamit ünnepeltek, akkor elmentek oda, és talán-talán megengedtek maguknak egy sört, vagy kettőt. De egyébként nem volt ilyen.

Voltak olyan egyesületek esetleg, amik kimondottan a sváb kultúrához kötődtek?

A Volksbund, ez őszerintük az volna, de nem jött össze, mert ezt a svábok pártnak gondolták, és szigorúan védték, óvták.

A családjának volt bármiféle konfliktusa a magyarokkal?

Nem, nem is lehetett, mert Nádudvar tiszta sváb falu volt, de az édesapám Sükösdön a magyarokkal is jóban volt, és Érsekhalmán a cselédekkel is.

A családi elbeszélésekben volt arról szó, hogyan került a család Magyarországra?

1724-ben kerültek ide a nádudvariak, ők is akkor kerültek ide, de Nádudvar később alakult ki, egyesek azt mondják, hogy például a Handlenderek meg Metzingerek Rémről származtak ide Nádudvarra. A Raszkopfok meg Bokodon, Bácsbokodon voltak. Mi a Raszkopfokhoz tartozunk. Akkoriban talán kicsit keveredtek a svábok egymással, amikor párt kerestek maguknak, mert volt egy pestisjárvány, és sok fiatal meghalt. De az egyszer volt, a kezdet kezdetén. Sokáig szokás volt, hogy csak a saját falujából nősülhet vagy mehet férjhez. Nádudvaron három fiú volt a leggazdagabb családban. A legidősebb fiú mint katona Császártöltésen volt gyakorlaton, beszállásolták egy olyan helyre, ahol lányok voltak, és megszerette az egyik lányt. A szülők tiltakoztak, hogy ilyen nincsen, nádudvarit kell feleségül venni. De ő annyira szerette azt a lányt, hogy a nagymama beleavatkozott. „Nagyon szereted ezt a lányt?" Azt mondta: „Nagyon szeretem, nagymama!" „Akkor menj el, és hozd el!" [Nevet.] Ő volt az első nádudvari, aki megtörte ezt a szokást. Az is sváb lány, igen, mert Császártöltés, az is német, sváb falu volt. De ők valahogy előbb kezdtek, őközülük már kikerült orvos meg ügyvéd is. Nádudvar maradt a maga földjével, túrta a földjét. Volt egy iskolatársam, és egy tőle egy évvel idősebb fiú, ők ketten mentek el gimnáziumba, és azok előtt volt két fiú, eredetileg papnak

akartak menni, csak a szülők nem bírták anyagilag. Az egyikből erdész lett, a másikból meg azt hiszem, jegyző. Nem volt pénzük hozzá elég, hogy papok lehessenek.

Még a háború idejére szeretnék visszatérni. Beszéltünk a Volksbundról, a falubeliek 80%-a tagja volt. Az Önök családjából nem volt senki?

A nagybátyám, az édesapámnak az öccse. Áthívták az édesapámat hozzájuk egy vasárnap délután, fűzték, hogy ő is lépjen be a pártba, a nagymama, az édesapámnak az édesanyja is: „Hú, Hans, ezt meg kell csinálnod, meg kell lépni!" De édesapám nem hagyta magát. Nem akart hitlerista lenni. A nagybácsiék egy picit zokon vették, de harag nem volt belőle.

Mert volt ellenségeskedés a faluban?

A volksbundisták… Ó, nagyon nagy.

De a családon belül akkor annyira nagy problémát nem okozott?

Nem, nem. Na ilyen volt, hogy mikor mentünk táncolni, akkor külön volt tánchelyiségük a nem volksbundistáknak, és külön a bundistáknak. Nem lehetett ide menni meg oda is menni. Aki nem oda tartozott, azt megverték. A fiúk össze is verekedtek nemegyszer bálok alkalmával, mert csak próbálkozott valamelyik ide jönni vagy oda menni, és akkor összeverekedtek. A bundisták kicsit kicifrázva V betűt, a győzelem jelét, Viktória betűt meszeltettek a házukra. Ja, de előtte! Előtte a bundisták tojást vittek, és a nem bundisták házait megdobálták tojással. Aztán amikor ők a V betűt rámeszeltették a házukra, akkor meg a nem bundista fiúk összegyűjtöttek tehéntrágyát, és ők meg a V betűt tehéntrágyával dobták meg. [Nevetve meséli.] Azt kellett volna látni! Vasárnap reggel mindenki a létrával, és kaparja meg mossa…

Ezt a fiatalok csinálták?

Fiatalok, igen, a fiatalok csinálták. Nekünk nagy házunk volt, nagy ablakaink, a két szomszéd ház, az kicsi volt, és ilyen kicsi ablakokkal. Télen a férfiak sem dolgoztak mást, mint etették a jószágot, az asszonyok meg csak főztek, fontak vagy kötöttek, az volt a téli munka. Mind a két szomszédasszony átjött hozzánk, úgy reggeli után, és az volt a szokás minden házban, hogy kolbászos krumplipaprikás volt a reggeli. Jól belaktak, és két óráig ott voltak nálunk. Akkor mentek haza vacsorát főzni. Akármilyen kézimunkájuk volt, áthozták magukkal, egy kis terefere, én meg olvastam nekik egy regényből. Egy osztrák grófi családról szólt, két vastag kötet. Olyan szomorúan szép volt, abból olvasgattam nekik mindig egy-egy részletet. Akkor még nem volt kövesút, sár volt. Átjárót csináltak az emberek, átjárót homokkal, vastagabban homokot szórtak, hogy ne legyen

sáros a papucsuk vagy a cipőjük, ha templomba mennek vasárnap. Mindig előttünk volt az átjáró. Amikor a Volksbund megalakult, és kezdett komolyodni – mind a két szomszéd benne volt a Volksbundban –, csináltak maguknak külön átjárót. Hetven évig csak előttünk volt, de akkor csináltak maguknak, és nem jöttek többet a házunkba. Egy alkalommal csináltak maguknak horogkeresztes zászlót, és a padlásukon kidugták, hogy lássák az emberek: ők a németekhez tartoznak. De aztán ment a kisbíró, és mondta, hogy nagyon gyorsan vissza evvel a horogkeresztes zászlóval, mert már lőnek az oroszok. [Nevet.] Beijedtek ők is, és átjöttek bocsánatot kérni, hogy ne haragudjunk, utálatosak voltak.

Ha az a szomszéd nem olyan utálatos, akkor mi egy zsidó kislányt meg tudtunk volna menteni. De így mégsem mertük. Mindig sajnáljuk. Olyan idős volt, mint a húgom. Három zsidó család volt a faluban, szerették őket az emberek. A néni rőfös volt, méterárut árult, a bácsi meg mindent, amit a szegény emberek hoztak neki. Gazsi bácsinak hívták. „Gazsi bácsi, vegye már meg, hozok egy kosár kukoricát!" – mert éppen pénzre volt szüksége. Nem nagyon volt pénzük az embereknek, mert adót kellett fizetni, és aki nem tudott ügyesen gazdálkodni, annak bizony nagyon-nagyon ki kellett számolni, mert jött a végrehajtó, és akkor elvitte a tehenet… Volt egy borkereskedő és volt egy élelmiszer-kereskedő, de ott két férfi volt, két testvér, az egyik fuvaros volt, a másik meg az üzletet vezette. Rendes emberek voltak. A rőföséknek volt egy fiuk, azt munkaszolgálatos katonának vitték el, az haza is jött, megúszta. Most már talán azok is meghaltak. A fiú, amikor hazajött, megnősült, és Pesten laktak. A házukat is elvették. Az volt a házuk, ami most a kultúrház. Az a lányka az én húgommal járt iskolába, és a mai napig is sajnáljuk, meg kellett volna menteni. Elvitték. Mind a három családot. A borkereskedő hazajött, de a családja elveszett, meghalt. A Heiszler Gyuri is egyedül, munkaszolgálatos volt, megúszta.

SS-sorozás volt a településen?

Nem tudnám mondani, hogy ez sorozás volt-e, vagy sem, de aki a Volksbundban volt, attól elvárták, hogy elmenjen katonának.

Nem kényszersorozás volt, önkéntes?

Nem kényszersorozás, nem. Azok elmentek. Aki nem akart menni, azt is rábeszélték, önkéntesen mentek.

Akkor a családból nem volt senki?

Nem, nem. A nagybácsi azzal mászott ki belőle, hogy reumás volt, sokszor alig tudta kezét-lábát mozgatni, azért nem ment el, pedig ő egy kicsit főcinkos volt, de megúszta. Egy szegény ismerős, aki nálunk dol-

gozott, nagyon aranyos fiatalember volt, egy egyéves kisfia volt neki, jelentkezett SS-katonának, és meg is halt, ottmaradt, mindenki sajnálta. Megbolondították egymást az emberek. Nem kellett, nem volt muszáj. Ezeket rábeszélték, dalolva mentek, azt hitték, hogy meg tudják váltani a világot. Ilyen nagyhatalom ellen, ó, istenem!

Édesapja katonáskodott?

Nem, nem, mert az első világháború után három évig nem soroztak, s mivel ő 1903-ban született, ő beleesett ezekbe, abba a három évbe, amikor nem soroztak be katonának senkit.

A háború alatt mennyire változott meg itt az élet?

A háború alatt is, mert mindenki dolgozott, a beadásokat teljesíteni kellett, jöttek, úgy mondták, rekvirálni. Ha valakinek még volt egy kis fölöslege búzából vagy valamiből, azt akkor elvették olyan címen, hogy kell a hadseregnek. Az orosz katonák sem… Egyetlenegy lányról lehetett tudni, hogy azt megerőszakolták, de az is férjhez ment, volt neki gyereke, úgyhogy nem lett neki különösebb baja belőle. Az igaz, hogy ha otthagytuk a karóránkat az éjjeliszekrényen, az onnan eltűnt. Az aranyláncot is elvitték. De úgy nem bántottak. Olyat lehetett hallani, hogy beszállásolták magukat a nagyobb házakba, s ott bizony befeküdtek a sáros csizmával az ágyba.

És hogyan indult el újra az élet a háború után?

Nehezen. Két lovat elvitt a magyar hadsereg, egyet meg az oroszok. Maradt két ló, akkor édesapám vett két ökröt. Én úgy sírtam, én soha nem fogok ezekkel az ökrökkel menni, én ezeket nem fogom hajtani. De aztán segíteni kellett az embereknek, amikor vetés volt, négyen összefogtak, hogy a földjeiket meg tudják szántani. Elmentek egymásnak segíteni. Egy évig megúsztam, hogy nem kellett az ökrökkel menni, de aztán egy nap sehogy sem tudták másként beosztani, mint hogy énnekem kellett az ökröket hajtani. Na, volt sírás. Fölültem, elindultam, lassan mentek. Kötöttem magamnak kardigánt, regényt olvastam, s utána már mindig az ökrökkel akartam menni. Ó, milyen sok regényt olvastam el! Az irányt tudták, jobb volt velük menni, mint a lovakkal. A lovak is tudják az irányt. Édesapámék permetezték a szőlőt, s tudták azt, hogy a permetlénk tizenegy óráig elég. Tizenhárom helyen volt szőlőnk. A földet tagosították, de a szőlő, az nagyon sok parcellában volt. Nekünk, gyerekeknek – édesanyám a nagymamával – megtöltötték a másik két hordót, fölültettek bennünket a bakra, és azt mondták, hogy ebbe vagy abba a szőlőbe kell vinni. Jaj, de mi nem tudjuk pontosan, hogy melyik az a szőlő. „Nem baj, a lovak tudják!” Úgy is volt,

amikor közel értünk, a lovak már szépen félrehúzódtak, és megálltak a szőlő előtt. Húszéves koromig nagyon szép volt az élet.

A kitelepítés előtt volt a svábokkal szemben valamilyen retorzió?

Malenkij robotra kétszáz embert akartak vagy vittek el. Három évig oda voltak. Nem tudom, hányan haltak meg közülük, elég sokan. Férfiak haltak meg, mert azt mondták, hogy aki erősen dohányzott, az elcserélte a maga kis kenyerét cigarettáért, és annyira leromlott a szervezetük, hogy éhen haltak.

A családból nem volt senki?

Nem, nem, oda csak a bundistákat vitték. Azért bízott a többi, aki nem volt a Bundban, azt hitték, hogy ők nem vétkesek, hogy nem történhet semmi baj. De nem arra ment ki a játék. Most lehet, hogy ha nincs az a nagy nyomás Felvidékről, hogy esetleg megúsztuk volna, de mivel onnan is sokan jöttek… Egy fölvidéki néni az utcánkban azt mondja nekem a múltkor: „Maguk svábok nem szeretnek bennünket, mert még mindig németül imádkoznak." Hát mondom: „Mari néni, hol él maga, mi bajom van nekem magával, vagy egyáltalán?!" [Nevet.] Belérögződött az, hogy mi svábok vagyunk, és őket nem szeretjük. Nagyon téved, semmi bajunk nem volt egymással.

Ők a később betelepítettek, ugye?

Igen.

Mit gondol, hogy miért történhetett ez a kitelepítés, mi lehetett az oka?

Én csak arra tudok visszakövetkeztetni, hogy a nagyok, nemcsak a mi országunk nagyjai, hanem az egész világon egyvalaki kitalálta, hogy össze kell őket telepíteni, a magyart Magyarországra, a németet Németországba, és így. És akkor csinálták ezt az összeírást, és mindenki ahová vallja magát, odavaló. És ezt senki nem értette, hogy ez micsoda. A fönti faluban egypáran megúszták, mert ott csak szegények laktak. Ők mind a Bundban voltak, de nagyobb házakra volt szükség, és akkor ők kimaradtak. Onnan is telepítettek ki Németországba, de voltak egypáran, akik megúszták, mert mit csináltak volna ezek a fölvidékiek, akik vagonokkal jöttek, ilyen kis házzal? Nem is volt ott istálló, semmi! Mert ezek az összes jószágot elhozták. Nálunk úgy volt, hogy a ház végén, kilenc lépcső ment lefelé, ott volt a lóistálló, öt ló fért el. Volt egy nagy fészer, ahol a kocsik meg a vetőgépek voltak, ott volt a följáró a szénapadlásra. És volt még a tehénistálló. Ott meg nyolc-kilenc szarvasjószág fért el. Azt mondták, hogy most akkor megtérítik a sváboknak is a házukat meg a földjüket, de kárpótláskor kiderült, hogy a svábok úgysem kapnak már vissza semmit, áldás, békesség, más kapta. Mindent teljesen elölről kellett kezdeni.

3.11. SZÜLETÉS ÉS HALÁL IDEGENBEN[266]

Z. J.-nét 1947-ben Baranya megyéből telepítették ki férjével és szüleivel egy Drezda melletti településre. 1949 elején, télen szöktek vissza. Kisfia, aki Németországban született, 11 hónapos volt.

Én és a férjem '46-ban, november 25-én esküdtünk. A szüleinkkel éltünk egy házban, nem volt semmi különbség. Tavasz felé már beszélték, hogy lesz valami, és majd ki fognak telepíteni. Hát gondoltam, talán csak nem igaz, mert akkor arról volt szó, hogy aki – mondjam meg vagy ne mondjam – magyarnak vallotta magát, azt nem viszik el. Akik volksbundosok voltak, és német nemzetiséget vallottak, azokat viszik. Mi kevesen voltunk, akik magyar nemzetiséget írtunk be. Akkoriban a tanár azt mondta, hogy az nem baj, az anyanyelv nem számít, hogy német anyanyelvet írtunk be. És akkor az is baj volt. 1947 májusában apósom, anyósom, a gyerekek és a nagymama már ki lettek dobva, de bennünket nem bántottak. A falu végén voltak, azokat Nádasra, Püspöknádasra vitték, onnan meg hazaszöktek. Mi még otthon voltunk a saját házunkban, ők is odajöttek. Három szoba volt. Anyámnak a testvére, azok német nemzetiségűek voltak, azok is nálunk laktak. Mi voltunk négyen, azok ketten, az hat, és ők voltak öten. Tizenegyen laktunk egy szobában, az tömve volt mindenkinek a cuccaival. Itt egy szoba, ott egy szoba, mi a présházban aludtunk. Na akkor azt mondták, valami lesz, nem lehet még biztosan tudni, de lesz. Hát kit visznek el? Csak aki német nemzetiségű, csak azt viszik. Így nem is gondoltunk arra, hogy minket is elvisznek. A hétvégén vágtunk egy disznót, hogy legyen friss hurka. Vendégek, ismerősök jöttek Pécsről, azt mondták, hogy a Pier elvtársnak azt mondta a fia, hogy a magyar nemzetiségűeket nem bántják. Azok ott aludtak nálunk, este még disznótoros vacsora volt, és reggel ötkor kopogtak. „Rendőrség, fél óra alatt pakoljanak, itt van a kocsi, rá a kocsira!" Meg voltunk lepve, hát arról volt szó, hogy a magyar nemzetiségűeket nem. És most mégis sorra kerülünk? Goromba volt: „Siessenek, siessenek!", az ember azt sem tudta, mit pakoljon. Ruhát, vagy vigyen edényt, vagy vigyen ennivalót? Vagy mit vigyünk? Egy kispárnát, egy kisruhát, három-négy tányért és egy kis eszcájgot. Valamikor voltak ezek a tejeskannák, zsírt raktunk bele, nem tudtuk hova megyünk, hogy legyen egy kis zsír. A hurkát meg a vendégeknek adtuk, elvitték Pécsre.

[266] 1928. N. 38.

És akkor rá a kocsira, a teherautóra. Ment minden faluba, és rápakolták még a többi családot is. Ki az állomásra. Az állomáson ott ültünk a csomagokkal. Most mi lesz? Körös-körül rendőrök. A második-harmadik nap hozták a vagonokat. Na mondom, most hamarosan elmegyünk. Egy vagonba harminc személyt tettek, és a csomagokat. Egymás tetején ültünk összekuporodva. Na akkor megint volt egy-két nap, jött egy orvos, nem tudom, milyen orvos volt, és egy véméndi tanácsi ember. A vasútállomáson régebben az úriemberek külön váróterembe mentek. Ezek abban a teremben voltak, és sorba behívtak. Mikor az elsők kiértek, mutatták, hogy a pénzt elveszik. Falusi népek voltunk, volt kender, meg minden, és fontunk is, s abból a cérnából foltoztuk a pacskerokat, ezért volt nálunk cérna. Hát akkor mielőtt beléptünk, fogtuk azt a kis pénzt, ami volt, összehajtottuk, és rátekertük a cérnát. A férfiak fölvették a papucsukat, és abba raktuk. Mikor odaérkeztünk, azt mondta az orvos: milyen betegségünk van? Anyám negyvenhárom-negyvennégy éves volt, papám negyvenhét-negyvennyolc, én tizenkilenc, a férjem húsz volt. Terhes voltam, még annyira nem látszott, de beírták. Na most hát a pénz. Mutattuk, benéztek a zsebünkbe, mert parasztruhában voltunk. Pár fillér volt, azt a kis pénzt, ami volt, azt elraktuk, nem kapták meg. Kiengedtek, és akkor jött a többi. Jöttek a rendőrök, és akinek lisztje vagy zsírja volt, vagy disznóságok, azt mind egy kocsira kellett rakni. Hát akkor megszabadult az ember mindentől, ami volt. Vártunk, gondoltuk, ha ez kész van, csak jönnek a vagonok, de mi lesz, hova kerülünk. Azok, akik Oroszországból jöttek haza, azt mondták, nagyon figyeljünk, ha Rajkán jobbra megyünk, akkor Oroszországba visznek, ha balra, akkor Németországba. Éjjel jöttek, és be a vagonokba, már egy hétig az állomáson voltunk. Se meleg étel, se semmi, csak amit a rokonok besverceltek a rendőrön keresztül. Éjjel kint ültünk, szép meleg volt, lehetett hallani a síneken, hogy… jöttek a vagonok. Harminc vagon volt. Voltak fekediek, szebényiek, bozsokiak és véméndiek. Behajtottak minket a vagonokba, behúzták és rácsukták az ajtót. Na most ki tudja, hogy merre megyünk? Véméndről a sín lefelé megy, átmegy Palotabozsokon, Bátára, utána Bátaszékre, s ott nagyon lejtősen mennek a sínek. A réteken, ahol a töltések voltak, ott már nem tudtak fékezni. Csak egy fékező volt a harminc vagonból. Azt gondoltuk, hogy most végünk van, csak futott, futott a vonat, a vagonok csak úgy lebegtek. Mindenhol, ahol megállt a vonat, egészen a szélére tettek bennünket, hogy ne találkozzunk emberekkel. Sárbogárdon megint megállt a szélén, mert egy asszonynak kisgyereke volt, azoknak kellett tej. Két olyan öt-hat-hét

hónapos gyerek volt. El kellett menni, keresni, hogy a gyerekeknek egy kis tejet tudjanak adni. Amikor Pestet elhagytuk, mindenki csendben volt és figyelt. És amikor észrevettük, hogy nem jobbra, hanem balra megy a vonat, akkor azt mondták, nem Oroszországba, hanem Németországba megyünk. Nahát, egykettőre a határon túl voltunk, nem messze ott volt a pirnai láger. Ez a láger olyan volt – mert néztük a filmen, hogy a zsidókkal hogy történt minden – végig. Hosszú volt, a végén nagy vályúk voltak, és minden negyedik méteren volt egy csap, oda mehettünk mosakodni. Kaptunk ágyakat, emeletest, négy össze volt szögelve, asztalostól összeverve, ott aludtunk. Reggel jöttek, hogy jelentkezni kell. Mindenkit felírtak. Reggel hoztak egy kis feketekávét, ami nálunk volt ennivaló, az úton büdös lett, minden ki lett dobva. A németek meg odajöttek, és kivágták, kiválasztották abból a penészes kenyérből, ami nem volt penészes. Mondom: „Figyeljetek, nézzétek, mi van itt, itt nem gazdagság van, hanem szegénység!" Mert mi kidobtuk azt a kenyeret, de hogy mi fogunk-e kapni kenyeret, az nem biztos. Az edények, ahogy a csomagok rá lettek pakolva, a vájdlingok, lábosok összenyomódtak, mint egy palacsinta, azt is ki kellett dobni. Egy-két nap múlva jöttek megint, akkor azt mondták, mindenkinek orvoshoz kell menni. Harminc asszony, lány és asszony, ahogy voltunk, bementünk. Egy kis helyiség volt, két nő és egy férfi volt ott. Adtak egy ruhapartedlit, tegyük rá a ruhánkat, tiszta meztelenül… Harmincan. Ráraktuk, ezek betették valami füstölőbe, meg fertőtlenítették. Ült az orvos, két asszisztens volt, akik írtak, és akkor egymás után az asztalra kellett állni, és mondani, hogy hát beteg vagyok, vagy mi a bajunk, hány évesek vagyunk, mikor születtünk, honnan jöttünk, meg minden. Kivizsgált, forduljak jobbra, balra, jobbra, balra. Azoknak az asszonyoknak, akiknek megvolt a menstruációja, a lábán folyt le a vér… Úgy sírtunk, mint a zápor. Olyan szomorú volt az! Mikor végeztünk, kijöttünk, akkor harminc férfi ment be. Kaptunk ruhát. Így háromszor lettünk megvizsgálva a tetű miatt. Hát nem tudtunk hol mosakodni. Az ember annyi idő alatt már piszkos meg büdös, meg minden. Kaptunk ebédet, jöttek, hoztak edényt, hozzunk valamit. Krumpli, bab és sárgarépa volt. Mindenki ezt kapott, befejeztük, vége volt. Másnap felosztották, hogy ki első, ki második, ki harmadik. Ahol a férfiak még a háborúban meghaltak, azok harmadik osztályosok voltak, ahol a férj és az asszony egészséges volt, azokat második osztályba sorolták, az egészséges férfiak tartoztak első osztályba. Így kaptunk élelmiszerlapot, ilyen nagy volt, és három tíz-tíz dekába be volt osztva. Ott rajta volt minden, hogy mennyi kenyér, mennyi zsír, mennyi

hús, mennyi lekvár, amit kapunk. A végén volt egy pici cédula, azt be kellett jelenteni az élelmiszerboltban, a húsboltban és a péknél. Azt levágták, és csak onnan lehetett vinni. Volt még egy kis cédula, a férfiak kaptak egy doboz cigarettát, az asszonyok is, és hozzá még dohányt. A férjem se cigarettázott, apám se, mi pláne nem. Ez megvolt, bevagonoztak bennünket, vitték, akiket az első és második osztályba soroltak. Háromvagonnyian voltunk. Drezdán keresztül mentünk. Akkor már szeptember 29. volt. Az állomásra jöttek a parasztok kocsival, rá lett dobva a kocsira a cuccunk, a tanácselnök mondta, hogy hova kell vinni bennünket. Elmentünk, az egyik ide, a másik oda, közben elkezdett esni. A család nem ment együtt, mert a házaspárok külön kaptak lakást. Mi korábban együtt laktunk a szüleimmel, egy házban, együtt éltünk, együtt főztünk. A szüleim az országúton túl kaptak egy kis szobát, azok ott voltak. Az egy üzletember volt, őket elfogadták. Mi az országút másik oldalára kerültünk, az is üzletember volt, falerakodással foglalkozott, de ő a tanácsnál is alkalmazott volt. Ott ültünk az ajtó előtt, senki nem néz utánunk, a szüleim már bent voltak a kisszobában, és velünk most mi lesz? Esett az eső, vizesek vagyunk, és a csomagon ültünk. Egyszer jön a tanácselnök, azt mondja: „Hát még mindig itt kint ülnek az esőben?" „Nem fogadnak be!" Bement, és mivel az ember tanácsi dolgozó volt, ő kiharcolta magának, hogy őneki nem kell senkit se venni. A testvére egy vénlány volt, az az emeleten lakott, azt hívta a tanácselnök, hogy „Linda, nézd, vizesek, a fiatalasszony terhes, hát hova, hát nem lehet itt kint hagyni!". „Én nem bírom elfogadni, hova tegyem, nekem nincs is ekkora lakásom!" Azt mondta: „Hát valahova csak el tudod rakni." Fölment a padlásra, egy padláskamrában voltunk. Csak ilyen hely volt. Olyan kicsi, hogy egy szalmazsák, az volt nálunk, de nem volt szalma benne. Volt egy kispárna, meg egy kisruha benne, itt volt egy ablak, nem lehetett egyenesen állni, mert raktár vagy kamra volt. Most mi lesz velünk? Se egy asztal, se egy szék, se egy ágy, se egy lámpa, se egy vizesbögre, most mi lesz velünk? Reggel fölkeltünk, mondtam: „Linda, átmegyünk a szüleimhez, mert szenvedek itt." Ott voltunk sokáig, de reggel mindig átmentünk a szüleimhez. Az anyám meg én harmadosztály voltunk, mi faggyút kaptunk, egy ilyen kis faggyút, ez tíz napra volt beosztva. A férfiak kis üvegben olajat kaptak. Ezt beosztani… Se krumpli, se hagyma, se sárgarépa, semmi az égvilágon, most mit főzzünk? Kaptunk darát, mindenféle közte, ezt rátettük a kályhára, tettünk kis zsírt bele, behabartuk, ez volt az ebéd. Hát mondom, most mi lesz velünk, nekünk nincs semmink. Megyek a tanácsra, mert minden hó-

napban egyszer lehetett beadni egy kérést. Kaptunk egy cédulát, arra rá kellett írni, hogy mi a fontos, de nem többet, csak egyet. Na, most mit írjak? Egy fazekat vagy egy lábost, vagy mit írjon, lepedőt, vagy mit? Egy fazekat írtunk, azt megkaptuk. Azt mondta a polgármester: „Hogy vannak most a Lindával?" Mondtam, még mindig a padláson vagyunk, a padláskamrában, se kályha, se szék, se asztal, se semmi az égvilágon, még lámpa se, ott vagyunk. A férjemet meg az édesapámat beosztották munkába. Zwickau mellett volt egy összebombázott repülőtér, ott kaptak munkát. A repülőtéren mindenféle vas állt, se vödrünk nem volt, semmi. Na akkor olyat hazahoztak, drótot tettek rá, ez volt egy vödör. Éjjel nem lehetett WC-re menni, ott fönt elvégeztük a vizeletet, azután le lett víve, mert a sok lépcsőn nem akartunk mászkálni, és zavarni sem akartunk. Ez igaz, nem tréfa! A repülőtérről loptak blokkokat, és próbáltuk a villanyszerelőnek eladni. A villanyszerelő elfogadta, kérdezte: „Mit kérnek érte?" Mi nem pénzt kértünk, se semmit, hanem nincs villanyunk, megcsinálta és adott egy égőt. Na akkor az volt. Jött a tanácselnök, azt mondta: „December van, kapnak másik lakást a vasút utcában, ott van két szoba." Az egyik szoba a szülőké, a másik a mienk lett. Egy rendőré volt a ház, egy folyosón mentünk be, tehát ő arra, mi erre. Hát jól van, rendőr, nem bántjuk. Szombaton délután kértünk a mamának egy kis kocsit, arra rápakoltuk a kis cuccunkat, és odaköltöztünk. Két szoba, nagyobb, az egyik szobában két nagy ablak, a másik szobában három. Se függöny, se semmi. Anyámék kaptak ágyat a népektől, elhozhatták, meg a kályhát is, és két széket. De mi hol feküdjünk, nincs ágy, se semmi. Letettük azt a vászonzsákot, és oda feküdtünk. Azt mondta az anyám: „Én elmegyek a Richárdhoz, az asztalos, csináljon egy ágyat, csak olyan összeszögeltet, ami a lágerekben van, csinálja egy kicsit szélesebbre." Megcsinálta. Anyám kérdezte, hogy mivel tartozik. Akkor azt mondta, hogy vannak ott olyan nagy birkák, fonjuk meg a fonalat. A rokkát kivittük szerencsére. Anyám azért az ágyért harmincat kötött, az egyötödben van harminc szál, és öt szál egy köteg. Gondolhatja, hogy mennyit kötött! De lett egy ágyunk. Lámpát a villanyszerelőtől kaptunk, de nem volt kályhánk, nem tudtunk főzni, se semmi. Apámék a repülőtérről hoztak ezt-azt, elcserélték, kaptak egy rezsót. Hoztak léceket, a ládáról levették a födelet, az volt az asztal. Csináltak egy padot egy darab deszkából, arra rátettük a ruhákat. Csináltak egy pricsnit, a repülőülésből a filceket kitépték, hazahozták, összevarrtuk, és azt tettük rá, hogy legyen pokróc rajta. Már január volt, közeledett a szülés ideje. Se babaruha, se ez, se az, se kisingecske, semmi az égvilágon. Mi lesz,

mi lesz? Elment anyám a rokonomhoz, azok olyanok házában laktak, akik nagyon gazdagok voltak, és elszöktek Nyugatra. A rokonunk azt mondja: „Itt van, amit eldobtak, én mindenfélét adok, ebből csinálhatnak pelenkát, kisinget vagy akármit." Két-három kisinget találtunk, amit eldobtak, azt kimostuk, és voltak olyan pulcsik is, és azok ilyen hosszú kötéssel voltak horgolva, szétbontottam, a könyvtárból vettem egy kis füzetet, abban mindenféle minta volt, és kötöttünk, kötöttem kisrékliket, kisnadrágot, hogy föl tudjam öltöztetni. Eljött az idő, ez február vége volt, március 12-én született. Reggel elkezdődött a fájdalom, a férjem meg az apám elmentek a repülőtérre dolgozni, a mama volt ott. Azt mondta: „Most mit csináljak? Hol van itt egy bába vagy kórház?" A házinéni azt mondta, adja a címet, a falu végén lakik a bába. A bábaasszony ott volt egész nap, délután négy órakor született. Nem volt hol megfürdetni. Azt mondta a házinéni, hogy őneki a mosókonyhában – mert volt külön mosókonyhájuk, föl voltak szerelve –, van egy ovális teknő, azt odaadja. Egy háromliteres lábos volt, amiben vizet melegítettünk, főzni is ebben főztünk… Még egyszer kellett melegíteni. Jók voltak hozzánk, nem lehet mondani, tettek amit tudtak, de hát… Ők abban a világban éltek, mikor a Hitler volt. Akkor jó soruk volt. Nekik a szekrényeik tele voltak ágyneművel, ruhákkal meg mindenfélével. Ebből ki tudtak venni, és avval átmentek nyugatra, cseréltek kávét, lisztet vagy valamit. De nekünk nem volt semmink. Ott volt még a bábaasszony, azt mondja a mamám: „Most mit tudok nekik kínálni, hát lássa, hogy nincs semmink!" Látta, hogy én az ágyban feküdtem, ott volt ez a filc, azon feküdtem, még szalma sem volt a szalmazsákban. Egy hétig járt oda, mindennap pontosan, segített, amit csak tudott, és az utolsó napokban azt mondta: „Most muszáj fölkelni és megpróbálni, én megmutatom, hogy hogy kell fürészteni." Itt aludt a férjem, itt én, és a karomban volt a gyerek. Nem volt kocsi se, semmi, hát hova tegyem, a földre nem tehetem. Milyen alvás volt! Mindig féltem, hogy agyonnyomom, mert mégis a gyermekem volt, fájt. Anyám fölment a tanácsra, és azt mondta, ott az irodában, hogy megszületett a gyerek, se babakocsi, se kiságy, semmi az égvilágon, a szüleivel fekszik, egy ágyban feküsznek. Ott volt egy írnoknő, azt mondta: „Nekem van egy babakocsim, én szívesen odaadom, míg nem kapnak valamit." Anyám hozta azt a babakocsit. A hír szétterjedt a népek közt, hogy olyan szegénységben vagyunk ott, hogy szomorú benézni. Jött egy asszony, Szudéta-vidéken volt, ők is ki voltak dobva. Volt négy vagy öt gyereke. Csöngetett, anyám kiment, azt mondta: „Guten Tag!" „Guten Tag!" Hallotta, hogy van egy kisbaba, és

hogy nincs babakocsi, őneki négy vagy öt gyereke van, de már kinőtték a babakocsit, ő szívesen ideadja, csak egy párnát adjak neki, hogy mindegyiknek egy kispárnát tudjon a feje alá tenni. Négy vagy öt párnánk volt. Szívesen adtunk egy párnát, mindenkinek volt egy párnája, elég kettőnknek egy párna. Az fogadta a párnát, elhozta a kocsit, használt volt, de örültünk, hogy vissza tudtuk adni annak a fiatalasszonynak azt a babakocsit. Ez a szudétanémet asszony hozott még egy asztalterítőt. Boldogok voltunk, ő is örült, meg mi is örültünk. Egyszer csöngetnek, jött két kislány, nem ismertük őket. Németországban az a divat, hogy délután mennek az utcán babakocsival sétálni, három-négy és öt óra között. Ők akartak a kis magyar gyerekkel sétálni. Mondta anyám: „Nem félsz, hát nem tudod, hogy kik ezek." Fölhúztam azt a kissapkát, amit kötöttem, és volt egy kendő, egy parasztkendő, azt rátettem, levittük a lépcsőről, és elmentek. Azt mondta édesanyám: „Ha nem hozzák vissza a gyereket?" Mondom: „Anyám, ne beszéljen, én megbolondulok!" Jöttek, hozták vissza a kisgyereket. Kérdeztem, hogy hol laknak? Iskolás lányok voltak. Másik-harmadik nap megint jöttek. Már háromnégy hónapos volt a gyerekem, és hoztak kiskabátot, olyan szépen meg volt kötve, selymes fonallal így gombolódott. Hoztak zoknit, kistutyit a lábára, és egy szép kissapkát. Fölöltöztették, hogy ne kelljen szégyellni. Mondtam, én kifizetem ezt. „Nem, a mama adta, hogy mi adjunk a kisgyereknek." Mit tudok csinálni? Anyám – Leibnitzben vannak a gyapjúgyárak – a néptől tudott venni fonalat, azok is falubeliek voltak, és kötöttem a gyerekeknek pacskert, behímeztem, kisvirággal, behorgoltam és megtalpaltam. Olyan boldogok voltak, nem tudták meghálálni, és én is boldog voltam. Utána anyám beteg lett, nagyon beteg. Nem volt ennivalónk. Akkor még kaptam a gyereknek fél liter tejet, és én is kaptam egy fél liter tejet. Ahhoz öntöttem még egy liter vizet, hogy legyen valami innivalónk. Ez volt. Beteg lett az éhségtől. Kértünk a paraszttól répát, amit magnak használnak, vetőmagnak, de azt mondta a parasztember, nem adhatja ide, mert ez nem egészséges. De nincs mit főznünk! Adott kettőt, adtunk neki gyufát, mert ők nem kaptak. A parasztok nem kaptak se kenyeret, se semmit. Maguknak kellett ellátni magukat. Megreszeltük, vizet rá, főztük, hagyma nem volt, egy kis zablisztt el, egy kis faggyúval behabartuk, és azt ettük. Mindenki hasmenést kapott, a férjem, az apám is, az anyám két hónapig volt Zwickau mellett az erdőben egy kórházban. Úgy volt, hogy meghal. Sokáig tartott, míg el tudták vinni. Jött az orvos, azt mondta, mindent megtesz, amit tehet, de annyira tele vannak a kórházak betegekkel, nem tud mást csinálni. Egyszer csak

jött a mentő, és elvitte. Minden vasárnap mentünk az országúton át, nem tudom, hány kilométert a kórházba. Csont és bőr volt, annyira össze volt száradva. Mit tudnak adni? Őnekik sincs semmi. Amit lehet adnak, többet nem. 180 szőlőcukor-injekciót kapott. Kicsit jobban volt, megint rosszul lett, elvitték a hullakamrába, ott feküdt két napig. Benéztek, még mindig él, még mindig él. Kihozták, mondom, ha kicsit jobban van, hazavisszük. Kicsit jobban lett, hazavittük. Egy véméndi asszonnyal mentünk Lipcse felé, a falukba, ahol parasztok voltak, és cseréltünk a fonálért. Kaptunk egy kis rozsot, egy kis borsót, egy kis búzát, boldogok voltunk, mikor megkaptuk. A pék kicserélte a rozsot, a búzát lisztre, a borsót meg tudtuk főzni, és egy kis liszttel behabarni. Boldogok voltunk. Olyan jó volt, mikor hazajöttem. Azt mondta az édesanyám: jó volt a gyerek, nem sírt. Tessék elképzelni, nincs kint ennivaló, se ez, se az, és tele voltam tejjel! Ez egy igazi csoda volt! Mikor jöttünk haza, tizenegy hónapos volt, és csak szopott. Ez olyan nagy szerencsénk volt, amerre mentünk, veszélyes helyeken voltunk, ha sírt, fogtam, kigomboltam, szopott, és attól csendben volt. Ezt elfelejteni nem lehet. Február 14-én indultunk, Bálint napján, február 21-én voltunk Pécsen. Amikor a határon átkeltünk, Nickelsdorfban, ott a tanácson kaptuk ezeket a papírokat. Mert akkor kellett volna kapni az új személyazonosságit, de nem fogadtuk el. A házigazdánk, ahol voltunk a lakásban, a zwickaui rendőrségnél nagy valaki volt. Mondtuk, hogy haza akarunk szökni. Azt mondta: „Hát nem baj, csak sikerüljön, én nem tudok róla." Volt ott egy orosz. A férjem meg apám mondták az orosznak, hogy mi haza akarunk szökni. Tudott németül. Azt mondta: „Ha haza akartok szökni, akkor csinálok nektek papírt!" Csinált papírt oroszul, és mikor elindultunk Nyugat-Németországon keresztül, reggel indultunk, Drezdában átszálltunk a lipcsei vonatra, onnan délután két órakor átszálltunk az eisenachi vonatba. Éjjel egy padláson, a szenespadláson voltunk. Reggel busszal mentünk a határig, Hohneichenig, felszálltunk a vonatra, ez gyorsvonat volt, Passauig ment. Mikor bent ülünk a vonatban, féltünk. Milyenek a parasztemberek? Piszkosak, szegények voltunk, bakancs volt rajtunk, meg hát… Ott ült egy ember, finoman volt fölöltözködve. És nézett minket. Erre-arra, arcra nézett mindenkit külön-külön. Egyszer csak elkezdett beszélni: „Maguk hova akarnak menni?" Azt mondta a férjem: „Mi szökünk – mindenkinek őszintén megmondtuk –, mi szökünk." „Honnan?" „A keleti zónából jövünk, és Nyugaton akarunk lemenni Passauig, onnan Bajorországon, és Ausztrián keresztül Magyarországra." „Ilyen pici gyerekkel? Mit gondoltak maguk?" „Minket nem érdekel semmi,

nekünk mindegy, élünk vagy halunk. Mert ez nem volt élet, ahol voltunk." Elértünk Passauig. A vasútállomás mellett volt egy missziós hely, akik fogadták a szökevényeket. Odamentünk, tizenegy óra volt éjjel. Kopogtunk, a férjem kopogott. Jött a nővér, azt mondta: „Mit akarnak?" „Hát itt vagyunk négyen, kellene éjjeli szállás." „Tudja, hogy hányan vannak itt? Horvátországról jöttek Magyarországon keresztül, mert ott borzasztó, ami van, ölik, meg gyűlölik a népet. Azok ezerszámra jöttek, és tele van, tele van." Azt mondta a férjem: „De itt van egy tizenegy hónapos gyerek, mit csináljunk, az utcán nem lehetünk. Ha csak egy szék van, hogy rá tudjon az anyja ülni a székre." Fabőröndjeink voltak, a széle barnás, ezeket is a repülőtérről hozták haza, mindenféle volt benne, abba voltak belecsomagolva a kisruhák, egy kis pelenka, mert nem lehetett mosni. Azt mondta: „Hát jöjjenek be." Anyám beteges volt. Arra a ládára ültünk, a férjem, apám álltak. Reggel, mikor négy óra lett már, mindenki elment, elszökött erre-arra, csak mi voltunk ott. Na akkor velünk foglalkoztak. Azt mondták, hogy adnak vizet, hogy tudjuk a kicsit lemosni. Örültünk is neki. Mondom, hogy mi Magyarországra akarunk menni. Azt mondta: „Itt van egy magyar sofőr, szólok neki, itt áll kint az úton." Kiment és megkérdezte. „Elviszem őket a határig." Csomagoltak a kicsinek enni. Mondtam, nem kérünk, mert csak szopik. „Nem baj, akkor egyék meg maguk." A sofőr bepakolt minket a taxiba, de csak a határig vitt. Azt mondta: „Itt kiszállhatnak, itt van egy nagyon gazdag parasztember, menjenek az istállóba, ott lehetnek." Zárva volt, de ott voltak a cselédjeik, egy szudétanémet asszony volt, és egy Kelet-Poroszországból származó férfi. Az etette a lovakat, hat vagy nyolc ló volt, meg nem tudom, mennyi jószág. Ott ültünk az istállóban, belül tiszta sár. Két óra, megjött a gazda. Linzben volt a vásáron. Azt mondta, hogy: „Ide tettétek le ezeket az embereket?" Nem mertünk bemenni, ők is csak cselédek voltak, nem mertünk. „Jöjjenek csak be a lakásba!" Bementünk, meleg volt, jó volt. Az asszony is mindjárt elkezdett főzni, az is répát reszelt, behabarta, terítette az asztalt. Minden sarokban volt egy feszület, jobbról és balról a Jézus szíve, a Szűzanya, alatta virágcsokrok. Minden házban. Odaálltak és imádkoztak. Odaültünk az asztalhoz. Mindenkinek – egy hosszú asztal volt, a gazda, a felesége, a gyerekek Linzben voltak iskolában, a cselédek és mi négyen – oda volt téve egy kanál, odahozta a tálat, és mindenki a tálból evett. Ez nekünk furcsa volt. Azt mondta: „Szólok a cselédnek, az elmegy magukkal. Ha valami van, cigaretta vagy pénz, azt adják neki, mert elkíséri magukat a határig." Este lett, sötét, nappal szép napsütéses volt, de ott a nagy Alpok-

ban hó és jég összefagyott. Ezeknek az embereknek voltak hegymászó cipőik. De mi volt nekünk? Semmi! Elkísért, akkor már jó magasan voltunk, azt mondta: most nézzünk le a völgybe, ahol a lámpát látjuk, ott van a határőrség. „Ott kell elmenni, másképpen nem tudnak." Akkor kész, akkor megkapnak. Na mindegy, kapjanak meg. Elbúcsúzott, nagyon szépen elbúcsúzott mindenki mindig tőlünk: „Minden jót kívánok, a jóisten vigyázzon magukra!" Így mentünk mindenhonnan el, és ez, én csak annyit mondok, hogy ez egy csoda volt, hogy egy pici gyerekkel, 11-én jöttünk el, 21-én már itt voltunk Magyarországon, és sehol nem kaptak el. Sehol. Lementünk a völgybe, a faluba, bementünk a kocsmároshoz. Beléptünk, nagy mulatság volt, farsang volt, ezek táncoltak, meg minden. Kérdezte a férjem, hogy nem kaphatnánk-e éjjeli szállást itt. Azt mondta: „Itt nem, itt minden fél órában jönnek az amerikaiak, és akit elkapnak, elviszik és bezárják." Hát akkor hova menjünk? „Menjenek az országúton végig, ha észreveszik, hogy jön egy autó, azok csak az amik, akkor menjenek félre, kuporodjanak össze, akkor nem fogják észrevenni." Úgy is volt, mentünk a falu végéig, volt egy kisebb ház. Ott bekopogunk, már késő volt. Kinyitották. „Hova akarnak menni?" „Mi haza, Magyarországra, mert szökünk, és most nem kaptunk sehol sem éjjeli szállást, és holnap reggel tovább akarnánk menni." Azt mondta az asszony, ő befogad. Ők is szegények voltak, mert nem volt ágy a szobában, csak padok. „Ráülhetnek a padokra, reggel a férjem megy a szomszéd faluba fogorvoshoz, elkíséri magukat." Leültünk, mindjárt meleg kávét csináltak tejjel. Az nagyon jó volt. Reggel megint melegített. A férfi mindenkinek adott egy jó botot, mert vastag jég volt. Indultunk isten nevében. Az asszony mindenkit megspriccelt szenteltvízzel: „A jóisten védje magukat, és vigyázzanak magukra!" Kiszálltunk, a lejtőn le, a nagy Alpok, azok a nagy hegyek! Folyton az egyikünk hátra esett, a másik arra esett, nem tudtunk megállni. Az ember segített, amit tudott. Mikor leérünk, volt egy híd, mondtam, én ide beesem, én nem jutok itt át. „Gyere és ne nézz le, gyere!" Haladtunk lassan, de a vízcsorgás, az félelmetes… Túl voltunk. A férfiaknak kis csomagjuk volt, nekem, mint a parasztok, becsomagolva a kisgyerek, anyám meg volt a karomon. Ballagunk. És estünk, fölkeltünk, estünk. Az az ember akart segíteni. A végén már nagyon rosszul lettem, elájultam. Hát most mit csináljunk? Fogta a férjem a gyereket, és becsomagolta. Apám vitte az anyámat, az ember meg engem vitt. Túl voltunk a lejtősön, már erdő volt, akkor azt mondta: „Ne haragudjanak, lekésem a buszomat. Elmegyek, csak lassan menjenek föl, pihenjen egy kicsit a fiatalasszony, és ahogy az országút-

hoz érnek, szoktak jönni a tejszínes autók, azok megállnak." Mentünk lassan-lassan, kiértünk az országútra, jött, olyan kis táblák voltak rajta. Megálltak anélkül, hogy integettünk volna. „Hova mennek?" Linz felé akarunk menni. Azt mondta, mi a szomszéd faluba megyünk, odáig elvisszük magukat." Hát jól van, fölültünk, a pokrócot rátettük a fejünkre. A házakból, itt egy ház, ott egy ház, összeszedték a tejszínt. A szomszéd faluban bementünk a kocsmába. Kérdezték, hogy hova akarunk menni? Linzbe. „Ó, jó, most ment el egy műtrágyás autó, egy paraszthoz vitt műtrágyát, ha visszafelé jön, én föltartom, Linzig elmehetnek vele." Így is volt. Le akartuk mosni a picit, csak annyira, nehogy sebes legyen. Hozott a felesége egy kislavórt, lemostuk, tisztát húztunk föl, ami még volt, és akkor jött az autó. Egykettőre Linzben voltunk. „Mivel tartozunk?" „Semmi, semmi, örülünk, hogy el tudtuk hozni magukat." Ezt átélni, ezt megtudni, hogy milyen emberek vannak, senkitől egy rossz szót nem kaptunk, senkitől! Amerre mentünk, mindenki jó volt hozzánk, mindenki! Linzben is bementünk a kocsmába, a kocsma tele volt a batyuval, a kicsi, az már ment, kilenc hónaposan már járt, levettem, és ott mindenki szerette, nézte. Az asszony jött, és hozott süteményt. Most még szégyellni is kell, hogy koldusok vagyunk. A férjem meg az apám elmentek a tanácsra és a rendőrségre. Odamentek, azt mondták: „Most elmennek a lágerbe. A lágerben meleg lesz, mosakodni, kicsit tisztálkodni, pihennek, reggel kapnak reggelit, és ebédet és vacsorát is kapnak. Itt maradnak egy-két napig, hogy kipihenjék magukat, és akkor továbbmehetnek." Elmentek a rendőrségre. Össze voltak írva a falak: „Jó szerencsét nektek is, akik utánunk jöttök!" Ezek Fekedről, azok nem tudom, honnan voltak, de mind magyarok, akik elszöktek haza. Mikor ebédelni voltunk, azt mondta a rendőrség: „Holnap megy a busz Bécsig, mehetnek." Azt mondtuk, hogy nincs semmi papírunk, akkor ez volt, ez az orosz lap. Ezek az osztrákok… Az állt benne, hogy hagyjanak menni, ne bántsanak. Ezt az orosz nekünk adta még Zwickauban a férjemnek meg az apámnak. Azt mondták: „Ezt csak mutassák föl." Mentünk Mauthausenba, ott megy a Duna. Nagy híd, ott voltak az oroszok, ellenőriztek. „Papiere! Papiere!" Megmutattuk. „Mehetnek." El lehet ezt égetni? Nem. Odaértünk Bécsbe az állomásra. Mikor ott voltunk az állomáson, egy úrinő szépen öltözködve, kalap, meg mit tudom én, mi minden volt rajta: „Hova akarnak menni? Maguk magyarok! Maguk szöknek. Figyeljenek, egy óra múlva megy egy repülő Ausztráliába." Ausztráliába menjünk, mikor haza akartunk jönni? Hát ki tudja, hogy mi van ott? „Ott jó soruk lesz, csak jöjjenek, csak jöjjenek, én összeszedem

itt, akik menekülnek." Erre jött egy osztrák ember, fiatalember, és azt mondta: „Maguk hova akarnak menni?" „Magyarországra." „Ne menjenek Magyarországra. Én 60 km-re vagyok Bécstől, van egy gazdaságom, és látom, hogy maguk parasztemberek. Elviszem magukat, nem fogják megbánni. Sajnálom ezt a pici gyereket, meglesznek!" Most mit csináljunk? Ez hív Ausztráliába, ez hív oda. Meggondoljuk. Közben jött a vonat Nickelsdorf felé a határra. Fölszálltunk a vonatra. A határnál a faluban megvártuk, míg este lett, s amikor a határon az őrségváltás volt, akkor mentünk. Egyszer csak Magyarországon voltunk. Hogy hogy? Mikor hallottuk, hogy magyarul beszélnek, és veszekednek, na mondom: most itt vagyunk, most itt vagyunk! Ne menjünk be, mert veszekednek. Továbbmentünk egy másik házhoz. Kopogunk, este volt, tizenegy óra. Nem tudnánk-e itt aludni? „Itt aludni? Itt van az őrség, állandóan járnak, ha magukat elkapják, átdobják a határon!" Mentünk, jött az őrség. A kutya ugatott, mi a bokor mögé bújtunk, és hagytuk a kutyát pihenni. Tovább mentünk. Mentünk egész éjjel. Magyarországon voltunk, nem találtunk vizet, nem találtunk árkot, semmit. El voltunk fáradva, leültünk, a pokrócot a fejünkre tettük, vártuk a reggelt. Hajnalodott, világosabb lett, néztünk, messze volt egy kémény. Mosonszentjánosra kerültünk, ahol a Frank kávégyár volt. Beértünk, szóltunk, kopogtunk, jött egy ember, és azt mondta: „Maguk szöktek, ugye?" „Igen." „Hova akarnak menni?" „Baranyába, le." Azt mondta: „Itt annyi ávós van, mint a kukac. Ezek magukat elkapják, bezárják." Hát, ha bezárnak, zárjanak be, nekünk mindegy, hogy mi történik, nem törődünk az életünkkel. Délben főzött a lánya, ettünk. Ebéd után fogta a férjemet, azt mondta, most váltsanak jegyet. Váltottunk, és akkor külön mentünk, elváltunk egymástól. A férjem meg az édesapám előrementek, én meg az anyám, a gyerekkel becsomagolva, mi utánuk ballagtunk. Fölszálltunk a vonatra, semmink nem volt. Csornán át kellett szállni a győri vonatra. Átszálltunk, ott annyi ávós meg rendőr volt! És én hallottam: „Itt volt egy fiatalasszony, be volt csomagolva a gyerek!" Most elkapnak. Erre az mondták: „Indulás, vonat indul Győr felé, indul a vonat!" Hála istennek. Ülök fent összehúzva, a gyerek az ölemben, és gondolkodtam, hátha a férjem már megfogták, mi lesz velem, ha én itt egyedül leszek? Jött a kalauz, és kérte a jegyet, odaadtam, lepecsételte. Mellettem ült egy asszony, azt mondta: „Maguk szökevények!" „Nem!" Az a bácsi azt mondta, hogy mondjuk, hogy Hanságon voltunk, ott arattunk, dolgoztunk, és most hazamegyünk, mert munka kezdődik. „Maguk ki voltak telepítve, maguk hazaszöktek!" Úgy féltem, hogy elárultak min-

ket. Győrbe kerültünk, ott megint ki kellett szállni, és a pesti vonatra fölszállni. Ott összetalálkoztunk és együtt voltunk. Pesten a Keleti pályaudvaron, ha most kérik az igazolványt… Nekünk nem volt igazolványunk, se semmi, csak ami régebben volt, a személyi lap, az volt meg itthonról. Vártunk, míg minden nép elment. Egyszer jött egy vasutas. „Maguk hova mennek?" „Nem találjuk, hogy hol kell kimenni." Azt mondta: „Itt a kapu!" És úgy jöttünk keresztül a rendőrök nélkül. És akkor ment a vonat Pécs felé, tíz-tizenegy felé értünk az ismerősökhöz. Két órakor indult a pécsi vonat Véménd felé. A szüleim ott maradtak, én meg a férjem elmentünk az ő szüleihez. A falu végén mentünk, már sötét volt. Mikor befelé mentünk, jött a kutya, ugatott, a férjem szólt neki. Anyósom meg a nagymama összecsapta a kezét: „Jézus Mária, mi lesz most?" „Mi lesz most, most ezek is jönnek még!" Itthon voltunk, nagy szegénységben, hogy nem tudtuk, hogy mi lesz, hogy lesz. De hála istennek. Soha az életemben, soha többet nem szökök. A fiam kint született. És amikor a lányunk született, a házunkat megint visszavettük.

Az hogy sikerült?

Amikor a forradalom volt, akkor nagy cirkusz volt. Az ember nem tudta, hogy hova bújjon, akkor a temető mellett laktunk. Egy orvosnak az anyósával, apósnál laktunk. Egy cséplőgépraktárban, volt egy szoba, egy kis folyosó, és kérték, hogy menjünk oda. Mikor hazaértünk, akkor elkerültünk az akácos erdőbe, ott volt egy pásztorház, a pásztorok meg a juhászok laktak benne. Kaptunk két kis szobát, még egy másik kitelepített család volt ott két kicsi gyerekkel. Bementünk, de annyi százlábú volt, tele volt minden százlábúval. Majdnem frászt kaptunk. Az orvosék, a szomszédaik voltunk, azt mondták, a mama meghalt, menjünk oda a cséplőlakásba. Odamentünk. És amikor a Teri született, az pici volt, akkor jött a férjem a kórházba Mohácsra. Azt mondta: „Képzeld el, a házgondnok azt mondta, hogy eladja a házat nekünk." Megegyeztek, tele adóssággal megvettük a házat, és most itt vagyunk.

Amikor a kitelepítés elkezdődött, a telepesekkel volt valami konfliktus?

Nekünk nem volt semmi konfliktusunk.

De hallott történeteket?

Volt, ahol baj volt, de nekünk nem volt semmi, mert őszintén mondva, az igazat mondom, a falunak háromnegyed része német nemzetiségű volt, de mi magyar. Mi nem mehettünk oda se táncolni, ezt most megmondom. Mikor ők idejöttek, úgy lett kiadva az újságban, hogy itt a svábokat kitelepítették, tele vannak a házak jószággal, lovakkal, bútor, meg minden. És ők Bácskában voltak, a Horthy tette oda őket, onnan el

kellett menni a csetnikek miatt, elszökni. Akkor jöttek családdal Zalába, s mikor az újság ezt írta… Tolna meg Baranya megye tele van székelyekkel. Nekünk nem volt semmi, semmi. Jól vagyunk, nincs semmi baj velük. És mi is mentünk akkor… Mikor a zsidókat elvitték, akkor a zsidó házban gyúrtak tésztát az asszonyok. A bíró bemondta, hogy húsz asszony, ez és ez, menjen tésztát csinálni. Az az orosz vigyázott ránk. És ott voltunk a zsidó házban. De a mi zsidóink nagyon jó emberek voltak: Bergerék. Ott volt az öreg Edit néni, a Flóra, a Sanyi, rövidáru- meg méteráru-kereskedésük volt, meg lehetett kapni kenyeret, cukrot. Akinek tudtak, segítettek. Mindig mondták, hogy ha nincs pénzünk, ők megveszik a libát vagy kacsát, és levonják a tartozásból. Mert a zsidók nem szoktak disznóhúst enni.

Amikor kiértek Németországba, akkor ott hogy fogadták a németek?

Azt mondták, hogy magyarországi cigányok. Hát nem lehet mondani, hogy nem cigányok, mert aki már két hete úton van, és se mosni, se fürödni, se semmi, az hogy néz ki? Az nem úgy néz ki, mint egy úr. De utána szerettek bennünket. Szerettek. Mindenki jó volt hozzánk, amit tudtak, segítettek. Karácsony volt, és ott evangélikus templomok voltak, és mi odamentünk, és örültek nekünk. Itthon a tsz-be mentem, kimentünk a határba, jött egy nagy felhőszakadás, nagyon messze voltunk otthonról. Idősek voltak, mi fiatalabbak voltunk. Jött egy vontató, menjünk föl a vontatóra. Én meg röstelltem, az idősebb asszonyok menjenek előbbre, a fiatalok ráérnek később is. Meg is maradtam utoljára, mint mindig. A szőlőben ültem arra a traktorra, a pótkocsira. Az egész jégvíz meg az a hideg víz lement a hátamon. Nem egy hétig, egy évig feküdtem deszkán, mire meggyógyultam, annyira megfázott a gerincem. Sokszor voltam Harkányban kórházban, meg mindenhol. Decemberben léptem be a tsz-be, és mikor a kukoricakapálás volt, akkor jött a nagy vihar. És nem kaptam egy fillért sem, mert nem volt, hogy mondjam… Mert nem voltak napjaim. A szüleim mentek helyettem a tsz-be, hogy legyenek napjaim. Én meg a deszkán feküdtem otthon. Pécsre vittek a kórházba, akkor haza, akkor megint oda. Azt mondta a főorvos: „Asszonyom, ha maga nem segít, mi segíteni nem tudunk.” Hát mondom: „Doktor úr, mit tudok segíteni? Azt mondta: „Mit? Ne gondoljon arra mindig, hogy meg fog halni. Arra ne gondoljon! Arra gondoljon, hogy meg akar gyógyulni.” Sokszor voltam bent, és ahogyan javultam, azonnal elküldött Harkányba három és fél hétig, ott kaptam ezeket a kínai tűket, ezüst- és aranytűket, mindenféle kezelést, megvoltam.

Németországban miért döntöttek úgy, hogy hazajönnek?

Honvágyunk volt. És az orvosok azt mondták, hogy ezt a betegséget, ami a nagyanyámnak volt, ezt ők gyógyítani nem tudják. Mert ezt csak a déli részeken tudják gyógyítani. 180 szőlőcukor-injekciót kapott. Azt mondták, nem tudnak mást csinálni. És ahogy javult… A férjemnek a szülei itthon voltak, a három testvére is itt volt, és a rokonok is itthon voltak.

És amikor visszajöttek, hogy fogadták itt a helyiek?

A rendőr behívatta a férjemet és apámat, be a rendőrszobába, és azt mondta: „Maguk hazajöttek, hazaszöktek Németből. Ha én egy szót hallok, hogy maguk valamit mondanak valakire, azonnal el lesznek tüntetve megint!" Hát kire mondhattunk, mit mondhattunk, ha már így történt? De nem volt mindegy, mert először a vásártéren egy présházban laktunk, akkor a bíró elhelyezett az akácosba, a pásztorházba, akkor ott voltunk… A többiek, akik itthon voltak, azok is ki voltak téve a házukból, és a kitelepítettek házát kapták. De nekünk se ez, se az, semmi nem volt. Mentünk csépelni, a saját szőlőnkben dolgoztunk felesben, hogy legyen bor, mentünk aratni búzáért. Még egy szőlőt dolgoztunk, azt szintén hat mázsa búzáért. Így összehoztuk, hogy meglegyen a kenyér. De nem is kaptunk kenyeret a boltban, mert el voltunk látva kenyérrel. És akkor jött a bácsi, aki itt lakott. Azt mondta: „Én följelentem magukat!", mert a padlás léccel volt elválasztva, és lehetett látni, hogy tele volt búzával, árpával, zabbal. De hát mi dolgoztunk! Elmentünk Pécs felé, a magyar falvakba, ott arattunk. Becsomagoltuk a kosarat, és elvoltunk egy-két hétig aratni. Mikor kész volt, az a paraszt olyan aranyos volt, fölvitte Szentlőrincre az egész terményt, ha többen voltunk, több család, be a vagonokba, így hoztuk Véméndre. Jött egy ember, és azt mondta, hogy: „Akarom látni, hogy mi van a padlásukon!" Megnézheti, hogy mi van a padláson. Fölment. „Ezt maguk honnan szedték, a búzát meg azokat a szemeket?" Voltunk Gerdén, mert Véménden a székelyeknek mindent le kellett adniuk, ami csak volt, úgyhogy ők is nehezen tartották a kis jószágot, nem tudtak kiadni a földből, hogy arassunk. Így mi arra húzódtunk. Voltunk Gerdén, Királyegyházon, Szentlőrinc felé, Máriáson, mindenhol arattunk, és onnan van a szem. Nagyon nehéz volt, képzelje el. És ezt elfelejteni nem lehet, ezt nem lehet elfelejteni. Én nem mondom, mindenki jó volt hozzánk, és tettek, amit tudtak, de ezt nem lehet elfelejteni. Ezt nem lehet. Sok minden volt… De ez volt. A házunkat 68 ezer forintért vettük vissza. Hát honnan? Mikor a forradalom volt, nem volt pénz. A férjem és apám az erdőgazda-

ságba mentek, az erdész nagyon jó volt hozzánk, azt mondta: „Ennyi és ennyi fát csináljatok, a többit megkapjátok és eladjátok a szomszéd faluba." Jöttek, megvették a fát. Így összehoztuk a pénzt. Nem lehetett flancolni, se semmit. Itt tartoztunk ötezer forinttal, ott hatezer forinttal, minden hónapban mindenkinek megadtunk valamennyit, hogy eggyel kevesebb legyen.

Az állampolgárságukat hogyan kapták vissza?

Visszakaptuk. Egyszer hirdették, hogy akinek nincs meg az állampolgársága, jöjjenek a tanácsra, és visszakapják. Nem tudom már, hányban volt. Ez már akkor volt, amikor ott laktunk a házunknál. A férjemet nyáron mindjárt elvitték katonának Császártöltésre, ott volt három hónapig gépfegyverszelő, pedig nem is volt lakatos. Ott volt három hónapig, és mikor hazajött, akkor egybe ment minden, akkor kaptuk az állampolgárságot.

A háborúra emlékszik?

A háborúban a férjem sem volt, apám se. A férjem még fiatal volt. A népeket mikor Oroszországba vitték, akkor én tizenhat éves voltam, engem sem vittek el, így ebből is szabadultunk. De apámért háromszor jöttek a tanácstól, hogy a Gellner bácsi hol van. Nem tudom, hol van, valahova ment. Vártak autóval, hogy menjen Pécsváradra, elviszik Pécsre a Ferenc laktanyába, és onnan Oroszországba. Nem sikerült, hogy elmenjen. A legtöbb férfi meg is halt. Nem bírták ki. De most azért, hogy kint voltak, el lesznek látva gyógyszerrel, ingyen utazhatnak, és innen is ingyen kapják az ebédet. S még pénzt is kapnak. Azt mondták, hogy csak azok kapják, akik három vagy öt évig voltak, sokan voltak öt évig. Nem volt mindegy az sem. Szomorú volt minden.

A német hadseregbe vittek katonának fiatal fiúkat innen a faluból?

Vittek. A férjem még nem volt tizenhét éves, nem vitték el. Azt mondták a tanácsról, keressen valahol munkahelyet, mert még megvolt a föld, meg minden. Elment a tejcsarnokba, és azt beszámították mint honvédség. A tejcsarnokban dolgozott.

És a Volksbundnak volt szervezete a faluban?

Volt. Háromnegyed falu a tagja volt.

Voltak konfliktusok azok között, akik…?

Volt, volt. Mi nem mehettünk oda táncolni vagy mulatságba. Mikor a fiatalok kimaradtak az iskolából, barátnők, úgy tizenöt lány, és voltak fiúk is, odajöttek a fonóba. Mikor elvitték SS-katonának a volksbundistákat, akkor azt mondták, hogy „megálljatok, papírmagyarok, ti is sorra kerültök!". Féltünk, féltünk. Nem volt mindegy. De hát elmúlott, kész.

Szomorú volt, szomorú. Haragudott az anya a lányára, a lány az anyjára, az apa a fiára, a fiú az apjára. Ilyenek voltak. Mikor mi már kint álltunk az állomáson, a vagonoknál, azt mondta egy ember: „Ha kiérünk – tíztizenegy család volt – az ilyeneket azonnal fölakasztják." De nem bántott senki. Azt hitték, hogy most nem tudom, mi van ott. Nem bántott senki bennünket. Benne volt, ami benne volt. Hogy hogy nevelték bele, hogy miért csinálták? Szomorú, de igaz. Ez elmúlott, mi öregek vagyunk, csak mi páran vagyunk még. A szüleim meghaltak, a férjem meghalt. Vannak egész családok, akik már kihaltak, akik szintén kint voltak. Hát, hiába. Hatvan év. Hatvan év, az hosszú idő. Elmúlott minden. Most ki tudja, hogy mi vár ránk.

3.12. „GYALOG JÖTTÜNK A HATÁROKON ÁT"[267]

B. P.-nét és családját 1947 szeptemberében telepítették ki egy Pirna melletti faluba. Nagyapja a kitelepítés időpontjában kórházban volt, ezért maradhatott Magyarországon. Nagyanyja és dédanyja 1948 őszén, ő a szüleivel és testvérével 1949 őszén szökött vissza.

'47. szeptember 3. előtt már beszélték, hogy lesz kitelepítés. Akkor reggel jött egy rendőr, négy óra körül bekopogtak, a szüleim már egy kicsit csomagoltak, kinyitották az ajtót, bejött, és azt mondta: e perctől kezdve ez állami tulajdon. Csomagoljunk, mindjárt itt lesz az autó, és elvisznek. Gyerekként az ember… Nekem az volt az első, hogy kimentem, és a túlsó soron lakott a legjobb barátnőm, akivel mindig játszottunk, őket már rakodták. Én gyerekfejjel örültem, hogy azok is mennek, én is megyek. A dédimamám már hetven fölött volt, az ilyen embereket ez biztos nagyon érintette. A rendőr itt maradt, míg el nem vittek minket. És én ide-oda akartam menni, de mindig rám szólt, hogy ne menjek sehova, maradjak az udvarunkban. Dél körül látom, hogy a többieket hátulról… mert biztos a túlsó soron, az egyes házszámnál kezdték, úgy jöttek sorban. Ahogy vitték az embereket, sírtak. Az autón fölpakolva nem egy család, hanem két-három család volt. Szalmazsákba pakolták bele az emberek a cuccukat, meg ládába. Egy zsák kis lisztet, zsírosbödönt. Levittek Mohácsra. Ott még elvették az emberektől a lisztet, a zsírt, s keresték a pénzt. Régen pacsker volt itt a szokás, és az

[267] 1937. N. 47.

emberek a talpuk alá tették. Keresték a pénzt, de az én szüleimnél nem találtak. Ott bevagonoztak minket, szintén három-négy család egy vagonba, a ládák, a zsírosbödönök meg ezek a szalmazsákok oldalt lettek felpakolva. Egészen a tetejéig föl lett pakolva, a bejárat üresen maradt. Egészen fönt, alábújva, feküdtünk. Azok öten voltak, mi heten, mert a dédpapa már nem élt. A szomszédból is voltak, ezek a másik oldalon. A fönti szomszéd, az idős ember, mire leértünk Mohácsra, már megbolondult. Elment az esze. Mohácson bepakoltak, elvittek, Sásdon nyolc napot álltunk, egy hetet, majdnem két hetet! Sokáig álltunk Sásdon. Mindig azt beszélték, hogy az NSZK nem fogad minket, nem tudják, hova vigyenek, azért állunk ott olyan sokáig. A nagypapának sérve lett, mert cipelt a pakolásban, Pécsen vitték be a kórházba. Az orvos beleírta, hogy mi mentve legyünk. Többen lettek így mentve. Csak nem egyezett a név. A nagypapa Bonner volt, az apámnak mostohaapja volt, mert az ő apja az első világháborúban elesett, a nagymama még egyszer férjhez ment. Nem egyezett a név, a nagymama se maradt itt, velünk jött ki. Úgy volt megbeszélve, hogy a férje a másik transzporttal utánunk jön. Apám egyedüli fiú volt, nem akarta, hogy mi kimegyünk, és az anyja itt marad, és soha többet nem látja a fiát, ezért ő is velünk jött. Végül fordítva lett, mert amikor kiértünk, ’48-ban kezdtek visszaszökni az emberek. Akik a bányában dolgoztak. Ott álltunk és vártunk, egyszer csak az NDK-ba vittek. Közben mindig azt beszélték, hogy Szibériába visznek. Egyszer csak elindult a vagon, Csehországon keresztül mentünk. Bad Schandauban lágerbe kerültünk. Nem tudom, meddig voltunk ott. Az emberek vittek szalonnát, a szalonna héját eldobták, s ott tartottak egy előadást, hogy az emberek ne dobják el az ennivalót, nagyon vigyázzanak rá, jöttek a németek, és mindent összeszedtek. Kutattak, kiszedték a kenyeret, ami már egy kicsit penészes volt, a szalonna héját, és azt mondták, hogy ne dobjuk el, mert itt nagy baj van, itt nincs ennivaló. Ez igaz volt. El lettünk osztva, volt, aki egészen föl Zwickauba került, mi meg Pirnába, Bad Schandautól nem messze. Először Pirnában voltunk, egy nyárádi és egy bólyi családdal. Nagyon szép város volt, mégis féltek a szüleim, hogy város, és nem tudnak ennivalót szerezni. Egy család Gruppenben volt, 5 km-re, ők elintézték, hogy mi is oda kerülhettünk. Laktanyában laktunk, régen laktanya volt. Farostlemezzel választottak le szobákat, nem volt ott semmi. Egészen ’49-ig ott laktunk, akkor jöttünk vissza. Jegyrendszer volt, én tízéves voltam, hozzá voltam szokva a tejhez. Reggel, ha anyám fejt, akkor én már mentem a bögrével, mert a tej akkor a legjobb – énszerintem –, frissen fej-

ve. Olyan meleg, édes, nagyon szerettem a tejet, este, reggel, mindig futottam a bögrémmel, és ittam a tejet. Mikor kikerültünk, már betöltöttem a tizedik életévemet, nem járt tej. Amíg kint voltunk, egy csöpp tejet nem kaptam. Akik parasztcsaládhoz kerültek, azok még jobban jártak, mert azok segítettek, dolgoztak, s kaptak ennivalót. Ahol mi voltunk, az grófi birtok volt, ez is gazdaság lett, mint itt a sátorhelyi, de nem ilyen nagy, de ez is egy elég szép nagy területen volt, ahhoz tartozott az a laktanya. Ott kint nem termett kukorica, de krumpli, az sok volt, nagy táblák voltak, mint itt a búza. Mikor kiszedték a krumplit, mentünk böngészni. Annyian voltak ott egy tábla körül, hogy a rendőrök vigyáztak, nehogy az emberek egymásnak menjenek, mert ha éheznek az emberek, nem lehet megállítani őket. Mert enni kell, élni kell. Szóval ha nincs ruha, az még elmegy, lehet mindennap ugyanabban lenni. De ha nincs ennivaló, ez borzasztó, ezt én is átéltem tízévesen. Az emberek rámentek a krumpliföldre, százan voltak, nem egy-két emberről volt szó. Mindenhonnan jöttek, mert ez ilyen gazdaságféle volt, nagy terület. A nővérem meg én mentünk, zsákba, kapáltunk elég sokat, vízben főtt krumpli, sós krumpli legyen. Mert a 10 gramm zsír egy napra vagy a 10 deka kenyér egy napra, mi ez? Én nagyon kenyeres voltam mindig, még most is, nem 10 dekát eszek egy nap. 10 deka nekem egy étkezésre nem elég. Én ott gyerekfejjel mindig éhes voltam, mindig, mindig. Az országút mentén almafák voltak. Én mindig mentem, szedtem almát, segítettem egy embernek, a kecskéjének hoztam füvet, és kaptam almát, mikor már kint nem volt alma. Mindig kaptam ettől az embertől, mindig segítettem valamit az iskola, a tanítás után. És az is, mikor kiértünk… Itt első évben németül meg magyarul tanítottak. A második osztályban félévtől – novemberben bejöttek az oroszok – már nem volt némettanulás, csak magyar. Mikor kikerültünk, akkor kellett a német. Annyiból jó volt nekem, hogy én nagyon szerettem olvasni. Másfél év alatt megtanultam írni-olvasni németül, nagyon szerettem olvasni, otthon csak német mesekönyvek voltak, és én mindig olvastam. Úgyhogy én nem felejtettem el a németet, nagyon jól tudtam olvasni. Nem is kellett visszamaradni ott, hanem tudtam továbbmenni. Másfél évig voltunk kint. Mikor visszajöttünk, itt már nem volt szabad németül sem beszélni. Az nagyon nehéz volt, mert én a magyart már elfelejtettem, nagyon sok mindent nem tudtam. Régebben nem beszélt senki sem magyarul ebben a faluban, ez egy tiszta németlakta község volt. Volt egy kanász, az cigány volt, és volt egy horvát, aki birkapásztor. Öreganyám semmit nem tudott magyarul. Mikor vissza-

szöktünk, akkor én lelki beteg voltam, hogy hetedikben hogy fogok tanulni. És ez az ennivaló… Mentünk a gazdaságba, a takarmányrépát prizmába rakták. A nővérem, én és a dédmamám. Vittünk hátizsákot, kézzel elkapartuk a földet, teleraktuk takarmányrépával. Most ki viszi? Én pici voltam, ő öreg, a nővérem tizenhárom éves. Ő leguggolt, a hátára tette, mi ketten segítettünk fölemelni, így mentünk haza. Megmostuk, megfőztük, mint itt a céklát. Sós vízben, úgy ettük a takarmányrépát, mint a céklát. Ha az ember éhes, akkor mindent megeszik. Az anyám szülei már ’44-ben kivándoroltak. Az NSZK-ban voltak, a nagymama nemegyszer átjött, hozott tejfölt, vajat, túrót, mindenfélét. Én a cukorrépát hordtam haza, vittük haza gyerekek, megfőztük melasznak. Két helyiség volt, szekrényt nem kaptunk, csak ágyak voltak. Az egyik helyiségben hatan aludtunk, ott főztünk. A nagypapa nem jött ki velünk, a szüleim, a nagymama, a dédmama, és mi ketten voltunk. Ott aludtunk mind a hatan egy helyiségben. A másik helyiségben, az ágyon feküdt a ruha, meg a ládában, meg mindenhol, mert szekrényt nem kaptunk. A fát is úgy kellett az erdőben kivágni. Nem szóltak, ezt nem minősítették lopásnak, mert tüzelni kellett, fűteni kellett, nem lehetett megfagyni. Mikor a nagyanyám hozta a túrót, a tejet, azt a hideg szobába állították, én bementem, és ettem tejfölt, vajat kenyér nélkül, mert kenyér sem volt. Olyan beteg lettem, úgy hánytam, mert nem volt hozzászokva a gyomrom a zsíros ételhez. Mert amit egy hétre kaptunk, azt meg tudtam volna enni egy nap! Tavaly volt az egyik unokám tízéves, mondtam, látod, ilyen idős voltam, mikor ki lettünk telepítve. Én mindig mentem kalászt szedni, krumplit szedni, mindenhol jártam, ahol ennivalót lehetett szerezni, mert mindig-mindig éhes voltam. Soha nem tudtam jóllakni. Soha nem tudtam azt enni, amit szeretek, örültem, bármilyen ennivaló volt. Ezek sokszor mondják, hogy „ezt nem szeretem, azt nem szeretem”, mindig mesélem nekik, hogy mi hogyan nőttünk föl. És most tényleg mindent megteszek annak érdekében, hogy nekik ne kelljen… [elcsuklik a hangja, sír], hogy ne úgy éljenek, mint mi akkor. Tudja, amikor az ember gyerek, mint akkor én, nem is úgy vette föl, mint ahogy most már idősebben visszagondol. Akik a bányába jártak, azok mindjárt kezdtek visszaszökni. A nagymamám meg a dédmamám ’48 őszén szöktek vissza. Volt egy nyárádi, nem messze volt tőlünk, már többször szökött haza, és visszajött, ő segített, azért kapott pénzt, fizettek neki. Őket segítette át az első határon NDK-ból NSZK-ba, akkor még lehetett szökni, úgy jöttek. Három határon kellett átjönni. Mi ’49 márciusában indultunk el onnan, és április 1-jén, pont április

1-jén értünk ide haza, Nyárádra. A határig vonattal mentünk, onnan este hétkor – már sötét volt – indultunk el a kofferral, ami nekem aztán az iskolatáskám volt… Mikor kiértünk, akkor én még viseletben voltam, és egy kis bőröndöt vittünk, úgy mentünk iskolába, nem volt hátitáska. Így mentünk, én is így mentem az iskolába. Mindenki körülfogott, hogy milyen a szoknyám, nézték, hogy hány szoknya van rajtam. Meg ez a koffer… [Nevet.] Hazamentem, és azt mondtam: „Én már nem megyek az iskolába, én nem megyek az iskolába!" „Hát miért nem?" „Mert mindenki engemet néz, hogy hány szoknyám van, meg ez a koffer, meg ez… én nem megyek!" Venni nem lehetett semmit. Akkor a dédmamámnak volt egy sötétebb kockás szoknyája, ahhoz sok anyag kellett, abból varrtak nekem egy nadrágot, meg egy kabátot hozzá, sapkát is, ami ezeknek ott volt kint, meg vettek vagy kaptak valahonnan táskát, olyan volt, mint azoknak, akkor mentem. Hát az nagyon rossz volt, hogy egyedül én mentem ilyen viseletben az iskolába. Utána már nem is voltunk viseletben. Mikor onnan hazafelé elindultunk, és a határhoz értünk gyalog… Először az országúton mentünk, akkor egyszer: „Csönd! Futás! Egy szót se, mert most jön egy orosz. Nem szabad!" Elment, mentünk tovább. Megint egyszer: „Gyerünk!" Befutottunk valahova a fák közé. Mi, gyerekek sokszor nevettünk, mert volt köztünk egy idős, hetven fölötti asszony, ő nem tudott menni, egyetlenegyszer volt a laktanyából kint, én kísértem, velem jött az erdőbe. Én futottam mindig előre, leültem és vártam, mikor ér utol. Mutattam neki az Elbát, mert ott volt az Elba. Ennyit látott Németből, mindig mondta is: „Ha te nem jöttél volna velem, semmit nem láttam volna Németországból!" Szegény asszony úgy sírt, útközben mondta, hogy „hagyjatok meghalni!". A veje mondta: „Nem maradok itt ezen a világon, én nem maradok itt!" Akkor azt mondta: „hagyjatok itt, majd elpusztulok, és majd lesz valami!". És akkor ő ment tovább az országúton. Az erdőben mentünk lefelé, a lánya mindig fogta. Keserves volt ezt végignézni. Mikor egészen lent voltunk, a másik oldalon föl kellett mászni. A gyerekek meg a fiatalok könnyen, de az öreg… Az erdő után szántás volt, azt mondták, na most gyorsan itt át, és akkor túl vagyunk. Ez a határ, ez a szántás. Átértünk, reggel öt óra volt. Egész éjjel gyalogoltunk. Ott egy picit megálltunk, pihentünk, így értünk át. Onnan nem tudom, hogyan kerültünk egy vonathoz, Passaunál szálltunk ki, a nagypapa – akik kint voltak, az anyám szülei – eljött értünk kocsival, mert nem messze Passautól laktak. Ott voltunk egy hétig. Az idős asszony ott egy hétig az ágyban feküdt. Szegény öreg. A nagyapám onnan

kocsival vitt az állomásra, úgy mentünk az osztrák határig. Ausztriában nagyon jók voltak, egyszer egy lágerbe kerültünk, már sok nyárádinak a neve oda volt írva. Ott lefürödhettünk, zuhanyozhattunk, kaptunk jó ennivalót, és mikor onnan elmentünk, akkor még útravalót, pénzt is adtak, busszal mehettünk végig egész Ausztrián. Ott jó volt, útravalót – mondom –, ennivalót adtak. Amikor a határhoz értünk, hát ott is… Mert Németországból Ausztriába, német határ, mikor onnan átmentünk Ausztriába, ez volt egy valami! Ez az idős asszony, a lánya meg a férje mondta, aki velünk jött, hogy ők most menjenek az országúton. Mert ezt az utat ők evvel az asszonnyal nem tudják megtenni, amit nekünk meg kell tenni. Le kellett menni az útról, tavasszal, olvad a hó, ilyen nagy folyások voltak. Ott álltunk, az is tanakodott, mert ilyen időben biztos még nem járt, hogy most hogyan menjünk át ezen a vízen. Ott álltak, és egyszer csak jöttek a határőrök, nézték a bőröndöket, hogy nem valami csempészáru van-e benne. Akkor már többen voltunk, mert már csatlakozott hozzánk egy mányoki család is. De ezek csak átnézték a csomagokat. Még ők megmutatták, hogy hol tudunk átmenni. Mondták: „Nagyon vigyázzanak a gyerekekre, mert nagyon erős a vízfolyás, ha itt valaki a víztől megszédül és beleesik, annak vége!” Egymás mellett mentünk, kapaszkodva, át a deszkán. Amikor átértünk Ausztriába, ott ők segítettek nekünk, kaptunk ezt-azt, lágerbe kerültünk, nem tudom, mi annak a neve. Ausztriában amikor a magyar határig értünk, volt egy vendéglő, bementünk, ott is adtak pénzt. Még emlékszem, akik járták a határt, mondták, hogy csak várjunk, ők jönnek és szólnak, ha a magyar határőrök elmennek. Egyszer jöttek és szóltak, árkon át kellett menni, azt mondták, ez már magyar terület. Mikor mi hazajöttünk, akkor már drótkerítés volt, Magyarország körül volt kerítve. Nem egy helyen mentünk át, elfeleztük, mi, az én családom és a három idős, mi mentünk egy helyen át, a többiek, a barátnőm meg a családja, ők már valahol arrébb, hogy ha átérünk, nehogy mindjárt elkapjanak. Sopronnál jöttünk át a határon. Fehér kesztyű volt a kezemen, az a drót megszurkált, vérzett a kezem, mert kapaszkodtam a drótba, amikor átbújtunk. Na, irány a szántás, mindenen keresztül a sötét éjben. És milyen egy gyerek… Az iskolatáskában bent volt egy vasaló, egy villanyvasaló, azzal mentem a szántáson, mindig a fény felé. Láttuk a lámpát égni, így mentünk. Amikor odaértünk, még sötét volt. Leültünk, mindjárt el is aludtunk. Amikor kezdett virradni, apám fölkelt, szemben volt egy házsor, odament, bekopogott egy házba. Kijött egy rendőr, szolgálatba ment, mert fegyver volt nála. De nagyon rendes

volt, nem kérdezte, hogy honnan jövünk. Biztos nem először találkozott ilyenekkel, mert mi már a vége felé jöttünk haza, már kevesen voltak kint. Apám kérdezte tőle, hogy hol van az állomás, megmutatta, hogy merre menjünk. Bementünk Sopronba, de futott egy nő utánunk, azt mondta: „Ne menjenek az állomásra, mert itt vannak az áttelepítő rendőrök, és elkapják magukat!" Azt mondta, a templom mögött van egy kocsmaféle, oda menjünk el, ezek az emberek majd mondják, hogy hogyan tudunk innen tovább menni. Elmentünk, volt esernyő nálunk, meg ilyen kis csomag, odamentünk, egy éjszakát ott voltunk, kaptunk ennivalót, és segítettek. Másnap ez a nő meg édesapám elmentek a postára, föladtak csomagot, amit kellett. Ő kísért el minket, azt mondta, itt ne szálljunk föl Sopronban, jött velünk. Kimentünk Sopronból, először ez az asszony, egy kis szünet, akkor apám és a nővérem ment, megint egy kis megszakadás, akkor én meg az édesanyám mentünk. Így mentünk ki Sopronból Kópházára, megint gyalog. Még 10 km-t gyalogolni kellett. Hányszor kérdeztem: mikor érünk oda, mennyit kell még gyalogolni? A vasúthoz mentünk. Volt ott egy őrház, ha ezek tudták volna, ezek bekasztliztak volna minket. Vittük a bejelentőt, ezek még jók voltak '47-től '49-ig. Kópházára értünk, ott megint olyan nagyon rendesek voltak. Mikor édesapám jegyet váltott, azt mondta, hogy jöjjünk be, ne maradjunk kint, mert sokszor jönnek a rendőrök, ilyeneket keresnek, akik szöktek. Persze meg lehetett látni, már a viseletről. Ha jön a vonat – mondta –, megáll, akkor szól, szálljunk gyorsan föl, de ne aludjunk! Szóltak, fölszálltunk, mégis mindjárt elaludtunk a nővéremmel. Pécsig jöttünk a vonattal. Csak a jegyet kérték, de senki nem kért tőlünk semmit. Pécsen, mikor átszálltunk – úgy emlékszem –, az apám is félt, ha most itt valaki látja, hogy mi van, honnan jövünk… Beállt a vonat, beszálltunk, indultak. Kilenckor értünk ide Nyárádra. Kiszálltunk, a templomtorony le volt bontva, mert nagyon meg volt lőve, mikor mi elmentünk, még rajt' volt, furcsa volt, hogy a templom ilyen rövid. Hazaértünk – ezt már nagyon sokszor meséltem az unokáimnak és a gyerekeimnek –, ott a túlsó soron jöttünk, a mi kutyánk a szomszédban volt, mikor ideértünk, a kutya jött futva, fölugrott az apámra, és megnyalta. Egy állat, ennyi idő után… mindig velünk volt ez a kutya. Aztán hátul egy présházban laktunk, mert semmink nem volt. Nem volt se bútor, se tányér, semmi az égvilágon. Azoknál a rokonoknál, akik itthon maradtak, hátul egy présházban laktunk. A rokonságtól is kaptunk ágyat, asztalt, széket meg tányért. Anyámék mindjárt mentek dolgozni Sátorhelyre, a nővérem is, nekem még két évet iskolába kel-

lett járni. Anyám a fölvidékiekhez aratni, meg csépelni járt. Harmadában vállaltak kukoricát, akkor még ezt is elvették tőlünk, ezt is! Elvették, mert akik otthon voltak, azok sem jó sorban voltak, a beadás során ezektől sem tudtak többet elvenni, akkor mondták, hogy van ott hátul a pincesoron. Sokan ott laktunk akkor, mert Nyárádról nagyon sokan ki lettek telepítve ’47-ben, és mind visszajöttek, a pincesoron laktak. Onnan is elvették, ami volt. Bizony igaz. És jött a tél, nagyon hideg lett, és akkor azok a fölvidékiek, akik a mi házunkban laktak, nagyon-nagyon rendes emberek voltak. A présházban egy kis szoba volt, ott csak hárman vagy négyen tudtunk volna aludni, akkor is ketten egy ágyban. Akkor édesapám, édesanyám lejöttek ide a fölvidékiekhez, mert volt itt túl egy kisebb ház, és ők csak hárman laktak itt, férj, feleség és a fiú. Azt mondták, hogy ők nem tudnak mondani semmit – a fiú ilyen fölvásárló volt már húszévesen –, majd ha a fiú hazajött. És amikor hazajött, egyből azt mondta: „Straub bácsi, maguk ideköltözhetnek.” Apám azt mondta: „Nem akarok itt semmit sem tartani, semmit.” Korábban hátul tartottunk disznót, egy kiscsibét, hogy legyen. Csak legalább télen aludhassunk itt, mert ott kint nem lehet. Ezek az emberek nagyon jók voltak. Ezt ők is átélték… Voltak, akik átélték, és mégsem ilyenek voltak, de ők nagyon rendesek. Édesapám azt mondta, ha a mienk volt is, tőlünk elvették, azoktól az emberektől is elvették az övékét, nem nyúlunk semmihez. Még egy gyümölcshöz se. Ha nem adnak, semmihez nem nyúlunk. Úgy is volt. Ha munkájuk volt, föld volt – gyapotot kellett szedni –, mi mind mentünk és segítettünk. Itthon az édesapám etetett, amikor az asszonynak el volt törve a keze. Anyám fejt, és mindent megcsináltunk. Mikor ők idejöttek, akkor a bútorból már kevés volt itt. Ami szép volt, már mind elvitték Kölkedre, széthordták, mire ezek idejöttek. De ők adtak még abból is, ami maradt. Adtak nekünk szekrényt, asztalt meg mindent. Szóval ők… Mi olyanok voltunk tényleg, mint egy család. Ők nem zártak el semmit. Mikor az asszony kórházba került, mikor lakodalmat tartottak, anyám mindent fölmosott. Disznóvágáskor együtt voltunk mindig, szóval nagyon jóban voltunk velük. Ők nagyon jók. Csak reggel ötkor fölkeltünk, hátramentünk a pincébe, ott volt megcsinálva a kajánk, ami egy napra kellett, mikor Sátorhelyre jártam, és este odahaza, ott vacsoráztunk, és tíz órakor ide vissza. Ez minden áldott nap. ’49-től ’53-ig. Akkor ők elmentek Pestre, mert a fia egy nyárádi tanárnak a lányát vette el, és ők elmentek Pestre. Akkor hazaköltözhettünk ide, csak úgy átvettük a földjüket, akkor még beadás volt, csak hogy legyen hol laknunk. A házat ’58-ban vettük visz-

sza, akkor adták el nekünk. Így kellett. Édesapám '56-ban meghalt, szívbeteg lett. Nehéz volt ez az időszak. Az éhezést soha nem tudom elfelejteni. Az idős bácsi a szomszédban mindjárt megbolondult. Mindig a pincébe akart menni, mindig a pincéjébe. „Hova megyünk, nekünk semmi keresnivalónk itt." Sásdon megszökött, be a kukoricásba, keresték összevissza. Aki ezt nem élte át, az nem tudja úgy átérezni. És mondom még egyszer, attól rosszabb nincs, mint ha nincs ennivaló. Ha nincs szekrény, ha csak egy ágy van, ahova rá lehet feküdni… de ha nincs ennivaló, ettől rosszabb szerintem nincs. A háború után jöttek Pestről, nálunk is volt egy kislány, mert akkor ott is nehezebb élet volt, mert faluhelyen nem lehetett azt úgy érezni, mert itt mindenkinek volt jószága, tehene, földje, mentek a malomba, termett búza. Az ennivalóval itt soha nem volt gond, itt nem éhezett senki. Csak tudom, hogy a háború alatt nem lehetett sót kapni. A háború közben a német katonáktól kaptunk sót. Sokan idejöttek, ezek mindenkit kisegítettek. Ezt egy ember nem tudja elfelejteni, a félelem a mai napig megvan. Volt ez a Volksbund. Az én szüleim nem voltak volksbundosok, ők mindig nagy magyarok voltak, magyar földön élünk, magyar kenyeret eszünk, mi idetartozunk. Az anyámnak a testvére és a szülei, ők volksbundosok voltak. A rokonság közt is cukkolták egymást. „Mi, te magyar, te…" Nekünk mindig azt mondták, hogy angolok. A nővérem, meg a szomszéd gyerek – ők is volksbundosok voltak – mindig veszekedtek. A nővérem mindig azt mondta: „Magyar földön élünk, magyar kenyeret eszünk!" Dédpapám, amikor a Volksbundnak ott túl találkozója volt – Nyárádon nem sok volksbundos volt, de Majson ott nagyon-nagyon sok –, és itt átvonultak, csináltak egy ilyen színpadfélét, ott valaki tartott előadást, öreg dédpapám itt a háznál kidugta a piros-fehér-zöld zászlót. Ezek ott jöttek, és kiabálták: „Heil Hitler!" Ő meg kiabált, hogy „Éljen Magyarország, éljen Horthy!" Ilyen nagyszájú ember volt. Ő '44-ben halt meg. Ezt már sokszor mondtam: ha neki meg kellett volna élnie a negyvenhetet… Ő milyen nagy magyar volt, Magyarországhoz tartott, és kirúgták innen az embereket…! Mikor mi mentünk kifelé, akkor jöttek Szlovákiából a magyarok befelé. Integettek. De ők Magyarországra jöttek, mi meg Németországba, más volt, mert az valamikor Magyarországhoz tartozott, és ők Magyarországra jöttek. De minket oda ki. A mi őseinket régen toborozták – most írtak egy könyvet –, bejöttek ide ezek a szegény emberek, mert nagy szegénység volt Németországban. Idejöttek, és itt otthont akartak, és akkor egyszer… Nyárád történetéről szokott lenni előadás, abban van, hogy akik idejöttek: „Az elsők

a halált találták itt, a másik generáció az ínséget, és csak a harmadik a kenyeret.” Ez németül jobban hangzik: „Die ersten den Tod, die zweiten die Not, die dritten das Brot.” És annyit szenvedtek itt. Utána fogták és elvitték. Ezt hogy lehet megcsinálni, ezt nem tudom, hogy hogy lehet? Akkor nagyon sok ember szenvedett nagy sérelmeket. Egy életen keresztül dolgozni, van ház, a jószág, bútor, most gyerünk kifelé, e perctől kezdve ez az államé, semmi közöd hozzá, kifelé egy másik országba… Én már nem jöttem volna ide vissza, ha egyszer kidobtak. Mert nagyon szép volt, ahova mi kerültünk. Ez Németországnak talán… Passau, NSZK részén ott többször voltunk látogatóban, messzemenően nem volt ilyen szép. Mikor mi hazaértünk, ott is szegénység volt, Németországnak a szegény része volt, de… Ahova mi kerültünk, az egy falu volt, de már emeletes iskolája volt, minden osztály külön, nagy termek, külön tornaterem, ott minden óra végén csöngettek, ott mi oroszul tanultunk, öt-hatban oroszt, és hét-nyolcban kellett volna angolt tanulni. Szerettem az oroszt tanulni. Mikor visszajöttünk, itt még nem tanították az oroszt, és nem volt minden óra végén kicsöngetés. Ahol mi voltunk, az Németországnak valamikor énszerintem talán a legszebb része volt. Mindig vágytam oda – most már nem fogok odakerülni –, hogy még egyszer körülnézzek, ahol laktunk, ahol iskolába jártam… Ott evangélikusok vannak, mi katolikusok voltunk, nem is volt külön katolikus templom. Nagyon hosszú falu volt, kellett menni, hogy templomba eljussunk, de ott is mindig mentünk misére. Szépnek szép hely, Pirna is nagyon szép város volt. Az evangélikus templom, az is nagyon szép. Mi mögötte laktunk, és gyerekfejjel kíváncsi voltam, többször odamentem és benéztem. Mentem mindig, kerestem a kenyeret, az ennivalót. Én mindent megteszek az unokáknak is, mindent megadok nekik, csak ne éhezzenek, soha ne tudják meg, soha-soha az életben, hogy mi ez, amit mi átéltünk.

Mikor visszajöttek Nagynyárádra, közvetlenül utána kellett jelentkezniük?

Mikor mi jöttünk, akkor már nem. De akik először jöttek vissza ’48-ban, azok nem is tudtak ide bejelentkezni, mert keresték a rendőrök, meg ütötték-verték őket. Mi ’49 áprilisában jöttünk, minket már nem keresett senki, mi már szabadon jöttünk, szabadon mozoghattunk. A nagymama ’48 őszén jött, már idősek is voltak, őket sem zavarta már senki.

Nagyszülők is akkor jöttek, ’48-ban?

’48-ban, igen, nem együtt jöttünk. Mert a nagypapa otthon maradt, ő kijött volna utánunk, de ’48 elején néhányan már szöktek vissza, akinek bányában kellett dolgozni, és akkor a nagymama megírta neki, hogy ne

jöjjön már ki. Akik '48 elején – itt a második szomszédban is – visszajöttek, ezek Mattyon voltak. Magyar községekbe mentek, ott dolgoztak parasztoknál, nem mertek idejönni. Sokan, akik akkor jöttek, magyar községekben voltak.

Meddig tartott ez a hosszú út?

Ezt nem tudom most pontosan, április hányadikán… Ausztriában egy-két napot töltöttünk, többet nem. A nagyszülőknél Németben egy hétig voltunk. Szerencsénk volt. Az a három idős, akiket mondtam, mikor átléptük a magyar határt, azt mondták: „Ti csak menjetek, fiatalok vagytok, tudtok", ha őket elkapják, ők már öregek, nem csinálnak velük semmit. Elkapták, bezárták, és utána még egyszer visszadobták, de valahogy mégis visszakeveredtek. Németben az én dédmamám mindig azt mondta: „Ha a vagonokkal vissza leszünk szállítva, akkor ilyen fenyőt, virágot viszünk." [Nevet.] Mondta ő. Gyalog jöttünk a határokon át, gyalog kellett neki is megtenni. Ő is már hetven fölött volt, de ő még jobban bírta, mint ez a néni, aki még velünk jött. Ott a fiatalok mentek előbb haza, mert a fia tüdőbeteg volt, és nem bírta ezt a levegőt, mert párásabb volt, nincs olyan meleg, mint itt. Ő mindjárt visszajött, mert az anyósa itt volt. A felesége meg a lánya '48 elején jöttek vissza, az öregek ott maradtak. Ez az öregasszony nagyon jó barátnőm volt ott, hazajöttem az iskolából, és ő mindig énekelt nekem, én a könyvből olvastam föl neki. Amikor visszaértünk, ők fent laktak, mi lent, egyszer arra sétáltunk a lányokkal. Kijött a lánya, és azt mondta: „Gyere be, mindig téged emleget, hogy soha nem jössz, és soha nem látogatod meg, gyere be!" Bementem hozzá. Azt mondta: „Gyere hozzám, olyan jóban voltunk mindig, ha te nem lettél volna, semmit nem láttam volna Németországban!" Nem sokáig élt ez a szegény asszony. Nagyon sajnáltam mindig. Ilyen keservesen, ilyen öregek, és így csinálni… Ezt nem lehet, egyszerűen nem. A laktanyában, ahol laktunk, voltak Lengyelországból is lengyel németek, meg Veszprémből, Somogy megyéből. Somogyból volt egy fiú, egy osztályba jártunk. Mi nem mondtuk meg, hogy szökni készülünk, hogy megyünk haza. Mikor hazaértünk, édesapám írt a plébánosnak, ahova mindig jártunk, egy levelet. Válaszolt is az az ember, hogy nem búcsúztunk el, hogy nem mondtuk meg… Féltünk, hogy akkor nem sikerül a szökés. Ők gyűjtöttek is nekünk – mint most gyűjtenek a templomban a rászorultaknak –, mi is kaptunk halat, kenyeret. Én is mindig dobok a perselybe… Mert aki ilyet nem élt át, az nem tudja ezt fölfogni, hogy létezhet ilyen. Ezek az emberek tényleg nem vétettek, nem voltak volksbundosok, itt éltek, itt születtek, fizették mindig az adójukat, és egyszer csak fogták

őket… És ezek a németek, akik Magyarországról, Jugoszláviából, Romániából, meg Csehországból ki lettek telepítve, mindenhonnan kidobták a németeket, ők nem csináltak semmit. Hitler vezette a háborút, az ő emberei nem szenvedtek semmit, nem érezték ezt át!

A kitelepítés előtt volt-e valamilyen retorzió a svábokkal szemben?

Hát amikor kivitték Oroszországba őket, ez volt itt. Anyámnak nem kellett menni, apámnak sem, mert nem volt olyan egészséges, és anyám már betöltötte azt a kort, nem tudom, hány éves, harminckettőt betöltötte, őneki nem kellett. De sok nyárádi volt, a férfiak kimentek Oroszországba, meg is haltak, de a nők… A nagypapa vitte őket Bajáig kocsival. Azt mondták, hogy csak Baján fognak dolgozni. Mikor Bajára értek, az egyik férfi – a lánya is köztük volt – azt mondta az asszonyoknak, hogy mindenki menjen, amerre lát, mert nem Bajára mennek, hanem Oroszországba. A nyárádi nők mind visszajöttek, mind visszaszöktek onnan. A férfiak is, akik tudták, aki még kiment onnan, megmenekült. Volt, aki már kifelé meghalt, mikor megtudta, hogy hova megy.

Emlékszik itt a településen valamilyen egyesületre, ami akkoriban volt? Valamilyen ünnepre, jellegzetes sváb szokásra vagy hagyományra, amit megtartottak akkoriban?

A búcsúfaállítás, még most is van, minden második évben, tavaly volt búcsúfaállítás, ezt újból kezdték. A lányom még iskolás volt, ’75-ben vagy ’76-ban állítottak először búcsúfát Nyárádon a háború után, a kitelepítések után. Mert addig ez volt, míg nem jött a kitelepítés. A búcsúfaállítás novemberi, Márton-napi búcsúkor van. Édesanyám mindig mesélte, hogy az akkor háromnapos ünnep volt. Szombaton kezdték, és hétfőig tartott, három napig. Az első búcsúfaállításkor az anyámnak korosztálya s a még idősebb emberek is éltek, nagyon sokan megnézték, amikor először fölelevenítették. Most már csak minden második évben csinálják. A búcsúfaállítás népszokás, talán a németek, az őseink hozták Németországból, biztos igaz, mert mi egyszer kint voltunk, ott is volt búcsúfa, szóval biztos, hogy onnan származik.

Lehet tudni, hogy mikor jöttek be az ősök, hányadik században?

Igen, igen, nekünk van egy könyvünk. Egy ember, akit ’46-ban telepítettek ki, mindig mondta, hogy őt mindig foglalkoztatta, hogy az őseink miért jöttek onnan ide. Ő írta ezt a könyvet, ő állította össze, árulták, én is vettem egyet, és mikor ezt a könyvet átadták, akkor ő beszélt is erről, és azt mondta, mikor kiment Németbe, egyszer elment oda, ahonnan az őseink származnak. Ez Fulda környéke, Hessen. Van egy testvértelepülésünk is Fulda környékén, ahonnan az őseink származnak.

3.13. „NEM TUDTAM BEILLESZKEDNI, HOGY OTT MARADJAK”[268]

G. J.-t 1946 júniusában családjával telepítették ki egy Baranya megyei községből Bad Schwalbachba. Néhány hónapos németországi tartózkodás után húgával szökött vissza Magyarországra. Édesapja 1947. februári halála után édesanyja nem akart tovább Németországban maradni, ezért G. J. 1949-ben illegálisan ismét kiutazott, és más idősekkel együtt hazahozta őt.

Na most az elején fogom kezdeni. Szóval Bólyról valamikor 1093-tól vannak az első feljegyzések. A régi falu a mostani temetőnek a helyén volt, ott volt a templom is, és a török időktől 1526-ig, a mohácsi vészig csak magyarok laktak ezen a vidéken, vannak egyes nevek is, följegyzések, hogy milyen nevűek voltak. A ’26-os mohácsi vész után a falu teljesen elpusztult. A százötven éves török uralom alatt csak pusztaság volt itt, nem volt lakott hely. Amikor a törököket visszaverték 1686-ban, Nagyharsánynál volt egy csata, és abban a csatában Batthyány Ádám gróf – mert a földesuraknak volt saját hadseregük – itt állomásozott ezen a környéken, mielőtt a csatába indult. És ezt a vidéket megismerte, és a háború után – mikor a törököt kiűzték – adományként kérte ezt a részt, és meg is kapta a haditetteinek az érdemeiért. Tehát az első földesúr itt Batthyány Ádám gróf volt. Ő kezdte – nem is ő, hanem a felesége –, ő korán meghalt, az 1700-as évek elején, rácokat, szerbeket telepítettek ide, és azok voltak az első telepesek itt Bólyon. Ezek a rácok itt csak szolgálatot teljesítettek az uradalomnál, nem tudom, milyen testőröknek, őröknek nevezték. Szóval nem volt földbirtokuk. Az első német telepesek 1730-ban jöttek ide, két család. És ezeket követve 1738-ig már nyolc család települt ide. Ezek állandóan gyarapodtak, mindig mentek a visszajelzések Németországba, hogy a vidéket itt be kell telepíteni. A Batthyányak ezt a részt telepítették ide, Bóly meg a környéke, a tőlünk északra eső részt a pécsváradi apátság, tehát egyházi birtokosok, azok telepítették oda a németeket. A németek mikor idetelepültek, gyarapodtak, 1744-ben épült a templom, és a templomépítés után nagy számban települtek ide, úgyhogy 1746-ban már százhetven német ház volt a faluban. És állandó nézeteltérések voltak, mert a németek a kezdeti időszakban öt évig adókedvezményt kaptak, tehát nem kellett adót fizetni, és a rácoknak ez szemet szúrt. Állandóan nézeteltérések voltak a rácok és a németek között. És akkor a földesúr, a Batthyány Fülöp – az

[268] 1924. F. 13.

volt akkor már a földesúr –, az a rácokat a szomszéd községbe telepítette, Töttösre. Tehát akkor csak németek maradtak itt a bólyi faluban. És itt 1767-ben kaptak egy privilégiumot, Mária Terézia megadta a pontokat, hogy milyen könnyebbülést, vagy mit tudom én, mit adtak a jobbágyoknak, és akkor kezdett nagyon gyarapodni a község. Úgyhogy az 1800-as évek elején már kétszáz felett volt a bólyi házaknak a száma, tehát egy házban nem csak egy család lakott, mindig ott volt az egész család, a felmenők, három generáció is élt egy házban, nem úgy volt, mint manapság, hogy mindenkinek külön lakása volt. Három generáció: a gyermekek, szülők, nagyszülők, volt, ahol még dédszülők is éltek. A faluban nagyon sok iparos volt. Mindenféle iparos létezett, nem tudom, hány, nem tudom pontosan, meg kéne ezt nézni, hány asztalos, kovács, szíjgyártó, kötélgyártó, szóval sok iparos dolgozott, a környékbeli falvakban itt rendelték az iparosoktól az ipari dolgokat. Például voltak nagy vásárok, ahol vásároltak szobaberendezéseket, bútorokat. Mert ezeket mind itt vették, és a reformkorig, az 1830-as évekig nem volt különbség az iparosok és a parasztok között sem népviseletben, sem beszédben. A reformkorban sok fiatal segéd vagy iparos elment külföldre, Ausztriában tanultak, csak németek voltak, ilyen vándorlegények, és ezek az osztrák nyelvjárással keverték az itteni tájszólást. És akkor az iparosok is másképp beszéltek és a parasztok is másképp beszéltek. A parasztoknál megmaradt az eredeti, ősi nyelvjárás, az iparosok inkább az irodalmi némethez viszonyultak a beszédjükkel. A szabadságharc idején – szintén, mint most is – két pártra szakadt a falu, voltak a Kossuth-pártiak és a császárpártiak. Egész szép számmal vettek részt a magyar honvéd hadseregben az itteni polgárok, volt itt egy illető, itt született, Sippert János volt a neve, és az volt Kiss Ernőnek a segédtisztje, a tizenhárom aradi vértanúból a Kiss Ernőnek a segédtisztje. És ez, mikor kivégezték, akkor őneki adta az imakönyvét, hogy juttassa el az imakönyvet haza, a feleségének. Ez az illető aztán idekerült Bólyra, és itt volt, mint postamester működött, tanító volt a képzettsége, és a postahivatalt vezette egészen a haláláig. 1803-ban halt meg, és itt van Bólyon eltemetve. Utána jöttek a földosztások. Akkor 1854-ben az itteni plébánosnak a javaslatára tagosították a földeket, akkor egy tagban kapták a parasztok a földjüket. Békésen megvoltak iparosok, parasztok az első világháborúig. Na, akkor már kezdődött. Egy ideig szerb megszállás alatt volt ez a rész itt Bóly–Pécsig, és a szerbek kiűzése után már a német katolikus egyesületnek volt egy szervezete, ez agitálta itt a német ajkúakat, akik beléptek ebbe a szervezetbe, és ennek a szervezetnek volt nem a jogutód-

ja, hanem ebből alakult ki a Volksbund akkor, a '30-as évek végén, '39-ben. És addig békés együttélésben voltak a családok, az emberek, nem volt harc egymás között, utána meg testvér testvér ellen, szülő rokon ellen. A német ideológia teljesen megfertőzte az itteni lakosságot, akkor kettészakadt megint a falu. Itt aztán '41-ben vagy mikor volt a népszámlálás, '41-ben, akkor meg volt adva, hogy milyen anyanyelvet mond az illető, milyen nemzetiséget vall, és akkor már a Volksbundnak az elnyomása révén azt akarták elérni, hogy magyar nemzetiséget vallottak a magyar érzelműek, és német anyanyelvet. A németek, ugye, azok német anyanyelvet és német nemzetiséget vallottak, a volksbundisták. És ebből kifolyólag azt hitték, hogy ezáltal meg lesznek védve, majd a háború után jöttek az üldözések, a kitelepítések, kollektív büntetés, tehát minden németet háborús bűnösnek nyilvánítottak. Szóval, először is Biharból hoztak ide telepeseket. Az első kitelepítések nem is kitelepítések, hanem kilakoltatások akkor történtek, '45-ben, akkor ezek települtek le a volksbundistáknak a házaiban. És később megjött a kormányrendelet, megkezdődtek a telepítések, mert az első telepítést Budaörsön kezdték 1946. februárban, az volt az első szerelvény, amelyik Németországba került, utána itt, Bólyon 1946. júniusban történt az első kitelepítés. Ez úgy történt, hogy a községházán – valamikor községháza volt, nem volt tanácsháza vagy városháza – ki volt függesztve, hogy kik voltak a volksbundisták, kik vallottak német nemzetiséget, és kik vették vissza a német nevüket. Mert voltak sokan, akik magyarosították a két világháború között a neveiket, és akik visszavették, azok a kitelepítési listára kerültek. Na itt kezdte az apám, nem voltunk mi volksbundisták, mindig ellenségei voltunk a hitleri ideológiának, '44-ben történt egy sorozás a magyar és a német állam közötti megegyezéssel, minden német származásút az SS kötelékébe be lehetett sorozni. Mit volt mit tenni, '44. augusztus 15-én volt Bólyon a sorozás. A német sorozás. Az embereket megfélemlítették, ugye, aki nem megy el, jönnek és elviszik a fekete autón. Mindig azt mondják, hogy ha valakit elvisznek a koncentrációs táborba, mindig a fekete autóval ijesztgettek. Voltak mégis sokan, akik megszöktek, nem mentek el a sorozásra, ha valaki itthon maradt, azt erőszakkal – jött a karhatalom –, bevitték a községházára, és lesorozták. Mi, fiatalok, akik nem szimpatizáltunk a németekkel – volt egy lehetőség, hogy aki önként bevonul a magyar hadseregbe, annak nem kell a német hadseregbe bevonulnia –, itt Bólyon 56-an jelentkeztünk. Akik még nem voltak hadkötelesek, mert a '23-asok már katonakötelesek voltak, a '24-ben, '25-ben, '26-ban, '27-ben születettek még

nem voltak katonakötelesek, de sorozásra el kellett volna menni, a német hadseregbe besoroztak volna. És akkor önként jelentkeztünk, és bevonultunk a magyar hadseregbe. És akkor így kimaradtunk, nem kellett a németekhez bevonulni. A többiek, voltak olyanok, akik elszöktek, nem vonultak be a német vagy a magyar hadseregbe, utána visszajöttek, de akkor már nem keresték, nem történt semmi bántódásuk. Ki tudta ezt előre, mert akkor mindenki ezt csinálta volna! De hát nem tudta, az emberek féltek, ha valakit elvisznek, elvisznek Dachauba vagy Mauthausenbe, valamilyen koncentrációs táborba, akkor vége van. És akkor a magyar hadseregben, itt Pécsett kiképeztek minket. Jött a front, közeledett '44 őszén, október–novemberben, Kiskőszegnél itt jött át a Dunán az orosz hadsereg. Akkor oda levitték az önkénteseknek a zömét. Két részre osztottak minket, az egyik rész visszavonult, én azok közé kerültem, a többiek meg a frontra kerültek. Itt lent, Kiskőszegnél egy jó páran el is estek, szóval meghaltak a támadásban. Mi meg a front előtt menekültünk végig, gyalog, mert gyalogosok voltunk, gyalog kellett végigjárni az egész országot, gyalog mentünk egész Pozsonyig. Pozsonyban jött egy szerelvény, hála isten, most már vonattal visznek minket tovább. Bevagoníroztak a marhavagonokba, átment a határon Pozsonyújfalunál, és túl Ausztriában Marchegg, az volt az első állomás, ott megint kiraktak minket. Dévényújfaluban beraktak, átvittek a határon, mert attól féltek, hogy nem megyünk át a határon gyalog, és akkor el tudtunk volna szökni. Ilyen rafináltan oldották meg, hogy betettek minket abba a szerelvénybe, és átvittek a határon, és onnan meg újból mentünk tovább, visszavonultunk gyalog. Ez pont '44 szilveszterén történt, Pestet akkor kezdték ostromolni, de mi Felvidéken voltunk Érsekújvárnál, ott voltunk elszállásolva egy hónapig, onnan vittek minket ki Ausztriába. Ott aztán megint csak, ahogy jött a front, úgy vittek, úgy mentünk, mert az ezredparancsnok nem akart orosz fogságba kerülni. Nem volt már olyan szigorú az ellenőrzés, gyalog mentünk végig egész Passauig, ez már Németországban volt. Az orosz megszállás csak Linzig tartott, az Enns folyóig, az volt a demarkációs határ, tehát már az amerikai zónában voltunk. Ott az amerikai zónában jöttek az amerikaiak, március 9-én vége volt a háborúnak, és a megszállás előtt az ezredparancsnok mindenkit megkérdezett, aki ismeri a nyelvet vagy németül tud, az mehet. Szóval feloszlatta az egész ezredet. Mi, hát németül tudtunk, és mindjárt elmentünk, egy parasztgazdaságban elhelyezkedtünk, akik meg maradtak, azok ott maradtak, de hát akkor ezek, mikor megszállták az amerikaiak, fogságba kerültek. Mi nem voltunk fogságban, tehát onnan, mikor

megszállták azt a részt az amerikaiak, mi fogtuk magunkat, és mentünk hazafelé. Mert arról volt szó, hogy vége a háborúnak, mindenki mehet, ahova akar. Mentünk jó ideig, '44 júniusában megindultunk, és vonultunk az orosz–amerikai határig Ausztriában, és akkor mondták ott az illetők, hogy ne menjünk át az orosz zónába, mert ott elvisznek minket hadifogságba. De az embert hajtotta a honvágy, haza akart menni, haza akart kerülni, és onnan aztán mi mégis átmentünk. Megyünk már egy jó pár kilométert, mondom a haveroknak, akikkel együtt voltunk: „Látod, mégsem igaz, hogy az oroszok elkapnak minket, és elvisznek." De amikor már egy 10 km-re bent voltunk az orosz zónában, akkor kezdtek minket összefogdosni. Akkor már nem mehettünk szabadon, betettek egy lágerbe, egy bekerített rész, amikor összejött egy nem tudom, mennyi egyén, akkor fogták, és gyalog vittek minket tovább Magyarország felé. Voltak németek, osztrákok. Magyarok, mi hátul voltunk. Külön voltak a németek, külön az osztrákok, és akkor azt mondták, megyünk Bécsig, ott kapunk dokumentet, elbocsátólevelet, és mehetünk haza. Mentünk Bécsig, de nem kaptunk elbocsátólevelet. És akkor azt mondták, hogy megyünk tovább. Mentek a németek, az osztrákok, ezek mentek előbb tovább, mondom: „Hát a németek nem kapnak innen elbocsátót?" Ez valahogy már szöget ütött a fejünkbe, hogy ez nem stimmelhet. És akkor azt mondták, Sopronig megyünk, ott kapjuk a papírokat. Elmentünk Sopronba, betereltek minket Sopronkőhidán a fegyháznak az udvarára, az volt a hadifogolytábor, és ott sem kapott senki elbocsátólevelet. Utána, mikor kivittek a vasútállomásra, akkor már továbbszállítottak volna vonattal, akkor én meg az az illető, aki velem volt, megszöktünk. Jobbról-balról kísérték a századokat, vagyis a foglyokat, és ott azt mondom: „Na, gyerünk!" Volt ilyen bokros rész, belebújtunk, hátha sikerül, mert az ember fiatalon mindenre el van szánva, nem gondoltuk, hogy itt agyon is lőhetnek. De sikerült ott maradnunk, a többiek elkerültek aztán Romániába, Foksániba, ott volt egy gyűjtőtábor. Mi meg onnan, én meg a haverjaim vonatra szálltunk Sopronban, mi még katonaruhában voltunk, és jöttünk hazafelé. Itt már akkor a Vörös Hadsereg volt, a magyar katonák a Vörös Hadseregben szolgáltak. Nekünk új ruhánk volt, a vonaton jöttek ezek a magyar honvédok, leszedték rólunk az új ruhát, akkor már június volt, meleg volt, nem maradt más, csak az ing meg az alsónadrág. Nadrág nem is volt. Egy mohácsi tag, az adott nadrágot, és így kerültünk haza. Hazajöttünk, a többiek se kerültek Oroszországba, mert akkor megszűnt, tovább nem szállítottak ki hadifoglyokat. Ezek is visszajöttek Romániából, Foksáni-

ból. Ezek is hazajöttek, de hát három vagy négy hónappal később, mint mi. És akkor itt voltunk, mindenki megvolt, a szüleink, mindenki nagyon megörült, hogy végre itthon vagyunk. Akkor mentek a mindennapi dolgok tovább. Az oroszok meg a németek elvitték a lovakat, marhákat, mindent, üres volt minden, újból elölről kellett kezdeni. De az utolsó percekben vitték el, mert 26-án jöttek, ez vasárnap volt, a főutcán még összeszedték az összes állatokat, és hajtották tovább. De a mellékutcákból már nem tudták összeszedni. Minden házban meghagytak egy tehenet, és a többi marhát meg mindent elvittek. A szederkényiek azt mondják, ott már utolérték őket az oroszok, nekünk volt egy tehenünk, soha nem volt kint az istállóból, állandóan zárt helyen volt, és egyszer csak, azt mondja az anyám – én még nem voltam itthon, ez a háború után volt közvetlen –, ott áll a tehén kint a kapu előtt, és elkezdett bőgni, bebocsátást kért. 6 km-ről hazajött, soha nem volt még kint a házból, és hazatalált, tudta, hogy honnan vitték el, és nekünk maradt, már két tehenünk volt. És a háború után, mikor hazajöttünk, lovak nem voltak, azokat elvitték mind az oroszok, akkor a marhákat fogtak be a járomba, soha nem volt tehénfogat nálunk, mindig csak lófogatok voltak. Azzal kínlódtunk egy fél évig, akkor lassan megint lovakat lehetett szerezni, itt-ott egy ilyen gebét, ilyen öreg lovat, máshonnan megint. És akkor folyt tovább az élet, megint próbáltunk, szóval lassan kihevertük ezeket a csapásokat, amit elvittek, amit elraboltak tőlünk, nemcsak a marhákat, hanem a disznókat meg a disznóvágási készítményeket, mindent elvittek az oroszok. A feleségem mondta, az ő anyja sütött kenyeret, kész volt a kenyér, kivette a kemencéből, ott volt a pisztollyal, fogta a kenyeret, betette a zsákba, megint a család kenyér nélkül volt. Újból kellett dagasztani, akkor még volt búza- meg lisztkészlet, azt lehetett. De hát ez volt, újból kellett, és nemcsak ezt, hanem sok mindent, amit értek, azt vittek. És megerőszakolták a nőket, el kellett bújni a lányoknak, mindig mind elbújtak akkoriban, nem maradt kint senki. Azt mondják, sokszor fekete kendőben öregasszonyoknak álcázták magukat, az öregasszonyokat nem nézték. Tudom, a testvéreim pincében voltak, nem tudom, mennyi ideig, amíg az átvonulás megvolt, addig mind ott bujdostak. És akkor jöttek a nehéz dolgok. Kezdték összeírni, hogy milyen formában lehet elvinni a németeket, milyen kollektív büntetésben részesül, és kik lesznek azok. Mondtam az előbb már, Volksbund, német nemzetiség, és akik szerették a német neveiket. Ki volt függesztve: 20 kg élelmet, 80 kg különféle ruhaneműt, ágyneműt vihet minden család. És 1946. június 18-án itt, a bólyi vasútállomáson kiállt a szerelvény, de

abba a szerelvénybe kerültek bólyi, szóval Németbóly volt akkor még ez a falu, Töttös, a szomszéd falu, aztán Nagybudmér és Borjád. Ez a négy falu került ebbe a szerelvénybe. Ezt a szerelvényt Németország amerikaiak által megszállt területére vitték. Azok fogadták be a kitelepülteket. De hát akkor pont telítettség volt, és nem akarták elfogadni ezt a szerelvényt, de addig jártak utána, már mindenki be volt vagonírozva, és mégis csak az ötödik napon kaptak engedélyt, akkor jött a mozdony, váratlanul elé állt és vitte az embereket. Amíg a vasúton állt a szerelvény, a rendőrség vigyázott, de hát mindenki, sokszor én is hazajöttem – mert voltunk mi, a szüleim, hogy az apámnak is német nemzetisége volt, a húgom meg én –, én mindennap hazajöttem, és valamit hoztam, amit a házból el lehetett csenni, azt vittük le a vagonba. Mert a húsz kilón kívül, ha valakinek több volt, azt elkobozták. De utána már nem nézte senki. Szóval megvolt a lehetőség, hogy mindenfélét tudtunk még becsempészni. És minden este hazajöttem a házba, aludtam a mi házunkban. Nem volt még lezárva semmi, ott voltam, és reggel megint visszamentem a szerelvénybe. Voltak többen, akik ezt csinálták, és mivel ilyen váratlanul jött a szerelvény, mikor ilyen váratlanul indították, sokan nem is voltak lent, hanem itthon voltak, és így visszamaradtak. Nem tudtak elmenni. A szülők elmentek, volt, akinek a fia vagy a lánya itthon volt pont akkor, és nem tudott elmenni. Tudom, a sógorom is itthon volt, és a szülei meg a húga lent voltak a vagonban, és visszament, akkor már elment a szerelvény. Utánament Pécsre, ott sem érte már utol a szerelvényt. Már elment Nagykanizsáig, nem tudta már utolérni, és így akkor itt maradt a nagyszüleivel Bólyon. A többiek kikerültünk hétnapi utazás után Hessenbe, Bad Schwalbachban, ott állt meg a szerelvény, és onnan osztották az embereket a táborokba. Volt öt tábor – én nem tudom most név szerint –, tehát a közösség szét lett szakítva. Így szűnt meg a falunak a közössége, iparosokat inkább az ipari területekre vitték, és a parasztokat a mezőgazdasági részre vitték. Mi is mezőgazdasági – mivel földműveléssel foglalkoztunk –, mezőgazdasági faluba kerültünk, ott beosztottak mindenkit, kapott egy kis szobát meg egy kis lakást, a fiatalokat meg beosztották. Mondjuk, nálunk volt egy – ahová én kerültem –, egy család, két asszony volt, nem volt férfi, tehát odakerültem, én vezettem a gazdaságot ott, a húgom pedig szintén egy illető parasztházába került, cselédek voltunk, cselédnek néztek minket, mindig azt mondták, jönnek a menekültek. Hát mondom, nem vagyunk mi menekültek, minket kiűztek, mégis mindig azt mondták, jönnek a magyar cigányok, ez volt az általános. Szóval az, hogy nekünk sincs semmi, aztán

jönnek, még felfalnak minket ezek a külföldiek! Németországban nagyon rossz helyzet volt a háború után, minden csak jegyre ment, egy hónapban kaptunk 500 gramm, egy fél kiló húst egy fejre. Krumplit elég sokat, krumpli, az volt, de amikor arról volt szó, hogy csak krumplival, jóformán azzal kell hogy ellássa magát, azzal étkezhet csak jóformán, az is kevés volt. Szóval akkor nagyon sokan éheztünk. Akik mi, a parasztházaknál voltunk, ott mégsem kellett éhezni, mert egy parasztházban mégis volt tej, csibe, tojás, mindenféle, de nem tudtunk, nem tudtam beleilleszkedni, hogy ott maradjak. Közben a húgomnak volt egy udvarlója, az orosz fogságban volt, de az is hazakerült, és egy illető, aki szintén vele jött haza, annak a szülei kint voltak, és azzal az illetővel üzent, hogy jöjjön haza a húgom, mert az ő szülei, ennek a sógoromnak a szülei is ki voltak telepítve. És amikor tudták, hogy itthon van a fiú, akkor fogták magukat, és illegálisan megindultak haza. Voltak többen, nemcsak ők, hanem volt egy ilyen kis csoport, többen voltak bólyiak, volt, akinek a menyasszonya kint volt, elment, és elhozta a menyasszonyát, a sógoromnak a szülei ezekkel jöttek haza. Mi még maradtunk. Novemberben, mert ott az történik a németeknél aratás után – nem így volt, mint nálunk, hogy asztagba rakták a búzákat, és csépelték, valamikor voltak szőlőskertek, és itt csépelték nyáron a búzákat meg a gabonát –, ott meg nagy pajtákba hordták, és a pajtában maradt egészen őszig, amikor be voltak fejezve a külső munkák, akkor mentek a házakhoz csépelni. A húgom mindenáron haza akart jönni, hát akkor mondom, én majd hazakísérem, de azt megvárom, míg ezt a gabonát elcsépeljük, mire ez száraz helyre kerül, nem akartam a családot… ennyi ideig ott voltam, hát ezt végig akartam csinálni. Ők aztán beleegyeztek, nem volt mit beleegyezni, nem tudtak visszatartani. Fogtuk magunkat, és november 18., vagy nem tudom hányadikán elindultunk, illegálisan felszálltunk a vonatra. Volt egy unokatestvérem, ez is német katona volt, és fogságba került, ez a háború után kijött oda, mert az anyja ki volt telepítve, de az apja még fogságban volt, Oroszországban. És ez is azt mondja, ő is jön velünk Bólyba vissza, az anyja ott maradt, de ő is eljött.

Szülők nem jöttek?

Nem, a szülők nem, a szüleim maradtak. Én is azt mondtam, hogy visszajövök majd, de a húgomat hazakísérem, utána még visszajövök. Szóval feketén, illegálisan kellett menni, nem kaptunk mi eltávozási engedélyt. Mentünk a határig, ott kiszálltunk, mentünk gyalog. Kifürkésztük, hol van a határ, a zöldhatáron átmentünk, túl Ausztriában újból felszálltunk a vonatra, és mentünk tovább. Útközben elkaptak az osztrá-

kok, és figyelték, látták, hogy sokan utaznak ide-oda, hogy hova megyünk. Mi azt mondtuk, hogy haza, Magyarországra. Mert ha valaki azt mondta, hogy innen kifelé, azt visszatoloncolták. Nem akarták, hogy Magyarországról még többen menjenek ki így feketén, de én azt mondtam, én Magyarországra akarok menni, minden további nélkül továbbengedtek. Egészen a határig, ott megint kiszálltunk a vonatból Sopronnál, túl Németkeresztúr, Deutschkreutz volt a falu. Sopronnál éjjel volt, és a vasútállomás közelében volt egy kukoricatábla, valamikor a kukoricakévéket összeállították a földeken, és mondtam a húgomnak meg az unokatestvéremnek, ti maradjatok itt, én bemegyek, körülnézek az állomáson, hogy mikor indul vonat, hogyan lehet továbbjutni. Ők ott maradtak. Ez nagy reszkír volt, mert akkor már volt ott, nem tudom, milyen gyár, és egy éjjeliőr kiabált: „Állj!" Látta, hogy valaki jön. Én megeredtem, futásnak indultam, el tudtam menni a vasútállomásra, és megnéztem, hogy reggel négykor indul a vonat. Ott voltunk három óra után, visszamentünk az állomás felé. Vártunk, de ott is elbújtunk, mert a vasútállomáson általában volt rendőrség, meg igazoltatták az embereket. De sikerült, feketén felszálltunk, a vonat megindult. Akkor már itt magyar forint volt, mert nekünk nem volt forintunk, mert akkor a pengő, szóval az infláció után a magyar pengő értékét veszítette, nem volt pénzünk. Valahogyan voltak gyógyszereink, aszpirin, mert az hiány volt Magyarországon, az volt nekünk, azt én próbáltam valakivel elcserélni, hogy adjon, nem tudom, mennyi forintot, és akkor tudtam jegyet váltani. A jeggyel csak Szombathelyig tudtunk menni, annyi pénzünk volt akkor. Szombathelyen hogyan tovább, ha haza akarunk jutni, hát valahogyan mégiscsak kell… Kínáltuk az aszpirint, bementem a szombathelyi püspökségre, mondtam, hogy ez és ez a helyzet, mert gondoltam, hogy a papok csak nem fognak beárulni minket, nem? Megsajnált minket, és adott valamennyi pénzt, azon tudtunk két jegyet venni Pécsig. De hát hárman voltunk. Most két jeggyel utaztunk! Mi ketten, a harmadik elment, mikor jött a kalauz, az félrement. Nekünk átlyukasztották a jegyünket, és akkor odaadtuk az illetőnek, az unokaöcsémnek: „Na, most te ülsz ide!" Minket már nem néztek, mert a kalauz már tudta, hogy nekünk már lekezelte a jegyünket, akkor ennek is megnézte, ez is le volt kezelve. Tehát feketén utazott az egyik személy. De hát Pécs előtt valahogyan lebuktunk, mert elkapott a kalauz, hogy csak két jegyünk van, és utána bevittek az állomásfőnökségre, át akartak adni a rendőrségnek, de hát könyörögtünk, hogy ne tegyék, mi megfizetjük, mert itthon volt a nővérem már Bólyon, meg voltak rokonok, akik nem

településtek ki, azoktól majd megkapjuk a pénzt, és visszafizetjük a jegynek az árát. Így is történt, elengedtek, nem adtak át a rendőrségnek, akkor feladtuk a pénzt a vasútnak, nem is tudom, hova kellett, Pécsre, azt hiszem, oda kellett küldeni. Itt voltunk a nagybácsimnál, itt volt a nővérem és a húgom. És kezdődött megint a kálvária. Kezdték összeszedni azokat, akik feketén, illegálisan hazajöttek. Mindig jöttek, csináltak egy razziát éjszaka, akit el tudtak kapni, azt elvitték, Pestre vitték a toloncházba, ott egypár személy összejött, kivitték a határra, ott meg kirakták: „Menjetek át most Ausztriába!” Elment a rendőr, ők meg fogták, visszajöttek a vonaton, és visszajöttek megint. Így történt. De engem és a húgom egyszer sem kaptak el, mert volt a községházán egy illető, egy kisbíróféleség, az mindennap mondta, amikor volt ilyen razzia: „Az éjjel jönnek, vigyázzatok!” Akkor elmentünk, kint aludtunk a szérűn, a szalmakazlon, nyár volt még. Jöttek, de akit nem találtak, másnap már nem keresték. Volt egy asszony, a Lambertné, előtte jött haza, azt minden egyes alkalommal elkapták. Nem volt senki, aki figyelmeztesse, aztán már a végén minket kezdett szidni, hogy mi hogyan tudjuk meg, hogy minket soha nem kapnak el! Őt is visszavitték a határig, nem tudom hányszor, annyiszor visszajött. Hát persze, olyanok is voltak, akik feljelentették az illetőt. A Lambertné nem volt volksbundos, csak német nemzetisége volt annak is, de volt egy jóakarója, aki állandóan feljelentette. És ez így ment 1949 májusáig, amikor aztán jött egy kormányrendelet, hogy aki Magyarországon él – mert ugye, mi hontalanok voltunk, nem volt magyar állampolgárságunk –, visszakaphatja a magyar állampolgárságot, csak jelentkezni kellett a rendőrségen, tehát bejelentkeztünk, és akkor megkaptuk. És attól kezdve nem vittek, nem fogtak össze bennünket, nem toloncoltak, de osztályidegenek maradtunk mindvégig. Közben, ’47 februárjában az apám Németországban agyvérzést kapott, és meghalt három napon belül. Nem tudta megemészteni ezt a kitelepítési igazságtalanságot. Kint Németországban meghalt. De mi már, én meg a húgom már ’46 végén itthon voltunk, az meg februárban meghalt. És akkor édesanyám egyedül volt. Voltak rokonok, voltak ismerősök, azért felkarolták, segítettek neki mindig, állandóan csak sírt, meg írt, hogy ő nem bírja már, és most össze akarnak minket rakni időseket egy szegényházba vagy öregotthonba, és ő ezt nem akarná. Nagyon rossz volt még Németországban, még élelmiszerjegyeket adtak. Akkor celofánpapírba kis szelet kolbászokat raktunk, és azt betettük a levélbe, és elküldtük, meg is kapta. Mindet, ahányszor küldtünk. De akkor nem lehetett közvetlen Németországba írni, hanem először Auszt-

riába, mert Ausztriába lehetett levelet küldeni, és ott a háború alatt egy ismerős háznál voltam, mikor mondtam, hogy szétoszlattak minket, ahhoz a családhoz küldtem mindig a levelet, és ezek meg továbbküldték onnan Németországba, az édesanyámnak. Tehát mindig örült, mindig kapott egy kis hazai kolbászt. Erős levél volt mindig. De mindig írta, hogy nem bírja, és mit csináljon kint. Fogtam magam, és '49 tavaszán újból fölültem a vonatra, és illegálisan kimentem Németországba. Átmentem a határon, akkor már vasfüggöny volt, ott volt a szögesdrót, azon kellett átbújnom, és ott volt egy ismerősöm, katona ismerősöm, Szombathelyen találkoztam vele, mikor mentem kifelé. Azt mondja: „Jaj, ne menj le, le van aknázva a határ!" De hát annyira hajtott a vágy, én az anyámat akarom, megtörténhetett volna, de sikerült. Fölemeltem a drótot, átbújtam, kettős kerítés volt, két sor szögesdrót, és kimentem Ausztriába. Linznél elkaptak az osztrákok, én már tudtam a verziót, hogy mit kell mondani. Azt mondja: „Hová készül?" „Megyek Magyarországra, megyek arra." Otthagytak, mentem, és újból felültem, és mentem kifelé. Szintén a német határon megint feketén átmentem, átléptünk, és az volt a szerencsém, a német–osztrák határon, ahol voltam annál a családnál a háború után, ez pont a határ mentén feküdt. Volt egy kis patak, az volt a határfolyó, hát nem volt széles, talán, mint ez a szoba, és azon… mindig tudtam, hogy hol kell átmenni, ez nekem nem volt probléma, és ezen kimentem, ott voltam egy hónapig kint Németországban, mindent elintézett az anyám, minden dolgot. Akik rokonaink voltak kint, azoknak volt itthon maradt – szülőknél vagy rokonoknál – holmijuk, akkor cseréltünk. Ő ott hagyta az övét azoknál, itthon meg megkapta azoknak a holmiját, amit itt hagytak. Tehát nem volt ruhaneművel probléma, két bőröndöt vittünk, amibe a nagyját össze tudtuk szedni. És akkor egy ottani család, szintén volt egy öreg bácsi, idős bácsi már, annak a felesége is itt maradt. Az öreget a fiával meg a családjával kitelepítették, az asszony, az tiszta magyar volt, Szentkirályi, az volt a neve, tiszta magyar volt, nem telepítették ki. Az öreg kint volt, az asszony meg itthon. És akkor jött a fia, hogy az apját nem vinnénk-e el, hát itt van az anyja, szóval a felesége Magyarországon, Pécsett laknak. Hát, mondom, nem olyan szívesen, mert ez nem olyan egyszerű, ilyet reszkírozni, egy öregembert, és azzal indultunk. És szintén sikerült megint így átjutnunk a határon – mert az osztrák–német határon, ugye, ahogyan mondtam, azt ismertem –, a magyar határ előtt akkor egyszer megállítottak az osztrákok: „Hova mennek?" „Megyünk erre." „Na jól van, akkor menjenek!" Nem toloncoltak vissza. Mentünk a határig,

megint felemeltük a drótot, megint át kellett bújni a szögesdróton, és az öreg meg azt mondja: „Jaj, fölakadtam!" Mondom: „Ne kiabáljon, ha ezek meghallják, akkor végünk van!" Kínlódtunk, mire ki tudtuk szedni a szögesdrótból, és át tudott kecmeregni ő is, hát akkor hálás volt, a felesége is itthon, hála isten, hogy haza tudott jutni. Így sikerült hazajutnia az anyámnak. Akkor még legény voltam, még nem voltam nős, és a nővérem itt volt, ott volt az anyám nála, meg én is, azok nem voltak kitelepítve. És ott voltunk egészen… közben a húgom férjhez ment az udvarlójához, aki hazajött orosz fogságból. Akkor odament az anyám a húgomhoz, és a gyereket ő nevelte, két kislányuk született nekik, ott volt 1953-ig, 1953-ban én nősültem meg, és akkor énhozzám költözött az anyám, és velünk volt egészen a haláláig. 1953-ban osztályidegenek voltunk, kuláknak minősítettek. Nekem nem volt semmim, a szüleimnek volt vagyona. Én nem tudtam a szüleimet megválogatni, azokat kell elfogadni, akik vannak, nem? Nem tudtunk, csak olyan piszkos munkát vállalni. Középiskolám volt, de egy terményraktárba szerződtem le egy másik haverral zsákolónak. Reggel hattól este nyolcig hordtuk a zsákokat, a nehéz búzás-árpás zsákokat a magtárnak. Ott van a templommal szemben, most a múzeum van benne, oda hordtuk a búzát. Csak ilyen munkát tudtam vállalni, amit másik ember nem csinált. Volt egy raktárosunk, ugye, káder volt, egypár elemi iskolája volt, nem tudta bevezetni a könyvelést, meg a dolgokat a raktárba, a bevételt, kiadást, mindig precízen mindent le kellett könyvelni. Ezeket én csináltam. '56-ig, nem, '54-ig a Gabonaforgalmi Vállalathoz tartoztunk, az igazgató hozzájárulásával megadták nekem, nem kellett a raktárban dolgoznom, hanem bérelszámoló lettem. Én csináltam a bérszámfejtést, és a raktári bevételeket és kiadásokat én könyveltem. Azóta ezt csináltam, utána meg technikumot végeztem, mezőgazdasági technikumot, ott technikusi oklevelet kaptam. Akkor már könnyebb volt, utána már ügyintéző lettem a Gabonaforgalminál. '53-tól egészen nyugdíjkoromig ott, ennél a vállalatnál dolgoztam.

Említette, hogy a nővére itt maradt. Őt miért nem vitték ki?

Volt két kitelepítés Bólyon. Az első kitelepítésnél mondtam, hogy kik kerültek sorra, a második kitelepítésnél, '47-ben, a nővérem akkor még itthon volt, '47-ben volt a második kitelepítés. Akkor már nem voltak német nemzetiségek, nem voltak volksbundisták, de hát a Beneš-dekrétum a felvidéki magyarokat áttelepíti Magyarországra. Mit volt mit tenni, a legmagyarhűbb németeket is ki kellett telepíteni, akinek német anyanyelve volt, hiába voltak háborúskodások a volksbundistákkal a

német anyanyelvűeknek, annyira gyűlölték egymást, de mégis az ő helyükben nem volt mi mást tenni, őket is kitelepítési listára tették, és 1947. szeptember 3-án kitelepítették őket. És így került a nővérem is kitelepítésre. És azok, akik akkor kitelepültek, ezek kikerültek már a DDR-be, a demokratikus Németországba, mindannyian hazaszöktek. Nem maradt kint senki, az összes kitelepült közül három család maradt kint Németországban. A többiek mind, vannak, akik a vonatról szöktek haza, van, aki kintről megszökött, átmentek a Német Szövetségi Köztársaságba, és onnan jöttek haza. Mind hazakerültek, mind hazajöttek. A feleségemék is a második kitelepítésnél voltak a listán, és a legbrutálisabb módon telepítették ki őket, mint a rablógyilkosokat. Nem volt előre meghatározva, na most te készülj fel, mert kitelepítés lesz, mint az elsőnél, legalább humánusabb volt, mindent megmondtak. Nem volt szép dolog, hogy az embertől mindent elvettek, de legalább megmondták, hogyan készüljenek, hogyan menjenek el. Itt semmi: jöttek, itt volt Bólyon – a környéken voltak a kitelepítések –, Bólyon volt a szálláshelyük a kocsiknak. Mindennap mentek az autók. „Na, ma hova mennek?" – figyelték a bólyi lakosok, a kitelepítési kocsik merre mennek. Na, elmentek erre, mondjuk, Szederkény, Máriakéménd, ezt a részt vitték szerelvénybe, és azon a napon szintén nézték Bólyon, mert nem tudta senki, hogy ki kerül sorra a kitelepítéskor, nem tudta senki, azért figyelték, hogy ha lehet, el kellett bújni vagy szökni. És akkor azon a napon, mikor itt volt a kitelepítés, akkor is nézték, na, mennek a kocsik, elmentek megint, Pécs felé mentek, na, már ma Bólyon nem lesz kitelepítés. Itt van a mohács–pécsi országút, Szajknál bejön Bólyba, Szederkénynél kimegy a főútra megint, ez ilyen mellékút, a bólyi. Jöttek a kocsik, na, mennek Szederkény felé. Ilyen rafináltan csinálták, elmentek, visszajöttek, Szajkról befordultak, Bólyon voltak, lezárták az összes házat, a falut, senki ki, senki be. Lezárták, mindenhova bementek a biztosok: „Tessék húsz kiló élelmet, fél órát adunk, és visszük magukat!" Ilyen disznóságok voltak. Mit tud az ember fél óra alatt, mikor nem készült fel, mit tud összeszedni? A legcsúnyábban bántak el velük. Ez volt a legnagyobb bűnük, amit csináltak itten. Így történt. Van, aki a szerelvényhez ment, van, aki itthon el tudott már szökni hátul, a kerteken keresztül, mindjárt elmentek, valahogyan, mert voltak olyan kertek, hogy a másik utcába nyíltak, szóval aki hátul a kertjén el tudott menni, azt már az utcán nem keresték. Ott elbújtak, és amikor vége volt, akkor el tudtak menni. Volt, akit elvittek, Mohácson lett a szerelvény kiállítva, elmentek Sásdig, ott pihenő volt. Ott ugyanaz volt, hogy nem vették át

a keletnémetek, nem akarták már átvenni, telítettség volt már ott is. És akkor az a szóbeszéd járta: „Nem vesznek át minket, elvisznek Szibériába, Oroszországba!" Az ember mindent el tudott képzelni. Ott állt a vonat három vagy négy napig Sásdon, volt egy kút az állomás mellett, mindig kimentek az emberek vízért, és nem mentek vissza. Így aztán megszöktek. A feleségemék is azt csinálták, otthon már meg volt beszélve: a család, akik itt maradtak, volt egy unokanővére, az unokanővérének a férje volt a párttitkár, azok meg elmentek kocsival oda Sásdra, és megvárták, mire kijönnek ő meg a nagyanyja, meg az apjuk, meg a testvérek kijöttek, akkor kocsira szálltak, eljöttek haza. Volt egy bátyja, az meg bent volt a vagonban, azt mondja: „Én nem fogom itt hagyni ezt a sok cuccot, ágyneműt meg ruhát, meg mindenfélét!" Ő meg kiment Németországba azzal a cuccal, amit akkor be tudtak csomagolni, és el tudtak vinni magukkal. De hát ő nem maradt kint, amikor kint volt, akkor mindent elherdált, eladott, és ő is eljött haza. Tehát nem kellett volna kísérni azt a sok dolgot, amit nem akart, hogy elvesszen. Ő is hazajött. A többiek is mind hazajöttek, három család kivételével. Egy fél évig tartott, mire mindegyik haza tudott jönni. Volt, akit útközben elkaptak. A második kitelepítés volt a legcsúnyább. A leghűségesebb magyarokat, mert svábok voltak, de magyarnak vallották magukat, a nemzetiszocializmusnak az ellenfelei voltak, és pont ők jártak a legrosszabbul.

Amikor Önök jöttek vissza, a nővérük meg már itt volt, tehát ő hamarabb visszajött Németországból, mint Önök?

Igen.

Mennyivel hamarabb, fél év, egy év?

Egy-két hónappal csak. A második kitelepítésnél is toloncoltak, akiket össze tudtak fogni, azokat is elvitték Mohácsra. A húgom már férjnél volt, volt már egy kisgyereke, egy lánya, az Edit, hat-hét hónapos volt. Akkor elvitték a rendőrségre Mohácson, összejött egy csomó ember, vitték őket a toloncházba, Pestre. Ő meg valahogyan kinézett, látta, hogy nincs senki a folyosón, és kiszökött. A gyerekkel a karján gyalog jött haza Mohácsról, 16 km-ről, csak azért, hogy ne kelljen elmenni nekik. Itthon mindjárt keresték, elbújt, nem találták meg, a férjét meg a szüleit vitték ki a toloncházból, vitték ki a határszélre. Levél volt a határállomás, ott kirakták: „Na, most menjetek át, ahova valók vagytok!" Ők meg fogták magukat, és – ahogyan mondtam – visszajöttek a vonattól. Elment a rendőrség, megint visszajöttek. Szóval ezek nagyon csúnya dolgok voltak.

Sokan visszajöttek, mondták, hogy miért jöttek vissza?

Nézze, én nem tudtam beilleszkedni, nekem mind a hét generációm itt született, én nem tudtam megbékülni, és akik a keleti zónába kerültek, azok meg pláne, ott meg nem volt semmi élelmiszer, bányába kellett nekik dolgozni éhbérért. Nem bírták az emberek, nem bírták. Azt mondja: „Mit vétettem, én mindig magyarhű ember voltam, és nekem itt kell rostokolni a nácizmus mellett?" Persze nem tudták megemészteni, hogy… Egy magyarnak könnyű magyarnak maradni Magyarországon, de egy svábnak magyarnak maradni a hitleri időszakban, milyen nehéz volt, mit gondol? A magyar, az magyar volt, azt nem bántották, de a németet állandóan üldözték, állandóan üldözték, a németek, a nácik állandóan üldözték. Itt a szomszéd faluban is volt egy illető, hazajöttek ezek a sváb SS-esek, akik bevonultak, és összeszólalkoztak, agyonverték az illetőt, mert nem volt az ő véleményükön. És a templom melletti sáncban elsáncolták. Nem lett semmi bajuk akkoriban. Úgy vágták oda, mint az ember egy legyet, odacsaptak, és vége.

3.14. „ITTHON JOBB VOLT AKKOR, MINT OTT"[269]

D. G.-t 1947 szeptemberében telepítették ki Baranya megyéből családjával együtt. Egy Zwickau melletti kis faluba kerültek. Barátjával 1948 kora tavaszán szökött vissza. Az osztrák–magyar határon elfogták, és ismét kitoloncolták. Ausztriából ismét visszaszökött. Szülei 1948 nyarán szöktek vissza.

'47 szeptember 13-án éjjel jöttek be az autók a községünkbe, és mi nem is számoltunk azzal, hogy ki leszünk telepítve, mert '40-ben volt népszámlálás, és az én apám magyar nemzetiségűnek íratta magát. Igaz, német ajkúak vagyunk, de ő azt mondta, mi Magyarországon élünk, és magyar nemzetiségnek íratott bennünket, így nem is számoltunk azzal, hogy ki leszünk telepítve. Itt több család a községben úgy járt, hogy nem német nemzetiséget írattak, hanem magyar nemzetiséget, csak volt nekünk egy párttitkárunk, a tanítónk, és ezzel a tanítóval az én apám nem volt jóban. A tanítónak az nem tetszett, hogy a pappal jóban volt az én apám, mert ő egy nagyon vallásos ember volt, templomba is járt, vallásos család voltunk. Mikor jött a kitelepítés, a mi községünkbe általában a parasztcsaládokat vitték el, mert Felvidékről hoztak áttelepített

[269] 1928. F. 16.

magyarokat. Azokat hozták ide. De mivel az apám nem volt jó a párttitkárnak, bosszúból kitelepíttetett Németországba. Elvittek bennünket. Éjjel tizenegy órakor jöttek, mi éppen kukoricát fosztottunk, a csöveket letörtük kint, hazahoztuk, mert volt tehenünk, azzal hazahoztuk, este fosztottuk. Mire vége van a kukoricafosztásnak, egyszer csak mondom: „Apu, mi van itt kint, annyi autó jön a községben, mi van itt?” Hát kimegyek, körülnézek, jön egy rendőr meg egy itteni, már letelepült magyarországi telepes, a második szomszédunk volt. Azt mondta a rendőr, készüljünk fel, huszonöt kiló cuccot vihetünk: „Fölrakjuk magukat és elvisszük, ki lesznek telepítve.” Igaz, mi egy szegényebb család voltunk, volt egy két és fél-három hold földünk, saját tulajdonunk, egy házunk, de apám bérbe vett földet már akkoriban is, úgyhogy megvoltunk. Volt négy darab tehenünk, két-három fejő, meg egy üsző, disznóink voltak, mindenünk volt, úgyhogy élni tudtunk. Nem volt mentség, levittek Mecskére, és a szomszédunk, aki a rendőrrel ott volt, bement a spájzba, mert szeptemberben volt, volt még szalonna meg böndő zsír. Azt mondta a rendőr: „Na, ezt a keveset az egyik böndőben elvihetik.” A másik böndőt a telepes – aki itt volt a második szomszédban – felvette a vállára, és elment mindjárt. Így akkor negyedóra leforgása alatt fel kellett szállni a teherkocsira. Itt túl volt egy család, Plug János nevű, azt is felrakták, és levittek bennünket Erdősmecskére, mert ott volt az állomás. Igazi földút volt akkor, nem volt kövesút, földúton levittek, és ott betettek bennünket egy vagonba. Igaz, vihettünk egy dunyhát, vagy kettőt, valami ilyesmi volt, meg szalmazsákot. Éjjel volt, Mecskéről is hoztak népet, ott álltunk, körülbelül egy napot álltunk a mecskei állomáson. Véméndre vittek bennünket, a bozsokiakat is ott szedték össze marhavagonokba. Onnan nem is tudom, mikor vittek el: Bátaszék–Budapest–Prága, és kikerültünk Németországba. Németországban egy laktanyába vittek bennünket, ott voltunk két hétig. Onnan elosztottak bennünket a falvakra. Valami három faluba kerültünk fekediek, nem voltunk egy helyen. Persze amikor odaértünk, nem volt semmink, se pénzünk, semmi az égvilágon. Amikor odaértünk, mindenki keresett embereket, akkor a mi falunkból – Mosel volt a neve, van egy Mosel folyó is, Zwickau mellett – Zwickautól 3 km-re. Elmentünk Crossenba. Ott volt egy gyár, olyan faaprító meg papírgyár. Odamentünk, ott dolgoztunk. Alig voltunk ott egy hétig, egyszer csak kaptunk egy értesítést a német államtól, hogy el kell menni Aue-ba, ahol urániumot termeltek föld alatt, hogy oda kell menni. Odamentem én is meg a társam is, meg még volt egy személy, aki most meg Pécsen él, egy éjjel ott aludtam, s ahogy ott

néztem, hogy azok mit dolgoznak, mondom, én elmegyek innen akárhová, de bányában még Magyarországon sem voltam, Németországban se legyek.

Milyen bánya volt?

Ércbánya, uránium. Összebeszéltem a haverral, aki Pécsen él, mondom: „Tudjátok mit, gyerekek? Eljöttök? Mert ha nem, én elmegyek világgá, akárhová, de itt nem maradok." Elmentem a zwickaui kórházba, apám éppen ott feküdt a kórházban tüdőgyulladással. Mondom: „Api, én elmegyek világgá, én a bányába nem megyek, majd lesz valami." Hazamentem, szóltam, hát haza… odamentem, ahol az anyám Moselben lakott. Mondtam: „Anyu, elmegyek, majd jelentkezem." És akkor ketten-hárman Moselból elindultunk, és mentünk Plauen felé, ez már a DDR és a Német Szövetségi Köztársaság határa közelében volt. Amikor odaért a vonat, leszálltunk, s ki akartunk menni. Egy várótermen át kellett menni, mert megnézték, hogy a jegye megvan-e mindenkinek. Ott volt a rendőrség, mondom: „Tudjátok mit, gyerekek, mi nem mehetünk ki. Egyenként menjünk csak ki." Vissza kellett menni a vasút felé, mert a vasút mellett volt egy nagy kerítés. Visszamentünk, és a kerítés mellett elmentünk annyira, hogy hátul ki lehessen menni. Először ment az, aki most Pécsen lakik, akkor a Henrik, utána én, mire kimentem, körülnéztem, nem találtam egyiket sem. Hát mit csinálsz most a nagyvilágban, éjjel volt. Megyek kifelé az utcán, látom, hogy egy háznál ég a lámpa. Már nem tudom, hány óra lehetett, éjfél? És ahogyan megyek, látom, hogy van ott olyan disznóólrész. Mit tudsz itt csinálni, a határ közelében vagy. Fogtam magam, bementem, és a szalma közé bebújtam, hogy mégis egy kicsit le tudjak ülni. Ez télen volt. Ahogy kicsit elbóbiskoltam, egyszer csak hallottam, hogy reggel felé megint kezdenek elindulni az autók az utcán. Kimegyek, körülnézek, papucsom volt, még cipő sem volt rajtam. Kimegyek, mentem egy pár lépést, jön egy autó, visszafordultam, elkezdtem futni, hogy még oda tudjak futni, de már nem tudtam, még a papucsomat is elhagytam. Vissza kellett mennem összeszedni. Útnak indultam nyugat felé, a határ felé. Megyek az úton az egyik községből a másikba. Ahogy kezdett virradni, világos lett, már nem tudom, hogy hány kilométert mentem, de semmim az égvilágon nem volt, se pénz, se ennivaló, semmi. Egy illető, egy németországi ember egy tehénnel meg egy lóval meg egy ekével kiment szántani. Odaszegődtem melléje, németül tudtam. Mondom neki, hogy „nem jöhetnék-e magával?" „Miért ne, hát jöjjön!" Mondom, át akarok menni a határon, németül azt mondják, hogy Flüchtling, menekült. És

hát azt mondta: „Gyere csak – én akkor voltam a tizenkilencedik évemben –, gyere csak!” Mentem, azt mondta: „Úgyis odamegyek szántani, most itt lemegy, látja ott az oszlopokat? Ott – fehér oszlopok voltak, akkor még nem volt annyira lezárva –, ott menjél le, az erdő közepén menjél le, és ott vezet az út.” Ahogy ott megyek, egyszer csak hallom, hogy beszélgettek, fenyőerdő volt, fiatal fenyőerdő. Nőket hallottam. Odamentem, szóltam nekik, akkor már a határon át voltam, a nyugati oldalon. Mondom: „Nem jöhetnék-e magukkal, nem vagyok ismerős, én is egy menekült vagyok.” „Jöjjön csak!” Ezek batyukkal voltak, csempésztek nyugatra. Elmentem velük. Elmentünk egészen Hofig. Hof már nyugaton volt, egy város volt. Odáig elmentem velünk. Mert ahogyan Hofban egy vasútállomásra mentünk, ezek a nők tudták, hogy mi hol vagyunk. A vasútállomásra mentünk, a vasútállomáson ezek adtak egy kis pénzt, mert segítettem cipelni a cuccukat. Én nem tudom, hogy mit vittek. Adtak egy kis pénzt. S kérdezte az egyik nő, hogy merre akarok menni? Hát mondom, nem tudom, világgá. Ők fizetnének egy vasúti jegyet. Fizettek egy vasúti jegyet, egészen Bayreuthig, ez Németországban egy nagyváros. Akkor mentünk Bayreuthig, megyek a vonaton, leszállok Bayreuthban, akkor is éjjel volt. Mit is csináljak most? Leültem a váróteremben, egyszer csak mellettem volt egy ember a feleségével. Kelet-Németországból elhozta a feleségét, aki ki volt telepítve, ő meg hadifogságban volt Oroszországban, és ott találkoztak. Kérdezték, hogy hová akarok menni? Mondom, nem tudom, világgá. Kicsit beszélgettünk, és egyszer azt mondta az az ember, hogy menjek el innen, mert jön az ellenőrzés, a rendőrség ellenőrzött, és elkapnak. De nem mentem el. Jött az ellenőr: „Ausweis!” [Papírokat!] Nekem nincsen, mondom, én egy Flüchtling [menekült] vagyok. Visszaadta a személyim, az igazolványom, ami még Magyarországon volt, azt mutattam neki, visszaadta és elment. Amikor végzett, azt mondta, jöjjek. Elmentünk a rendőrségre. A rendőrségen kérdeztek ezt-azt, volt egy ilyen vasszekrény, ilyen nagy, két ágy volt benne, oda bezártak. Jött egy rendőr, és kérdezte, hogy ettem-e már valamit. Mondom, valamikor ettem. Hoztak főtt krumplit, semmi mást, de főtt krumplit adtak. Másnap elvittek engem Németországban a börtönbe, mert menekült voltam. Bevittek a börtönbe, az is éjjel történt, hogy bevittek. Reggelre – mert a börtön cellás volt, az ajtón volt egy olyan kis ablak, ahol az ennivalót valamikor beadták – jön az orvos, és benéz azon a kis ablakon, és azt mondta: „Magával mi van?” Hát mondtam, nem tudom, persze a hidegtől, hogy vándoroltam, megfáztam és mumpszom volt, ezt most magyarul nem is tudom mondani.

„Hát hogy néz ki maga, mi van magával?" „Hát nem tudom, mi van." Na jól van, becsukta az ajtót, egy kis idő múlva jöttek, és levittek a börtön kórházába. Lazaretnak mondták. Ott kezeltek is, két hétig voltam ott, és amikor meggyógyultam, akkor elítéltek. Elvittek a bíróságra, a bíróság elítélt kétheti fogságra, mert határátlépésem volt. De mivel két hetet már a börtön kórházában voltam, elvittek Bayreuthba egy gyűjtőtáborba. Valamikor színház volt, átmenetileg adtak igazolást. Felvették a nevemet, s adtak egy papírt. Magyarországról tizenhárman voltunk. Ennyien voltunk ott. Azt mondták: „Mivel maga németül tud, odaadjuk a papírt, és elmennek Regensburgba." „Mit csináljunk Regensburgban?" Elmentünk Regensburgba mind a hárman. Fel volt tüntetve utca, házszám, odamentünk. Mire odaértünk a kapuhoz, nézek, mondom: „Gyerekek, hát itt probléma van!" „Miért?" „Hát ez katonaság! Ez idegenlégió!" „Miért, te nem jössz be?" „Nem, mondom, én nem, inkább egy paraszthoz megyek dolgozni. Nem megyek én idegenlégióba. Nem, itt a papír – mondom –, én visszamegyek, én elmegyek egy paraszthoz dolgozni, én nem megyek katonának!" Nem szerettem soha katona lenni. Visszamentem, de azt nem tudom már, hogy hogyan mentem vissza, de Regensburg pár száz kilométer. Visszamentem, már nem is tudom, hogyan kerültem oda vissza, visszamentem a táborba, és azt mondtam: „Nem, én nem megyek katonának, én valahova ki akarok menni dolgozni egy paraszthoz." Rengeteg nép megfordult ott, mondom, nem tudnak-e egy helyet, ki szeretnék menni egy paraszthoz. Én a földi munkához értettem, és akkor az egyik azt mondta: „Te – ez egy szajki ember volt, azok is ki voltak telepítve –, gyere el velem, mert ott a községben két-három illető keres férfit." Eljöttem vele le Schnelldorfba. Ez Nürnberg alatt van. Onnan még harmincöt vagy mennyi kilométer, csak úgy saccra. Odamentünk, és azt mondta, annyi a paraszt, megkérdezzük őket. Még egy szajki ember volt ott, az már egy negyven év körüli ember volt, Thurn Józsefnek hívták. Odamentünk a paraszthoz, és azt mondta ez az ember, hogy nem kellene-e egy szolga, itt van két ember, válogathat, hogy melyiket akarja, az idősebbiket vagy a fiatalabbikat. Azt mondta: „A fiatalabbikat!" Hát akkor én úgy voltam, hogy én megyek a paraszthoz. A másik, a Thurn, és aki odavitt bennünket, elment, másnap elmentünk a Bürgermeisterhoz, a polgármesterhez, és papírt csináltunk. Onnan el kellett mennem egy községbe – odaadták a biciklit –, elmentünk oda, és megcsinálta a papírokat, hogy én oda megyek dolgozni. Megkaptam a személyi igazolványomat, mindent. Vissza kellett

menni még egyszer a lágerbe, ott kaptam meg a papírokat, és akkor visszamentem és a parasztnál szolgáltam. Hát így jártam én egészen a parasztig. Na és akkor persze ott is olyan szegénység volt, háború után minden lebombázva, ott is az ember, Németországban mit látott? Itthon jobb volt akkor, mint ott. Itt ennivaló is volt, meg ruha is volt, akkor már forint is volt, mert '46-ban jött a forint, mi meg '47. szeptemberben kerültünk ki. Még egy órát tudnék mesélni!

Mennyi időt töltött kint?

Mennyi időt? Hát mit tudom én, fél évet, akkor jöttünk haza ketten. Ott szolgáltam a parasztnál, bár maradtam volna! Csak az apám akkor írt, otthon volt a kórházból, Zwickauban feküdt, akkor már otthon volt. Azt mondta, ha lehet, menjek haza, mert a többiek már otthon vannak, és nincs problémájuk, otthon élnek, és mi is hazamegyünk. Írtam a barátomnak, az is mindig írt nekem, hogy menjünk haza. Megbeszéltük, hogy mikor, és együtt indultunk haza. De hát ez még csak nincs is a fele… Németországban a határon át, Ausztriában az orosz zóna és az amerikai zóna között is át kellett mennünk. Nem lehet mindent elmesélni. Ott is éjjel mentünk. Amikor láttuk, hogy ott az orosz őr, most innen elindult, elment oda, most kell átmenni. És így sikerült. Ausztrián keresztül, csak az osztrák–magyar határon elfogtak. Mikor az osztrák–magyar határon mi ketten jöttünk, akkor ott egy illetőnél egy fél éjjelt töltöttünk, lehet, hogy ő átszólt telefonon a rendőrségnek, hogy ott és ott, mi ott jövünk. Mi már láttuk, amikor már közeledtünk az úttesthez, hogy vár két rendőr, már vártak bennünket. Bevittek a rendőrségre, kihallgattak, hogy honnan jövünk, hova akarunk menni. Bevittek minket Pestre, megbilincselve a toloncházba. A toloncházban voltunk egy vagy két hétig. Nem is tudom már pontosan. A toloncházból megint kitoloncoltak az osztrák határra. Ott akkor megint mentünk egy darabig, de visszafordultunk az éjjel, megint éjjel volt. Egész Mosonmagyaróvár környékéig jöttünk vasúton, és akkor nem is tudom, hogy hogyan, volt egy kis magyar pénzünk, mert egészen Mórig utaztunk. Onnan már pénzünk nem volt. Kiszálltunk, kimentünk, és láttunk egy sváb asszonyt, aki nem volt kitelepítve, de voltak már telepesek a házukban. Volt egy mellékrésze, ez az öregasszony ott élt. Azt mondta: „Gyertek, gyerekek, én adok annyi pénzt, hogy haza tudtok utazni!" Adott is, és hazajöttünk mind a ketten, de nem ide, hanem Nyékre. A haveromnak volt egy nagynénje ott. Később visszaküldtük a pénzt annak az asszonynak, visszaírt, hogy megkapta, rendben van. Mondhatok még valamit? Mit akar még tudni?

Végül is mikor jöttek haza?

Hát azt nem tudom megmondani. Tavasszal. '48 tavaszán. Nem sokáig voltunk kint, '48 tavaszán, de nem tudok már pontos időt, még a hónapot sem.

És a család?

Nekem még nem volt, az anyám és apám kint volt még. De azok is abban az évben hazajöttek, '48-ban, de hogy milyen tájban, azt nem tudom. Biztos nyár lehetett, tavasz nem, meg ősz sem, nyár körül, hogy pontosan mikor, azt én már egyáltalán nem tudom. Most már lassan ötvennyolc éve! Már két generáció felnőtt azóta.

És azok a fekediek, akikkel elindultak, csak elveszítették egymást, ők is hazajöttek?

Igen. Később a Lepold Henrikkel találkoztunk, amikor én már a parasztnál voltam, dolgoztam, írtam az apámnak, mert az NDK-ban volt még, én írtam neki, hogy itt és itt vagyok. Na akkor onnan írt egy levelet, többször tudtunk levelezni, és azon keresztül megtudtam, hogy ő is ott kint egy parasztnál volt. Szomorú volt, nézze, se enni nem volt, se ruha vagy cserélnivaló, hát semmi. Ez volt az életünk, szomorú, hogy így történt. Nekem jó helyem lett volna egy parasztnál. De hát hiába. Apám mindig írt, menjek haza, menjek haza. Hát eljöttem haza.

És itthon?

Itthon? Hazajöttünk tavasszal, akkor Mórágyra mentünk a parasztokhoz kukoricát kapálni, meg ilyesmi. Mórágy innen 8-10 km-re van. Elmentünk napszámba, ahol lehetett. Tavasszal, ahol most Feked és Véménd közt a kövesút van, meg Szebény felé, oda ültettünk kis diófákat, hát elmentem, ahol csak egy kis munkát kaptam. Velünk senki nem törődött. Nem az, hogy van-e ennivaló vagy ruha, ami kellett volna, semmi az égvilágon. Képzelheti – maga még fiatal –, hogy mit éltünk át. Én Németországban lettem éppen húszéves, a parasztnál voltam. Akkor voltam húszéves. Csak én nem akartam katona lenni… Én akkor már gépekkel foglalkoztam. Értettem a cséplőgépekhez, traktorhoz. Ez volt '48-ban, ez már '48 nyarán. Itt volt még egy illető, aki cséplőgép-tulajdonos volt, és ahhoz mentem egy kis gabonát keresni, mert akkor még búzát kellett vinni és lisztet cserélni. Véménden volt egy malom, oda bevitték a búzát és egy kis lisztet… na de akkor már ősszel Kékesdre mentem egy cséplőgéphez, aprómagot, répamagot meg szójamagot csépelni. Ez volt '48 nyarán, utána meg csak alkalmi munkákat kaptam az erdőben vagy itt. És '49-ben cséplőgépet vezettem Kékesden. '49-ben. De tovább nem, mert akkor államosítottak mindent, cséplőgépet meg

traktort, ami volt. Akkor mentem el a bozsoki gépállomásra. Ez volt '50-ben, májusban megalakult Bozsokon a gépállomás, és oda mentem dolgozni. A géphez, traktorokhoz értettem, és mindjárt be is fogadtak, úgyhogy mindjárt brigádvezető is lettem. Talán egy évet traktoroztam, Hoffer traktorral, de utána szerelőként dolgoztam egész életemen át a gépállomáson. Brigádosként és késedelmi művezetőként itt dolgoztam. '88. január 4-én lettem hatvanéves, onnan mentem nyugdíjba.

Hogyan bántak Önökkel az intézmények, illetve a személyek, amikor visszajöttek ide Németországból?

Nem bántottak, nem volt semmi problémám, mert tudja, szegényebb család voltunk, igaz nem volt otthonunk, a házat elvették, mindent, nem volt otthonunk. Rokonoknál nemegyszer aludtunk. Mert volt még rokon Fekeden, aki nem lett kitelepítve.

Milyen rokonai voltak itt?

Édesanyámnak a testvére, apámnak két testvére még itt a községben voltak. Három is.

És a hatóságokkal volt valami probléma?

Most nem tudom pontosan – '48 őszén –, volt egy rendelet, hogy kellett a rendőrségnél jelentkezni, és fölvettek bennünket megint rendesen, személyi igazolványt kaptunk, de nem bántottak. Nem, azt nem szabad mondani. Volt egy rendőrőrparancsnok, Horváth Lajos bácsi, egy nagyon rendes ember volt, igaz, háborút viselt volt, de rendes ember volt, azt mondta: „Nyugodtan jöjjön csak el, kapnak személyi igazolványt, itt maradhatnak." Nem volt semmi problémánk. Hát így volt.

A magyarokkal volt valamilyen rokonsági, baráti kötődése a családnak?

Nem, a mi községünkben mindenki sváb volt. Nem volt. Nem is volt probléma különben sem. Mi úgy éltünk, ha magyar, akkor magyar, ha német, akkor német. Úgyhogy nem volt itt vita.

Nem volt konfliktus?

Nem volt. Mi magyarul is beszéltünk, meg németül is, igaz, hogy itt, a mi községünkben mindenki németül beszélt. Még a misét is németül tartották. Csak az iskolában nem. Az iskolában csak egypár órát tanultunk németül, nem sokat. De valamennyit tanultunk.

Említette a római katolikus olvasókört. Volt még egyéb egyesület a településen?

Persze, volt. A Volksbund, de mi nem voltunk a tagjai, egyáltalán nem. Mert az én apám a római katolikus olvasókörben, ott ténykedett, és a pap volt fölöttes ezen a részen. Mert valamikor abban a római katolikus olvasókörben kik voltak? Azok jöttek oda, akik valamikor épített-

ték, mindenki adott hozzá pénzt, nem a község építtette, hanem a római katolikus egyesületen keresztül ezek összeírták, hogy ki mennyit adott, és megcsinálták, fölépítették az olvasókört. Mert más emberek, akik nem voltak tagok, azok utóvégre nem mehettek oda, csak azok, akik tagjai voltak. Apám – télen is – minden este kinyitotta az ajtót, igaz, lámpát vittek, mert nem volt áram, és begyújtott és kitakarított, a meszelést kellett csinálni, meg rendben tartani. A pap volt az irányítója ennek az egésznek. Kapott egy kis pénzt érte. Hát annyit kapott körülbelül érte, mint valamikor a parasztoknál egy szolga, amit szolgált egy éven át, annyit keresett ott. Általában este táncmulatságok voltak, mert egy nagy tér volt, azt ki kellett takarítani, felmosni meg rendbe hozni. Ő volt ott a gondnok, és ezt a pap intézte, és a pap meg a tanító nem voltak jóban, az volt itt a párttitkár, amikor kommunista rendszer lett, mert ez valamikor még a Volksbundot alakította, és utána a kommunista párt embere lett. Hát ez van. Mit akar még tudni?

Milyen ünnepek voltak megtartva akár a családban, vagy itt a faluban milyen szokások, ünnepek, bálok voltak, amire így visszaemlékezik?

Valamikor úgy volt a községben, hogy az aratás után a cséplés volt az ünnep, ősszel a szüret és télen a disznóvágás. Ez volt az ünnep a családokban. De a községben volt Márton-nap. Holnap lesz Márton-nap, és most szombaton este a búcsú. Minden évben volt búcsú tartva. Akkor eljöttek a szülők, testvérek, akik nem itt laktak a községben, és ünnepeltek. Volt némelykor, hogy az iskolás gyerekek vagy felnőttek is ilyen kis színdarabot tartottak, de akkor is németül tartották, még a háború előtt. Hát mondtam, hogy a templomban a misét is németül tartották. Mi a gyónást is – tudja, hát katolikusok vagyunk – csak németül mondtuk. Volt az is, hogy a fiatalabb korosztály némelykor összebeszélt, és a fiatalabbak tartottak egy bált. Már akik nősek voltak, összeházasodtak azok is. Volt, mikor az olvasókörben, mert ott volt egy szép nagy terem, és ott is tartottak. A fiatalabbak, akik még legények, lányok voltak, búcsúnapokon mindig tartottak bált a községben. Volt az is, hogy itt egy ház előtt, a templom háta mögött volt egy hely, a búcsúnapon ott elástak egy liter bort, akkor a legények körültáncolták, a zenészek zenéltek, fújták a trombitát, és utána addig-addig, amíg az utolsó legény sorra került, a földet rádobták, ledobták, addig-addig, míg kiszedték az üveget és… Szép volt az is. Csak azt nem meséltem el még, hogy a háború után közvetlen mit szenvedtünk, mit kellett nekem csinálni, azt nem mondtam el még, mikor bejöttek az oroszok.

Hallgatom.

Itt volt a Trefort, itt túl. Oda kellett mindig mennem dolgozni, én akkor voltam tizenhét éves. Egy évvel azelőtt összeszedték itt a svábokat tizenhét éves korig. Összeszedték, és katonának vitték. Azt hiszem, három nem jött haza, három a legényekből. Apám itthon volt, és nekem kellett a Trefortba menni. Idehozták a jószágot a községből. Feked, Véménd, Szebény, Szűr, Somberek, Hímesháza, Mecske. Ezeket összehozták, úgy ötszáz darab jószágot, és azokat itt kellett egy hétig, két hétig etetni, míg elvitték őket. Véménden keresztül Bajára kellett hajtani, de mindig megszöktek. Volt úgy, hogy Véménd után azon a hegyen, ott kiszöktek, némelykor ötszáz darab jószág, nem tudtuk megtartani. Kiszöktek oldalra, és ott voltak az oroszok. Azt mondta: „Hegy, menjünk” – annyit értettünk már oroszul. Még egy fekedivel voltam. Mondom: „Tudod mit, úgy menjünk, hogy a jószág ne lefelé jöjjön, hanem menjen be a faluba. Mert ha egyszer ott vagyunk, bennünket nem ér utol.” Bement a jószág, mi utána. Mi elszöktünk, az orosz csak lent állt, talán egy fél órát is ott állt és várt, hogy jöjjünk a jószággal. Egyszer csak fogta magát és elment. Elment a többi után. Ez volt.

Ez mikor volt?

’44. november 26-án bejöttek az oroszok, és ez úgy tavasszal volt, akkor szedték össze, mert tavasszal a front még itt volt a Balatonnál. És ezekből a jószágokból, egyszer kellett nekem is elmenni, egész Dombóvárig vittünk százötven darab jószágot a ruszkiknak, hogy élelmük legyen.

Elvittek valakit a családból malenkij robotra?

Tőlünk nem. Nekem is el kellett volna menni, én is ott voltam Pécsváradon, de ott felolvasták, hogy ez meg az az illető hazamehet. Egypáran hazajöttünk, de a legtöbb ott maradt. Sok asszony, férfi is, úgyhogy hazaengedtek engem. Nem voltunk Oroszországban.

Visszatérve a háború idejére, volt valaki a családban, aki katonáskodott?

Katonáskodott… nem katonáskodott, csak a németek ősszel elvitték innen tizenhét évtől egészen negyvenig a férfiakat. És negyventől hatvanévesig ezeket elvitték Dárdára, le Szerbiába, ott képezték ki a német katonákat. Bátyámat besorozták, mert ő két évvel idősebb nálam, őt elvitték katonának. Apám is kapott meghívót, és lement Dárdára, de ott körülnézett, s fogta magát, és eljött haza. Pécsre ment – én itthon voltam, a jószágot láttam el –, és egy kenyérgyárban dolgozott, kapott egypár lovat, és kenyeret szállított ki az üzletekbe ’44 őszén, míg az oroszok be nem jöttek, akkor hazajött. ’44 ősze volt, mert november 26-án jöttek be Fekedre az oroszok. Apám sem akart katonáskodni, de ha elvitték az embert, akkor elvitték, nem volt mentség. Összeszedtek mindenkit.

A kitelepítésről lehetett hallani?

Semmit, semmit az égvilágon. Ez úgy volt, hogy Csehországból kinyomták a magyarokat, és ezeknek helyet kellett csinálni, hogy ide tudjanak jönni a parasztházakba. Volt itt olyan paraszt, amelyiknek volt vagy harmincnyolc darab jószága. És mind ott maradt. Ott kellett hagyni mindent.

Akik itt maradtak, hogyan viselkedtek?

Nem lehetett semmit sem mondani, mert egy itteni sváb nem mert szólni. Hát nem lehetett szólni, el kellett tűrni mindent, amit cselekedtek. Ez volt, mint a rabszolgáknál. Nem lehet. Itt a községben élt egy idős néni. Őt a házából kitették, a fia papnak tanult. A mi házunk egy gyöngébb ház volt, oda tették, ott élt, és idetettek egy felvidékit az övékébe. Hát cseréltek mindig. Az ittenieket kisebb házakba tették, aki még nem volt kitelepítve, és oda felvidékieket, mert a felvidékiek két vagy három transzporttal, nem egyszerre jöttek. Jöttek egyszer '45 tavaszán és '47-ben a Beneš-dekrétum által onnan kitett magyarok. Az ittenieket, akik még voltak, kisebb házakba tették, és odatették a felvidékieket. Képzelheti, milyen az, amikor egypár perc alatt kizavarják a házából az embert…

3.15. „NEM VAGYTOK IDEVALÓK!"[270]

E. J.-t 1944-ben kényszerrel sorozták be az SS-be. Amerikai hadifogságba esett, ahonnan 1946 októberében tért haza. 1947 szeptemberében a Baranya megyei Lippóról egy Drezda környéki településre telepíttették ki, ahonnan 1947 novemberében szökött vissza. A határon elfogták, és néhány hétig Budapesten, a toloncházban tartották fogva. A magyarhűségét igazoló dokumentum ellenére ismételten kitoloncolták. Ausztriában néhány hónapig egy kertészetben dolgozott. 1948. augusztus 20-án szökött vissza ismét Magyarországra.

Én már '44–'45-ben is voltam Németországban, mert ott voltam fogságban. '46 októberében jöttem haza, és '47. október, azt hiszem, 7-én volt a kitelepítés. A szüleimet már egyszer ki akarták telepíteni '46-ban. Be is rakták a nagyszüleimet édesanyám részéről, berakták a vagonba, és elvitték Barcsig, a határállomásig. De ott volt egy alezredes ismerősünk, és az megállította a vonatot, kipakolta a családot, és hazajöttek. '47-ben,

[270] 1925. F. 5.

amikor volt a kitelepítés, akkor azt mondták, hogy mi nem vagyunk a listán, nem is leszünk kitelepítve. Elmentem a feleségemhez, azok rajta voltak, és ott voltam segíteni, fölrakni őt. Egyszer jött az öcsém haza, a nagyobbik öcsém, hogy „Gyere haza, nekünk is menni kell!" Mondom: „Hogyan?" Azt mondja: „Menni kell, mert itt áll az autó már a ház előtt." Hazamentem, pakoltam. A feleségemet – annak magyar állampolgársága volt, és magyar anyanyelve is volt a népszámláláskor – nem is lehetett volna kitelepíteni, csak hát szegény, az apja meghalt már, az anyja élt még, az is hatvanéves volt már. Összepakoltunk, ők előbb mentek, akkor mi egy másik vagonba mentünk. Azt mondták: „Összepakolni jöttünk." Két vagy három rendőr volt. Két zsák lisztet tudtunk összetenni, egy kevés ruhát, az ágyneműt, mert hatan voltunk a családban. Négyen voltunk testvérek, meg apám és anyám. Összepakoltunk, és már jöttek, fel is kellett rakni, de azt mondták, többet nem lehet, ennyit meg ennyit. Na és akkor berakodtunk, Mohácson az állomáson. A többiek már ott voltak, mi utoljára mentünk, a nagynyárádiakkal mentünk ki, nem a lippóiakkal. Azokkal lettünk összedobva. Volt, akitől elvették a pénzt, meg amit tudtak értéket. Mindenféle ember volt, hát ilyen is volt. Megindult a vonat, de nem tudtuk, hogy hova megyünk, nem tudtuk, hogy hol kötünk ki, vagy merre megyünk. Egyszer csak leállt a vonat Sásdon, egy mellékvágányra álltak rá, és azt mondták, hogy innen nem megyünk sehová, itt kell várni. Nem tudom pontosan, de tíz napot biztos ott voltunk, és akkor jöttek a felvidékiek, akiket betelepítettek. Azok is parasztemberek voltak, azokat betelepítették. Azok hoztak cséplőgépet, meg traktorokat, meg teheneket, lovakat, meg kukoricaszárat. Ők mindent elvihettek. Sokan idejöttek, mikor hazajöttem, már akkor itt voltak.

Egy ideig azt mondták, hogy nem mehetünk tovább, mert nyugatra kellett volna menni, de nyugaton már nem fogadtak. '46-ban, mikor Lippóról volt az első kitelepítés, azokat Nyugat-Németországba vitték, én is voltam ott, fölkerestem őket, akik akkor kint voltak. Hát annak egyik része volksbundos volt. Nem tudom, ismeri-e, egy ilyen párt, mint ma, ilyen szocialista párt vagy kommunista párt, és az a Hitlernek a pártja volt. Itt is volt olyan, aki nem volt benne, annak mindig azt mondták, hogy angolok vagyunk, ellenségek vagyunk. És akkor egyszer csak mégis Kelet-Németországba lettünk kitelepítve. Átmentünk Csehszlovákiába, Losoncra, Lengyelországon át, Pirnában kötöttünk ki. Ott volt az elosztótábor, nemcsak mi voltunk, hanem több faluból, mi Mohácson lettünk berakodva, egyik része meg Villányon, meg ilyen nagyobb állo-

másokon. És akkor összekapcsolták a vagonokat, és így ment végig a szerelvény. Pár napig utaztunk. Nagyon rossz élmény volt ez részünkre – nem annyira nekem, mert én már a frontot ismertem –, de akik sehol sem voltak, csak Lippón, mint öreganyám, aki már hatvanéves volt, és nem volt még Pécsen sosem. Odaértünk Pirnába, ott volt egy elosztótábor, és ott szortírozták az embereket. Az édesapám asztalos volt, meg én is, és akkor ott összeválogatták az embereket. Asztalosok, mi elmentünk Pirnából Hainichenbe. Hainichen volt a városnak a neve, ott kaptunk szállást. Worschhauser Bólyból, akkor a Herrék Szajkról és mi voltunk, mi hárman a családból, mind asztalosok. Volt ott egy autógyár, egy háromkerekű kocsikat gyártó, elöl volt egy kerék és kettő volt hátul, de az oroszok leszerelték az autógyárat, és elvitték, és csináltak oda egy asztalosüzemet. Na most, mint asztalosnak kellett ott dolgozni nekünk, Svédországba csináltattak az oroszok lakóházakat. Tiszta fából voltak ezek a lakóházak. Emeletes házak, a földszinten volt két szoba, konyha, fürdő, szép terasz, másfél méteres terasz volt, és fönt az emeleten is volt egy tetőtér-beépítés, ott is volt még egy szoba. Már nem nagyon emlékszem rá, fel volt az udvarban állítva egy, és azt kellett nekünk csinálni. Mindenkinek megvolt, hogy mit kellett csinálni, de mint a varrodában, ilyen sablonmunkára ment, hogy melyikünknek mit kell csinálni. Egy 12 vagy 15 cm vastag fal volt, fenyőfából volt a külseje, és bent volt egy 3 × 3-as léc, és arra be lettek téve ilyen filcfélék, három réteget kellett betenni, mindig lécekkel, és kívülről is kapott szép burkolást, úgyhogy nagyon meg voltak csinálva a házak. Megvoltak az ablakrészek, nagy ablakok voltak, nem csak kétszárnyas kis ablakok, úgyhogy tervszerűen meg volt csinálva. Kaja nem volt, élelmiszerjegyet kaptunk, az nekünk… húszhuszonegy éves voltam, az semmi. Reggelire megettem az egész napi kaját. Öten voltunk, kaptunk egy kenyeret, ilyen kis fekete kenyér volt, mindenki kapott két szeletet, és már el is fogyott. Amikor odaértünk, megvolt a házszám, hogy hova kell menni, kaptunk egy papírt, hogy ide és ide kell menni, ebbe az utcába. Kisváros volt, talán 15-20 ezer lakosú. Nagyon szép helyen volt, olyan dombos vidék, Zwickautól nem volt messze. Mikor odaértünk, akkor kaptunk kétkerekű kocsit, kordélyokat – amik a vasúton voltak, amivel hordták a csomagokat –, arra rápakoltuk a cuccunkat, és toltuk a holmit. Egy idősebb családhoz kerültünk, már hatvan év körüliek voltak, nekik az lett mondva, hogy jönnek a magyar cigányok. Mindenki félt. Mi az alsó részt kaptuk, és ők felmentek az emeletre, mert emeletes házuk volt. Volt két szobánk és egy konyha, fürdőszoba nem is volt. Szóval megvoltunk. Nem is, három szobánk volt,

konyha és mellékhelyiségek. Leszerelték a villanyt, mindent leszereltek, nem volt lámpa, akkor gyertyával égettünk kicsit. Mikor bementünk, fent volt a két öreg, és lenéztek, mikor bejöttünk a bejáratnál az ajtón, csak lestek. Féltek, féltek tőlünk, nem tudták, kik jönnek. Másnap reggel kimentem, mert én korán keltem, összepakoltunk mindent, volt egy kis szekrény, kis ágyak voltak, ketten kellett egy ágyban aludni. Nekik sem volt olyan nagy felszerelésük. Különben ők Drezdában laktak, ott volt nekik egy madárkereskedésük, és ez a ház csak egy régi, örökölt ház volt, de mivel Drezdát bombázták a háború utolsó napjaiban, onnan mindenki elmenekült, úgyhogy Drezdában nem maradt meg semmi, csak az emeletes házak meg a kémények, a többi le volt rombolva. Én jártam ott a háború után, nagyon rosszul nézett ki. Olyan foszforbombát dobtak, hogy még a víz is égett, aki beugrott az Elbába, az ott megsült, olyan forró volt a víz. Másnap kimentem, és az öregasszony mondta az embernek: „Te, hát ezek németül beszélnek, milyen cigányok ezek?" Egy-két napig csak köszöntünk, nem is jöttek le nagyon az emeletről, és akkor anyukám elkezdett főzni, volt tészta, meg sütött kenyeret is a sütőben. Azt mondta: „Milyen jól főznek ezek!" Volt még sonka meg szalonna egy kicsi, a bablevesbe tett sonkát. „Milyen jó illat van, milyen jókat főznek ezek!" Két nap múlva lejöttek már, jött az öreg, felszerelte a villanyokat, elnézést kért, mert így mondták nekik, meg úgy mondták nekik, hogy ez meg az van. És akkor sütött édesanyám kenyeret, fehér kenyér volt, ilyet ők nem hogy nem láttak, mert láttak már korábban, de most már négy-öt éve nem láttak, nekik ez nagyon… Jó, ők nem tudtak adni semmit, mert nem is volt semmi nekik. Amit jegyre kapott az ember, az minimális volt. Huszonöt deka vajat kaptunk egy hónapra, egy személyre. Kenyeret nem, csak fekete kenyér volt. Elmentünk dolgozgatni, se szabadság, se szabadnap nem volt. Vasárnap nem kellett menni. Három műszakban kellett dolgozni, és jöttek a szovjetek, ilyen mérnökök biztos, mindenkinek szétbontották, amit csinált, és megnézték, hogy minden benne van-e, ami kellett. Nagyon szép házak voltak. Közben el szerettem volna menni meglátogatni a többieket, mert egyik rész itt volt, a többieket bányába vitték, uránbányába, Oberschlemába, a sógorom meg a feleségem is ott voltak. Megnézem őket, megnézem, hol vannak. Elmentem, két nap nem volt a vonatközlekedés, hol ment a vonat, hol nem. Ezt mind be kellett pótolni éjszaka, mindennap majdnem tizenhat órát dolgoztam, egy pár napig elmentem, azt be kellett pótolni, nem adtak szabadnapot. A végén meguntam ezt. Karácsony előtt volt, november 15-e körül, akkor leve-

leztünk a sógorommal, a feleségem sógora, azt mondta: „Gyere, elmegyünk haza!" Neki is a bányába 6 km-t kellett menni facipőben télen a hóban, föl a dombon, hegyoldalra, föl a bányába, mindennap oda meg vissza gyalogolni. Ők is unták. Azt mondtam, jól van. A nagymamánk itt volt, és az is mindig írta, hogy jöjjünk haza. És akkor elmentünk haza. Elindultunk a sógorommal, akkor még volt keleti zóna meg nyugati zóna, akkor még négy részre volt osztva Németország, és akkor azokon át kellett menni. Na, én fogtam magam, eljöttem haza, hát elindultam haza a sógorommal, és nekem volt még egy német fényképes személyi igazolványom, az tíz évig érvényes volt. Ezt '45-ben kaptam, és '47-ben lettünk kitelepítve. '55-ig érvényes volt. Mi könnyen voltunk. Én meg a sógorom Hofnál léptük át a német határt, kelet és nyugat között, itt voltak az oroszok, de nem volt ott olyan ellenőrzés, hogy nem lehetett átmenni, be lehetett menni. Az emberek mondták, hogy be kell menni a városba, az állomásra, és akkor mehetünk tovább. Úgy is volt, elmentünk az állomásra. Különben én Hofot ismertem, mert fogság alatt abban a városban voltam egy táborban. Mikor beértünk, jött a német rendőrség, ellenőrzés, és akinek nem volt papírja, azt visszazavarták Kelet-Németországba. Mondom a sógoromnak: „Tudod, mit? Hagyd itt a csomagot – nem volt sok csomagunk, kis hátizsákunk, ruha, kaja nem is volt –, én itt maradok, te meg menj ki itt az ajtónál, és akkor lesd, merre mennek, és ha majd elmentek, a másik oldalon visszajössz." Egy nagy vasútállomáson, tudja, sokan vannak. Ő ki is ment, és amikor jöttek ellenőrizni, kivettem a személyi igazolványt, és megmutattam nekik. Azt kérdezték, hol voltam. Mondom, itt voltam Hofban, ismerősömet voltam meglátogatni. Azt mondták, rendben van, mert rendes volt a papír. Azzal a papírral akár végig el tudtunk menni Németországba egész Passauig. Passauban át kellett menni az osztrák határon Ausztriába, és ott az orosz zónába kellett menni. Népvándorlás volt, nem csak mi, rengetegen indultak hazafelé, jöttek hazafelé, szóval vészes volt. Enni sem volt már nagyon akkor, itt kaptunk, ott kaptunk egy kicsi krumplit, kunyeráltunk kicsit. Pénzünk volt, forint, a forintnak nagy értéke volt akkor, így tudtunk beváltani, és végül is azzal kihúztuk. Passautól tovább, már nem tudom az állomásokat, a faluhatárban át kellett menni, éjjel kellett menni, mert nappal az ember ilyen helyen nem nagyon tudott, és akkor már ott megmondták, bementünk az utolsó faluba Ausztriában, a kocsmába, és akkor onnan mondták, hogy hova, merre kell menni. Onnan átmentünk szintén egy kocsmába, és ott aludtunk, azok adtak szállást, földön, kint voltunk az istállóban. Mondták,

hogy reggel indul a busz, de azt is mondták, hogy ez szovjet zóna, itt kérik a papírt. Hát jól van, gondoltuk, majd kérik a papírt. Beszálltunk a buszba, jöttek az ellenőrök. Valahonnan jött a busz is, sokan kiszálltak, mert elöl is volt ajtó, meg hátul is. Elöl bejött két szovjet katona és kérte a papírokat. Akkor kiszálltak az emberek hátul, mi is kiszálltunk, és ezek jöttek elölről, igazoltattak mindenkit, és mi megint előrementünk és megint beszaladtunk. Sikerült, de a szerencsén múlott. Rendben is volt idáig, de akkor Urfahrnál, Linznél megint át kellett menni az amerikai zónába. Ott is többször igazoltattak, de legtöbbször elnézték. Azt mondták a szovjetek is, hogy „Papiere hervornehmen!" [Papírokat elővenni!] Mondtuk nekik, nincsen, nem szállítottak le. És sikerült lejönni egészen a magyar határig. Bécsen keresztül, ott is, Bécs városban is volt négy zóna, ott megint át kellett menni egyikből a másikba, mert nem úgy volt a közlekedés, hogy megkerülöm, vagy mit tudom én. Lejöttünk egészen a határig, a magyar határra, át is jöttünk, Alsókázmérpusztán, ott jöttünk át. A laktanyát kikerültük, tudtuk, hogy ott van a laktanya, a szántáson mentünk végig, és utána elmentünk a kövesúton, és úgy mentünk be. Akkor már vígak voltunk, hogy itt vagyunk Magyarországon, és megyünk haza. Óvárra akartunk menni, Mosonmagyaróvár felé, egy kisebb állomáson akartunk felszállni a vonatra, és hazajönni. Mentünk, a kövesúton jött velünk szemben két kerékpáros, határőrök voltak. Honnan jövünk? Hát honnan jöhettünk, Ausztriából nem. „Haza szeretnénk menni, meg így meg úgy." „Na jól van – azt mondta –, gyertek vissza, nálunk holnap disznóvágás lesz, úgyis kell segíteni, majd hordtok vizet, és segítetek a disznót fűteni." Visszamentünk, minden papírt, minden pénzt elvettek, ami volt nekünk. Egy hosszú asztalon feküdtünk, ott aludtunk. Reggel felé ébresztő volt, munkálkodtunk. Raktunk vizet, vágtak egy jó nagy disznót és adtak enni, és utána azt mondták: „Jól van, most egyetek, mert most egypár napig nem kaptok ilyen jó kaját!" – átadtak a határőrségnek. Bevittek Hegyeshalomba, gyalog mentünk, ott be voltunk zárva a határőrlaktanyába, és utána bevittek Győrbe, ott a fogdában voltunk, ez a megyei fogda Győrben. A fogdában volt egy főtörzsőrmester a rendőrségtől, aki perfekt beszélt németül, mert ő a Horthy-idő alatt emigrált Ausztriába. Valamit csinált a Horthy-idő alatt, és átment, és azzal jól tudtunk németül beszélni, meg pénzünk is volt. A fogdában 10-15 személy volt egy szobában, a főtörzsőrmesternek volt kint egy nagy irodája, meg a konyhája, pince. Azt mondta: „Tudjátok mit, nem kell nektek oda bemenni, itt aludhattok." Volt egy ilyen szenesluk, pokrócot adott, oda befértünk, és ott aludtunk. Mindig adtunk

pénzt neki, hozott magának piát is, nekünk is hozott egy kis ennivalót, úgyhogy akkor mi megvoltunk. De azt mondta: „Hogyha kimegyek, és kinyitjátok ezt az ajtót – kimegyünk a fogdából –, akkor ráfizettek!" Ott voltunk három napig. Ja nem, a határőrségnél voltunk három napig, Győrben tovább. Majdnem két hétig voltunk Győrben a fogdában, annyira jóban voltunk, hogy már azt is kijárta, hogy elmehettünk a rendőrkonyhára enni, két forint vagy három forint volt egy ebéd. Ő oda felkísért minket, megebédeltünk, és onnan visszajöttünk. Akkor már mintha otthon lettünk volna, úgy éreztük magunkat. Fél liter pálinkát kellett neki mindennap venni, pénzünk volt. Meg kell mondani, semmit nem vettek el, se papírt, se semmit, mindent meghagytak, és vissza is adtak mindent. Egyszer csak megyünk kihallgatásra Győrbe. Bemegyünk egy irodába, ott ült egy Hűvös nevezetű ávós tiszt, volt neki gépfegyvere, pisztolya is. Azt mondta: „Minek jöttetek haza, mit akartok ti itthon, Magyarországon, ti nem vagytok idevalók!" Mondtuk: „Mi már nem vagyunk idevalók, de mi is itt születtünk, és itt szeretnénk mi is tovább élni, mert ez a mi hazánk, nem Németország." „Svábok vagytok, semmi keresnivalótok, mentek vissza!" Nem mertünk szólni semmit. Megyünk vissza. Közben felírtam egy címet, és mondtam a főtörzsőrmesternek, hogy írjon, telefonáljon erre, a Lippó községi bíróhoz, telefonáljon onnan haza, mert a nagybácsim itthon volt, és tudtuk, hogy Pestre megyünk a toloncba. Onnan lekerültünk egy másik helyre, ezt akkor átmeneti toloncnak nevezték. Amikor már Pesten voltunk, a nagybácsim hozott egy papírt, Lippón volt egy hattagú bizottság – meg is vannak ezek a papírok valahol, de most nem tudom, nem kerítettem elő –, és azok aláírták, hogy mi nem voltunk sem volksbundosok, semmi, úgyhogy nyugodtan hazajöhetünk. Volt abban magyar, szerb, minden nemzetiség, svábok, valami hat fő. Hoztak csomagot is, a nagymamám sütött egy hat- vagy nyolckilós kenyeret, három szál kolbász, szalonna volt benne, hoztak föl mindent… De nem volt szabad neki átadni, mégis egy szál kolbászt a nagybácsim betett a belső zsebembe, hogy valamit legyen enni. Azt mondta az őr, hogy majd holnap leadhatja a portánál a csomagot, és akkor majd ők odaadják nekünk. De haza kellett neki menni, ezért elvitte a csomagot egy pesti rokonunkhoz. Másnap annak a felesége hozta be. Egyszer csak szólítottak: van csomagom. Jó nagy csomag volt, de mindent elvágtak, a kenyeret, a kolbászokat, a szalonnát, felét ide, felét oda. Azt hittem – hogy mert ketten voltunk a sógorral, és tudták –, a fele a sógoré, a fele az enyém. „Na – azt mondta –, ezt a felét viheti." Mondom: „És a sógornak a másik felét?" „Majd ebből ad maga

a sógorának, ez itt marad." Ott kellett hagyni. Úgy sajnáltam. „Menjen már, mert elveszem azt is, ami van!" Negyvenen voltunk egy szobában. Bementem, a csomagot kiterítettem, mindenki odament, vagdalt egy kicsit, és el is fogyott, alig jutott nekem valami. Ilyen volt, nem lehetett… Hát akkor kerestek munkásokat, hogy ki tud üvegezni, mert az emeleten az összes ablak ki volt törve. Hát mondom, én tudok üvegezni. Kaptam egy láncot a nyakamra, rá volt írva, hogy „munkás", így mehettem az egész udvarban szabadon. Csináltam pár ablakot, volt, hogy össze is tört az üveg, nem voltam üvegvágó, nem nézte senki, mit csinálok. Este, mikor végeztünk, jelentkezni kellett az irodában, kaptunk egy darab kenyeret, és amit elvettek csomagot, azt osztották szét a munkásoknak, akik dolgoztak. Vittük ezt a mentesítési papírt, de azt mondták: „Most már el van késve, már össze van állítva a tolonc, ami kimegy – ki lesz toloncolva Ausztriába –, maga nem idevaló!" Hát tényleg úgy volt. Indultunk Ausztriába. Beértünk Bécsbe, az állomás le volt bombázva, hideg volt, télen nem volt fűtés. Nem is volt állomás, csak ilyen fabódék voltak. Most mit csináljunk, hova menjünk? Mondom a sógornak: „Mi nem megyünk oda, nem vagyunk odavalók, megyünk vissza." Kimentünk egy faluba, az a cseszkó határ mellett volt, és odamentünk parasztokhoz dolgozni.

Ez Ausztriában volt?

Ausztriában, az már Bécs, amikor másodszorra kivittek, kitoloncoltak, akkor. Ott voltunk egy hétig, tél volt, nagy munka nem volt, volt három ló meg hat tehén, meg borjú, és egy kis trágyát hordtunk. De csak haza akartunk menni, csak haza akartunk menni. Mondom a sógornak, menjünk haza. Éjjel felkeltünk, összecsomagoltunk. Egy hátizsákunk volt, két ing, két alsónadrág, a zokni meg a ruha, ami rajtunk volt, más nem. Kimentünk az állomásra, fölszálltunk egy vonatra, elmentünk Bécsbe. Ott megint összejöttek a kertészek, meg akik munkásokat kerestek, parasztok is. Minket is onnan vittek ki. Mondom a sógornak: „Nem megyünk haza, menjünk el a bolgárkertészhez!" Az beszélt magyarul, mert ő Magyarországon is kertészkedett, és a háború után ment ki Ausztriába. Azt mondta, jöjjünk el hozzá, már kezdődik a munka. Január vége felé volt, február elején, melegágyat kellett csinálni, meg ezt-azt. Elmentünk oda, szép lakások voltak a kertészetben, emeletes lakások, ahol több szoba volt, ott laktak a munkások. Ott vígan voltunk, majd ott is maradtunk Ausztriában. A melegágyak hatalmasak voltak, 200 × 220 méteres rész, tele volt melegággyal, üvegtető volt rajta, és az szalmából font gyékénnyel lett betakarva, hogy ne fagyjon meg. Húszcentis deszka

volt az oldala, abban lótrágya volt, az tartotta melegen. Azon volt föld, abba palántáztak. Nappal ki volt nyitva az üvegtető, hogy egy kis levegőt kapjon, de éjjel mindig rá kellett hordani a takarót. Megvoltunk, a szakácsnője, az jót főzött, ott ettünk-ittunk, nagyon jól éreztük magunkat. Palántákat neveltünk, és Bécsújhelyen a piacon adtuk el. Az idősebb népek mind magyarul beszéltek. Mi is beszéltünk magyarul, hát jöttek oda, egy óra-két óra múlva az egész palántát eladtuk. A kertész örült neki, hogy… Mindig jókedvű volt, akkor már nekünk is jókedvünk volt, megszoktuk már. Közben a kertész valami disznóságot csinált, és fel kellett adnia a kertészetet, egy osztrák kertészhez mentünk be a városba, mert ez egy városon kívüli tanyán volt, és azt bezárták, és egy másik bolgár vette át azt a kertészetet. Ott is jó volt, mert mi olyanok voltunk, hogy meg voltunk szokva a munkához, mert nekünk négy óra reggel, itthon is négy, gyerekkoromban is sokat kellett dolgozni. Nekünk nem volt föltűnő, hogy korán kell kelni. Egyszer, úgy augusztus elején mondtam mégis a sógoromnak: „Gyere, menjünk haza, mégis megpróbáljuk még egyszer, menjünk haza, Magyarországra. Mégis itthon kellene…" Ő nem jön haza, azt mondta, ő itt marad Ausztriában. „Jól van, én megyek haza." Ausztriában voltak ismerőseim, odamentem, és Szentgotthárdnál átjöttem a határon. A kövesút mellett volt az a lakás, ahol én voltam, este értem oda, megyek az utcán, a falu szélén lakott az ismerősöm. Azt kérdezte a határőr, hova megyek? Mondom, ide megyek, ehhez és ehhez. Azt mondta: „Lehet, hogy nincs otthon, megint be van rúgva, de menjen csak!" Akkor már nekem osztrák papírjaim is voltak, útlevelem, angol, német, orosz és francia nyelven. De a német, az is mind a négy zónába jó volt. Felmutattam. „Mit keres itt?" Mondom: „Ez az ismerősöm, fel akarom keresni, mert valami jó ismerősöm, meg akarom nézni." Nem is foglalkoztak nagyon vele, mert tudták, hogy vándorol a nép. Akkor bementünk, otthon volt, mondom, ezért jöttem. „Jól van – azt mondta –, feküdjél le." Azt mondta: „Én átmegyek kerékpárral Szentgotthárdra, veszek neked jegyet, mert ott nem nagyon kóvályoghatsz az állomáson, mert a határőrök már keresik, akik jönnek külföldről haza, és visszatoloncolják." Mondom, azt nem szeretném. Mert ő kettős állampolgár, vagy hogy volt, mert volt neki Ausztriában földje, és átment oda dolgozni. Azt mondta: „Ide fél kilenckor jön két határőr – az messze volt, két-háromszáz méter volt a lakástól –, két határőr idejön. Mikor elérnek ehhez a macskához, akkor te itt hátul elmész – volt egy kukoricaszár –, itt lemész, és rámész a kövesútra, és szépen bemész Szentgotthárdra, és nem kell senkinek szólni, odatalálsz." Ezek elmen-

tek, kimentem, nem volt senki, szépen rámentem a kövesútra, beértem Szentgotthárdra, de hol van az állomás? Nem lehetett kérdezni, mert mindjárt feltűnő volt, hogy jött egy idegen. Adott nekem egy címet, egy hentesmesterét, hogy ha kérdezik, én annak a rokona vagyok, és nála voltam látogatóban. Nem is láttam azt az embert különben. Úgy is volt, átértem, mégis tudtam, az ember azért csak tudta, kikövette, hogy merre van az állomás. Nem volt messze. Vettem egy újságot, mert ott a határőrök már járkáltak, keresték ezeket az embereket. Egyszer csak azt mondták: „Beszállás!" Én Pestre kértem jegyet, mert akik Fehérvárig hazajöttek, azokat mind Fehérváron az állomáson lefogták, és megint visszatoloncolták. Ezt már hallottam, így Budapestre kértem jegyet. Ott volt egy nagybácsim, ahhoz mentem Pestre, erre már nem volt olyan ellenőrzés, mint Fehérváron. És sikerült. Mikor beültem a vonatba, bejöttek fiatal menyecskék, kérdezték, hova megyek, hol voltam, kinél voltam. Hát mondom, ennél. „Ismeri, igen? Hát rokon?" „Nem rokon, de jó ismerősök anyám részéről." „Ilyen messziről hova megy?" Hát mondom, Pestre. „Ilyen messziről jött?" Így kellett hazudni. De papírom nem volt nekem semmi. Végre egyszer csak megmozdult a vonat. Hála istennek elindult a vonat. Ez éppen augusztus 20-án volt, este értünk Pestre. Éhes voltam, bementem Kelenföldön egy vendéglőbe, megettem egy vacsorát, és elindultam a rokonomhoz. „Hát honnan jött, mi újság van?" Kíváncsiak voltak, azt hitték, hogy ott világvége van. Reggel felkeltem, felültem a vonatra, és eljöttem haza. Hazajöttem, bejelentkeztem a rendőrségen Magyarbólyon. Közben a feleségem hazajött, az anyja, ott volt a sógoromnál Ausztriában, velük sem jött haza, ott maradt. Azt mondták, jöjjön haza, ők is úgy szöktek el, de ő nem jött, Ausztriában maradt. És nem jött, hanem később jött, és elkapták a határon, és akkor internálták Kistarcsára. Ez volt '51-ben, akkor tudott hazajönni. És akkor '51–'52–'53-ban, míg Nagy Imre fel nem lépett, Kistarcsán volt a büntetőtáborban. Azt mondta, jó volt, mert megtanult kosarat kötni, demizsonokat kötni, nem kellett nekik dolgozni. Amikor jött Nagy Imre, akkor haza tudott jönni. Hazajöttem, otthon voltam… A feleségemék, mikor hazajöttek, már november volt. Egyszer csak – itt laktam nem messze, öreganyám itt lakott ebben a házban – reggel felkelek, kijövök az utcára. Azt mondta egy ember: „Hát te itthon vagy?" „Hát miért ne lennék itthon, hol legyek?" Azt mondta: „Éjjel itt voltak – mert sokan hazajöttek Lippóra, volt itt valami 14-15 család kitelepítve, és a legtöbb hazajött –, ezeket az éjjel összeszedték, és megint kivitték Ausztriába." „Hát én nem tudom, nálunk nem volt senki." Így megúsztam, mert a rendőrpa-

rancsnok Magyarbólyon nekem jó ismerősöm volt, és nem írt engem bele. Akkor itt megmaradtunk, a feleségem is hazajött, '51-ben összeházasodtunk. Nem volt semmink, se asztal, se ágy, se szekrény, semmi. Én itt laktam, a feleségemék… A felvidékiek, két idős ember volt, hatvanhatvanöt évesek, azok mentek be a házukba. Az marha hatalmas ház volt, legalább nyolc szoba volt, nagy istálló, nagy ház volt, gazdag parasztok voltak, akkor oda befogadtak. Megint az volt, hogy egyszer csak összejöttek… A felvidékiektől nem kellett félni, nem is bántottak minket, ki is jöttünk velünk. De mindig voltak ilyen emberek, akik piszkálták… Ezek a komcsik, akik semmirevalók voltak, azt mondták, így meg úgy. „Ti beveszitek ezeket a svábokat? Éjjel felkelnek, elvágják a nyakatokat!", meg így. Akkor el kellett menni innen is. Szerencsére kaptunk egy kis lakást, egy szoba, konyha, meg egy kis előszoba volt. Amikor megnősültem, akkor még ott laktunk. '51 őszén be kellett vonulnom munkaszolgálatosnak. Egerben voltam, meg Lillafüreden, laktanyákat építettünk. Úgy mondták, osztályidegenek vagyunk. Dolgoztunk a gazdaságban, azt mondták, menjünk haza, kaptunk behívót, holnap be kell vonulnunk. A feleségem terhes volt, kislány született. Haza akartam jönni, kiküldtek, Egerben voltam. Odamentem egy politikai tiszthez az irodájába, azt mondtam: „Született kislányom, szeretnék hazamenni meglátogatni két napra." Azt mondta: „Kár volt neki megszületni!" Mondom: „Kár volt…" Egészségesek, majd csak hazaérünk egyszer, és meglátom. Nem tudtuk, hogy hazajövünk, mert azt hittük, hogy ez internálótábor. Október 24-én született, karácsonyra hazajöhettünk, akkor láttam először a kislányom. Egészséges még mindig. Az a katonatiszt, aki már régen meghalt… Az ő fiát elütötte egy… most nem is tudom, Nyergesújfaluban építettek valamit, és rengeteg autó járt, és volt neki egy három-négy éves gyereke, és az kiszaladt a kövesútra, és egy teherautó átment rajta, és elgázolta. Mondom magamban: „Ennek is kár volt megszületni." Szóval ilyen dolgok voltak. Sokat szenvedett az ember, de én még mindig nem bántam meg, hogy hazajöttem. Vannak még kint testvéreim, úgyhogy minden évben egyszer-kétszer kimegyek, hívom őket, ők is bejönnek.

A családjából mindenkit kivittek?

Mindenkit kivittek.

A nagyszülőket is?

Nem, azok itthon maradtak. Először őket is ki akarták, de egy határőr-alezredes a nagypapámnak nagyon jó haverja volt, és mikor megtudta, hogy ki vagyunk telepítve, akkor Barcson leállította a vonatot, és oda kellett jönni két teherautónak, felrakták a cuccot, és hazahozták őket.

A faluban hogyan viselkedett a többi ember, a nem svábok, amikor kitelepítés volt?

Itt voltak már a felvidékiek, nem azok, mert azok még… Ilyen link, lumpen emberek jöttek össze, minden faluban voltak ilyen semmirevalók. Ezek földet kaptak, mert ment a Rákosi-rendszer, én is ellenség voltam sokáig. Mert én német katona is voltam, de nem önkéntesen, minket úgy soroztak be '44-ben. Mi Pécsre akartunk menni, voltunk négyen-öten, és bementünk Pécsre a laktanyába, és jelentkeztünk egy alezredesnél, hogy mi be akarunk önként vonulni a magyarokhoz, mert jönnek a németek, és nem akarunk német katonának menni. Azt mondta: „Tudjátok mit, menjetek szépen haza, egy kutyáért harcolunk, mindegy, hol vagytok, németeknél vagy magyaroknál!" Ez volt a válasz, és kénytelenek voltunk hazajönni. Mi július 28-án vonultunk be, az egyik csoport 26-án, ők Prágába mentek, mi meg itt Magyarországon lettünk kiképezve, a mi ezredünk itt volt. Amikor Pestre értünk, akkor éppen bombázták, mi Kelenföldön voltunk. Elkerültünk Berettyóújfalura. Sokan voltunk, akik Délvidékről jöttünk, ide tartozott még Baranyaváros, Kisfalu, innen is jöttek sokan. Voltak ott idősebb emberek, harminc-, meg harmincöt évesek, és bevonultak oda. Mi csak tizennyolc-tizenkilenc-húsz évesek voltunk. Tizenkilenc éves, igen, '44. júniusban vonultunk be. És ki is képeztek. Augusztusban olyan meleg volt, úgy meg voltunk izzadva, a ruhánk tiszta fehér volt. Mint a lovak, amik be vannak fogva a hámba, olyan fehérek voltunk mi is. Hazajöttünk ebédelni, a konyha legalább kétszáz méterre volt, ahol laktunk az iskolában. Padlóra leszórva szalma, ott aludtunk. Zsírosbödönben hoztuk az ételt, olyan forró volt, hogy rongyokkal fogtuk a fülét, és mire hazahoztuk, és gyorsan a csajkába beöntöttük, és akartunk enni, akkor kiabáltak, hogy sorakozó! Mi meg olyan soványak voltunk, mint a kutyák. Másfél hónapig, hat hétig, nyolc hétig voltunk ott, és utána már jöttek az oroszok, bombázták Debrecent, és mi szépen lassan elkezdtünk… Szécsény, Jászberény, Hatvan, átjöttünk egészen Budapestig. Éjfélre értünk Fehérvárra, ott voltak a nagy harcok, de nekünk nem kellett, és Szlovákiába mentünk, onnan Lengyelországba, és ott lett vége a háborúnak március 25-én. Átmentünk az Elbán, mentünk nyugat felé. Kelet-Németországban akkor már voltak amerikai katonák, ott estünk fogságba.

És akkor hazajött?

Még nem, még egy évig voltam ott, nagyon sokat lehet mesélni erről. Úgyhogy én már kitanultam a mesterséget, úgyhogy nem volt nekem

idegen ez a kitelepítés, tudtam is beszélni velük, mert én már egy évet kint töltöttem Németországban, '45. májustól egészen '46 októberéig, akkor jöttem haza.

És ott mi történt az egy év alatt?

Dolgoztunk. Olyan helyen dolgoztunk, ahol volt ennivaló. Ott is még jegyrendszer volt, az amerikaiak azt mondták, hogy Németországban húsz évig lesz jegyrendszer, hogy megtanítják a németeket, mert a háborúban rengeteg embert veszítettek, de ez nem tartott húsz évig, három évig se… Először egy nagy parasztnál voltunk, ott mindenféle iparos volt a házban, ez egy nagy náci volt, szóval a Hitlernek az embere. Akkora gazdasága volt, ott minden volt, mindenféle gép volt nála. De fiatalember nem volt a háznál, a faluban, még a gyerekeket, a tizenöt-tizenhat éves embereket is kivitték a frontra, csak idős emberek voltak otthon. De ott már voltak azok a rendsodrók, ezek gépek, amit ma géppel csinálnak, az már mind olyan volt, hogy lovas fogattal be lehetett állítani, ott már kaszáltak, már arattak, már rendsodróztak, már mindent megtaláltunk. Szénafúvó volt, mert nekünk a szénát fel kellett vinni a padlásra, villázni, ott csak be lett fúva, felnyomta a szénát. Szóval egészen más volt. Volt olyan hely, annak péküzlete volt, hentesüzlete, meg mindenféle iparos, sörgyár volt abban az udvarban. Az olyan nagy volt, innen a templomig, olyan nagy helyen volt. Marha nagy paraszt volt. Nekik nem volt családjuk, az öregasszony olyan fukar volt, ötvenliteres kondérból hoztuk nekik a tejet. Kaptunk tejet, cikóriakávét, azt kaptunk, de ötvenliteres kondért behoztak, és két nagy kosár kenyeret sütöttek, ilyen gömbölyű kenyeret, és azt kaptuk, ennivaló volt bőven. Meguntuk a parasztot, és elmentünk egy öregemberhez, egy ácsmesterhez – mert volt még egy haverom –, és ahhoz elmentünk, jelentkeztünk, hogy mi tudunk ácsmunkát csinálni. Az öregnél dolgoztunk, amikor egyszer elhatároztam, eljövök haza, és akkor októberben hazajöttünk. Az amerikai katonák kísértek a magyar határig, és itt a magyarok vettek át, és Kaposváron a tüzérlaktanyában volt egy tábor. Innen kimentem, hazatelefonáltam a bíróhoz, mert nem volt máshol telefon. Akkor szóltam, akkor jöttek. De megint olyan buták voltunk, nemhogy hazajöttünk volna hivatalosan. Utána még büntetést kaptunk, mert az éjjel megszökött valaki, voltunk negyvenen egy szobában, se ablak, semmi nem volt. És mikor megszökött, akkor minket megvertek, le kellett vetni a cipőt, és megverték a lábunkat, hogy mi tudtuk, hogy az elszökik, és nem jelentettük. Nem is ismertük egymást, egész idegen emberek voltunk. Kettő-három, akivel

együtt voltál, azt ismerted, de a többit nem ismerted. Kutya világ volt! Hát, szép volt, jó volt, fiatalok voltunk. Sok mindent lehetett tanulni, tapasztalni, és ez tette emberré az embert.

És más is katonáskodott a családjából?

Édesapám, az is, de az meg Jugoszláviában volt katona, mi tartottuk a kapcsolatot, én küldtem neki cigarettákat. Én nem dohányoztam azelőtt, ott tanultam meg cigarettázni Csehszlovákiában, mert éjjel szolgálatot tettem a telefonközpontban, és azért gyújtottam rá mindig, hogy ne aludjak el. És nekem volt egy kartonom, abban volt száz doboz cigaretta. Nekünk külön volt egy tiszti kocsink, mert én mindig csicskás voltam, oda hátra betettem egy karton cigarettát, és ott szívtam. Ott kezdtünk szívni, és egészen hatvanöt éves koromig még mindig szívtam. Akkor megfogadtam, hogy leszokom, és le is szoktam, de nagyon nehezen ment. Nehéz munka volt.

Az édesapja is a német hadseregben volt?

Igen, az. Nem messze volt. Apám beszélt perfektül szerbül, lippói, a fele falu szerb volt valamikor. Jóban is volt a szerbekkel. Azt mondták neki: „Keresztény", mert az volt a neve, Krisztián, mert ezek minden vasárnap mentek misére. Azt mondták: „Holnap ne menj a templomba, megtámadjuk, és holnap agyon fogunk lőni." Apám nem merte mondani a tiszteknek, de tényleg mentek, a kövesúton sétáltak, és egyszer csak… A régebben levágott kukoricaszárakat összerakták rakásokba, és oda bementek, négy-öt embert agyonlőttek, és eltűntek. Fogságba került, innen 6 km-re, itt volt fogságban, és nem tudott hazajönni. Akkor valahogy mégis valamilyen papírral hazahozták őket.

És arra emlékszik, hogy a háború után hogyan szervezték újjá az életet itt Lippón?

Amikor én hazajöttem '48-ban, akkor elmentem dolgozni az állami gazdaságba, akkor még nem állami gazdaság volt, hanem egy mohácsi zsidó bérelte ezt a majort, az Anna-majort. Ő volt a gazda, voltak lovai, meg földje, traktorokkal szántott, ide jártunk dolgozni, de nem volt semmi. Már az sem ment, nem volt semmi, csak egypár lova volt. '49-ben kezdett az állami gazdaság, az a zsidó disszidált, itt hagyta az egészet. Mert '49 óta az állami gazdaságban dolgoztam egészen '85-ig, harmincöt évet dolgoztam itt egy helyen, úgyhogy nem is volt más munkahelyem.

Volt, akit elvittek Oroszországba malenkij robotra innen Lippóról?

Voltak sokan. Az volt a nagy szerencse – a feleségem is sváb lány volt –, hogy már egy részét elvitték, jöttek, és utána megint akartak még többet elvinni, és itt volt egy szerb pap, aki beszélt oroszul, és

az ment Magyarbólyra, ott volt a parancsnokság, és azt mondta, hogy itt egy bűnös ember nincs, innen nem lehet elvinni senkit már. És utána már senkit nem vihettek el ebből a faluból. Így megmenekült ez a későbbi generáció, mint a feleségem is, ezek voltak akkor húszévesek.

Hát, és akkor állami gazdaság lett, mentünk oda dolgozni. Dolgoztunk reggel korántól estig, nem volt főtt étel, szalonnát ettünk, meg kenyeret, meg meleg vizet ittunk, kenyér sem volt. Osztályidegenek voltunk, mert a feleségem kulák volt, én meg osztályidegen. Mikor elmentem a boltba, azt mondták, nem kapok kenyeret, nincs kenyér, nem kapok kenyeret, nem vagyok felírva. Nem kaptunk mindennap kenyeret. Nem járt kenyér, nem járt. Levágtunk disznót, mert nagy nehezen hizlaltunk két disznót, levágtuk őket, le kellett adni, nem tudom, nem voltak kétmázsásak, egymázsásak. Le kellett adni huszonöt kiló zsírt, de nem volt, csak huszonnégy kiló. Akkor öreganyámtól kértem egy kilót, hogy le tudjam adni. Lehet, hogy megvolt, csak ott is becsaptak mindig. Négy forintot kaptam egy kiló zsírért. Elmentem a szomszéd faluba, Márokra, ott meg tíz forintot kellett adnom egy kiló zsírért. Onnan kellett zsírt venni, nem volt zsíros kenyér meg… Akkor haladtunk. '53-ban, itt volt a Herendi igazgató, ez egy jó, belevaló ember volt, és mondom, hogy nem tudunk aratni, nincs kenyér. „Mi az, hogy nincs kenyér?" „Hát nem kapunk kenyeret." „Na – azt mondta –, ide figyeljetek, holnap hoztok zsákot, a magtárba odaadjátok!" És az küldött át egy kocsit a malomba, és hoztak lisztet haza nekünk. Ki kellett fizetni, de megkaptuk a lisztet. Kutya világ volt! Hát szép volt, na! Elmentünk reggel négy órakor kaszálni – abban az időben, '50-es években még –, és este jöttünk haza a sötétben. Nem is szerettünk hazajönni, mert akkor – abban a kis utcában laktunk – ott állt a rendőr. Azt mondta: „Nézd, a kulákot, a fákon vannak a hernyók, nevelik őket, hogy megegyék a dolgozóknak a gyümölcsét!" Azt sem tudtam, hogy milyen hernyó ez, akkor jött be az amerikai szövőlepke, mert nekünk is volt gyümölcsös az udvarban. Az én apám soha a gyümölcsöst nem permetezte, hátul szőlő volt, meg gyümölcsös, harminc-negyven gyümölcsfa, ott minden volt: körte, alma, szilva, ringló, fehér cseresznye meg fekete cseresznye. Soha nem permetezték ezek itt a gyümölcsfát. Mi azt sem tudtuk, milyen vegyszer kell. Kerestem tizennyolc forintot egy nap, és megbüntetett száz forintra, hogy hernyók voltak a fán. Akkor az egész heti pénzt, amit kerestem, fel kellett adnom. De már nem izgat, azért csak kibírtuk.

A háború előtti időkben milyen volt az emberek között a viszony? Mondta, hogy laktak szerbek, svábok, magyarok, hogyan éltek?

Magyar két család és egy zsidó család volt. A többi, az szerb volt, huszonöt család szerb volt, a többi mind sváb volt. Megvoltak, itt nem volt veszekedés, itt nem szidták egymást. Hogy mondjam, hát ilyen volt, hogy a testvérek – ma is van –, hogy két testvér, vagy apa meg a gyerek összeveszik, és nem beszélnek egymással. Ez akkoriban is volt, úgyhogy ez nem volt újdonság. De úgy, hogy egymást szidtuk… Mi elmentünk a szerb búcsúkra, olyan búcsúk voltak, azok nagyon szerettek mulatni, a szerb az egy nagyon mulatós ember. A svábok inkább összekotorták a pénzt, tartogatták. Jó, voltak gazdag szerbek is.

Mi volt a véleményük egymásról?

Semmi, hát megértettük egymást, itt nem volt ellenség, mikor én még legénykedtem, mikor hazajöttem, nekem is volt… Itt volt három szomszéd, mind a hárman szerbek voltak. Mi úgy voltunk, mint a testvérek.

Milyen nyelven beszéltek egymással, magyarul?

A szerbek beszéltek magyarul, németül és szerbül. Mi általában csak németül és magyarul.

Egymással milyen nyelven beszéltek?

Németül.

A szerbekkel is?

Azok is mind tudtak németül. Az én nagymamám csak szerbül meg németül tudott. Magyarul azt sem tudta, hogy „jó napot". A szerb gyerekek külön iskolába jártak, külön papjuk volt. A háború után minden megszűnt, akkor már egy iskolába jártak a szerb gyerekek is.

Német iskolába járt, németül tanultak az iskolában a háború előtt?

A háború előtt én még két évig csak németül tanultam. A legtöbb könyvünk németül volt. A számtan, a hittan, az olvasás, meg is vannak még a régi könyvek. Volt magyaróra is, de a legtöbb németül. Mikor én már jártam iskolába, a tanító már hatvanéves volt. És akkor új tanító jött ide, mikor harmadikos voltam, az is sváb volt, de akkor magyarul kellett beszélni. Aki németül beszélt, annak fel kellett tartani a kezét. És akkor tanultunk mi meg magyarul. Addig nem is tudtunk. A szomszéd faluban, Bezedeken, mi már legények voltunk, azok még akkor sem tudtak magyarul beszélni. Mert ott a régi tanító sokáig volt, és ők csak svábul tanultak. Nem az az érdekes, hogy ki milyen vallású… A családban csak németül beszéltünk, még most is. A lányom is csak németül, amikor iskolába járt, akkor tanult meg magyarul, mert az én anyósom kilencvenhárom éves volt, és csak németül beszéltünk a családban. Még régente

is, csak németül, magyarul nagyon ritkán. Voltak segédek nálunk, apámnál, asztalossegédek, magyarok. De a legtöbb, az is nyögte a németet. Na, azokkal néha magyarul beszélt apám.

Arra emlékszik, hogy milyen ünnepeket tartottak akkoriban, ami kifejezetten sváb ünnep volt? A háború előtt.

Minden ünnepet, ami katolikus ünnep volt, mert itt azt hiszem, csak egy református család lakott, csak katolikusok voltak, meg szerbek, ortodoxok. Ami ki volt írva katolikus ünnep, akkor volt március 15., október 6., ezek az ünnepek, akkor december 6., Horthy Miklós ünnepe, akkor ilyen ünnepek voltak, az aradi vértanúk voltak október 6-án. Mindig itt a templom mellett, itt van a szobor, itt kellett szavalnia valakinek a *Talpra magyar*t. És leventék voltak, akik felvonultak mindig. Hát szép volt.

Tud olyan történeteket, hogy a családja, a németek hogy kerültek Lippóra?

Ezek Fuldából származtak, amikor volt itt a hadjárat, az 1700-as, a törökök, akkor települtek ide. A mi családunk Fuldából – nem tudom, tudja-e, hogy hol van –, a keletnémet és a nyugatnémet határ körül. Én voltam ott Fuldában, az egy üdülőhely, jó levegő van, mondjuk itt Magyarországon… Gyönyörű hely ez a Fulda, én voltam ott. Én majdnem egész Németországot végigjártam, mindenfelé voltam.

Még egyszer szeretnék visszatérni arra, hogy Ön a sógorával próbált meg visszaszökni, és aztán a végén csak Ön jött vissza. A testvérei, szülei is kint maradtak?

Kint maradtak.

Ők nem is jöttek vissza?

Nem. Édesapám itt volt ’82-ben, nyolcvankét éves volt akkor, itt volt szabadságon utoljára. Amikor építkeztem, apám asztalos volt, ő megcsinált itt nekem ablakot, ajtókat, mind ő csinálta, ez ’68-ban, ’69-ben volt, akkor kezdtünk építkezni. Akkor minden évben bejött, de akkor még olyan követelmények voltak, hogy minden tíz-tizenkét nap vagy tizennégy nap be kellett jelentkezni Pécsre, és úgy maradhatott vissza. Mikor a Felvidéken az a megmozdulás volt, mint nálunk az ’56, ott is volt Cseszkóban, akkor az apámnak el kellett mennie haza. Jött egy papír Pécsről, azonnal össze kellett csomagolnia, és el kellett mennie haza, mert külföldi állampolgár volt. Sok bajunk volt ezekkel is, annyi zsiványságot, amit ezek csináltak… Ilyen volt, ez volt a rendszer. Minden rendszernek megvannak az áldozatai. De ’56-ban nem bántottunk senkit, nekem mindegy, hogy kommunista volt, vagy nem volt kommunista, elvettek mindent, hát… Megcsináltam a magam dolgát,

és ahogy esett, úgy puffant. Szóval nem voltunk mi annyira egymás ellen. Inkább a többiek voltak… Ilyen beszármazott idegenek. Azok szerettek így nyalakodni, hogy az embert bezárassák. Sok mindent kibírtunk, sokat, szenvedtem sokat, tanultam. Meg is vagyunk, eddig megtartott az Isten, úgyhogy nyolcvanéves elmúltam. Igen. Édesapám '82-ben ide jött szabadságra, haza akart menni, mert lejárt az útlevele. Mondom neki, most elmegyek, meghosszabbítom, és akkor maradhat még. Elmentem Pécsre, a feleségem elment a lányomhoz Mohácsra, anyósomék ketten voltak itthon, hazajöttem ebéd után. Mondom: „Itt van az útlevél, most maradhat, ameddig akar, négy hónapig." „Na jól van – azt mondta –, nem érzem jól magam." „Akkor feküdjön le, van ennivaló a hűtőben." Szállítottuk a búzát, akkor fejeztük be az aratást. Jön egy sofőr, azt mondta: „Józsi bácsi, menjen haza, rosszul van az édesapja!" Mondom: „Rosszul nem lehetett, csak meghalhatott." Mert úgy beszéltem vele, mint most, egy órakor, és három órakor már jöttek szólni nekem. Itt is lett eltemetve. Mert ő állítólag azt mondta a feleségemnek – én dolgozni voltam –, mindig azt mondta: ő itt akar meghalni Magyarországon, ha itt meghal, nehogy kivigyék őt Németországba, itt akar ő pihenni Magyarországon. Úgy határozott a család, hogy itt temetjük el, itt van Bezedeken a temetőben.

Nagyon szépen köszönöm, hogy elmondta a történetet.

Még elmondanám, hogy az az ávós parancsnok az asztalnál Győrben, aki azt mondta, hogy „ti nem vagytok idevalók", az '53-ban ide lejött Károly-majorba. Kislippón lett főagronómus vagy agronómus. Volt egy barátunk, mert mint napszámos dolgoztam a gazdaságban, akkor még nem voltam semmiféle vezető ember, és akkor azt mondtam neki: „Mikor megláttam ezt az embert, mindjárt felvillant, hogy ezt valahol már láttam." És addig gondolkodtam, ott láttam Győrben. Mondom a barátomnak, hogy kérdezze meg, hogy nem Győrből jöttek-e. Mert az is olyan vezető ember volt akkor már, '53-ban, aztán meghalt abban az évben. Kérdezte: miért? Mondom, én ezt láttam Győrben, és akkor mondom neki, úgy gondolom, ez volt az. Mondta neki: „Ide figyelj, te nem Győrből jöttél?" Azt mondta: „Igen." Azt mondja: „Itt van egy ember, aki téged ismer, és Győrben látott, és azt mondja, hogy te voltál ott az ávós parancsnok." „Ki ez az ember, ki ez az ember?" Nem mondta meg, csak azt mondta, hogy van valaki. „Nincs itt, csak itt valaki mondta, hogy így meg úgy." Nem akarta megmondani, és akkor eltűnt innen, nem volt sokáig. Ez volt a Hűvös Sándor. Szerettem volna mondani neki, csak akkor nem lehetett.

3.16. „TŰNJETEK EL, VAGY ODA, VAGY IDE!”[271]

V. A.-t 1947 szeptemberében Baranya megyéből telepítették ki egy Drezda melletti településre. Három hónap múlva falubeliekkel szökött vissza. Szülei, nagyszülei 1948 telén követték.

1946. november 25-én történt. Negyvennégy családot, 125 személyt vittek ki. Ők az amerikai zónába kerültek, nyugatra. 1947. szeptember 3-án 86 családból 330 személy ment el a községből. Szeptember 3-án – szerdai nap volt – reggel négy óra körül kopogtak: „Nyissanak ki, pakoljanak ki, itt az autó!” Előtte való nap hallottuk, hogy valami készül, nagyjából összepakoltunk, hat óra körül lezártak, már nem mehettünk be. Túl sok mindent nem volt szabad vinni, élelmiszert, egy zsák lisztet, meg zsírt, füstölt árut. Két óra alatt, hogy mit tudtunk pakolni, én magam sem emlékszem… Délután kettőkor jöttek kocsival, akkor vittek el Mohácsra. Addig ott álltunk az udvarban, le volt zárva a ház, már nem mehettünk sehová. Délután kettőkor, fél háromkor leértünk, ebéd után jöttek vissza a főnökök, volt, aki be volt rúgva, volt, aki… Nagyon sok lisztet, zsírt elcafráltak, minden ott maradt. Mohácsról csak pénteken estefelé, délután öt óra felé indult el a szerelvény. Nem akartak minket elengedni, mert itt valami nagy baj volt, úgyhogy… Elvittek bennünket Sásdig. Ott nyolc vagy tíz napig álltunk. Hogy ott mi történt… A kis élelem, amit vihettünk, az jóformán elfogyott. Mehettünk a boltba, akinek még volt pénze, mert a pénzt is elvették az illetőtől. Nagy nehezen elindultak velünk. Marhavagonokban voltunk, három-négy család volt egy vagonban. A mienkben négy család volt. Legtöbbször éjjel mentünk, mert nappal foglalt volt a vasútvonal. Szeptember 10–12. körül értünk ki az NDK-ba. Prossen volt az első láger. A határtól 8-10 km-re leraktak minket. Sokan voltunk, ott is úgy nyolc napig voltunk. Utána a javát elvitték Zwickauba, bányába. Mi 11 km-re voltunk a határtól. Szüleimmel, nagyszülőkkel oda tettek bennünket. Bérlakásokat adtak, kaptunk egy szobát, konyhát. Személyenként háromszáz márkát adtak, de keleti márkát, nem nyugatit. Elhelyezkedtünk, mentünk dolgozni, akik idősebbek voltak, már nem tudtak elmenni. Az öcsémmel egy kőművesbrigádban dolgoztunk Drezdában. Ez 30 km-re volt tőlünk. 25-30 km-re. Amikor odaértünk, nem akartuk elhinni, hogy ez létezik, pedig az egész város le volt bombázva, ’44-ben lebombázták a háború

[271] 1925. F. 35.

vége felé már, úgyhogy ott ép ház nem volt. Mindenhol az országutak bitumenből voltak, égett minden, sok ember belesüllyedt a bitumenba, mert az föllángolt, és ott maradtak. Én három hónapig voltam kint, akkor próbáltam visszaszökni. Decemberben indultunk, voltunk hárman-négyen falubeliek, mentünk. A határhoz értünk, ott elkaptak minket, és visszazavartak. Két hétre rá megint megpróbáltuk. Akkor sikerült átjutnunk az amerikaiakhoz, az amerikai zónába. Ott voltak ismerősök, akiket már előző évben odatelepítettek, náluk voltunk két-három napig, aztán továbbmentünk. Mikor átértünk az osztrák határon, ott voltak az oroszok, azok megint elfogtak. Nem vittek vissza, hanem elvittek Ausztriába, egy börtönbe, egy fogházba. Na de ez pont karácsony előtt volt. Ott töltöttük a karácsonyt, három-négy napot. Aztán újból elengedtek minket. Ausztriában akkor volt a pénzváltás, az öreg schillinget cserélték le, nekünk meg csak az volt. Karácsonyra lejárt az ideje, januárban már az új pénz volt érvényes. A fogságban, illetve bent nem szerették ezt, úgyhogy fillérünk nem maradt, semmi. Gyalog mentünk, meg aztán fölvettek néha. Elértünk a magyar határhoz, ott éjjel kellett átmenni. A határőrök vittek át, volt, aki azt mondta: „Én is baranyai vagyok, menjenek, nem találkoztam magukkal." De nem tudom, ki volt az illető, csak azt mondta, hogy lánycsóki. Mentünk tovább. És utána felszálltunk a vonatra, eljöttünk Pécsig. Pécsen elkaptak minket, bezártak két hétig. Elvittek föl Pestre a toloncházba, ami jelenleg az Andrássy út 65., oda vittek. Ott voltunk körülbelül három hétig. Aztán mikor annyian összegyűltünk, akkor visszatoloncoltak bennünket Ausztriába. Egy vasúti kocsira valóan voltunk. Nyolcvan vagy száz embert vittek ki megint Hegyeshalomra. Megálltak velünk, kitettek, volt egy öreg tiszt az őrségen, azt mondta: „Emberek, túl van Ausztria, itt van Magyarország, öt percen belül nem akarok látni senkit! Tűnjenek el, vagy oda, vagy ide!" Akkor megint visszamentünk. A határ szélén volt Csemeszpuszta, egy uradalom, bementünk egy istállóba. Aztán jöttek a katonák megint ellenőrizni, a szalma alá bújtunk, megúsztuk. Másnap elindultunk Mosonszentpéter felé a földúton, országúton nem mertünk menni, sáros volt, ugye, december–januárban. Beértünk… rettenetesen nézhettünk ki… Beszélgettünk egy házban, éppen tisztaváltás volt. Megvendégeltek bennünket, ők hoztak jegyet részünkre, hogy mehessünk Pécs felé. Este beszálltunk, két napra rá visszaérkeztünk. A rokonoknál bujkáltunk így eleinte… Aztán volt, amikor azt mondták, vigyázzunk, mert összeszedik megint a visszagyütteket, a visszaszivárgott svábokat. A szüleim és nagyszüleim kint maradtak, azok kint voltak még. Egy év múlva jöttek csak

haza. Először Töttösön voltunk, aztán Libodára mentünk, majd Harasztiba, s úgy vissza Nyárádra. Már '49-ben, '48–'49-ben. Úgyhogy siralmas volt a helyzet.

Kikkel mentek ki, a családot vitték ki?

Szülők, nagyszülők, az öcsém és én.

Németországban Önök egy helyre kerültek, vagy több családhoz?

Egy helyre kerültünk.

A nagyszülőkkel együtt?

Igen. Ott kint, akik szívósabbak voltak, meg fiatalabbak, azokat elvitték a bányába. Zwickauba, Auenba. Mi itt lent maradtunk, s még nyolctíz család Nyárádról. A többséget elvitték föl a bányába. Ott is jegyre kaptuk a kenyeret meg mindent… A németek örültek, mikor elmentünk haza, mert kevés volt a kenyér.

Hogyan fogadták Önöket? Milyen volt a viszony a németekkel?

Hogy is mondjam? Volt, aki azt mondta, hogy mi bűnösök vagyunk. Volt, aki azt mondta, hogy a nagyhatalmak, azok intézték, mivel a németek elveszítették a háborút. Mikor kiértünk a lágerbe, ott is plakátok voltak kitéve, az egyiken az volt, hogy SET. Nem tudtuk, mit jelent. A német szocialista Einheitspartei Deutschland. Gondolom ott is van, aki nem volt tagja neki.

És mit tapasztaltak, mikor visszaérkeztek? Hogyan fogadták Önöket a falubeliek?

Töttösre mentünk, majd Libodába. Onnét meg vissza Harasztiba. Egyházasharaszti. Siklós alatt van. Ott egy évig voltunk. '49-ben jöttünk át Nyárádra. Megadták a rendőrségen, hogy aki visszaszökött, ezután már nem zaklatják, hanem mint magyar állampolgár voltunk már nyilvántartva. De utána is… nagyon piszkáltak bennünket. Előbb kuláklistára kerültünk. Mint a templom egere, olyan szegények voltunk. Azelőtt volt egy kis birtokunk, harminc katasztrális hold föld. Ezért aztán kuláklistára kerültünk.

Kitől kaptak segítséget?

Közeli rokonok nem voltak, de azért sok jó ember volt Nyárádon, aki befogadott bennünket és mellénk állt, mikor visszajöttünk. Sok jó ember volt.

Először azért nem jöttek Nyárádra, mert féltek visszajönni, vagy hallották, hogy nem szabad?

Először nem mertünk jönni, mert hát… '48-ban még kicsit reszkíros volt, mindig kerestek… '49-ben, '50-ben, akkor már nem.

Meddig tartott az út hazafelé?

Nálam sokáig. Vagy másfél hónapig tartott. Mert be voltunk zárva toloncba, ide-oda, s a visszatoloncolás. Sokáig tartott. December elején indultam, és január vége felé értem haza. Addig fogdában, meg toloncházban meg… És Ausztriában, ott is az oroszok voltak, ott nem mertünk maradni, mert kint is úgy volt, hogy haza akartunk menni. Pár család kint maradt Ausztriában, ott építkeztek, ők is a második alkalommal kerültek ki. Az első, a '46-os kitelepítés kiment Németországba, nem maradt Ausztriában senki. De a '47-esben, akik már innét megszöktek, és átmentek Ausztriába, ott egy három-négy család, kint is maradtak. Mikor minket elvittek – '51-ben – munkaszolgálatra, akkor akik sorosak lettek volna bevonulni, azok két évig voltak ott, minket meg egy fél évre vittek el, s eresztettek haza. Velünk volt egy ember, ő is soros volt, mikor mi leszereltünk, elment haza szabadságra, aztán átlépett a határon Jugóba. A szüleit meg elvitték a Hortobágyra. Ez '52-ben volt. Nem látta többet őket.

Kivel jött haza?

Én egyedül jöttem. A szüleim egy szintén nyárádival, akikkel együtt voltunk. A szüleim, nagyszüleim, az öcsém, és ott volt egy család, a férfi, a nő és egy gyerek. Kint született. Ők jöttek együtt.

És hogyhogy nekivágott egyedül az útnak? Vagy csatlakozott valakihez, falubeliekhez?

Egy szomszéd falubeli volt, s volt még egy baranyai gyerek, úgyhogy hárman-négyen jöttünk. Az NSZK-ban csatlakozott hozzánk még két személy, akik ki voltak már '46-ban telepítve, egy nő meg egy férfi. Pesten valahogy elkerültük egymást, és hát… Nem volt mindegy, hogy hogy térünk vissza. Először féltünk, hogy újból, megint. Később aztán már többen voltunk, többen jöttek megnézni, mi van itt. A végén, akik az NDK-ba kerültek, jóformán mind visszajöttek.

Mesélne a családjáról, a háború előtt hogyan éltek, milyen nyelvet beszéltek?

Hát svábul. De a szüleim tudtak magyarul. A nagypapám is tudott, a nagymama keveset. Ez valamikor úgy volt, hogy innen Nagyharsányba jártak magyarul tanulni, a harsányiak pedig jöttek ide át, németül tanulni. Mikor még a nagypapám iskoláskorú volt, vagy már kijárta az iskolát. Édesapám Pécsett járt gimnáziumba hat évig. Volt még egy nővére, aki tizenkét éves korában meghalt, és akkor neki abba kellett hagynia a tanulást, és visszajött a családhoz.

Volt valamilyen egyesület a faluban?

Tűzoltó-egyesület s önképzőkör. A második háború előtt, a '30-as években a '40-es évekig. Volt egy római katolikus olvasókör, ifjúsági egylet. Mondom, Nyárád színtiszta katolikus község volt.

Volt valamilyen jellegzetes ünnep vagy sváb néphagyomány, amit itt megtartottak a faluban vagy akár a családban?

A községnek tizennégy fogadott ünnepe volt. Az első január 20-án volt, Fábián és Sebestyén. A második február 14., Szent Pál-ünnep. A harmadik Szent József márciusban, akkor volt húsvét és pünkösd másnapja, és májusban Flórián, szentségimádás volt egész nap, május 4-én, júliusban Szent Antal, július 2-án sarlós Boldogasszony, akkor a kápolnában volt mise, és október 20-án, Vendel napján, akkor ott lent volt mise a kápolnában. Augusztusban Szent Rókus, akkor szedte be a plébános meg a tanító a bért, mert azelőtt búzát kaptak, megvolt a mennyiség, azok akkor szedték be. Szeptemberben Szent Mihály, októberben Szent Vendel, novemberben… Novemberben nem tudom már. Decemberben a karácsony harmadnapja, ezek mindig meg lettek tartva, a nép nem ment ki, mise előtt dolgozni, mert reggel hétkor volt a mise, csak utána mentek ki. Május 1-jén májusfát állítottak az iskolában, az olvasókörben, a plébánián, a bírónak, őszi búcsúkor volt a búcsúfaállítás, most is, minden második évben megrendezik. Őszi búcsú, Márton-napi búcsú. Azelőtt úgy volt, hogy szombaton készítették a búcsúfát, utána volt a tánc. Vasárnap volt tánc, hétfőn és kedden, harmadnap este még volt.

A svábok között volt valami ellentét a háború előtt?

Nem. Nyárád olyan község volt, hogy csak egypár család volt ebben a német izében…

A Volksbundban?

Igen.

Nem volt velük ellentét vagy valami konfliktus?

Nem.

Sorozás volt a településen?

Hát itt… Németek részéről? Mi ’44-ben önként mentünk a magyar hadseregbe. Harmincan voltunk Nyárádról. Németek is vittek el egypárat, úgyhogy…

Sok családot kitelepítettek Németországba?

’46-ban 47 család, 125 személy, ’47-ben 86 család, 330 személy.

A kitelepítést megelőzően vittek valakit kényszermunkára, malenkij robotra?

’44-ben, decemberben vitték Oroszországba ezeket a… Itt Nyárádon is volt. Én is köztük voltam. Többen visszaszöktünk még Bajáról. December 31-én, szilveszter napján Mohácson kellett jelentkezni, a férfiaknak és a nőknek tizennyolctól ötvenig. Szilveszterkor lementünk Mohácsra. Azzal vittek, hogy két hétre el kell menni kukoricát szedni. Át a szigetbe valahová. Két hétre megyünk. Átmentünk Mohácsra,

onnét Bajára. De aznap szilveszterkor csak Bárig értünk. Ott aludtunk. Újévkor elindultunk, elkerültünk Alsónyékig. Másnap értünk Bajára. A hídnál már nem volt visszakozz. Láttam, hogy mi van ott. Átmentünk, átkísértek bennünket, ott tudtuk meg, mi van. Nem tudom, hány személy volt. Egy hétig ott voltunk, s úgy volt, hogy hamarosan visznek bennünket. Közben sikerült megszöknünk onnét, a Duna másik oldalán, a sziget oldalán mentünk le egészen Szeremléig. Ott csónakkal keltünk át, de volt, aki a jégtorlaszok miatt nem mert beszállni a csónakba. Így úsztuk meg, mert aki nem szökött meg, azt elvitték. Az asszonyok Alsónyékről visszamentek, nem jöttek velünk. Volt egy idősebb férfi, azt mondta nekik, hogy menjenek vissza, már látták, hogy mi van itt. Átmentünk, nekünk sikerült megszökni… Húszat elvittek, nyárádiakat. Ott is maradt nyolc vagy tíz ember közülük. Aki nem szökött meg, az ráfizetett, aki megszökött, az valahogy túlélte.

3.17. A VISSZASZERZETT BÚTOROK[272]

H. I.-nét 1947-ben Baranya megyéből szüleivel és nagyanyjával telepítették ki egy Lipcse melletti faluba. Édesapja először egyedül hazaszökött, hogy tájékozódjon a magyarországi viszonyokról. Családját 1948 tavaszán hozta haza.

'40-ben volt egy összeírás, a faluban megkérdeztek minden egyes családot, mert egy házban három család is lakott, hogy ki minek vallja magát. Volt olyan, aki német nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallotta magát, ezeket '46-ban kitelepítették. És volt olyan, aki magyar nemzetiségűnek és német anyanyelvűnek vallotta magát, azokat '47-ben telepítették ki. És akik otthon maradtak, azok mind át lettek telepítve. Mindenki a házából ki lett rakva. '47-ben mi is ki lettünk telepítve. Reggel fél négykor jött a rendőr, és azt mondta: „Amit két óra alatt tudsz pakolni, az a tied, a többi marad." Mit tud pakolni az ember, ha meg van ijedve? Ruhát, egy kis élelmet, ezt-azt. Elvittek bennünket teherautóval Mohácsra, a vasútállomásra, ott álltak a marhavagonok, oda lettünk bevagonírozva, berakva. De aki egy kicsit többet vitt, még elkobozták a dolgaikat. Úgy volt, hogy akik negyenhatban lettek kitelepítve, ezek mentek nyugatra, Németország már ketté volt osztva orosz és amerikai zónára. '47-ben, mikor mi lettünk kitelepítve, nem kellettünk senkinek,

[272] 1938. N. 40.

se Nyugatnak, se Keletnek. Három hétig álltunk a marhavagonokban Sásdon. Három hétig! És attól féltünk, hogy az Urál alá visznek. Mert Hitlernek az elve az volt, hogy egy nemzet legyen, és akkor a magyarokat oda vissza akarta vinni, ahonnan jöttek. Mi attól féltünk, hogy ez fordítva lesz, hogy bennünket visznek oda, mivel se Nyugatnak, se Keletnek nem kellettünk. Aztán Szlovákián át, mikor mentünk, akkor a vagonokat lezárták, mert köpdöstek utánunk, pedig mi nem csináltunk semmi rosszat, semmit az égvilágon.

Kik köpdöstek?

A szlovákok. Nem a magyarok, az ottani szlovákok. Lágerbe kerültünk Hofnál, ott a német határnál. Ez a cseh és német határ, a túlsó felén az Elba meg Drezda. Ott a határon voltunk lágerben, egy hétig vagy két hétig, aztán szét lettünk osztva. Keletre kerültünk. Mi Leipzigtől, Lipcsétől 10 km-re voltunk, egy parasztcsaládhoz kerültünk. Apám ács volt, és mivel ott minden le volt bombázva, kellett a szakember. Odakerültünk, '47. szeptember 3-án kellett innen elmenni, és december, karácsony előtt az apám fogta magát és visszajött, megnézte, mi van Magyarországon. Akkor olyan nagy felfordulás volt, de ő öt határon legálisan jött vissza, és a földjeinket kishaszonbérbe vette. A tulajdonjog már nem a miénk volt. Mikor ez megtörtént, akkor újból kijött Németországba, és hazahozta a családot. Nem volt gyerekjáték. Én tízévesen gyalogoltam haza Lipcséből, mert alig jártak vonatok, alig volt közlekedés, de mindenhol jó emberek voltak Ausztriában, fogadtak, adtak kenyeret, meg a Vöröskereszt is adott kenyeret meg teát. '48. március 15-én, mikor volt a százéves évforduló, a szabadságharcnak a százéves évfordulója, éjfélkor ott ültünk Hegyeshalomnál a vasút mellett, és ott vacsoráztunk – úgy emlékszem –, három nagy bombaluk volt, öreganyám beteg volt, leszedték a mellét, rákos volt, és akkor azt mondta az apám: „Vigyázzatok, hova léptek – sötét volt –, nehogy egy bombatölcsérbe, egy lukba beleessetek!" Úgy mulattak a magyarok, nagyon mulattak. Senki nem törődött vele, hogy mi hova megyünk. Aztán hazajöttünk, de hát nem volt maradásunk, nem volt hova. A szabad ég volt akkor a hazánk, semmink nem volt, se ágy, se kés, se villa, se tányér, se semmi. A nagyszülőkhöz kerültünk, azok is betegek voltak, öregek voltak. A szüleim nappal napszámba mentek, de éjjel keresték őket. Másfél évig, másfél évig! '49. október 26-án mondta ki Rákosi, hogy aki most Magyarországon él, az magyar állampolgár. De ennek ellenére sem volt semmi jogunk, semmi szavunk. Mi otthon mindig németül beszéltünk – kint Németországban se jártam

pár hónapig iskolába –, itt, ha németül beszéltem egy szót, akkor büntetést kellett írni. „Németet nem beszélünk." Az első alkalommal ötvenszer, a második száz, a harmadik alkalommal négyszázszor le kellett írni, ha csak egy szót kiejtettem németül. „Németül nem beszélünk." Ez nyomot hagyott az emberben. Most nincsenek, akik beszéljék a nyelvet, de szerencsére az unokáink még most is beszélnek németül. Ők még tudnak perfektül németül, ja.

Hát akkor jöttek Fölvidékről a magyarok. Ezek sok mindent hozhattak. A bútoraikat, az állataikat, sőt volt, aki a trágyát is hozta. Itt megkaptak mindent, a sváb házak tele voltak bútorral, rengeteg érték volt egy ilyen paraszthházban. Ló, minden itt maradt, minden, minden. Akkor már volt újbor a pincében, és csépelve volt a rengeteg takarmány, búza, árpa, zab, minden itt maradt, mindent el kellett hagynunk. És mi történt még, mikor visszajöttünk? Anyám visszavásárolta, mert egy helyre cipelték a bútorokat, egy parasztudvarba, és anyám visszavásárolta. Fölismerte és visszavásárolta. Nem volt maradásunk, örökké kerestek, örökké zavartak. Nappal napszámba mentek, éjjel a pelyvásfészerben aludtak. Nekem egy faládán kellett aludni, nem volt szabad ágyban aludni, mert jönnek és keresnek. Azt mondta az öregapám: „Ne köhögj, ne pisszegj, nehogy hallják!", mert ezek kutattak, és a gyereket keresték. Mert ha a gyerek megvolt, akkor a szülő feladta magát. Aztán öreg rongyokkal be lettem takarva, és szerencsére volt egy nagyon mérges kutyájuk, és ez mindig jelezte, mikor jöttek. Majdnem minden éjjel, minden éjjel jöttek. Vagy rendőrök, vagy telepesek, mert ezek oly csúnya munkát végeztek, mindig keresték az embert, és toloncolni akartak bennünket kifelé. Amikor ki lettünk telepítve, 85 ház lett keletre kitelepítve, de ez nem jelenti azt, hogy csak 85 család, mert egy házban három család is lakott. Ezek mind visszajöttek. És mind napszámba mentek az uradalomhoz, mindenki visszavette a házát, a napszámos pénzéből visszavette a saját házát. Az édesanyámnak ezerkétszáz forint nyugdíja volt, összespórolta és visszavette a saját szőlőnket. Ezerkétszáz forintból. Ilyen volt a mi sorsunk. Ezt elmondani nem lehet, hogy mit műveltek velünk, és mit csináltak, ezt nem lehet elmondani. Nyárádról nagyon sokan internálva is voltak. Nyolcvanöt ház, és mind visszajött! És szóba nem kerültünk eddig! Mindig azt mondtam, hallgatom mindig a *Vasárnapi Újság*ot, mindenkit említenek csak minket nem, akik visszajöttek. Anyám mindig azt mondta, hogy Németben kint nagyon rossz volt a háború után, minden le volt bombázva földig. Kaptunk húsz deka húst hetente vagy havonta, de

nem húst adtak, hanem halbelet. A kenyér fűrészporral volt megszórva, olyan fekete volt, hogy szét ne essen, a fűrészpor fogta össze a tésztát. Mi egy parasztcsaládhoz kerültünk, anyám ott segített, akkor adtak egy kis krumplit. Nem lehet elmondani, hogy mit szenvedtünk. Először a háború, jöttek a németek, itt voltak. Azok elvitték a jószágot. És akkor jöttek az oroszok, azok elvitték a lovakat, hát akkor egy parasztnak annyi. '47, akkor jött a kitelepítés, akkor teljes vagyonkobzás volt. Visszajöttünk, újból kezdtük. Újból vettünk lovakat, és újból kezdtük. '61-ben meg a tsz-be hajtottak be bennünket. Akkor megint elmentek a lovak is, a kocsi is, szerszám, megint minden. Tehát háromszor lettünk megkopasztva, háromszor! De annak ellenére nagyon sokat dolgoztunk, nagyon sokat. Nem csak nyolc órát, tizenhatot, húszat, keveset aludtunk, és sikerült megint valamit helyrehozni. De meggörbültünk, kiöregedtünk, és teljesen odavagyok most ízületileg meg testileg. Borzasztó dolog volt ez. Ha valaki el tudja képzelni, hogy a svábok itt voltak, a fölvidéki magyarok jöttek, mi még nem voltunk kipakolva, ezek meg bepakoltak. Hát ilyen tumultus, ilyen cirkusz, ami itt volt! Nagyon sok idős ember rá is ment. Volt, aki nem is tudott már hazajönni Németből, mert ezt átélni, ugye! Sok meghalt kint. Volt, aki kint szült gyereket, ők hazahozták a kis csöppségeket. Nem volt gyerekjáték. Itthon Magyarországon nagyon üldöztek bennünket, nagyon. Pedig mi nem ártottunk semmit, csak az volt a mi bűnünk, hogy német anyanyelvűek voltunk. Semmi más, semmi más! Nyugat nem fogadott el, nem kellettünk, itt meg kellett a házunk, a földünk meg a vagyonunk, és akkor ki lettünk rakva. Igen, ki lettünk rakva. Csak nekünk szerencsénk volt, mikor az apám hazahozta a családot, és nem tudtak elfogni, mert mindenáron internálni akartak bennünket. De voltak sokan Nyárádról, akiket internáltak. Nagyon sokat, akiket elfogtak. Voltak, akik idős emberekkel jöttek haza, hetven-hatvan évessel, ott nem volt ennivaló, egyszerűen le voltak fogyva, le voltak épülve, hova tudtak menni? Egy-két szó, elfogták őket. A nép bujkált. Napközben napszámba jártak, nem találták őket. Mindig éjjel jöttek és kerestek. De nem mindenki Nyárádra jött vissza. Magyar falvakban – Mattyon meg Magyarszéken – húzódtak meg az emberek, a családok. Ez nem volt szép dolog, hogy ezt csinálták velünk, a történelem ilyen volt.

Mikor hallottak először arról, hogy lesz kitelepítés?

Nem sokkal, egy két-három nappal előre lehetett hallani hangokat. De hát az ember nem gondolta, mivel magyar nemzetiségűnek vallja magát, hogy ilyen is létezik, hogy ilyen van. Mert előtte azok már ki

lettek telepítve, akik német anyanyelvűnek és német nemzetiségűnek vallották magukat. Kicsit ilyen hitleristák, volksbundosok voltak. De ezek vihettek bútort is a vagonba. De mi semmit sem, egy pár kilót.

Mit gondol, miért került Önökre is sor?

Utólag hallottuk, nem tudom… A kisgazdapárt elnöke, Nagy Ferenc, ez írta alá, és a Rajk. Anyám mindig azt mondta: „Forduljon meg sírjában huszonötször, mivel ezt csinálta velünk!" És akkor kivégezték a Rajkot. Hogy miért? Ezután még nem érdeklődtem, de ki lett végezve. Lehet, hogy ezáltal, hogy ilyen jogtalanul bántak velünk, vagy nem tudom. Szlovákiából a magyarokat hozták ide be, azoknak kellett a ház, a föld, a minden! Ezért kellett nekünk elmenni. Igen, azért kellett nekünk elmenni.

Voltak konfliktusok a telepesek meg az itt élők között?

Hajaj! [Nevet.] A svábok nem mertek kocsmába menni! Néha, ha egy sváb belépett a kocsmába, akkor: „Menj, te büdös sváb!" Mindig büdös svábok voltunk. És mikor kiértünk Németbe, azok sem akartak bennünket. Azok meg azt mondták: „Itt vannak a magyar cigányok!" Mert az anyámék, ezek népviseletben jártak, én is voltam még népviseletben. Ott cigányok voltunk, itt meg büdös svábok. Nagy konfliktusok voltak. De a svábok nem mertek megszólalni, nem mertek ellenkezni, nem volt jogunk, nem volt szavunk semmi.

Tud konkrét történeteket, emlékszik valamire a konfliktusokkal kapcsolatban?

Még gyerek voltam. De mondom, a sváb félt. Ha egy telepes jött, és azt mondta, most elfoglalom ezt a házat, a sváb önként odaadta, nem mert szembeszállni. '45 előtt Nagynyárád tiszta sváb község volt. Se szerb, se horvát, se cigány, senki, csak svábok. De '45 után, a háború után jöttek Romániából, Délvidékről, mindenfelől, és olyanok, akiknek nem volt vagyona, nem volt semmije. Itt megszedték magukat, de nem tartott sokáig, fölélték, ami volt, s akkor elhúztak. Eladták a házat a saját gazdájának, meg is vette. Régen ez sok helyütt volt. A nyolcvanöt házból mindenki, alig van talán egy… Múlt éjjel, amikor nem tudtam aludni, hetet számoltam össze, akik nem tudták visszavenni a saját házukat, mert most is fölvidéki magyar lakik benne. De mindenki visszavette a házát.

A svábok között voltak konfliktusok?

Volt, persze hogy volt. Aki volksbundos volt, s aki nem volt, akkor ellentét volt. Volt itt minden. Nekünk csak egy bűnünk volt, hogy német anyanyelvűek voltunk, semmi más.

A tágabb családjából mindenkit kivittek?

Igen, négyen voltunk, az öreganyám, én, apám és anyám. Négyen. Persze föl kellett szállni a teherautóra. Mohácsra vittek az állomásra, ott vagonoztak be bennünket. De hát sok öreg, beteg volt, nem volt mentség, nem volt irgalom, menni kellett. Menni, és itthagyni csapot-papot, mindent.

Mennyi ideig tartott az út körülbelül?

Sokáig, mert három hétig álltunk. Egyszer három vagy négy napig Mohácson, aztán három hétig Sásdon. Nem kellettünk senkinek, se nyugatnak, se keletnek. Aztán lágerben voltunk, mire szétosztották a népet, az egyik bányába került, a másik… Hárman voltunk a faluból, ahol mi voltunk. Az egyik bognár volt, az apám ács, és egy család Lippóról. A környéken minden faluban volt kitelepítés. Itt minimum negyven sváb község van a környéken, és minden faluból lettek kitelepítve. Aki nem volt kitelepítve, az át lett telepítve más falvakba, ahol két svábot egy kis házba összezsúfoltak. Mindenki meg lett mozgatva. De aki itthon maradt, annak megmaradt a bútora meg a kis vagyona. A földjeiket azt korlátozták, elvették, tizenkét hold nem lehetett egy családnak.

Németországban nem gondoltak arra, hogy kint maradnak?

Nem, anyám mindig azt mondta, mivel ott nem volt ennivaló, és le volt bombázva Leipzig, Drezda, teljesen a földig le volt minden bombázva. „Menjünk csak haza, mégis az a hazánk, ott születtünk. Menjünk haza, Magyarországon legalább van ennivaló, és nem éhezünk." Akkor nem volt olyan jólét, mint most van. Nagyon rossz világ volt a háború után. „Menjünk csak haza – azt mondta az anyám –, kommunizmus van keleten is, ott voltak a ruszkik is, Magyarországon is vannak ruszkik, menjünk haza!"

Mindenki hazajött a családjából?

Igen, a nagyanyám meg volt műtve, mert mellrákja volt, nagyon nehezen tudtuk hazahozni. Márciusban hazajöttünk, szeptemberben meghalt. Így nagyon sok ember meg… Az idősek, nem bírták ezt elviselni, hogy… Azt érezték, hogy ők nem bántottak senkit, nem csináltak semmit, és mégis viszik más országba.

És akkor, mikor hazaértek, akkor itt hogyan fogadták Önöket?

Bujkálni kellett, mindennap jöttek és kerestek. Minden áldott nap jöttek, kerestek! Inkább este és éjjel. Tudták, hogy nappal az ember kiment a határba, mert kellett menni napszámba, mert élni kellett, egy kis pénzt keresni. Éjjel meg… az anyámék másfél évig nem aludtak

ágyban. Pelyvásfészerben pelyva közt – ami jól csíp –, odadobtak egy pokrócot, és azon aludtak. Nagyon ébren kellett aludni, mert ha a kutya lent a kiskapunál ugatott, akkor ők már menekültek föl a kukoricásba. Én meg faládán aludtam öreg rongyokkal, kabátokkal be lettem rakva, és nem gondolták, hogy ott fekszik egy tízéves gyerek. Nekem mindig azt mondta az öregapám: „Ne áruld el magad, ne köhögj, vagy ne sziszegj, vagy ne tüsszögj, mert akkor elvisznek!" Milyen borzasztó érzés volt ez mindig szegényeknek. Csak később, mikor a Rákosi már kimondta, hogy aki Magyarországon él, az magyar állampolgár, akkor ez egy kicsit enyhült a dolog. De a svábnak akkor sem volt szava se joga, semmi. Akkor jöttek lassan haza, akik magyar községekbe telepedtek be.

De Önök Nagynyárádra jöttek?

Mi hazajöttünk Nyárádra. Az apám szüleihez. A nagyanyám meg a testvérénél volt, nehogy egy helyen legyünk. Ő hazajött, május 15-én lefeküdt az ágyba és szeptember 23-án meghalt. Föl sem kelt többet. Anyám nem is tudta nagyon ápolni, amikor iskolából hazamentem, akkor odamentem, és ápoltam egy kicsit. Mert anyámnak napszámba kellett menni. Nem volt segély, mint most, nem volt semmi.

Hogy sikerült visszavásárolni a házat?

Ezek, akik idejöttek, ezek a telepesek nem akartak dolgozni. Mikor mindent föléltek, ami volt, mindent eladtak, bútort, sorban mindent, a pincében a hordókat, kádat, addig éltek, míg volt valami. Fölélték a dolgot, és elhúztak. A tulajdonos visszavette a házat. Minden egyes tulajdonos visszavette a házat! Volt olyan is, akinek nem sikerült, mert a fölvidéki magyar nem ment el, csak ezek a telepesek, akik nem akartak dolgozni. A fölvidéki magyarok kaptak egy csomó földet, itt maradtak, a mai napig is itt vannak még.

Aztán hogyan alakult az életük később?

Nagyon sokat dolgoztunk, és éjjel-nappal spóroltunk, így sikerült ezt elérni. Kezdtek az igények is nőni, azelőtt nem volt olyan nagy igény, mint most, szerényebben élt az ember. Nagyon sokat dolgoztunk, nagyon sokat. Németország oly sok pénzt adott már ide Magyarországnak, és mi még egy pfenniget sem kaptunk. Nem tudom, hogy sorra fogunk-e egyszer kerülni, hogy nekünk is végre jut valami a sorsunk után, nem tudom. Ilyen kárpótlásra gondolok. Mert a zsidó nép is nagyon sokat szenvedett, de ezek már többször kaptak kárpótlást. Lehet, hogy valamin dolgoznak, és majd mi is egyszer részesülünk egy kis valamiben.

A háborúra emlékszik?

Igen, nagyon. '45. november 26-án jött be az első orosz katona. A Dunán túl voltak az oroszok, a németek meg itt tanyáztak. A templomtoronyban – nagyon szép magas templomunk van –, voltak a németek, az oroszok ezt fölfedezték, és le akarták bombázni a templomot. Dobtak is le egy éjjel három bombát, de nem sikerült. Öt-hat méterrel odébb, nem találta el. Kiskőszegről – ott keltek át az oroszok – huszonöt ágyúlövést adtak le a templomra, és nem dőlt össze! Jött egy orosz százados, és azt mondta, hogy kíváncsi, milyen épület ez, hogy nem lehet lepusztítani. Látta, hogy templom. És nem tudták huszonöt ágyúlövéssel letarolni. Bejött egy orosz katona, géppisztoly volt nála, nagyanyám megkínálta. Ott állt a tej köcsögben, ilyen agyagköcsög volt, és akkor mutatta az öreganyám, hogy egyen meg igyon. Megkínálta. Itt lent állt a sztálinorgona. Ez úgy világított éjjel, mikor ezt megindították, csak úgy röpültek a fények. Nem tudom, hogy hova irányították, de itt állt nem messze tőlünk. Nekünk is ott túl volt a szalmakazlunk, és bombáztak. Szenteste volt, anyám sírt. Azt mondta, miért nem lehet bent élni a meleg szobában egy kis fenyőgallyal, mert akkor régen nem volt olyan nagy fenyőfadíszítés. Csak az egy ág, egy gally, arra rá lett kötözve egypár ezüstdió meg kis alma, aszalt szilva be lett csavarva egy papírba, és ez volt a karácsony. Sírt az anyám. De mit tehettünk, mit tehettünk, háború volt. Nem tudtunk se templomba, se boltba, sehova se menni, igyekeztek kis sót szerezni, mert a parasztnál volt liszt, kenyeret tudtak sütni, és csak megéltünk valahogy.

A háború után vitték az embereket Ruszkiba. Úgy volt, hogy a '38-ban született gyerekek édesanyjának el kell menni. Apám jóban volt a majsi jegyzővel, mert régen jegyzőség volt a szomszéd faluban. Éjjel három órakor fölkelt, méteres hóban átment gyalog, és megkérte, hogy adjon egy papírt, hogy tisztázza, mert úgy volt, hogy kell menni, meg lehetett úgy is venni, hogy nem kell mennie a '38-ban született gyerekek édesanyjának. Apám hozott egy papírt hajnalban, öt órakor már itthon volt Majsról, ment a bíróhoz, kopogott. Azt mondta: „Hoztam egy papírt a jegyzőtől." Lent az alsó utcában volt a gyülekezet, régen nem volt hátizsák, parasztzsákban vitték a ruhájukat meg egy-két-három kenyeret cipeltek, egész nagy kenyereket, azt a gömbölyűt. Tél volt, hideg volt. Régen a mi szüleink, nagyanyám meg ezek mindent gyapjúból kötöttek: harisnyát, kesztyűt, nem volt úgy, mint most, nem volt gumicsizma… Kihirdették, hogy azok az édesanyák,

akiknek a gyerekük '38-ban született, itthon maradhatnak. Azt mondta az apám: „Csak téged tudlak megmenteni – mármint az anyámat –, de majd én is gondoskodom magamról." Én és öreganyám itthon maradtunk a lovakkal meg a jószággal. Az öreganyám sírt, hogy a lánya, meg a veje, ezeknek el kell menni. Azt mondták, hogy robotra, nem mondták meg, hogy Ruszkiba. Az apám három hétig volt roboton lövészárkot ásni. Mohácson jóban volt a bíróval, ő oroszul tudott, és azt mondta: „Jól van, menj csak, én küldök egy futárt utánad, és téged is mentenek." Nyárádról Bajára kellett gyalogolni. A lányokat, az ifjakat, ezek katonák voltak, és idősebbeket is Baján egy iskolában szállásolták el. De már akkor ott a ruszkik voltak. Azt mondta az egyik képviselő, aki tudta, hogy hova viszik őket: „Lányok, meneküljetek! De ne a Duna innenső részén, hanem a túlsó részén menjetek Bajáról!" Jött egy orosz katona, aki bent volt az iskolában, bezárta a kaput, aki bent maradt, annak Ruszkiba kellett menni, aki gyorsan menekült, az hazajött. De aki odakerült Ruszkiba, onnan senki nem jött haza. Azok mind meghaltak. Volt itt olyan ifjú is, huszonöt éves, fogságba kerültek, aztán voltak munkán kint, és hazafelé menet volt egy krumpliföld, kint feküdt egy krumpli. Lehajolt, fölvette, s egy orosz katona a géppisztolyával úgy a hátára vágott, hogy a veséje megrepedt, és bele is halt. Egy krumpli miatt! Egy krumpli miatt kioltották az életét! És csalánlevest főztek – mondták mindig, mert a nagybácsim is három és fél évig ott volt kint –, csalánlevest főztek, s aki evett a csalánlevesből, az megmaradt. Aki elcserélte a neki járó kis kenyeret cigarettára, az meghalt. Azt mondta, olyan helyen aludtak, ahol nem volt padlás. A csillagok csak úgy szikráztak télen! Ők meg ott a hideg földön.

Nagybátyján kívül volt, akit kivittek a családjából, a rokonságból?

Nem, mert a másik hibás volt. Sánta volt, gyerekkorában combnyaktörése volt, és ezt nem tudták megcsinálni, katona sem lett. Az apám megúszta, gyalog jött haza szilveszter napján. Anyám hetvenhárom éves volt, minden évben szilveszter délután leült és sírt egyet. Hetvenhárom éves korában. Mindig eszébe jutottak ezek a dolgok. Én mindig mondtam: „Most miért sírsz, már régen elmúlt minden, most már tegyük félre." Nagyon sokat átéltek.

Volt valaki katona a családból?

Nem, apám nem, megúszta, mert ő SS-nek nem ment, se a magyarok nem hívták, se a németek, apám ezt megúszta. De nem mert előjönni, bujkált. Öreganyám mondta egyszer: „Gyere elő, mert ha látnak, hogy te

bujkálsz, és jön egy orosz katona, akkor téged lelőnek!" Mikor jött az orosz katona, és ki akarta az egyik lovat vinni, a Vilma nevezetűt, az körbe-körbe járta az udvart, és nem. És öreganyám sírt: „Vilma, Vilma!" Nem akart kimenni. Az orosz leszállt a lóról, fogta a géppisztolyt az öreganyámnak a mellére. Akkor azt mondta anyám: „Könyörgöm, hagyd abba, hagyd békibe, hadd vigye azt a lovat, mert máskülönben téged lelő!" Hát akkor elment a ló. '47-ben is elment egypár ló, '61-ben is, a tsz-be kellett adni, az is kényszer volt, de aláírtuk, hogy önkéntesen. Nem volt igaz, kényszer volt.

A faluból katonáskodtak a német hadseregben?

Voltak SS-ek, de nem sok, Nagynyárádban nem volt olyan… Akik hitleristák voltak, ezek már az oroszok elől menekültek kocsival, féltek, hogy bajuk lesz. De úgy is lett bajuk, meg így is, mert a bombázás Ausztriában utolérte őket. Nagyon csúnya dolog volt, a háború nagyon csúnya. Minden, az egész életünk, a jóból nagyon kevés jutott.

Kényszerrel vitték el a német hadseregbe, akik beléptek?

Voltak, akiket kényszerrel vittek el. Muss SS-nek mondták.

Emlékszik az élet újraindulására a háború után…?

Igen, igen. A földosztás: aki élt és kért, az kapott. Volt itt föld elég. A sváb korlátozva volt, elvették. Aki ki lett telepítve, azé mind elment, és akinek mondjuk csak huszonöt vagy esetleg harminc holdja volt, nem lehetett több mint nyolc vagy tíz vagy tizenkét hold. Korlátozva lettek. Mindenkitől elvették a földet, a házat, mindent. A pártok közül a kisgazdapárt volt, ezek parasztok voltak, aztán apámék, ezek a szociáldemokrata pártban voltak, de később állítólag egyesült a kommunista párttal, szétesett minden. Milyen párt volt még? Hát akkor már egypártrendszer lett.

Voltak konfliktusok a háború után?

Nem ment ez olyan egyszerűen, a svábok nem mertek megszólalni, nem is emelték fel a szavukat. Csak csendben dolgoztak, hogy meg tudjanak élni, és ne bántsák őket. Mindenki félt.

És a háború után a betelepültek és a svábok között megmaradt a rossz viszony?

Hát volt veszekedés is, de… A sváboknak nem volt szavuk. Volt viszály, veszekedés, de csak kisebb veszekedések. Nem mertek a svábok ellenkezni. Hát hogy mondjam, a föld végett, vagy… Mondom, mindig mondták, hogy büdös svábok. Aztán a templomban sem volt német szó, semmi. Csak most egypár éve, most lehet énekelni egy-két éneket.

3.18. SZABAD-E AZ IRODÁBAN NÉMETÜL BESZÉLNI?[273]

G. Z.-nét 1946 nyarán, tizenkét évesen telepítették ki szüleivel és nővérével egy Tolna megyei településről Bajorországba. Két-három hónap után egy menekülteket szállító vonattal indultak haza, de Budapesten az állomáson elfogták őket. Szülei és nővére egy évet töltöttek a toloncházban, ezalatt ő a nagyszüleinél lakott. Később több razziát is tartottak a faluban, nagyszüleit kitelepítették, őket viszont nem sikerült újból elvinni.

Ez úgy történt, hogy lehet, hogy nem aznap, de előző este szóltak. Egyáltalán nem számítottunk arra, hogy nekünk mennünk kell, mert magyar nemzetiségűek voltunk, tehát tényleg nem gondoltunk arra, hogy a háborús bűnösök közé tartozunk, mert mindig azt mondták, hogy a német nemzetiségűek meg a volksbundisták. A volksbundisták tudták, hogy ők sorra kerülnek, ők tudomásul vették, de mi nagyon nehezen vettük tudomásul. Azt már nem tudom, hogy este szóltak, vagy reggel, de mindegy… Egy nővérem van, az két évvel idősebb, mint én, és a szüleim. Tele volt a ház mindennel, volt ló, tehén, disznó. Aratás után volt, az előző héten került haza a gabona lecséplőgépezve, tehát minden, kamra, padlás tele volt. És akkor amit össze tudtunk szedni, gondolhatja, hogy a szüleim milyen lelkiállapotban voltak! És még a tetejébe a saját lovainkkal, a mi lovunkkal vittek el bennünket Paksra, az állomásra! Sosem felejtem el, kislány voltam, tizenegy éves, bementünk a templomba – mert nagyon vallásosak voltak a szüleim –, és ott elmondtunk egy miatyánkot. [Sírva meséli.] Azt sem felejtem el sosem, hogy a kántor – mikor látta, hogy mi vonulunk, tudta már, hogy mi van a faluban – azt énekelte: „Uram, jó nekünk itt lenni a te szent hajlékodban." Ez úgy bennem van, ahogy vonultunk előre sírva mind a négyen, és fölültünk a saját kocsinkra, a batyu tetejére, amikor a házunk tele volt mindennel. Elvittek bennünket Paksra, egy unokatestvéremre parancsoltak rá, hogy vigyen el bennünket, és az visszahozta a lovakat, és bekötötte az istállóba az endrődieknek, akik idejöttek. Kubikusok voltak, tehát semmijük sem volt. Aztán az út két vagy három hétig tartott, Fertődön megálltunk, álltunk egy napot, mert voltak olyan asszonyok, akik kenyeret sütöttek a hegyoldalban vagy az árokparton, kemenceszerűséget csináltak, és kenyeret sütöttek. Arra is emlékszem, hogy útközben született egy kisbaba a vagonban, nem a mi vagonunkban, de ott született. Arra nem

[273] 1933. N. 53.

emlékszem, hogy azt ettünk, amit hoztunk, vagy adtak útközben, csak arra, hogy mikor kiraktak, ott is olyan házakhoz szállásoltak el bennünket, akik háborús bűnösök voltak, akik nagy volksbundisták voltak. Nekünk szerencsénk volt, mert egy emeletes házba kerültünk, amilyen Bajorországban van, mert Nürnberg közelében voltunk. Most ott kezdem, hogy fogadtak ott bennünket: rettenetes volt, mert mást sem hallottunk, mint „ungarische Zigeuner", szóval „magyar cigányok". Voltak olyanok, akiket tyúkólba tettek be a németek. Mi nem panaszkodhattunk, mert mi egy olyan házhoz kerültünk, ahol… Emeletes, lépcsőn kellett felmenni, ott kaptunk egy szobát. De eleinte éjszakára ránk zárták az ajtót, mert féltek, hogy tolvajok vagyunk, aztán idővel rájöttek arra, hogy mi semmit nem bántunk. Édesapám a nürnbergi repülőtérre járt dolgozni, és édesanyám segített nekik a házban, a gazdaságban – ez is egy parasztcsalád volt –, és ezért mindennap kaptunk főtt ételt. Tehát mi éhezni nem éheztünk, mert édesanyám tulajdonképpen ingyen dolgozott ott. Mikor végül megismertek minket, enni kaptunk, nem zártak semmit, rendesek voltak. Eleinte bizalmatlanok voltak, ami talán érthető is. Jegyrendszer volt, nagyon nehezen szoktuk meg, mert rozskenyér volt, kemény, és húszat sütöttek egyszerre! Mire az elfogyott a családban, mert a családban ették meg, az olyan kemény volt, hogy a tégla semmi ahhoz képest, alig lehetett elvágni. Parasztok voltak, kaptunk mindennap reggelit, de úgy, hogy egy tálba belevágták ezt a fekete kenyeret, és tejet öntöttek rá, de annak a fele víz volt… Nekem ott is nagyon jó sorom volt, mert ott is volt egy tízéves gyerek. Összebarátkoztunk, mindig együtt játszottunk, és amikor az kapott délelőtt meg délután uzsonnát, bizony én is mindig kaptam. A nővéremnek már nem volt olyan jó! Magas növésű volt, idősebbnek nézett ki, nem játszott már annyira, tíz éves gyerekkel egy tizennégy éves lány játszik! Én még játszottam, mert gyerek voltam. Nekem ilyen szempontból ott is nagyon jó dolgom volt, mert németül tudtunk, elbeszélgettünk, és a háziak nagyon megszerettek bennünket, mert tényleg semmi probléma nem volt. Rájöttek, azért nem mindenki tolvaj, akit odavittek. Úgyhogy nekünk ott is jó dolgunk volt, csak apám levelezett a nagybátyámmal: „Majd én elintézem, gyertek csak." Két vagy három hónapig voltunk ott, azt hiszem, októberben jöttünk haza. Nem tudom, mikor lett a pengő helyett forint? Valamikor októberben volt, tudom, rettentően csodálkoztunk, mikor hazajöttünk, hogy itt már forint volt, nem pengő. Ami pénzt magunkkal vittünk, avval sem tudtunk semmit kezdeni, mert már nem ért semmit. Azt hiszem, először Sopronban voltunk egypár

napig gyűjtőtáborban, persze aztán útközben igazoltattak, mert mi egy olyan transzporttal jöttünk haza, akik a háború elől menekültek, és nyugodtan visszajöhettek. Még egy németkéri házaspár volt velünk. Hogy ezt édesapám hogy tudta elintézni, hogy tudta meg, hogy ez a transzport indul Magyarországra, nem tudom. Volt egy érdekes eset, ez még Salzburgban volt. Arra emlékszem, hogy ott kiszűrték, hogy kik a kitelepítettek, mert már ott is ellenőriztek a magyarok. Azelőtt szokás volt, hogy a fiatal lányokat elküldték Pestre szolgálni, hogy tanuljon valamit. Az édesanyám egy helyen volt két vagy három évig, nagyon gazdagok voltak, egy lányuk volt, akinek a férje katonatiszt volt. Gondolom, zsidók voltak, mert Ausztráliába mentek ki utána. Lényeg az, hogy amikor fölolvasták a nevünket – mert lajstromban volt, hogy kik vannak a vonaton –, akkor megszólalt egy asszony: „Te szent isten, én ezt a családot ismerem!" És ott futottak össze talán 10-15 év után avval az asszonnyal, akinél édesanyám szolgált. Nagyon előkelő emberek voltak, és elintézték, hogy onnan Salzburgból nem kellett visszamennünk. Egypár napig ott voltunk, és azok segítettek bennünket, hogy Pestig el tudjunk jönni, de utána már nem tudtak segíteni. Nekik nem lett semmi bajuk, mert ők a háború elől menekültek el, ők visszajöhettek. Utána édesanyám még sokáig levelezett velük, a lányuk kiment Ausztráliába, de az öregek itt maradtak. Hogy végül itt haltak meg, vagy mi lett velük, nem tudom. De szerencsénk volt, hogy ezzel a házaspárral összefutottunk, és mivel jól szituált emberek voltak, hallgattak a szavukra, hogy úgy mondjam. Sopronnál is álltunk egypár napig, onnan már tudtunk írni, mert a nagybátyám és a nagymamám itthon voltak. Pestre kerültünk föl, és a nagybátyám már várt minket az állomáson. A szüleim kitelepítettek voltak, tehát nekik nem volt olyan papírjuk, hogy a háború előtt menekültek, és a rendőrök a szüleimet nem engedték el. Sose felejtem el, egy jóindulatú rendőr azt mondta nagybátyámnak: „Ezt a gyereket fogja hamar, dugja el innen, ezt nem is kell, hogy lássák!" Én így kerültem haza. A nővérem tizenhárom éves volt, és magas növésű, őt is elvitték Pestre. Körülbelül egy évig voltak Pesten, mire a nagybátyám el tudta intézni és igazolni, hogy magyar nemzetiségűek voltunk, tévedésből lettünk kitelepítve, mert végül kiderült, hogy két P. Mihály volt Németkéren, és az én édesanyám S. Erzsébet volt, az meg P. Ilona, vagy nem tudom, micsoda. És azok helyett vittek el minket, mert azok volksbundisták voltak, mi meg nem. Ami segített a nagybátyámnak: kisgazdapárti volt. A faluban ő volt a kisgazdapárti elnök, a kisgazdapártban voltak kapcsolatai, úgy próbált minket hazahozni, és ki tudta harcolni, hogy hazakerül-

jenek a szüleim. Több mint egy évig voltak Pesten, de látogatni nem lehetett, én meg itt voltam a nagymamámnál Németkéren. Az édesapámnak, mikor már itthon volt, minden hónapban kellett jelentkeznie a rendőrségen. Ez egy embernek, aki azelőtt még bíróságon sem járt, borzasztó tortúra volt! És mindjárt be kellett lépni a tsz-be, ez kikötés volt. Egy jó darabig még a nagymamámnál laktunk. Endrődiek jöttek a házunkba, és mire hazajöttünk két hónap múlva, teljesen üres volt, mindent elvittek, és visszamentek Endrődre. Nem voltak azok szegény emberek, csak svihákok, mert kellett nekik az ingyen vagyon, és mire visszajöttünk, se jószág, se disznó, se ló, se gabona, semmi, csak egy teljesen üres ház, még a bútort is elvitték. Édesapám, mivel belépett a tsz-be, valahogy el tudta intézni, hogy visszavásárolhatták a házunkat. Ez valamikor a nyáron volt, már '47-ben. Azután megint lett egy kitelepítés, és megint el kellett menekülniük. Akkor én még szerencsére a nagymamámnál voltam, a főutcán lakott, a tejcsarnok mellett, de az édesanyám meg a nővérem itthon voltak, ebben a házban, édesapám meg dolgozni volt. Olyan hirtelen ment, kilenc órakor jöttek a faluba a csendőrök vagy rendőrök, és akit gondoltak, azt megint elkergették. Akkor nagyon sokan elmenekültek Földvárra, ki az erdőbe, mert már nem az volt, hogy szedd össze a batyud, és mész, hanem hogy hagyj itt mindent, és menj ki a házból, ide nem jöhetsz vissza! Akkor ment a tejesautó Cecére, engem és két másik kislányt, meg a nagybátyámnak – aki minket hazarendezett – a két fiát, minket felraktak a teherautóra, és Cecére küldtek, mert Cecén lakott egy unokatestvér. Ott voltunk pár napig, nem is tudtam, hogy mi van a szüleimmel. Később kiderült, hogy édesapám dolgozni volt, az édesanyám meg a nővérem a szomszéd házban a szárkupacban bújtak el, és ott szurkálták, keresték a rendőrök őket. Gondolhatja, hogy micsoda stressz volt még egyszer, másodszor. Egy hétig tartott ez a razzia, aki utána visszajött, és nem lakott senki a házában, az visszamehetett a házába. Hogy az micsoda túlkapás volt, nem tudom. Én is visszajöttem, és elkerültem Hőgyészre polgári iskolába. De hogy közbevessem, mi Németországban is jártunk iskolába abban az egy vagy két hónapban.

A nagyszüleimet, a két öregembert elvitték. Vissza akartak szökni szerencsétlenek, de a határon elkapták őket, akkor visszamentek Ausztriába, és ott maradtak. De a szüleim meg a nagybátyám intézkedni kezdtek, hogy visszakerülhessenek, családegyesítés, vagy milyen címen. Nem tudom már, hogy hány évre rá a nagypapám meghalt Burgenlandban, a határhoz 15 vagy 20 km-re. A nagymamámat meg haza tudtuk végül nagy

nehezen hozni, és akkor ő itthon halt meg velünk, de a nagypapám kint halt meg, ott is van eltemetve. Szóval itt a telepítések csak arra mentek, hogy a vagyont összeszedjék, semmi másra, semmi másra. Borzasztó dolgok voltak. Amikor már Hőgyészen voltam, volt még egy ilyen razzia, akkor nagyon sokakat elfogtak, és bevittek a rendőrségre, ott tartották őket két-három napig is, utána hazajöhettek. Talán négyszer volt Németkéren ilyen razzia, hogy el kellett menekülni. Azután a nővéremnek szolgálni kellett menni, én meg Hőgyészre jártam polgáriba. Az első évben szűntek meg az egyházi iskolák – mert az egyházi iskola volt –, akkor hazakerültem, és Földváron fejeztem be a polgárit, a nővérem pedig itthon volt, ismerősöknél, akik eltartották, és korán férjhez ment. Az édesapám végig a tsz-ben volt, mit lehetett tenni, akkor már mindenki ott volt. Mert az fájt neki a legjobban, hogy akiket nem telepítettek ki, azok lenézték őt, hogy a tsz-be ment. Kénytelen volt az endrődiekkel tartani, mert valamiből élni kellett! Más munkahely akkoriban nem volt, még nem építették meg a paksi atomerőművet. Parasztember volt, gazdálkodott, nem ment el gyári munkásnak! Végül mégis visszavettük a házunkat, sőt még a kárpótlás előtt visszakapott hét hold földet is. Így megéltünk, de ha a szüleim nem kapaszkodnak annyira, nem dolgoznak, biztos, hogy nem tudták volna a házat visszaszerezni, engem taníttatni, a nővéremet férjhez adni… Ha ilyen lumpen emberek lettünk volna, ez nem sikerült volna! Úgyhogy dióhéjban így tudom elmondani, ami történt velünk.

Éppen nemrég kérdeztem a nővéremet, hogy hogy bántak velük Pesten? Azt mondta, neki semmi baja nem volt, mert ő még nem volt tizennégy éves, őt a gyerekek közé rakták, nem a felnőttek közé. Rendesen kaptak enni, apácák jártak be, és vittek mindennap kalácsot meg kakaót, tehát a gyerekeket rendesen ellátták. Az édesanyám panaszkodott nagyon, hogy nekik nem volt könnyű. Azt tudom, hogy édesapám Pesten konyhamunkás volt, ezért édesanyám is több élelmet kapott, mert néha el tudott dugni élelmet a zsebébe, amit odaadott neki. De nem voltak együtt, külön voltak a férfiak és külön a nők. Nem tudom, mennyi ideig voltak ott, de arra emlékszem, hogy elkezdtem egy kilencedet imádkozni gyerekfejjel – apácák tanítottak bennünket –, mert az imakönyv leírja, hogy aki ezt végigcsinálja, annak az óhaját a Jóisten teljesíti. A kilencedik hónapban elfelejtettem, és nem mentem el a templomba. Gyerekfejjel, tizenegy évesen ez olyan trauma volt, hogy elfelejtettem, mert ha akkor elmegyek, talán a Jóisten meghallgat, és hazaengedi a szüleimet. Nem voltak könnyű évek. Jó helyem volt a nagyszüleimnél, nem panaszkodhatom, mindenem megvolt, de azért a szülők hiányoztak!

Kiket telepítettek ide a faluba?

Endrődieket, kubikusok voltak. Akik itt a szomszédban laktak, azoknak három gyerekük volt és két pár cipőjük. Hirtelen rakták ki a szomszédasszonyt, aki előző nap sütött kenyeret, és kérte az endrődi asszonyt: „Legalább a megvágott sonkát és a fél kenyeret hadd vigyem el, hát valamit enni kell!" Neki is három gyereke volt. „Kell az én gyerekeimnek!" – semmit nem adtak nekik! Még azt a megvágott kenyeret, a megvágott sonkát sem. Voltak köztük jóindulatúak is, de voltak nagyon kapzsik. Legelőször elvitték a volksbundistákat, a második kitelepítésnél meg akinek volt valamije. Kellett a ház, a gazdaság, ahol tele volt a ház, annak mennie kellett, ha bűnös volt, ha nem! A szüleim sem számítottak arra, hogy menniük kell. Utána bizony szegény szüleimnek nagyon kapaszkodniuk kellett egy jó pár évig, mire bútor, minden lett. Ló akkor már nem volt, nem is lehetett, mert akkor már tsz volt. Édesapám mindennap járt dolgozni, ami kellett, az megvolt. Nem nélkülöztünk sosem, azt nem mondhatnám. Ez azért van, mert a szüleim erősen dolgoztak, a semmiből még egyszer felépítettek valamit! Így történt ez.

Volt a magyarokkal valamilyen kapcsolatuk a háború előtt?

Németkér és Hard össze volt építve. Ott meg csupa zsellér lakott, nem leszólásképpen, de ez volt. Németkér egy parasztfalu volt, ahol jól gazdálkodtak, Hardon meg csupa olyan – ott volt egy nagy uradalom –, akik cselédek voltak. Az ONCSA-házakban laktak, amiket a '40-es, '30-as években építettek kimondottan cselédeknek. És bizony nemigen fordult elő, hogy egy németkéri hardi leányt vett el, vagy fordítva. Szóval azért így megvolt, hogy… a németkériek lenézték a hardiakat, mert azok cselédek voltak. Itt meg mindenki maga gazdálkodott, és földje volt.

A falubeliek hogy viselkedtek, amikor kitelepítették Önöket?

Mindenki kétségbe volt esve. Sírt, jajgatott az egész falu! Akik volksbundisták voltak, megérdemelték, mert a haza ellen voltak, de aki magyar nemzetiségű volt, az miért volt bűnös…? Most már kiderült évekkel később, hogy szörnyű túlkapások voltak, és minden attól függött, hogy, mondjuk, a paksi rendőrség vagy a németkéri csendőrség hogyan állt hozzá a kérdéshez. Mikor már itt voltak az endrődiek, azok lettek az urak… Például ebben az utcában négy vagy öt eredeti őslakos maradt, mert a többi mind endrődi volt.

A többieket mind kitelepítették?

Mind kitelepítették! És talán négy vagy öt család maradt itt az endrődiek közül, a többi már mind elment. Aki csak azért jött ide, mert kapni akart valamit, az el is ment, de akik dolgoztak, még ma is itt vannak.

Akik csak kapzsiságból jöttek, azok majdnem mind elmentek. Ha nem is akkor, de öt-hat év múlva már egy kicsit összeszedték magukat, eladták a házat a régi tulajdonosnak, mert mindig a régi tulajdonos vette meg nagy nehezen, aki azelőtt itt hagyott mindent, elmenekült Földvárra, Cecére vagy Paksra, ahol volt ismerőse. Később már nem keresték az embereket, nem akarták elvinni őket, csak a ház kellett! Az endrődieknek nem nagyon tetszett a mezőgazdasági munka, mert kubikusok voltak, az asszonyok meg nem dolgoztak Endrődön, csak ültek a küszöbön. Azoknak nem nagyon tetszett, hogy itt kapálni kell, csinálni kell valamit, és amikor a vagyonuk fogyni kezdett, akkor akik a szomszéd falvakba menekültek, Pakson, Földváron, Cecén vagy Györkönyben laktak, azok úgy szépen visszavették a házukat. Tehát fizettek azért, hogy a sajátjukba még egyszer visszamehessenek. Ha az ember belegondol, óriási nagy igazságtalanság! Mert aki bűnös, és tényleg a haza ellen dolgozott, annak úgy kellett. Igaz, hogy német falu volt, de nem volt sok volksbundista. A volksbundisták mind nincstelenek voltak, akinek volt gazdasága, földje, az nem volt volksbundista.

Akkor az Ön családjában se volt?

Nálunk se, senki! A nagybátyámat nem is telepítették ki, annak egy félig kész háza volt, tehát a háza nem kellett. De akinek szép háza volt, meg vagyona, annak el kellett mennie.

A volksbundisták és a nem volksbundisták között voltak összetűzések a háború alatt?

Mondjuk, annyiból, hogy talán megszólták, de verekedések nem voltak, egymást nem bántották. Megszólták, nem köszöntek a volksbundistának, ilyen volt. Azoknak külön helyiségük volt, ahol összejöttek, oda a másikak nem mentek. De a telepítések után, amikor már visszaszöktek az őslakosok, akkor bizony az endrődi fiatalok meg a németkéri fiatalok nagyon sokat verekedtek. Nagyon sokat. Mert ha az endrődiek házibulikat tartottak, a németkéri legények összefogtak és elverték az endrődieket. Szóval utána volt, de előtte nem volt a faluban.

Sorozott itt a német hadsereg?

Hogyne, voltak SS-katonák, voltak önkéntesek is, de soroztak is. Viszont akik önként mentek, azok nem mertek a háború után hazajönni. Sőt azokat talán még tíz év múlva sem engedték át a határon. Egy távoli unokatestvérem – mert azért nagyon hazakívánkoztak, akiket kitelepítettek – szintén haza akart jönni, az SS-katona volt, és bizony a határon visszafordították, nem engedték be. Nyilvántartották, kik voltak bűnösök.

Önök miért tértek haza?

Édesapám úgy gondolta, mi nem voltunk bűnösök, itt van a házunk, itt van mindenünk, minket teljesen jogtalanul telepítettek ki! És abban az időben kint még nagyon nehezen lehetett megélni, nagyon nehezen! Azok a családok, akik nem olyan háznál laktak, ahol rendesek voltak, azok szabályosan éheztek! És édesapám úgy gondolta, hogy mi magyarok vagyunk, és itt van mindenünk, hazamegyünk, mert mi odatartozunk. Abszolút semmi dolgunk a volksbundistákkal nem volt, semmi az égvilágon, még közeli rokon, testvér se volt! Úgy gondolta, ez a hazája, hazajön.

Az édesapja katonáskodott valahol?

Volt katona, de hazakerült. Magyar katona volt. Német katona nem volt.

Mi történt itt, amikor a front áthaladt?

A nagy front Cece felől jött. Voltak itt oroszok, de nálunk tisztek laktak, mert megnézték, hogy hova mennek. Nem bántottak bennünket. Amikor a frontnak vége volt, akkor volt egyszer egy nagy razzia, de akkor azok már portyázók voltak. Éjszaka ilyen részeg disznók végigjárták a falut, az alsó falu végéről jöttek be, és nagyon sok asszonyt meg lányt megerőszakoltak. Volt egy nagy kutyánk, a front alatt került hozzánk, kivert kutya volt, valahonnan megszökött. Sosem felejtem el, édesanyám mondta: „Gyerekek, gyertek ki, van egy vendégünk!" Az is maradt, vendég maradt, ott maradt nálunk. Ezek a portyázók az alsófaluba bejöttek, bementek a házakba, és a nőket keresték. Amikor jöttek, ez a kutya őrülten ugatott és nekiment az oroszoknak, amikor be akartak jönni hozzánk, és egy tizenhat-tizenhét éves suhanc agyonlőtte. Akkor már az orosz tisztek nem laktak nálunk, addigra már a front elmúlt. Sosem felejtem el, hogy édesanyám ki tudott szökni, én is ki tudtam szökni, de a nővéremet benn tartották. Akkor anyám visszament, hát persze, hogy nem hagyta ott a tizennégy éves gyerekét. De addigra már az egész utca úgy összecsődült, hogy az oroszok kénytelenek voltak elmenekülni, a férfiak, asszonyok mind jöttek kapával, mindennel, és hiába volt puskájuk, nekimentek volna! Akkora zaj volt az utcán, hogy kiengedték a nővéremet is, nem bántották, de akkor bizony a faluban, akik lejjebb laktak, nagyon sok asszonyt meg leányt megerőszakoltak. Úgyhogy mi azt is jól átvészeltük. Egy lovunkat elvitték az oroszok, de egyébként nem bántottak.

A háború előtt milyen nyelven beszéltek a családban?

Németül. Tudtunk magyarul is, de mi németül beszéltünk a családon belül.

Magyarul vagy németül tanultak?

A háború után már természetesen magyarul, akkor már Magyarországon nem volt német iskola, sőt tiltották a német beszélgetést is. Sosem felejtem el, miután férjhez mentem, és már nem voltak olyan kicsik a gyerekeim, bekerültem a tsz-irodába, főkönyvelő-helyettes voltam, úgy is mentem nyugdíjba. A tsz-elnök endrődi volt, bár egy sváb lányt vett el, de endrődi volt, és többen voltak ott az endrődiek. Volt ott egy őrült ronda kommunista, az csak így látott: se jobbra, se balra, csak így, amit a párt mondott! Nyomorék volt, bekerült oda főkönyvelőnek. Sokat nem tudott, csak a népet tudta szekálni, és mi ezt az embert nagyon utáltuk. Volt még egy kolléganőm, aki szintén sváb leány volt, és ha nem akartuk, hogy megértse, mit mondunk, akkor németül beszéltünk. Bizony, engem egyszer az elnök behívatott, és azt mondta: „Ez egy iroda, itt nem szabad németül beszélni! Itt csak magyarul lehet beszélni!" Mert ugye a kollégát bántotta, hogy mi németül beszéltünk. Abban az időben voltak népi ellenőrök. Paksról jött a népi ellenőr, a nevünk alapján tudta, hogy németek vagyunk, aztán annak elpanaszoltuk, amikor nem volt bent az endrődi kolléga, hogy itt nem szabad… Mert az is egy kitelepített sváb volt, csak visszaszökött, és hogy megéljen, belépett a pártba, mert abban az időben nagyon sok olyan párttag volt, aki csak azért lépett be, hogy… Akkor ő németül kezdett velünk beszélni, mi meg németül válaszoltunk. Mi aztán nyeregben voltunk, mert ha a népi ellenőr németül beszél, akkor nekünk semmi bajunk nem lehet! Aztán már csak dacból is! Ezt a kollégát meg majd megette a fene, hogy merünk mi svábul beszélni, amikor itt nem szabad. De végül nem volt különösebb… Eleinte még a német beszédet is tiltani akarták a faluban, de az idősebbek csak németül beszéltek, mert attól még magyarnak érezték magukat. Nekem van két gyerekem, egy fiam és egy lányom. Amikor a fiam óvodába került – a nagyszülőkkel laktunk –, a gyerek akkor tanult meg magyarul beszélni, és még ma is tökéletesen beszél németül. A lányom később került óvodába, vele kénytelenek voltunk itthon is magyarul beszélni, hogy ne legyen probléma az óvodában! Úgyhogy abban az időben még a német beszédet nagyon sokáig tiltották. Talán a '60-as évekig. Akkor kerültem a tsz-irodába, mikor a gyerekeim már nagyobbak voltak, '67–'65-ben. A fiam '53-as születésű, a lányom '55-ös. Bizony, abban az időben, a '60-as évekig nagyon tiltották a német beszédet, még azt sem akarták, hogy az utcán… De hát a svábok csak németül beszéltek, és nagyon sokszor rájuk szóltak az endrődiek, hogy… Egy időben a népek meg is húzták magukat, de később már nem, úgyhogy… Végül sváb falu maradt, de… és a régiek, akik visszaszökdöstek, azoknak a gyerekei mind beszéltek németül, sőt még ma is.

3.19. „VAN ÖT EGYETEMISTA UNOKÁM”[274]

W. P.-t szüleivel és öccsével telepítették ki egy Pest megyei faluból 1946-ban. Négy hónap után szökött haza családjával.

1926. május 18-án, Szigetújfalun születtem. Ketten voltunk testvérek. Édesanyám üzletasszony volt, egy kis fűszerüzletünk volt itt a faluban, a Vasút utcában. Az édesapám szobafestő és mázoló. Általános iskolai tanulmányaimat itt Szigetújfaluban végeztem negyedikes korig, akkoriban volt arra alkalom, hogy aki nem akarta a hat osztályt itt elvégezni, az mehetett Ráckevére, ott volt egy polgári iskola, négyéves. A negyedik osztály után Ráckevére mentem polgári iskolába, azt elvégeztem. Utána elkerültem Pestre, egy kétéves kereskedelmi iskolát, gyors- és gépíróiskolát végeztem el. Mire elvégeztem, itt volt az idő… ’46-ban jött a kitelepítés. A szüleim kétszer is építettek Újfaluban házat. Végül a falu közepén kötöttek ki egy öreg házban, mert fűszerüzletet akart édesanyám nyitni, és abban talált fantáziát, mert falun kívül nem lehet üzletet lebonyolítani. Egy egész öreg, rozoga, nagyon régi, a faluban a legrégibb házat vette meg, ott éltünk két évig. Utána lebontottuk, és egy nagyon szép kőépületet építettünk a helyére. ’40-ben kezdtük, ’44-ben készült el. ’46-ban jött a kitelepítés. Mindenféle előzménye volt, de senki nem tudja az igazságot, kit miért telepítettek ki. Aki ebbe beleesett, akit kiszemeltek, talán egy kicsikét szebb volt a lakása, vagy akinek nem volt olyan protekciója… Tehát nem egészen igazságos alapokon történt a kitelepítés, mert előre megvolt – én úgy hallottam – az a bizonyos személy, akiket ebből a pár faluból ki kell telepíteni, és beleestünk mi is a kitelepítésbe.

Mikor hallott először a kitelepítésről?

Nem olyan sokkal korábban. Előtte ’45-ben, mikor az oroszok bejöttek, összeszedték malenkij robotra a robotosokat, és vitték. Vitték dolgozni – azt mondták – egypár napi munkára valahová. Ebbe én is beleestem volna, de úgy döntöttünk, hogy megszökünk, elmentünk, elszöktünk, és mikor a csoport elment, két-három nap után visszatértünk Újfaluba. Már senki nem keresett, senki nem tudta, hogy elvittek-e vagy nem. És nem is olyan sokára rá, ’45 után, hogy elvitték a malenkij robotosokat, nemsokára lehetett hallani, hogy lesz kitelepítés. Utána nem sokára ki volt függesztve a községházán a lista, de a listán a személyek

[274] 1926. N. 9.

nagyon változtak. Aki ki tudta magát mosni, akinek volt ismeretsége, akinek volt protekciója, ezen múlott. Az egyiket itt hagyták, a másikat újra bevették, hallomásom szerint a létszámnak meg kellett lenni.

A családjából kit érintett a kitelepítés?

Szigetújfalu egészen a kitelepítés végére került, vittek innen is, meg onnan is, Mártonból, Csépről, és Újfalun még mindig maradt. Reménykedtünk benne, hogy hátha megtelik a létszám, és Újfaluról nem visznek, de egyszer csak jöttek szólni, hogy… És ez csak annyiból állt, hogy jöttek, értesítettek, hogy csomagoljunk össze ötvenkilós csomagot. Ládákat szögeltünk össze, de mit lehetett egy szép, háromszobás lakásból, meg egy gazdasági épületből, mit lehetett elvinni… Személyi holmikat, a legszükségesebbeket. És aztán jöttek reggel a lovas kocsik, meg voltak fogadva, mert akkoriban már voltak betelepítettek. Az volt az előzménye, hogy még kitelepítés nem volt, de már hetekkel, hónapokkal azelőtt betelepítettek. Tehát akik a listán voltak, azokat szépen eltették a lakásukból, a saját házukból a hátsó lakásba, a nyári konyhába, vagy a kamrába, valahova beleköltöztették, és a szép lakásba beültek a telepesek. Élvezték a szép bútort, a lakást, mi kihozni nem tudtuk, eltüzelni nem lehetett, és élvezték a szép lakást, a gazda úgy élt ott, mint egy kivert koldus, mint egy befogadott valaki. Majd egyszerre megjött a nap, és május 23-án, most pontosan nem tudom, 20-án vagy 22-én eljött a nap, csomagoltunk, megálltak a lovas kocsik, fölrakták a csomagjainkat a kocsira, és vittek ki az állomásra. Ilyen marhavagonszerű valamik voltak, és azzal elindultunk.

Az egész család?

Nem volt könnyű dolog, de érdekes, akkor rengeteg zenészünk volt, és a zenészek is mentek, az összes zenész ki lett telepítve, és akik nem, azok kikísérték őket, zenéltek, játszották a himnuszt. Elindult a vonat, mentünk, aztán keserves tizenöt, tizennégy nap következett. Pontosan nap szerint nem tudom megmondani. Persze élelmet vittünk magunkkal, amit gondoltunk. Akkor a svábok olyanok voltak, hogy mindenhol volt füstölt szalonna, füstölt hús, tehát ilyen tartós dolgokat tudtunk vinni, csomagoltunk. De adni az út közben, semmit nem adtak! Ételt nem adtak! Még itt Magyarországon megállt a vonat, volt, amikor egy napot is álltunk, értesítettük a rokonokat, jöttek utánunk, hoztak még csomagokat, élelmet. Aztán amikor a határt átléptük, akkor is hosszú-hosszú ideig mentünk, mert már nem tudtak fogadni, mert annyira telve volt minden. Gond volt a német államnak, hogy megállt egy ilyen kitelepített vonat, és minden állomáson kiraktak hat-hét-nyolc-tíz családot, attól függ, hogy

milyen nagyságú falvak voltak a vasút mellett. A nagyobb községekben több családot tettek le, a kisebb községekbe kevesebbet. Ott is, ahogy később rájöttem, úgy volt, hogy a németek egyáltalán nem örültek annak, hogy most idegen embereket kellett befogadniuk. Mindegy, hogy azt mondták, hogy régi svábok, Németországból áttelepített emberek, de mindegyik féltette az otthonát, mert azoknak a német családoknak kellett lakást adni nekünk. Aki ott is – gondolom – közel volt a tűzhöz, jól feküdt a polgármesteri hivatalban, azokhoz nem, a gazdagokhoz nem telepítettek. Tapasztaltam később, hogy a jobb módú embereknél nem volt betelepült, csak az idősebbeknél, és nem jómódúaknál, akik nem olyan jól feküdtek. Elvették tőlük a fölösleges szoba-konyhát, és oda raktak be minket. Természetes dolog, hogy azok azért nem olyan nagyon szívesen fogadtak minket, nem voltak barátságosak sem, amit csináltunk, minden rossz volt. Ha felmentünk a lépcsőn, mi például egy elég régen épült házban voltunk, a lépcső nyikorgott, és szóltak, hogy ne mászkáljunk. De föl kellett menni a lakásba, meg le kellett jönni, mert benti WC, víz sem volt ott bevezetve, nem kellemes dolgok fogadtak, nem szívesen fogadtak. Üzletek nem voltak, a tartalékunk elfogyott, pénzt sehonnan nem kaptunk. Én tanultam, nekem itthon állásom volt, nem voltam hozzászokva a kemény munkához, és el kellett mennem a szomszédba tehenet fejni, tehenet hajtani ki a legelőre, mert meg kellett élni. Minden jegyre ment, élelmiszerjegyek voltak. Telt-múlt az idő, mi nem olyan sokáig voltunk, mert májusban településünk és szeptemberben visszajöttünk. Volt egy barátnőm, már meghalt, azzal beszéltük meg. Mert egyszer volt egy olyan eset, hogy húsz tehenet kellett kihajtanom a legelőre, és jött egy nagyon nagy eső, szaladtam visszahajtani, édesanyám az ablakból nézte, térdig érő vízben hajtottam a teheneket, hazajöttem, azt mondtam: „Akármit csinálunk, akármi lesz, itt tovább nem maradunk, mi megyünk." Békés Elli, ő volt a barátnőm, azzal megbeszéltük, hogy ők is haza akarnak jönni. De ők máshol laktak, a szomszéd faluban. Megbeszéltük, hogy mi még fiatalok vagyunk, elmegyünk és megérdeklődjük, címeket szerzünk, hogy hogy lehetne visszaszökni vagy visszajönni, mert egyszerűen nem lehet csak elindulni. Így határoztuk el, hogy eljövünk. Azt mondták, Passaunál a határon át lehet szökni. Nem tudtuk elképzelni, hogy itt nem tudnak befogadni. Így indultunk. Az úton Passau felé találkoztam magyarul beszélő emberekkel, ők csomagokkal indultak, és mondták, van egy láger, Plattlingban, ott le lehet települni, és nem kell megmondani, hogy kitelepítettek vagyunk, hanem úgy jelentkezzünk be a lágerbe, mint menekültek, és akkor simán hazajöhetünk.

Így is volt, elmentünk oda, jelentkeztünk, fel is vettek, jól beszéltem – az idősebbek nem beszélték jól – a magyar nyelvet, rajtam nem lehetett úgy hallani, hogy sváb vagyok. De a nevem már maga is sváb volt, befogadtak. Hat hétig voltunk ott. Mikor egy hétig, két hétig már ott voltunk, láttuk, hogy itt nem törődik senki velünk, simán mennek a szerelvények! Rengetegen voltak, bepakolták őket a szerelvényekbe, és szépen mindenki ment haza. Volt egy nagynénikém, aki itthon nevelt, mivel neki üzlete volt, nagyon besegített, és végeredményben minket, az öcsémmel együtt ő nevelt. Ő ott maradt, mert ott is volt unokatestvére. Édesanyámnak lelkiismeret-furdalása volt, hogy mi hazamegyünk, és a Rici nénit ott hagyjuk. És képes volt 600 km-t velem együtt visszautazni. Nem hagytuk egyedül. A vonatra volt pénzünk, visszamentünk azzal a szándékkal, hogy a csomagjainkat elhozzuk. Mert a csomagjainkat otthagytuk, lelakatoltuk – volt egy kis verandaszerű rész, oda betettük –, hogyha netalán valamikor visszajönnénk, vagy írni fogunk, akkor majd hozzájutunk ezekhez a csomagokhoz. El nem dobáltuk, ott hagytuk. Jó két hétig voltunk a lágerban, amikor visszajöttünk a tántiért. És amikor jöttünk haza a falun keresztül, ők Silenben laktak, a következő faluban, először a mi falunkba mentünk, a házigazdához, köszönünk, és megyünk majd. Összecsomagolunk, meg onnan is kiveszünk a csomagokból olyan dolgokat, amiket el tudunk vinni, mert mindent nem tudtunk volna elhozni. Ahogy megyünk – ez nagyon-nagyon érdekes dolog volt –, egy kis patak folyt, ott egy kis hídon kellett keresztülmenni, jön a kis fiatalasszony, a házigazda menye. Jön a fiatalasszony velünk szembe a kislányával, rajta az én szép kosztümöm, a cipőm, teljesen az én ruhám volt rajta, blúzom, egy szép fehér csipkeblúz, ki volt öltözve. Annyira meglepődtünk, ők aztán még jobban, mert erre nem gondoltak, hogy ilyen rövid idő után visszajövünk. A lényeg az, visszamentünk, levetkőzött, visszarakta a csomagokat a ládába. Amit lehetett, kivettük, a többit ott hagytuk nekik. De a rokonok elkezdtek sírni, hogy a Rici nénit nem adják oda, hanem ha mi már tudjuk, hogy hol kell menni, hova kell menni, akkor ők is jönnek. Így ők is összecsomagoltak, és jöttek. Elmentünk Plattlingba, ott még két hétig voltunk, azt hiszem, és akkor mi is sorra kerültünk, mert ahogy a vagonok mentek, ki hogyan érkezett abba a lágerbe, úgy hozták őket haza. Mi is sorra kerültünk, és szépen, boldogan… Minden csomagunkat kivitték autóval a vagonokhoz, bepakoltak, boldogok voltunk, hogy azt a kis valamit is, ami van, azt hazahozhatjuk, és elindultunk. Aztán mikor elérkeztünk Ágfalvára, mert ott jöttünk át a határon, megállt a vonat, bejöttek a tisztek, kiszúrtak név szerint, már a nevekről, hogy ki volt a kitelepített. Előtte

jöttek haza, szöktek haza, ők szépen haza tudtak jönni. Nem vették le őket a vagonokról a határnál, hanem simán hazajöttek. De akkor már híre ment, és a rendőrség, meg a hivatalos emberek már szálltak föl, és végigfésülték a vagonokat, és szépen kiszűrték, hogy ki a kitelepített, ki a menekült, és a kitelepítetteket levették Ágfalván. Minket is levettek, csomagjainkat, mindent levehettünk a vonatról, egy helyiségbe beterelték. A vonat elment, esteledett, aztán eldöntötték – legalábbis azt mondták –, hogy amit ebből még ki tudunk venni, azt vegyük ki, amit gondolunk, hogy el tudunk cipelni, mert 20 km a határ, visszavisznek és visszatesznek Ausztriába, onnan majd gondoskodnak rólunk, mert Magyarország nem fogad be. Kivettük megint a cuccainkat, egy kicsit, amit cipelni tudunk, és elindultunk. Elég sokan voltunk, nemcsak mi falubeliek, hanem akkor derült ki, hogy az ország minden részéről voltak ott svábok, tehát mások is voltak olyanok, mint mi. Mind leszedték őket, baranyaiakat, tolnaiakat, mind leszedték. Jó nagy, hosszú sor, elég sokan voltunk, harmincan-negyvenen, akiket leszedtek a vonatról, és vittek vissza kísérettel. A mi családunk – az öcsém meg az édesanyám, az apám nem volt velünk, mert másfelé ment – eldöntötte, hogy mi nem megyünk, ha sötétedik, akárhogy, valahogy kibújunk innen, inkább megszökünk. Még egy darabig mentünk, és amikor úgy éreztük, hogy meg lehet szökni, akkor leléptünk. A sorból, ahogy a sor megy, leléptünk. A Rici tántit már nem hoztuk magunkkal, mert már láttuk, hogy annyi rosszat szereztünk magunknak azzal, hogy jót akartunk csinálni, hogy már csak azzal törődtünk, hogy mi hárman, akik vagyunk, mi tudjunk megmenekülni és megszökni. Mi kiléptünk a sorból, a sor ment tovább. A Rici tánti figyelte, mindig ránk figyelt, hogy mi mit csinálunk, mert tudta, hogy én kezdeményezőbb vagyok. És amikor látták, hogy mi lelépünk, akkor egy darabig még mentek, ők is leléptek, úgy kerültek ki a csoportból. De mi akkor nem tudtuk, hogy ők is kiléptek onnan, csak mikor félrementünk, egy darabig hallottunk lövéseket, meg kiabálást: „Állj!" Persze nem jelentkeztünk, lelapultunk a földre, a csoport elment, aztán elindultunk a fény felé, és így értünk el Sopronba. A rokonokról semmit nem tudtunk, sem a Rici néniről, senkiről. Egész éjjel ott a bokrokban ültünk, hajnalban elmentünk a soproni állomásra, volt még egy kis arany ékszerünk, azt eladtuk, így jegyre volt pénzünk. Sopronban vártuk a vonatot, fölültünk a vonatra, és jöttünk haza. Hála istennek, vonaton ültünk Pestig. Édesanyámnak volt két lánytestvére, Pesten laktak, odamentünk, azok halálra voltak rémülve, hogy „Jézus Máriám, nem engedhetlek be benneteket, minket is elvisz az ÁVO, minket is elzárnak, itt a házból ismernek, min-

dent tudnak, nem szívesen!" Egy éjszakára beengedtek, de nem mehettünk ki, nem mutatkozhattunk, mert féltek, hogy most mi lesz. Hát akkor egy nap után fogtuk magunkat, eljöttünk haza, Újfalura. Nem igaz, hogy a saját falunkba nem jöhetünk haza, az nem igaz! A nagyszülői ház megmaradt, mert a nagymamát nem telepítették ki. Szegénykém, nagyon félt, de a gyerekei voltunk, beengedett minket, befogadott minket. Aztán napokig, hetekig, két-három hétig is… Híre ment, hogy ezek is, azok is visszaszöktek, és akkor már jöttek a razziák. Körülfogták a sváb falvakat, és mentek a rokonokhoz, még a dunyhát is felemelték, hogy nincs-e a dunyha alatt valaki beágyazva. Így kezdődött itt az élet, nem fogadtak be, földönfutók lettünk. Aki élelmes volt, akinek volt olyan ismerőse, az elment távolabbra, messzebbre, magyar vidékre, ahol nem voltak svábok, ahol nem ismerték a svábokat, summásnak, munkásnak, cselédnek, rabszolgának, szolgának állt. Mi is elmentünk Újhegyre, ott voltunk ismerősök – anyám kereskedő asszony volt –, vincellérházakban bujkáltunk. Nagyon-nagyon sokat kerestek, mindig üldöztek minket, mindig, de ott Újhegyen – ez egy ráckevei magyar település volt – egy kis nyugalom volt, de haza, a faluba nemigen jöhettünk. Velem történt olyan, hogy eljöttem a faluba, elbicikliztem, úgyhogy egyszer-kétszer el is kaptak a rendőrök, kétszer visszavittek a Mosonyi… Kétszer bevittek a fogdába. De onnan két hét után kiengedtek, és ez így tartott három évig. Három évig csak bujkáltunk, csak bujkáltunk. És a kenyerünket úgy kerestük, hogy napszámba mentünk, de a lakásunkba, a házunkba nem mehettünk vissza… Később ide, Újfaluba több mint tíz család szökött vissza. Voltak merészebbek, bátrabbak, akik eljöttek a bálba is, de a rendőrök mindig figyelték őket, akkor az ablakon ugrottak ki, szöktek meg. Aztán jött '49-ben az amnesztia, magyar állampolgárságot kaptunk, és új életet kezdtünk. Semmivel. Én akkor voltam huszonnégy-huszonöt éves, ez volt '49-ben, és aztán '51-ben férjhez mentem. A szép házunkat akkor már birtokolták, oda már nem tudtunk visszamenni, a Vasút utcán, egy nagyon szép helyen van. Most újból feltépődnek a sebek, hogy tetőteret építenek rá. Olyan gyönyörű az a ház, téglaépület. Olyan gyönyörű, hogy nem akarok boltba menni, nem akarok előtte elmenni, mert valahogy eddig nem olyan nagyon… belenyugodtam abba… Istenem, azt sajnálom most, hogy miért nem próbáltam, miért nem, amikor eladó lett, mert az, aki kiigényelte, utána eladta. De hát akkor… az ember mindjárt nem kapcsolt. Aztán a további életem szerencsésen alakult, meg vagyok elégedve a sorsommal, férjhez mentem '51-ben, és elmentünk albérletbe lakni, született két aranyos kislányom. És mit hozott a sors, '56-ban a

férjem disszidált. Azóta is elvan, itt maradtam két gyerekkel, az egyik kétéves, a másik négyéves volt, még négyéves sem. Először albérletben laktunk, aztán azt a lakást megvettem, lebontottam, újjáalakítottam, hozzáépítettem, és ennek már ötven éve. A gyerekeimet taníttattam, van öt egyetemista unokám, a nagyobbik lányom itt lakik Újfaluban, a kisebbik lányom Németországban él a családjával már tizenöt éve.

A Volksbundnak volt szervezete a faluban?

Igen, a kitelepítés előtt volt Volksbund. De a Volksbund nem olyan szervezet volt, bál volt, a fiatalokat össze…. Azt mondták, hogy volksbundisták. Én sem és a szüleim sem voltak a Volksbund tagjai, és mégis kitelepítettek. Volt itt egy nemzeti összeírás Magyarországon, nem csak a sváb községekben. És nekünk volt egy igazgató-tanítónk, egy sváb, a Szecsői, egy régi sváb. Ő volt a vezetője ennek az összeírási csoportnak. Házról házra ment, svábul beszélt, itt mindenki svábul tudott, olyan svábok is voltak itt, akik nem is tudtak magyarul. Az én nagyanyám beszélt magyarul, de nehezen. Ez az igazgató ment összeírni, és aki német nemzetiségűnek, vagyis német anyanyelvűnek vallotta magát, azt kitelepítették. Mi magyar nemzetiségűnek, de német anyanyelvűnek vallottuk magunkat. A nagyanyámnak a dédnagyanyja alapító tagja volt Újfalunak, az én ükszüleim, nagyszüleim mind itt éltek. És német anyanyelvűnek vallottuk magunkat, magyar nemzetiségűnek. És akit ki akartak telepíteni, arra azt mondták, hogy német anyanyelvűnek vallotta magát, kitelepítjük, akit nem akartak… Most is vannak talán ilyen dolgok, hogy az egyiknek szerencséje van, a másik pechesebb.

SS-sorozás volt a faluban?

Volt, igen.

A családban érintett valakit?

Az én közvetlen családomban nem, de az édesanyám testvérének a férjét elvitték. Volt, volt SS-sorozás, tehát behívták a fiatalokat, aki német anyanyelvű volt, német származású, német nevű, de nem vitték el akkor őket, hanem bevették ebbe a csoportba, hogy ha bevonulás lesz… És voltak is olyanok, akiket elvittek a német hadseregbe a faluból. Az Irma tánti férjét is elvitték, megkapta a behívót, mikor az oroszok már jöttek, elvitték katonának. És az Irma tánti utánament, hazaszöktette, a padláson elbújtatta, de amikor ’45-ben vitték a robotosokat, mégis jelentkezett, mert már nem mert bujkálni, akkor elvitték. Utána, amikor hazahozták, útközben meghalt, és Kiskunhalason kitették, ott temették el. Az Irma tánti megtudta, elment, exhumáltatta, hazahozatta,

és itt eltemettette. Az Irma tánti nagyon sok pénzt kapott aztán a németektől '51-ben, '52-ben, akkor jelentette, hogy az ő férjét is besorozták. Németország nagyon szép nyugdíjat adott az özvegyeknek.

Arra emlékszik, amikor a front elérte a falut?

Igen. Az úgy volt, hogy beszélték már, meg hallottuk, hogy dörrennek az ágyúk, jönnek az oroszok, jönnek az oroszok. Előtte német katonák jöttek ide. Amikor a németek kivonultak, jöttek a magyar katonák. És mielőtt az oroszok bejöttek, akkor magyar katonák voltak itt, ebben a faluban, általában minden házba be voltak szállásolva. Egészen addig voltak itt, amíg a front ideért. Nem tudtak ellenállni, a front közeledett, ezért a magyar katonák elvonultak. És mivel itt a Duna, hidakat csináltak és nagy harcok voltak itt a falu felett. Az oroszok is bombáztak, úgyhogy ez a falu nagyon ki volt téve… Huszonnégy óra alatt történt, hogy a magyarok a németek előtt kivonultak, és az oroszok meg bejöttek. Aztán az orosz hadsereg mindent elfoglalt. Nem úgy, mint a magyar katonaság, hogy ez is fogad hármat, az is fogad öt katonát, ezek elfoglalták a házakat, betelepültek, és az övéké lett minden. A háziak a pincébe menekültek, volt, hogy három-négy család egy helyre menekült össze, ahol nagyobb pince volt, oda. A nőket nagyon rejtették, a fiatalabb lányokat, azokat nagyon féltették, de itt olyan nagy barbárságokról nem lehetett hallani, mint ahogy mondják, hogy végigtarolták az asszonyokat meg a nőket… Itt ilyesmiről nemigen lehetett hallani, itt mindenki azon igyekezett, hogy valami tisztet fogadjon, hogy tiszt is legyen a háznál, attól tartottak az orosz katonák, úgyhogy azok megmentették a házat… Mert maga a honvédség, a katonák azért nagyon barbárok voltak. Ja, mikor az átkelés volt, akkor kitelepítették a falut. És akkor elmentünk egy kis csomaggal, megint itt kellett hagyni mindent. Aztán ment minden tovább, kimentek az oroszok is, mentek tovább, addig, amíg meg nem nyerték a háborút. Akkor csönd lett, minden le volt tarolva, minden el volt szegényedve. Aztán a későbbiekben, amikor '49-ben amnesztiát kaptunk, akkor már nem volt hátrányunk. Tehát amit akartam volna, mindent el tudtam volna érni, vagy meg tudtam volna tenni, tehát nem volt ebből hátrányom. Csak a házunkat nem kaptuk vissza. Na most, voltak olyan szerencsések, akik miután visszaszöktek, és üresen állt a ház… éppen akkor az egyik család elment, mert egy szebbet kapott. Látott egy szebbet, ez kisebb volt, és átköltözött. Választott, azt csinált, amit akart. És aki meg visszajött, az bemehetett oda, azzal nem törődtek, és amikor '49-ben az amnesztia volt, akkor rendeződtek ezek a dolgok. Nekünk meg itt állt a gyönyörű téglaépület, ami akkor épült…

4. Függelék

Az ALANY adattábla mezőszerkezete

Sorszám	Mezőnév	Tartalom
1.	Intkód	A kérdezett kódja
2.	Intnév	A kérdezett neve
3.	Helyszín	Az interjú helyszíne
4.	Terjedelem	Az interjú terjedelme
5.	Feldolgozva	Feldolgozásra került-e az interjú?
6.	Szerkesztésre	Szerkesztésre került-e az interjú?
7.	intmegj	Megjegyzés az interjú egészére (1–6. mező)
8.	Nem	A kérdezett neme
9.	Szév	A kérdezett születési éve
10.	Szhely	A kérdezett születési helye
11.	Szmegye	A kérdezett születési megyéje
12.	Lhely	A kérdezett lakóhelye
13.	Lmegye	A kérdezett lakómegyéje
14.	Végzettség	A kérdezett iskolai végzettsége
15.	Foglalk_hv	A kérdezett foglalkozása a háború végén
16.	Foglalk_u	A kérdezett utolsó foglalkozása
17.	pers1_megj	Megjegyzés a személyi adatokra (8–16. mező)
18.	Ap_fogl	Apja foglalkozása
19.	Ap_tfogl	Apja testvéreinek foglalkozása
20.	Any_tfogl	Anyja testvéreinek foglalkozása

Sorszám	Mezőnév	Tartalom
21.	Testv_végz	A kérdezett testvéreinek iskolai végzettsége
22.	Testv_fogl	A kérdezett testvéreinek foglalkozása
23.	csal1_megj	Megjegyzés a 18–22. mezőkre
24.	Vagyon	A kérdezett és családja vagyoni helyzete
25.	Ház	Ház nagysága
26.	Bútor	A ház felszereltsége, bútorozottsága
27.	Nevvalt	Névváltoztatás volt-e a családban
28.	Nevvalt_ki	Ha igen, ki változtatott nevet?
29.	Nevvalt_mikor	Ha igen, mikor változtatott nevet?
30.	Nevvalt_reakc	Hogy fogadta a család a névváltoztatást?
31.	csal2_megj	Megjegyzés a 24–30. kérdésekre
32.	Vhaz	Vegyes házasság előfordult-e a családban
33.	Vhaz_ki	Ha igen, ki kötött vegyes házasságot?
34.	Vhaz_mikor	Ha igen, mikor kötött vegyes házasságot?
35.	Vhaz_nemz	Milyen nemzetiségűvel kötött vegyes házasságot?
36.	Vhaz_reakc	Hogyan fogadta a család a vegyes házasságot?
37.	Migrac	A családban előfordult-e migráció, más településre költözés?
38.	Migrac_ki	Ki vándorolt?
39.	Migrac_hova	Hova vándorolt?
40.	Migrac_mikor	Mikor vándorolt?
41.	Migrac_oka	Mi volt a migráció oka?

A TARTALOM adattábla mezőszerkezete

Mezőnév	Tartalom
intkód	Az interjúalany kódja
Szempont	A feldolgozási szempont kódja
Válasz	Az interjúszövegnek a feldolgozási szempontra vonatkozó részlete
Érték	A Válasz mező kódolt értéke
Megjegyzés	A feldolgozónak a Válasz mező tartalmával kapcsolatos megjegyzése

Az interjúk feldolgozásának szempontrendszere

Kód	Kérdés
A	Identitás
Aa	Milyen nyelven beszéltek a családban?
Ab	Hány generáció élt együtt, kik?
Ac	A faluban a családon kívül milyen nyelven beszéltek?
Ad	Milyen tanítási nyelvű iskolába járt?
Ae	Milyen fenntartású iskolába járt?
Af	Voltak-e és milyen egyesületek a településen?
Ag	Részt vett-e aktívan valamelyik tevékenységben?
Ah	Kötődött-e a németországi német kultúrához? Hogyan, mi módon?
Ai	Milyen vallású? Gyakorolta/gyakorolja-e a vallását?
Aj	Milyen ünnepeket tartottak a családban, a faluban?
Ak	Hogyan? Kik vettek részt rajta?
Al	A családi emlékezet megőrzött-e a család korábbi évszázadaiból – például a család Magyarországra kerülésével kapcsolatban – történeteket?
Am	Hogyan beszél saját német identitásáról? (Semlegesen, szenvedélyesen stb.)
B	Integráció
Ba	Mi volt a család viszonya a magyar társadalomhoz?
Bb	Voltak-e konfliktusai a magyar társadalommal a két világháború között? Ha igen, mi?
Bc	Milyen volt a viszony a nem németekkel a háború előtt? (Ahol a magyaron kívül más nemzetiségűek is például szerbek, románok, horvátok, bunyevácok éltek.)
Bd	Hogyan látja a háború előtti életet, viszonyokat a faluban, országban?
C	Háború
Ca	Volt-e a Volksbundnak szervezete az adott településen? Tagja volt-e?
Cb	Milyen volt az ő személyes viszonya a Volksbund törekvéseihez?
Cc	Milyen volt a lakosság viszonya a Volksbund törekvéseihez?
Cd	SS-sorozásra sor került-e az adott településen?
Ce	Volt-e valaki a családban érintve az SS-sorozásban?
Cf	Ő személyesen érintve volt-e, és hogyan emlékszik?

Kód	Kérdés
Cg	Hogyan emlékszik a háború helyi eseményeire?
D	Kitelepítés
Da	Hogyan történt a településen az élet újraindulása?
Db	Mikor hallott először a kitelepítésről?
Dc	Érte-e őt személyesen a kitelepítést megelőzően retorzió? Mi? Másokat?
Dd	A kitelepítés ideje?
De	Mivel telepítették ki őket?
Df	Mit vihettek magukkal?
Dg	Hatóságok hogyan jártak el velük szemben?
Dh	A nagyobb családot miként érintette? (Kit vittek ki, ki maradt itthon?)
Di	Hogyan viselkedett a tágabb környezet, a falu? (Az őshonos lakosságot kell rajta érteni, akár magyar, akár más nemzetiségűekről volt szó.)
Dj	Hogyan viselkedtek a telepesek a németekkel szemben? Milyen volt a viszonyuk?
Dk	Hogyan viselkedtek a felvidéki magyarok és a székelyek a németekkel szemben? Milyen volt a viszonyuk?
Dl	Mit tudtak arról, hogy miért viszik ki őket? Kiket vittek ki?
Dm	Az interjúalany véleménye a kitelepítés okáról.
Dn	Mit gondol arról, hogy lehet-e már róla beszélni?
E	Németország
Ea	Meddig tartott az út?
Eb	Hányan voltak a szerelvényen? Milyen volt az út?
Ec	Németországba hova érkeztek? (Láger stb.)
Ed	Hol helyezték el őket? (Helység neve, illetve NSZK vagy NDK.)
Ee	Hogyan helyezték el őket? (Családnál stb.)
Ef	Milyen volt a viszonya/viszonyuk a helyiekkel?
Eg	Milyen volt más kitelepítetteknek a viszonya a helyiekkel? (Ha a helyiekkel való viszonyban más Magyarországról kitelepítetteket is említ, akiknek esetleg más volt a tapasztalata, vagy ha distinkciót tesz, hogy az övé jó volt/rossz volt, de a többieké, másoké nem, akkor azt itt jelezni.)
Eh	Milyenek voltak a helyi viszonyok, életkörülmények?

Kód	Kérdés
Ei	Mit csináltak, miből éltek amíg kint voltak?
F	Visszaszökés
Fa	Meddig maradt Németországban?
Fb	Mikor indult vissza Magyarországra?
Fc	Miért indult vissza Magyarországra?
Fd	Mivel indult vissza Magyarországra?
Fe	Hogyan? (Egyedül/családdal, másokkal, akiket már rég ismert, akik csak alkalmi „útitársai” voltak stb.)
Ff	Mi történt az úton?
G	Újra Magyarországon
Ga	Hova ment először?
Gb	Mit talált, mit tapasztalt?
Gc	Hogyan bántak vele a hatóságok?
Gd	Hogyan bántak vele az itthon maradt falubeliek?
Ge	Hogyan bántak vele/hogyan viszonyultak hozzá a betelepített felvidékiek és székelyek?
Gf	Hogyan bántak vele/hogyan viszonyultak hozzá a betelepített telepesek?
Gg	Újból kitoloncolták?
Gh	Hogyan? Miként?
Gi	Hogyan jött vissza újra?
Gj	Mikor jött vissza újra?
Gk	Hol lakott?
Gl	Hol kapott állást?
Gm	Hogyan kapta vissza az állampolgárságát?
Gn	Hogyan tudott ismét megkapaszkodni? Állomásai?
Go	Ha a családot szétszakították, tartották-e a kapcsolatot és hogyan a későbbiekben?
Gp	Érte-e hátrány a későbbi évtizedekben származása és a kitelepítés miatt?

Kód	Kérdés
H	Általános megjegyzések
Ha	Az egész interjúra vonatkozó megjegyzés
Hb	Az interjúalany érzelmi, hangulati változásai
Hc	Az interjú feldolgozója javasolja-e közlésre az interjút?
X	Besorolatlan, de fontos